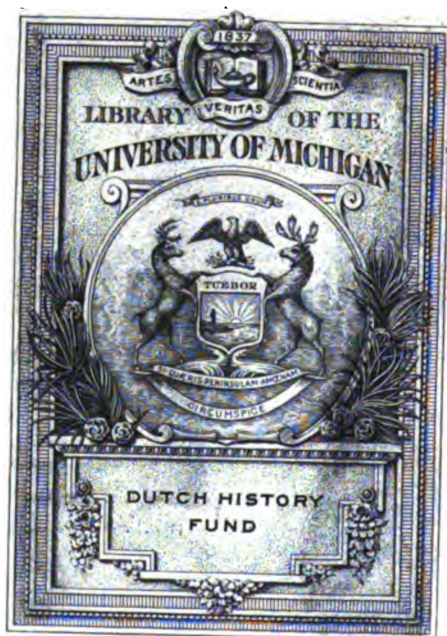

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

LETTER-OEFENINGEN,

VOOR

1804.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

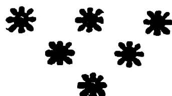
DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

EERSTE STUK.
VOOR
1804.
Met Plaaten.

Te AMSTERDAM, by
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE,
en by
J. W. YNTEMA EN COMP.
1804.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

Sermons sur l'Etat intermediaire, &c. *Leerredenen over den Tusschenstaat tusschen den Dood en de zalige Opstanding. Gevolgd van een Vertoog over de Vraag, Of de Gelukzaligen in den Hemel de zulken zullen herkennen, met welken zy op de Aarde verkeerd hebben. Door* J. M. ROUX, *Leeraar der Walsche Gemeente te Maastricht, enz. voormaals Hoogleeraar in de Wysbegeerte. Te Amsterdam, by* J. J. Geyler en Comp. 1803. *In gr. 8vo. 140 bl.*

Drie Leerredenen ontmoet men in deezen bundel: de eerste, over 1 *Joh.* III: 2, tragt aan te toonen, dat de volkomene Gelukstaat der Vroomen niet vroeger dan naa de Opstanding zal plaats grypen; de tweede, naar aanleiding van *Luk.* XX: 38, behelst een onderzoek, wat 'er omtrent den Tusschenstaat kenbaar zy; de vraag, raakende het herkennen in de zalige Eeuwigheid, wordt in de derde Leerrede beantwoord, die *Hebr.* XII: 22, 23 tot text heeft. Niet nieuw zyn deeze onderwerpen; om hunne belangrykheid moesten zy natuurlyk veeler overdenking wekken; ook in onze taal wierden zy meermaalen behandeld. Intusschen, in eene zaak, van zoo veel duisterheids omgeeven, bleef 'er wel iets ter nadere overweeginge over. Loflyk heeft de Eerw. ROUX deeze taak volvoerd. Dat hy het stuk heeft afgedaan, beweeren wy niet; dat behoort, aan deeze zyde des grafs, onder de ondoenlykheden. Onzes inziens, egter, kon het onderwerp niet ligt in betere handen vallen. 't Is de man van kunde, oordeel en bescheidenheid, die hier de pen gevoerd heeft, die de grensscheiding tusschen het zekere en het waarschynlyke behoorlyk weet op te merken; terwyl klaar en bondig redenkavelen door een bevalligen styl niet weinig wordt veräangenaamd. Zonder ons tot eene uitvoerige ontleeding in te laaten, willen wy alleenlyk het vol-

gende aanmerken, omtrent de tweede en derde Leerrede. Omtrent het wedervaaren der ziele, tusschen den dood en de opstanding des lichaams, laaten zich drie gevallen denken: de ziel verliest haar aanweezen; of, indien zy blyve bestaan, bevindt zy zich in eenen staat van werkeloosheid; of, eindelyk, zy is werkzaam, en behoudt de oeffening haarer vermogens. Met verwerping van de twee eerste, verklaart zich de Eerw. ROUX voor de laatste stelling, dezelve bouwende op de bekende eigenschappen der ziele en op eenige schriftuurgezegden. De bedenkingen, welke ten dien einde worden aangevoerd, indien zy de zaak niet beslissen, koomen ons althans vry aanneemelyk voor. Op de onderstelling van steeds voortduurend denken der ziele, in haaren afgezonderden staat: „ Hoe, vraagt ROUX, zal „ men zich een denkbeeld maaken van eene ziel, „ van een weezen, 't welk denkt en gevoelt, en 't „ welk werkeloos, zonder leeven en gevoel is? — „ Waartoe zouden in de schepping de zielen dienen, „ van de fraaiste vermogens beroofd, welke de adem „ des Almagtigen haar heeft aangeblaazen? — En „ deeze onmeetelyke, ontelbaare menigte zielen, ver„ standig uit haaren aart, zouden in eenen diepen „ doodslaap zyn gedompeld, onbekwaam geworden om „ te denken en te genieten, eeuwen agter elkander on„ nut geworden voor zich zelve en voor anderen, min„ der in 't heelal geworden dan het kleinste stofdeel„ tje?" — Maar, voegt hy 'er, kort daar na, nevens: „ Hier bespeur ik de randen des afgronds, „ welke het geenen sterveling vergund is te peilen. „ Hier, Gods wegen en de natuur der weezens trag„ tende te doorgronden; is de Reden geene Reden meer, „ wanneer zy zich zelve niet wantrouwt, en niet vreest „ van 't spoor te dwaalen. Haar toeverlaat, haar steun„ zel, haar gids is het woord van hem, die *de eerste* „ *en de laatste* is." Hier worden vervolgens de schriftuurtexten aangevoerd, welke het voortduurend werkend vermogen der ziele bewyzen; en uit welke de Heer ROUX tevens afleidt, dat de ziel, in den tusschenstaat, niet slegts denkt, en werkt, en genoegen smaakt, maar ook dat haar geluk alsdan zeer groot, zeer aanmerkelyk is; als zynde een staat van *rust*, *vrede* en *opgeruimdheid*; een staat van *herinneringe* en *gewaarwordinge*; een staat van *overdenkinge* en *vorderinge*; een

een staat van *verwagtinge* en van *onuitspreekelyke blydschap*; een staat, eindelyk, van *nadere gemeenschap met God en den Heiland*.

Wat voorts aangaat de vraag, raakende het herkennen in de Eeuwigheid, het onderwerp der derde Leerrede, te regt noemt de Heer ROUX dezelve eene vraag, wier beantwoording, ondanks haare belangrykheid, dies te moeilyker valt, omdat de Schriftuur deswegen geene beslissende getuigenissen aan de hand geeft, en het alleen de weg der overeenstemminge of gevolgtrekkinge is, die hier ten leiddraad moet dienen. Zich voor de zekerheid des herkennens verklaarende, meent ROUX grond daar voor te vinden in de Reden en den Godsdienst in 't algemeen, en in byzondere schriftuurgezegden. Een aangeboren verlangen ter nimmer eindigende verkeeringe met hun, die ons waard en dierbaar zyn — voortduurende herinnering naa den dood aan onzen voorgaanden stand — de natuur der hemelsche gelukzaligheid, en de invloed dier herinneringe op dat geluk; zyn de bedenkingen, uit de Reden en den Godsdienst in 't algemeen ontleend, en die de zaak in geen onaanneemelyk licht plaatzen, en ons dunken, meer af te doen dan de Texten, die vervolgens worden aangevoerd, doch het beoordeelen van welke ons bestek niet toelaat. Zoo veel gaat zeker, dat, indien de Eerw. ROUX de zaak al niet hebbe afgedaan, 't welk ook niet wel doenlyk is, zyne aanmerkingen met genoegen zullen geleezen worden, en aan veelen stoffe tot verder naadenken geeven.

Leerrede ter Voorbereidinge voor 's Heeren Heilig Avondmaal, en ter gelegenheid van de Bedieninge des Heiligen Doops, aan twee Persoonen van de Hottentotsche Natie, uitgesproken in de Groote Kerk in 's Hage, den 8sten van Wynmaand 1803. Door W. L. KRIEGER, *Predikant aldaar. Gedrukt, ten voordeele van de Nederduitsche Gereformeerde Diaconie in 's Hage, by* J. Thierry en C. Mensing, 1803. *In gr. 8vo. 40 bl.*

Gelyk meermaalen het geval is, zou ook, zonder de byzondere aanleiding, deeze Leerrede wel nooit het licht gezien hebben. Stigtelyk zeker/yk is het Opstel; doch bevat niets ongemeens in zich zelf,

om eene dus onderscheidende behandeling te genieten. Dit, egter, zy niet gezegd tot oneere van den Eerw. KRIEGER, wiens talent, om op eene meer dan gemeene wyze te leeren en te stigten, genoeg bekend, en ook door ons met verdienden lof meer dan eens vermeld is. De text (Psalm LXXXVI: 8, 9 en 10.) wordt zaaklyk uitgebreid, vervolgens dienstbaar gemaakt ter aanwyzing van de *beseffens*, (zoo als zyn Eerw. zich uitdrukt) welke in ons moeten verwekt worden, en eindelyk ter toepassinge aangewend; wordende gevolgd van de toediening van den Doop aan twee lieden, aangaande welke, voor zoo veel wy uit de berigten, in de Leerrede verspreid, kunnen opmaaken, het volgende kan vermeld worden: CLAAS VAN ROOY, oud 33 jaaren, van Hottentotsche Ouderen, en SARA FORTUYN, oud 35 jaaren, van een *Boeganeeschen* Slaaf en eene Hottentotsche Moeder, in *Afrika*, in het *Koude Bokkenveld*, geboren, naa alvoorens door den Eerw. J. J. KICHERER, lid van het Zendelings-Genootschap aan de Kaap, tot de kennis van het Christendom te zyn gebragt, waren, onder diens geleide, van de Kaap de Goede Hoop herwaarts gekomen; tot welk oogmerk, vinden wy niet vermeld. SARA, van haaren eersten Man verlaaten, dewyl hy haar ongetrouw was geworden en het met eene andere Vrouw hieldt, leefde sedert met CLAAS als zyne Vrouw, doch was, kort voor dat zy gedoopt wierden, met hem in ondertrouw opgenomen; met welke echtverbintenis de Eerw. KRIEGER haar geluk wenscht, met vermaaning tevens, „ om „ veel voor haare kinderen te bidden, die zy, in 't „ verre gelegen land, achterliet," gelyk ook voor haare nabestaanden, die JESUS nog niet kennen. Voorts geeft de Eerw. KRIEGER goed getuigenis aan het onberispelyk gedrag deezer lieden, geduurende hun verblyf hier te lande, gelyk ook aan hunne afgelegde Geloofsbelydenisse, welke hy *zeer voldoende en alleruitneemendst* noemt. Eindelyk blykt het nog uit de Leerrede, dat zoo wel deeze lieden, als derzelver onderwyzer Do. KICHERER, eerlang de wederreize na de Kaap de Goede Hoop zullen aanneemen. — Wat toch, zullen de opmerkzaame Leezers van deeze Leerrede vraagen, wat toch mag deeze lieden hebben bewoogen, om zich heel van Afrika's zuidlykften uithoek na Europa, na den Haag te begeeven, om zich aldaar den Doop te doen toedienen?

Waar-

Waarom die plegtigheid, door den Zendeling KICHERER, niet op de plaats zelve verrigt? Immers zou hun voorbeeld anderen ter naavolginge hebben kunnen aanspooren. In één woord, de opregtheid deezer bekeerlingen ondersteld zynde, die wy gaarne erkennen, koomt ons hun geval duister voor. Ter verspreidinge van het noodig licht, zal men by den Eerw. STUART, in het geval van den bekeerden Jood FELIX, meer voldoening vinden.

Eerste en Tweede Brief van G. BONNET, *aan een' Vriend. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1803. *In gr. 8vo. Te zamen 32 bl.*

Afgeperste Verdediging van JODOCUS HERINGA, Eliza'sz.

Die de eerste is, in zyne twistzake, schynt rechtvaardig te zyn; maar zyn naaste komt, en hy onderzoekt hem.

SPREUK. XVIII: 17.

Te Utrecht, by G. T. van Paddenburg en Zoon *en* de Wed. J. van Terveen en Zoon, 1803. *In gr. 8vo. 32 bl.*

De Utrechtsche Hoogleeraar BONNET begeeft zich, op zyn ouden dag, nog eens weder in 't strydperk, voor de oude rechtzinnigheid; en dat wel tegen eenen zyner Ambtgenooten aan dezelfde Hoogeschool, den geleerden HERINGA: over wiens afwyking van de Leer en Leerwyze van 't Hervormd Kerkgenootschap hy zich, benevens zyne andere Ambtgenooten RAU en ROIJAARDS, gemeend heeft, eerst by de vier oudste Predikanten der Utrechtsche Gemeente, en alzoo vervolgends, door derzelver tusschenkomste, by den Eerw. Kerkenraad, te moeten beklaagen.

De aanleiding, tot gemeenmaaking van het voorgevallene desaangaande, zegt de Prof., in den *eersten Brief*, gegeeven te zyn, door zekere aanteekening in de *Bibliotheek van Theologische Letterkunde*, voor het Jaar 1803, No. 3, bl. 595, 596, waarop hy door zyn Coll. ROIJAARDS opmerkzaam was gemaakt, en die zy beiden oordeelden van dien aart te zyn, dat zy dezelve niet met stilzwygen konden voorbygaan, wanneer zy alligt zouden kunnen gerekend worden, 'er hunne toestemming aan te geeven. De Boekzaal-Drukker had geweigerd, eene door hun vervaardigde Advertentie, daartoe betrekkelyk,

lyk, te plaatsen, en daarom besloten zy, 't geen, in dezelve, door hun was te kennen gegeeven hun voorneemen te zyn, terstond te doen, door eene *historia facti* van 't gerezen verschil met Prof. HERINGA aan het publiek mede te deelen. —— Dit vooraf vermeld hebbende, vangt hy de openbaare aanklachte van zynen Ambtsbroeder aan, met scherpe aanmerkingen over deszelfs *inaugurele Oratie*, waarmede hy in Juny 1794 zynen post aanvaardde; in welke Redevoering de Hoogleeraar zegt, reeds zeer veel minachting jegens de gewoone leerwyze van voortreffelyke Godgeleerden (waarom, zegt hy niet rondnit, *jegens de zyne, en die van eenige weinige andere ouderwetsche Godgeleerden*, die in hun eens gemaakt opstel byna geen jota of tittel durven veranderen?) ontdekt te hebben. Intusschen werd hy in het vermoeden der onrechtzinnigheid van den Heer HERINGA, door ontrustende brieven over 's Mans denkwyze, en nog meer door het geen hy van zyne Leerredenen, onderwyzingen en gemeenzaame gesprekken hoorde zeggen, van tyd tot tyd bevestigd, terwyl zyn Ambtgenoot ook geen gebruik maakte van ongezochte gelegenheden, om zyne rechtzinnigheid onbewimpeld aan den dag te leggen; zoodat 'er geene bedenking overbleef. Er verliepen evenwel omtrent vyf jaaren, eer zich eene geschikte gelegenheid voor beide Hoogleeraaren, die zich over hunnen Medebroeder zoo zeer bezwaard vonden, opdeed, om aan denzelven hunne bezwaaren mede te deelen. Dit geschiedde in eene Vergadering van de Theologische Faculteit, ten huize van Prof. BONNET, in Maart 1800, tot een ander einde samengekomen: zynde Prof. RAU, dien men vervolgends ook in deze zaak medegesleept heeft, wegens onpaslykheid, afweezig. Nu spraken hem dan zyne beide Ambtgenooten, BONNET en ROIJAARDS, op de ernstigste wyze aan, over zyne in verdenking geraakte gevoelens omtrent de Leer van 't Gereformeerd Kerkgenootschap, en besloten, by 't eindigen van 't gesprek, dat hy van de aangenomene Leer nog veel verder, dan zy te vooren dachten, was afgeweeken. Hierop zyn nog twee dergelyke Byeenkomsten, de eerste in die zelfde maand, en de tweede ruim vier weeken laater, by welke laatste Prof. RAU ook tegenwoordig geweest is, gehouden. Men verlangde, en drong hierop ten ernstigsten aan, dat de Hoogleeraar HERINGA zich duidelyk zou verklaaren,

om-

omtrent deze en gene leerstukken, over welken hy geoordeeld werd geenzins eenstemmig met de vastgestelde Leer van de Formulieren van Eenigheid te denken; en wel byzonder over *de eeuwige Godheid en eenswezigheid van Zoon en Geest met den Vader*. Maar dit zou hy volstrekt geweigerd, zich steeds met nietige uitvluchten beholpen, en in geenen deele een voldoend antwoord gegeeven hebben op de voorgestelde bezwaaren. Op de herhaalde vraag: *geloofst gy dan, dat de Zoon van God de waarachtige en eeuwige God zy? gelooft gy dit ook van den H. Geest?* zou hy gezegd hebben, *dat hy zulks niet durfde stellen of zeggen*. En op de waarschouwing, *wat het te zeggen zou zyn, de Godlyke heerlykheid van Jesus te verloochenen, en den Geest der genade oneere aan te doen*, zou hy ten antwoord gegeeven hebben: *ik ontneem den Heere Jesus of den Geest niet* (s), *maar ziet gy wel toe, dat gy, door zoo iets aan Jesus of aan den Geest toe te schryven, God niet onteert*, en 'er voorts, by al wat men hem voorhield, op gestaan hebben, *dat hy met den Bybel alleen wilde spreeken, maar in verborgenheden niets wilde zeggen, dat de Bybel niet zeide*. Hiervan en van al het verder voorgevallene zegt de Hoogleeraar BONNET, dat terstond aanteekeningen gemaakt, en, door hunne onderteekening bekrachtigd, onder hun berustende zyn. — Nadat dus ook de derde Zamenkomst vruchteloos was afgeloopen, besloten de drie Professoren, van deze zaak kennisse te geeven aan de vier oudste Predikanten, *als aan leden van den Eerw. Kerkenraad der Utrechtsche Gemeente*, de Heeren HINLOPEN, SEGAAR, KORTENHOEF en WOLTERBEEK. Dit geschiedde, volgends den *tweeden Brief*, kort daarna, in eene byeenkomst van gemelde Predikanten met de Theologische Professoren, in welke bepaald werd eerstdaags weder samen te komen, en Prof. HERINGA te verzoeken, om daar ook tegenwoordig te zyn, die evenwel zulks weigerde, benevens dit bericht, dat, *zoo iemand iets tegen hem had, 'er gelegenheid was, hem, naar de les van 't Euangelie, onder vier oogen te onderhouden*. De vergadering van Professoren en Predikanten ging nogthans voort, en wierd door de eerste een declaratoir, door de drie Professoren geteekend, overgelegd, waarin zy rondelyk verklaaren, „ bevonden te hebben, *dat de Heer Prof. HERINGA grootelyks afwykt van de Formulieren van Eenig-*

nigheid hunner Kerk, en gewigtige grondwaarheden van het Christelyk geloof, als daar is, de waarachtige en eeuwige Godheid van den Zoon, en van den H. Geest, zoo als die eensweezens zyn met den Vader, noch omhelst, noch leert, en, daar het van belang is voor den Kerkenraad en voor de Gemeente, hier van in 't zekere onderricht te zyn, zy het aan hunne wysheid en voorzichtigheid overlaaten, welk gebruik zy van deze verklaaring, die zy plichtshalve doen, meenen te moeten maaken." Ook kwam men overeen, dat de Predikanten afzonderlyk met HERINGA over dit declaratoir ſpreeken, en daarvan op zekeren bepaalden tyd aan de Profesſoren bericht zouden geeven. Dit bericht beſtond alleen hier in, dat de uitkomst van dat geſprek in geenen deele aan het oogmerk voldaan had; waarom de Profesſoren verzocht wierden, eenige vraagen te ontwerpen, die men, in eene nadere byeenkomst, den Prof. HERINGA zou kunnen voorſtellen. Dezen waren ook weldra gereed met zoodanig opſtel, dat, als vooren, door allen onderteekend, aan de Predikanten wierd overgegeeven, die hun ook niet lang daar na de antwoorden van HERINGA mededeelden. De Prof. RAU was toen buiten de ſtad; waarom men oordeelde, met hem over den inhoud van dezen brief niet te kunnen handelen. Ondertusſchen wierd dezelve door BONNET en ROIJAARDS beantwoord, met dankerkentenis voor het verrichtte, en bygevoegde verklaaring, dat het hun onmogelyk was, de medegedeelde antwoorden, wanneer die, zonder eenige zinsbehouding, en overeenkomſtig de meening der Gereformeerde Kerk, gegeeven waren, overeen te brengen met het geen HERINGA hun duidelyk, en by *herhaaling*, gezegd had, en dat zy, voor 't overige, de behandeling dezer zaak aan hun, *als leden van den Eerw. Kerkenraad*, overgegeeven hebbende, achteden zich hiermede van hunnen plicht gekweeten te hebben. De vier Predikanten rekenden evenwel ook nu 't hunne gedaan te hebben, zeggende, in hun daarop gegeeven merkwaardig bericht, „dat zy van mee„ning waren, dat hun werk, waartoe wy hen met „ons genomen hebben, naar Matth. 18: 16, 17, af„gelopen is: nu zy dien broeder van onzen wege, en „naar ons voorſchrift geſproken hadden, en derhalven, „dat, indien wy oordeelen mogten, dat hy hen niet „hoort, het onze zaak zoude wezen, om het aan de

„Ge-

„ Gemeente, den Kerkenraad, te zeggen, waar zy dan, „ als leden van denzelven, mede kunnen helpen be„ fluiten, om hem, van wegen den Kerkenraad, aan„ te fpreeken, en na de uitkomst van die aanfpraak „ over hem mede moeten oordeelen." (*) — Prof. BONNET, wel verre van zich daardoor ftilzwygen te laaten opleggen, voegt by dit geheele verflag nog eenige aanmerkingen, tot nadere beöordeeling van de ontvangene antwoorden, die zoo wel de gevoelens, als het karacter van zynen Ambtgenoot, in een zeer haatelyk licht plaatzen, en verzeld gaan van verfcheidene nieuwe befchuldigingen.

Eer de *tweede Brief* van BONNET in 't licht verfcheen, ontvingen wy de *Afgeperfte Verdediging van* HERINGA. De Hoogleeraar beklaagt zich met allen ernst, federt negen jaaren het voorwerp van veelerlei fmaad en laster geweest te zyn, en zegt met rede, dat hy daarop nu niet langer kan ftilzwygen, gelyk hy tot hiertoe gedaan heeft, ook op raad van fommige wyze en ervarene Mannen, onder welke hy zegt, ook de voor Gods gemeente op aarde, ook voor zich, zoo 't fchynt, te vroeg geftorven Vader HINLÓPEN geweest te zyn. „ Dit alles," zegt hy, (wat hem te vooren zynen weg zachtkens deed voortgaan, zonder om te zien) „ dit alles geldt niet meer, nu een Amtgenoot, een Man van naam en vertrouwen in de Kerk, zyn woord tegen het myne zet; my openlyk aanklaagt; en verhalen doet, welke eene rechtftreekfche ftrekking hebben, om het goed gevoelen, het welk men in de Nederlandfche Kerk van my heeft, weg te nemen, al wat immer, ten nadeele van myne leerwyze, gezegd is, te bevestigen, en my ten toon te ftellen, als eenen, die *de Godlyke heerlykheid van* JESUS CHRISTUS *verlochent*, en *den Geest der genade oneer aandoet.*" —— Voor het tegenwoordige vergenoegt hy zich met het volgende: Hy tracht eerst zyne Leezers de tastbaare ongerymdheid van eene menigte tegen hem ingebragte befchuldigingen te laaten voelen, door hen aan zyne drie *Verhandelingen*, door het *Haagsch Genootfchap tot verdediging van den Christelyken Godsdienst* bekroond en uitgegeeven, te erinneren: waar-

(*) [Bedriegen wy ons niet, dan herkennen wy, in dit antwoord, den eigen fchryftrant van den Eerw. federt weggeftorvenen Gryzaart HINLÓPEN.]

waaruit men zien kan, dat hy de waarheden, welker belydenis de Hervormde Gemeente in Nederland grootendeels kenmerkt, niet alleen erkent, maar ook verdedigt; door zich te beroepen op de goedkeuring, waarmede zyne Inwyings-redevoering van buitengewoon veele Leeraaren in ons Kerkgenootschap, ook van zulken, die beroemd zyn wegens hunne verkleefdheid aan de oude en beproefde Euangelieleer, onder ons beleeden, is aangehoord, op 't getuigenis van allen, die van zynen openbaaren Euangeliedienst gebruik maaken, en zyne Academische Lessen immer hooren, en op de *praktikaale aanmerkingen*, welke hy, in 1798 en 1800, gevoegd heeft by de tweede uitgave van het bekende Huisboek van BERGEN, waaruit hy ook ettelyke proeven, als een *Aanhangsel*, by deze Verdediging heeft laaten drukken. Deze algemeene verdediging hebbende laaten voorafgaan, tracht hy den Leezer nadere verzekering te geeven van zyn geloof aan de Leer aangaande God, den Vader, den Zoon, en den Heiligen Geest, door het afleggen eener belydenis, die waarlyk weinig strookt met 't geen hem door zyne Ambtgenooten, in eene plechtige aanklachte, is te laste gelegd. Daarna maakt hy nog eenige voorloopige aanmerkingen nopens den Brief, die op naam van Prof. BONNET is uitgegeeven. Of deze 'er werkelyk de Schryver van zy, daaraan schynt HERINGA te twyfelen. Hoe het daarmede zy, hy zegt 'er van, en meent dat, zoo verre de zaak voor bewys vatbaar is, te kunnen bewyzen: „ Die Brief behelst *onwaarheden* en *valsche beschuldigingen* tegen my. In dien Brief worden myne woorden *verdraaid*, en *buiten* hun *verband gerukt*. In dien Brief worden *gebrekkige* en *onnaauwkeurige verhalen* gedaan. In dien Brief worden *gebeurde zaken*, die tot het verhaal der vermelde dingen behooren, *verzwegen* en *verborgen*. Die Brief behelst, hier en daar, *ongerymdheid* en *onzin*. En, des niet tegenstaande, zyn 'er in dien Brief trekken van *kunstig overleg* en *beleid*, welke zeer opmerkelyk zyn."

Ondertusschen heeft BONNET reeds, op zyne beurt, in het P. S. van zynen *tweeden Brief*, deze niet min sterke taal laaten drukken: „ Ik verklaare openlyk, my niet te kunnen inlaaten met iemand, die een waarachtig getuigenis, door twee of drie bevestigd, loochent. Zal het schryven van zyn H. G., en zyne Geloofsbelydenis, iets kunnen afdoen, *zoo moet dit eerst uitgemaakt zyn*, *dat zyn H. G. zich niet aan opzettelyke on-*

onwaarheid heeft schuldig gemaakt. Hy, die, *het geen volkomen waarachtig is, als in Gods tegenwoordigheid, durft ontkennen*, kan men *op diens verklaaringen wel eenigen staat maaken?*"

Wy hebben dit, en den geheelen inhoud der beide Brieven van den hoogbejaarden Professor, met verbaazing geleezen; en die verbaazing is merkelyk toegenomen, toen wy 'er 't afgeperst voorloopig antwoord van 's Mans Ambtgenoot mede hebben vergeleken. Hoe is 't mogelyk, dat HERINGA zich van den hem opgelegden blaam zuivere, nu men eenmaal zyne goede trouw heeft beginnen in twyfel te trekken? Hy moge het, by herhaling, zeggen: „ ik schryve onder 't oog van God, die myn hart kent, die weet, dat ik uit volle overtuiging schryve, en voor wien wy samen eerlang verschynen zullen;" het zal hem niets helpen by zyne tegenparty en by allen, die hem, op grond van daarmede strydige getuigenissen, door twee of drie bevestigd, verdacht houden. Hy moge een wenk geeven, om de mogelykheid van dwaaling by dezen of genen getuige te onderstellen, terwyl onderscheidene oorzaaken konden samenwerken, om hem onnaauwkeurig te doen hooren, gebrekkig te doen onthouden, verkeerd te doen oordeelen, ongunstig te doen gevoelen, onbedagtzaam te doen besluiten, en onbetaamend te doen handelen; wat zullen hem alle zulke aanmerkingen baaten by zeer veelen, die, op 't gezag van beroemde Mannen, reeds party getrokken hebben, en deswegens, al wat hy tot zyne verdediging zegt, voor opzetlyk en kunstig bedrog houden? Wy hebben nu van de eene zyde verslag gekregen van het gebeurde. HERINGA is verplicht dit nu ook van zynen kant te verhaalen. Maar verdere belydenissen, ook zelfs alle zulke min of meer gezochte middelen van noodweer, als ons sommige Praktikaale aanmerkingen op BERGEN's Huisboek zyn toegescheenen, zouden wy hem ontraaden. Hy gaa, zoo hy het wel meent met het Kerkgenootschap, waartoe hy behoort; (waaraan wy voor ons niet twyfelen;) hy gaa zynen weg rustig voort, zonder om te zien, en laate God en alle onpartydige menschen oordeelen over zyne bedoelingen. BONNET *cum suis* zullen het 'er waarschynlyk wel by laaten. Niets verwondert ons meer, dan dat HERINGA zich reeds zoo diep met hun heeft ingelaaten.

Vervolg der Afgeperste Verdediging van J. HERINGA, Eliza'sz. — 116 *bl.*

Naauwlyks was onze voorige Recensie over de beide *Brieven* van den Hoogleeraar BONNET, en 't begin der *Afgeperste Verdediging* van 's Mans Ambtgenoot, gereed, of wy ontvingen dit *Vervolg*, waarvan wy ons haasten, onzen Leezeren het *resultaat* mede te deelen.

De Professor HERINGA verdedigt zich, op denzelfden bescheiden, maar tevens ernstigen, regt mannelyken toon, waarop hy zyne afgevergde verantwoording heeft aangevangen, en weet zich meesterlyk te bezitten, onder het tegenspreeken en wederleggen van de sterkste en grievendste beschuldigingen, die hem zoo fier en stout te laste gelegd zyn.

Zyn Ambtgenoot was begonnen met scherpe aanmerkingen, en geweldige aantygingen, ontleend uit zyne Intree-rede, als Hoogleeraar der Godgeleerdheid, aan de Utrechtsche Academie, 1794, als waarin hy reeds eene eerste proef van zyn *karakter*, en van zyne *denkwyze*, en van zynen *toeleg* zou openbaar gemaakt hebben. Over deze beschuldiging is hy met rede zeer gebelgd, en verdedigt hy zich, door vergelyking van zyne eigene, niet door een of twee, maar door honderden gehoorde en gedrukte woorden, met het haatelyk verslag, dat BONNET 'er van geeft, in dier voege, dat 'er niet veel te zeggen is tegen 't volgende besluit, dat hy 'er uit opmaakt: „ *Prof.* BONNET *brengt eene valsche beschuldiging tegen* HERINGA *in. Prof.* BONNET *verklaart, dat* HERINGA *gezegd heeft, 't geen* HERINGA *waarlyk niet heeft gezegd. Prof.* BONNET *verdraait de woorden van* HERINGA, *en haalt 'er gevoelens uit, welken 'er niet in liggen.*" —— Niet minder zegevierend is zyn antwoord op 't geen BONNET had te berde gebragt, over zyne denkwyze omtrent 't Leerstuk van 's Heilands driederlei ambt. Men behoeft slechts 's Mans aanmerkingen daarover te leezen, in zyne Verhandeling *over de koninglyke waardigheid van Christus*; welke aanmerkingen de Hoogl., by wyze van Aanhangsel zyner Verdediging, hier by heeft laaten drukken. — Eer hy voortgaat tot 't afgeperste verhaal, van 't geen tusschen hem en zyne Ambtgenooten is voorgevallen, zegt hy den gryzen Pro-

Profesfor nog verfcheidene dingen, die waarlyk deszelfs handelwyze met zynen, zoo als hy voor lang meende, gevaarlyk dwaalenden broeder, niet in een zeer gunftig licht plaatzen. En nu krygt ook dat voorgevallene, zoo als HERINGA het hier, op zyne beurt, verhaalt, eene geheel andere gedaante. 't Blykt daar uit, dat de goede Profesfor RAU, zynes ondanks, in dit gefchil ingewikkeld geworden, en in 't verhaal van BONNET listiglyk verzweegen is dat deze zyn naam onder de bewuste aanklachte van HERINGA, by de vier oudfte Predikanten, alleen met deze bepaaling gefteld heeft: *voor zoo verre my het bovenftaande uit de laatfte converfatie gebleken is*; — dat 't opgevat ongenoegen en kwaad vermoeden tegen HERINGA voornaamelyk ontftaan is uit zekere huiverigheid, die hy had laaten blyken, omtrent 't vry algemeen gebruik van eenige woorden en kunsttermen, die niet letterlyk in den Bybel gevonden worden, en met welker aanneeming of verwerping zyne Ambtgenooten oordeelden, dat ook de Bybelfche Leer, die men 'er veelal door uitdrukt en bepaalt, moet ftaan of vallen; — dat 'er van weêrszyden, en wel voornaamelyk van den kant van BONNET en ROIJAARDS, in drift hooge woorden gewisfeld zyn, waarby wel iets kan gezegd zyn, dat kwalyk verftaan en niet ten ergften gemeend is; — dat de vier oudfte Predikanten, na HERINGA gehoord te hebben, de ingebragte befchuldigingen niet gegrond of gewigtig genoeg gevonden hebben, om hem deswegens by den Kerkenraad te verklaagen; — en dat de hoofdbefchuldiging van oneerlykheid en onoprechtheid, waarop 't nu eindelyk neêrkomt, niet is beweezen.

By 't flot, laat HERINGA, ten bewyze, dat hy geen zwaarigheid maakt, om zyne gevoelens voor de Nederlandfche Hervormde Kerk bloot te leggen, deze zyne vrywillige verbintenis daartoe, met groote letteren, drukken: INDIEN PROFR. BONNET ZYN THEOLOGISCH SYSTEMA VERKIEST IN HET LICHT TE GEVEN, ZAL IK HET MYNE, OOGENBLIKKELYK DAAR OP, LATEN DRUKKEN. „ Dan kan," zegt hy, „ elk bevoegd oordeelaar beflisfchen, wie van ons beiden meer Bybelsch-rechtzinnig, en Formulier-rechtzinnig zy." Wy voor ons denken niet, dat de Hoogleeraar BONNET hier toe lust zal hebben, en, hoe gaarne wy anders het Theologisch Systema van HERINGA zouden wenfchen te leezen, zoo ge-

gelooven wy toch ook, dat het voor zyne rust, en voor die der Nederlandsche Kerk, nuttiger zal zyn, dat men het nu wederzyds by 't geschrevene laate. Maar dan moest zich ook nu geen derde in den twist mengen.

Commercium Epistolicum designati Theologiæ Doctoris cum Ordine Theologico Duisburgensi, &c. &c. Edidit ac præfatus est PETRUS JOANNES VAN LELYVELD, J. U D. &c. Traj. ad Rhen. apud *H. van Otterloo*, 1803. In 8vo. f. m. 118 pp.

Mr. P. J. VAN LELYVELD, voormaals Raad en Præsident Schepen, en Ouderling der Gereformeerde Gemeente te Haarlem, in 1795 naar Emmerik uitgeweeken, verlangde, daar nog woonachtig zynde, (in 1802) te Duisburg, zonder voorafgaande *examina*, met het overzenden van eene *inaugurele Dissertatie*, tot Doctor in de Theologie verh ven te worden, en schreef daarover eerst aan den Duisburgschen Professor MÖLLER, die hem hierop niet ongunstig antwoordde, gelyk hy vervolgends, nadat deze met zyne Ambtgenooten GRIMM en KRUMMACHER had geraadpleegd, ook van de geheele Theologische Faculteit zoodanige aanschryving ontving, die hem alle hoop gaf van zynen wensch vervuld te zullen krygen, op soortgelyken voet, als dat wel eens aan anderen, en nog onlangs aan den naar Londen vertrokken Pred. PAAL, was vergund. Maar 't overgezonden *Specimen inaugurale*, over Genes. XLIX: 18, behaagde aan de Duisburgsche Godgeleerden niet. Ook schynen zy sedert min gunstige berichten omtrent Mr. VAN LELYVELD ontvangen te hebben, wien zy nu aanzagen voor een beminnaar en voorstander van afgezonderde gezelschappen over 't Godsdienstige, of zoogenaamde *Oefeningen*, die welligt den *Gradus Doctoratus* zou misbruiken, om zich, in zulke, in Duitschland ongeoorloofde byeenkomsten, des te meer gezag aan te maatigen. Dit, en mogelyk nog meer andere nadeelige geruchten deeden hen aarzelen, in het volledig toestaan van 't gevraagde. Zy vorderden nu, behalven een ander *Specimen inaugurale*, ook een Kerkelyk getuigenis omtrent zyn gedrag van den Kerkeraad van Haarlem, en een Academisch getuigschrift van den Hoogleeraar

BON-

BONNET, wiens onderwys hy gezegd had voorheen genoten te hebben. VAN LELYVELD maakte hierin zwaarigheid, en eischte, dat de toegestaane promotie voortgang zou hebben, op de voorwaarden, die men in 't eerst alleen had bedongen, en waaraan hy rekende voldaan te hebben, terwyl hy ook zelfs 't formulier van den gevorderden eed reeds had onderteekend. Hierin niet slagende kunnen slaagen, en zeer gevoelig over de eindelyk gevolgde geheele afwyzing, geeft hy alle de over en weder gewisselde Brieven, met 't overgeleverde *Specimen inaugurale*, in druk, waartoe hy zegt, dat de Christelyke Zedekunde hem verplicht. Hy heeft 'er ook nog een *Brief van een Ongenoemden*, die ter zyner verdediging zal moeten strekken, bygevoegd. — Wy willen ons in dien twist niet mengen. Mogelyk hebben de Theologische Professoren te Duisburg in 't begin zich ter goeder trouwe wat te ver met VAN LELYVELD ingelaaten. Maar dat zy, op ingekomene berichten, 't recht niet zouden hebben, om 't gedaane verzoek beleefdelyk van de hand te wyzen, ten zy aan eenige billyke voorwaarden voldaan werd, zal den zich noemenden *gedesigneerden Doctor Theologiæ* moeielyk te bewyzen vallen. 't Is ons uit zyne Latynsche Brieven, en nu evenwel ook gemeengemaakt *Specimen*, niet voorgekomen, dat de man waarlyk in de uitlegkunde van den Bybel, en verdere Theologische weetenschappen, zoo bedreven is, dat men zich grootelyks hebbe te beklaagen, dat hem de macht, om daarin openbaar onderwys te geeven, vooralsnog niet verleend is.

Nieuwe Ecliptische Tafelen, met derzelver Toepassing op het Meetkunstig ontwerpen der Zon- en Maan-Eclipsen, en der voorbygangen van Mercurius en Venus over de Zon; door J. DE KANTER, PHIL. Z *Lector Physices in het Musaeum te Middelburg, enz. Te Middelburg, by* A. P. de Winter, 1803. *In gr. 8vo. behalven de Tavelen 256 bladz*

Schoon het in ons Vaderland niet moge ontbreeken aan dezulken, die, of uit hoofde van beroep, of uit hoofde van neiging tot de edele Sterrekunde, dezelve beoeffenen; weinigen of geenen zyn 'er echter, ook die aan 's Lands Hoogeschoolen deeze verhevene Weeten-

tenschap aan de leergierige jongelingschap verklaaren, die, gelyk zo veelen uit andere Volken, Franschen, Italiaanen, Engelschen en Duitschen, door Ontdekkingen of Geschriften, aan dezelve nieuwen luister byzetten. Het is onze taak niet, hiernaar onderzoek te doen, daar in andere vakken der Natuur- en Wiskundige Weetenschappen onze Natie zo veele beroemde Mannen heeft voortgebragt, waaromtrend het genoeg zy, slegts de naamen te melden van HUIGENS, 's GRAVESANDE, MUSSCHENBROEK, enz. En schoon het ook thans over het geheel niet schyne te ontbreeken aan bekwaame voorgangeren in de Natuurkundige Weetenschappen, meenen wy echter in het zekere onderricht te zyn, dat dezelve aan de Hoogeschoolen hoe langs hoe meer in kleinachting raaken, daar de studeerende jeugd in het denkbeeld schynt te zyn, dat deeze Studien, als niet behoorende tot hun beroep, ook voor hen niets aantrekkelyks hebben, terwyl het weleer te regt geacht werdt, dat het beoeffenen deezer Weetenschappen, ten minsten tot eene zekere hoogte, als 't ware, behoorde tot eene Academische *educatie*, als niet betaamende, dat een man van geletterde opvoeding in deeze zaaken geheel onbedreeven ware. Hoe het zy, het geschiedt van ons ook daarom met des te meer genoegen, dat wy hier onze Landsgenooten een Werk mogen aankondigen, 't geen, onzes achtens, niet alleen om de manier van uitvoering aanspraak heeft op den lof van een geregeld en wel doorwrocht opstel, maar ook de byzondere verdienste, dat de geleerde Schryver hierin, gelyk men spreekt, uit eigen oogen ziet, en eenen gedeeltelyk nieuwen, en, zo hy acht, gemakkelyker, weg inslaat, dan zyne Voorgangeren gedaan hebben.

Het Werk, gelyk deszelfs Titel aanduidt, bepaalt zig tot het berekenen der Eclipsen, alsmede der overgangen van Mercurius en Venus over de Zonneschyf, welke in den aart der bewerking dezelfde zyn, als de Zon-Eclipsen. Wy zullen tragten in zo verre verslag van dit Werk te doen, dat kundigen hierdoor met den aart en de bedoeling van hetzelve bekend, en eenigermaate in staat gesteld worden, om te kunnen oordeelen, of zy daardoor uitgelokt worden, het Boek zelve in handen te neemen.

Het is eigenlyk niet geschreeven ten dienste der zulken,

ken, die onkundig zyn van de Theorie der Eclipsen, en van de algemeene gronden, waarop derzelver berekening berust, even alsof deezen omtrend deeze zaaken hierin een systematisch onderricht zouden kunnen verkrygen. Zo iets dagt Recensent by het eerste doorloopen deezes Boeks, bemerkende, hoe, by wyze van voorbereiding, daarin ook de eenvoudigste Meetkunstige voorstellingen, zelfs de bekendste Tekens in de Meet- en Rekenkunde, alsmede de manier van werking met tientalige breuken, worden voorgedraagen. Schoon zulks overtollig moge gerekend worden, schaadt dit echter niet. Intusschen is het vreemd, dat hier, by voorbeeld, geleerd wordt, dat '$\frac{400}{16}$' wil zeggen, dat 28400 door 36 gedivideerd is, en meer dergelyke kleinigheden; zodat het den schyn hebbe, dat men hier, ook zonder Astronomische kunde, bykans bloot *werktuigelyk* Eclipsen zou kunnen leeren berekenen; 't geen, al ware zulks mogelyk, der Kunst oneere zou aangedaan zyn. Het oogmerk des Auteurs is, zo hy al niet geheel iets nieuws moge voortbrengen, het werk ten minsten te vereenvoudigen, en de beoeffening daardoor algemeener te maaken. De Sterrekunde is zekerlyk heden ten dage tot dien trap van verhevenheid gebragt, dat, indien zulks met het bezef van nederigheid bestaanbaar was, de Mensch zou vervoerd worden zigzelven te bewonderen over de diepte der naarspooringen, waartoe zyn geest in staat is. Geene Weetenschap is, onzes achtens, geschikter, om, met dankbaar opzien tot zynen Schepper, hem te overtuigen van zynen verheven aanleg. De berekening in 't byzonder der Eclipsen is eene uitspanning voor elk, die de Sterrekunde uit vermaak beoeffent. De Liefhebber moet hiervan echter eenigermaate terug gehouden worden door de langwyligheid der bewerking, inzonderheid van het vinden des juisten tydstips der Volle en Nieuwe Maanen; welke arbeid des te omslagtiger is geworden, naarmaate de sterrekundige Tafelen, vooral die der Maan, grootere volmaaktheid verkreegen hebben, dewyl het aantal der *Correctien* of Vereffeningen daardoor is toegenomen. In de Tafelen van MAIJER, verbeterd door MASON, gaan deeze Vereffeningen reeds tot 23 voor de Lengte der Maan, en 11 voor de Breedte. Deeze langwylige arbeid deedt den Auteur wenschen om gemakkelyker Tafelen; en heeft hy zelf handen aan het werk geslagen, in de hoop, dat

de goedkeuring der Beminnaaren van dit Vak der Sterrekunde zynen arbeid eenigermaate zou beloonen. Hy heeft zig, zo als in de Inleiding wordt te kennen gegeeven, de drie volgende zaaken voorgesteld: „ 1) Eene hoogstmogelyke eenvoudige inrichting der Tafelen. 2) Dat het gebruik derzelve eenpaarig en gemakkelyk gemaakt wordt. 3) By 't opofferen van eenige naauwkeurigheid aan de eenvoudigheid, die opoffering zo klein te maaken, dat de daaruit voortvloeijende onnaauwkeurigheid in de meeste gevallen onmerkbaar, en in de ongunstigste niet hinderlyk zoude zyn." Hoe de Schryver zulks hebbe tragten te bereiken, zullen wy, zo kort en duidelyk zulks doenlyk zy, zoeken aan te toonen in eenige hoofdbyzonderheden.

Eene der hoofdzaaken by de voorbereidende berekeningen tot het bepaalen der omstandigheden van Eclipsen is het vinden van den juisten tyd der *waare* N. of V. Maan. De gewoone handelwyze is deeze. De *gemiddelde* N. of V. Maan gezocht hebbende, berekent men voor dat tydstip de Lengte der Zon en Maan, trekt de een van de ander, en vindt aldus den *Verschilboog;* welke, gelyk doorgaans het geval is, aanmerkelyk zynde, zo moet deeze arbeid nog eens, somwylen meermaalen, herhaald worden, om den juisten tyd te vinden. Wanneer tusschen de *gemiddelde* en *waare Conjunctie* of *Oppositie* by de eerste berekening een aanmerkelyk tydsverloop plaats heeft, moet men zig deeze herhaaling getroosten, dewyl de Uurbeweeging der Maan zo oneenpaarig is en van uur tot uur verschilt. —— De voorhanden zynde Tafelen van den Heere DE KANTER zyn zodanig ingericht, dat men daarmede terstond zoekt de Tydmerken der *gemiddelde* N. of V. Maanen in Dagen, Uuren en Minuuten, alsmede het *gemiddelde Argument* van de Maansbreedte, om daarmede de noodige Vereffeningen te doen. Alle de *Argumenten* zyn in de Tafelen opgegeeven, zodat men slegts de getalen hebbe by elkanderen te tellen, en in eens de Correctien kan in 't werk stellen. De Argumenten zyn niet gesteld in Tekens, Graaden en Minuuten, maar in tiendeelige getalen, als maakende de berekening eenvoudiger. De Tydmerken zyn, behalven in Dagen, Uuren en Minuuten, ook nog uitgedrukt in Dagen en in tiendeelige getalen. Het Argument der Maansbreedte is vervat in deelen, waarvan de geheele omtrek op 400000 gesteld is. Voorts is aan de Veref-

fe-

feningstafelen die inrichting gegeeven, dat die Vereffeningen bestendig *bytellend* te doen zyn; dus kunnen zy terstond in ééne som vergaard worden. Om dit te kunnen verkrygen, heeft de Auteur alle de Tydmerken der N. of V. Maanen verminderd met het *Maximum* der Vereffeningen. Hieruit volgt, dat, daar zy alle het verst afliggen van het waare Tydmerk, alle Vereffeningen 'er *bygevoegd* moeten worden. Om die zelfde reden heeft de Auteur ook goedgevonden, de Tafel, aanduidende het verschil der *Meridiaanen* in Tyd, ook zodanig in te richten, dat de Westelykste plaats in de Tafel, zynde *Mexico*, op *nul* gesteld is, welke plaats zeer naby *zeven* uuren in Tyd verschilt met Amsterdam. Daar nu alle de plaatzen in gemelde Tafel ten Oosten liggen, is het verschil ook altyd *bytellend*. In deeze Tafel vindt men bykans alle Steden van eenig aanbelang in de Republiek. Recensent heeft echter niet gevonden, op welken grond deeze Tafel samengesteld is: want het is niet te denken, dat zulks berust op Waarneemingen. Waarschynlyk zal hy zig van goede Geographische Kaarten bediend hebben, en aldus het verschil van Graaden en Minuuten in Tyd hebben overgebragt; welke Methode naauwkeurig zyn zou, indien men op de Geographische ligging volgens aanleiding der Kaarten altyd kon staat maaken, 't geen het geval niet is. Hetzelfde geldt ook van de Breedten der plaatzen. Men behoeft slegts onderscheiden Kaarten te vergelyken, om zig van dit gebrek te overtuigen. By deeze gelegenheid vergeleek Recensent eene en andere plaats, ook voorkomende in de Tafels in de Nederduitsche Uitgaaven van VARENIUS *Geographie* en de Astronomie van DE LA LANDE; doch vondt geene der drie hierin eenstemmend.

Ten einde geene vergeefsche moeite te doen in het berekenen van het juiste tydstip, waarin een N. of V. Maan voorvalt, is het eerste werk te onderzoeken, by welke N. of V. Maanen Eclipsen kunnen voorvallen. De Auteur heeft hiervoor eene Tafel gegeeven; doch verklaart niet, waarop dezelve berust. Het is echter bekend, dat de mogelykheid der Eclips afhangt van den afstand der *Conjunctie* of *Oppositie* van den Knoop, of van de Breedten der Maan op de genoemde Tyden. Het is door middel der Maans-Breedten, dat de Auteur heeft aangeduid, of 'er Eclipsen, zo der Zon als der Maan, zullen voorvallen, welke, of als *zeker*, of als *mogelyk* of *onmogelyk* worden opgegeeven.

Het *mogelyk* betekent hier, dat het nader dient onderzogt te worden. 't Zou dikwyls veele vergeefsche moeite uitwinnen, indien men, na deeze eerste voorbereidende berekening, terstond kon weeten, welke Eclipsen *op eene bepaalde plaats* zichtbaar zyn. Ten aanzien der Maan is zulks aan mindere onzekerheid onderworpen, dewyl zy overal onder dezelfde omstandigheden gezien worden, als zynde eene weezenlyke verduistering. Dus is het genoeg te weeten, of de Maan ten tyde der verduistering boven den Gezichteinder zyn zal. Ten opzichte van de Zon-Eclipsen is dit aan meerdere onzekerheid onderworpen, uit hoofde der *Parallaxen*; waarom de Zon, boven onze kimmen zynde, voor anderen kan verduisteren, zonder dat wy deeze verduistering bemerken. Dit is ook de reden, dat men in onze gewoone Almanachen op de aangeeving der *Zon-Eclipsen* niet altyd kan staat maaken, dewyl zy voor elke bepaalde plaats, of ten minsten voor plaatzen, die in breedte merkelyk verschillen, afzonderlyk moeten berekend worden; daar het voor de Maan-Eclipsen genoeg is, slegts het verschil der Meridiaanen in Tyd over te brengen; gelyk 'er voor de Zon-Eclips van 11 Feb. 1804 wederom een verschil is van 11 min. in tyd. Of echter eene Zon-Eclips, die in gemelde Tafel als *mogelyk* of *zeker* is opgegeeven, op eene bepaalde Breedte zal zichtbaar zyn, laat zig in de verdere bewerking spoedig ontdekken; van al hetwelk nadere aanwyzing door den Auteur gegeeven wordt.

Wy hebben boven reeds aangetoond, hoe in deeze Tafelen de gemiddelde Nieuwe of Volle Maanen gevonden worden. Hierby valt echter aan te merken, dat deeze niet in de Ecliptica, maar in den *Loopkring* gerekend zyn; 't geen een onderscheid van 9 min. tyds kan geeven; 't welk van den Auteur opzetlyk aldus is ingericht, ter vermyding van langwyligheid; 't geen hy echter in het meetkundig ontwerp der Eclips door eene eenvoudige bewerking gemakkelyk corrigeert.

In verdere daarby gevoegde Tafelen vindt men alle de benoodigdheden tot het Meetkundig ontwerpen van eene Zon- of Maan-Eclips, gelyk derzelver *Uurloop*, *Zons-declinatie*, Zons- en Maans-horizontaale *Parallaxis*, derzelver *middellynen*, enz. Ten opzichte van de *Breedte* der Maan, staat nog aan te merken, dat het vreemd kan schynen, dat dezelve slegts in ééne Tafel vervat is, zonder dat zy eenige nadere *Correctie* behoeft, hoe-

hoedanige 'er in de Tafelen van MAIJER, zo als boven is aangemerkt, Elf voorkomen. Dan het hoofdoogmerk deezer Tafelen was alleenlyk het vinden van al hetgeen ten tyde der Eclipsen kan voorkomen; in welke gevallen, ten tyde naamelyk der Conjunctiën en Oppositiën, sommige vereffeningen kunnen vereenigd worden of geheel wegvallen. Hetzelfde heeft ook plaats ten opzichte van 's Maans Uurloop, daar op deeze, in andere Tafelen, even zo veele vereffeningen, als op derzelver Lengte, worden toegepast. — Deeze dooling kan over de gantsche duuring der Eclips, volgens 's Auteurs opgaave, nimmer hooger gaan dan ééne Minuut, behalven dat de verwaarloosde vereffeningen nimmer zodanig vallen, dat derzelver gantsche som in aanmerking kan komen, daar zy elkanderen altyd voor een gedeelte vernietigen.

Wy achten, naar het bestek eener Recensie, genoeg gezegd te hebben aangaande de inrichting deezer Tafelen. Veele byzonderheden, minder raakende het doorgaande beloop, waartoe wy ons eeniglyk hebben willen bepaalen, hebben wy geheel onaangeroerd gelaaten. Het komt ons voor, dat de manier van bewerking zich door kortheid en eenvoudigheid aanbeveelt, en den man kenschetst, die in dit vak der Sterrekunde veel beoeffendheid aan den dag legt; weshalven zyn arbeid van de liefhebbers en voorstanders deezer edele Weetenschap, onzes achtens, met dank zal ontfangen worden. Wat echter de naauwkeurigheid der bewerking betreft, hierover zyn wy dusverre niet in staat vonnis te vellen, dewyl zulks door nadere proeven moet bevestigd worden, door naamelyk de uitkomsten der berekeningen van onderscheiden Eclipsen, zo die der Zon als der Maan, volgens deeze en andere naauwkeurige Tafelen in 't werk gesteld, tegen elkanderen te vergelyken, en door daadelyke Waarneemingen te beproeven, welke daarmede het naauwkeurigste overeenstemmen. De Zon-Eclips van 11 Febr. aanstaande zal, volgens de berekening naar deeze Tafelen, door den Auteur opgegeeven, beginnen 10 uur 47 min.; derzelver midden zal zyn 12 uur 4 min. 30 sec. en einde 1 uur 22 min. De opgaaf, daarvan onlangs in de *Letterbode* gedaan, is hiermede genoegzaam overeenkomende, terwyl het verschil slegts eenige secunden bedraagt, schoon 'er in het bepaalen der Conjunctie een verschil van 4 min. plaats heeft.

Voorts heeft de Auteur medegedeeld zeer naauwkeurige beschryvingen, opgehelderd door net getekende Figuuren, van de Meetkunstige Projectien der Eclipsen; zo der Zon als der Maan. Men vindt hier dubbelde Ontwerpen voor beiderlei Eclipsen, zo *orthographische* als *stereographische*, welke laatste manier is overgenomen van den Duitschen Sterrekundige LAMBERT. Deeze ontwerpen bepaalen zig echter, ten opzichte der Zon-Eclipsen, tot eene *gegeevene Plaats*. Zeer fraai is de manier, om in een *algemeen ontwerp* te vertoonen, hoedanig de omstandigheden zyn zullen voor alle plaatzen, waar dergelyk eene Eclips kan gezien worden. Deeze manier is door DE LA LANDE uitvoerig beschreeven, en, met eenige verandering, door den Auteur gevolgd. Ten aanzien van de Maan-Eclipsen is het geval anders, dewyl de verduistering van allen, boven wier Horizon zig de Maan vertoont, even groot gezien wordt. Alle verandering bepaalt zig alleenlyk tot den tyd, op welken de verduistering gezien wordt, uit hoofde van het verschil der Meridiaanen. De Schryver heeft ook de manier aangetoond, hoe men deeze byzonderheden in een algemeen Ontwerp kan vertoonen.

Men moet zig echter niet verbeelden, dat deeze Ontwerpen ons eene waare Afbeelding geeven, zo als de Eclipsen, zo der Zon als der Maan, zig in haare Schyngestalten vertoonen. Wil men zulks weeten, dan moet het geheele Ontwerp nog eene merkelyke verandering ondergaan; 't geen ook hier ontvouwd wordt; by welke gelegenheid de Schryver opmerkt, dat deeze methode by hem bekende Schryvers nergens is aangeweezen, ook niet by DE LA LANDE, die anderszins al het geen tot de Eclipsen behoort zo uitvoerig behandeld heeft: waaruit men echter geenszins te besluiten hebbe, alsof dit niet bekend zoude zyn by deezen en andere beroemde Astronomisten. Meermaalen zyn deeze Afbeeldingen medegedeeld. Echter verwekte dit voorheen ook eenigermaate de verwondering van den Recensent, daar hy ook daarnaar toen vrugteloos gezogt heeft, doch voor zigzelven eene *Methode* vondt, aan het oogmerk volkomen voldoende, welke echter zeer verschillende is van de manier, hier door den Schryver opgegeeven. L. NIEUWENHUIS te *Endschede*, kundig Liefhebber der Astronomie, heeft de schyngestalte der

der aanmerkelyke Zon-Eclips van 1793 medegedeeld in de *Letterbode*.

Eindelyk is hier nog bygevoegd de wyze, om de voorbygangen der Planeeten Mercurius en Venus over de Zon te ontwerpen, welke, daar deeze overgangen eene soort van Eclipsen zyn, in haaren weezenlyken aart niet verschilt.

Het kan ons, uit liefde tot de Kunst, niet dan aangenaam zyn, dat dit Werk de aandacht der Liefhebberen moge tot zig trekken.

Verhandelingen en Waarneemingen, ter bevordering der Genees-, Heel-, Verlos- en Scheikunde. IIde Deel, 2de Stuk. Te Leyden, by A. en J. Honkoop, 1803. *In gr. 8vo. 144 bl.*

De stukken, die in dit Deeltje voorkomen, zyn, eene Verhandeling over het maakzel en gebruik van het Trommelvlies in het Oor, door E. HOME; eene Verhandeling over de gevolgen der vernietiging van het Trommelvlies, door ASTLEY COOPER; Aanmerkingen over de wyze van hooren, na de vernietiging van het Trommelvlies, door E. HOME; nadere Aanmerkingen deswegens, en beschryving eener Konstbewerking, ter geneezing van eene zoort van Doofheid, door A. COOPER; Verhandeling over de onschadelykheid der ingeënte Koepokstoffe, door KÜSTER; Circulaire van den Koning van Pruissen aan de *Collegia Medica*, over de Inenting der Koepokken, door Dr. MONJÉ; bygevoegde Aanmerkingen door denzelven; de Vaccinatie een voorbehoedend middel tegen de Pest; Aanmerkingen wegens de Overbevruchting, door Prof. ROOZE; Dr. WIGAND, over het nut van ontlastende Geneesmiddelen, in het laatst der Zwangerheid; en eindelyk een opwekkend middel, voor schynbaar doodgebooren Kinderen, door denzelfden. Op deeze meer uitvoerige stukken volgen eenige Waarneemingen, betreffende de Verloskunde; gelyk ook, over het voedend middel in de Teering, van THILENIUS; iets over de Aya-pana, en het Chenopodium Ambrosioides waarop eindelyk tot slot volgt het bericht van een Zelfsmoord, door een pistoolschot, zonder kwetzing.

Veel gewigtigs zouden wy, uit het een en ander dee-

zer Uittrekzels en Berichten, kunnen aanvoeren; wy bepaalen ons echter, voor tegenwoordig, tot het mededeelen van het laatstgemeld al vry zonderling Geval, uit het Journaal der Practische Heelkunde van HUFELAND overgenomen.

„ In den winter van 1801 gebeurde in Berlyn het volgend zonderling geval. Men hoorde een schot; op het geluid toeschietende, vond men de deur van het vertrek, waar uit dit voortkwam, gesloten; deeze opengebroken hebbende, zag men een ontzielden op een stoel zitten, en vond een pistool naast hem liggen. In zyn hembd vond men een eenigermaate platgedrukten kogel; een tweede kogel lag op den grond. By de opening vond men het borstbeen gekneusd: het hart was geborsten, zo dat alle omliggende inwendige deelen in het bloed dreeven.

„ In dit geval was nu, buiten twyffel, de pistoolschot de oorzaak deezer verschriklyke, deezer doodlyke vernieling. Maar het zonderlingst was, dat dit alles, zonder belediging der huid, zonder het doordringen des kogels had kunnen geschieden.

„ Dit komt my voor, slegts op twee wyzen mooglyk te zyn. Of 'er was in 't geheel geen kogel in het pistool geweest, en de doodlyke vernieling was dus een louter gevolg van den schok, by de losbarsting van het buskruid. Of (het geen waarschynlyker is, daar men toch een platgedrukten kogel in het hembd vond) men had den kogel zonder prop op het pistool gezet, de overledene had het pistool zeer sterk tegen het borstbeen gedrukt, en aldus hetzelve afgeschooten. De lucht, welke zich in den loop bevond, en welker uitgang belet wierd, heeft dus, als tegenstand, tegen de uitdryving des kogels gewerkt, en dus, aan de eene zyde, het indringen van denzelven in het lichaam verhinderd; doch, aan de andere zyde, den door het buskruid ontstaanen schok aan het borstbeen medegedeeld, en dus de voorgemelde schriklyke verwoesting in de ingewanden der borstholte te wege gebragt."

Algemeen Zamenstel der Militaire pligten, kundigheden en dienstverrichtingen, &c. Door C. A. GEISWEIT VAN DER NETTEN, *Luitenant by het tweede Regiment Cavallerie, in dienst der Bataafsche Republiek. Te Groningen, by* R. Eekhoff, H. Z., 1803. *In gr. 8vo. 272 bl.*

Het ontbreekt niet aan lieden, die waanen, dat een Officier der Cavallerie bekwaam is, alle de pligten van zynen post naar vereisch te vervullen, zo hy maar in staat is, behoorlyk te paard te ryden en de gewoone exercitien en evolutien der Ruiterye mede te doen, of te commandeeren, zonder van den, op de Cavallerie veelal aankomenden, Velddienst naauwkeurig onderricht te zyn, en nog veel minder, zonder eenige kennis te hebben aan de algemeene regelen der Tacticq en Krygskunde. Deeze lieden worden misleid door het algemeen vooroordeel, dat men in den Oorlog alles door ondervinding kan en moet leeren, zonder in aanmerking te neemen, dat men, zonder beschouwende kundigheden, voor geene waare ondervinding vatbaar is: kunnende men ten minsten, buiten dezelve, niet, dan met schade en schande, eene meerdere wysheid bekomen.

Een jong Officier der Cavallerie heeft zekerlyk meer te leeren dan een van het Voetvolk, dewyl men al veel tyd van nooden heeft, om alles te weeten, 't welk, tot het behandelen en beryden der paarden, vereischt wordt. Met dit alles is de kennis van de overige deelen der Krygskunde hem even onontbeerlyk, gelyk uit de gebeurtenissen van den zevenjaarigen, en van den nu laatst geëindigden Oorlog, inzonderheid gebleeken is.

Bezwaarlyk is het daarenboven voor Cadetten en jonge Officieren, het noodig onderricht te bekomen: zynde de meeste Militaire Werken voor hun te kostbaar, en by de meeste Corpsen niet aanwezig. Ook zyn dezelve te uitvoerig, en brengen den eerstbeginnenden in de war, omtrent dat geen, het welk hy eigenlyk moet doen en leeren; waardoor hy dikwyls zynen tyd en vlyt besteedt aan het bestudeeren van zaaken, die hem niet aangaan, en de kunde, aangaande dingen, die voor hem belangryk zyn, verwaarloost.

Deeze en dergelyke redenen hebben onzen Schryver bewoogen, de pen op het papier te zetten, en, ten dienste zyner Spitsbroederen, dit Werk zamen te stel-

 len,

ken, in het welk hy gepoogd heeft, van alle de pligten, kundigheden en diensten, die in de onderscheiden rangen gevorderd worden, een algemeen denkbeeld te geeven; terwyl hy alle mogelyke gevallen, in welke een Cavallerist komen kan, in eene systematische orde gerangschikt heeft, opdat men aanstonds de voorschriften, die men noodig heeft, zou kunnen vinden. Daar het oogmerk van den Schryver geweest is, alleen een Handboek der voornaamste hoofdzaaken te geeven, raadt hy de eenigzins gevorderden, dit Werkje met wit papier te doen doorschieten, om, by de minst uitgebreide stellingen, de waarneemingen aan te tekenen, die zy van anderen mogten hooren, of zich door leezen eigen maaken: ten welken einde, achter iedere Afdeeling, eenige der voornaamste Schryvers worden aangehaald, welke zy, met het grootste nut, kunnen gebruiken.

Daar dit Werkje voornaamelyk ten dienste van Cadets, Onder- en Subalterne Officieren, geschreeven is, heeft de Schryver zyne taak op de minst kostbaare wyze uitgevoerd. Zo veel wy de door hem voorgestelde en behandelde zaaken hebben kunnen nagaan, komt de uitvoering van zyn Plan ons uitmuntend voor, en ten vollen geschikt, om de eerstbeginnenden tot een behoorlyk Examen voor te bereiden, en hun verder de noodige kennis te bezorgen, om zich, in den Velddienst, naar behooren te gedraagen: terwyl Officieren van hooger rang en meer kundigheden van dit Stuk gebruik kunnen maaken, om hetzelve tot een grondslag te doen verstrekken, om volgens denzelven hunne denkbeelden te schikken en verder tot volkomenheid te brengen.

Om uit dit Werk iets, tot eene proeve van de manier van stellen en behandeling des Schryvers, over te neemen, hebben wy uitgekoozen zyne aanmerkingen over het beslaan der paarden. — „ Een hoofddeel der kennis van de behandeling van paarden is die van het BESLAG, waarby waar te neemen is: 1.) Dat zulks op zyn tyd geschiedt, te weeten, alle 6 of 8 weeken, en dat, wanneer een yzer los geraakt, of te kort voor den voet wordt, men het verlegt, waar by de Vooryzers, indien zy nog goed zyn, achter komen.

„ 2.) Dat het yzer naar den voet van het paard geschikt is, en wel past: hetzelve moet zo ligt als mogelyk, van goed taai yzer gesmeed, en de Kalkoenen eer breed, dan te hoog, wezen; de Nagels moeten taai

van

van yzer, dun van lemmer zyn, en wel afgekneepen worden.

„ 3.) By het beslaan zelve is in acht te neemen, dat men de voeten te vooren met Koemist moet instaan, om ze zacht te maaken, — dat de oude yzers voorzichtig worden afgenomen, — dat de Smids de verzenen, by het afsteeken, niet te veel openen, en den voet zo veel doenlyk plat houden, neemende, met het veegmes, alleen het doode gedeelte weg, — dat zy, om het yzer te doen passen, het niet zo lang heet op den voet houden tot het past, waar door de gevaarlykste gevolgen ontstaan kunnen, — om dezelfde reden den Hoef niet te veel afraspen, en dus den voet naar den schoen, in plaats van den schoen naar den voet vervaardigen, waardoor de Wand der Voorhoef zyne noodige vastigheid verliest, en dikwyls Kwartiervoeten ontstaan."

Brieven en Negotiatiën van Mr. L. P. VAN DE SPIEGEL, *als Raadpensionaris van Holland, geduurende den jongsten Oorlog van deezen Staat met de Fransche Republiek. Waar by gevoegd zyn veele Authentique Stukken, strekkende tot beter verstand van dezelve Brieven. In III Deelen. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1803. *In gr. 8vo. Te zamen* 1146 *bladz.*

Vóór weinig jaaren zagen wy in 't licht komen, *Nadenking van eenen Staatsman, wegens zyn Ministerie in Holland* (*): die Staatsman was de geweeze Raadpensionaris Mr. L. P. VAN DE SPIEGEL; een Man, ten wiens opzigte, gelyk de Vaderlandsche Geschiedenis uitwyst, zo veel en zo veel belangryks te doen viel, die in een zo onderscheiden daglicht gezet en zo wydverschillend beoordeeld is, door deezen, als een eersten Staatsman, geroemd, door anderen, als een bederver zyns Vaderlands, gevloekt, door allen als een bekwaam, afgericht en werkzaam Man beschouwd. Woelige tyden, tyden van Staatkundige verdeeldheden, heeft hy beleefd, en in dezelve eene rol gespeeld, die alleszins merkwaardig is. Boven al haakt de weetgierigheid, om rechte kundschap te verkrygen, van 't geen omstreeks en in den tyd der groote Omwentelinge door hem bedreeven is. Aan Geschiedverhaalen van dat Tydperk ontbreekt het ons niet.

Wy

(*) *Zie onze Vaderl. Letteroef. van* 1800, *bl.* 255.

Wy hebben te meermaalen gelegenheid gehad om ons gevoelen te zeggen over het verschillend oordeel, gestreeken wegens de bevoegd- of onbevoegdheid der Tydgenooten om ons de Geschiedenis van hunnen Tyd te geeven, en beschouwen alle poogingen, daartoe aangewend, niet als plans „ ter ontydiger uure gevormd," gelyk aan den Leezer in een Voorberigt deezes Werks vermeld wordt. Zulks neemt niet weg, dat de Liefhebber der Geschiedenis onzes Vaderlands met genoegen bouwstoffen ziet aandraagen, welke tot eene meerdere volmaaking kunnen dienen; en, uit dit oogpunt beschouwd, zal hy de *Brieven* en *Negotiatien* des Heeren VAN DE SPIEGEL zeer belangryk rekenen, en den Verzamelaar dankzeggen voor deeze oorspronglyke Stukken, uit welke de oogmerken en gedraagingen der Persoonen, zo wel als de dryfveeren en roerzels der publieke gebeurtenissen, gekend en beoordeeld kunnen worden, althans in zo verre Persoonen, daar in betrokken, en Staatslieden, zich uitlaaten, zelfs by hunne vertrouwdste Vrienden en Medestanders.

Tot een zeer beperkten, maar allerbelangrykften tydkring, bepaalen zich de Brieven en Negotiatien. Het tydvak neemt eenen aanvang met de Oorlogsverklaaring der *Fransche* Nationaale Conventie tegen den Prins Erfstadhouder en de Zynen, en eindigt met het oogenblik der Overmeestering van deeze Republiek door de *Fransche* wapenen.

De Vervaardiger deezes Werks oordeelde, te recht, dat met de hier uitgegeevene Brieven in een onmiddelyk verband stonden alle de Staats-Resolutien, grootendeels uit de pen van VAN DE SPIEGEL gevloeid, of immers onder medewerking zo wel als door den invloed van denzelfden Staats-Minister, geduurende dien Oorlog, genomen, voor zo verre dezelve de Policy, Militaire, Diplomatische of Finantieele onderwerpen betroffen. — Deeze Stukken, uit de Staatsregisters, of ook van eldets opgezogt en verzameld, zyn ter voeglyke plaatze in deeze Verzameling ingevlogten, maaken met dezelve een geheel uit, en dienen ter toelichting. Het kon niet missen of veele derzelven zyn reeds vry algemeen bekend; schoon 'er ook voorkomen, die minder, en eenige, die aan weinigen slegts bekend waren (*).

De Verzameling neemt eenen aanvang met den 24 Dec. des Jaars 1792, en eindigt met den 18 Jan. 1795. De Persoonen, aan welken de Brieven luiden, zyn, de Baron VAN RHEDE, der Staaten Afgezant aan het Hof van *Berlyn*; de Baron VAN HAAFTEN, te *Weenen* dien zelfden post bekleeden-

(*) Ten aanziene van eenige zeer belangryke Brieven waren wy niet onkundig gelaaten. De Schryver van de *Vaderlandsche Historie ten vervolge van* WAGENAAR, by *Allart*, heeft den inhoud van eenige uit egte Handschriften opgegeeven. Zie onder andere XXVIII D. bl. 87, 39, 40, 366, enz.

dende; de Baron VAN NAGELL, Envoyé te *Londen*; de Heer VAN DER GOES, te *Koppenhagen*; HOGGUER, te *Petersburg*; de Commissaris ROSS, te *Dantzig*; de Baron VAN KINCKELL, te *Manheim*; de Minister VAN DER HOOP, te *Luik*; de Baron HOP, te *Brussel*; de Heer DE CONINK, te *Koppenhagen*; Mylord MALMESBURY, te *Berlyn*; de Griffier FAGEL, te *Londen*; VAN DER BORCH, te *Stokholm*; BRANTSEN en REPELAER.

Schoon veele deezer Brieven genoegzaam aanduiden den loop der zaaken, en veelal toegelicht worden door de tusschengevoegde Staatsstukken en Geschiedkundige toelichtingen, missen wy meestal de bekomene Antwoorden; en heeft het ons eenigzins verwonderd, hier niet aan te treffen den Brief van BRANTSEN en REPELAER, den 30 van Louwmaand aan VAN DE SPIEGEL geschreeven, omtrent welken Brief zo veel te doen viel, en die den ontvanger zo veel onaangenaams berokkende.

Ongeschikt is dit Werk voor een Uittrekzel. Alleen mogen wy 'er eenige trekken uit opzamelen, die ter aanduidinge zullen strekken van de gedagten deezes Staatsmans over onzen Staat in het toenmaalig tydsgewrichte. Aartig drukt hy zich uit in eenen Brief aan VAN DER GOES den 25 Jan. 1793. „ Dat het systema van onzen Staat is geweest de Neutraliteit, is U H. E. G. bekend; wy hebben voorzigtig gelaveerd met een holle Zee, en dikwyls tegen wind en stroom; het Schip is van zig zelfs geen beste Zeilder; het tuig is half versleten, en de Stuurlieden en Passagiers zyn het vry oneens: of het op den duur zonder schade vaaren zal, kan niemand vooruitzien."

VAN DE SPIEGELS vrees groeide aan, blykens zyn schryven den 22 April 1793 aan den Heer HOGGUER. „ U H. E. G. spreekt van een groot plan van *Engeland*; maar ik kan niet ontwaar worden dat 'er zulk een plan exteert, en ik vreeze waarlyk dat men in *Engeland* en hier te veel in het blinde geleid wordt, om mede te loopen, daar de *Oostenrykers* ons zullen voeren, en dat men zich dit te laat zal beklaagen." — Nader drukt hy, den 3 Mey 1793, aan den Baron VAN RHEDE, zich dus uit: „ Naar al wat men hoort en ziet, zal het plan deezer Campagne bestaan in belegeringen, en daar kan een goed deel van het saisoen mede doorgebragt worden, zonder dat men veel gevorderd is: de vraag zal dan zyn, of de belanghebbende Mogendheden zullen kunnen of willen eene derde Campagne maaken? waar aan ik zeer grootlyks twyfele. Men heeft lang gesprooken van een soort van Congres in den *Haag* te hebben, waar in de Politique en Militaire Operatien zouden bestuurd, of ten minsten overlegd worden: naderhand is daar een draai in gekomen, en zommigen oordeelden, dat dit Congres met meer vrugt te *Londen* zou gehouden worden; en de Graaf DE MERCY hadt order, derwaards te vertrekken; maar naauwlyks hier

zyn

zynde, ontvangt hy contra order, en zegt nu de Armée te zullen gaan: zo dat de *Engelsche* en *Hollandsche* Troupes nu volmaakt worden medegesleept, zonder dat men weete, tot wat einde of waar heen; ja zelfs zonder dat men weete, of het Huis van *Oostenryk* de *Nederlanden* wil behouden, of verruilen, en zonder eenige zekerheid te hebben van een eenig point, 't welk ons in de *Nederlanden* interesseert. — Ik ben mogelyk wat zwaarhoofdig; maar ik kan my niet ontdoen van het denkbeeld, dat deeze staat van zaaken van eene nadeelige uitkomst voor onze Republiek kan zyn, daar de winst of het verlies der *Oostenrykfche Nederlanden* genoegzaam van ééne Bataille afhangt, en wanneer dezelve eens verlooren werd, dat de vyanden dan wederom spoedig op onze grenzen zouden zyn, terwyl wy van 20,000 man onzer beste troupes en van de schoonste Artillerie van *Europa* zouden beroofd zyn." —— Ook schryft hy aan deezen den 20 dier maand: „ Uit het gehouden gedrag des Heeren DE MERCY is op te maaken, dat men de Republiek hier in 't blinde wil leiden, of dezelve voor niets rekent in den tegenwoordigen Oorlog; en in beide de gevallen zoude het beter voor ons zyn, onze Troupes terug te roepen, ter dekking onzer Frontieren, en de kosten, die tegenwoordig enorm zyn, te impendeeren om den vyand afbreuk te doen in de Colonien in de West-Indiën. — Ik ben anders van opinie geweest, dat een kleine Land-oorlog, onder zulk een bekwaam Meester als de Prins VAN COBURG, niet kwaad was voor onze Generaals, Officieren en Troupes, by welke het zeker meer aan praktikaale kundigheden ontbreekt, dan aan bravoure; maar, zo als het nu gaat, kan het niet blyven; de Troupes marcheeren, zonder dat wy weeten waar heen, en tot wat oogmerk; ondertusschen was men te *Antwerpen* afgesprooken, dat de positie van onze Troupes zodanig zou zyn, dat dezelve tot hulp van de Zeekusten kon dienen. — Ik ben zeer verre van operatien te berispen, welke ik moet gecenseerd worden niet te verstaan: maar dit weet ik, dat de experientie geleerd heeft, dat de *Oostenrykfche Nederlanden* de vrucht van ééne Bataille geweest zyn, en weder worden kunnen, en dat het de Republiek importeert de dispositie der verbonden Hoven te kennen, welke maatregelen dezelven in dat geval voor hebben te volgen; of dat het praeferabel voor ons is, zoo verre niet van huis te gaan." — Aan den Heer VAN KINCKELL schreef hy den 20 Mey 1793. „ Het is ongetwyfeld zeer natuurlyk, dat de Republiek, aan zichzelve terug gegeeven, haare kragten voege by die der gecoaliseerde Mogendheden, om den gemeenen Vyand te bestryden; maar het is even billyk, dat zy, in de kosten deel neemende, op gelyke wyze deel hebbe in de bestiering der zaaken. — Wy zyn echter in de Galey; wy dobberen in zee zonder com-

compas; niemand zegt hoe verre onze reis gaan moet; wy zyn onkundig van de besluiten, de plans, het doelwit onzer Geallieerden: wy voorzien, naar de berekening van den loop der operatien, dat de Oorlog geduurende deezen Veldtocht niet zal geëindigd zyn. Wy stellen zeer in twyfel of een derde Veldtocht der groote Mogendheden van *Duitschland* plaats zal kunnen hebben; wy merken op, dat de *Nederlanden* twee of driemaalen de vruchten van eenen veldslag geweest zyn, en dat het zeer mogelyk is dat zy het weder worden. Welke zal dan onze toestand zyn? Onze Magazynen ontbloot, onze Troupes verspreid, misschien vernield, de Geallieerden replieerende op *Duitschland*, zullen wy daar zyn om de ballen te betaalen. Zie daar om wat reden wy verlangen eene stem in het kapittel te hebben, en ons ten minsten eene uitkomst voor te behouden, in gevalle de zaaken ten ergsten uitvallen." —— „ Het zou," luidt zyn schryven van den 9 July aan den Baron VAN NAGELL, „ de eerste reis niet zyn, dat de Republiek de dupe was van het Hof van *Weenen*." Terwyl hy dit schreef, gaf hy aan VAN KINCKELL te kennen, dat de antwoorden van *Weenen*, van *Engeland* en *Pruissen*, wegens eenen Vredehandel, „ zeer *vague* waren," en kon den 4 Sept. 1793 aan dien zelfden Heer schryven: „ Alles is tegenwoordig zo onzeker, en de Coalitie der Mogendheden hangt zo los aan malkander, dat het niet voorzigtig schynt, tegenwoordig zich op eene party te decideeren, waar van men naderhand zou wenschen terug te komen."

Het IIde Deel geeft ons dezelfde ongerustheden te verstaan. „ De Keizer," schryft hy den 28 Oct. 1793, „ doet alle mogelyke instantien te *Londen* tot eene nadere Alliantie, waar van het oogmerk wel te begrypen is, en het is te voorzien dat *Pruissen* nog op 't laatst de dupe zal worden van de fyne *Italiaansche* Politique." — Het gedrag van *Pruissen* zelve doet hem den 12 Nov. 1793 aan den Baron VAN RHEDE schryven: „ Zo ik wel zie, zal de Koning van *Pruissen* zich dienen te expliceeren of hy het gestipuleerde secours van de Alliantie wil præsteeren; en zo Hy dit declineert, weet ik naauwlyks meer welk een naam aan zulk eene conduite te geeven." — Dit ontwikkelt zich volgens een Brief aan VAN KINCKELL den 2 Dec. 1793. „ Het subsidie, dat *Pruissen* vraagt, is een bagatel van twee-en-twintig en een half millioen Daalders: en dit is even veel als eene weigering voor de volgende Campagne: want naar zulke eischen kan men niet bieden."

Wel oordeelt onze Staatsman, dat de Staat deel moet neemen in den volgenden Veldtocht; doch dat dezelve schadeloosstelling behoort te kunnen wagten voor de opofferingen. By den Baron VAN RHEDE den 16 Jan. 1794 de zwaarigheden opgehaald hebbende, voegt hy 'er nevens: „ Deeze zwaa-

zwarigheden exteeren weezenlyk, ik maak ze niet, ik vind ze in myn weg, en het smert my daar in te zien eene waarschynlyke onmogelykheid, om den Oorlog met hoope van succes voort te zetten; en hoe onaangenaam die waarheid ook zy, het is beter dezelve te kennen, dan zich zelven en anderen te bedriegen door de belofte van Operatien, die niet tot stand kunnen komen."

Geldbehoefte was de vraag, dan deeze in contante penningen te verschaffen de Republiek onmogelyk, daar „ alle de getenteerde Negotiatien," volgens zyn schryven aan VAN RHEDE, te *Berlyn*, „ mislukten," en „ wy ook niet wilden aangezien worden als een Geldzak, dien men niet aanspreekt dan om te ledigen." (2 Feb. 1794.) Veelvuldig is de Briefwisseling over de Subsidie aan den Koning van *Pruissen*.

De donkere vooruitzigten, door VAN DE SPIEGEL gevormd, werden bewaarheid; immers hy meldde, den 2 Juny 1794, aan den Baron VAN RHEDE: „ Sedert de brillante opening van de Campagne in de *Nederlanden*, zyn de zaaken aldaar zeer van gedaante veranderd: de offensive plans, van welke veele menschen zo groote verwagting hadden, zyn door de stoute manœuvre van PICHEGRU omgekeerd in eene defensive, daar men zich bezwaarlyk in souteneeren kan. —— Eene gelukkige Bataille kan die schrikbaarende gedaante doen veranderen, maar eene ongelukkige kan ze ook realiseeren, en 'er is meer vrees dan hoop." Die vrees werd gegrond bevonden; immers hy liet zich den 13 Juny aan MALMESBURY uit: „ De vyand, hoe menigmaal ook geslaagen en te rug gedreeven, komt telkens wederom, en zal niet afzien van zyn plan om de *Oostenrykſche Nederlanden* te vermeesteren, en zich in de Republiek te nestelen. De Arméën, die men tegen hem in 't veld kan brengen, zyn afgemat door gevegten, die niet eindigen, tegen eene Hydra, die eeuwig het hoofd weder opsteekt."

In dit gevaar is 'er herhaalde aandrang om *Pruisſiſche* Hulpbenden by den Baron VAN KINCKELL; en, by ontstentenisse van die hulpe, kan VAN DE SPIEGEL geen woorden vinden om uit te drukken wat hy van dien handel denkt; dan hy laat 'er zich egter zeer ongunstig over uit. Alle zyne poogingen waren vergeefs, hoe veel aandrangs hy ook bezigde.

Die aandrang wordt by 't groeijen des gevaars in Oogstmaand voortgezet, gelyk de Eerste Brief des IIIden Deels uitwyst. Eene flikkering van hoope, om zich tegen den Vyand te kunnen verdeedigen, deedt zich toen op; maar de vrees voor dien van binnen vermeerderde. Bovenal wrogt de vrees voor gebrek aan Geld; van hier het aanhouden om Geld uit *Engeland*, welks moeilyke bewerking eenige Brieven uitwyzen. In een derzelven aan VAN NAGELL, den 24 Oct. 1794, zegt hy, met zo veele woorden: „ De meeste Geldzakken zyn met groo-

groote vrees bevangen dat dit Land verlooren is, en dat *Engeland* het dan ook niet lang houden zal, en waarlyk de omstandigheden zyn zodanig (gelyk U H. W. G. uit den Griffier verneemen zal) dat men betere gronden moest hebben, dan men tot nog toe heeft, om de luiden die vrees af te neemen." — Nog op bystand uit *Pruisfen* hoopende, sluit hy een Brief den 3 Nov. aan VAN RHEDE: „Dit is zeker, dat de Republiek prompt secours moet hebben, of het komt te laat, en dat wy het niet te duur kunnen betaalen, als het maar reëel is. Voorts zal ik niets zeggen van de wyze, waarop de Conventie geadimpleerd is. Ik heb ze helpen maaken; maar veele van onze goede Vrienden weeten, dat ik 'er nooit de grootste opinie van gehad heb." — Wel mogt hy den 9 Nov. aan FAGEL schryven: „De tyd is kostlyk; ieder dag is gemarqueerd door de eene of andere gebeurtenis van binnen of buiten, die den Vrede noodzaaklyker maakt, en het vertrouwen op de Hulptroupes der Geallieerden vermindert; indien men onverhoopt dit in *Engeland* niet wil begrypen, moet ik U H. E. G. in vertrouwen waarschouwen, dat dezelve zich niet zal moeten verwonderen van dingen te zien gebeuren, die men voor eenigen tyd niet verwagt hadt. — De Prins is woedend over 't geen hy heeft bygewoond; het gaat ook alle denkbeelden te boven. Al wilde *Engeland* ons nog driemaal meer Troupes zenden, de hulp is niet alleen inutiel, maar zal het embarras nog vermeerderen. — Ik betuig niet te weeten hoe de *Engelsche* Troupes nog weg geraaken: want in *Holland* zal men ze niet gemaklyk admitteeren, en dit is het algemeen geroep: *als men toch geplunderd moet worden, dat het dan beter is, dat het door den Vyand geschiede.* De *Engelschen* zeggen daar tegen: *de Carmagnolen zullen u toch plunderen, dan is het beter dat wy in de voorbaat zyn.*" — „Weest verzekerd," schreef VAN DE SPIEGEL aan BRANTSEN en REPELAER den 18 Jan. 1795. „dat geen *Engelsche influentie* hier domineert, en dat die Natie zig in dit Land zulk eene slegte reputatie gemaakt heeft, die geen Eeuw uitwisschen zal."

Zulk een toestand maakte het noodig, op schikkingen met *Frankryk* bedagt te zyn. De pooging en, daartoe aangewend, en derzelver mislukking, worden in het overige deezes Deels ontvouwd, en gaan vergezeld met de noodige Bylaagen.

Bibliotheek van Oude Letterkunde. 1ste Stuk. Te Amsterdam, by J. ten Brink, Gz. 1802. *In gr. 8vo. bl. 162, behalven de Voorrede.*

Lang heeft dit leezenswaardig Stuk by ons gelegen; zo lang, dat wy al twyffelden, of het niet te laat ware, om 'er eeni-

eenige melding van te maaken; vooral toen wy vernamen, dat het twyffelachtig ware, of het Werk wel zoude voortgezet worden. Thans, evenwel, hoorende, dat de Uitgeever besloten heeft zyne onderneeming te vervolgen, oordeelen wy ons verplicht ons genoegen daarover te betuigen, den Inwoonderen van ons Vaderland het Werk ter leezinge aan te pryzen, en de zodanigen in het byzonder, welker bedrevenheid in de oude Griekfche en Latynfche Schryveren hen daartoe in staat stelt, uit te noodigen, om den arbeid des Uitgeevers door hunne toelagen te ondersteunen.

Zekerlyk doen zy, welken gelegenheid gehad hebben om de oude Taalen te leeren, verre wech best, wanneer zy de Schryvers in het oorspronglyke leezen; maar, gelyk, in de Voorrede bl. IX env., te recht wordt aangemerkt, „'er is „ ene ... aanmerkelyke klasse van de zodanigen, die in de „ uren, welke hun van hunne dagelykfche beslommeringen „ overschieten, ene eerlyke uitspanning zoekende, niet alleen „ op enig aangenaam en nuttig onderhoud gesteld zyn, maar „ ook wel ... den lust en de geschiktheid hebben om zelven „ schriften van smaak ... op te stellen, enz." doch door gebrek aan kennisse der oude Taalen alle voordeelen missen, welke zy uit de Griekfche en Latynfche Schryveren konden trekken. Dit gebrek kan, schoon niet volkomen, gedeeltelyk althans, door goede Vertaalingen worden verholpen. De tegenwerping, dat zulke Vertaalingen een *pons asinorum* zyn voor luiaards, welken de moeite niet willen neemen van de oude Taalen, welke zy, in hunnen stand, behoorden te kennen, zich recht magtig te maaken, wordt bl. XII env. opgelost, en bl. XI het bestek des Werks in deezer voege opgegeven. „ In de eerste plaats [zullen wy] van de „ voornaamste stukken uit de aloude Griekfche en Romeinfche Schryvers zo veel mogelyk naauwkeurige vertalingen „ geven, verzeld van zulke aanmerkingen en ophelderingen, „ als wy menen dat voor die klasse van lezers, met welke „ wy te dōen hebben, noodzakelyk zyn. Ten tweden, ... „ geheel, of by wyze van uittrekfels, insgelyks vertaald, „ mededelen Verhandelingen over belangryke stukken der „ Oudheid, welke tans ... voor een goed gedeelte, zelfs by „ vele taalkundigen onbekend zyn ... En eindelyk ... of „ zelven in korte vertogen de Oudheidkunde trachten toete„ lichten, of zoortgelyke onuitgegeven stukken, die ons „ van anderen mochten worden toegezonden, voor zo ver„ re die met ons oogmerk stroken, ter algemene kennisse „ brengen."

In het vervolg hoopen wy gelegenheid te vinden om iets te zeggen van de wyze van uitvoeringe, en zullen thans ons vergenoegen met de titels op te geeven van hetgeen in dit eerste Stuk voorkomt. I. *Proeve der aloude manier van*

Ge-

Geschiedschryven, *getrokken uit* HERODOTUS. 2. *Aantekeningen op dezelve*. 3. *Redevoering van* M. T. CICERO, *ter verdediging van* Q. A. MILO. 4. *Aantekeningen op dezelve*. 5. TIMON, *ene Samenspraak van* LUCIANUS. 6. *Aantekeningen op dezelve*.

Eemlandsch Tempe, of Clio op Puntenburgh; Landgedicht. II Deelen. Te Amsterdam, by P. J. Uylenbroek, 1803. *In 8vo. Behalven de Aantekeningen*, 250 *bladz*.

Uit het Voorbericht, dat de Auteur (de Heer P. PYPERS) voor dit Werk geplaatst heeft, blykt het doel en oogmerk, waartoe het byzonderlyk ingericht is, naamlyk *tot leerzaam vermaak der* AMERSFOORTSCHE BURGERYE, *en van hen, die de omgelegen landstreeken der Stad Amersfoort bewoonen, of met dezelven bekend zyn*; schoon men echter ook *getracht* heeft, hetzelve in dier voege samen te stellen, dat derzelver (deszelfs) leezing voor ieder, wie hy zy, ten minsten *nuttig* en *aangenaam* weezen zoude. Wat 'er eigentlyk in een Boek meer of anders gezocht wordt, dan dat het *aangenaam* en *nuttig* zy, en wat dus *ten meesten* in een Werk anders verlangd zoude worden, weeten wy niet. Dan, wat hiervan zyn moge, dit Werk zal, onzes bedunkens, volkomen aan het boven opgegeeven oogmerk beandwoorden, als bestaande in eene verzameling van twaalfregelige Coupletjens, elk Couplet met een opschrift voorzien, in welke de Dichter verscheidene voorwerpen, die zyne aandacht geduurende eene wandeling in den omtrek der Stad *Amersfoort* bezig houden, op eene eenvoudige, dikwyls stichtelyke, en voords ook verhaalende wyze, beschryft. Het Werkje heeft dus, in deszelfs *aanleg*, veel van de zedelyke en dichterlyke invallen, welke de vindingryke en zoetvloeijende Dichter JACOB CATS, in zyne *Hofgedachten, of Wandelingen op Zorgvliet, Invallende Gedachten by voorvallende gelegenheden*, en *Gedachten op slaapelooze Nachten*, den Naneef tot een aangenaam en nuttig geschenk heeft nagelaaten. Wy zeggen, *in den aanleg*; immers de *uitvoering* is hier van een' geheel verschillenden aart, daar ook het verschil der tegenwoordige tyden en zeden by die van den ouden Vaderlandschen Zededichter deze ongelykheid noodzaaklyk medebrengt.

Wy kunnen dus, dit Werkje van deszelfs *zedelyke* zyde beschouwende, grootendeels als *aangenaam*, *nuttig* en *leerzaam* aanpryzen. Niet alleen Amersfoorts Burgery, en zy, die met de ommestreeken dier Stad bekend zyn, maar ook elk, die het bekoorlyk landleven waardeert, elk, die de schoone natuur met een zedelyk oog gewoon is te beschouwen, elk, die met een gul hart deze versjens leest, zal 'er een zekeren aantrekkelyken en huishoudelyken toon, een zeker teêr en stil

gevoel in gewaar worden, dat, hoe zeer het doorgaands meest op des Dichters eigen gewaarwording en byzondere omstandigheden sluit, echter ook een dergelyk aangenaam en zacht gevoel, by elken Leezer, wiens geest door de lecture van zwellender Dichtwerken niet geheel uit den Huisselyken kring in eéne Etherische waereld vervoerd is, kan opwekken: waarby nog komt, dat hier het oog gestreeld wordt door een aantal bevallige Gezichten, waaronder echter sommige, als weleer in andere Werken gediend hebbende, door het menigvuldig afdrukken, eenigzins in hunne oirsprongkelyke waarde verminderd zyn; waarby gevoegd zyn de Pourtraiten van den Heer PYPERS zelven en diens Huisvrouwe, nevens dat van Mevrouwe L. C. DE NEUFVILLE, *geb.* RITTER, welke de Kunstenaars en Kunstenaaresse, die dezelve vervaardigd hebben, in de daad eer aandoen.

Ter proeve van het aangenaame en nuttige, welk in de eenvoudig verhevene voordragt van sommige, in dit Werkje voorkomende, treffende waarheden gevonden wordt, kunnen onder andere de volgende Coupletten van dienst zyn:

GODS GROOTHEID.

't Grootste zelfs is eindloos kleen.
Groot zyt gy, ô God! alleen.
Oceaan! 'k voel my verslonden.
Weggezonken, zoek ik gronden ...
Waar ik peile, ik vind' 'er geen'.
't Zandje, in 't diepst der zee bedolven,
't Nietig speeltuig haarer golven,
Is ten minste in 't groot heelal
Eén kleen stipje; maar, HEELALLEN,
Schoon onnoemlyk in getallen,
Zyn geen zandkorl, neêrgevallen
In Hem, die nooit einden zal.

'S MENSCHEN NIETIGHEID.

Ydle mensch! hoe dwaas zyt gy!
ô 'k Belagch uw hovaardy.
Komen duizend oceaanen,
Komen starren, zonnen, maanen;
Gods vermogen niet naby;
Worm! wat durft gy dan, vermetel,
Hem trotseeren op zyn' zetel?
Worm! schoon met een kroon gehuld,
Durft gy God naar de oogen steeken?
Trotsheid zal hy éénmaal wreeken,
Als gy, onder de aard' geweken,
Medewormen voeden zult.

IK MOET WELDOEN.

Laat my dan op 't stipje, de aard',
Waar ons oog ten hemel staart,
Nooit Gods grootheid willen meeten.
Door een onbevlekt geweeten
Word ik myn bestemming waard'.
God heeft my de kracht gegeeven
Om in deugden voort te streeven:
Dit alleen zy 's menschen doel.
Gy schonkt my een ziel, ô vader!
Ik doorzoek, ô levensader!
Wat haar wezen zy, niet nader...
Gy bestaat, en ik gevoel.

Dit is het gene, wat wy, dit Werkje met een Wysgeerig oog beschouwende, en het doel en de goede meening des Dichters alleen in het oog houdende, van hetzelve kunnen en moeten zeggen; en zouden daar by ook gaarne onze beoordeeling bepaalen, ware het, dat men van ons, in de hoedanigheid van Boekbeoordeelaars, niet nog iets anders vorderde, naamlyk, dat wy Werken, die in een gebonden schryfstyl vervaardigd zyn, als onder het wyd gebied der Dichtkunde behoorende, ook Dichtkundig, en naar de regelen der Aesthetische Critiek, beoordeelen; en dit onze taak zynde, moeten wy vooraf herinneren, dat dit Werkje, alhoewel in Coupletten van gerymde regelen bestaande, zo in styl als vinding en uitwerking, weinig bevat van dat gene, welk men *verheven dichterlyke geestverrukking* (het *Hypsos*, de *Extasis* of *Enthusiasmus*) noemt, en, door eene byzonder naïve eenvoudigheid, op sommige plaatzen *comiesch* wordt, ja zelfs, alhoewel niet tot het *batos*, of *laage*, echter tot het *zeer gemeenzaame* afdaalt, en daardoor den Leezer, zyns ondanks, aan eene *Travestie* doet denken, welke de Dichter zelf in zyne wyze van voordragt gelegd heeft. Eenige dier trekken zullen wy hier insgelyks opgeeven.

Het eerste der Coupletten, betyteld ONZE AANKOMST, geeft zeer eenvoudig te kennen, dat de Dichter en zyne Echtgenoote op derzelver Buitenverblyf, genoemd *Puntenburg*, aangekomen zyn, en dat dus de wandeling door *Eemlands Tempe* terstond een aanvang zal neemen. Voords begroet hy zyne Echtgenoote, daarna zyne Zangnimf, dan de Dichtkunst, welke hy waarschouwt, bl. 4:

Strooi uw paerlen nooit voor menschen,
Die alleen naar schatten wenschen:

want, zegt hy:

Staekeblind voor uwe kleuren,
Zouden ze u veelligt verscheuren.

Het is dus niet meer dan pligtelyk, dat de Dichter de Dichtkunst tegen zulk een ysfelyk gevaar, dat zo ligtelyk ontweeken kan worden, waarschouwt: het ware dan nog veiliger, die voor Zwynen, dan voor zulke wreede *Poesiclastoi* (Versvernielers) te werpen. Maar gy, zachte zielen, die niet *misvormd* voor Poëzy zyt, de Dichter noodigt u, bl. 5, om hem *de honigraaten, die de Muzen overlaaten*, te helpen consumeeren. Maar aan wie laaten de Muzen dat dessertjen over?

Aan het deugdenkoestrend HART,
Als het, LUISTREND *naar schalmeiën,*
Van vernoegde maagdenreiën,
Die in 't ronde vreugd verspreiën,
Kwynen gaat aan zoete smart.

Zo dat niemand zig hier als genoodigde kan aanmerken, zo zyn *hart* niet met ooren voorzien is en dus niet *luistren* kan, dat toch wel niet het geval onder menschen is, wier in- en uitwendige deelen natuurlyk gevormd zyn!

Doch terwyl de Dichter hierover en over de *hooge Kastanjeboomen* in den omtrek van *Puntenburg* peinst, raakt hy zyn geheele Buitenverblyf kwyt; dit doet hem, bl. 6, heel verbaasd uitroepen:

Waar, waar is ons dak gedoken?
't Is gewis niet afgebroken ....

Ja! men weet altemet niet wat gebeuren kan; de Dichter is nu reeds een poos afwezig geweest, en 't Spreekwoord zegt niet zonder grond: *ver van uw huis, digt by uw schade!* Maar neen, het was gelukkig maar een grapjen —

't Heeft, uit schaamte, zich verstoken ...

en zie daar is het weêr! en de Dichter maakt ook weêr zeer beleefd zyn compliment:

Ja, ik groet u, nedrig dak!

Doch het schynt 'er, als den geheelen winter geslooten geweest zynde, niet al te lugtig onder te zyn; althands de Dichter roept, in haast, zyn' bedienden toe:

Knaap,

Knaap, verdryf die muffe lucht;
Dat zy uit myn woning vlugt.

Inmiddels vliegt de Dichter naar zyn vyver;

ô! (zegt hy) Myn drift is niet te toomen.
'k Schenk de vischjes, in de ſtroomen,
Kruimtjes brood, met milde hand;

verder naar zyn ſlingerboschjen wandelende, wil hy dat zyne Zangnimf den Nachtegaal na zal zingen; maar dat kan ze niet doen, even zo min als *Apoll' in zang bezweken.*

Na eene fraaije en wezenlyk teder-verhevene bedenking op zynen *ouden dag* gemaakt te hebben, ſpoeden ze,

God' lof! nog vlug ter been,

naar *het bergjen;* van daar loopt hy weêr naar den *platten grond;* na een en ander, wat de natuur daaromſtreeks nog verder oplevert, bezichtigd te hebben, ziet de Dichter, bl. 41, uit zyn koepel ... en roept uit:

Maar ... wat zien wy door dit glas?
Iets, wat hier voorheen niet was.
Welk een zee van eikentakken,
(Die 'k weleer zag nederhakken)
Golft daar ſtil, maar zeer te onpas?

Deze beneemen hem het gezicht op verſcheide voorwerpen; maar (gaat hy bl. 42 voord)

Schoon dat wyd gezicht verdwyn',
Zal ik niet WRAAKZUCHTIG *zyn:*
Wraakzucht voegt geen edel harte.

Evenwel, hy laat 'er toch kort op volgen:

Maar gy zult, na vier paar jaaren,
My niet kwellen met uw blaêren,
Als de byl my WRAAK *verſchaft.*

Hy is en blyft toch inwendig boos op dat boschje, en zegt:

Zo het vederchoor uw blad
Niet tot rust verkoren had;
Zo het, OM MYN ZANGNIMF TE EEREN,
Hier niet zat te kwinkeleeren,
Ieder lokkende uit de ſtad;
Dan zoudt ge onverdraaglyk groeijen;
'k Zou misſchien u af doen ſnoeijen.

Ja! men zou ook haast in zo een geval een ongeluk kunnen begaan... Evenwel, zyn toorn raakt aan 't bedaaren; hy heeft 'er wat op gevonden, en zal de boomen heel schalksch betrekken, zeggende:

Maar... wat denkbeeld lagcht my aan!..
Dit zal my tot wraak verstrekken:
Om het schoon gezicht te ontdekken,
Dat wy zien ons oog onttrekken,
Zullen wy uit wandlen gaan.

Zo gezegd zo gedaan... Zie daar gaat het gezelschap uit; het hondjen gaat meê

Tripplen naar de Zuiderzee.

Dat gaat in 't begin al vry wat hard 'er op los, zo dat de Dichter zelve zegt

Onze voeten worden snel.

Voords maakt hy eenige in de daad leerzaame beschouwingen op verscheidene Fabrieken, Adelyke Huizen, Dorpen enz., tot hy nadert aan MIDDELWYK, waar hy zingt:

Wyk van hier, gy, stadsgebrom!
Vlugt, ô! vlugt dit heiligdom;
Stilte voegt deez' konstentempel.
Gy, betreed gerust zyn' drempel,
Gy, verheven dichtrendrom!
De offraar snelt u minzaam tegen:
Ziet, hoe heusch hy u bejegen':
Dat uwe aandrift niet bezwyk';
Neen! bezingt met malsche toonen,
(En ik schenk u lauwerkroonen;)
Muzen, Floraas en Pomonen
Van 't konstkweekend Middelwyk.

Hier zyn dus lauwerkroonen te verdienen, ware de Prysstof slegts iets duidelyker opgegeeven; want offschoon de Offeraar den verheven Dichtrendrom tegensnelle, en hen waarlyk *heusch bejegene*, (immers ze zouden in de daad niet wel doen, zo ze zulks niet erkenden) weeten ze toch niet regt, of ze *alle* de *Muzen*, *Floraas* en *Pomonen* van Middelwyk *met malsche toonen* bezingen moeten, of wel *sommigen derzelven*; en welken die Muzen, Floraas en Pomonen zyn: ook schynt de Offeraar oogenbliklyk van plan te veranderen; want onmiddelyk daarop commandeert de Dichter, zeekerlyk aan den zo even aangesproken *verheven Dichtrendrom*, mooglyk om dat ze uit de eerste opgave niet duidlyk begreepen hebben, wat ze eigentlyk bezingen moeten:

Grypt uw cythers van den wand;
Ô! Bezingt dat korenland.

Ter-

Terwyl nu de Dichter hier druk bezig is om den verheven Dichtrendrom te exerceeren, steekt hem juist een Honigby.... doch dat gaat met de drukte door; hy vergeet heur *angelwonden*, en spreekt haar met allerlei zoete woordjens aan:

Honigbytje! beestjelief!
Wellustschenkster! hartendief!

By het beschouwen van *Zoestdyk* krygt de Dichter een verheven inval; hy wil, dat de

rietendaken,
Waar wy kaas en room zien maaken,

zig voor het Vorstlyk Slot zullen *buigen;* doch oogenblikkelyk bedenkt hy zig weêr, en geeft *contra ordre:*

Rietendaken! buigt u niet,
Nu gy 't slot verlaaten ziet.

Deze geheel verschillende, en echter byna in éénen adem gegeevene, bevelen brengen de daken geheel in de war; sommige maakten al een diep compliment... De Dichter begint nu van zeer verheven dingen te praaten; vooreerst leert hy ons, dat *onze aardbol altyd draaijen*, dat *'er altyd een staatsstorm waaijen zal;* wendt zyne reden daarna tegen *Ninive! Babylon! Troje!* en verhaalt dat *Sion* in bloed verdronken is; besluitende zyne harangue met de vraag:

Zou Zoestdyk dan blyven staan?

Maar iets anders treft inmiddels zo zeer zyne aandacht, dat zelfs zyne versificatie 'er door lydt, terwyl hy uitroept:

Welk een spitse PIRAMIÉ,
Die ik in de verte zie,
Door dees hooge beukendreeven!

't Is het Dorp *Baeren!* — Terstond neemt de Dichter het kloekmoedig besluit om zyn eenvoudig wandelen door een *streeven* te verwisselen, en decreteert:

Laat ons Baeren binnenstreeven.

Evenwel, dit *streeven* schynt zo gemakkelyk niet als het gewoone *wandelen;* immers, na een poos *streevens*, vraagt hy zeer bezorgd aan zyne Gade:

ô! Myn gáde! zyt gy niet moede?

Op de daar nevens staande Afbeelding ziet men dit gewigtig oogenblik zeer naïf uitgedrukt. Het bevalt den Dichter aldaar zo wel, dat hy zyne Landgenooten toeroept:

Landgenooten! reist toch niet
Driftig naar een vreemd gebied.

De

De zonderlingheid vermeerdert! welk een wonder!

Twee Eemnessen!

't Schynt of hier de verbeelding des Dichters door ydele harsenschimmen begoogcheld wordt,

Gelyk het Pentheus dagt, wanneer zyn brein aan 't glyen
Geraakte, dat hy zag ontelbre Razernyen,
Twee Thebens in de lucht — (*).

En, dat 'er nog het raarst van is,

't krielend vee
Wandelt, daar zy wandlen, met,

en

langs de wegen
Komt hun melk en boter tegen,
Of een kar, die kraakt van 't graan.

Weêr wat nieuws! — de Zuiderzee is, daar de Dichter pas zyn hielen geligt heeft, in passant met zyn Eemstroom in stryd geraakt; — dat komt hem even zo vreemd voor als al het voorgaande; het schynt hier wel tovery; het loopt hem hier alles buiten de gis, en noodzaakt hem uit te roepen:

Zuiderzee! (ô wonder!) zyt
Gy met mynen stroom in stryd!
Haat gy hem? of, is zyn water,
('t Schoonst kristal,) zelf zeeschuimhaater?
Zie, hoe 't u met afschrik myd.

De Dichter is daar maar in 't geheel niet over te vreden, en begint de Zuiderzee, zonder complimenten, de waarheid te zeggen:

Zuiderzee! meng nooit uw stroomen
Met die van de Veluw' komen:
Liever keert myn stroom naar stad:
Hy wil zyn kristal bewaaren,
Gy, behoud uw pekelbaaren.

Wel ja dat is ook beter, *elk het zyne, dan heeft de kwaal man niets.*

Doet dus saam' uw' stryd bedaaren,
Eer gy in elkandren spat.

Zie zo, die zaak is al weêr gered; 't was goed dat de Dichter daar zo juist op aankwam, eer nog die wateren in elkander spatteden; nu kan hy gerust met zyn Eemstroom naar huis gaan ... maar zie, wat wil het geval — die Stroom is zo blyd dat hy permissie heeft om naar Stad te gaan, dat de Dichter, hoe hard' hy ook streeve, hem niet volgen kan; zo dat hy weldra berouw krygt, dat hy hem meêgenomen heeft. De Stroom moet derhalven weêr naar Zee, daar zit maar niet anders op, want de Dichter wil het zo, en commandeert:

Ee-

(*) VONDEL's *Virgilius. Æneas*, Lib. 4.

Eemstroom! gy vloeit ons te vlug:
Vloei naar zee, wy gaan te rugg.
Hier is beuk, noch blad, noch lover.
Zie, wy wandlen de Eembrug over,
Wél te vrede, nimmer slug
Tegen zoute waterplasfen,
Door orkaanen opgewasfen.

Daar men zig nu echter welligt mogt verwonderen, dat de Dichter *wel te vrede* en *nimmer flug* is tegen zoute waterplasfen, door orcaanen opgewasfen; verklaart hy den grond zyner weltevredenheid in eenige vraagen, welken hy aan zyn Gezelschap, of aan den Leezer, doet:

Schenken ze ons geen' blanken visch?

Dat is zo! men moet 'er derhalven ook al vry wat van inschikken; echter iemand, die over de Zuiderzee en den Eemstroom tot in zo verre beschikken kan, als wy hier boven reeds gezien hebben dat de Dichter zig vermeet te kunnen doen, acht het *loeijen* der golven niet, wyl het hem slegts één woord te kosten hebbe om ze te slegten; hoe ligt zoude het hem vallen, om, by voorb., in zyn' styl, in een zoetvloeijend regeltjen, de Zee te gebieden:

Zuiderzee, houd u wat stil,
Dat ik wandel waar ik wil!

(*Door plaatsgebrek het slot hierna.*)

Letter-, School- en Kerk-Nieuws uit het Ryk der Godinne de Nacht. In een Brief medegedeeld aan den Heer L. V. S. *door* Justus Abraham van Loen. *Alom te bekomen. In gr.* 8*vo.* 23 *bl.*

Dit *Letter-*, *School-* en *Kerk-Nieuws* bevat eene korte, in een grootendeels verbloemden, doorgaans schertsenden en somtyds scherp steekenden styl, vervaardigde aankondiging van kwanswys gebeurde zaaken, en nieuw uitgekomene Schriften, waarby verscheidene geachte Mannen, met deze en gene Prulschryvers, in denzelfden rang geplaatst, en genen, zoowel als dezen, op eene vernederende en haatelyke wyze, doorgestreeken worden. Het hoofddoel van den Schryver, die zich onder den aangenomen naam van *Justus Abraham van Loen* verbergt, en meestal verdichte naamen gebruikt, waarby hy zyne Grieksche geleerdheid ook eens uitlucht, schynt voornaamelyk ten doele te hebben, om het Gereformeerd Kerkgenootschap in de Bataafsche Republiek, waarby hy zelf, zo wy het algemeene gerucht mogen gelooven, voormaals den post van Leeraar bekleed heeft, als een akelig *Nachtryk*, waarin niets dan onkunde en vooroordeel heerscht, en dat alleen door Staatkunde en Priesterbedrog wordt staande gehouden, eerwaardige Leeraars en Hoogleeraars als domkoppen en nachtuilen, en de be-

beroemdste Hoogeschoolen, als de zetels van onverdraagzaame en ten eenemaal verachtelyke duisterlingen, ten toon te stellen, en van de geheele wereld te doen belachen. Denkelyk zal hy zyne vrienden en kennisfen, die weinige uitgeleezenen, die, naar zyn oordeel, de wysheid alleen hebben, en over *de veelvormige zotheden der wereld*, zoo als hy zich belieft uit te drukken, (dat is, naar zyne manier van denken, over alles, wat met hunne verhevene Wysbegeerte niet strookt, en over alle menschen, die van hun verschillen, en niet verkiezen zich by hun, in de *Phaopolitaansche Republiek*, neêr te zetten, of in de *Zonnestad* met *van Loen* samen te woonen) gaarne lachen, door dit zyn geschryf een vrolyk uur verschaft hebben. Ook anderen zullen, over deze en gene koddige samenvoegingen, wel eens medelachen. 't Is moeielyk, het geheele Geschrift doorleezende, altyd ernstig te blyven. Maar bezadigde menschen, die nog eerbied voor de Gewyde Schriften overbehouden hebben, en over de nadeelige gevolgen, die zoodanige schryfwyze, waarin *van Loen* zoo veel vermaak vindt, vooral in den tegenwoordigen tyd kan hebben, wat verder nadenken, zullen 'er zich by bedroeven. Wy voor ons staan verbaasd over de onbeschaamdheid van den Schryver, die men vastſtelt dat dit Spotschrift heeft in de wereld gestooten. Godsdienstig opgevoed door braave Ouders, die hem veel in den Bybel lieten leezen, en begunstigd met een gelukkig geheugen, waardoor hy 't voorheen geleezene zich gemakkelyk weet te erinneren, misbruikt hy zyne natuurlyke schranderheid en weeldrig vernuft, op de schandelykste wyze, om, by gelegenheid van een opgevat misnoegen over de in zyn oog onverdiende bevordering van zekeren Hoogleeraar, eene waarlyk weinig beduidende Satyre te schryven, en zich daartoe van verscheidene, in een geheel verkeerd licht geplaatste, Bybelsche gezegden te bedienen, en deze, zoo wel als sommige, naar het oordeel van de meeste Christenen, in de Heilige Schrift vervatte leerstellingen, ten doele van laagen spotlust te stellen.

Wy achten het beneden ons, een uittrekzel van den grootendeels schandelyken inhoud van dit Libel te geeven, en hebben lang in beraad gestaan, of wy 'er wel eenig gewag van wilden maaken. 't Geen wy 'er van gezegd hebben, zou kunnen dienen, om, terwyl het toch in veeler handen is, ten minsten by dezen en genen, den nadeeligen invloed te verminderen, en *van Loen* te doen bedacht zyn, om niet meer openlyk te lachen, met hetgeen hy zelf voorheen, met zoo veel vertooning van ernst, eerbiedigde, en, als hy dan evenwel spotten en gispen wil, ten minsten die eerwaardige Schriften, waarin zoo veele duizenden, ook diepdenkende koppen, Eeuwen lang het beste onderwys voor hun verstand en hart meenen ontdekt te hebben, onaangeroerd te laaten. Voorts erinneren wy hem het zeggen van een groot man: *Nunquam bene consulitur bonæ causæ, neque per convicia, neque per mordacia, et ad risum excogitata dicteria.*

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

Dissertatio Exegetico-Critica de Epistolis PAULI *ad Ephesios et Colossenses inter se collatis, quam, annuente summo Numine, Praeside* JOANNE VAN VOORST, *Theol. Doct. Antiquitatis Christianae, Historiae Dogmatum, et Exegeseos N. T. Prof. Ord. Academiae h. t. Rectore Magnifico, ad publicam disceptationem proponit Auctor* ABRAHAMUS VAN BEMMELEN, *Delphis-Batavus, vocatus V. D. M. in pago Ankeveen. In diem XIX Novembris MDCCCIII. Hora X ad XII. Lugd. Bat. apud* A. et J. Honkoop, *pagg.* 160 *in formâ 8vâ.*

Groot, zeer groot is, in menigvuldige opzichten, de overeenkomst der beide Brieven van Apostel PAULUS aan de Gemeenten van Ephesus en van Colossae. Ieder, die eenig werk heeft gemaakt van het oplettend leezen der Gewyde Boeken, ook anders ongeleerden en ongeoefenden niet uitgezonderd, indien zy voor het overige slechts gewoon menschenverstand bezitten, moet die overeenkomst bespeuren. Ook is zy by de Uitleggers der Schriftuure niet onopgemerkt gebleven, zo als blykt uit de voorbeelden van GROTIUS en HYPERIUS, aangehaald op bl. 3 der Verhandelinge, waarvan wy zo even den titel hebben gegeven. Verscheiden hebben ook in hunne Aantekeningen den eenen Brief hierendaar uit den anderen opgehelderd, onder welke onze voortreffelyke, zo straks genoemde, Landgenoot eene aanzienlyke plaats bekleedt. Maar niemand heeft zich opzetlyk verledigd tot eene doorgaande vergelyking der beide Brieven met elkander, of tot aantooning van de nuttigheid eener zodanige vergelykinge tot beider ophelderingen. De Eerwaardige VAN BEMMELEN, op aansporing van zynen waardigen Leermeester, den Hoogleeraar VAN VOORST, eer hy de Hooge School verliet, om het hem opgedragen beroep van Ankeveen te aanvaarden, eene proef van zyne vorderingen, in dit vak van letterkunde, willende geeven, heeft deeze taak

op zich genomen, en, zoveel het bestek eener Academische Verhandeling toeliet, loflyk volbragt. — Zo de onderneeming zelve, als de wyze, waarop zy is uitgevoerd, verdient, dat wy van dit Stuk eenig breeder verslag geeven, dan wy anders gewoon zyn te doen van deeze soort van Werken.

Vooraf gaat eene beknopte Inleiding over de Nuttigheid der vergelykinge van gelykluidende [*parallele*] uitdrukkingen, en verschillende plaatzen van eenen Schryver met elkander, als een der beste middelen om duistere of eenigzins dubbelzinnige gezegden op te helderen; terwyl tevens daarin voorzichtigheid wordt aanbevolen, opdat men niet voorbariglyk eene gelykheid van klank neeme voor eene gelykheid van betekenis, daar een Schryver hetzelfde woord, op verschillende plaatzen, niet altoos gebruikt met hetzelfde oogmerk. De Verhandeling wordt vervolgens gesplitst in twee Afdeelingen, waarvan de Eerste loopt over de Overeenkomst en het Onderscheid der beide Brieven; de Tweede handelt van het Oordeel- en Taalkundig gebruik, dat van deeze vergelyking kan gemaakt worden, zo in het bepaalen der waare Leezing van onderscheiden plaatzen, als tot recht verstand van des Apostels meening. De Schryver was eerst voorneemens ook over het Godgeleerde gebruik deezer vergelykinge te spreeken, doch het vooruitzicht, dat zyne Verhandeling hierdoor tot eene al te groote lengte zoude uitdyen, heeft hem daarvan doen afzien.

Wy zeiden, dat de Eerste Afdeeling deezer Verhandelinge is over *de Overeenkomst en het Onderscheid der beide Brieven*. Zy bevat twee Hoofdstukken, waarvan het eerste handelt van de *Overeenkomst deezer Brieven*, in de volgende paragraaphen. 1. *Van den Schryver der beide Brieven, en den tyd, waarin zy geschreven zyn*, bl. 8. — 2. *Van den Vorm* [*of orde*] *der Brieven*. „Vooraf," zegt de Schryver, wiens woorden wy hier, duidelykheidshalve, met eenige verkortinge invoegen, „gaat een opschrift, met bygevoegde groete. Hierop „volgt de inhoud van den Brief, vervat in twee voor„naame deelen, welker eerste men *bespiegelende*, het „andere *beöefenende* kan noemen. Byzondere vermaa„ningen en groetenissen maaken het slot," bl. 10. — 3. *Van den Inhoud der Brieven*, ald. — 4. *Van de Overeenkomst der behandelinge*, bl. 12. — 5. *Van de*

Overeenkomst van byzondere, zo kortere als uitvoeriger, Gezegden: waarvan verscheiden voorbeelden worden bygebragt, bl. 11 env. — 6. *Over de Overeenkomst van Woorden en Spreekwyzen*, bl. 19 env. Verscheiden der voorbeelden, in de naastvoorgaande § aangehaald, zouden ook tot deeze kunnen gebragt worden. Des Schryvers aanmerkingen zyn in het algemeen juist: maar vergist hy zich niet, wanneer hy bl. 20, 21. onder de woorden en spreekwyzen, *welke* PAULUS *NB. alleen eigen zyn*, telt ἄμωμος, ἐκ ψυχῆς en συμβιβάζεσθαι? Het eerste komt althans voor op verscheiden andere plaatzen. Daar het een betwist stuk is, of de Apostel de Schryver zy van den Brief aan de Hebraeën, willen wy ons niet beroepen op HEB. IX: 14. Maar men zie I PET. I: 19. OPENB. XIV: 5. JUD. vs. 24, op welke laatste plaats men zelfs heeft στῆσαι κατενώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ ἀμώμους, gelyk COL. I: 22 παραστῆσαι . . . ἀμώμους ἐνώπιον αὐτοῦ. — Ἐκ ψυχῆς leest men ook MARC. XII: 30, 33. LUC. X: 27 alleen wordt 'er daar het byvoegelyk woord ὅλης bygedaan: want de verschillende werkwoorden maaken in de zaak geen onderscheid. — Συμβιβάζειν vindt men ook, schoon in eene andere woordschikkinge, HAND. IX: 22, XVI: 10. Wy merken dit niet aan tot eenige verkleining van des Schryvers arbeid, of als strydig tegen zyne algemeene stelling. Hy behoudt voor de laatste nog genoeg onte genzeggelyke bewyzen en voorbeelden; de eerste verdient allen lof, en het is geheel niet vreemd, dat hy, by zulken voorraad van stoffe, hierendaar eene kleinigheid heeft over het hoofd gezien.

Het Tweede Hoofdstuk der Eerste Afdeelinge handelt van *het Onderscheid der beide Brieven*, en begint bl. 22. De eerste § is over *het Onderscheid van den Vorm:* De Brief aan de Ephesiërs is niet alleen veel grooter dan de andere, maar ook in die dingen, welke beide gemeen hebben, doorgaans uitvoeriger. Dit wordt met een aantal voorbeelden bevestigd: doch tevens bl. 29 aangemerkt, dat somtyds evenwel de uitvoerigheid van den Brief aan de Colosseren grooter is, zo als etlyke voorbeelden uitwyzen; en eindelyk bl. 32, dat, wanneer een van beide Brieven hier of daar vollediger is dan de andere, evenwel somtyds in den meer beknopten iets wordt bygevoegd tot nadere opheldering. — 2. *De Oogmerken van den Schryver zyn ook onderscheiden*;

bl. 33. In beide Brieven toont hy wel, dat het groote onderscheid tusschen Jooden en Heidenen door CHRISTUS is wechgenomen: maar in dien aan de Ephesiërs schynt hy de gelykheid van rechten en weldaaden, welke aan allen geschonken waren, vooral in het breede te beschryven, om de Christenen op te wekken tot onderlinge liefde en eendracht; terwyl hy in den anderen Brief uit de zelfde hoofdstellinge afleidt de nutloosheid der Plechtigheden van den Levitischen Eerdienst. —— 3. Hieruit ontstaat natuurlyk eenig *Onderscheid in den Inhoud*, bl. 34. —— 4. Ook is op veele plaatzen *Onderscheid in de wyze van Behandeling*, waarop de zelfde of soortgelyke Gevoelens of Gezegden in beide Brieven worden voorgesteld, *ald.* — 5. Byzondere Gezegden, en 6. byzondere Woorden en Spreekwyzen, zyn elken Brief eigen, bl. 37, hetgeen ook gestaafd wordt door eene menigte van Voorbeelden. Hierby wordt ook aangemerkt, dat in den Brief aan de Ephesiërs de uitweidingen doorgaans langer zyn dan in dien aan de Colossers; terwyl in deezen de styl eenigzins gemeenzaamer, gemaklyker en meer roerende is. Dit alles geeft den Schryver stof tot op bl. 44.

Hier begint de Tweede Afdeeling, *over het Oordeel- en Taalkundig Gebruik van de Vergelykinge deezer Brieven.* Zy is ook verdeeld in Twee Hoofdstukken.

Het Eerste handelt van *het Oordeelkundig Gebruik*, bestaande in het beoordeelen der waare leezinge van twyffelachtige plaatzen. „ Hiertoe," zegt de Schryver, „ moeten wy naauwkeuriglyk de plaatzen met „ elkander vergelyken, waarop in den eenen Brief iets „ uit den anderen, of ten onrechte schynt veranderd „ te zyn, of met reden te kunnen veranderd worden." —— Wy kunnen hieruit niet wel eenig staal bybrengen, hetgeen geschikt zoude zyn voor ongeleerde Leezers; weshalven wy ons vergenoegen met in het algemeen te zeggen, dat Taalkundigen in dit Hoofdstuk niet weinige leezens- en overdenkens-waardige aanmerkingen zullen vinden over verscheiden plaatzen van beide Brieven. Alleenlyk, wanneer de Eerw. Schryver bl. 46 en 47 in EPH. I: 11. te recht, naar ons oordeel, den voorrang geeft aan de gewoone leezing ἐκληρώθημεν [*tot een erfdeel geworden* of *verkoren* zyn] boven de verschillende leezing ἐκλήθημεν [*geroepen zyn*], en in het slot zyner aanmerkinge zegt: „ Ik weete niet of ἐκλήθημεν „ in

„ in fommige Griekfche Handfchriften zy ingeflopen „ uit de Latynfche, welke leezen *forte vocati fumus*," had hy, misfchien, daaruit een bewys voor de gewoone leezing kunnen afleiden. Ten minften uit de Latynfche Vertaaling fchynt duidelyk te blyken, dat derzelver Opfteller dezelve in zyn Grieksch Handfchrift heeft gelezen.

Op bl. 63 begint het andere Hoofdftuk deezer Afdeelinge, en handelt *Over het Taalkundig Gebruik van de Vergelykinge deezer beide Brieven.* Hieruit zullen wy beproeven iets over te neemen, zonder onze Leezers met te veel Grieksch lastig te vallen, of te lang op te houden. Wy kiezen daartoe de plaats [EPH. I: 11] waarvan wy zo even fpraken, vergeleken met COL. I: 12. Daar de Schryver begint met den Griekfchen tekst op te geeven, zullen wy trachten ons te behelpen met de Nederduitfche Vertaaling. Dus luidt zy:

EPH. I: 11.	COL. I: 12.
In welken wy ook een erfdeel geworden zyn [ἐκληρώθημεν], *wy, die te vooren verordineerd waren, naar het voorneemen des geenen, die alle dingen werkt naar den raad zyns willens.*	*Dankende den Vader, die ons bekwaam gemaakt heeft om deel* [*te hebben*] *in de erve der heiligen in het licht.*

„ De eerfte woorden uit den Brief aan de Ephe„ fiërs," zegt de Schryver, „ vertaale ik: *door wel-* „ *ken wy erfgenaamen geworden zyn*, of liever: *door* „ *welken wy zeker zyn, dat wy der hemelfche gelukza-* „ *ligheid zullen deelachtig worden.* Deeze vertaaling „ wordt door de andere plaats [COL. I: 12] aangepre- „ zen, waarmede men noodzaaklyk moet vergelyken „ eene andere te eenemaal foortgelyke in de Reden- „ voering van PAULUS, HAND. XXVI: 18, alwaar hy „ dezelfde zaak uitdrukt door de fpreekwyze, *een erf-* „ *deel te ontvangen onder de geheiligden*, en ROM. VIII: „ 17, alwaar de Apostel hetgeen hy zo even gezegd „ had, dat wy *mede-erfgenaamen van Christus* zyn, ter- „ ftond verklaart door 'er by te voegen: *zo wy anders* „ *met* [*hem*] *lyden, opdat wy ook met* [*hem*] *verheerlykt* „ *worden.* Deeze vertaaling ftrookt ook allerbest met „ het oogmerk van PAULUS, die in den Brief aan

„ de Ephesiërs zich benaarstigt om te toonen, dat „ door CHRISTUS dezelfde voordeelen allen Volken te „ beurt vallen, gelyk den Jooden, vs. 9, 10, en uit„ drukkelyk leert, dat, zo de Christenen uit de Joo„ den, als allen, die, uit de overige Volken, den „ Christelyken Godsdienst omhelsd hadden, zich in „ dezelfde hemelsche gelukzaligheid zouden verheugen, „ vs. 11—14. Daarenboven gebruikt hy van beiden „ aan elkander verwante en in betekenis gelyke woor„ den, te w. ἐκληρώθημεν [*tot een erfdeel*, of *tot erfge*„ *naamen geworden*] vs. 11, en κληρονομία [*erfenis*] „ vs. 14. Ten laatsten, het zelfde einde, waartoe dee„ ze weldaad moet strekken, meldt hy met dezelfde „ woorden, *tot prys zyner heerlykheid*, vs. 12 en 14."

Wy hebben dit voorbeeld gekozen, niet als een der uitsteekendste; maar zo omdat het door zyne beknoptheid zich schikte voor onze bepaalde ruimte, als omdat het beter dan de meeste overige den enkel Nederduitschen Leezer verstaanbaar konde gemaakt worden. —— Ons bericht is reeds vry lang geworden, wanneer wy enkel op de grootte, en niet op de waardy des Werks letten. Evenwel willen wy niet eindigen zonder onze hoop en wensch te betuigen, dat de Eerw. Schryver de verwachting moge vervullen, welke deeze proef zyner bekwaamheid en vorderingen allen moet doen opvatten, die ze kunnen beoordeelen.

Het Leven van JOANNES, *den Dooper. Door* HENDRIK VAN GELDER, *Leeraar in de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente, te Westzaandam. Te Westzaandam, by* H. van Aken, 1803. *In gr. 8vo.* 233 *bl.*

Niet lang geleden hebben wy bericht gegeeven van een Werkjen van den Predikant KROM, over dit zelfde onderwerp, 't welk wy toen gezegd hebben eene geschikte Handleiding te bevatten, om de Euangelische Verhaalen, omtrent Joannes den Dooper, in 't waare licht te beschouwen, en, ter bevordering van Christelyke stichting, te gebruiken. Kort daarna verscheen dat van den Eerw. VAN GELDER, 't welk wy thans aankondigen, in 't licht. De Schryver moet van 't voorige geen kennis gedraagen hebben, want hy zegt, in 't *Voorbericht*, onder de redenen, waarom hy 't gemeen

meen maakt, deze te zyn, om dat, zoo veel hem bekend is, tot nog toe, in 't Nederduitsch, niets opzetlyks en bepaalds is geschreeven, over 't leeven van Joannes den Dooper. Wy pryzen 's Mans Christelyken toeleg, om zyne Gemeenten, onder welken hy, als Leeraar, gearbeid heeft, of nog arbeidt, hiermede eene gedachtenis na te laaten. Hy heeft niets nieuws willen geeven, maar alleen, 't geen door veelen breedvoeriger, doch hier en daar verspreid, gezegd is, meer beknopt, en by elkander gevoegd, willen voordraagen. De kundige Kerkleeraar heeft, onzes oordeels, geen rede, om zich over den arbeid, hier aan besteed, ook na 't geen de Eerw. KROM over 't zelfde onderwerp geschreeven heeft, te beklaagen.

Hy heeft den vorm van Leerredenen, waarin hy de geschiedenis van Joannes den Dooper voor zyne Gemeente behandeld heeft, behouden. Deze zyn tien in getal. (1) Over 't geen zyne geboorte is voorafgegaan, Luc. I: 5—25. (2) Over zyne geboorte, en 't geen daarby is voorgevallen, Luc. I: 57—66. (3) Over de voorzeggingen, aangaande Joannes den Dooper, zoo door de Propheeten, als door een Engel aan Zacharias, gedaan, Luc. III: 1—6. (4) Over zyne leevenswys, kleeding, spyze, prediking en verder bedryf, Marc. I: 4—6. (5) Hoe hy zyne toehoorers, die tot hem kwamen, om van hem gedoopt te worden, toesprak en onderrichtte, Luc. III: 7—14. (6) Het antwoord van Joannes aan de twyfelende schaare, en aan de afgezondene Priesters en Leviten, Luc. III: 15—18. Joann. I: 19—27. (7) Het doopen van Jesus, Matth. III: 13—17. (8) Het getuigenis van Joannes, aangaande de meerderheid van Jesus boven hem, en de gronden, die hy voor die meerderheid aanvoert, en waaruit hy aanleiding neemt, om op het geloof in Jesus, als den Zoon van God, aan te dringen, Joann. III: 26—36. (9) De geschiedenis van zynen dood, Marc. VI: 17—29. (10) Het getuigenis van Joannes aan Jesus, en van Jesus aan Joannes gegeeven, Matth. XI: 7—15. —— Alle deze stoffen verhandelt de Leeraar met oordeelkundige naauwkeurigheid, en verzelt de gepaste opheldering der geschiedenis doorgaands met toepasselyke, allezins doelmaatige en leerryke aanmerkingen. De Leerredenen van VAN GELDER hebben niets van gezochte sieraaden van welspreekendheid. Overal

heerscht de duidelyk en geleidelyk onderrichtende toon; die aan sommige Leezers mogelyk beter, dan de losse styl der Beschouwingen van KROM, zal bevallen. 't Oogpunt, waaruit deze de Geschiedenis van den Dooper beschouwt, schynt hem niet zoo zeer onder de aandacht gekomen te zyn. Maar hy heeft daarentegen veele nuttige aanmerkingen, die in 't plan van den anderen niet konden vallen. Beiden verdienen dank voor hunnen aangewenden arbeid, om 't gemeennuttig gebruik van de Leevensgeschiedenis van Joannes den Dooper te bevorderen.

Pelgrims Reis te water en te lande, of merkwaardige Leevensbyzonderheden van een' godvreezend Kristen op zyne Reizen, in de vier gedeelten der Wereld, in onderscheiden betrekkingen, door hem zelven beschreeven. Een Boek tot stichting voor Godsdienstvrienden. Uit het Hoogduitsch. Te Amsteldam, by W. van Vliet, 1803. *In gr. 8vo. 504 bl. behalven de Voorrede van XLVIII bl.*

Dit Boek bevat, zoo als in de *Voorrede* van Dr. JUNG (onder ons meer bekend onder den naam van *H. Stilling*) gezegd wordt, een getrouw verhaal eener waarlyk gebeurde geschiedenis, de Leevensgeschiedenis van iemand, die onderscheidene merkwaardige lotgevallen gehad, en, by derzelver beschryving, 'er inzonderheid zyn werk van gemaakt heeft, om zyne godsdienstige gevoelens en ondervindingen, en door hem opgemerkte leidingen der Godlyke Voorzienigheid, te vermelden.

Hy zegt ons, al vroeg godsdienstige indrukken en gemoeds-ontroeringen, over zynen zondigen toestand en de noodzaakelykheid zyner bekeering, ontwaar geworden te zyn, inzonderheid op zyn veertiende jaar, by zyne aanneeming tot lidmaat der Hervormde Gemeente, en by 't eerste gebruik des H. Avondmaals. De goede voorneemens, by die gelegenheid opgevat, waren echter niet bestendig. Hy keerde, niet zonder geduurige beschuldigingen van zyn geweeten, tot de ydelheid terug, en kon inzonderheid, zoo 't schynt, de neiging tot het vrouwelyk geslacht niet overwinnen. Hy ondervond, echter, eenigen tyd daarna, eene nieuwe, krach-

krachtige opwekking tot het goede; maar keerde ook andermaal, door de verleiding van zyne makkers, terug op verkeerde wegen, en verviel zelfs tot eene schroomelyke losheid van zeden. Na nog eenigen tyd in een wankelenden en steeds afwisselenden staat doorgebragt te hebben, wordt eindelyk zekere Neef de aanleidende oorzaak tot zyne, zoo hy zegt, welgegronde bekeering, niet zonder tegenstand van zynen Vader, die hem echter nu, even weinig, als de helsche Verzoeker, door wien 't hem wel eens zeer bang gemaakt wierd, kan doen verstoken blyven van de vreugdevolle openbaaring der Godlyke genade in Kristus, waardoor zyn hart van lof en dank overvloeit. Hoe meer zyn Vader, zelfs door slagen, en ook de Predikant van zyne woonplaats, 'er zich tegen verzetten, des te vaster wordt zyn besluit. Hy zoekt zyn troost, behalven in den Bybel, voornaamelyk in een dweepachtig boekjen van JAKOB BOHME, *de weg tot Kristus*. 't Gaat zoo ver, dat hy eindelyk de vlucht neemt uit het ouderlyke huis. Hy komt over Keulen in Holland, neemt te Amsterdam dienst op een Oostindisch Schip, en reist daarmede naar Batavia en China. In zyn Vaderland teruggekeerd zynde, vindt hy zich, door gebrek aan middelen van bestaan, genoodzaakt weder dienst te neemen naar Indiën. Nu is de bestemming naar Bengalen. Hy bezoekt Negapatnam en Ceylon. (Het verhaal ontvangt hier en daar, door medegedeelde berichten omtrent die Landen, eene niet onaangenaame afwisseling.) In Europa teruggekeerd zynde, begeeft hy zich naar zyne Ouders, van welken hy met blydschap en aandoening ontvangen wordt. Hy merkt, dat het hem nog aan den waaren vrede des harten mangelt, en begint langzamerhand eene andere leiding van gedachten, in 't Godsdienstige, te volgen. In 't geen hy daarover schryft, bevalt ons dit allermeest, dat hy zacht en verdraagzaam wordt jegens anders denkenden. Hy vindt nu geen smaak meer in de Schriften van BOHME; maar raakt bekend met die van GERARD TERSTEEGEN, (wien JUNG een Hervormer der Mystiekery noemt) die hem echter nog niet aanstonds uit den staat van donker geloof, waarin hy zegt sedert eenigen tyd verkeerd te hebben, konden redden. Hy reist naar Muhlheim aan de Rhoer, waar hy een bezoek by TERSTEEGEN aflegt, die hem liefderyk ontvangt, troost en opbeurt.

Kort hierna begint hy eene weevery van veeters, of rygnetels. Maar zyn hart wordt nog niet verruimd, dan na een herhaald bezoek by TERSTEEGEN. De Schryver weidt hier breed uit over de geestelyke gaven, die hem worden medegedeeld, over zyne diepe zelfskennis, ootmoedige gevoelens, en onvoorwaardelyke overgave van zich zelven aan God en lyden. 't Gaat ondertusschen niet best met de affaire, en hy heeft 't ook van binnen nog geduurig zeer pynelyk. Na andere mislukte ontwerpen te vergeefs beproefd te hebben, begeeft hy zich, om fortuin te zoeken, naar Philadelfia in Noord-Amerika. Hier raakt hy onder anderen in kennis met den Gereformeerden Predikant WEYBERG, die hem, in zyne verlegenheid om een bestaan, raadt, zich tot den Predikdienst bekwaam te maaken, waartoe hy dan ook besluit, met dat gevolg, dat hy, na zich twee jaaren in dien oord opgehouden te hebben, Predikant wordt in zeven verstrooide Landgemeenten. De midlerwyl uitgebarste Oorlog met de Engelschen, en oneenigheden, daardoor onder verschillend denkenden ontstaan, doen hem Amerika verlaaten. Hy komt, na veele gevaaren doorgestaan te hebben, aan te Portsmouth, gaat van daar naar Amsterdam, vervolgends naar zyne Ouders, die hy kort daarna verliest. Nu zet hy zich tot een stil leeven, en houdt zich voornaamelyk met het maaken van Waereldgloben, en het geeven van Lessen in de Geographie, bezig, nadat hy, in Holland, waarheen hy geduurig, in affaire voor zynen Neef, had moeten reizen, eene Kristelyke Vriendin had leeren kennen, die hem, voor zyn leven, een jaarlyks inkomen bezorgde, waarvan hy bestaan kon. Ook dit alles is doorweeven met beschryvingen van 's mans gemoedsgesteltenisse onder dit alles, en wordt besloten met algemeene aanmerkingen over den weg, langs welken God hem geleid heeft, en bygevoegde onderzoekingen, of deze de weg voor alle Kristenen, — of dezelve gegrond zy in den Bybel. In denzelfden geest zyn de aanteekeningen van Dr. JUNG, hier en daar onder den text geplaatst, waarby ook de Nederduitsche Vertaaler nu en dan de zynen gevoegd heeft.

Als de Geschiedenis echt is, gelyk wy wel ter goeder trouwe willen gelooven (*), maaken wy geen zwaa-

rig-

(*) Wy hebben omtrent de veronderstelde echtheid der

Ge-

righeid, aan dezen *Pelgrim* het getuigenis van een welmeenend Kristen te geeven, wien 't evenwel nog steeds ontbrak aan geheel redelyke en zuiver Bybelsche denkbeelden van de waare Kristelyke Leer, en die, in de beoefening derzelve, doorgaans te veel prys stelde op byzaaken, die naar overgeloof zweemen, en hem dikwyls hinderden, in 't doen van zyn plicht, als Mensch en als Kristen, en ook beroofden van gewenschte gemoedsrust en troost, die aan de getrouwe en volstandige opvolging van de bevelen onzes Heeren onafscheidelyk verbonden is, en door hem veelal te vergeefs alleen van onmiddelyke tusschenkomsten der Godheid verwacht wierd.

Wat voorts Dr. JUNG in de lange Voorrede ook zegge, tot verdediging van de zoogenaamde echte *Mystiek*, zoo als hy het stelzel, dat de Schryver toegedaan is, belieft te noemen, waarvan hy ook zelf niet vreemd is; wy twyfelen waarlyk, (en de Nederduitsche Vertaaler, die zoo hoog loopt met dezen *Pelgrim*, houde 't ons ten goede) of zoodanig Boek, als deze Reisbeschryving, doorzaaid met zulke Mystiekery, niet aanleiding zou kunnen geeven, om eenvoudige regt gemoedelyke menschen, die zich over de hoope der Kristenen meenden te kunnen verblyden, wanneer zy nu bemerken in de geheimen der Mystieken nog niet ingewyd te zyn, aan het wankelen te brengen, en van den onwaardeerbaaren zegen van het Kristendom te berooven. Men leeze ten minsten dit Boek niet, zonder zich vooraf, uit de Voorrede, bekend gemaakt te hebben met de Mystieke Godgeleerdheid.

Geschiedenis zedert nadere bevestiging ontvangen, door een eigenhandigen Brief des Schryvers aan den Nederd. Uitgeever; en kunnen thans onzen Leezeren berichten, dat de Schryver is JOH. CHRISTIAN STAHLSCHMIDT, te *Elberfeld*.

Verslag van het gebeurde omtrent de in 1796 *te Amsteldam ontslagene* 15 *Gereform. Predikanten, en het daaromtrent gehouden gedrag van* DIRK CORNELIS VAN VOORST. *Beschreeven door hem zelven. Te Amsteldam, by* R. van Lochem. *In gr. 8vo.* 74 *bl.*

Ver-

Verslag van Diaconen der Nederd. Gereform. Gemeente te Amst., betreklyk den Finantieelen toestand en beheering derzelve Diaconie; ter beantwoording van het ten hunnen opzichte gebezigde in zeker onlangs door D. C. VAN VOORST *geschreven Stuk, enz. Te bekomen by* M. Schalekamp. *In gr. 8vo. 23 bl.*

Noodweer, tegen Broederen Diakonen, enz. door D. C. VAN VOORST. *Te Amsteldam, by* R. van Lochem. *In gr. 8vo. 26 bl.*

Tweedracht de verwoesting van een Land en Volk, of Leerrede over Matth. XII: 25b. *uitgesproken te Amst. den 9 Oct. 1803, door* D. C. VAN VOORST. *Te Amsteldam, by* R. van Lochem. *In gr. 8vo. 38 bl.*

Bericht van D. C. VAN VOORST, *wegens de uitgaaf van gemelde Leerrede, en eenige andere Byzonderheden. Te Amsteldam, by* R. van Lochem. *In gr. 8vo. 32 bl.*

I. De Amsterdamsche Kerkleeraar VAN VOORST, merkelyk betrokken in onderscheidene, sedert een geruimen tyd, plaats gehad hebbende bemoeijingen, om alle in 1796 ontslagene Amsterdamsche Predikanten hersteld te krygen, geeft, in dit Stukjen, verslag, van 't geen daaromtrent is voorgevallen; beöogende daarmede voornaamelyk eene openbaare verdediging van zyn gehouden gedrag, ten dien opzichte, tegen den blaam, hem deswegens, op de allerschandelykste wyze, zoo hy meent, aangewreeven.

't Verslag wordt aangevangen met een verhaal van de werkzaamheden der eerste Kerkelyke Commissie, door den grooten Kerkenraad benoemd in Mai 1798, en bestaande uit twaalf leden van den Kerkenraad, en nog twaalf anderen uit de Gemeente, waartoe ook VAN VOORST behoorde, en waarin hy, als derzelver Pennevoerder, reeds zeer werkzaam schynt geweest te zyn. Deze Kerkelyke Commissie stelde het zich al vroeg tot eene hoofdbedoeling, ware het mogelyk, de herstelling der ontslagene Predikanten te bewerken. 'Er werd met de meerderheid (want toen reeds ontdekte men, dat alle uit den Kerkenraad gekozene leden niet voor dat herstel waren) besloten in onderhandeling te treeden met de 15 nieuw beroepene, en met de 15 ontslagene Predikanten, van wel-

welke men verzocht te mogen weeten, of zy genegen waren, het dienstwerk in de Gemeente gesamentlyk, in liefde en vreede, waar te neemen. Slechts eenigen van de ontslagenen verklaarden hunne genegenheid, om, geheel volgends het voorstel, te willen doen. Onder de nieuw beroepenen schynt VAN VOORST zich van toen af alleen verklaard te hebben voor de verbroedering. De tegenbedenkingen der overigen hadden ten gevolge, dat, na herhaalde conferentien over het gedaane voorstel, de Groote Kerkenraad besloot, vooralsnog daarin niet verder te zullen treeden. Even vruchteloos liepen, in 't volgende jaar, de deliberatien af, over een brief van een lidmaat der Gemeente, by 't Collegie van Diaconen ingekomen, strekkende mede ter bevordering van het herstel der Leeraaren. En nu bedankten kort daarna meest alle leden der Kerkelyke Commissie, welke voor de vereeniging waren, en daaronder ook de Predikant VAN VOORST; zynde dezelve Commissie daarop door andere leden der Gemeente aangevuld, die niet zoo gunstig over deze zaak dagten. De zaak bleef dus, een geruimen tyd, in denzelfden staat, terwyl ook een voorstel van het voorige Gemeente-Bestuur, by gelegenheid der gevraagde handopening, na het overlyden van Do. VAN ESSEN gedaan, geen opgang maakte. Toen, in 't begin van 't voorleden jaar (1803), een nieuwe Raad der Gemeente was geörganiseerd geworden, vleide men zich vry algemeen, dat door deze de lang gewenschte vereeniging zou tot stand komen. Ook werd eindelyk, in de maand September, besloten, dat de in 1796 ontslagene Predikanten, buiten bezwaar van Stads-kas, aan de Gemeente zouden terug gegeeven worden, en, binnen weinig tyd, in de Gemeente een genoegzaam fonds in gereedheid gebragt, waaruit de betaaling zou kunnen gevonden worden. —— Zoo ver loopt het verslag. Het is bekend, dat de Groote Kerkenraad zich tegen dat besluit heeft verzet, en hetzelve deswegens tot hiertoe niet in werking gebragt is. Intusschen heeft VAN VOORST de verdediging van hetzelve op zich genomen. Hy beweert, dat, hoezeer men te vooren reden mag gehad hebben, om te denken, dat alles nog geene rypheid genoeg had, om de herstelling toen te bevorderen, het nu althans niet meer twyfelachtig is, of de zaak mag en moet voortgezet worden, terwyl niet alleen duizenden in de Gemeente dit blyven ver-

lan-

langen, en 't belang der Diaconie het ook grootelyks blyft vorderen, maar ook de duidelyk aan den dag gelegde geest van de Regeering van 't Bataafsch Gemeenebest daarheen ſtrekt, om eene algemeene vereeniging der zoo lang verdeelde gemoederen daar te ſtellen. Ook neemt hy de ingebragte zwaarigheden, en wel inzonderheid de bedenking, ontleend van eene voorgewende vrees voor meer onrust en minder vereeniging, in dier voege uit den weg, dat men al zeer bevooroordeeld zyn moet, om niet te erkennen, dat hy hierin recht en billykheid aan zyne zyde heeft. — Hierop gaat de Leeraar over tot verdediging van zyn gehouden gedrag in dezen. Men heeft het hem zeer kwalyk genomen, dat hy zich zoo ſterk in deze zaak heeft laaten zien, en zelfs openlyk de party der ontſlagene Predikanten zich aangetrokken heeft. Inzonderheid ſchynt het misnoegen van hun, die het herſtel derzelven niet verlangen, tot een hoogen trap gereezen te zyn, nadat de Predikant zich in eene Leerrede, den 25 Sept. laatstleden, over 't beſluit der Regeering had uitgelaaten. Men zeide, dat hy dit ten minſten te vroegtydig had gedaan; men wilde niet, dat hy dit alleen deed, terwyl niemand van zyne Ambtgenooten zulks goedvond; 'er wierd verteld, dat hy zelf, in de Vergadering van Holland, de reſolutie tot remotie dier Predikanten zou hebben helpen neemen; men nam het hem vooral kwalyk, zich nu zoo te gedraagen, terwyl hy altyd voor een ſterken, ja revolutionairen Patriot te boek geſtaan heeft; men leide hem al verder te last, dat eigenbelang, gunst van menſchen, toejuiching en zucht naar grootheid de dryfveeren zouden zyn geweest, welke hem tot dien ſtap zouden hebben bewogen; en men beriep zich eindelyk op zyne gewoonte, om altyd dwars te zyn in den Kerkenraad. —— 't Lust ons niet, en ons Tydſchrift heeft ook daartoe niet de noodige plaats, om 't gegeeven antwoord op alle deze punten van beſchuldiging hier ter neder te ſchryven. Wy zeggen alleen dit weinige: De Predikant VAN VOORST is zich niets kwaads bewust; hy vindt 't niet ontydig, of eenigzins beriſpelyk, dat hy, by gelegenheid van 't genomen beſluit van den Raad, dat algemeen bekend was, hoewel nog niet *legaal* aan den Kerkenraad medegedeeld, zonder afſpraak met zyne Ambtgenooten, zyn hart by de Gemeente ontlastte, en dezelve, naar aanleiding van 't zelve, met vuur en aandrang, tot vereeni-

niging en onderlinge liefde opwekte. Hy ontkent ten sterksten, de resolutie tot remotie te hebben helpen neemen, en bewyst, dat dit onmogelyk geweest is. Over zyn Patriotisme van vroegere dagen verantwoordt hy zich ook uitvoerig, als hebbende niets gedaan, dan om scheuringen voor te komen of te heelen, en dat alles ter goeder trouwe, en met de beste verwachtingen, waaraan echter de uitkomst niet allezins heeft beantwoord. 't Geen ons, in dit gedeelte van 's Mans Verdedigschrift, best is bevallen, is de gegronde aanmerking, dat het hem, in allen gevalle, vryftond; van denkwyze te veranderen, en overeenkomstig met zyne tegenwoordige denkwyze te handelen. Voor het overige verontschuldigt hy zich van hem te laste gelegde verkeerde oogmerken en baatzuchtige bedoelingen, door zich te beroepen op daadzaaken, die hy meent, dat elk van het tegendeel kunnen overtuigen. En zoo rekent hy ook genoeg in staat te zyn, om het verwyt te logenstraffen, dat hy zich doorgaans in den Kerkenraad weinig vreedelievend vertoont. Wat daarvan zy, 't komt ons, alles vergelykende, voor, dat het den man niet ontbreekt aan den goeden wil, maar mogelyk, nu of dan, aan de vereischte voorzichtigheid en bedaardheid van geest, waardoor hy, onderneemend van aart zynde, zoo als hy zelf zegt, wel eens iets aanvangt, waarvan hy de gevolgen niet berekent, en, eenmaal overtuigd zynde eene goede zaak voor te hebben, die dan, wat 'er ook van kome, met warme drift volhoudt.

II. 't Collegie van Diaconen, door de aanmerkingen van den Pred. VAN VOORST, over den staat en de administratie van het Diaconie-fonds, in den waan gebragt, dat zy ligt hierdoor 't crediet der Diaconie, en 't hoognoodig vertrouwen der Gemeente op de Diaconale directie, zoude kunnen verliezen, vond geraaden de pen op te vatten, en zich openlyk tegen gedaane aantygingen te verdedigen. Dit doen zy, zonder zich met hunnen Predikant te willen inlaaten, over zyn byzonder gevoelen, omtrent de juistheid of ongeschiktheid van de middelen, door hun, tot behoud van de Diaconie, aangewend, en de gepastheid van de raisonnementen of uitdrukkingen, desaangaande door hem gebezigd, of in een onderzoek te treeden omtrent de gevolgen, welke het bekende ontslag der 15 Predikanten voor de Diaconie heeft te wege gebragt, of omtrent de gevolgen, welke

ke derzelver al of niet herstelling zoude moeten of kunnen te weeg brengen. Zy vergenoegen zich, met eene opgave van de ontfangsten, verkoopen, en schulden, door de Diaconie gehad, gedaan, en gecontracteerd, in de zes jongst verlopene, en in een gelyk tydvak van vroegere jaaren, in 't licht te geeven, om daaruit elk te laaten oordeelen, of de Diaconie thans al of niet in beteren staat is, dan voorheen in verscheidene jaaren; en daarby dan ook eenige ophelderingen te geeven, aangaande de middelen, door hun, tot behoud van de Diaconie, by de hand genomen, waaruit zy willen, dat de Gemeente van Amsterdam zelve oordeele, of 'er waarlyk op hunne directie zoo veel valt aan te merken, als VAN VOORST zich heeft veroorloofd te doen. Wy voor ons willen ook daarover liefst anderen laaten oordeelen. De opgave zelve van 't Collegie van Diaconen is voor geen uittrekzel geschikt. Alle belanghebbenden zullen die liever, in haar geheel, in 't boekjen zelve, leezen.

III. De Predikant VAN VOORST, zeer gebelgd over de wyze, waarop 't Collegie van Diaconen, na voorafgaande onvriendelyke Advertentien in de Stads-Courant, hem op 't lyf gevallen is, en verbaasd over den laster, waarmede ook dit geheele Collegie hem zoekt te bekladden, blyft hun geen antwoord schuldig. Hy meent reeds uit den titel, en nog meer uit den inhoud van hun geschryf, te moeten besluiten, dat zoo niet *allen*, althans *meest allen* zyn verslag niet hebben geleezen, terwyl zy iets, als door hem beweerd, bestryden, waarover hy geen jota noch tittel schreef. 't Is 'er verre van af, zegt hy, dat hy *de beheering van den finantieelen toestand* der Diaconie zou aangetast hebben. Hy heeft alleen, tot goedmaaking van zyn denkbeeld, dat de herstelling der Predikanten niet weinig voordeel voor de Diaconie zou opleveren, zich op den staat van de Armen-kas beroepen, als zynde in geen voordeeligen toestand, terwyl men zelfs, tot instandhouding van dezelve, gemeend heeft maatregelen te moeten neemen, welke men niet dan *in den hoogsten nood* bezigt. Al wat Broederen Diaconen zeggen, dient dus alleen tot bevestiging en opheldering van het door hem gestelde. Ondertusschen geeft hy niet duister te kennen, over de gepastheid van alle in 't werk gestelde middelen, om de Diaconie te redden, niet even gunstig te oordeelen,

maar

maar ziet geen reden, waarom 't tegenwoordig Collegie van Diaconen zich dat gene zou aantrekken, dat lang vóór dat *meest alle* thans dienenden zyn aangekomen, is voorgevallen. Hun voorgeeven van onzydigheid, omtrent dat zoo teder punt, de herstelling der ontslagene Predikanten, kan de Leeraar ook niet verduuwen, terwyl hy weet, dat de vry groote meerderheid van dit Collegie in den grooten Kerkenraad tegen de besluiten van den Raad tot herstelling gestemd heeft. — 't Is onaangenaam zulke Schriften te moeten leezen, waarin men elkander over en weder allerlei haatelyke dingen zegt, en echter hetzelfde doel heeft. VAN VOORST wil 't Collegie van Diaconen te hulp komen, maar doet zulks in dier voege, of wordt ten minsten geöordeeld dat in dier voege te doen, dat hy dat geheele Lichaam tegen zich in 't harnas gejaagd heeft. Beide strydende partyen hebben 't hunne gezegd, en wat heeft men nu gewonnen? — In een *Naschrift* beklaagt zich de Leeraar ook nog over den Recensent van zyn uitgegeeven *Verslag*, in de *Nieuwe Vaderl. Bibliotheek*, VII D. N. 16, wien hy uitdaagt, om met zyn naam te voorschyn te komen; met den bygevoegden voorslag, om in eene samenkomst van onpartydige en kundige Mannen te laaten beslissen, uit welke beginselen zyne Recensie is voortgesproten, en op welke gronden dezelve rust. Wy gelooven niet, dat deze daartoe ligt zal besluiten.

IV. Deze Leerrede, veertien dagen laater dan de voorgaande, waarvan boven melding gemaakt is, door den Pred. VAN VOORST uitgesproken, schynt voornaamelyk vervaardigd en ook nu aan 't leezend Publiek medegedeeld te zyn, om elk te doen zien, op hoedanige wyze hy het zich ten doele gesteld heeft, liefde en eendracht aan te pryzen, en daarmede moedig voort te gaan, welke de uitslag van de poogingen tot herstel der rustende Leeraaren, en van zyne poogingen, ook weezen moge. Het *thema*, tot dat einde door VAN VOORST verkozen, is dikwyls behandeld; en wy gelooven niet, dat de Prediker, buiten de omstandigheden, waarin hy verkeert, 't groot getal van gedrukte Preeken met dit zyn opstel zou vermeerderd hebben.

V. Dit *Bericht* verschynt afzonderlyk, in de plaats van eene korte *Voorrede*, die de Predikant VAN VOORST eerst voorneemens was, voor zyne hier boven gemelde

Leerrede, te schryven; omdat de drie zoogenaamde *Visitatores Librorum*, waaronder twee van de nieuwe Amsterdamsche Predikanten, VAN BLYENBURGH en TAKENS, niet hadden goedgevonden de Preek te *approbeeren*, zonder vooraf ook de Voorrede te zien en te *examineeren*; offschoon VAN VOORST hun had te kennen gegeeven, dat deze Voorrede niets, dat aan de Kerkelyke Censuur onderworpen is, zou behelzen. VAN VOORST besloot, om hieraan een einde te maaken, de Leerrede zonder Voorrede of Narede uit te geeven, maar gelyktydig met dezelve dit *Bericht* in de waereld te zenden, waarin hy ons zegt, dat wel tienmaal meer te leezen is, dan in de Voorrede zou gestaan hebben.

Het schynt uit dit *Bericht* te blyken, dat veelen van 's Mans Ambtgenooten, en wel byzonder, die nevens hem in 1796 voor de ontslagenen zyn beroepen, hem geen goed hart toedraagen, en wel voornaamelyk, omdat hy zich de zaak der ontslagene Predikanten zoo sterk aantrekt, en ook nu onlangs op den Predikstoel, over het besluit der Regeering tot derzelver herstel, geheel strydig met hun verlangen, zich uitgelaaten, en het Publiek deelgenoot gemaakt heeft van dezen twist. Of hy daarin wel, dan kwalyk gedaan heeft, staat aan ons niet ter beslissing. Maar wat ook daaromtrent in hem moge te berispen vallen, 't blykt uit deze en gene nu aan 't licht gebragte daadzaaken, dat zyne Ambtgenooten ook niet geheelenal zyn vry te pleiten. De bewustheid van, meer dan vyf jaaren lang, de herstelling van achtingwaardige, ten minsten door veelen sterk begeerde Leeraaren, en daardoor ook de gewenschte herstelling van hoognoodige eendracht in de Amsterdamsche Gemeente, tegengehouden of tegengewerkt te hebben, kan althans, onzes inziens, aan de gemoedsrust van nadenkende Verkondigers van het Euangelie des Vredes niet zeer bevorderlyk weezen. Intusschen raaden wy den Predikant VAN VOORST, liever zyne daaden te laaten spreeken, dan over dezen tweespalt een letter meer op 't papier te zetten. Zyn 'er in Amsterdam, of anders elders, geene wyze en genoeg onpartydige Mannen, door wier tusschenkomst eenmaal dit twistvuur, even als elders, kan gedempt worden? (*)

(*) Dit ter neder geschreven hebbende, verneemen wy, dat dit werkelyk door Afgevaardigden uit het Gedeputeerd Bestuur van Holland is ondernomen; waarvan wy 't beste gevolg te gemoet zien.

Rec-

Reize in Opper- en Neder-Egipte, geduurende den Veldtocht van BONAPARTE; *door* VIVANT DENON. *Uit het Fransch, door* HERM. BOSSCHA. *Met de voornaamste Platen. Iste Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1803. *In gr. 8vo.*

Niemand, wien het kennen der gesteldheid van onzen Aardbol, en de lotgevallen van het Menschdom, ter harte gaat, heeft, onder de gebeurtenisfen van den jongsten Oorlog, kunnen nalaaten zyn byzondere aandacht te vestigen op het geen in *Egipte* is voorgevallen. Niemand heeft onverschillig kunnen blyven omtrent de gevolgen van eene onderneeming, gelyk die der Franschen, met betrekking tot de Weetenschappen en de weetgierigheid der Geleerden, omtrent een Land, dat reeds van overoude tyden, in de Geschiedenisfen, in veelerleie opzichten, als een Land van Wonderen bekend was. En hoe smartelyk het ook den Wysgeer vallen moge, te zien, dat zyn gespannen verwachting op het deerlykst werd te leur gesteld, en dat, ook hier, de politieke belangen der Mogendheden het verspreiden van licht en kennis verhinderden, en de beschaaving eener geheele Natie verydelden; — echter blyft het voor hem eene der genoegelykste bezigheden, om de enkele hier en daar geschotene lichtstraalen zo veel mogelyk op te vangen, en in één brandpunt te vereenigen. Veel is 'er toch, in zulk een' korten tyd, door den werkzaamen yver der Fransche Geleerden, geduurende hun verblyf in dien oord, verricht: veele stoffen zyn 'er verzameld, die gewisselyk, het zy vroeg of laat, kunnen, en, zo wy hoopen, zullen verwerkt worden. Inzonderheid kan, voor verscheide klasfen van menschen, niet dan ten uitersten belangryk beschouwd worden, het Werk van den Franschen DENON, van welks vertaaling in het Nederduitsch wy hier het eerste Deel aankondigen. VIVANT DENON toch was een man, die, als Schryver en Kunstenaar, voorlang met lof bekend was; die reeds in 1778 als Geheimschryver der Fransche Geleerden, welke *Sicilië* bezochten, zich beroemd maakte; en zo wel door zyn *Voyage en Sicile*, als zyn medewerking tot de prachtige uitgaave der *Voyage pittoresque de Naples et de Sicile*, zich de goedkeuring en toejuiching van kenners en niet-kenners heeft ver-

worven. Zulk een man, die daarenboven alle de vereischten van een gehard, onvermoeid reiziger, en yverig naspoorer der oudheden bezat, was indedaad geschikt, om, onder het geleide van een' BONAPARTE, en in het gezelschap van zo veele Geleerden en Kunstenaars, *Egipte*, dat merkwaardige oude Land, met nut te bezoeken; en alle liefhebbers van geleerdheid, kunst en smaak, zullen zich gewisselyk met ons in de vruchten van 's mans onvermoeide poogingen, en zo gevaarlyken als moeilyken arbeid, verlustigen. Gelukkig dat dit belangryk Werk gevallen is in de handen van een' Nederlander, die slechts zyn naam voor de vertaaling behoefde te plaatsen, om ons van derzelver waarde te verzekeren. Professor BOSSCHA verdient hiervoor den oprechtsten dank zyner Landgenooten. Behalven zyne verdiensten omtrent deeze vertaaling, moeten wy 'er nog byvoegen, dat hy wel de moeite heeft gelieven te neemen, om uit de verbaazende menigte van Plaaten, welke de prachtige Fransche uitgaave versieren, alleen, met oordeel, die geenen te kiezen, welke indedaad tot opheldering van het verhaal, of ter verklaaring van voornaame gedenkstukken, noodig scheenen. Enkel fraaije Gezichten en Afbeeldingen, meestal reeds in andere Werken te vinden, zouden toch dit Boek te kostbaar gemaakt, en daardoor deszelfs nuttigheid hebben tegengewerkt. Genoeg, dat wy hier, reeds in dit eerste Deel, op twintig Plaaten, meer dan dertig van de belangrykste Afbeeldingen aantreffen. Onder deezen behaagden ons, inzonderheid, een menigte Pourtraitten, van verscheide Natiën, naar het leven getekend, en, onzes oordeels, in deeze uitgaave, door een bekwaam graveeryzer overgebragt. Nog heeft 'er de Hoogleeraar hier en daar eene enkele aanmerking bygevoegd, die, hoe weinig ook in getal, echter van wezenlyke waarde zyn. Het kon niet uitblyven, of de vrye denktrant van een' luchtigen Franschman deed onzen Schryver wel eens een aardigheid zeggen, die, hoe kittelende ook voor den smaak van veelen zyner Landgenooten, by ons wel een waarschouwing verdiende, om die niet op een' te hoogen prys te schatten. Als DENON, by voorbeeld, ons, in zyn Voorrede, den Kameel beschryft als „ het geduldige beest, het welk de Natuur in dat „ gewest schynt geplaatst te hebben, om den misslag „ te herstellen, dien zy begaan had, met een Woestyn

„ te

„ te scheppen;" dan gevoelen wy van zelven het schitterend valsch vernuft: maar als hy ons den Aartsvader Josef niet anders weet te karakteriseeren, dan als den Josef van Potifar, — of wanneer hy van de zes Wonderen in *Egipte*, en de gebraden Kwakkelen der Israëlieten, spreekt, — dan mogt hem onze Vertaaler wel eens te recht wyzen. Een weinigje snoevery, alsof onze Schryver door een Land trok, het welk aan Europa nog niet anders dan by naame bekend was, mogen wy mede wel op de lyst van meer Fransche grootspraaken stellen. Voor het overige is dit Werk zeer aangenaam, in een' bevalligen styl geschreven, en bevat een menigte van kundigheden voor den Wysgeer, den Oudheidminnaar, den naspoorer van Natuur en Kunst, en vooral ter bevordering der studie van den Mensch. Niet weinig ook wordt het geheel beloop der Reis verlevendigd, door het inmengsel der togten en krygsbedryven van een onvermoeid *Leger*; daar wy tevens, als met één' opslag van het oog, de werkzaamheden van den Soldaat, den Geleerden en Konstenaar beschouwen; en het maakt geen onaardige vertooning, onzen Schryver even drok bezig te zien met het opspooren en najaagen van Oudheden en Gezichten, als den braaven Generaal DESAIX, onder wiens benden hy zich bevond, in zyn eeuwige jagt op MURAT BEY en de *Mamelukken*. Dit geweldig jaagen, echter, maakte onzen DENON wel eens verdrietig, dewyl hy hierdoor verhinderd wierd van de anders gunstige omstandigheden gebruik te maaken. Hy tracht dit ook geenszins te ontveinzen, daar dit alleenlyk door den nooddwang der omstandigheden wierd veroirzaakt. Zo laat hy zich ergens van zyn' Leezer tegenwerpen: „ Hoe gaat gy zo vluchtig voorby, op het „ oogenblik, dat gy belangryk voor my zoudt kunnen „ zyn? wie dryft u zo? wie stoort u? zyt gy niet by „ eenen kundigen Generaal, die een beminnaar is der „ kunsten? hebt gy niet drie honderd man by u? — „ Dit alles is waar; doch zodanig zyn de omstandig„ heden van eene reis, en dit is het lot van den rei„ ziger. De Generaal, zeer wel gezind, doch wiens „ nieuwsgierigheid ras voldaan is, zegt tegen den te„ kenaar: „ drie honderd man hebben reeds tien uu„ ren te paard gezeten; deezen moet ik huisvesting be„ zorgen, en vóór dat zy gaan slaapen, moeten zy „ hunne soep gereed maaken." De tekenaar verstaat dit

„ des te beter, omdat hy zelf ook vermoeid is; omdat „ hy misschien wel honger heeft; omdat hy nacht op „ nacht in de open lucht moet blyven; omdat hy dagelyks twaalf tot zestien uuren te paard zit; omdat de „ woestyn zyn oogleden heeft opgereten, en zyn brandende en pynlyke oogen niet anders zien dan een „ bloedigen nevel." — Men ziet, uit deeze enkele trekken, 's mans levendigheid van geest en wyze van voorstelling; en overal vindt men, in zyn geheel bedryf en schryftrant, denzelfden opgeruimden Franschman, en aangenaamen verteller, die geheel en al voor zyn kunst leeft, en zich zo kennelyk in zyn vrolyke tronie tekent, hetwelk wy onlangs in zeker Tydschrift aantroffen, en dat hem, gelyk men ons verzekerde, voortreflyk gelykt. Men zal van ons niet vergen, hier eenige proeven, tot staaving van ons gezegde, by te brengen. De fraaije tafereelen zyn hier te menigvuldig en van te veelerleie soort, om 'er eenigen uit te kiezen, en anderen voorby te stappen. Ons hebben inzonderheid bekoord, zyne beschryvingen van de komst der Vloot voor Maltha, — van het aanzeilen van twee Oorlogschepen, by derzelver vertrek, — van de ontscheping en landing te Alexandrië, — van het gezicht der gesneuvelden aan het strand by Abouskir, — van verscheide wanhoopige gevechten met de Mamelukken, enz. Wy vertrouwen genoeg gezegd te hebben, om den leeslust onzer Landgenooten op dit Werk uit te noodigen, en wenschen den Vertaaler, ter liefde van het Publiek, een samenloop van gunstige omstandigheden, ten einde de uitgaave der overige twee Deelen spoedig moge volgen. Jammer is het, dat, door de verkeerde nommering der Plaaten, het gebruik derzelven, vooral by de vergelyking der manshoofden, zo moeilyk is; dat echter, in 't vervolg, ligtelyk kan verholpen worden.

Stukken, by gelegenheid der vieringe op den 14 *Juny* 1803. *van het vyfentwintigjaarig bestaan der Nationaale Nederlandsche Huishoudelyke Maatschappy,* enz. *Te Haarlem, by* A. Loosjes Pz. *In gr.* 8*vo.* 193 *bl.*

Het vyfentwintigste Jaar der Oprichting van den *Œconomischen Tak*, nu *Nederlandsche Huishoudelyke Maatschappy*, ten deezen Jaare zullende aanbreeken, werd, op de Vergadering des jongstverstreeken Jaars, de viering van denzelven door eene Redenvoering den Eerw. Heere ENGELBERTS opgedragen;

gen: een Man, die, van den beginne af, niet alleen Lid dier Maatschappye geweest was, maar zich in derzelver werkzaamheden, met onvermoeiden yver, gekweeten hadt, en daarenboven allen bekend stondt, als, schoon hoog in jaaren geklommen, voor dit werk ten vollen berekend. Met genoegen nam hy die taak op zich: eene dooddreigende ziekte verhinderde hem bykans, dit werk te volvoeren: dan de sterke zugt voor de Maatschappye deedt hem, op zyn krankbedde, zo dra hy de pen kon voeren, die in handen neemen, tot het vervaardigen dier Redenvoeringe.

In drie deelen is dezelve gesplitst. Eerst spreekt de Redenaar, by wyze van Inleiding, over den voorigen toestand van dit Gemeenebest — daarnaa over de aanleidende oorzaaken tot het oprichten van den *Œconomischen Tak*, de daarstelling, oogmerken, inrichtingen en lotgevallen kortlyk vermeldende — waarop hy eindelyk het aanmerkelyk nut, dat deeze Maatschappy geduurende het vierde gedeelte van eene Eeuw heeft aangebragt, en nog meer zou hebben kunnen aanbrengen, aantoont.

Om het voorledene met het tegenwoordige te beter te kunnen vergelyken, haalt hy den toestand van dit Gemeenebest, vóór de daarstelling van dit Instituut, een weinig hooger op. 's Redenaars bekende bedreevenheid in 's Lands geschiedenisfen treedt hier te voorschyn, en al het bygebragte is zeer doelmaatig.

Naa eene verpoozing door een zeer wel uitgevoerd Muzyk, vangt hy het tweede gedeelte met deeze woorden aan: „ Wy hielden uwe aandacht, M. T.! tot dus „ verre gevestigd op een zeer belangryk en aangenaam on„ derwerp. Wy zagen de Nederlandsche Zon, by het krie„ ken van onze Vryheid, bloedrood uit de kimmen opry„ zen —— wy zagen dezelve door alle nevelen en dampen heen „ breeken, in helderen glans schitteren, en zeer spoedig „ haare volle hoogte op den middag bereiken. Het is geen „ wonder, dat wy by zulk een aangenaam verschynzel ons „ langer ophielden, dan eigenlyk ons kort bestek gedoogt. „ O konden wy het daar by laaten, konden wy ons nog in „ zulk een vollen gloed verlustigen! wy hadden niet noo„ dig van iets anders te gewaagen. De geheele oprich„ ting van den Œ. T., waarvan wy spreeken moeten, hadt „ geen plaats gevonden. Maar zoo onbestendig is het met „ alle ondermaansche zaaken — zelfs de vastgevestigdste „ Ryken en Gemeenebesten moeten vroeg of laat onder die „ onbestendigheid bezwyken." — Hierop gaat de Redenaar voort, om den toestand van ons Gemeenebest in de afgeloopene Agttiende Eeuwe, te schetzen; en komt zo van zelve tot de oprichting van den Œconomischen Tak, welke in alle deszelfs deelen by de eerste daarstelling beschreeven wordt. Alles

 hadt

hadt in den beginne een gunstig vooruitzigt. 55 Departementen maakten een getal van omtrent 3000 Leden van den Œconomischen Tak uit. Een Gedenkpenning vereeuwigde de gedagtenis van deeze oprichting. In de eerste Jaaren bleef het aantal der Departementen en Leden aanzienlyk: dan beide namen zy door hier opgehaalde oorzaaken af. De Œconomische Tak hadt met vooroordeelen, verdenkingen, met de baatzugt der meeste winkeliers, met den nayver van sommige Fabrikeurs, en van al zulken te worstelen, welken vreesden, dat deeze Instelling de *Engelsche* Manufactuuren te veel nadeels zou doen. Men hadt een systema aangenomen, dat ons Land een Land van Koophandel, niet van Fabrieken was. Tegengestelde vertoogen waren vergeefs. — De verdeeldheden en verwarringen van binnen, de oorlog van buiten, werkten mede tot afneeming van den Tak. In de Jaaren 1786 en 1787 kreeg de Maatschappy een geweldigen schok, door de verdenking, dat dezelve strekte om verandering in de Regeering te bevorderen; tegen welke opspraak de Redenaar de Maatschappy voldingend verdeedigt. Te midden van dit alles ontvielen der Maatschappye, door den dood, de sterke steunen, de Præsident Directeur VAN SYPESTEIN, de Griffier VAN DEN HEUVEL, de Secretaris VAN DER AA, en andere kundige en werkzaame Leden. By de verandering van de gedaante der Republiek, in den Jaare 1795, nam de Maatschappy eene nieuwe wending, hier naar eisch beschreeven.

Vervolgens gaat de Redenaar voort, om zyne Toehoorders bekend te maaken met de Producten van den Œconomischen Tak, in de onderscheidene vakken, en deszelfs werkzaamheden. Wie zal, dit geleezen hebbende, deeze Instelling niet goedkeuren — wie deezen Gedenkdag niet belangryk oordeelen! „ Gy," zegt de Redenaar, „ zult dit te eer „ doen, wanneer ik de som opmaake, die tot alle aanmoedi„ gingen, tot het neemen van proeven, tot het inkoopen en „ aanfokken van vreemde schaapen — aan pryzen en beloo„ ningen besteed is. Zy is niet minder, in deeze 25 Jaaren, „ dan *honderd zestien duizend, zeshonderd* en *twintig Gul„ dens, twee Stuivers en twee Penningen*. Zeker eene aan„ merkelyke som, waar onder alleen *f* 30,197 : 13 : 8 tot aan„ moediging van de Zeevaart." — Tot zulke groote uitgiften is de Maatschappy door geduurige toelaagen der Leden, der *Donateurs* en *Donatrices* in staat geweest; behalven een Legaat van *f* 1000 van den Heer DEN APPEL, in leeven Raad en Burgemeester te *Delft*: en, niettegenstaande dit alles, heeft het Œconomisch vooruitzigt en overleg in het vaste en losse Fonds zulk eene aanmerkelyke som belegd, dat de Huishoudelyke Maatschappy daardoor van haare instandhouding verzekerd is.

De Redenaar deedt daarop het oog der Toehoorderen wenden

den op de niet onaartig ten toon gestelde Producten; voorts vermeldende de hoofdwerkzaamheden, nog aan den gang, inzonderheid het verbeteren der Inlandsche Wolle; en stuurt zyne Reden aanmoedigend en zegenwenschend ten einde.

Een Vaderlandsche Maaltyd in de *Haarlemmer Hout* gaf de Dichters A. LOOSJES PZ. en P. J. B. C. VAN DER AA gelegenheid, om den Disch te vervrolyken, en het hart te roeren, door twee Dichtstukken, welker drukken verzogt en toegestaan werd, en die onmiddelyk op de Redenvoering volgen. Het eerste overtreft, in dichterlyk vuur, het laatste verre.

Weinige dagen vóór het houden der laatste Algemeene Vergadering, was by Heeren Directeuren eene Verhandeling ingekomen, getyteld: *De Œconomische Tak van de Hollandsche Maatschappy der Weetenschappen, thans de Nationaale Nederlandsche Huishoudelyke Maatschappy, beschouwd, geduurende haar vyfëntwintigjaarig bestaan*, geschreeven door den Heer A. VAN BEMMELEN, Secretaris van het Departement *Delft*. Het Stuk behaagde, en werd geoordeeld den Schryver veel eere aan te doen, zo door zyne bedreevenheid in het Historieele deezer Maatschappye, als door de waardige en kundige wyze, waarop die Heer de poogingen der Maatschappy ten nutte van het Vaderland daarin deedt blyken. Eenpaarig werd tot het drukken beslooten.

Aan dit besluit hebben wy deeze Verhandeling te danken; welker eerste Hoofdstuk de oprichting en bedoelingen deezer Maatschappye ontvouwt. — Het tweede Hoofdstuk loopt over de moeilykheden, waarmede die Maatschappy, zo by haare oprichting als voortduurend bestaan, heeft te worstelen gehad. — Het derde Hoofdstuk ontvouwt het nut, door deeze Maatschappy te wege gebragt. Wy kunnen ons niet weêrhouden, uit dit Hoofdstuk het volgende af te schryven: „ De bedoeling der Maatschappy was eeniglyk te doen zién, „ dat men op den Vaderlandschen grond even goede voortbrengzelen kon daarstellen, als by andere Natien, en dat „ men dus niet verpligt was om elders te gaan zoeken het „ geen men hier even goed vinden kan. — De Maatschappy kon dus wel leiden, maar niet dwingen; wel „ onderrechten, maar niet gebieden; wel raaden, maar „ niet slaafsch doen volgen. Het kan derhalven aan de Maatschappy niet te last gelegd worden, zo 'er thans nog veelen gevonden worden, die den neus optrekken voor iet „ dat Inlandsch is, al evenaart het zelfs het Buitenlandsche. „ Het is de schuld der Maatschappy niet, dat, wanneer zy „ eerst, door aanmoediging, de Pottenfabrieken in ons Vaderland zoo verre gebragt heeft, dat derzelver Potten die „ van *Frankfort* volkomen evenaaren; zoo zelfs, dat 'er „ thans weinig of geen uit *Frankfort* meer in 't Land komen; dat, zeg ik, de uitventers van deeze Inlandsche Pot-

 „ ten

,, ten echter genoodzaakt zyn, dezelven onder den naam
,, van *Frankfortsche Potten* by veelen te verkoopen, zo zy
,, niet met veragting willen weg gezonden worden. Het is
,, de schuld der Maatschappy niet, wanneer de Winkelier
,, zich in de verpligting bevondt, om van Kousen, die te
,, *Haarlem* nog voor weinig tyds gefabriceerd werden, het
,, merk van den Fabrikeur weg te neemen, om dat hy de-
,, zelven dan (en niet in het ander geval) greetig verkoopen
,, kon, wyl men dan meende dat men *Engelsche* Kousen kogt.
,, Het is de schuld der Maatschappy niet, wanneer zy elke
,, vordering in het namaaken van *Engelsch* Aardewerk heeft
,, aangemoedigd, en 't daarin zoo verre gebragt heeft, dat
,, men verscheide stukken van het *Engelsche* niet onderschei-
,, den kan: dat men, zeg ik, dit nagemaakt *Engelsch* Aarde-
,, werk verachtlyk afwyst, als men daarop het merk van den
,, Fabrikeur vindt; terwyl men zonder merk het greetig
,, koopt, om dat men dan tusschen dit en 't *Engelsche* geen
,, onderscheid ziet. Het is de schuld der Maatschappy niet,
,, dat, wanneer zy, door aanmoedigingen, het zoo verre ge-
,, bragt heeft, dat men hier te lande de *Engelsche* Spelden
,, volkomen namaakt: dat, zeg ik, de Fabrikeur, in zyn nog
,, onlangs gegeeven berigt, klaagen moet, dat zyne Spelden
,, zeer veel in waarde verliezen, als hy die op *Hollandsche*
,, Speldenbrieven steekt; terwyl zy, in tegendeel, alleen voor
,, *Engelschen* verkogt worden, als zy op *Engelsch* papier ge-
,, stooken zyn. Nog eens, het is de schuld der Maatschap-
,, py niet, wanneer zy, door herhaalde aanmoedigingen,
,, het *Hollandsche* Plaatdruk-papier aan het *Engelsche* heeft
,, doen evenaaren, dat echter dit Papier niet geacht is, wan-
,, neer de Fabrikeur daarin zyn eigen Naam doet leezen;
,, terwyl hy, in tegendeel, buiten staat is, aan de menig-
,, vuldige Commissien te voldoen, wanneer hy in dit Papier
,, een verdichten *Engelschen* naam plaatst (*). —— Zulke
,, daad-

(*) ,, Dit laatste werd my onlangs verhaald door den Heer KOOL, Papierfabrikeur op *Zaandyk*. Een buitenlandsch Comptoir had by hem aanzoek gedaan om in zyn Papier den naam van eenen *Engelschen* Fabrikeur te plaatzen, met verzekering dat het dan een ongemeen debiet zou hebben; doch 's Mans eerlyk hart bleef dit bestendig weigeren, dan eindelyk bewilligde hy om in 't zelve een *Engelsch* woord te plaatzen. Dit voorts geschiedende, nam ook het debiet hand over hand toe. Een geruimen tyd daarna eens by een *Amsterdamsch* Koopman komende, en over Papier met hem spreekende, zeide deeze onder anderen, *dat het Papier van* KOOL *niet veel gezogt was, dewyl het niet kon evenaaren met het Engelsche; dat hy nog voor eenigen tyd Papier uit een nieuwe Engelsche Fabriek ontfangen had, dat onverbeterlyk was en zeer veel debiet had.* Onze Fabrikeur, den Koopman verzoekende dit Papier eens te mogen zien, en hetzelve tegen het licht beschouwende, was niet weinig verwonderd daarin zynen *Engelschen* verdichten naam te leezen, en dus hier Papier van zyn eigen Fabriek te vinden. Hy verliet onzen Koopman, en ging ten deele verheugd, ten deele bedroefd heen."

„ daadzaaken, die maar al te waar zyn, te moeten aanvoe-
„ ren, doen moeite aan elk, die nog zyn hart voor zyn
„ Vaderland voelt kloppen, om dat zoodanig eene denkwyze
„ eene Natie kenschetst, als zulk eene, die haare veerkragt
„ byna geheel verlooren heeft, en omtrent welke men alle
„ reden heeft om te vreezen, of dezelve nog wel lang als
„ een afzonderlyk Volk zal kunnen bestaan. Ondertusschen,
„ hoe hard deeze waarheden zyn om aan te hooren, vind
„ ik my egter verpligt, ter verdeediging der Maatschappy,
„ die te zeggen; men moet toch hier geen eigen schuld op
„ de schouders van anderen schuiven."

Breedvoerig geeft VAN BEMMELEN vooris op, wat die Maatschappy gedaan heeft in het *Fabriekweezen*, in den *Landbouw*, in de *Zeevaart*, *Koophandel*, *Colonien* en *Visscheryen*, in de *Werktuig-* en *Scheikunde*, *Schoone Kunsten*. In een Nabericht geeft de Schryver verslag van het gebeurde by de Feestviering en de daarop volgende verrigtingen.

Dit volledig verslag is eene schoone en treffende Verdeediging der Maatschappye, en, nevens de Redenvoering van den Eerw. ENGELBERTS, geschikt om den lust ter deelneeminge aan te wakkeren.

Te regt mogt LOOSJES in den Tafelzang betuigen:

De Boom der Maatschappy groent glansryk in ons oog;
Hy spreidt zyn schaduw rond na vyfentwintig jaaren;
Hy heft nog ongeknakt zyn fiere kruin om hoog,
Daar Eer en Dankbaarheid op zyne vrugten staaren.
Ja noeste Landbouw, met die vrugten ryk belaân,
Leidt Zeevaart, Visschery en Handel bly ter zye;
Fabriek en Handel denkt, schoon 't oog blinkt door een traan,
De vrugtbre liefde en zorg van deeze Maatschappye;
De schoone Kunsten zelfs erkennen, bly van geest,
Op deezen Jubeldag, de ontvangene geschenken.

Nog moeten wy hier byvoegen, dat by den Maaltyd door Directeuren de Zilveren Medaille werd vertoond, ter gedagtenis van dit belangryk tydstip geslaagen; vertoonende aan de eene zyde het Zegel der Maatschappye, met het Omschrift HUISHOUDELYKE MAATSCHAPPY, en aan de andere zyde een Boom, waaronder staat, *geplant in 1778*. —— Het ongelukkig breeken van den Stempel bragt te wege, dat dezelve niet aan de Leden kon worden uitgedeeld.

HENL-

HENR. GULIELMI TYDEMAN, Oratio de Jure Romano JUSTINIANEO per benignam Dei providentiam ad salutem generis humani opportune instaurato. Leovardiae typis *D. van der Sluis.*

Met deeze Redevoering, *over de herstelling ter juister tyd, door Gods gunstige voorzienigheid, van* JUSTINIAANS *Roomsche Recht, als gediend hebbende tot heil van 't menschelyk geslagt*, heeft de Heer TYDEMAN op den 13 Juny des voorleden Jaars aan de Akademie van Franeker het gewoone Hoogleeraarampt aanvaard. In dezelve vereenigen zich eene menigte trekken, die den kundigen Rechtsgeleerde, en tevens den Christen-Wysgeer, op eene zeer voordeelige wyze, doen kennen. Het tafereel, door de bekwaame hand des Redenaars getekend, vertoont op den voorgrond, hoe door alle tyden heen het denkbeeld heerschte, dat de Wetten een groote kragt en een bestendig gezag ontleenden van de indrukken dat dezelve gevolgen waren van een Goddelyk welbehagen, terwyl 's Menschen Rede van 't rechte spoor afgedwaald, en alzoo de eeuwige Natuur-wetten miskend zynde, het Opperweezen hier aan te gemoet kwam, door aan dat byzonder Volk, 't welk verkoren was ter bewaringe van eene zuivere Godsvereering en eene reine Zedenleer, zelf geschikte en alzins billyke Wetten uitdrukkelyk voor te schryven; Wetten, die, offchoon ze voor andere Natien geen verbindend gezag konden hebben, nogtans, uit hoofde van haaren hoogen oorsprong, zich aan de Wetgeevers van andere Volken ten sterksten aanpreezen, voor zoo veel dezelve niet gegrond waren in de byzondere gesteldheid des Joodschen Gemeenebests. En daar de verkondigde en aangenome Leer van CHRISTUS, sedert, of door bygeloof bedorven, of door de bedryven hoerer vyanden werd verzwakt, liet de goede God het Menschdom toenmaals weder niet geheel over aan zich zelven, en aan eene Rede, nog niet hersteld en genoeg gezuiverd; maar bestuurde het derwyze, dat te voorschyn gebragt wierd een Ligchaam van beschreeve Wetten, die, hoewel ze niet voor alle Volken in alles even zeer konden dienen, elk hunner nogtans in staat stelden, om uit dezelve zyne Burgerlyke Wetten aan te vullen, de konst — de moeijelyke konst — van Wetten te maaken, naar de zeer schoone voorbeelden van dezelve, te leeren, en, terwyl men die verzameling uit het donker, waarin zy als 't ware begraven had gelegen, in 't licht deed komen, en aan 't geen die bevatte hulde bewees, langs deezen weg de waereld te redden uit het woeste der domheid en de schadige geweldenarye van 't bygeloof.

Deeze hoofdstof nu wordt door den Hoogleeraar uitvoerig en fraai behandeld. Na getoond te hebben, hoe, sedert de invoering van de Wetten der XII Tafelen, tot aan den tyd

van

van KONSTANTYN; gedunrende een reeks van meer dan agt Eeuwen, het Burgerlyk Recht en de bediening van hetzelve te Rome zich in één zeer bloeijenden staat bevond, zoo dat, slegts eenige weinige Grooten van de Staats-beroerten, en de wreedheid der Keizeren, gevoel hadden; maar de overige Ingezetenen het hunne vredig genooten, zagt en naar een gelykmatig Recht allen geregeerd wierden; ja zelfs een NERO, een KARAKALLA, en dergelyke gruwzaame Vorsten, zich vertoonden als zeer goede en billyke Wetgeevers, doordien zy telkens omtrent dat Recht met de voornaamste en beroemdste Rechtsgeleerden te raade gingen; —— na verder te hebben aangeweezen, hoe Rome, daarna aan Barbaarsche Volken als 't ware overgelaten, en door dezelve ook spoedig overheerd, in deeze slaverny nogtans heur voorige Wetten behield, en hierdoor naauwlyks het veranderen van meester gewaar wierd, invoege dat een kort begrip van 't Roomsche Recht, door 't wys beleid van Koning ALARICK opgesteld, uit zelfs het gebied der Gothen de billykheid der Roomsche Wetten door genoegzaam alle de Ryken van Europa verbreidde; —— na een vertoog van dit een en ander, doet de Redenaar zien, dat dit alles ons heden niet zoude baaten, noch ook veele Eeuwen te vooren zoo veel heils aan de waereld zoude verschaft hebben, indien niet Keizer JUSTINIAAN, opgewekt als 't ware door een Goddelyk vermaan, in een tyd dat de Schriften der oude Rechtsgeleerden by TRIBONIAAN alleen nog maar te vinden waren, gezorgd hadde, dat de voornaamste hoofdstukken der leere uit dezelve getrokken, en in orde byeengebragt, en te gelyk verzameld wierden der Vorsten Inzettingen; waaruit dan ook een Werk ontstond, geschikt om de Eeuwen te verduuren en van een eeuwig nut te weezen.

De beschouwing nu der lotgevallen van hetzelve, en van die van 't menschelyk geslagt, als daarmede verbonden, leidt den Hoogleeraar van zelf naar het doel, 't welk hy in zyne Redevoering zich had voorgesteld. En daar hy gaat aantoonen, hoe byna al de oneindige moeite, die JUSTINIAAN zich hadde gegeeven, geheel vrugteloos afgelopen, en deeze Keizer dus verstoken gebleeven ware van den roem, die natuurlyk daarvan scheen te wagten; zoo wordt door den Hr. TYDEMAN weder met een fikse hand geschetst de geschapenheid der zaaken, zoo in het Oosten, als in het Westen; en gaarn namen wy hier trek voor trek van denzelven over, als vol zynde van schoone waarneemingen, die ook van zeer veel dienst kunnen zyn voor de behoeften der dagen, die wy beleeven; dan wy haasten ons om den Leezer verslag te doen van de aanmerkingen, met welke onze Redenaar betoogt, waarom, offchoon de Christen-Godsdienst eindelyk ware aangenomen door alle de Volken, die van het Romeinsch gebied

bied zich hadden meester gemaakt, men van dien Godsdienst nogtans met geen recht kon verwagten, of vorderen, dat dezelve die ruuwe verstanden zoude hebben beschaafd, en aan zulke groove zielen geleerd, hoe te voelen, en te verstaan het waare, het schoone en goede. Immers hadden zy de Christelyke Leer niet ontvangen in derzelver oorspronkelyke zuiverheid; maar één, zich valschelyk laatende voorstaan een Opvolger der Apostelen te zyn, had te gelyk met zyne Trauwanten hunnen gemoederen een doodlyk gif ingegeeven; de Paus van Rome, na hen als 't ware uit een CIRCE's beker te hebben doen drinken, bragt die Volken waar hy wilde, zonder eenige dwangmiddelen, alleen door de kragt der verbeeldinge. Het bedrog en alle de onderscheiden konstenaryen, tot dat einde in 't werk gesteld door Geestelykheid en Monniken, en in 't byzonder 't groot vermogen, dat zy, door een Goddelyk gezag voor te wenden, oeffenden; terwyl de van buiten 's lands aangekomene Overwinnaars, alleen belang neemende in ligchaamssterkte, wapenoeffening en krygskunde, doch in alle andere wetenschappen zoo onbedreeven, dat de meesten hunner Bevelhebberen en Koningen leezen noch schryven konden, hierdoor genoodzaakt wierden, van den dienst der Geestelyken, die ten minsten dit verstonden, hoe dom anders en onweetende, zich te bedienen, zoo dikwyls 'er niet met het geweld van de vuist, maar door beleid en overleg, in het bestuur van 't Ryk, en in de onderhandelingen met vreemde Mogendheden, of ook wel in zaaken, byzondere persoonen raakende, gewerkt moest worden: — dit alles wordt in veele byzonderheden aangetoond. En hier uit bepaaldelyk ook blykende, hoe de Geestelyken steeds door veele en groote bezittingen hun vermogen en rykdommen onophoudelyk vermeerderd, en door dit middel, gevoegd by alle de anderen, genoegzaam al de magt in staats en burgerlyke zaaken naar zich getrokken hadden; zoo vraagt de Redenaar, met eene zeer konstmaatige wending, wat 'er aan die Orde dan nu nog mogte hebben ontbroken, om te geraaken tot het toppunt van derzelver wenschen, dat is de verkryging van een onbepaald en welgevestigd gezag over alle voorwerpen van het menschelyk bewind? — Dit eenige, antwoordt hy, dat door een Burger-Wetboek, naar hunnen zin ingericht en afgekondigd, zy alle zaaken, beschreeven of niet beschreeven, toekomstige zoo wel als tegenwoordige, voortaan konden bestuuren; zy alleen de *civile* en *crimineele* rechtspleeging konden oeffenen, en elk eenen, Ingezetenen en Overheden, wysmaaken, dat de Paus van Rome ook in het burgerlyke met de wetgeevende magt was bekleed; terwyl men in 't algemeen leevende naar een Recht, uit Pausselyke Zendbrieven en *rescripten* grootdeels saamgesteld, en in het welk

al-

allerwege de majesteit van den Paus ingescherpt wierd als zeer hoog, boven de wetten verheven, grooter dan die van Koningen, en als 't ware aan de Godheid gelyk, zulks, gepaard met eene lydelyke ondervinding van zodanige grondbeginselen in het algemeen beleid van zaken, als dan noodzaaklyk van die uitwerkinge zoude zyn, dat in 't vervolg de bevelen van Rome's Stoel alle ontfangen wierden met een eerbiedig ontzag. En, in de daad, dit eenmaal zynde ingeweeken, dan zou weldra de gewaande Stedehouder Gods in zynen doodlyken kring alles omvat en met eeuwige ketenen gekluisterd hebben: van eene onbegrensde magt voorzien, zou hy met een yzeren Scepter over alles hebben geheerscht, en geen middel van uitkomst zou 'er overgebleeven zyn. Dat men nu zulk een toeleg wezentlyk had gehad, wordt vervolgens aangetoond met de stukken: dezelve hier aan te haalen, en met den Hr. TYDEMAN de wegen naar te gaan, langs welken, naar 's mans begrip, het der Voorzienigheid had goedgedagt de *Pandecten* te doen weerom vinden, die te doen leezen, afschryven, roemen, dezelve in daartoe aangelegde Schoolen te Bologne eerst in 't byzonder, en daar na in 't openbaar te doen voorleezen, en op de beste wyze uitleggen — voorts te melden, hoe ook nu uit het stof wierden getogen het *Codex* der Keizerlyke Constitutien, de *Novellen* van JUSTINIAAN, benevens de *Institutuen*, zoo dat het schoone Ligchaam van Rechten volkoomen herleefde; terwyl deeze aanmerkelyke gebeurtenissen voorvielen op een tyd, wanneer 'er geen hoop op beterschap meer overig had gescheenen, en de beruchte Monnik GRATIAAN in zyn cel zich jaaren achter één bezig had gehouden met het maaken van *Concordantien* van *discordante Canons*, met dezelve uit te trekken, te verminken en naar zyn oogmerk toe te stellen — dit alles zoude ons te ver brengen over de grenzen van ons terrein. Om dezelfde reden mogen wy slegts met een enkel woord aanroeren, hoe men, onmiddelyk hier op, van alle oorden, naar Bologne, en naar alle plaatsen, alwaar het Roomsche Recht werd onderweezen, duizenden van Jongelingen en Mannen van jaaren zag toevloeijen, en de eerbied voor hetzelve dagglyks aangroeide, die weder den yver ontstak ter vlytige oeffening in dat Recht, en om de moeijelykheden te boven te koomen, met welke men, uit hoofde van onkunde in Taalen en Oudheid, had te stryden. Dan wy kunnen onzen Leezeren de beschryving niet onthouden, die aantoont, hoe, toen nu eindelyk GRATIAAN met zyn werk was voor den dag gekomen, hy by de Leeken, als welken men voornaamlyk poogde in 't net te krygen, geen ingang meer vond, en zelfs de Paus, uit vrees van zyn gezag te krenken, hetzelve niet durfde gebruiken, om dat werk te bekragtigen, en daaraan een zegel te hangen, 't welk hetzelve tot het

eenig

eenig Wetboek zoude maaken. Het zoogenaamde Hoofd der Kerke en deszelfs Geestelyken poogden de verdiensten van dat werk te verheffen, en bedienden zich van middelen, in vroegere en laatere tyden, helaas! maar al te dikwyls in 't werk gesteld: zy hielden niet op, met door berispen, door lasteren, door de Wetten van JUSTINIAAN voor godloos, en, wie heeft het ooit gehoord! voor misdaadig uit te kryten, deeze uit de Schoolen, uit de Rechtbanken en Hoven te weeren, op dat tot dezelve GRATIAAN alleen mogte worden toegelaaten. Het *Canonique* Recht had ook, zoo door konst als door gezag, niet weinig kragts gekreegen; maar 't was voornaamlyk in zulke Landen, alwaar de wetten en zeden der Romeinen van de geaartheid der laatere Volken te veel verschilden; en zoude men zeer kwaalyk doen, met alle de deelen van dat Recht voor nadeelig en ongerymd te houden; maar nadeelig, maar ongerymd was het, dat een Bisschop van Rome zich tot Wetgeever van geheel de Waereld opwierp; en 't behaagde daarom 't Opperweezen, dien toeleg te verydelen, en denzelven tot heil van 't menschdom te doen uitloopen, niet duldende dat aan hetzelve 't PALLADIUM der Vryheid wierde onttoogen; want of wel het Bygeloof, de *Praebenden*, en het Purper veelen verlokten, om de Wetten van JUSTINIAAN en derzelver vereerers te veronachtsaamen, die te verlaaten, en de laatsten zelfs te vervolgen, — kon men nogtans hiermede die Wetten niet uit den weg ruimen, veel min dezelve evenaaren; ja deeze stryd zelf diende om den yver der Wetgeleerden meer en meer te doen ontbranden, die op deezen voet verdedigers en handhavers wierden van der Vorsten rechten tegen de indragt der Pausen, en eindelyk kloeke voorstanders van waarheid en vryheid. Van dien tyd hielden de Leeken steeds aan met hunne verstanden te beschaaven, lagen zich op de wetenschappen toe, namen deel aan 't beleid van byzondere en publieke zaaken, en kreegen groot aanzien en vermogen by de Gerechtshoven, en aan die der Vorsten; terwyl deezen weder met genoegen vernamen, dat de letteroeffeningen herleefden, die zy dan ook in zeer hooge waarde hielden, daarmede hunnen geest toerustten en vercierden, en zoo doende voorbereidden, ondersteunden, bevestigden de groote herstelling der Schoone Konsten en Wetenschappen, en tevens die van eene zuivere Godsvereeringe. By deeze gelegenheid worden door den Redenaar met zeer juiste verwen afgemaald de oorzaaken, die het zoo deerlyk verval van 't een en ander weleer te weeg gebragt hadden, en daar by onder andere aangeweezen de moeijelyke beuzelingen der *Scholastieke* Wysgeeren en zich dus noemende *Theologanten*, gevoegd by de verduistering en 't bederf van het eenvoudig Christen-geloof, ten deele door den nevel van

men-

menschelyke instellingen, ten deele door de onkunde, door de inhaligheid, de wellustigheid en eerzugt der Geestelyken; waarop hy vervolgens overgaat tot de beantwoording van twee tegenwerpingen, de eene „dat de rede, waarom het Roomsche Recht, „ zoo dra men hetzelve had gevonden, met blydschap ontfangen, aangepreezen, en met gezag begunstigd was, niet „ zoo zeer is te zoeken in deszelfs voortreffelykheid, en in „ eene byzondere verordening van den Allerhoogsten, dan „ wel in de gesteldheid van tyden en zaaken, die alstoen „ had plaats gevonden," de andere „ dat de Wetten van „ JUSTINIAAN voor onze tyden, onze Republiek en zeden „ te vreemd zyn, dan dat dezelve zich aan ons ten gebruike zouden aanpryzen, in voege dat wy, van die Wetten ons bedienende, hiermede eene vadzige verslaafdheid en „ onkunde aan den dag leggen." En daar hy in de wederlegging van dit laatste zich beroept op de Friezen, als die al vroeg de Roomsche Wetten aangenomen, zich stipt aan dezelve gehouden hebben, en deeze steeds heilig en ongeschonden genietende, door dit middel boogen kunnen op wysheid van Bestuurders, op rechtvaerdigheid van Rechters, en op een zeer billyk richtsnoer voor allen; zoo neemt onze Redenaar hieruit een zagten en cierlyken overgang tot de onderscheidene Aanspraaken, die deszelfs inhuldiging als Hoogleeraar van hem vorderde, daar in tevens vlegtende eene welgepaste plichtpleeging omtrent deszelfs Vader, weleer Professor in de Rechten aan Utrechts Hoogeschoole, en daarna, tot in 't Jaar 1795, Griffier van de Repraesentanten der onderscheidene Volksstanden of Staaten van Overyssel.

Eemlandsch Tempe, of Clio op Puntenburgh; Landgedicht. II Deelen. Te Amsterdam, by P. J. Uylenbroek, 1803. *In 8vo.*

[Tweede Bericht.]

Op alles slaat de Dichter voords een aandachtig oog, en geeft den Leezer een zeer getrouw bericht van de geringste omstandigheid, die 'er by eenige te beschouwene zaak of daad plaats heeft; tot welke naauwkeurigheid het rymwoord niet zelden veel aanleiding geeft; immers op bladz. 74 merkt de Dichter op, (welligt uit vreeze dat eene zo belangryke en tot de uitvoering der daad zo onmisbaare omstandigheid den Leezer mogte ontgaan) dat *de veldling*, MET ZYN HAND, *d'yzren ploeg bestuurt in voren.* Zy, die niet zeer in het Landwerk bedreeven zyn, zouden zeeker kunnen twyffelen, of hy zulks ook met behulp van eenig ander ligchaamsdeel, of door middel van eenige *automatische* kunst-

beweeging, ter uitvoer bragt. Meermaalen ontdekt men eene dergelyke naauwkeurigheid by de Dichters: men vergelyke slegts met deze plaats, om van veele andere niet te gewaagen, het onderschrift van het kerkglas in de oude Kerk te Amsterdam, waar op PHILIPS IV afstand doet van zyn recht op de Nederlanden; in het welk de Dichter ten uitersten naauwkeurig de wyze, op welke gemelde Vorst den Afstands-brief getekend heeft, aanwyst — naamlyk, dat hy zulks niet alleen *met zyn hand*, maar wel degelyk, waar op men wel naauwkeurig acht moet geeven, *met zyn handen* gedaan hebbe, alzo men met ééne hand niet gemakkelyk schryven kan, daar de andere hand 'er noodzaaklyk toe behoort, om het blad, waar op men schryft, te doen rusten. Met veel grond zegt dus de Dichter van dat Opschrift:

> FILIPPUS tekent *met zyn handen*
> Het Vreeverbond der zeven Landen.

Anderen, echter, willen, dat de Dichter zyne meening hier, ongelukkig, door den dwang des ryms, niet juist heeft kunnen uitdrukken; daar hy wilde aanwyzen, dat de Vorst eindelyk, door den moedigen weêrstand der Nederlanderen, genoodzaakt werd, om den afstand van een Land, dat door zyne Voorzaaten zo lange jaaren in dwang gehouden was, *eigenhandig* te moeten ondertekenen. Weder anderen meenen, dat 's Vorsten *handen* hier alleen in aanmerking komen, wyl de *Landen* dezelve noodzaaken om in dit vers van dienst te zyn; even als, in het thands onze aandacht bezig houdende Couplet, het vreemde koppelwoord *akkers land* de *hand* des veldlings met zig in het vers schynt te rukken: doch, in welk eene hoedanigheid dit *auxiliaire* woordjen *hand* hier ook in dit Couplet verschyne, het is 'er, en doet zyn' dienst, meer dan het voorzetsel *op*, dat hier den geheelen zin verwart, en de volgende onverstaanbaare redeneering oplevert:

> *Niet alleen* OP *akkers land*
> *Waar de veldling, met zyn hand,*
> *d'Yzren ploeg bestuurt in voren*, enz.
> *Maar gy, ô Vader! voedt den mensch* MET *dieren*, enz.

Dit *op* en *met* veroorzaaken hier eene verwarring van gedachten, die de Leezer moeijelyk ontwikkelen en te regt brengen kan.

De verrukking des Dichters, by het beschouwen van sommige Dorpjens, vervoert hem derwyze,

> *Als hy zeilen komt van 't Y,*

dat hy den Veerman of Schipper toeroept:

Schip-

Schipper! zo ik zwemmen kon,
Dán kost gy me aan boord niet houên;
'k Zou my aan de zee vertrouwen ...

Wy leeren hier tevens uit, dat *de Dichter niet zwemmen kan*. De Schipper, van zynen kant, 's Dichters gezelschap, naar 't schynt, niet gaarne willende ontbeeren, en ook alle mogelyke ongelukken, welke uit een te roekeloos betrouwen aan de ongetrouwe baaren mogten voortvloeijen, trachtende te verhoeden, wendt 's Dichters aandacht op nieuwe voorwerpen, en doet hem weder eene andere en nieuwe verrukking gevoelen, waarin hy, de Dorpjens vergeetende, uitroept:

Maar, wat doet gy my beschouwen?
'k Zie de vuurbaak en de ton.

Deze nieuwe vervoering verstompt de voorige, en het onberaaden voorneemen des Dichters, dat hem in deszelfs uitvoering welligt doodlyk zoude hebben kunnen worden, wordt gelukkig gestuit. Hy komt dus behouden met zyn gezelschap aan land, en keert weder t'huiswaards; geduurende welke wandeling hy zyn Dichterlyk gebied over den Toren van Amersfoort uitoeffent, en denzelven aldus beveelt:

Toren! nader ons: wy gaan,
Langs den krommen vloed, u tegen.

Gaarne zoude de Toren, ongeboden en uit eigen aandrift, zulks doen, zo hy zig niet aan de logge aarde als geketend bevond; immers de Dichter bemerkt duidelyk, dat de Toren reeds eenige verlegenheid over het achterblyven van het Gezelschap doet blyken; waarom hy al verder, in een' zeer gemeenzaamen styl, zyne aanspraak tegen denzelven vervolgt:

't Schynt, gy zyt om ons verlegen.

Waarom komt ge ons dan nu niet met drift te gemoed loopen? Dit zoude ook zeer natuurlyk ieder eenen vriend, die hem met bezorgdheid zag aankomen, toevoeren. Maar de Dichter verschoont weldra het gebrek van drift in zynen vriend den Toren, voegende 'er by:

Maar, gy wist niet, welke wegen
Wy verkozen in te slaan.

De Toren moest dus ook, om geen vergeefschen weg te doen, zo lang wagten, tot hy zulks eerst zeeker konde weeten: men kan ook van een Toren niet vergen, dat hy een vergeefschen weg zal doen!

In het Dorp SLUISDYK gekomen, doet de Dichter ons opmerken, hoe de *melkmaagd*

zich NEDERSTRYK',
Om, in witgeschuurde schaalen,
Melk AAN *'t hoornvee* AF *te haalen,*

en hoe de kudde stalwaards gejaagd wordt

Door den veldknaap, die de slagen
Van zyn' staf het vee doet draagen,
Dat hem niet gehoorzaamd had.

GRIMMESTEIN, bladz. 81, wordt door den Dichter met een *hart* voorzien, 't welk de *kalmte verzaaden* of *verzadigen* zal; welke figuur wy bekennen moeten niet volkomen te bevatten.

's Dichters Gade schynt voords, door zyne Hyperbolische schildering van eenige *kalkovens*, die hy *een vuurkolk* noemt, welke hy vreest dat

de boerendaken
Tot een' berg van asch' (tracht) *te maaken,*

eenigzins ontroerd; doch welhaast verzeekert de Dichter haar, dat 'er juist zo veel kwaad niet by is, zeggende:

Wees gerust, myn gaê!

't Is maar zo een wyze van uitdrukking.

KRACHTWYK is, op bladz. 83, geheel in zyne meening bedrogen; gelyk men moet afneemen uit den aanvang van het volgend Couplet:

Krachtwyk! hoe! gy waant misschien,
Dat wy u niet gaan bezien,
Daar wy op het schuitje letten,
Om uw schakels uit te zetten ...

Maar dat is wel vlak mis. 's Dichters voorneemen was, naar 't schynt, wel degelyk, om *Krachtwyk* zeer naauwkeurig te gaan bezichtigen. Doch 'er gebeurt inmiddels een onverwagt toeval. De Dichter wil eenige Jongelingen de hand leenen

in hun sjouwen,
Om hun bootje recht te houên,
Eer 'er een in 't water schiet ...,

Doch daar heb je 't al — dat komt van die onvoorzichtigheid!

Welk een luid geschreeuw ontstaat 'er?
Help! dáár ploft 'er een in 't water!
Geen allarm, maar helpen baat 'er.

De Dichter is geheel verbysterd, en roept uit verlegenheid, wyl

wyl 'er zig, naar 't schynt, nog geen genoegzaame hulp opdoet, en hy zelf, gelyk te vooren reeds gebleeken is, *niet zwemmen kan*, den Jongeling toe:

Jongling! ô! .. verdrink toch niet!

Doch het geval loopt nog al gelukkiger af, dan men wel gedacht zou hebben; dit doet den Dichter uitboezemen:

Gode dank! hy is gered!

Nu is ook alles weder vergeeten;

Nu weêr schakels uitgezet!
't Water stroome langs uw laarzen ...
Maar, wat zwerm van snoeken, baarzen,
En van karpers scheurt uw net!

Op dit gezicht moedigt hy de jonge Visschers aan, om zig den overvloed magtig te maaken, en zig aan den disch te vermaaken; hun tevens herinnerende, dat 'er dan ook *een glaasjen by hun visch voegt.*

De Dichter gevoelt daarop een onweêrstaanbaaren trek om te *hengelen:* om dat vermaak ongestoord te genieten, komt hem alweder zyn magisch vermogen over de Natuur, 't welk nu in zyn hengel schynt overgegaan te zyn, te stade; 't welk hy dan ook in de volgende woorden aan de *zuidewindjes* doet kennen:

Zuidewindjes! blaast toch niet,
Eer myn hengel 't u gebied'.

De windjes gehoorzaamen. De Dichter roept opgetoogen uit:

Ik heb beet .... hoe trilt myn riet! ...
ô! Hoe trillen my de vingren! ...
Spoedig zal ik opwaart slingren,
Met een paling aan myn' hoek ...

Nu mogen de winden weer vry waaijen; de Dichter geeft hun weder volkomen verlof daartoe, zeggende.

'k Heb geslaagen ... Zuidewinden!
Ademt weêr door deeze linden.

Maar ziet, hy is geheel in zyn meening bedroogen, en staat wel zeer verbaasd over deze verrassing, en de Leezer zal 'er zig niet minder over verbaazen, — *arrigite aures!*

't Aas deed my geen paling vinden,
Maar een' koning van een' snoek!

Na dit zeldzaam verschynsel is de Dichter weder genood-

 zaakt

zaakt zig het hoofd met zyne Nimph te breeken, en haar te vermaanen, dat ze niet verdwaale, maar zyne schreên volge (bladz. 88); voords, dat ze de zoom van de *Linie* niet raake (bladz. 91), wyl SCHOTHORST haar reeds *te wagten staat*, en bewondert voords heure snelheid, daar zy over *korenairen*, *witte boekweit* en *eikenblatren* zweeft. Hy groet voords *Schothorst* heel beleefd, en doet aan dat Huis weeten, dat het juist zo groot een dank niet verdient, dat zyn Nimph hetzelve *looft*, daar het ook van zyne zyde zyn *kruinen boven* stak, toen zy *het kwam bezoeken*: het eene compliment was dus ook, naar de wetten der wellevendheid, het andere wel waardig.

SCHOONOORD zoude al mede door zyne Nimph bezocht zyn geweest, zo niet zyn *beuken*, *sparren en eiken*, *die de wolken sarren*, of wel anders deszelfs *kruinen*, door den byl

(Dus wil ons de Faam gewaagen)
Eerlang wierden neêrgeslaagen:

want

Zy kan het naauw' gehengen,
Dan met bitter traanenplengen.

Zy schynt zig dus hier niet te willen ophouden. —— Inmiddels krygt de Dichter een Landman in 't gezicht, en roept hem zeer vriendlyk toe:

Lieve landman! toef een wyl ....

Maar waarom moet die Landman toeven? —— dat blykt ons niet klaar; — hy moet zeekerlyk bezig zyn met iets zeer geweldig te slaan, waarvan de Dichter vreezende mee wat te zullen krygen, hem bladz. 94 andermaal toeroept:

Lieve landman! toef, tot dat
Wy, geweken naar de stad,
Niet meer beeven voor uw slagen:
Liever zien wy molens zaagen,
Met het vocht van d'Eem bespat.

Vervolgends wendt de Dichter zyne aandacht op Mevrouw DE NEUFVILLE, aan wier kunst hy, in een in de daad fraai Couplet, 't geen wy hier tot beider eer zullen invlechten, den behoorlyken lof toezwaait; haar toezingende:

Als de Toonkunst snaaren spant,
Dartelt uwe vlugge hand
Op de dansende klavieren:
Schilderkonst en Toonkonst sieren
Uwe deugd en uw verstand.

Groot door eedle harmonyë,
Teder in uw melodyë,
Stemt gy snaaren op uw lied;
Als uw toonen ryzen, daalen,
Als uw vingers beelden maalen,
Schiet uw konst alöm heur straalen ...
Gy alleen aanschouwt die niet.

Het Tweede Deel doorbladerende, trof ons, op bladz. 132, waar de Dichter *het Schouwtooneel* beschouwt, een onaangenaam gevoel, veroorzaakt door de gedachte, hoe onzeeker en ydel het denkbeeld van het Schoone in de Kunst moet zyn, daar de eene Kunstenaar den anderen voor eenen *Kunstverdelger* durft uitmaaken. Waar zal de beschaafde Critiek eindelyk den maatstaf van het Schoone aantreffen? Den vindingryken, wysgeerigen, leerzaamen KOTSEBUE zien wy hier, ten koste zelfs van de welluidendheid der Poësie, daar *'s mans* naam zig voor het oor niet zeer bevallig opdoet, als een *Kunstverdelger* gehoond, wanneer onze Dichter, geheel vertoornd, de voormalige Latynsche School te Amersfoort aldus aanspreekt:

Eems Licéum, dat, ô spyt!
In tooneel herschapen zyt,
Gy doet deugd en konstmin GRUWEN.
Konstverdelgers, KOTSEBUËN
Dongen naar uw' val, om stryd.

Ja het wordt zelfs *hooge ernst*, en de Dichter drukt de Regeering der Eemstad de volgende regelen op het gemoed:

Gy, ô Eembruids achtbre vadren!
Laat hen nooit uw vest weêr nadren.
Als ge eens voor Gods vierschaar staat,
Zult gy rekenschap Hem geeven
Van al 't kwaad, door hén bedreven;
In uw vest kunt gy 't weêrstreeven....
Stuit gy 't kwaad niet, doet gy 't kwaad.

Hebben 'er dan zekere Kunstverdelgers zo groot een kwaad in de Amersfoortsche Vest bedreeven, dit is mooglyk! maar byna niet mooglyk, dat het KOTSEBUEN kunnen geweest zyn; immers niet zulke KOTSEBUEN, welke aldaar, door een *Onechten Zoon*, een *Broedertwist*, een *Menschenhaat en Berouw*, en dergelyke (schoon niet in allen deele *Aristotelisch* geschoeide, echter zedeleerende) Stukken, den aanschouwer welligt een nuttige uitspanning verschaft hebben. By deze opmerking bejammeren wy de waarheid, dat de *Kunst* niet zelden *de Kunst* tracht te kort te doen, en dat de Dichter

 hier,

hier, door zyne vervoering, zig in zeker opzicht zelve aan *Kunstverdelging* schynt schuldig te maaken; daar hy de *wond*, welke hy zynen Kunstbroeder KOTSEBUE hierdoor toebrengt, niet kan verdeedigen met de reden, welke het Zwyn by THEOCRITUS bybrengt, om het *wonden* van *Adonis* heup te verschoonen, daar zyne *verliefde tanden* dezelve trachteden te kusschen; dit indedaad is geen vriendenkusch eens Kunstbroeders, schoon hier ook een *blanke tand* een *blanke heup* wonde, en wy met BION klaagende moeten uitroepen:

μηρον οδοντι
λευκω λευκον ὀδοντι τυπεις (*).

Eindelyk moeten wy nog berichten, dat wy, door de bedenkingen van sommige Kunstvrienden, op het vermoeden gekomen zyn, dat de uitdrukking, *Twee Eemnessen!* welligt geen uitroep van verwondering of geestverrukking zoude kunnen zyn; maar slegts eene eenvouwige aanspraak aan de *beide Eemnessen*. Dit zo zynde, vervalt onze aanmerking, in zo verre; doch wy zouden, in dit geval, dan ook, om der duidelykheids wille, liever, *Beide Eemnessen!* leezen; immers dan kan deze regel niet anders dan voor eene aanspraak gehouden worden.

Voords schynt het ons nog toe, dat de Dichter, die in dit en in alle zyne uitgegeevene Werken blyken toont van zeer wel onderscheid tusschen het verhevene en gemeenzaame te kennen, deze tot *travestie* uit heur zelve aanleiding geevende *naïviteit*, welligt met keuze, om zeker soort van Leezers nuttig en aangenaam te zyn, op enkele plaatsen gekozen hebbe. Wy kunnen echter het samenstellen van zulk een mengzel den Dichteren niet aanraaden; ten ware zy de reden dier keuze, om alle misvatting te verhoeden, in een Voorbericht hunnen Leezeren bekend gemaakt hadden.

Waarheidsliefde en onpartydigheid, echter, verpligten ons, *by herhaaling* te doen opmerken, dat wy ons *alleen* aan eene Comiesche Critiek hebben toegegeeven omtrent zulke Coupletten, waarin de Dichter zelf, immers naar ons inzien, door eene in dit Werk byzonder gebezigde wyze van behandeling, daartoe den grond gelegd hadde. Offschoon wy in het begin reeds eenige Coupletten van een' anderen stempel ter proeve hebben gegeeven, willen wy nu, ten besluite, met weezenlyk vermaak, nog de volgende mededeelen; tevens aanmerkende, dat de Dichter in de bespiegelingen van een' Godsdienstigen en Zedelyken aart, waarmede dit Werk is doorvlogten, onzes oordeels, best is geslaagd.

DE SCHEPPING.

Hoe verruklyk is, dit uur,
De alles koestrende natuur!

God!

(*) BION *in Epitaphio Adonidis*.

God! hoe word (t) myn ziel verheven,
Door uw schepping in te streeven!
'k Voel een' gloed van hemelsch vuur,
Als ik, boven 't bladgewemel,
Opzie naar uw' starrenhemel,
Die zich uitspant boven my.
'k Voel myn bloed in de adren stollen,
Als ik duizend waereldbollen
Door 't onmeetlyk ruim zie rollen....
Wondre God! hoe groot zyt gy!

De Zedeles, in de navolgende Dichtregelen vervat, die wy wenschen dat alle Jongelingen ter harten neemen, doet ons dezelve hier nog ter neder schryven.

VERMAAK EN DEUGD.

Ja, de deugd, die vreugd verspreid (t),
Mint gepaste vrolykheid:
Zie haar slugge vroomheid haaten;
Ze is noch stroef, noch uitgelaaten,
Maar verheugt zich met beleid.
Jongelingen! zo vermaaken
Braafheid, deugd en eer verzaaken,
Zyn vermaaken u ontrouw;
Maar, verzeld van reine zeden,
Zal hen (u) blydschap tegentreeden;
Nooit is dán uw hart te onvreden,
Nooit vergald door naberouw.

Reisbeschryvingen voor jonge Lieden, door A. VAN WAASDYK, *Leeraar by de Gemeente der Remonstranten te Delft. Iste Deel. Met Kaarten en Platen. In den Haage*, by J. C. Leeuwestyn, 1803. *In gr. 8vo.* 322 *blz.*

Naardemaal dit Eerste Deel der Reisbeschryvingen, ten op den tytel vermelden einde ingericht, de voorlooper is van mogelyk veele andere, moeten wy onze Leezers met des vervaardigers plan bekend maaken.

Met de byzondere bedoeling, om jonge Lieden, in stede van vaak ontstichtende *Romans*, een nuttig Leesboek in handen te geeven, sloeg de Leeraar VAN WAASDYK de handen aan 't werk. Zyn plan geeft hy met deeze woorden op: „ Ik zal onder alle Reisbeschryvingen, die my bekend zyn, de gewigtigsten uitzoeken, en, met weglaating van hetgeen voor de jeugd niet eigenlyk geschikt is, alleen dat geen verhaalen, welk hen tevens vermaken en onderwyzen kan. Met opzigt

zigt tot de gebeurde zaaken en geschiedenissen, zal ik my naauwkeurig aan de bronnen houden, waaruit ik geschept heb: ik zal echter tegelyk trachten aan den draad van elk verhaal zoo veele algemeene kundigheden te knoopen, als het, zonder hen te vermoeijen, mogelyk is. — Ik was aanvanglyk van voornemen eene tydrekenkundige orde in acht te neemen; doch ik gaf, by eene nadere overweeging, dit voornemen op, en stelde my daarentegen voor, myne jonge Leezers, volgens een bedekt plan, en onder gedunrige afwisselingen, van tyd tot tyd, in alle gewesten om te leiden, en daar by van meerdere Reisbeschryvers telkens dien tot onzen leidsman te kiezen, welke my de aangenaamste en tevens de veiligste zal toeschynen. — Ook heb ik gedacht van de reeds vroeger uitgegeevene, en nog onvertaalde Reisbeschryvingen voor de Jeugd, van de Heeren CAMPE, TRAP en anderen, zodanig gebruik te moeten maaken, als mèt ons groote oogmerk, algemeene nuttigheid naamlyk, meest overeenkomt."

's Vervaardigers keuze viel, in de eerste plaats, op de Beschryving van de *Pelew-Eilanden*, opgemaakt uit de dagverhaalen en mondelinge berichten van den Kapitein HENDRIK WILSON, en sommigen van zyne Officieren, welke in Augustus 1783 aan dezelve schipbreuk geleden hebben met de *Antelope*, eene Paketboot, in dienst van de *Engelsche* Oostindische Compagnie. —— Deeze keus kan niet anders dan goedkeuring wegdraagen. De bewerking is egter, onzes inziens, wat te breed uitgeloopen, als beslaande 292 bl. van dit eerste Deel. Wy zullen 'er niets uit ophaalen. Op zyn tyd hebben wy het groote Werk in onze *Letteroefeningen* bekend gemaakt. (*)

De *treurige Lotgevallen van Mevrouw* GODIN DES ODONAIS, *op eene Reis van Riobamba, niet verre van Quito, in Peru, door het Amazonenland*, welke voorts dit Deel vult, kwamen ons vóór, niet zo gelukkig gekoozen, om tot uitbreiding van kundigheden en algemeene leering der Jeugd te dienen, hoe zeer ook geschikt om aan te wyzen, hoe veel opeengehoopten jammers de Mensch — en zelfs eene der zwakke Kunne — konne verduuren.

Geene Kaart is in dit Deel voorhanden. Prins LEE-BOO dient alleen ten cieraade.

(*) Eer die Beschryving in 1789 te *Rotterdam* by ARRENBERG het licht zag, (zie onze *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef.* V D. 1 Stuk bl. 115.) hadden wy in ons *Mengelwerk* van het III Deel dier *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef.* bl. 523, 571 en 602, voor zo verre het de Reis van den Kapitein WILSON, en de Lotgevallen hem met zyn Scheepsvolk overgekomen, betreft, een vry uitvoerig berigt gegeeven.

Merk-

Merkwaardige Reizen in en door vreemde Waerelddeelen, ingericht naar de Bevatbaarheid der eerste Jeugd. Naar het Hoogduitsch van J. GLATZ. *Met Plaaten. Te Amsterdam, by* C. Timmer, 1803. *In 8vo.* 198 *bl.*

Deze Reizen zyn merkwaardig genoeg, en worden in enige avonden door enen waardigen Grootvader aan zyne lieve Kleinkinderen verhaald, die de vryheid hebben, en ook nu en dan gebruiken, om hem in te vallen, en de nodige opheldering te vragen. De Landkaart moet ook by de hand zyn, en de kinderen daarin reeds enigzins geöefend. De Inleiding bericht ons de aanleidende oorzaak, waarom de oude heer juist met een zeer treurig verhaal begint, en hy vooral deze kinderen wilde doen voelen, hoe sommige menschen zelfs de verschriklykste rampen met geduld gedragen en overwonnen hebben. Nu volgt het treurig verhaal van *het vergaan van het Engelsche Schip, de Juno, op de kust van Arracan*; — dan *Iets over Africa*, by gelegenheid dat 'er tyding kwam van het omkomen van enen Franschen Vriend dezer kleinen, in den Zeeslag by *Abukir*; en eindlyk een *Uittreksel uit de Reis van* MUNGO PARK *in het binnenste van Africa*. Dit uittreksel, intusschen, is nog niet voleindigd, zodat dit Werkje nog zal vervolgd worden, althands indien het aan onze jeugdige Landgenoten, en derzelver Ouders en Leermeesters, behaagt: het zal echter, meldt ons het Voorbericht, althands niet breder uitlopen, dan ten hoogsten nog 2 of 3 Deeltjes, zo als het tegenwoordige. Wy twyfelen geenzins, of het zal byval genoeg vinden, en raden den Vertaler om het hier en daar nog een weinig duidlyker en leerzamer te maken voor onze Jeugd, door het invoegen van deze en gene leerzame vraag en opheldering, waartegen het dan hier of daar wederom wel een weinig kan bekort worden: want, offchoon het Voorbericht ons verzekert, dat deze Reisbeschryvingen zeer veel eenvoudiger zyn, en naar de vatbaarheid van den jongeren leeftyd geschikt, dan zelfs die van CAMPE, zo twyfelen wy daar toch zeer aan; en in allen gevalle ware het beter, dat de Lezer dit zeide, dan juist de Schryver (of is het de Vertaler?) zelve. Wy wenschen van harte gaarne aan het vervolg alle mooglyke volmaaktheid. Hier en daar hinderde ons in dit Deeltje ene taalfout; b. v. *vene byna ongeloovelyke hoogte bereken hebben*, is niet goed gezegd naar onze *bevatbaarheid*!

Robinson de Jonge, Beschryving zyner Reise naar Otaheite en de Zuidzee-eilanden. Een nuttig en niet min aangenaam Leesboek voor de Jeugd. Bewerkt volgens de Leerwyze van den Heer CAMPE. *1ste Stuk. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amsterdam, by* C. Timmer, 1803. *In 8vo.* 133 *bl.*

Een Werkje in den smaak van CAMPE, maar door enen man bewerkt, die in ons oog toch geen CAMPE is; van dien aard echter, dat onze Jeugd het met genoegen lezen zal, en 'er nog al het een en ander uit kan leren. *Robinson* en zyn *Vrydag*, by onze jeugdige Lezers bekend, en buiten twyfel bemind, begeven zich, na den dood van den Vader des eersten, naar Engeland, en ondernemen van daar een reisje naar *de Vriendlyke Eilanden*, van alles wel voorzien, en met oogmerk om daar enigen tyd te vertoeven. Zy komen ook gelukkig op *Otaheite*; dan, men had hen ellendig bedrogen; hunne kisten waren met stenen, in stede van met de hun noodzaaklyke werktuigen en koopgoederen, gevuld. Toch redden zy zich, en leven daar vergenoegd in ene eigene woning. Zy bezoeken ook de naburige Eilanden. De Schryver zoekt alzo de Kinderen met die Eilanden, de lucht- en landstreek, de zeden en gewoonten der inwoonderen, enz. bekend te maken. Wy laten aan het einde van dit Deeltje *Robinson* en *Vrydag* op *Otaheite*, op het punt dat 'er een Oorlog zal uitbarsten, waar van het vervolg zeker nader verslag zal doen. Op dezelfde wyze als de *Robinson van* CAMPE, wordt dit verhaal in gesprekken ingekleed, die hare waarde hebben, en, behalven het leerzame, hier en daar ene goede zedeles in het kinderhart indrukken, die wy toch menigvuldiger verlangen zouden, en hier en daar wat treffender ook nog voorgesteld. *Robinson* DE JONGE is de tytel; DE OUDE zou het Boekje ook kunnen heten; het moet toch een vervolg zyn van zyne vroegere levensgeschiedenis.

Fransche Leesoefeningen tot Nut en Vermaak, van JOHANN VALENTIN MEIDINGER. *Geschikt voor Fransche Schoolen, om in 't Nederduitsch te vertaalen; voorzien met een Woordenboekje, waarin men een groot gedeelte der moeijelykste Woorden en Spreekwyzen vinden kan, die in het Werk voorkomen. Naar den vierden geheel verbeterden Druk. Te Zutphen, by* H. C. A. Thieme. *In 8vo.* 312 *bl.*

Hoewel wy reeds voorraad van zodanige Oefeningen voor Kinderen hebben, zo is afwisseling altyd toch aangenaam, vooral voor den meergevorderden Leerling, die alzo met meerder vermaak en eigen oefening de aankomenden te recht helpt. De Tytel zegt genoegzaam, wat het Werkje wezen moet; en het is voorzeker aanbeveling genoeg, wanneer wy verzekeren, dat het aan den Tytel volkomen beändwoordt.

In het voorig Stuk *Lett.* bl. 17. reg. 13. staat $\frac{24008}{36}$ moet zyn $\frac{28400}{36}$

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Kerkelyke Redevoering ter vyf-en-twintigste Verjaaring van den vervulden Euangelie-dienst in verscheidene Gemeenten; gehouden den XVIden van Oogstmaand 1803, *door* J. SCHARP, *Dr. der H. Godg. en Predikant te Rotterdam, enz. Met eenige bygevoegde, vooral Historische Aanteekeningen. Te Rotterdam, by* J. P. van Ginkel, 1803. *In gr. 8vo. Te zamen* 166 *bladz.*

De Leeraar J. SCHARP, „ niet wetende, hoe lang of kort zyn volgende leeven zyn zou, wilde, door de uitgave dezer Redevoering, een openlyk gedenkteeken oprichten van erkendnis wegens genooten zegen op den bovengenoemden feestdag, het welk, zo al niet voor het algemeen, toch voor zyne vrienden, en ten minsten voor zyne familie, van eenig belang en leerzaam onderricht zou zyn." Het zonderlinge zyner lotgevallen en de reeds openbaar gemaakte geschiedenis zynes leevens tot aan zyn vertrek naar *Loga* scheenen den Leeraar dit „ voorzeker geoorlofd en mogelyk zelfs tot eenen plicht te maaken." De *Versen* en *Gedichten*, by gelegenheid dezer Redevoering aan zyn Eerw. gezonden, zyn by haare uitgave terug gehouden, wyl sommigen *veel te hoog* verheffende voor 's Leeraars zedigheid, anderen *te byzonder uitweidende* waren voor zyne vredelievendheid, allen, uit hoofde van derzelver *veelheid*, onmogelyk konden geplaatst worden, en de *uitkiezing* van eenigen haatlyk en onvriendlyk zou geweest zyn. Geheel buiten 's Leeraars opzicht en verandwoording staan zy in éénen bundel te worden uitgegeven. Na dit *voorgeredende* heeft de Leeraar nog een paar woorden over voor de *Buiten- en Binnen-landsche Recensenten* zyner voorige Schriften; het eene van dank voor eene en andere gegronde aanmerking, het andere van verwyt wegens schampere beoordeeling; waarop nog een derde woord volgt van minachting voor die *onzichtbaar*

gezaghebbers over Schryvers en Lezers; *kundige en bescheidene Recensenten* echter buiten zyne bedoeling sluitende. Zonder ons nu zeer verlegen te maaken, of wy binnen dan wel buiten 's Voorredenaars bedoeling gesloten zyn, stellen wy ons, by de beoordeeling dezer Redevoering, op nieuw die bescheidene vrymoedigheid ten byzonderen plicht, welke wy meenen, dat onze Letteroefeningen steeds kenmerkt.

Met Voorafspraak en Gebed heeft deze Kerkelyke Redevoering de lengte van 96 bladzyden, niet wydluftig gedrukt, en mag zy alzoo eene proeve heeten op de aandacht der Lezers, die gaarne eene Redevoering agtereen uitlezen, het welk hier zoo veel te moeilyker wordt door de menigte en uitgestrektheid der Aanteekeningen, waarvan men de *historische* niet wel kan uitstellen tusschenbeiden te lezen, wegens derzelver byzondere aangelegenheid voor den perzoon, die toch grootendeels in deze Redevoering van zichzelven spreekt. *Indien men moet roemen, zo zal ik roemen de dingen myner zwakheid.* 2 *Cor.* XI: 30. — I. Iets te zeggen over dezen text, als een gezegde van PAULUS in *verband* en *oogmerk* beschouwd. II. Uit dat verband en oogmerk eenige trekken op te zamelen, van 's mans character als Euangeliedienaar, en — behoudens den aanmerklyken afstand, die 'er tusschenbeiden is — op zichzelven en zyne hoorers, by gelykenis, toe te passen; en III. met het geen deze plegtige feestviering scheen te vorderen alles te besluiten; — dit was de verdeeling, welke de Leeraar maakte voor zyne Redevoering, na eene korte inleiding over den schryftrant van PAULUS ter dezer plaatze, en over derzelver gepastheid voor des Redenaars eigene omstandigheden.

27 Bladzyden worden gevuld door het *Iets* van het eerste deel, het welk dan ook de geschiedenis der *Corinthische* Kerk aanroert en byzonder uitweidt over het tiende, elfde en twaalfde Hoofdstuk van dezen Brief, met telkens ingevoegde toepassingen op den tegenwoordigen staat van Godsdienst en zeden, ja daarna besloten wordt met vier uitvoerige leeringen, die aan dit *Iets* de gedaante van eene volslagene Redevoering over den text geven. Omtrend *de dingen der zwakheid van* PAULUS wykt de Leeraar af van alle andere Uitleggers, dien hy nasloeg, daar zy door dezelven het *lyden* en de *tegenspoeden* verstaan van den *Apostel*, terwyl hy 'er deszelfs

zelfs *zedenlyke zwakheden* in bedoeld vindt, als *vreesachtigheid in het begin van zyn Apostelschap* (vs. 32 en 33), *zekeren aanleg tot geestlyken hoogmoed* op de ongemeenheid zyner openbaaringen (H. XII: 7) en *zekere gemelykheid* over de tuchtroede, met welke God zyne zelfverheffing bedwong (H. XII: 9). *De dingen zyner zwakheid* te roemen, is in zyne opvatting dus ,, onder het optellen van die dingen, waar in men, door genade, boven anderen uitmunt, zyne zwakheden ook edelmoedig te belyden." Eene opvatting, welke aannemelyk genoeg voorkomt, maar, ondanks alle uitvoerigheid, niet naauwkeurig genoeg ontwikkeld of getrouw genoeg bygebleeven is, daar al spoedig na deze uitlegging *het roemen der smaadheden* voorkomt, het welk de opvatting der overige Uitleggers is.

Het IIde deel stelt nu PAULUS voor, 1.) als eenen man, die, met grootsprekers te doen hebbende, van zyne perzoonlyke voorrechten van geboorte, opvoeding, geleerdheid, perzooneele gaven en bezigheden gewaagt; maar die by zulke gelegenheden zelve nog liever de dingen zyner zwakheid roemde; — 2.) als eenen Leeraar, die niet roemen wilde in anderer lieden arbeid, maar die in geheel zyn werk zich had laten leiden door de Goddelyke schikking; — 3.) als den verstandigen, den opgeklaarden Christen, die in het midden van het ootmoedig erkennen zyner zwakheden, evenwel dankbaar aan verleende genade, zeggen durfde, *ik ben in geen ding minder geweest dan de uitnemendste der Apostelen*, enz. (vs. 5, 6, 23, 27, 28.) — 4.) als den waarlyk geoefenden Leeraar, die de dingen zyner zwakheid, en dat is nu weder *de beproevingen van Gods hand en de verdrukkingen door menschen*, roemt; — 5.) als roemende in de *zwakheden*, welken hy als mensch en zondaar in zich zelven erkende; welk laatste oogpunt wy meenen, dat het eenige is, hetwelk eigenlyk by den tekst, naar des Leeraars opvatting, had behooren genomen te worden, in plaats van alle de voorige trekken uit *verband* en *oogmerk* opgemaakt, strydig, naar ons oordeel, met het hoofdvereischte van éénheid in doel en voorstelling; — waarby nog ten 6.) komt, als willende PAULUS min de liefde voor zynen *perzoon*, dan voor zyn *werk* behouden.

In elk dezer oogpunten, waarin de Leeraar den *Apostel* plaatst, stelt hy zich zelven telkens voor, na eenen

zedigen overgang van het *Apostelambt* tot het *Leeraarambt*. Onder 1) is het: „ Is iemand een Nederlander? — en is 'er (helaas!) in dien *voorheen* geëerden naam nog eenige roem? — ik ben het ook. Daartoe woonde lang genoeg myn geslacht in dit van ouds gezegend land; — een geslacht, waarin verscheidene eeuwen de handel bloeide, aanzienlyke krygsposten bekleed, de aartsbisschoplyke myter en hoogleeraars tabbaard gedragen zyn, dat in meer dan een land beroemd, en waarvan in Duitsland één tak veradeld is." Een gedeelte van het geslachtregister des Leeraars *bewaarheidt* dit ter nedergestelde, beginnende met JOANNES SCARPIUS, *Theol. Doctor* en *Professor* te *Oxford* A°. 1390, en gaande tot in de Graaven VON CRATZ VON SCHARPFENSTEIN. —— Met welke grootsprekers had toch de Leeraar hier te doen, dat hy meende, PAULUS in dezer voege te moeten naarvolgen?

Onder 2) is het een doorgaand verhaal van des Leeraars beroepingen te *St. Anna Land* in 1778, te *Axel* in 1780, te *Noordwyk-binnen* in 1788, te *Rotterdam* in 1789, te *Loga* in *Oostvriesland* in 1798, en van zyne herstelling te *Rotterdam* in 1800. Tot dit gedeelte behooren, natuurlyk, de meeste historische aanteekeningen; die zoo uitvoerig zyn, dat zy ook de dichtregelen van afscheid in en aan de onderscheidene Gemeenten mededeelen, met welken de Leeraar doorgaands zyne jongste Leerredenen in die Gemeenten sloot, of welken hem het aandenken aan dezelven naderhand deed opstellen.

Onder 3) zegt de Leeraar van zich zelven: „ Bybelkennis te bevorderen en door dezelve echte godsvrucht was myn poogen; schooltwist myn afkeer, en myne snipperuuren, zelfs menige slaapelooze nachten heb ik aan myne eigene beschaaving en het nut van anderen toegewyd. Rechtzinnig zonder twistgierigheid heb ik overal — en onder u — den weg Gods in waarheid, naar het Euangelie, geleerd; en ik wil het blyven doen, verzekerd, dat, hoe het op de waereld gaa, de rotssteen der eeuwigheid nooit wankelen, de hand van God op den throon blyven, en geen hel beletten zal, dat het woord des Heeren niet zou voorspoedig zyn tot het geene, waar toe hy het zendt. —— Schoot 'er dan nog iets overig van den tyd, dien ik aan myn openlyke ambtsbediening besteede, dan heb ik dezelve minder toegewyd aan myne uitspanningen, dan aan nuttige letter-

teroeffeningen voor my zelven; het zy *elders* aan het taalonderwys der studeerende jeugd, of aan het beschryven eener stedelyke geschiedenis (*), waartoe ik door openlyk gezag gewettigd was; het zy *hier* by ulieden aan byzonder Godsdienstig onderwys en oeffeningen, welke door u in getalen zyn bygewoond, en voor veelen niet zonder nut geweest zyn." Kort en zedig genoeg is deze eigenroem; maar vroeger had de Leeraar alreeds gezegd: „ 't Is waar, God heeft myne studiën gezegend, en ik dank hem voor de gaven, die hy my schonk; 't is waar, dat myn dienst aangenaam was in alle de Gemeenten; dat ik nergens geweest ben, zonder zegen agter te laten; dat ik opgang *in* en een zekeren roem *buiten* myne Gemeenten heb verkreegen; 't is waar, wanneer ik my by veelen vergelyk, dat ik zeggen durf: *ik heb meer gearbeid, dan zy allen*; 't is waar, dat myne Leerredenen dikwyls met vrucht gehoord, myne schriften met nut gelezen zyn. Ik heb myne letteroeffeningen met eermetaal — my zelven, toen ik buiten myn Vaderland was, door vreemden zelfs, met de *doctoraale* waardigheid bekleed gezien. En, hoedanig ik onder ulieden geweest ben, weet gy zelve. De arbeid, de moeite, het waaken, heeft my nooit verdrooten; het prediken was myn grootste lust; Bybelkennis te bevorderen myn toeleg; myne *onderwyzelingen* den Godsdienst grondig te leeren verstaan, myn genoegen; nooit heeft my een kranke begeert, wien ik niet bezogt heb, als ik konde; heerschzucht en twistgierigheid waren myne zonden niet; ik ben vriendlyk geweest in het midden van u; — en nooit heb ik iemand hulp, voorspraak of troost geweigerd, wanneer het in myn vermogen was hem te dienen; en openlyk roep ik u allen tot getuigen, of ooit verschil van burgerlyke begrippen of godsdienstige denkwyze, ja zelfs, of ooit herdenking aan ontvangene beleedigingen of onvriendlykheden my belet hebben te dienen, wien ik konde. — Vooral — God is myn getuige! — ik heb in myn werk myzelven niet bedoeld; in de kerk en aan de huizen, op den predikstoel en op het schavot heb ik nimmer anderen toeleg gehad, dan om de menschen geloovig en deugdzaam, getroost, wys en gelukkig te maaken. Die God, wien ik pre-

dike:

(*) *Geschiedenis en Costumen van Axel*, gr. 8vo. III Deelen.

dikte, was de liefde van myn hart; die JESUS, wien ik verkondigde, was de hoop myner ziele; over hem en zyn Euangelie heb ik my nooit geschaamd, en zyne eer was het toppunt myner bedoeling." Deze eigen lof zoekt zyne verschooning in het zeggen van PAULUS: *verdraagt my een weinig; ik ben roemende onwys geworden:* maar de *Apostel* was door andere grootsprekers daartoe gedrongen, en wilde ook, gelyk de Leeraar had aangemerkt, de Gemeente op eenen *meer schertzenden toon* doen gevoelen, hoe gemaklyk, hoe ondoorzichtig zy zich door zwetzers liet verleiden: en nu herhaalen wy de vraag, wie toch drong den Leeraar tot dezen zelfsroem? en tevens doen wy deze, of hier dan ook scherts of ernst by hem plaats had? waarvan wy het eerste immers niet mogen denken, en waarvan het laatste dan toch volkomen stryden zou met den toon, dien de Leeraar zelf in dit gedeelte van des *Apostels* Brief heeft opgemerkt. Doch de Leeraar zelf lost deze tegenbedenking op, door, na dit alles van zich gezegd te hebben, het welk een eenvouwdig mensch al ligt zou houden voor de schets van *den Leeraar, zoo als hy behoort te zyn*, terstond uit te roepen: „ Maar helaas! — wat zegt dat alles? — *o dingen myner zwakheid!* myn werk was niet het geen het zyn moest! o wat had ik moeten, — wat had ik kunnen zyn, wanneer ik de lessen myner ouderen maar gevolgd had! wanneer ik van het onderwys myner Leeraaren al dat nut getrokken had, dat ik behoorde! wanneer ik alle myne gaven besteed, alle myne krachten meer aangewend, naar alle de inspraaken van myn hart stipter geluisterd, en mynen tyd gieriger uitgekogt had! — o my gebrekkige Leeraar! — hoe veel heb ik verzuimd, dat ik moest gedaan hebben! hoe veel deed ik verkeerd! hoe veel ten halve! — en hoe onnadenklyk veel gebrekkigs was 'er in myn beste werk! — Schaamte doet my wegzinken voor God, met vuurig bidden: *gaa niet in het gericht met uwen knecht*, en, wat de menschen betreft, ik weet even weinig, als — ik weet veel weiniger, dan — PAULUS, *iets te roemen, dan de dingen myner zwakheid.*"

Onder 4.) worden de wederwaardigheden opgeteld, dien het leeven des Leeraars bejegenden, door de hand van God, door den kwaaden wil der menschen, en door het beloop der tyden. Onder de eersten wordt het gevoel getroffen door deze aandoenlyke plaats. „ Tot vyf-

vyfmaal toe klom de dood in myne vengsteren en scheurde de lievelingen van myn hart uit myne armen. Myn beide lieve ABRAHAMS, mynen pasgeboorenen ENOS, myn veelbeloovend JANTJE heb ik verlooren — en u ook, laatstgestorven zuigeling! welke ik — (*toen* van myn vaderland door het lot der tyden verwyderd) — nooit in dit leeven aanschouwd heb; welke ik nooit met kennis zien zal, voor dat ik u eens wedervinde aan de knieën van mynen Heiland. — ô! Hoe bloede my het hart! hoe fel troffen die slagen! hoe naby was ik aan het twisten met mynen formeerder! maar ik dank mynen God, en ik roem deze beproevingen. Den hemel te helpen bevolken is toch geene geringe eer voor eenen *aardeling!*" — Van menschen werd hy eenmaal van *onrechtzinnigheid* wegens een Graffchrift op den Roomschen Priester van *Bosch-kapelle* by *Axel*, en eenmaal van *onverdraagzaamen Secte-geest* beschuldigd; omdat hy „ eene broederlyke vereeniging, welke hy zoo zeer als iemand wenscht en eenmaal hoopt, niet begeerde ten koste van *de grondwaarheden des Euangeliums*." In de Aanteekening by deze plaats vinden wy van het geschil gewaagd over den voorslag der *Remonstranten* ter vereeniging in liefde, en vermeld, dat de twee *Remonstrantsche* Leeraaren STOLKER en BRUINING, — de een by hem wegens *geroemde kundigheden*, de ander wegens zyne *Godsdienst-verdeediging* tegen VOLNEY, zeer hoog in achting, — gemeend hadden tegen hem *eerst* te moeten schryven: maar op deze plaats verbiedt ons de waarheidmin te zwygen. Het was, dit herinneren wy ons zeer wel, een zeer haatlyk Vers van den Leeraar SCHARP, by gelegenheid van eene onverdraagzaame Leerrede van den Hoogl. LE SAGE TEN BROEK, het welk die twee Leeraars de pen deed opvatten; gelyk ook de Leerrede van LE SAGE TEN BROEK eene breede wederspraak ontmoetede van eenen derden *Remonstrantschen* Leeraar P. LORIÉ. En vergelyken wy nu dat geen, het welk over dien voorslag ter vereeniging ter algemeene kennisse gekomen is uit de Ophelderingen van eenen anderen *Remonstrantschen* Leeraar agter zyne *Dooprede over de bekeering van Israël*, dan weten wy niet, welken naam wy het moeten geven, nog vol te hebben durven houden, dat men geene vereeniging *ten koste van grondwaarheden des Euangeliums* begeerde. Dit is geenzins, het geen de Leeraar verklaart

 zyn

zyn lust te zyn: ἀληθεύειν ἐν ἀγάπῃ, *de waarheid te spreken in liefde.* — Van den invloed van het lot der tyden op des Leeraars perzoon wordt bescheiden en kort gewaagd.

Onder 5.) zegt de Leeraar van zichzelven: „ Ja, Geliefden! het is maar al te waar, ik struikel alle dagen, ik val in veele verzoekingen, in myn vleesch woont geen goed, en, dan zelfs als ik my vleije vast te staan, moet ik meest toezien, dat ik niet valle; ik weet — tot myne beschaaming — dat my de zonde ligtlyk omringt; ik weet het al te goed, wat de stryd is tusschen vleesch en geest; ik doe duizendmaal het geen ik haat, en niet zelden verschrikken myne beenderen, wanneer my de wet der zonde, die in my is, gevangen neemt, en myne dwaasheden zyn my niet verborgen. — Laat u deze belydenis genoeg zyn, en geloost, dat zy oprecht is: eene byzondere optelling zou u zoo weinig nuttig, als voorzichtig zyn; — myne gebreken zyn genoeg bewust aan de vrienden, die my kennen; meer dan genoeg vergroot door scheele nyd en klapzieken laster; zy zyn te zwart in het oog der liefdelooze verdenking, en jaaren lang ben ik het veroordeelen gewend van phariseeuwschen hoogmoed en eene soort van menschen, dat zichzelven alleen behaagt."

Onder 6.) eindlyk geschiedt eene vermaaning aan des Leeraars voorige en tegenwoordige Gemeente.

Het IIIde deel dezer Redevoering, of het geen deze plegtige feestviering scheen te vorderen, is zeer kort in evenredigheid tot de andere deelen. *Rotterdam* krygt in hetzelve dezen kwaaden naam, die sterk afsteekt tegen den lof van 's Leeraars overige Standplaatzen. „ Ik weet het wel, dat vooroordeel en bedilzucht zich hier het burgerrecht aanmaatigen, dat bemoeiziekte de gangen des naasten op wolle schoenen beloert, dat praatlust gaarne verzint en vertelt, en dat Nietsdoeners, hinkende aan het euvel van *Athenen*, haar gaarne de ooren leenen." — By dit derde gedeelte komen geene ophelderende Aanteekeningen voor! — Hetzelve wordt besloten met eenige Dichtregelen, die in ons oordeel zeer beslischte verdiensten hebben boven andere Dichtstukjens in de Aanteekeningen voorkomende. In het vaarwel aan *Embden* stooten wy ons aan den derden dezer regels:

En, gelden myn gebeden,
Dan zal het u zoo wel, als ééne koopstad gaan,
En, nergens min dan hier, bedroeven tegenheden!

En in dat aan *Loga:*

Dan, 'k hoop op God, die gunstig al,
Wat nut, op *zyn* tyd, geven zal.

Aangenaam waren ons, om derzelver zin, de twee volgende regels te *Leer* uitgesproken:

Wanneer de Heiland ons zyn liefde en kracht verleent,
Kan *Luther* of *Calvyn*, of *Menno* ons niet scheiden.

Hoe jammer, dat zich daar ter plaatze ook geene *Remonstranten* bevonden, dan ware immers de Leeraar aldaar openlyk toegetreden tot derzelver vereeniging in liefde! Of een *Remonstrant* moet dan nog maar by den Leeraar SCHARP naar geenen Doopsgezinden *Christen* gelyken, of — 's Leeraars verdraagzaamheid moet zeer betreklyk tot plaatzen en omstandigheden zyn!

Alzins vloeijende is de styl dezer Redevoering; de taale *kanaans*, gelyk zy genoemd wordt, verduistert denzelven slechts hier en daar, en schynt ons juist daarom strydig met de welsprekendheid voor den Kanzel. De hand der Voorzienigheid heeft dus op ons Vaderland geschreeven ICABOD. — Zoo is het: „ziet daar mynen weg van *Sittim* tot *Gilgal*." — Zoo „hakt God in *Hirams* bosschen geen tak, die niet geschikt wordt voor den opbouw van JEZUS geheimzinnigen tempel." In het *Nederduitsch* hinderen ons veele harde spreekwyzen, als een *rantzoeneerende* Heiland, het welk eigenlyk zyn zoon *op rantzoen stellende*, in plaats van *rantzoen betaalende*, (bladz. 41); *Vuurbranden* voor *zondaars* (bladz. 81), het welk ons zelfs geheel onverstaanbaar is, zoo dat wy *brandhouten der hel* duidlykheidshalve zouden verkiezen, indien de Kanzel nog zulk eene barbaarsheid gedoogde; *overhandreiken* voor *overleveren* of *overreiken* (bladz. 81); waarby wy verder reeds het *voorredenen*, *bewaarheiden*, de *onderwyzelingen* enz. door onderstreeping wilden doen opmerken. Het *Silhouet* van den Leeraar komt op den titel voor. De Eerwaar-

de J. W. BUSSINGH van *Gouda* had een Gezang vervaardigd, 't welk by het einde der Redevoering door vrywillige Zangers en Zangeresſen aangeheven werd naar de melody door den Organist TOURS voor hetzelve gesteld. Het een en ander komt mede alhier voor.

Verſtrooide Gedachten over verſchillende Onderwerpen, uitgegeven voor Leeraars en Vrienden van Godsdienst en Godgeleërdheid. 2de Stuk. Te Franeker, by D. Romar, 1803. *In gr. 8vo. 168 bl.*

Dit tweede Stukjen bevat eene aangenaame verſcheidenheid van gedachten en aanmerkingen, die wy aan de oplettendheid van welmeenende Godsdienstvrienden aanbeveelen. Alle evenwel hebben geenzins dezelfde waarde. In ſommigen helt de ſchryftoon wat te veel naar het meesterachtige, en matigt men zich het recht aan van beſlisſen in zaaken, die niet zoo gemakkelyk tot zekerheid kunnen gebragt worden. Men vindt, in dezen bundel,

1. *Iets over het gebruik der gewoone Pſalmen, voor het Godsdienſtig Gezang.* 'Er wordt beweerd, dat de meesten derzelven, met opzicht tot derzelver inhoud, voor het Godsdienſtig gezang van ons Kristenen niet pasſen. Het zyn geen Kristelyke, maar Iſraëlitiſche, of Joodſche liederen. 'Er ontbreekt dat gene aan, dat Kristenen moeten bezingen. Veele Pſalmen zyn voor hun geheel en al ongeſchikt, andere ten deele. Alle zyn ingericht naar de toenmaalige wyze van Godsdienstoefening, en naar 't Staatsweezen in dien tyd; welk alles zoo zeer verſchilt, van 't geen onder de Kristenen ſtand grypt. Eenige weinige Pſalmen, of gedeelten derzelven, zyn ſlechts bruikbaar. De Schryver doorloopt 't geheele Pſalmboek, en bewyst alle zyne gezegden met voorbeelden. Die niet al te zeer bevooroordeeld zyn voor 't oude gebruik, zouden door dit *Iets* wel eens tot meer nadenken kunnen komen, over de groote behoefte van andere gezangen en liederen, gepast voor het oogmerk, waartoe zy dienen moeten onder de Kristenen.

2. Eene *nieuwe vertaaling van Rom.* VIII: 29, 30; *Want, die Hy te voren gekend en verordend heeft, om het beeld enz. Die Hy, zegge ik, te voren verordend*

heeft,

heeft, *deze heeft Hy ook geroepen*. *Voorkennis* en *voorverordineering* is dan hier 't zelfde; van welke twee woorden Paulus, vs. 30, maar één herhaalt.

3. Eene *verzetting van Joh.* XIII: 20, welk vers tusschen vs. 17 en 18 geplaatst wordt.

4. Een voorslag van *soortgelyke verplaatzing van Verfen*, *Hand.* VIII: 2, 1, 3.

5. Eene goede verdediging van het gewoone gevoelen, *dat de twee mannen in witte kleeding*, *Hand.* I: 10, *Engelen geweest zyn*, tegen SCHLEGEL.

6. *Iets over oude en nieuwe dweepery*, voornaamelyk ingericht tegen eene zoogenaamde psychologische verklaaring van de verheerlyking van Jesus, by zynen doop, en op den berg, door HERDER.

7. Eenige aanmerkingen over de *ongelykheid tusschen de oude Israëliten en Heidenen*, ook dan zichtbaar; *wanneer zy alles aan God toeschryven*, *als oorzaak*; tegen hun, die, uit vergelyking van eenige plaatzen uit HOMERUS, en andere Heidensche Dichters, met den spreektrant der Schryvers van het O. V., over de tusschenkomst der Godheid, deze gevolgtrekking afleiden, dat de zoogenaamde Goddelyke Openbaaring, in dezen, niets karacteristieks heeft boven Heidensche Schriften.

8. Eene *wederlegging* van 't gevoelen van den Koningsbergschen Hoogleeraar HASSE, die beweert, dat men het Mosaïsche Paradys in 't Noorden van Duitschland moet zoeken; in een schertsenden toon.

9. Gewigtige *bedenkingen omtrent de* door sommigen sterk aangeprezene *Kerkelyke vereeniging van alle Kristen-Genootschappen*.

10. Eene uitvoerige *Verhandeling over de Syrochaldaïsche Urquelle van den Heer* EICHHORN. Daartoe hebben wy aanleiding gegeeven, door onze aanmerking over den schertsenden toon, waar op de Schryver van een vorig stukjen zich had uitgelaaten over het gevoelen van EICHHORN en andere geleerde Mannen, dat de Euangelisten Syrisch-chaldeeuwsche opstellen van het leeven van Jesus gebruikt hebben (*). Daarover is de man zeer gebelgd, en nu wil hy dan ook 't bewys voor zyne stout weg gedaane uitspraak niet langer schuldig blyven. Of hy nu daarmede by bevoegde rechters zyne zaak goed gemaakt hebbe, willen wy niet beslis-

(*) *Algem. Vad. Letteroef.* 1802, bl. 578.

flisfen. Gaarne erkennen wy, dat EICHHORN de voornoemde onderftelling wat ver getrokken heeft, en dat alle door hem bygebragte redenen niet even veel waardy hebben. 't Is ook onloochenbaar, dat men 'er nadeelige gevolgen, voor de geloofwaardigheid der Euangelifche verhaalen, uit kan afleiden. Maar dat deze uit de door ons bedoelde *hoofdftelling* (dat de Euangelisten Matthæus, Marcus en Lucas elkanders opftellen niet gezien of gebruikt, maar dat gene, waarin zy byna woordelyk overeenftemmen, uit andere oorfpronkelyke ftukken gefchept hebben) noodzaaklyk voortvloeien, hebben wy nog niet bewezen gezien. Zy heeft nogthans haare zwaarigheden. Doch veel grooter bedenkingen ftaan andere gevoelens, ook dat van GRIESBACH, waaraan onze Schryver de voorkeur geeft, in den weg. Eenigen derzelven heeft hy zoeken op te losfen. Dit verdient lof, al is 't dat hy 'er niet al te gelukkig in geflaagd is. Maar dit mispryzen wy ten fterkften, dat hy waarlyk groote Mannen, of derzelver arbeid, voor *narrepotzen*, en eene naar zyn oordeel mislukte pooging, om de waarheid der Euangelifche berichten, op de best mogelyke wyze, te redden, voor al wat lelyk is uitmaakt. Domme weetnieten en flaafachtige napraaters zullen zich door zoodanig verwaand gezwets, waarmede zich de Schryver van deze zaak tracht af te maaken, welligt laaten te vrede ftellen; maar bedaarde onderzoekers der waarheid kunnen daar even weinig voldoening in vinden, als zy gereed zyn, met al, wat nieuw is, weg te loopen, en zich door gezag te laaten verblinden. Wat ons aangaat, wy bekreunen ons weinig aan de fmaadredenen van iemand, die, mogelyk te vroeg toegejuicht en verheven, zich niet weinig laat voorftaan, en geen tegenfpraak fchynt te kunnen verdraagen.

Ontwerpen van Leerredenen over den Heidelbergfchen Catechismus, enz. Door G. B. REDDINGIUS, *Predikant te Schildwolda. IIde Deel. Te Groningen*, by W. Zuidema, 1803. *In gr. 8vo. 287 bl.*

De Eerw. REDDINGIUS, verblyd over de wyze, op welke veelen het eerfte Deel van dit Werk ontvangen

gen hebben, en erkentelyk voor de vriendelyke aanmerkingen, die sommigen hem daarover hebben medegedeeld, laat al spoedig dit tweede Deel volgen; terwyl hy God dankt voor 't nut, dat het eerste reeds gedaan heeft, en voor de bewezene gunst, dat hy zyne opgenomene taak heeft mogen ten einde brengen. Men heeft mogelyk nog een derde Deel, by wyze van *Aanhangsel*, te wachten, waarin hy eene Vertaaling eener *Geschiedenis van den Catechismus, in de Paltz en in de Nederlanden*, wilde leveren. Hy spreekt evenwel van beletselen, die hy vreest, dat deze zyne onderneeming zal ontmoeten. Wy lazen dit met weêrzin, omdat de kundige Prediker deze Geschiedkundige Verhandeling voor het Nederlandsch Publiek, zoo verre het zoodanige waar op prys stelt, nog al belangryk schynt te oordeelen. De *Ontwerpen van Leerredenen over den Heidelbergschen Catechismus* zyn, in dit tweede Deel, over 't geheel nagenoeg in denzelfden trant vervaardigd, als de voorgaanden. Uit deze proeven te oordeelen, ontbreekt het den Schryver niet aan bekwaamheid, om ook eens andere vruchten van zynen Letter-arbeid, die meer algemeenen byval vinden zouden, te leveren; waarna wy voor ons des te meer verlangen, naardien wy ons nog het groot genoegen erinneren, waarmede wy, voor ettelyke jaaren, 's Mans uitmuntende Academische *Dissertatio de Psalmis bis editis* geleezen hebben.

Ophelderingen van eenige Stukken in den Heidelbergschen Katechismus, door S. VAN EMDRE, *Predikant te Wageningen. te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1803. *In gr. 8vo. 128 bl.*

De Eerw. VAN EMDRE heeft met rede 't groot getal van voorhanden zynde Verklaaringen van den Heidelbergschen Catechismus niet willen vergrooten; maar echter gemeend, over deze en gene, naar zyn inzien, dikwyls kwalyk begrepene uitdrukkingen en stellingen, in dat Onderwysboek, eenig licht te kunnen verspreiden. Hy maakt met recht onderscheid, tusschen de Leer der Hervormde Kerk, en die van byzondere Godgeleerden, die tot dat Kerkgenootschap behooren, en legt zich dus voornaamelyk toe, om den zin en de meening van min of meer duistere, of althans door vee-

den kwalyk begrepene gezegden, op te helderen, niet naar 't gevoelen van dezen of dien, maar, naar den geest der tyden, en overeenkomstig de begrippen der Godgeleerden, van welken zy herkomstig zyn, welker verdediging hy dan ook doorgaans op zich neemt. Nadere inlichting omtrent de Christelyke Geloofsleer zal men, in deze zoogenaamde *Opdelderingen*, te vergeefs zoeken. Wy gelooven echter, dat de arbeidzaame Schryver, met dit Werkjen, geen ondienst doet aan veelen zyner Kerkgenooten, die, voor geen hooger vlucht berekend zynde, zich nog wel van deze en gene verkeerde begrippen en vooroordeelen, op 't crediet van Do. VAN EMDRE, willen laaten geneezen.

Kerkelyke Redenvoeringen van J. VAN DEN BERG *en* R. G. ZUIDERBAAN, *Leeraaren der Doopsgezinde Gemeente te Blokzyl. Te Amsterdam, by* W. Brave, 1803. *In gr. 8vo. 75 bl.*

De eerste van deze twee Leerredenen is eene Lykrede, door den Leeraar VAN DEN BERG, op zynen onlangs overledenen Ambtgenoot, den Eerw. ZUIDERBAAN, gehouden. Hy heeft 'er die van den laatstgenoemden, niet lang geleden (*) uitgesproken, by gelegenheid der Godsdienstige viering van de vereeniging der tot dus verre te Blokzyl nog afzonderlyk bestaan hebbende twee Gemeenten van Doopsgezinden, bygevoegd, omdat hy geloofde, ook daarmede by zyne Gemeente, en by de Vrienden des overledenen, dank te zullen behaalen, en om zoo veel te beter aan elk vereerer dezes waardigen mans een blyvend gedenkstuk van zynen eigenen arbeid in handen te geeven.

De stof der Lykrede is genomen uit Ps. CXII: 6. *De rechtvaardige zal in eeuwige gedachtenisse zyn;* over welke woorden, en de daarin vervatte stelling, eerst korte aanmerkingen voorafgaan; daarop volgt eene beknopte leevens- en karakter-schets van den overledenen, op wien dezelven regt toepasselyk zyn; welk alles wordt besloten met korte, naar de omstandigheden van den tyd geschikte, aanspraaken. De leevensberichten en korte schets van het karakter des vereeuwigden, die hier als *Mensch*, als

(*) 21 Maart 1803.

als *Christen*, als *Kerkelyk Redenaar* en als *Euangelisch Onderwyzer* wordt beschreeven, hebben ons achting voor de nagedachtenis van ZUIDERBAAN doen opvatten, en ook voor zynen Ambtgenoot en Vriend VAN DEN BERG, die hem zoo eene eerevolle gedachtenis gesticht heeft.

De Kerkelyke Redevoering van ZUIDERBAAN heeft de woorden van Paulus, Col. III: 14, 15: *En boven dit alles doet aan de liefde, welke is de band der volmaaktheid. En de vreede Gods heersche in uwe harten, tot welken gy ook geroepen zyt in één lichaam* — ten onderwerpe. Naar aanleiding derzelven worden *eerst* de hoedanigheden der broederlyke liefde duidelyk beschreeven, *daarna* onze roeping en verplichting tot dezelve overtuigend aangetoond, en *eindelyk* haare nuttigheden en voordeelen bevallig afgeschaduwd. De toepasselyke aanspraaken, die 'er op volgen, ademen regt Christelyke gevoelens, en strekken ten bewyze, dat 's Mans Ambtgenoot hem geen onverdienden lof toegezwaaid heeft.

Handleiding in de keuse van Zangversen uit de berymde Psalmen, by onderscheiden godsdienstige beschouwingen, handelingen en plegtigheden, enz. Te Amsteldam, by A. B. Saakes, 1803. *In gr. 8vo. 78 bl.*

De Vervaardiger van deze Handleiding behoort in 't geheel niet tot die onkundige en bevooroordeelde Voorstanders der in rym gebragte Psalmen van David en andere Hebreeuwsche Dichters, die van geene andere Gezangen, by den openbaaren eerdienst der Christenen, willen hooren, en deswegens 't reikhalzend verlangen van alle weldenkenden, naar een byvoegsel van geschikte Christelyke Liederen, ten dienste van zoo veele Gemeenten, die zich tot hiertoe met een enkel Joodsch Gezangboek moeten behelpen, en daadelyk in 't werk gestelde poogingen, om ook andere Gezangen ingevoerd te krygen, bedekt of openlyk tegenwerken. Hy erkent de groote behoefte van een uitgebreider Gezangboek onder de Christenen, toepasselyk op alle beschouwingen en oefeningen van hunnen Godsdienst, bedroeft zich over dat gemis, en tracht intusschen den braaven en eenvoudigen Christen, die nog niets anders heeft, dan die oude Gezangen, behulpzaam te weezen, om 'er zoo

veel nut, als hem maar eenigzins doenlyk schynt, uit te haalen. Hy stemt toe, dat de waarde der oude Psalmen jammerlyk verduisterd wordt, door dezelven, tegen de bedoelingen der Dichters, aan alle beschouwingen en verrichtingen van den Godsdienst, van welken aart ook, dienstbaar te willen maaken; maar is evenwel van oordeel, dat 'er meer party van getrokken kan worden, dan men gewoonlyk meent, en vindt zelfs veele redenen, om de strekking en het nut van die Joodsche Liederen te bewonderen. Wy bewonderen nog meer de naarstigheid en het geduld van den Schryver, die 't geheele Psalmboek met dat oogmerk doorgeleezen, en, men mag wel zeggen, bestudeerd heeft, om 'er zoodanig zaakelyk Register, als deze *Handleiding* behelst, op te maaken.

Zy is verdeeld in agt *Hoofdstukken*, die toepasselyke Zangversen aanwyzen: 1. By de beschouwingen over God. 2. Van deugd en ondeugd in 't algemeen. 3. Van de plichten van godzaligheid. 4. Van de gezellige deugden. 5. Van de persoonlyke deugden. 6. Van de Christelyke Openbaaring. 7. Van geschiedkundige onderwerpen. 8. By byzondere plechtige gelegenheden. Op het eerste gedeelte van het zevende Hoofdstuk is nog een *Aanhangsel* achter aan gevoegd, behelzende toepasselyke Versen op de Christelyke Feestdagen en de Lydensgeschiedenis van Jesus Christus. Ieder der genoemde agt Hoofdstukken bevat verscheidene onderdeelen, en elk van deze onderdeelen wordt al wederom gesplitst in eene menigte anderen. Wanneer men nu de moeite wil neemen, om alle daarby aangeteekende Zangversen in 't Psalmboek na te slaan, zal men weldra ontdekken, dat by veelen derzelven, om ze by alle genoemde beschouwingen, gepast te vinden, vry wat zal moeten gedacht worden, dat 'er of in 't geheel niet in ligt, of slechts ter naauwernood, met kunst en vliegwerk, in kan bespeurd worden. Als men eens twee derde, of wel drie vierde gedeelten van deze lyst afgedaan had, zou 'er mogelyk op de toepasselykheid der overblyvende Zangversen nog wel, hier en daar, iets aan te merken vallen. Door eene onderneeming van dit soort te overdryven, wordt het nut verminderd, dat men 'er anders mede zou hebben kunnen stichten.

Verhandelingen van het Genootschap, ter bevordering der Heelkunde, te Amsterdam. VIIde Deel. Te Amsterdam, by J. B. Elwe. *In gr. 8vo. 284 bl.*

Dit Deel der steeds leezenswaardige Verhandelingen van het Amsterdamsch Heelkundig Genootschap bevat de volgende stukken. I. Verzameling van Waarneemingen over de Buikwonden, door J. C. ALBRECHT en J. HAAKMAN; aan welke beiden eene Zilveren Medaille is toegeweezen. II. A. C. MONRO, Waarneemingen omtrent de verzameling van bloedig Weivocht in de Borsten, welke met Kanker bezet zyn; nader bevestigd met zoortgelyke eigene Waarneemingen, door E. P. SWAGERMAN. III. Waarneeming eener buitengewoone opstopping der Pis, en aftapping derzelve, in eene niet zwangere Vrouw; met eene daaruit afgeleide bedenking, betreklyk het Buikwater; door F. JAS. IV. Waarneeming eener onmiddelyke achterbovenwaardsche ontwrichting van het rechter Dyebeen, met herstelling derzelve, in eene zittende houding der Lyderesse; door J. MARTENS, Stads Heelmeester: medegedeeld en ontleedkundig opgehelderd door A. BONN. V. Waarneeming eener achterbovenwaardsche Dye-ontwrichting, in een Kind van vier jaaren, met eene zittende houding deszelven hersteld; door H. BENRAAD. VI. Waarneeming over eene beknelde Baarmoeder, in eene Jongedochter; door C. TERNE, Med. Doct. en Vroedmeester. VII. Verhandeling over de kwaade gesteldheid van het Bekken, by Vrouwen; en een nieuw middel, 't welk de kunst aan de hand geeft, om, in zommige deezer gevallen, de Verlossing zeer veilig, met behoud van moeder en kind, te kunnen bewerken; door J. DE PUYT JZ., Stads Operateur en Vroedmeester te Middelburg. VIII. Waarneeming eener zwangerheid en baaring, zonder Lamsvliesvocht; door J. DE KONING, Med. Doct. en Vroedmeester te Purmerende.

Alle deeze stukken zyn zeer leezenswaardig, en verdienden eene nadere aankondiging; dan, daar ons bestek zulks niet toelaat, zullen wy slegts eenige dingen, die ons onder het leezen als zeer belangryk zyn voorgekomen, aanstippen. Van dien aard zyn de volgende bedenkingen van den beroemden A. C. MONRO, in de Ver-

Verhandeling van wylen den voortreffelyken Heelmeester SWAGERMAN, over het al of niet wegneemen van kankerachtige gezwellen. „ De ſpoedige wederkeering deezer kankerknobbels (zegt de Schryver) der borſten, na de wegneeming, hebben my weder een voorſtel doen herinneren, naar welks oploſſing ik meermaalen gewenscht heb; te weten, of men de kankergezwellen moet wegneemen, dan, of men ze maar alleen, door onderhoudende middelen, moet behandelen, wanneer men tot derzelver oploſſing niet geraaken kan. Ik ſtem toe, dat de oploſſing eens kankers eene zeer zeldzaame zaak is. Maar ik heb de geneezing gezien, door deezen weg, van twee gezwellen van dien aart, of die ik ten minſten onderſtelde, als zodanige, te zyn; derhalven zou ik niet volſtrektelyk willen ontkennen, dat zulks onmogelyk ware. Ik zal hier op zeggen, het geen ik denk, naamlyk om anderen aan te moedigen tot dezelfde handelwyze, en ons mede te deelen het geen de ondervinding hun heeft getoond. Van byna zestig kankers, welke ik heb zien wegneemen, heb ik maar vier perſoonen gezien, die, geduurende twee jaaren, van deeze ziekte zyn bevryd gebleeven, van welken 'er drie vervolgens weder beſlooten kankers in de borst gekreegen hebben, en de vierde had een verzwooren kanker in de lip. De ziekte komt niet altyd weder, ter plaatze, daar men het eerſte gezwel heeft weggenomen, maar meermaalen in de naby gelegene deelen, en zomwylen verre daar van af. In de wederkeering is het gebrek veel heviger geweest, by die geene, welke ik gezien heb, en maakt veel grooter vorderingen, dan het doen zoude, in zodanige, waar aan de operatie niet gedaan is. Wanneer een verzwooren kanker, aan welken de wegneeming nog geſchieden kan, den lyder zodanig verzwakt, dat het te vreezen ſtaat, dat dezelve, binnen weinig tyds, niet meer zou weg te neemen zyn, als dan ſchynt het buiten twyffel, dat men tot de wegneeming komen moet, als 't eenig middel, om het leven van den lyder te verlengen. Indien 'er, by gelegenheid van eenen ſlag, of eenige andere uitwendige oorzaak, aan eenig jong perſoon, die wel geſteld is, een beſlooten kanker ontſtaat, dan moet de hoop, dat dezelve niet zal wederkeeren, ons doen beſluiten, aan hem de wegneeming te doen. In alle andere gevallen is het niet dan de dringende aanzoeken der lyders,

aan

aan welke men het gevaar der wederkeering heeft doen begrypen, en 't moet geenzins de begeerte van den Heelmeester zyn, welke, tot de wegneeming van den kanker, de bepaaling maaken moet."

Met byzonder genoegen lazen wy insgelyks de fraaije Verhandeling van den kundigen Stads Heelmeester J. MARTENS, benevens de daar bygevoegde belangryke Aanmerkingen van den Hoogl. A. BONN, die op nieuw zeer overtuigende bewyzen, welke goede gevolgen men, in dergelyke ongemakken, over het algemeen, van eene zittende plaatzing der Lyders, hebbe te verwagten. Dit geval behoort tot de zeldzaam voorkomende, en wierd nog zonderlinger, om dat de Lyderesse aan de onbeledigde zyde mank ging, en daardoor het bovenwaards ontwrigte been merkelyk minder verkort scheen, dan anderzins in deeze omstandigheid plaats had moeten hebben. Van een gelykzoortigen aard is het volgend geval, door den Heer BENRAAD medegedeeld, alwaar alles nog veel gemakkelyker gelukte, dewyl het voorwerp een Kind van vier jaaren was, en 'er dus geene zo kragtige uitrekking, als by een volwassenen, noodzaakelyk was.

Het nieuw middel van den Heer J. DE PUYT, om de nadeelen der kwaade gesteldheid van Vrouwe-bekkens, by de tegennatuurlyke verlossingen, voor te komen, bestaat hierin: „*Dat men eene tegennatuurlyke in eene natuurlyke verlossing verandere; dat is, dat men het Kind, dat zich met eenig ander deel, als het hoofd, aanbiedt, zo verplaatze, dat hetzelve zich, met den top des hoofds, of liever met het achterhoofd, voor den ingang van het bekken aanbiede*; opdat men aan de natuur een genoegzaamen tyd verleenen kunne, om het hoofd te verlengen, en zich naar de ruimte van het bekken te schikken. Dat dit mogelyk en zelfs niet zeer moeijelyk is, mits men het werk tydig, dat is *voor*, of immers maar *even na het breeken der vliezen*, onderneeme, zal uit de twee volgende Waarneemingen kunnen blyken."

Deeze Waarneemingen zyn leezenswaardig, en wy hoopen, dat dezelve, door die van meer andere kundige Vroedmeesters, bevestigd zullen worden. Voorheen schynt men de hier aangepreezene verplaatzing alleen mogelyk geoordeeld te hebben, by een verkeerd voorkomen van de bovendeelen des Kinds; ten minsten hier toe bepaalt zich de groote W. SMELLIE, in zyne Ver-

handeling over de Vroedkunde, Tom. I. p. 209 en volgg. der Holl. vert. Ondertusschen zal men wel doen, met de waarschuwingen en lessen van deezen grooten Meester in de kunst met de bedenkingen van den Heer DE PUYT te vergelyken, om zo veel te beter te kunnen beslissen, wat in deezen raadzaam en mogelyk is.

De Waarneeming van Dr. DE KONING, van Purmerende, betreffende eene zwangerheid en baaring, zonder Lamsvliesvocht, bewyst, dat, zo 'er al eenige voedende kragt in gemelde vogt bestaat, hetzelve echter hier de hoofdzaak niet afdoet, en dat de waare reden van den groei der vrucht alleen in de werking van het bloed der Navelâder gezogt moet worden. Daar by deeze vrucht de gewoone kindervuiligheid (*Meconium*) in het gedarmte aanwezig was, blykt teffens, dat deeze stoffe niet uit een verdikt overblyfzel van het doorgeslikte Lamsvliesvocht gebooren wordt.

Schets der Heelkundige Ziektekunde, ten gebruike zyner Toehoorers, door DAVID VAN GESSCHER, *Heelmeester enz. te Amsterdam. Te Amsterdam, by* J. B. Elwe *en* J. L. Werlingshoff, 1803. *In gr. 8vo.* 152 *bl.*

De Heer VAN GESSCHER, aangesteld zynde tot Lector in de beschouwende Heelkunde te Amsterdam, oordeelde, met reden, voor zyne Leerlingen niets dienstiger, dan hun een beknopt Handboek te verschaffen, naar het welk hy zyne uitvoeriger Lessen zou kunnen inrichten. Met byzonder genoegen hebben wy dit Werkje geleezen, en houden ons overtuigd, dat het van groot nut, zo voor des Schryvers als voor andere Leerlingen in de Heelkunde, zal zyn. Alleen doet het ons leed, dat de alomme in 't Latyn ingevlogtene Kunstwoorden met zo veele feilen beladen zyn. Dus leezen wy, bl. 6. *Wederwerking der Levenskragt* (Reactio viris vitalis); bl. 38. *Redenmaatige of Redelyke Tekenen* (Signa rationales); bl. 102. *Hoorn* (Cornus), enz. enz. Het is te wenschen, dat de geleerde Schryver, in eene volgende uitgave, zyn werk van dergelyke grove feilen zal zuiveren.

Schets der Heelmiddelen, ten gebruike zyner Toehoorers, door D. VAN GESSCHER. *Te Amsterdam, by* H. van Kesteren, 1803. *In gr. 8vo. 92 bl.*

Na, in het eerste Hoofddeel van dit Stukje, eenige aanmerkingen, over de Heelmiddelen, en derzelver werking, in 't algemeen, medegedeeld te hebben, beschryft deeze voortreffelyke Heelmeester, in de volgende 23 Hoofdstukken, kortelyk deeze uitwendige Geneesmiddelen: Slappen week-maakende, zamentrekkende, versterkende, bloedstempende, terugdryvende, oplossende, ettermaakende, afveegende of zuiverende, heelende, prikkelende, roodmaakende, blynmaakende middelen, byt-middelen, aantrekkende, pynstillende, verbeterende, omwindende, bevochtigende, droogende, verwarmende, verkoelende middelen, nies- en kwyl-middelen.

Dit Werkje, ten dienste der leerende Jongelingschap te zamengesteld, om tot een leiddraad voor uitvoeriger Lessen te dienen, is zeer beknopt, duidelyk, en, onzes achtens, ten vollen voldoende aan het oogmerk. Onder het leezen vonden wy eene bedenkelyke uitdrukking, die wy hier niet met stilzwygen kunnen voorbygaan, om dat dezelve, in de handen van minkundigen, tot doodelyke misslagen aanleiding zou kunnen geeven. Te weeten de algemeene aanpryzing van Niesmiddelen, *zelfs by eene dreigende Beroerte*, bl. 73. Niesmiddelen kunnen zekerlyk van nut zyn, in eene slymerige beroerte, in een ongevoelig gestel. Doch in eene neiging tot beroerte, in een volbloedig en heet gestel, zyn zy ten uitersten gevaarlyk, door den reeds te grooten toevloed, des bloeds naar de hersenen nog te vermeerderen.

Over den Steen- en Metaalregen: in twee Redenvoeringen, voorgedraagen in het Letterkundig Genootschap: Concordia et Libertate, *door* J. R. DEIMAN, M. D. *Te Amsterdam, by* W. Holtrop, 1804. *In gr. 8vo. 56 bl.*

Gelyk wy vertrouwen, dat het onderwerp deezer Redevoeringen, het zonderling verschynzel van Steenen Metaal-regen, den meesten onzer Leezeren niet onbekend is, oordeelen wy dat eene beknopte opgave van des Heeren DEIMANS voordragt hun niet ongevallig zyn zal.

zal. Onder vier Afdeelingen bevat de verdienstelyke Artz die voordragt. Ter staavinge van de waarheid der zaak zelve, voert hy, uit de Geschiedenissen van vroegere en laatere tyden, verscheiden voorbeelden der wonderlyke gebeurtenisse aan; vermeldt vervolgens de byzondere omstandigheden, welke het verschynzel vergezelden; doet wyders eene optelling van de bestanddeelen deezer nedergeworpene klompen; en beoordeelt en wederlegt, eindelyk, de verschillende gevoelens der natuur- en starre-kundigen omtrent den oorsprong van dit verschynzel. Wat de gebeurde zaak zelve aangaat, de waarheid daar van kan niet betwist worden, als steunende op de getuigenis van geloofwaardige historieschryvers en onwraakbaare ooggetuigen. Niet alleen uit de afgelegene oudheid zyn die voorbeelden, te zamen ruim dertig in getal, ontleend, maar ook uit de laatere tyden, en onder deeze een van den Jaare 1802, in het Departement *de l'Orme*, in Frankryk, alwaar ruim 2000 steenen, zommige van 10 tot 14 pond, nedervielen; — voorts niet slegts uit deeze of geene, maar uit genoegzaam alle gewesten des aardryks. Van ontzettende grootte waren de klompen, in eenige der aangevoerde voorbeelden uit de lucht gevallen, onder welke inzonderheid opmerkelyk is de vervaarlyke klomp, welke, in de maand September des Jaars 1492, in den omtrek van *Ensheim*, ter zwaarte van 260 pond, uit de lucht viel. Alle de overigen hadden ongelyk minder zwaarte; doch die van 50 pond, meer of min, waren niet ongemeen. — Als omstandigheden, welke, ondanks de verschillende tydperken, waarin, en de verschillende hemelstreeken, onder welke deeze gebeurtenissen hebben plaats gehad, eene zeer merkwaardige overeenkomst aankondigen, noemt Dr. DEIMAN de volgende: dat deeze gebeurtenis niet altyd van donder ging verzeld, maar veeleer de lucht dikmaals over 't geheel helder was, vertoonende zich slegts aan dezelve eene enkele wolk, die nu eens donker, dan lichtende en helder was; dat het verschynzel, het zy by heldere of betrokkene lucht, van een lichtend lichaam wierdt voorafgegaan; dat dit lichaam zich in eene meer of min kromme lyn bewoog; dat by de intrede deezer gloeijende klompen in onzen dampkring, dezelve eene of meer uitbarstingen onderging, die van een stikkenden zwaveldamp gevolgd wierden. — Wat de bestanddeelen der nedergevallene klompen aangaat, hoewel

wel de betrekkelyke hoeveelheid derzelven niet altyd de zelfde was, blyken zy, volgens de eenpaarige waarneeming der beroemdste Scheidkundigen, bestaan te hebben uit Yzer, Nickel, Magnesia, Kei-aarde en Zwavel. — Thans gaat de kundige DEIMAN, in zyne laatste Afdeeling, over, om den oorsprong van dit zonderling verschynzel naa te spooren. Vooraf vermeldt hy, doch wederlegt tevens, de onderscheidene gevoelens, door de beroemdste Natuurkundigen geopperd; de optelling daar van gedoogt ons bestek niet. Des Heeren DEIMANS gevoelen komt, hoofdzaaklyk, hier op neder: dat de nedergevallene klompen gevormd worden in den dampkring der aarde, uit de onderscheidene stoffen, welke hunne bestanddeelen uitmaaken; derwaarts gevoerd door een zamenloop van oorzaaken, die omtrent de mogelykheid daar van geenen twyfel overlaaten; en voorts tot een vast lichaam zich vereenigende, door eene scheikundige bewerking, welke, volgens de waarneemingen en proeven, in verscheiden jongst verloopene jaaren genomen, de zonderlingste uitwerkzels, ook in de Werkplaatzen der Kunstkundigen, doet geboren worden. Hier op koomt, in de hoofdzaak, de oplossing des geleerden en oordeelkundigen Artz neder, die voorts de zwaarigheden, welke ook tegen zyn gevoelen kunnen worden ingebragt, beantwoordt, en van de omstandigheden, die, veelal, den Steen- en Metaal-regen verzellen, zeer aanneemelyke redenen geeft. — Wy betuigen den Heere DEIMAN onzen dank, dat hy over eene duistere zaak zoo veel lichts wel heeft willen verspreiden; en terwyl wy in 's Mans aangevoerde bedenkingen tot nog toe zeer wel kunnen berusten, moeten wy, egter, tevens zyne bescheidenheid pryzen, wanneer hy, in het slot der tweede Redevoeringe, aldus spreekt: „ Schoon ik om bygebragte reedenen my overtuigd houde, dat het gevoelen, volgens het welk „ men aanneemt, dat de neergevallen steenen in den „ dampkring gevormd worden, voor het waarschynlykste „ is te houden, zo ben ik echter verre af, om te beweeren, dat wy als nog in staat zouden zyn, om „ alle byzonderheden, welke dit verschynsel vergezellen, te kunnen verklaaren; integendeel ben ik ten „ vollen overreed dat 'er nog veele ontdekkingen nodig „ zyn, om over deeze gebeurtenisse het nodige licht „ te verspreiden: — Zo veel ondertusschen is zeeker,

H 4 „ dat

„ dat onder alle de voorgedragene gisfingen, deeze de eenigste is welke ons eenigen leiddraad van nafpeuringe aan de hand geeft, en even daardoor voor eenen hoogeren graad van waarfchynlykheid vatbaar is;" vleiende hy zich voorts met de hoop, dat de arbeid der beroemdfte Scheidkundigen, thans op dit onderwerp gevestigd, daar over een helderer licht zal doen opgaan. Met zeer veel genoegen hebben wy deeze Redevoeringen geleezen.

Reize naar de Middelandsche Zee, en, door den Archipel, naar Constantinopolen; gedaan in de Jaaren 1783. tot 1786. met 's Lands Schip Noordholland; behelzende eene naauwkeurige en uitvoerige Beschryving van verscheiden Havens en Steden, in Spanjen, Frankryk, Italiën, Turkyen, enz. Door N. A. VAN RYNEVELD, *voorheen Lieutenant ter Zee, ten dienste deezer Landen. In II Deelen. Met Plaaten en Kaarten. Te Amsterdam, by* J. van der Hey, 1803. 365 *blz. In gr. 8vo.*

Niemand bykans, den opgegeeven tytel leezende, of hy zal zich bevreemden, dat eene Reis, reeds voor zeventien jaaren gedaan, thans eerst aan 't licht komt. De Reiziger en Schryver, die in 't eerstgemelde jaar, aan boord van het Schip *Noordholland*, waarover zyn Vader, ten dien tyde Collonel en Capitein ter Zee, DANIËL JAN VAN RYNEVELD, het bevel voerde, de Reis aanving, geeft des reden; hoofdzaaklyk hier op nederkomende, dat aanzoek van Vrienden, en onder deezen Lieden van Letteren, hem ter uitgave van dit Reisverhaal, oorfpronglyk niet gefchreeven om door den druk gemeen gemaakt te worden, aanfpoorde. Hier by kwam, dat het Vaarwater in den *Archipel* en na *Constantinopole* aan onze Vaderlandfche Zeelieden niet zo algemeen bekend is, als het belang van dit onderwerp verdiende; dewyl het niet zeer dikwyls, althans niet door een Oorlogfchip van dien rang als *Noordholland*, een Schip van 68 ftukken, bezogt wordt. Ten hunnen dienfte heeft hy, uit de Papieren van zynen Vader, de Aantekeningen ontleend en hier medegedeeld. —— Op de aanmerking, dat veele der hier befchreevene Plaatzen, naa dien tyd, eene groote verandering, zo in den Regee-

geeringsvorm als in andere omstandigheden, ondergaan hebben, geeft hy ten antwoord, dat dit de beschryving der toen plaatshebbende niet geheel overtollig maakt, als de daadlyke gesteldheid ten dien tyde ontvouwende. Hier en daar, waar het gevoeglyk geschieden konde, heeft de Schryver niet nagelaaten, eenige der zedert gemaakte verbeteringen aan te tekenen. — Veel, zeer veel zou hy zulks hebben kunnen vermenigvuldigen; dan hy verwyst den Leezer naar de nieuwere berigten, deswegen in 't licht verscheenen.

Laaten wy kortlyk het beloop deezer Reize opgeeven. Tot het aanzienlyk Vlootdeel, ten Jaare 1783 na de *Middellandsche Zee*, onder den Vice-Admiraal REYNST, bestemd, behoorde het gemelde Oorlogschip, 't geen onzen Reiziger voerde. Het bleek, by den eersten Storm, slegt bezorgd te zyn. Het verblyf van eenige dagen te *Malaga* geeft gelegenheid tot eene beschryving dier Stad, der Inwoonderen, en van de *Spanjaarden* in 't algemeen.

Het *tweede Hoofdstuk* behelst een verhaal van eenen Storm, welke de geheele Vloot zodanig teisterde, dat de Schipbreuk een en ander maal de Schepelingen aangrimde, en een der Schepen werkelyk met man en muis verging. Zeer aandoenlyk wordt dit beschreeven, en het beleid des Scheepsvoogds was alleruitsteekendst. Naa een langen tyd mast- en roerloos gezworven te hebben, geraakt het Schip *Noordholland*, in den allergevaarlykstén toestand, op de laager wal van *Corsica*. — In het *derde Hoofdstuk* wordt het Schip uit de Baai van *Coupabia* na *Ajaccio* geboegseerd. Twee maanden bragten zy daar door, en geeft dit den Schryver gelegenheid tot het mededeelen zyner berigten wegens *Corsica*, vergezeld van een Plan der Golf van *Ajaccio*; van welke Stad, de geboorteplaats van BONAPARTE, hier eene meer byzondere beschryving voorkomt. Het *Fransche* Bestuur des Eilands wordt gepreezen. „ Nergens," vermeldt RYNEVELD, „ is ons door de *Fransche* Natie, geduurende onze Reis in de *Middellandsche Zee*, zo veel vriendlykheid en gastvryheid beweezen, als wy hier op het Eiland *Corsica*, en wel voornaamlyk van het Guarnisoen, ontvangen hebben." Hier in staat gesteld om na *Toulon* te komen, wordt het Schip daar verder geheel toegerust. De drie maanden, welke hier mede verliepen, gaven den Schryver gelegenheid tot het opstellen zyner hier medegedeelde aanmerkingen over *Toulon*, en inzonderheid over de

Zeden der Inwoonderen, waar in men veel opmerkelyks en vermaakends aantreft. Zonderling is de beschryving van de trouwloosheid der Meisjes omtrent haare Bruidegoms, en nog zonderlinger de gewettigde wraakneeming van den verzaakten Bruidegom. Het is voor de overneeming te lang, anders zulks wel waardig.

In het *vierde Hoofdstuk* is het Schip hersteld. De Rekeningen van Reparatie en behoeften beliepen omtrent tweeënvyftig-duizend Guldens. Op *Corsica* hadden de onkosten van arbeidsloon, eenige noodige behoeften, en voor de vaartuigen, die het Schip uit de Baai van *Coupabia* in *Ajaccio* bragten, vyfduizend een honderd en tachtig *Fransche* Livres bedraagen. Het Schip *Noordholland* zeilde daarop na *Livorno* en *Genua*. Te *Livorno* liggende, deedt de Schryver, in 't gezelschap van drie Heeren, een Landreisje na *Pisa*, 't geen zich, by afwisseling, zeer wel laat leezen.

Met het *vyfde Hoofdstuk* krygt *Livorno* haar aandeel in de beschryving, met eenige Aanmerkingen omtrent *Toscaanen*. De Reis loopt weder na *Toulon*, verder na *Barcelona*, het Eiland *Ivica*. De wederkomst te *Malaga* geeft gelegenheid tot eene verdere beschryving dier Stad; zo ook geeft hy by de wederkomst te *Toulon* een verslag van eenige byzonderheden aldaar voorgevallen.

Uit het beloop des Eersten Deels, 't welk met dit Hoofdstuk eindigt, blykt, gelyk VAN RYNEVELD ten slot aanmerkt, „ dat 'er in de oorspronglyke bestemming „ van ons Esquader, zo als het eerst, onder bevel „ van den Vice-Admiraal REYNST, uit *Texel* gezeild „ is, aanmerkelyke verandering plaats gegreepen heeft. „ Eerst werden wy, door zwaare stormen, buiten staat „ gebragt, de Republiek van *Venetien* tot reden te bren„ gen; en vervolgens gaf de gedreigde Oorlog, van „ wege Keizer JOSEPHUS DEN TWEEDEN, aanleiding, „ dat de geschillen van onzen Staat met *Venetien* ge„ noegzaam uit het oog verlooren werden, zo dat „ geen der Schepen van ons Esquader, zo ver ik weet, „ te *Venetien* geweest is, of iets tegen de *Venetiaanen* „ ondernomen heeft; terwyl ons Schip *Noordholland* de „ reize na den *Archipel* en *Constantinopole* deedt."

De Reis derwaards maakt den Inhoud van het Tweede Deel uit. Van *Toulon* stevende het Schip na *Marseille*, waar zy den *Nederlandschen* Gezant VAN DEDEM moesten wagten. Hier uit werd voor onzen Schryver de gelegenheid

heid geboorén om eenige steden en plaatzen in *Languedocq* te gaan bezigtigen en het Scheepsleeven door een aangenaam Landreisje te verpoozen. Te *Nismes* werden zy op 't vriendelykst onthaald, door hunnen Landgenoot, den Graave VAN WELDEREN. De oudheden, daar te zien, werden bezogt, en ontmoeten wy daarvan, alsmede vervolgens van de Stad *Avignon*, eene beschryving. Zeer voelde hy zich door 't gezigt diens Lands getroffen. „ Het geen," dus laat hy zich uit, „ een schoon contrast voor het gezigt opleverde, en „ op ons, die in een laag en vlak land gebooren en „ opgevoed zyn, meer uitwerking moest doen, dan op „ menschen, die in *Italiën* of *Zwitzerland* gewoon zyn „ te leeven, was, dat wy regt voor ons de toppen van „ het hooge gebergte, met sneeuw en ys bedekt, en dus „ de aangenaamste en lieflykste met de barste en guurste „ Saisoenen des Jaars, op hetzelfde tydstip, als vereenigd zagen. Alle de aangenaame afwisselende gezichten op onzen weg maakten onze harten vrolyk, wordende als verrukt en opgetoogen over de schoonheden der natuur: hier kwam my de aarde voor een „ paradys te zyn. — Laat de doffe ryke stadbewooner, „ welke, door zelfverveeling gekweld, in zyne ringmuuren het vermaak zo duur en tot schade voor zyne gezondheid koopt, zich hier op het land begeeven: en zo hy eenig gevoel voor 't waare schoon en „ vermaaklyke heeft, dan zal hy als herleeven en den „ Schepper der natuur zegenen." — *Aix* wordt door hun bezigtigd en het voornaamste dier Stad opgetekend. Dit valt mede *Marseille* te beurt, waar de gewagte Gezant VAN DEDEM aankwam, en zich met zyne Familie en gevolg aan boord begaf; waar op de Reis na de Stad van diens bestemming aanving. Zy deeden *Maltha* aan. Die Stad geeft schryfstoffe. De Ridder-orde van *Maltha* krygt haare beurt.

De afreize van *Maltha* schenkt gelegenheid tot verscheide aantekeningen, betreffende de Zeilagie, Stroomen, Kaarten, alsmede over eenige Eilanden in den *Archipel*. Wederom geraakt het Schip in groot gevaar in 't Kanaal der *Dardanellen*; het strandt, in dit Kanaal, op de kust van *Azia*; doch wordt, met veel moeite en kosten, weder in vlot water gebragt, en zet de reis na *Constantinopole*. voort. Dit maakt den inhoud van het *tweede Hoofdstuk* uit; en gaat hetzelve vergezeld van

een

een *Plan van het Kanaal van Constantinopole, van de Dardanellen tot aan den mond der Zwarte Zee.*

De aankomst te *Constantinopole*, met de plegtigheden der verwelkoming des Gezants, vult het *derde Hoofdstuk.* De Stad, en het voornaamste daar in, ontvangt, benevens de Inwoonders en de Regeering, eene toelichting. Zonderling genoeg is de vermelding, welke wy hier wegens de Geestlyken aantreffen. „ Het Fanatis„ mus heeft een zonderlinge Wet en Privilegie voor de „ Geestlyken uitgevonden (welke van die natuur is, dat „ ik geloof, dat myne Leezers zo min als ik zouden „ wenschen, om dergelyk een voorregt boven anderen te „ genieten) dat naamelyk hunne goederen niet geconfis„ ceerd kunnen worden, en men hen nooit op eenige „ andere wyze met den dood mag straffen dan NB. door „ hen, in alleen daar toe geschikte mortieren, of vy„ zels, zo wat fyn te stampen; doch deeze Wet wordt „ zelden of nooit uitgeoefend, en meest een minder om„ slag maakend middel in 't werk gesteld, zonder dat „ de *Ulema* of Geestlykheid derzelver Privilegie schynt „ te reclameeren."

Het *Serail* van den Grooten Heer ligt op den Noordoosthoek van *Constantinopole* tegen over *Scutari*, dat op de kust van *Asia* ligt, en wordt voor eene der Voorsteden gerekend: deszelfs ringmuuren maaken nog een gedeelte van het oude *Bysantium* uit: het is in deszelfs omtrek zeer uitgestrekt, en zal weinig minder plaats beslaan dan de Stad *Haarlem* in *Holland.* — „ In *Holland*," merkt onze Reiziger op, „ noemt men de *Turksche* Vrouwen„ huizing *Serail*; doch dit is niet juist, wyl de woo„ ning der Vrouwen eigenlyk een afgezonderd gedeelte „ van het *Serail* uitmaakt; het woord *Serail* wil eigen„ lyk zeggen, het Paleis, het Hof; gelyk de *Turken* „ ook, wanneer zy van de Hotels der Ambassadeurs der „ Christen Mogenheden spreeken, zeggen: 't *Serail* van „ dien of dien Minister." — Gaarne hadt de Heer RYNEVELD gewenscht, de publieke Audientien van onzen Ambassadeur by den Grooten Heer en Vizier te mogen bywoonen, om het Ceremonieel, by die gelegenheid gebruiklyk, te zien; doch deeze plegtigheden vonden, geduurende zyn verblyf, geen plaats.

In het *vierde Hoofdstuk* deelt hy eenige aantekeningen mede, betreffende de Geschutgieteryen te *Constantinopole.* Volgens zyn berigt, waren de verdeedigmiddelen in het

Ot-

Ottomannisch Ryk, zo te water als te land, in een flegten staat. De *Dardanellen* en het Kanaal van de *Zwarte Zee* vondt hy in een verwaarloosden toestand. *Smyrna* krygt haar aandeel in 's Reizigers beschryving.

Van *Toulon* was de bestemming van het Schip *Noordholland* na *Genua*; van welke Republiek wy, in het *vyfde Hoofdstuk*, een verslag des toenmaaligen toestands aantreffen, met vermelding van het plegtige en staatlyke daar in agt genomen. Wederom hadt de Schryver met zyne twee goede Vrienden, die hem op de landreisjes vergezelden, verlof gevraagd en bekomen om eenigen tyd zich aan wal te mogen ophouden. Zó wel beviel het hem, dat hem zeer heeft gespeeten, dat zyn verblyf in *Genua* slegts van zo korten duur moest zyn, „ dewyl die Stad alles in zich bevat, wat het verblyf „ voor den Vreemdeling aangenaam kan maaken, en de „ liefhebbers der schoone kunsten vinden hier ruime „ stof om hunne nieuwsgierigheid te kunnen voldoen." Te weinig tyds hadt hy, om de waarheid te ondervinden, of het tegendeel te ontwaaren, van de trekken, in *Italien*, wegens *Genua* en de *Genueezen*, opgegeeven: *Menschen zonder trouw, Zee zonder visch, Bergen zonder hout, en Vrouwen zonder schaamte.* Zo verre zyne ondervinding reikte, geeft hy op. „ De Inwoonders van *Genua* zyn niet ongezellig, en de Adel vry beleefd en „ verpligtend omtrent vreemdelingen; de Conversatie is „ 'er ongedwongen en de Dames zyn zeer galant: in „ 't algemeen mogen de *Genueesche* Vrouwen schoon „ genoemd worden; zy hebben in 't generaal veel ge„ zonder kleur dan ik in de landstreeken aan de *Middellandsche* Zee gelegen gewoon was te zien; hier by „ gevoegd eene bevallige houding en postuur, en vriend„ lykheid in den ommegang, maakt dit alles de *Genueesche* Vrouwen geen onbehaaglyke voorwerpen „ voor den reiziger, en dient mede om het verblyf in „ deeze Stad niet verveelend en verdrietig te doen voor„ komen."

Van *Genua* was de Reis na 't Vaderland, 't geen de Reiziger, naa een afzyn van omtrent twee en een half jaar, weder betradt. Het Reisverhaal, welks hoofd-inhoud wy opgegeeven hebben, laat zich zeer wel leezen, en deelt, zo 't ons toeschynt, den Zeeman geene onbelangryke onderrigtingen mede; schoon eenige waarneemingen, door het verloop des tyds, zeker wel veran-

de-

dering ondergaan hebben. Behalven de gemelde Plans; zyn 'er in 't Werk eenige Afbeeldingen voorhanden, ter plaatze zelve gemaakt.

Omtrent ſtyl en taal doet de Heer RYNEVELD eene bekentenis naar waarheid; dan alles is verre van ſlordig te weezen; eene kleine beſchaaving zou 'er eenige meerdere ſchoonheid aan hebben bygezet. Leerzaam vermaak kan 'er de Leezer uit ſcheppen: wanneer dit het geval is, en ſlegts een enkele Vaderlandſche Zeeman in zyn beroep 'er weezenlyk nut uit kan trekken, heeft de Schryver, volgens zyne eigene bekentenis, zyn oogmerk bereikt.

De Waardy en het Belang van den Godsdienst voor den Mensch; door JOANNES LUBLINK, den Jongen. *Vrylyk bearbeid naar het Hoogduitsch. Te Amſterdam, by* G. Warnars, 1803. *In gr. 8vo. 175 bl.*

De Heer J. LUBLINK, *de Jonge*, zo bekend wegens zedekundige Vertalingen, als daar zyn: *Zedekundige Lesſen* en andere Schriften van GELLERT, *Zedekundige Brieven*, YOUNG's *Nachtgedachten*, THOMPSON's *Jaargetyden*, enz. — alle zulke Vertalingen, welke in onze dagen, en om den recht Godsdienſtigen grondſlag der Werken, en om den nauwkeurigen Styl, zeer ſchaars zullen gevonden worden, — biedt ons hier weder aan een dergelyk Werkjen van SPALDING, waarin wordt aangetoond de waardy en het belang van den Godsdienst voor den Mensch.

De ſtyl van SPALDING niet zeer vloeijend zynde, was eene juiste vertaling niet aan te pryzen; waaromtrent de Schryver in zyne Voorreden, aan den Heer VAN DER PALM gericht, zich aldus uitdrukt: „ Onze geleerde Schryver heeft iets in zynen ſtyl, waaraan men zich moet gewennen, dat ondertusſchen by veele Hoogduitſche Schryvers plaats heeft, en hunne landgenooten minder dan ons ſchynt te hinderen, zekere gepaktheid naamelyk van denkbeelden, en het geen men misſchien een' overladen ſtyl zou kunnen noemen, naardien, door den ryken toevloed van gedachten onder het ſchryven, de tusſchenvoegingen te menigvuldig, de volzinnen te overmaatig lang worden, en, door de afgemeten en gedrongen woordſchikking en omzettingen, de leezer zich ge-

genoodzaakt ziet, eerst de geheele samenstelling te ontcyfferen; terwyl ondertusschen dit ontcyfferen, hoe zeer ook aan verscheide taalen vooräl in poëzy eigen, echter den Nederduitschen leezer, hieraan geheel ongewoon, niet alleen moeilyk voorkomt, maar ook volstrekt moet gemyd worden, wil men hem niet geheel afschrikken." Hoe byzonder kunstig in deeze zinsnede ons ongevoelig eene proeve van den styl van SPALDING gegeven wordt, zal ieder ligtelyk bemerken. Inderdaad, de Heer LUBLINK vermag veel met zyne zuivere, ongedwongene en bevallige wending van woorden en zinsneden; zo dat uit zyne Schriften ten duidelykften blyken kan, dat onze taal met recht op rykheid, buigzaamheid en zoetvloeijendheid aanspraak maakt.

Het Werkjen is verdeeld in vier Afdelingen, handelende de eerste over de betrekking en den invloed van den Godsdienst op de menschelyke natuur, — de tweede over aanleidingen tot, en zwakke verdediging van het onverschillige omtrent den Godsdienst, —— de derde over de blyken van ernstige deelneeming aan den Godsdienst, — de vierde over de zekerste wyze om den Godsdienst voor den Mensch belangryk te maaken.

Het geheel is zo overtuigend, helder, ernstig, en echter geheel vry van dweepachtige gevoelens, dat wy hetzelve den waaren Godsdienstvriend tot eene blyde herinnering, den Twyfelmoedigen tot eenen steun, gerust durven aanpryzen, en, zo immer eenig Werkjen, dan voorwaar zoude dit geschikt zyn om den Spotter tot schaamte, en den Verachter van den Godsdienst tot overtuiging en hoogachting te brengen.

Hoe eenvoudig en nadrukkelyk is, by de gemaakte veronderstellingen van den loszinnigen, dat 'er zekere geleerdheid als wetenschap zou vereischt worden, om met deelneeming Godsdienstige gevoelens te koesteren; dat de daartoe vereischte kundigheden een byzonder vak van geleerdheid uitmaken, en dus tot het beroep van den Godgeleerde en Geestelyke alleen behoren; hoe duidelyk, zeggen wy, is daaromtrent de volgende bedenking, welke wy, tot eene kleine proeve, uit de tweede Afdeling overnemen. „ De zorg voor de ziel, voor waarheid, deugd en wezenlyk geluk, is toch, in allen gevalle, wel van zoo veel waarde, als de zorg voor de gezondheid. Indien ik nu liever gezond dan ziek wil weezen, liever myn leven bewaaren dan verkorten, zal ik

ik het toch niet verstandig oordeelen, vooral by eene ziekelyke gesteldheid, om alle bedenkingen en oplettendheid in den wind te slaan, onder voorwendsel, dat ik geen Arts ben, en dat men van my niet kan vergen, met de oefening van zyn uitgestrekte weetenschap, myn verstand te kwellen, myn beroep te verzuimen, en 'er myne uitspanningen aan op te offeren. Ik zou immers, zonder veel inspanning van geest, uit eigen waarneemingen en ingewonnen berichten, ligtelyk kunnen opmaaken, welke leefregels en geneesmiddelen, in myne plaatshebbende omstandigheden, voor my het beste waren. Ik zou verlangen den Geneesmeester te leeren kennen, van wiens bekwaamheid ik verzekerd was, en zyn voorschriften, vooral, indien hy 'er my de nuttigheid van mogt verklaaren, zorgvuldig opvolgen. Ik behoefde my daartoe immers niet in de Artzenygeleerdheid zodanig te verdiepen, dat myn overige betrekkingen en levensgenot daaronder zouden moeten lyden," enz.

Wil men eene uit de derde Afdeling; hoe zeker is de volgende aanmerking. „ Hoe veel zou 'er de goede zaak niet by winnen, indien de belyders van den Godsdienst in het algemeen, en die van het zuiver, werkdaadig en verdraagzaam Christendom in het byzonder, ten vollen overtuigd waren, dat het, ook by alle verschil van gevoelens, meer op *doen*, dan op *weeten* en twisten aankomt! Hoe ras zou dan alle verbittering van partyen ophouden, en eene minlyke eensgezindheid stand grypen!"

Onpartydig en overtuigend is, naar ons inzien, ook in deeze Afdeling, het oordeel over de nieuwe Wysbegeerte en derzelver byzondere en nog ongebruikte Kunstwoorden omtrent de kundigheden wegens het hoogste Wezen en onze betrekking tot hetzelve; zie bladz. 119 env.; waarmede men insgelyks vergelyke het laatste gedeelte der vierde Afdeling, het welk met deeze woorden eindigt, welke wy gaarne overnemen: „ De ernstige bezorgdheid voor 's menschen hoogst belang, welke zich zelven reeds zoo ryklyk beloont, doet zoo weinig afbreuk aan de bedoeling der gezellige samenleeving, dat veelmeer elke nuttige bezigheid daardoor beter bestierd, elke aangenaamheid des levens daardoor verfraaid en verzekerd wordt. Het is dus verdienstelyk jegens het menschdom gehandeld, ter uitbreiding en beves-

vestiging hiervan, naar alle onze vermogens mede te werken."

Deeze vertaling of vrye arbeid naar het Werk van SPALDING ſtelle men gerust in de boekverzamelingen naast de vertalingen der Werken van ZOLLIKOFER, BLAIR, GELLERT en anderen. Deeze en dergelyke Werken zullen den lieveling der Fortuin tot dubbelde waakzaamheid over zich zelven vermaanen, den troostbehoevenden tot opbeuring verſtrekken; met één woord, den heilbegeerigen tot de betragting van deugd en goede zeden niet weinig behulpzaam zyn.

Brieven en Briefwisſeling van JOANNES LUBLINK, den Jongen. *Te Amſterdam, by* J. Allart, 1803. *In gr. 8vo.* 334 *bl.*

Door veele uitmuntende Werken, door menige bevallige Verhandeling, is de Heer JOANNES LUBLINK *de Jonge* bekend. Zy, die 's mans ſtyl en onderhoudenden ſchryftrant kennen, zullen gewis denzelven, met ons, op zeer hoogen prys ſtellen. Daar zo veele anderen ons door eene duistere en ſtootende taal vermoeien, verkwikt hy, als 't ware, den Lezer telkens met zynen zo vloeijenden ſtyl en ter ſnede bygebragte vernuftige verhalen en aardige versjens. Op gelyke wyze ſchreef hy de Brieven, die in deeze Verzameling voorkomen, welker inhoud deeze is: 1. *Over de Nederduitſche Taalverryking.* 2. *Antwoord op denzelven.* 3. *Over den byzonderen ſmaak om Leerredenen te leezen.* 4. *Over de Verbeelding en Droomen.* 5. *Over eenige Spreekwyzen in de Nederduitſche taal.* 6. *Antwoord op denzelven.* 7. *Over het Gebed.* 8. *Over de Vryheid van de Drukpers.* 9. *Antwoord op denzelven.* 10. *Over den oirſprong en de afleiding van eenige Woorden in de Nederduitſche taal.* 11. *Antwoord op denzelven.* 12. *Troostbrief aan eene Moeder, by het afſterven van haaren eenigen Zoon.* 13. *Tweede Troostbrief.* 14. *Over het genot van Vruchten en Bloemen.* 15. *Antwoord op denzelven.* 16. *Over het Puntdicht.* — Allen zyn dus niet van den Heer LUBLINK zelven geſchreeven; behelzende zommigen, gelyk wy gezien hebben, Antwoorden op zyne Brieven.

De eerſte Brief, over de Nederduitſche Taalverryking, ſchynt zynen oirſprong af te leiden uit de fraaije Proeve des Schryvers, over het zelfde onderwerp, te vinden in het *Nieuw Algemeen Magazyn*, 3de Deel 1ſte Stuk, bladz. 289. Het woord *Nachtgelykheid* wordt boven *Dag- en Nachtëvening*, *Samenklank* voor *Harmonie* gekoozen, boven *overéén-*

of *samenstemming* en *welluidendheid*. Waarom, vraagt de Schryver, niet *Gewaskunde* boven *Kruidkunde*, of het meer algemeene *Plantkunde* voor *Botanie*, — *Muurgroef* boven *Muurrond*, *Muurvak* en *uitgeronde Muurholte*, voor *Nis*; en zo vervolgends.

Om uit deezen Brief nog iets by te brengen, strekken de volgende aanmerkingen omtrent het Hoogduitsche woord *Entschlossenheit*. „ Ik weet hier voor geen Nederduitsch, dat „ my voldoet. Het is een geresolveerde kaerel, die wat „ hy besloten heeft ter uitvoer brengt: dit is de Hoogduit„ sche *Mann von Entschlossenheit*. Het eerst dat my dit in „ het Nederduitsch letterlyk is voorgekomen, maakte, door „ de koddige toepassing, op my indruk. Men verhaalde „ naamelyk, dat by een Illuminatie, in een der naburige „ Steden, na de terugkomst der Vorstelyke Familie in 1787, „ op een sassinet een vaers geleezen wierd, waar van de eer„ ste regel dus luidde:

„ *Beslotenheid en moed, gepaard met fyn verstand* ...."

„ Men vroeg wat dit eerste woord betekende? Een der voor„ stemmers, die het oirsprongklyke woord niet kende, dat waar„ schynlyk den Dichter voor den geest zweefde, zei: ik ken „ dit woord, in onze taal, in geen ander verband, dan met „ het woord Coliek, als een bekende kunstterm, een besloten „ Coliek, — en *Coliekigheid* zal het hier toch niet beteke„ nen. Evenwel ik heb naderhand gezien, dat een van on„ ze keurigste Schryvers, die zich der zuivere Nederduitsche „ taal en styl by uitstek ter harte neemt, geen zwaarigheid „ maakt, dit even letterlyk over te neemen. De kundige „ STUART naamelyk," enz.

Den Schryver van het Antwoord op deezen Brief behaagen, om, zo het ons voorkomt, voldoende redenen, *Nachtgelykheid* en *Samenklank* onder anderen niet: van *Muurgroef* wordt niet gesproken; wy zouden liefst *Nis* maar behouden; en waarom is dit niet even goed als *Tempel* en zo veele andere dergelyke woorden? In zyne overige aanmerkingen doet deeze geleerde man eene byzondere kunde in dit vak kennen; eene kunde, door eene beoeffening van veele jaaren slegts te verkrygen. De laatste aanmerking, echter, in deezen Brief, omtrent de woorden *Kinderliefde* en *Ouderliefde*, in antwoord op 't gestelde door LUBLINK bladz. 20, is niet zeer duidelyk. VONDELS regels, in zynen *Faëton*, zyn ons hieromtrent altyd een richtsnoer geweest:

Wat is de Kinderliefde kragtig
En Ouderliefde koud en kil!

Ieder voelt hier ongetwyfeld de meening.

Over

Over alle de Brieven te spreken, laat het bestek eener Beoordeeling in dit Maandwerk niet toe. Wy zullen ons des by die over de Nederduitsche Letterkunde blyven bepalen. —— De vyfde Brief handelt over de volgende Spreekwyzen in de Nederduitsche taal: *De haaren of golven gloei kemmen. De vinnen van zich steeken. Iemand aan den mond hangen. Hy heeft hair op zyne tanden. Alles moet by hem op zyn elf-en-dertigste weezen. Het kon niet door den beugel. De hand over het hart leggen. Ondertusschen sterft de koe, de keizer, of de olyfant. Hy speelt om den Keizer zyn baard. Hy weet waar Abraham de mostert haalt. De dagen zyn een haanetreê gelengd. Hy leeft op een' grooten voet. Hy is de Tramontane kwyt. Hy slaapt als een roos. Dit onder de roos (ter geheimhouding.)*

Veele uitleggingen derzelve behagen ons zeer: ook by die, waarin wy het met den Heer LUBLINK niet eens zyn, verwonderen wy ons over de vernuftige vinding. Het zegel der waarheid draagt, buiten twyffel, deeze eenvoudige uitlegging van: *alles moet by hem op zyn elf-en-dertigste weezen.* „ Wanneer, volgens onze voorige Staatsgesteldheid, in het „ gewest Friesland, zaaken van gewigt ter uitvoer moesten „ gebragt worden, wierd de eenpaarigheid van verscheide „ Collegiën; zo wel van de Steden als van de Grietenyen, „ vereischt. Het getal nu der stemmende Steden was elf, „ der Grietenyen dertig," enz.

Echter mishaagt ons de Spreekwyze: *hy slaapt als in roos*, voor: *hy slaapt als een roos.* Wat is natuurlyker dan, het kind slaapt als een roos; het ligt daar zo onschuldig en bekoorlyk als een roos; een blos als van een roosjen ligt op het aangezigtjen, dat door zyne volheid, als ware het een holle roos, rond staat. Van kinderen is dit natuurlyk op menschen overgebragt; waarom wy noch met den Heer ALEWYN, die eene omslagtige aantekening hieromtrent heeft in het 1ste Deel van de *Letterkundige Maatschappy te Leyden*, bladz. 105 tot 109, noch met den Heer LUBLINK, deeze zogenaamde verbetering goedkeuren. Daarenboven, *slaapen in roozen, roozenbed* enz. hebben, even als by de Latynen *roseo recubare toro* &c., altyd eene wellustige betekenis; het geen geheel het tegengestelde is van de Spreekwyze, *hy slaapt als een roos.* Wy zouden dit gemaklyk met menig voorbeeld kunnen aantoonen. De Schryver van het Antwoord op deezen Brief is het met ons gantsch niet eens: *slaapen als in roozen* bevalt hem juist byzonder.

In den tienden Brief, over den oirsprong en de afleiding van eenige Woorden in de Nederduitsche taal; worden de woorden *Averechts*, *Basterd*, *Bastaard*, *Betuwe*, *gissen*,

Gooiland, *Hoosvat*, *Herberg*; *Ledikant*, *mak*; *noode*, *omhelzen*, *Pillegift*, *Piloot*, *puuren*, *schoorvoetende*, *Stiefmoeder*; *somtyds*, *Sul*, *verbluffen*, *verbysteren*, *Beetje*, *Belul*; getoetst. De uitlegging van *Stiefmoeder* van *Stede* voor *Stad*, gelyk *Stads-* of *Stede-kind*, een Kind dat onder het bestier der Overheid gesteld is, schynt ons niet zeer aannemelyk. Den Schryver des elfden Briefs, of het Antwoord op den voorgaanden, bevalt deeze uitlegging mede niet; gelyk ook niet b. v. die van *Betuwe*; waaromtrent wy het met hem volkomen eens zyn.

Nu nog iets over den laatsten of zestienden Brief, over het Puntdicht. De aanvang deszelven is inderdaad in dien bevalligen en den Hr. LUBLINK zo byzonder eigen luchtigen styl gesteld; en wy zouden gerust aan hem schryven, het geen hy zynen Vriend (zo deeze Brief wezenlyk aan iemand is gericht) schreef: *uw satyrieke geest vond altoos vermaak in alles wat geestig, vlug, puntig was.*

Schoon wy juiste bepaalingen van soorten, omtrent zulke onderwerpen als het Puntdicht, om derzelver moeijelyke, zo niet onmogelyke grensscheidingen, niet goedkeuren, beviel ons deeze Brief, om de zo geestige Puntdichtjes, ongemeen. Boven anderen munten uit:

GRAFSCHRIFT OP EEN' STOKOUDEN DOODGRAAVER.

Een oude steun van zyn gezin
Ligt hier, en heeft de spreuk gestaafd:
Hy, die voor andren kuilen graaft,
Valt, eindelyk, eens zelf daarin.

VERLICHTING.

Zo! — sluit de luiken op! — nu zal 't vooreerst wel gaan;
Gy hebt, dit is genoeg, de donkerheid verdreven:
Want om my meerder licht als noodig is te geeven,
Behoeft gy waarlyk niet myn glazen in te slaan.

Waar voor de geestige *verlichting onzer Eeuw*, bl. 318, ook uitmuntende in vinding, niet behoeft te wyken.

By het lezen van het Puntdichtjen, bl. 319,

't Is toch, zei Lysje listig, aardig
En indedaad verwond'renswaardig,
Dat altoos by de rykste liên
Het meeste geld juist wordt gezien:

behooren wy, en allen, wien wy het voorgelezen hebben, onder de blinden of ongevoeligen.

Onverbeterlyk inderdaad is het *onverbeterlyk Jassen:*

Wie(n) zou dat leutren niet verveelen,
Zegt Jan, daar Klaas het spel verbruidt?
Leer toch als BONAPARTE *speelen;*
Die speelt in eens vyfhonderd uit.

Nog behagen ons de volgenden:

DE METAPHYSISCHE EGOÏST.

Diepzinnig onderzoekt de man
Hoe of zyn Ik iets weeten kan.
Veel beter waar' zyn zorg besteed,
Te ontdekken of zyn Ik iets weet.

AAN AMINT.

't Is dan nog onbeslist, Amint, of gy zult trouwen,
Nu wilt ge eens, dan weêr niet, uit vrees 't mogt u berouwen,
Gy kwelt me, en vraagt of ik u niet te raaden weet?
Wel! trouw dan niet, en doe gelyk uw Vader deed.

SALOMONS WYSHEID.

Moest elk in Salomon het schrander doorzicht pryzen,
Toen hy de Moeder van het zoontje hadt ontdekt;
't Had mooglyk zyn verstand nog meer tot roem verstrekt,
Zo hy van menig kind den Vader aan kon wyzen.

ASTRONOMISCHE WAARNEEMING.

Een nachtwacht vond verscheide knaapen
Byeen, in 't midden van den nacht.
Die samenkomst scheen hem verdacht.
„ *Wat, riep hy, staat gy daar te gaapen?"*
Man, zeggen wy, dat 's onze zaak;
Wy schieten starren, *een vermaak*
Dat we immers schuldeloos genieten.
Juist ziet de wacht een star verschieten;
„ *De duivel, (roept hy) dat was raak!"*

Doch wy zouden te breedvoerig worden. — In het Naschrift van deezen Brief heeft men eene Vertaling van een Fransch Gedicht van den Heer FREVILLE voor zyn boeksken, *Geschiedenis van beroemde Kinderen.* (Het is inderdaad jammer, dat de Geschiedenissen in dit anders zo uitmuntend Werkjen dikwyls den toets der waarheid niet kunnen doorstaan.) Deeze Vertaling van den Hr. LUBLINK is zo fraai, dat wy niet alleen dezelve met veel genoegen geleezen hebben, maar ook met geestdrift die anderen gaarne voorlazen.

Zie daar wat wy omtrent deeze Brieven en Briefwisseling vermeenden te moeten zeggen. Dat deeze bundel van andere gevolgd worde, is onze hartelyke wensch; en wy durven het allen beminnaaren der Nederduitsche Letterkunde raaden, hieromtrent den kundigen en verdienstelyken Schryver van dit Werkjen, zo te raadpleegen, als aanmerkingen, en wat dies meer zy, toe te voegen; ten einde hem in staat te stellen, ons op meerdere zulke letterkundige gerechten te vergasten.

Het Magdalena's Kerkhof, door J. J. REGNAULT-WARIN. *Uit het Fransch. Te Amsterdam*, by M. Schalekamp, 1803. *In gr. 8vo. Iste Deel*, 224 *bl. IIde Deel*, 229 *bl.*

„Wy zyn hier geenzins onder gemeene dooden. Op ieder dezer graven zyn de naamen van beroemde mannen geschreven, en de onsterflykheid heeft zich op dezelven ter nedergezet, ten dage toen zy daarin zyn gelegd geworden. Dáár ligt MALESHERBES, zoo groot aan het hof, grooter nog in zyn afzonderlyk leven, Wysgeer geduurende zyne verwydering van het Hof, Staatsdiënaar en Burger te gelyk, door zyn deugdzaam leven der algemeene hoogachting, door zynen dood bewondering, en, wegens zyn gemis, betreuringwaardig. Digt by hem rust de CICERO van Frankryk, de vermaarde VERGNIAUD, die de welsprekendheid met zich in het graf schynt weggevoerd te hebben. Een weinig verder, de SOCRATES der *Omwenteling*, de wyze BAILLY, die, door dezelfde handen, kransen voor hem zag vlechten, en een schavot oprichten. Niet verre van daar rust het stoflyk overschot van LAVOISIER, de schepper dier bespiegelende en doordringende Scheikunde, welke de tallooze draaden uiteenschift, waaruit de Godheid het geheelal heeft zaamgeweeven. Eindelyk, een paar treden van u af, heeft de aarde ROUCHER verzwolgen, die dikwyls de pen van eenen THOMSON, soms die van eenen RACINE leende. De reeks van dooden, welke zich rondom de opgenoemden bevinden, zou te lang zyn om onderscheidenlyk op te tellen; maar ik kan my niet wederhouden, uwe aandagt te vestigen op die naby gelegen heuvelen, die door eenige *Babylonische Wilgen* overschaduwd worden. Onder dit groen ligt LODEWYK *de Zestiende* met zyne Maagen begraven. Zie daar het hof van eenige beheerschers dezer waereld! . . . .”

Wat dunkt u, Lezer! van ene nachtwandeling op zulk een Kerkhof? Gy zoudt u echter met dit Werk bedriegen, zo gy zodanige onderrichtingen, beschouwingen en herinneringen hier verwachten mogt, als de tytel en het geen wy daar afschreven ons natuurlyk schynen te beloven. De man, die

den

den laatsten Koning der Franschen in zyne laatste ogenblikken heeft bygestaan, EDGEWORTH DE FERMONT, verhaalt hier by deze graven een aantal byzonderheden wegens de gevangenis en laatste dagen van de ongelukkige Koninglyke Familie; byzonderheden, die, byaldien dezelve echt zyn, zeer veel ophelderen voor het Publiek, dat nog donker was, en ons by de lezing waarlyk meer dan eens verbaasd hebben. Dan het geheel is zo in den geest en toon van een verSierd Verhaal, en met het gevoel van den Dichter, ter neder gesteld, dat wy voor ons, eer wy op een goed gedeelte van het geen hier voorkomt durven afgaan, een eenvoudig, van alle die sieradien ontkleed, verhaal verlangen zouden, en hier en daar dan ook nog wel enig bewys, in zo ver namelyk de zaak daar voor vatbaar is. Het stuk is intusschen schoon gesteld, en wy lazen het in zo ver ook met genoegen; leerzaam is het in meer dan een opzicht, en wy zien dus het vervolg met verlangen te gemoed. Ziet hier eene treffende proeve, die voorzeker ook onze Lezers van dit Geschrift gunstig zal doen denken.

„ Welk eene klaarblyklyke tegenstrydigheid tusschen LODEWYK op den troon, en LODEWYK in de kluisters! welk eene zonderlingheid in dit verschil, die alle de beschouwingen van het menschlyk hart in verwarring brengt, alle waarschynlykheden omverre werpt, alle overeenkomsten wederstreeft! Toen LODEWYK *de Zestiende*, de eerste Monarch in *Europa*, alles vermogt, durfde hy niets; hy dursde spreken als mensch, en handelen als held, toen hem geene magt meer overig was. Het gewigt eens scepters was te zwaar voor zyne zwakke handen; dat zyner keetenen droeg hy op eene edele wyze. Op een troon gezeten, boezemde hy meermaalen verachting in; in eene tooren opgesloten, perste hy altyd eerbied af. De grootheid van staat scheen voor hem een lastige stofkring, waarin hy, onophoudelyk geprangd, niet konde ademen; zodra hy, mag ik my dus uitdrukken, in het ongeluk nederstortte, werd de kalmte in zyn gemoed, en de helderheid op zyn gelaat herboren. Eindelyk, indien hy te midden zyner hofhouding ware gestorven, de Tydrekening alléén zou zynen naam, zonder eenigen luister, onder die zyner voorzaaten hebben gesteld; terwyl nu de Geschiedenis én Dichtkonst, beiden, de grootheid van zynen val, de waardigheid van zyne uitgestaane smarten en den roem van zyn martelaarschap op zyne, met palmen overdekte, grafplaats etzen."

„ Het is hier de plaats niet om de oorzaken dezer verwonderlyke tegenstrydigheden op te spooren, welker ontscheiding alle de scherpzinnigheid eener verfynde boven-natuurkunde zoude vorderen."

„ Ik kan my nogthands niet onthouden, om 'er twee van aan te stippen; de eene uit 's Konings hart, de andere

uit zyn ligchaamsgestel afgeleid. De eerste, welke voortsproot uit een godsdienstig geloof, zonder twyfeling en zonder veranderlykheid, deed hem de vergankiyke grootheid verachten, om alleen naar die der onsterflykheid te streven. Minder godvruchtig Christen, zou hy een vermogender Vorst, een beter gehoorzaamd Bestuurer geweest zyn; maar zyne gevangenschap, vooronderfteld dat hy die heeft moeten ondergaan, zou niet verzagt geworden zyn door de zegeningen van den Godsdienst.— Het is in de werkeloosheid der waterächtige vogten, in de koelzinnigheid van een loom gestel, dat ik de andere oorzaak ontwaare. Door de fortuin op een schitterend tooneel geplaatst, waarop men werkzaam moet zyn, om in aanzien te geraaken, maar door de natuur gedoemd, om byna onbeweeglyk te blyven, heeft LODEWYK den maalstroom der gebeurtenisfen zien ontstaan, wasfen en rondom zich zien bruischen, waaraan hy zelf de beweging had behoren in te drukken, en die, integendeel, hem hebben weggesleept. Verlaagd en gevangen, ophoudende langer de speelbal der omstandigheden te zyn, heeft hy, voor de eerstemaal, niet de bestemming, welke voor hem het roemrykst was, maar den toestand, die hem de gunstigste toescheen, gevonden. Zyn gehoor is niet langer vermoeid geworden door het gedruisch der grootheid en het geweld der omwentelingen, waarop eene langduurige stilte gevolgd is. De wonderlyke en verschillende mengeling der openbaare zaken, welke zich, iederen dag, al zinkende in den baijerd verloor, is vervangen geworden door de stille eenzelvigheid van een eentoonig leven, zoo overëenkomstig met den smaak des Konings en met zyne behoeften. Van een, in deszelfs gang en rol gedwarsboomd, tooneelspeler, is hy een lydlyk aanschouwer geworden; de tegenstand zyner werkeloosheid, die een ontkennende moed is, heeft dien aangevuld, welken hem de natuur geweigerd had. En, indien men hierby in aanmerking neemt, dat eene jammerlyke noodlottigheid, of veeleer een wreed verband, hem, geduurende zyne gantsche gevangenis, heeft doen omringen door een zaamenraapsel van menschen, onbeschoft uit gewoonte, ondeugend door smaak, wreed door hunne denkwyze, en die de angsten zyner langduurige zieltooging, op elken dag, zelfs op dien, welke zyne laatste was, voor hem nog meer hebben verbitterd, dan zal men zich niet langer verwonderen, dat hy een groot man geschenen heeft in den Tempel, terwyl hy zoo weinig den Monarch vertoonde in het palleis der Tuilleriën, en dat de gloriekroon der heiligen op de grafplaats schittert van hem, wiens troon mer duisternis omtogen was."

Zodanige redeneringen ontmoeten wy hier meer dan eens, en alzo laat de lezing van dit Kerkhof iets meer toch na, dan ene weemoedige aandoening over het treurig einde van den ongelukkigen Vorst; wiens asch in vrede ruste!

Ryk-

Rykdom, Middelbare Stand en Armoede. In drie Bespiegelingen. Met Plaaten. Te Haarlem, by A. Loosjes Pz. 1803. *In gr. 8vo. 208 bl.*

Het onderwerp zelve en de wyze van uitvoering, rykdom van denkbeelden en recht nuttige lesfen, treffend, zonder enigen gezochten opschik, maar natuurlyk en dichterlyk, voorgesteld, — kortom alles pryst deze beschouwingen van *Armoede en Rykdom, en den Middenstand, tusschen overvloed en gebrek*, zulken Lezeren aan, die *leerzame, nuttige en troostryke aanmerkingen en herinneringen* verlangen in een Werk, waarmede zy zich in een uur van uitspanning onderhouden. Ons althands gaven deze Bespiegelingen reeds meer dan één genoeglyk uur, en wy wenschen hartlyk, dat zy vele Lezers mogen vinden. De Schryver schetst ons deze onderscheidene Standen in derzelver waarde, helderc iedere Bespiegeling met een welgekozen Voorbeeld op, en weet zyne Lezers op zodanig ene wyze te roeren, als het best geschikt is, opdat zy, tot welk enen Stand zy ook behoren, naar zyne bedoeling, beter, gelukkiger en voortreflyker worden mogen. Hetzelfde onderwerp wordt telkens bezongen in een vry uitvoerig Dichtstuk. Wy verklaren oprecht, niet te weten of wy aan de Poëzy dan aan het Proza hier den voorrang moeten geven, daar ieder uitmunt in zyn soort, en betuigen den Heere LOOSJES, die het Proza, en Mejuffrouwe P. MOENS, die de Poëzy vervaardigd heeft, voor deze hunne meesterstukken onzen hartlyken dank, vertrouwende dat het noemen van deze Namen genoeg zal wezen voor het Publiek, en wy alzo verschoond zyn van ons gunstig gevoelen over dit Werk te staven door het leveren van ene Proeve, waarvan wy, hoe ongaarne ook, uit hoofde van den overvloed van Geschriften, welker aankondiging wy reeds te lang moesten uitstellen, ons onthouden moeten.

Kleine Dichterlyke Handschriften. XVde Schakeering. Te Amsteldam, by P. J. Uylenbroek. *In gr. 8vo. 152 bl.*

Voorzeker hebben de stukjes, die hier voorkomen, waarde. Want wy lazen dezelve met genoegen; hoewel het uitmuntend Latynsch Dichtstuk van H. DE BOSCH *aan* SCHIMMELPENNINCK, *na den Vrede van Amiens*, juist hier het eerste voorkomt, en na de leezing van hetzelve (die men voorzeker meer dan eens herhaalen zal) alles, wat slechts middelmaatig is, en toch Poëzy genoemd wordt, ondraaglyk weezen moet. Ook het *Carmen Trochaicum* van J. M. VAN VOLLENHOVEN, *De Lof van den Zomer* getyteld, behaagt by uitneemendheid; en

en de Navolgingen van het laatstgenoemde, door den Dichter zelven en TOUS. WOORDHOUDER, en van het eerstgenoemde Dichtstuk, door P. J. UYLENBROEK, zyn in ons oog zeer aangenaame geschenken, voor dezulken, die het oorspronglyke niet kunnen leezen. Voords vonden wy hier een aantal stukjes vol in het oog loopende schoonheden; in het byzonder beviel ons de overbrenging eener *Ballade* van STOLBERG, *De Boetvaardige*, welke wy met het oorspronglyke vergeleeken en waarlyk fraai vonden. Indien wy onszelven recht beöordeelen, dan is het maaken van *honorabele mentie* by voorkeur juist van dit werk van den Heer P. G. WITSEN GEYSBEEK in het geheel geen gevolg van het ontzach en de vrees, by ons verwekt, door zyne *overschoone* Satyre, die hy ter onzer stichting NB. *uit het Deensch* heeft overgebragt:

„ *Ga heen, en doe, in druk, heel de aarde uw lessen horen:*
„ *Daaruit worde eens het heil van duizenden geboren!"*
Sprak God, toen hy 't bestaan des Schryvers (*) *had volend:*
Maar Satan sprak, door hoogmoed aangedreven:
„ *Zyn evenbeeld wil ik het aanzyn geven;"*
En ziet, 'er wierd een Recensent.

(*) P. G. WITSEN GEYSBEEK?

En ten bewyze daarvan waagen wy het, een *ipse fecit* van deezen Dichter, juist wel niet te *recenseeren*, maar eenvoudig na te schryven:

OP DE GEHOUDEN LEERREDE IN VAERZEN, VAN **.

Jan heeft lang zyn gemeente eerst ongerymd gesticht,
Maar, ongerymdst, toen hy 't laatst heeft op rym verricht.

Indien intusschen de Hekeldichter den zelfden JAN hier op het oog had, aan wien wy aanstonds dachten, zo verzekeren wy hem, van dien JAN meer dan eens eene Leerreden *in onrym* gehoord te hebben met uitneemende stichting; offschoon wy den JANTJE's trek, om eens *op rym* te prediken, niet minder afkeuren, dan WITSEN GEYSBEEK dit mag doen.

Letterkransje: door P. J. HERON. *Te Middelburg, by* S. van Benthem, 1803. *In gr. 8vo.* 114 *bl.*

„ Weinige dagen vóór de uitgaaf van dit stukje, storf, helaas! deszelfs maker;" dit meldt ons een der Leermeesters van dezen uitmuntenden Jongling, in een *Naberichte*, en geeft een treffend getuignis nopens het verstand, de kunde, den vlyt en de zedelykheid van den overledenen, wiens

vroe-

vroege dood alzo indedaad een zwaar verlies is voor de Maatschappy, en ook voor de Dichtkunst. De 36 Dichtstukjes, die wy hier ontvangen, en ook een opstel in Proza, ter nagedachtenis van zynen gestorvenen Broeder, billyken niet alleen dit vereerend getuignis van den Leermeester, maar doen ook, hoe zeer zy nog enen aanvanger in de Kunst kenmerken, den toekomenden Dichter reeds kennen; wiens verlies te groter is, daar hy zyne Zangen vooral aan Godsdienst en Deugd zou gewyd hebben. HET LEERZAME SCHOUWTONEEL zy ter proeve:

Wat vliegt ge, ô sterveling! naar dartle Speeltoneelen,
Om 's waerelds ydelheid, in al heur' tooi, te zien?
Dit plekje gronds, beschaeuwd door 't lommer van abeelen,
Zal u een deftig stuk, zoo schoon als leerzaam, biên.
Het Schouwtoneel vertoont slechts ruw bewassen muuren,
In wier vervallen kreits een Kerkhof is gesticht:
Geen fraai Toneelgordyn ryst daar op de avonduuren —
't Is altyd opgehaald voor 's wandlaars aangezicht.
't Afschuwlyk doodshoofd, met de ontvleeschte bakkeneelen
En knokken, zyn de Acteurs, die, door der eeuwen kring,
Schoon stom en roereloos, een achtbaar Treurspel spelen,
't Gene altyd zich ontknoopt in stofverwisseling.
Beschouw, verdwaasde mensch! met eerbied die vertoning,
Als de avondster dit rond in blaauwen lutster hult:
Gedenk, dat ge eindlyk ook, al waart ge een trotsche Koning,
Die stof des Treurspels, op een Kerkhof, wezen zult.

In dezen veelbelovenden Jongling bragten de Ouders hun *vierde* en *laatste* kind naar het graf!

Lykzangen voor Mr. HIERONYMUS VAN ALPHEN, *overleden in 's Gravenhage, den* 13*den van Grasmaand* 1803. *Te Rotterdam, by* Cornel *en* van Baalen. *In gr. 8vo.* 124 *bl.*

En de nyd (die domheid haatte)
Hoorde en zei: „'t is schoon."

Volgens 't getuignis van zekeren Dichter, in dezen Bundel, zeide dit de Nyd als VAN ALPHEN zong; maar by deze *Zangen* zwygt zy voorzeker, want dezelve zyn beneden hare aandacht; en al mogt men een enkel versje middenmatig of althands draaglyk vinden, geen dezer stukjes zal de nyd toch kunnen gaande maken. De Verzamelaar, Beschaver en Uitgever van deze Lykzangen schynt zelve te voelen, dat door dezelve aan de *Kunst* juist niet wordt voldaan; doch als hy dan eens weder met deze zyne vrienden *aan zyn hart*, maar *niet aan de Kunst* wil voldoen, zo verzoeken wy dat hy het

het Publiek van het aanhoren van zodanige Zangen gelieve te verschonen; en onder dat beding gunnen wy hem gaarne zulk een, in dat geval, *onschuldig* vermaak; gelyk wy ook den Redenaar, wiens *Lofreden* in Proza dezen Bundel besluit, den spreekstoel gaarne gunnen, wanneer maar onze tegenwoordigheid daarby niet vereischt wordt. De Dichter, (*si Diis placet*) uit wiens onnavolgbare *Epode* wy reeds een proefje gaven, zegt wel een waar woord, als hy zingt:

Ziet ik plant deez' telg ter eere
Van VAN ALPHENS *naam:*
Maar zy zal zoo lang niet duuren,
Als die waarde naam.

En wy gevoelen al het gewicht van het verlies, dat de Kunst geleden heeft door den dood van den te recht geliefkoosden Dichter, by het lezen dezer Zangen, die zyn aandenken vereeren willen; daar zy het sprekendst bewys opleveren, dat, onder de menigte der genen, die zich *Dichters* noemen en laten noemen, *een Dichter als* VAN ALPHEN wel ene *witte Rave* is.

Zakboekjen; of, Letter- en Prent-Geschenk voor de Nederlandsche Jeugd: bevattende eene Verzameling van aangenaame en leerzaame Vertellingen, Raadsels, Lessen, enz. In rym en onrym. Te Amsteldam, by P. Jansz. *In* 12mo. 88 *bl.*

In zyne korte Voorrede berigt ons de Schryver, dat, ondanks het menigvuldige, over de Opvoeding van Kinderen, en voor de Kinderen zelve geschreeven, 'er zekerlyk nog niet genoeg gedaan is, en dat hy deeze gaaping wilde aanvullen. Indien 's Mans meening zy, dat hy iets, te vooren niet behandeld, in zyne blaadjens levert, verzoeken wy verlof om van hem te verschillen, naardien ons in dezelve niets nieuws is voorgekomen. Met dat alles, en onder deeze bepaaling, pryzen wy zyne moeite. Boekjens, die eenigen tyd door de handen der Jeugd gegaan zyn, worden eerlang ter zyde gelegd; telkens verlangt dezelve na iet nieuws, al bevat het niet anders dan opgewarmden kost. Doch deeze is ook dikmaals smaaklyk, en houdt den leeslust gaande. Daar de Opsteller van dit boeksken den inhoud door verscheidenheid heeft weeten af te wisselen, zal het zekerlyk niet kwaalyk bevallen. En zonder vreeze dat zy 'er iet kwaads uit zullen leeren, kunnen de Ouders het hunnen Kinderen gerust in handen geeven. —— *Vercierd met een* UITMUNTEND *Stel van Twaalf Kunstplaaten*, staat 'er op den titel; lees, in plaats daar van, *een* MIDDELMAATIG *Stel.*

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Algemeene Kerkelyke Geschiedenis der Christenen, door YSBRAND VAN HAMELSVELD. *Vde Deel. Met Plaaten. Te Haarlem, by* F. Bohn. *In gr. 8vo. 400 bl.*

Het Derde Boek deezer Kerklyke Geschiedenisse, het *Derde Tydperk* bevattende van die, in welken VAN HAMELSVELD zyne Kerklyke Geschiedenis afdeelt, van de Regeering van KONSTANTYN DEN GROOTEN, in het begin der vierde Eeuw, tot de Opkomst van MOHAMMED, in de zevende Eeuw, hadt hy, in het voorgaande Deel, tot het *Vierde Hoofdstuk* gebragt (*). Dit maakt het Eerste in dit Boekdeel, en behelst eene korte schets der Wereldlyke Geschiedenis, van den dood van Keizer JULIANUS, tot den ondergang van het Westersche Keizerryk, van het Jaar 363 tot 476.

VAN HAMELSVELD zet zynen arbeid voort op denzelfden door ons te meermaalen gepreezen voet. De rykheid der stoffe, door hem bewerkt, de veelvuldigheid der byzonderheden, welke hier voorkomen, maaken het ons ondoenlyk, tot eene breede opgave te treeden; alleen willen wy eene en andere byzonderheid vermelden.

Ramp op ramp, die het Westersch Ryk met een volslaagen ondergang dreigden, gaf aanleiding, dat de *Heidenen* het *Christendom* als de bron en oorzaak dier onheilen beschouwden. Niets, merkt onze Geschiedschryver op, kon voor de *Christenen* gemaklyker zyn, dan deeze tegenwerping op te lossen. „ Immers," opdat wy verkort deeze oplossing mededeelen, „ hoe geneigd de menschen, in 't algemeen, ook zyn mogen, om de oorzaaken van het verval der Ryken en Staaten te zoeken in de voor ons zoo vaak verborgene oogmerken der God-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroeff. voor* 1802. bl. 97.

Godheid, zoodra men de Godheden, die de *Heidenen* gewoon waren te vereeren, met den eenigen waaren God, den Schepper en Bestuurer van alles, wien de *Christenen*, volgens Rede en Openbaaring, belyden, vergelykt, is niets zekerder, dan dat men van de eersten even min te vreezen als te hoopen hebbe. — Voorts heeft de Christen-Godsdienst, zoo als die door JESUS en zyne Apostelen verkondigd en geleerd is geworden, volstrekt niets in zich, het welk het welzyn en de sterkte van eene Burgermaatschappy, uit zynen aart, zou kunnen benadeelen; of men moest meenen, dat de deugden van maatigheid, menschlievenheid, eerlykheid, en dergelyken, welke het Christendom ten sterksten aanpryst, tegen den welvaart der Maatschappye strydig zouden zyn. — Dit echter kan niet geloochend worden, dat de *Christenen*, door eene zedenleere in te voeren, strenger dan JESUS en zyne eerste leerlingen hadden voorgeschreeven, door hunnen afkeer van den krygsdienst en van het waarneemen van burgerlyke bedieningen en ampten, al vroeg een schynbaar voorwendzel aan de hand gegeeven hebben, om hen van lediggang en werkloosheid te beschuldigen: welk voorwendzel niet weinig versterkt werd door de levenswyze der Monniken, die spoedig by duizenden vermenigvuldigden, en voor den Staat geheel nutloos waren; als ook doordien zeer veelen zich onder de Geestlyken (*Clerici*) lieten inschryven, ten einde van derzelver voorrechten en vryheden, welke hun door de Christen-keizers geschonken werden, gebruik te maaken. — Ook verdient aangemerkt te worden, dat de *Christenen*, naa dat de vervolgingen een einde genomen hadden, niet langer zwaarigheden maakten, om krygs- en burger-bedieningen waar te neemen, en zich in zaaken van Staat en Regeering in te laaten. — Wat de gebreken der Christen-keizeren, naa KONSTANTYN *den Grooten*, betreft, zy waren, met dezelve, toch verreweg beter dan zoo veele dwinglanden en monsters, als zedert AUGUSTUS den troon beklommen en het Ryk verzwakt hadden. Dat zy zwak van geest waren, zich dikwyls meer met Kerkelyke Geschillen, dan met het Regeeringsbestuur, bezig hielden, was toch niet aan den Godsdienst, welken zy beleden, toe te schryven; en hoe weinig staatkundig hunne onderdrukking van het Heidendom ook ware, dezelve ge-

schied-

schiedde nogthans allengs en by trappen, en bragt ook geene zodanige beroerten voort, door welken de ondergang des Ryks verhaast kon worden."

Vermeld hebbende, hoe het *Romeinsche* Ryk in het *Westen*, tot den naam toe, een einde nam, gaat de Schryver tot het *Oostersch* Ryk over, waar wy den zwakken Keizer THEODOSIUS II ontmoeten, die door het Wetboek, het welk naar hem *Codex Theodosianus* heet, zynen naam vereeuwigt, alsmede MARCIANUS en LEO *den Grooten*.

Het vermeldde van de daarop volgende bekeering der *Heidensche Volken* is vry breed; doch doorvlogten met aanmerkingen en ophelderingen, die den Geschiedschryver eere aandoen: Gewaagd hebbende, hoe de inval der barbaarsche Volken aan dezelve gelegenheid gaf om den Christlyken Godsdienst te leeren kennen en te omhelzen, noemt hy dit „ eene merkwaardige gebeurtenis; waar in wy niet kunnen nalaaten, in het algemeen, de spooren van Godlyke wysheid en goedheid op te merken: de Christelyke Godsdienst, hoe zeer thands reeds verbasterd, en met verscheide bygeloovigheden besmet, was te edel, en voor het menschdom te heilzaam, dan dat hy, in den ondergang van het *Romeinsche* Ryk, ook zynen ondergang zou gevonden hebben. — De Geschiedenis, het is waar, laat ons meestal verlegen, wanneer wy haar raadpleegen omtrent de wyze deezer Bekeeringen, en de middelen daartoe aangewend. Waar zy ons daar van bericht doet, hebben wy dikwyls reden, deeze middelen verdacht te houden; gelyk wanneer zy ons van zoo menigvuldige wonderwerken verhaalt, die deeze bekeeringen zouden veroorzaakt hebben: of wy bespeuren verkeerde middelen, niet strookende met den geest van het Christendom; gelyk wanneer de Koningen of Vorsten van eenig Volk, door beloften of door roemzucht, of dergelyken, werden overgehaald, om zich te laaten doopen, waar by zy van het grootste gedeelte hunner onderdaanen gevolgd werden. Ook kunnen wy niet ontkennen, dat door de Zendelingen zelve meer op de zinlykheid deezer Volken werd gewerkt, dan op hun verstand, daar zy een Christendom, reeds opgesmukt door veele uitwendige en niet zelden bygelovige plegtigheden, aan hun voordroegen. Doch met dit alles moeten wy, aan den anderen kant, den moed

en yver deezer Zendelingen bewonderen, en de kracht van den Christelyken Godsdienst straalt ons hier en elders duidlyk in het oog, wanneer wy deeze ongemanierde Volken hunne woeste zeden zien afleggen, en de zachtere beschaafdheid der door hen overwonnen *Romeinen* aanneemen; maar ook voorbeelden ontmoeten van hun vlytig onderzoek in de Heilige Schriften en toeneemen in kunde, niettegenstaande alle die beletzelen, welke hunne eigene onkunde en het verval van geleerdheid in deeze Eeuw hun in den weg legden."

Hier treffen wy de berigten aan van de Bekeering der Oostersche Heidenen, en teffens zo veele Zendelingen zo veele wonderdoeners, waarover VAN HAMELSVELD gepaste aanmerkingen in 't midden brengt. Der *Jooden* en der *Samaritaanen* toestand, ten opzigte van den Christlyken Godsdienst, wordt hier, naar eisch, gedagt. Ten slot gewaagt de Geschiedboeker van *Hemelvereerders*, met aanduiding, hoe men weinig met zekerheid van hun weet; dat dit ook het geval was des Keizers HONORIUS, die een strenge wet tegen hun liet uitgaan. „ Waarschynlyk, " meldt onze Geschiedboeker, „ waren zy lieden, die het *Joodendom* en *Christendom* zodanigerwyze vermengden, dat zy geen van beiden eigenlyk geheel waren toegedaan; terwyl zy den naam van *Hemelvereerders* kunnen gekreegen hebben, of om dat zy zich, in plaats van het woord *God*, liever van het woord *Hemel* bedienden, gelyk de *Jooden* veel gewoon waren, of om dat zy noch veréérders van MOSES, noch van JESUS, maar van den *Hemel* heeten wilden."

Het *Vyfde Hoofdstuk* verschaft ons eene afwisselende stoffe van veelvuldig onderhoud, daar het ons den toestand schetst der Geleerdheid, ten tyde van het verval des *Romeinschen* Ryks. Onder de oorzaaken des vervals verzwygt de Schryver niet, hoe Bygeloof of neiging tot Dweepzugt, zelfs by de voornaamste Leeraaren, veel toebragt tot minachting der Geleerdheid. De bekende Droom of het Gezigt van HIËRONYMUS, wegens het leezen der Heidensche Schryveren, wordt niet vergeeten. Eenige Wetten ter bevordering der Geleerdheid werden 'er gegeeven, en trof men Geleerden onder de *Heidenen* aan, gelyk het verslag van de *Eclectische Wysgeeren* uitwyst. De *Heidensche* Geschiedschryvers worden niet vergeeten. De *Christen*-Geleerden be-

bepaalden zich enkel tot Godsdienſtige onderwerpen; en ſchooten by de *Heidenen* in uitgebreide kundigheden van allerhande Weetenſchappen te kort.

Wy willen hier een kort, maar toelichtend, berigt plaatzen, wegens de Inrichting van het openbaar Onderwys, by de *Christenen* in 't algemeen, in de Christlyke Leer, ten deezen tyde. De beſcheiden deswegen zyn gebrekkig. „ Zoo veel weeten wy," 't zyn de woorden van HAMELSVELD, „ dat kundige Mannen, die geen Kerklyk Ampt bekleedden, als ook *Presbyteri* of *Ouderlingen*, zoodanig onderwys op zich hebben genomen, het zy vrywillig, of op last van eenen of anderen Biſſchop, waar van wy voorbeelden ontmoeten in het leven van den beroemden *Ariäan* AËTIUS en van CHRYSOSTOMUS: ook dit weeten wy, dat zulke *Christenen*, die zich tot het Kerklyk Leeraarampt begaven, in de Wysbegeerte en Welſpreekendheid, door de gewone, zelfs *Heidenſche*, Leeraaren onderweezen zynde, ten deezen tyde enkel eene aanleiding tot verklaaring der Heilige Schrift noodig hadden; alzoo men geen eigenlyk gezegd kunstmaatig zamenſtel der Christelyke Leere tot het onderwys ontworpen had. Uit zoodanig onderwys en de neiging om het *Heidendom* met het *Christendom* te vermengen, vloeide insgelyks voort, dat veele Christenſchryvers, van deeze Eeuw, zoo veele overblyfzelen van het *Heidendom* behouden en in hunne Schriften overgebragt hebben, dat men over hen verſchild heeft, of men hen voor *Heidenen* of *Christenen* moet houden."

Men trof onder de Christenen ook Dichters aan, en HELIODORUS ſtaat hier geboekt als de eerſte Schryver van eenen *Roman* onder de *Christenen*. Anderen vervaardigden Christlyke Gezangen of Liederen, om in Godsdienſtige zamenkomſten gezongen te worden. — Weinig eigenlyk gezegde Wysgeeren trof men by de *Christenen* aan; en moet SYNESIUS, van wien wy hier een breed verſlag vinden, ten voorbeeld dienen, die de *Platoniſche Eclectiſche* Wysgeerte met het *Christendom* heeft zoeken zamen te voegen; dan in de daad moeten wy zeer laage gedagten van de zodanigen vormen. Wy hebben geen plaats om die wartaal uit te ſchryven: alleen diene tot een ſtaal, 't geen hy van God zegt. „ Gy zyt de wortel van het tegenwoordige, voorledene „ en toekomende; gy zyt *Vader* en *Moeder*, *Man* en

 „ *Vrouw*,

„ *Frauw*, stem en stilzwygen, de teelende Natuur der
„ Natuur — het groot middelpunt van alle dingen. —
„ Gy zyt het *teelende* en *het geteelde*, het verlichtende en
„ verlichtte, het schynende en het verborgene door ei-
„ gen glans. — Gy zyt de Vader van uzelven, de
„ vooren-Vader zonder Vader, Zoon van uzelven, de
„ Eenheid, welke vóór de Eenheid was." — Dan
het walgt ons, meer van die wartaal, bl. 310, uit te
schryven.

De *Latynsche* en *Grieksche* Geschiedschryvers ten dien dage onder de *Christenen* vindt men vermeld en op derzelver waarde geschat door een Man, die deezen in eene rechtmaatige schaale opweegt.

De inwendige gesteldheid der Christen-Kerk; aanzien der Geestlykheid; gezag der Bisschoppen, Kluizenaars en Monniken; toeneeming van het Bygeloof; behandeling der Heilige Schriften — maaken de hoofdstoffe uit van het *Zesde Hoofdstuk*, het laatste deezes Deels.

Hoe zeer het gezag der Geestlykheid toenam, welk een invloed KONSTANTYN en de volgende *Christen-Keizers* kreegen, wordt hier ontvouwd; alsmede hoe de heerschzugt der Geestlyken, met den tyd, meer en meer velds won, en aanleiding gaf tot de schendigste gruwelen, om elkander den Kerklyken Zetel te betwisten; zo heevige twisten vielen 'er ter gelegenheid eener verkiezinge tot Bisschop van *Rome* voor, dat men met wapens streedt en bloed stortte en menschen moordde. De *Roomsche* Bisschoppen, in dit tydvak vallende, onder welken SIRICIUS de eerste is, die zich *Papa* of *Paus* noemde, worden in derzelver hoofdtrekken voorgedraagen.

Het blykt, uit eenen Brief van Paus CŒLESTINUS, ten jaare 428 geschreeven, dat de Geestlyken, tot hier toe, byna geene byzondere kleeding droegen. „ De mantel en gordel der Wysgeeren werd wel, by zommigen, reeds uit voorige Eeuwen behouden, maar was niet algemeen. Dat de *Katholyke* Geestlyken te *Konstantinopelen*, omtrent het begin der vyfde Eeuw, in het zwart, en de *Novatiaanen*, in tegendeel, in het wit gekleed gingen, leert ons een gesprek van SISIANIUS, een Bisschop der laatstgemelden, met eenen der *Katholyken*. Hy daagt denzelven uit, om een bewys by te brengen, dat de Geestlyken in het zwart moesten gaan; terwyl hy zelf zyne witte kleeding eene navolging van CHRISTUS en der Heiligen in hunne verheerlyking noemt. Hoe het zy,

daar in komen de Leeraars en Kerkvergaderingen van deezen tyd overeen, dat voor de kleeding der Geestlyken geen sieraad of kostbaarheid voege. HIëRONYMUS heeft zelfs de zwarte kleur zoo wel als de witte afgekeurd."

Des Geschiedboekers aanmerkingen, over het aanzien en de verheffing der Bisschoppen in 't algemeen, zyn zo onpartydig als juist. Hy doet onder anderen opmerken, hoe de overwinningen der *Duitsche* Volken en Vorsten een nieuwen steun gaven aan het gezag der Bisschoppen, daar zy de agting, voorheen den *Druiden* beweezen, op de Bisschoppen overbragten. De Kerkvergaderingen ondersteunden zulks, en breidden die magt uit. Dan, opgehaald hebbende, wat ongunstigs GREGORIUS *van Nazianzus* gezegd hadt, en dit nader aangedrongen, verzagt hy zulks eenigzins, door het nut der Kerkvergaderingen, in een en ander opzigt, te beweeren.

Vervolgens gewaagt onze Geschiedboeker breed over den voortgang van het Monnikenweezen, schildert zulks met fiksche trekken af, en, hoe zeer veel ten hunnen laste wordt ingebragt, erkent hy, dat eerlang de liefde tot de geleerdheid by de Monniken werd ontstooken, 't welk te wege bragt, dat men onder den onnutten hoop van Monniken uitzonderingen genoeg van geleerde Monniken in het Westen vondt, en ze nog menigvuldiger in het Oosten aantrof; terwyl egter op verre na allen, die deel namen in de Geloofsverschillen, geen Geleerden waren, en dus de Kerktwisten eer verslimmerden dan verbeterden, aanleiding tot zeer ergerlyke oproeren geevende, en stoutheden pleegende, welke hier te leezen gegeeven worden.

Deeze opgehaald hebbende, sluit VAN HAMELSVELD dit Deel met de betuiging: „ hier willen wy onze pen eene poos laaten rusten, en den Leezer gelegenheid geeven, om te overweegen, in hoe verre thands reeds het Christendom van zyne oorspronglyke volmaaktheid verbasterd ware." — Naar gewoonte is dit Deel met twee Platen opgecierd.

Redenvoering, over den schadelyken, zoo wel als heilzaamen invloed der Verbeeldingskracht op 's menschen volmaaking en gelukzaligheid. Door JOHANNES LEONARDUS WOLTERBEEK. *In gr. 8vo. Met de Aantekeningen, 46 bl.*

De waardige Amsterdamsche Kerkleeraar by het Genootschap der Hervormden — Man van algemeen erkende kunde, godsvrugt en degelykheid, boven 't vooroordeel verheven, welk nog zommigen tegen de loflyke Bataafsche Maatschappy: *Tot Nut van 't Algemeen*, voeden, hadt den post van Medebestuurder dier Maatschappye wel willen op zich neemen. In die hoedanigheid als Voorzitter van de jaarlyksche Algemeene Vergaderinge verkozen, opende zyn Eerw. dezelve met eene Redevoering, van welke de titel boven vermeld staat. Over 't geheel genomen kunnen wy omtrent dezelve aanmerken, dat de Redenaar toont, zyns onderwerps volkomen meester te zyn, en uit den voorraad van bedenkingen, welke de ryke stoffe oplevert, de zodanigen te hebben weeten kiezen, die, in zich zelve meest belangryk, voor eene gemengde schaare van duizenden toehoorderen meest berekend waren. Naa vooraf het onderscheid tusschen *Verbeeldingskracht* en *Geheugen* te hebben aangeweezen, verdeelt de Eerw. WOLTERBEEK zyn Vertoog in twee Deelen, in welker eerste de *schadelykheid*, en in het tweede de *heilzaamheid* voor de volmaaking en gelukzaligheid van den Mensch wordt aangeweezen. Daar de bepaaldheid van ons bestek eene doorloopende opgave van den inhoud deezer Redevoeringe niet gedoogt, willen wy slegts met de opschriften der bewyzen, door zyn Eerw. aangevoerd, den Leezer bekend maaken. Naa vooraf te hebben aangemerkt, dat de stelling, volgens welke de Verbeeldingskragt op 's menschen volmaaking en gelukzaligheid een schadelyken invloed heeft, niet in haaren oorspronklyken aanleg geldt, dat zy niet tot verderf, maar tot heil, den mensche wierdt geschonken, dat zy dan alleen schadelyk wordt, wanneer zy niet welgesteld, dat is, met laage, onreine, valsche, in plaats van met waare, edele, verhevene voorstellingen verbonden is, en de heerschappy voert over alle vermogens der ziele, in plaats van door Godsdienst en Reden bestuurd te worden —

naa deeze algemeene, zeer wel geplaatste aanmerking, zyn de bewyzen, voor de schadelykheid der Verbeeldingskragt, hier gebezigd, de volgende: zy maakt den mensche het vorderen in nuttige, voor zyne verëdeling onöntbeerlyke kundigheden, niet alleen zeer zwaar, maar zelfs onmogelyk — zy brengt den mensch op de paden der dwaalinge — zy berooft hem maar al te dikmaals van het gebruik zyner verstandlyke vermogens — zy heeft op zyne weltevredenheid den nadeeligsten invloed. „ Verbeeldingskracht!" zegt de Heer WOLTERBEEK, naa deeze bewyzen in 't licht geplaatst te hebben, „ wat wordt 'er van den mensch, zo gy hem „ uwen zwymeldrank inschenkt! — In plaats van een „ heer over zyne neigingen, wordt hy een slaaf van „ dezelven! in plaats van een bevorderaar, een ver„ stoorder van zyn geluk! — Gy berooft hem van alle, „ die versierselen, waar mede de Vader der menschen „ hem, zoo rykelyk uitgerust, op deeze waereld deed ver„ schynen; deeze aarde, die een paradys voor hem „ moest zyn, maakt gy tot de akeligste woestyn! — „ En wat zal eens van hem, ontwaakt uit die bedwel„ ming, ontdaan van de beguichelingen der zinne„ lykheid, geplaatst in het alles ontdekkend, onbe„ driegelyk licht der Eeuwigheid, wat zal dan eens „ van hem worden!!"

Thans, in de tweede Afdeeling, den heilzaamen invloed der Verbeeldingskragt schetzende, zyn de bewyzen, door den Eerw. WOLTERBEEK daartoe aangevoerd, de volgende: verlichting van het verstand wordt door eene welgestelde, welbestuurde Verbeeldingskracht veel, zeer veel bevorderd — aan de verëdeling van het hart kan zy by uitstek bevorderlyk zyn — zy is het, die den mensch tot de nuttigste bezigheden, tot de grootste daden, tot de heilzaamste inrichtingen ten sterksten aanspoort — om lyden te verzachten en bronnen van vreugde te openen, is zy een zeer geschikt hulpmiddel. Bedenkingen zal de Leezer, in de uitbreiding van deeze stellingen, ontmoeten, die een wysgeerigen geest en menschlievend hart aankondigen. De *Aantekeningen*, agter de Redevoering geplaatst, dienen zoo tot ophelderinge van deeze en geene gezegden, als ter overwyzinge op Schryvers, die, 't geen de Redenaar slegts ter loops kon aanstippen, uitvoeriger behandelen.

Hoogagting voor de loflyke Maatschappy hadt den Recensent haare openbaare werkzaamheden des voorgaanden jaars, immers gedeeltelyk, doen bywoonen. Voldaan over de wyze, op welke de Voorzitter zyne taak volvoerde, was hy vooral getroffen van de korte aanspraak, en vooral van het slot daar van, waarmede zyn Eerw. de Vergadering der Afgevaardigden deedt uiteen gaan. Die Aanspraak ook hier gedrukt ontmoetende, kan hy niet nalaaten, dat treffend slot hier af te schryven. „ Welhaast," zoo luidde 's Mans aandoenlyke taal, „ zullen de meesten uwer deeze Stad verlaaten, en „ naar de hunnen wederkeeren; — God geleide hen „ — en zy steeds met hun! — Het scheiden, myne „ Broeders! — ja! — dat heeft iet onaangenaams in; „ — dan hoe groot de onderlinge afstand onzer woon- „ plaatsen ook zyn moge, — al scheidt de dood zelfs ons „ van elkander, — al worden wy na denzelven op zoo „ veele andere waereldbollen in het onmeetelyk Ryk „ des Eeuwigen verplaatst, — overäl zyn wy in het „ huis onzes Vaders; overäl zullen zyne heerlyke wer- „ ken ons omringen; — overäl kunnen wy, door „ bevordering van zedelyke volmaaking in anderen en in „ ons zelven, zyne medeärbeiders zyn. — Ach! dat „ dit medeärbeiden aan dat groote werk de band zy, „ die ons allen op het naauwst vereënige!"

Bylagen tot de twee Brieven van G. BONNET *aan eenen Vriend. Tweede Druk. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1804. *In gr. 8vo.* 34 *bl.*

Tweede Vervolg der afgeperste Verdediging van JODOCUS HERINGA, ELIZA'SZ. *Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, *en* de Wed. J. van Terveen en Zoon, 1804. *In gr. 8vo.* 42 *bl.*

Wy hadden gehoopt, dat de openbaare stryd, tusschen de Hoogleeraars BONNET en ROIJAARDS en hunnen Ambtgenoot HERINGA, met het over en weder geschrevene, waarvan wy onlangs verslag gedaan hebben (*), zou geëindigd geweest zyn. En nu zien wy echter, na eenigen stilstand, Prof. BONNET wederom, en

(*) *Vaderl. Letteroef.* hier boven, bl. 5 enz.

zoo wel in gemeenſchap met ROIJAARDS, te voorſchyn komen, zoo tot bevestiging der oude aanklacht, en goedmaaking van hun geſchryf tegen de *Afgeperſte Verdediging* van HERINGA, als tot byvoeging van nieuwe bezwaaren en beſchuldigingen, die hoe langer hoe heftiger en haatelyker worden. HERINGA heeft daarover geen gras willen laaten groeien, maar zich terſtond, zoo goed hy konde, in dit tweede Vervolg zyner Afgeperſte Verdediging, verantwoord. Zie hier den korten inhoud van beide ſtukjens.

In het eerſte, waarvan de Hoogleeraar ROIJAARDS ſteller ſchynt te weezen, leest men, by wyze van *Bylaagen* tot de twee Brieven van BONNET, twee Copyen van aanteekeningen omtrent het gebeurde en geſprokene, eerst tusſchen de Profesſoren BONNET, ROIJAARDS en HERINGA, en vervolgends tusſchen dezelfden, in 't byzyn van Prof. RAU; zynde de eerſten door de drie voornoemden, en de anderen door alle vier ondertekend, en de echtheid van deze Copyen, door eene notarieele verklaaring, bekrachtigd. In een voorafgaand *Voorbericht*, door BONNET en ROIJAARDS getekend, worden op de *Afgeperſte Verdediging* van HERINGA verſcheidene aanmerkingen gemaakt, daartoe ſtrekkende, om zoo wel de goede trouw, als de betwiste rechtzinnigheid van hunnen Ambtsbroeder meer en meer verdacht te maaken. HERINGA volgt hen, in zyne Verdediging, voet voor voet, nadat hy den hoofdzaakelyken inhoud van het door hun geſchrevene tot deze vyf punten, waarlyk geene kleinigheden, gebragt heeft: (1) Nieuwe bezwaaren tegen HERINGA en de verdediging zyner zaak. (2) Nadere aandrang der oude aanklacht van 's Mans onrechtzinnigheid by het publiek. (3) Bygebragte redenen, om de geloofwaardigheid zyner tegenbetuiging verdacht te houden. (4) Verdediging van het gedrag der Heeren BONNET en ROIJAARDS, geduurende den loop des geſchils. (5) Goedmaaking van het voorig ſchryven van BONNET tegen HERINGA.

De nieuwe bezwaaren komen grootendeels neêr op haatelyke beöordeelingen van byzondere gezegden en uitdrukkingen, waarvan zich HERINGA, in zyne Verdediging, bedient, en van diens geheele ſchryfwyze; waarop deze zich, met gepaste beſcheidenheid, ernsthaftig verantwoordt. Eene enkelde beſchuldiging maakt hem verlegen. HERINGA had gezegd, dat hy niet langer wil-

wilde vergen, dat men op zyne verklaaringen zou staat maaken, ingevalle men hem zulk eene verminking van iemands naamteekening, als door hem gedaan, kon voorleggen, hoedanige hy zelf aan BONNET had verweeten. Maar nu wordt hem door zyne Ambtgenooten onder 't oog gebragt, dat hy by de Theologische Faculteit een geheel ander Formulier heeft geteekend, dan 't welk hy, in zyne Verdediging, zegt onderteekend te hebben. De Prof. erkent zyne vergissing, en verhaalt de zaak nu, zoo als zy zich heeft toegedraagen; maar merkt tevens aan, dat die geheele vergissing geen het minste verschil ter wereld maakt in de zaak, op welke het, by hun gesprek, aankwam. Van eene andere nieuwe beschuldiging, betreffende zekere ongeschikte en onbetaamelyke Leerrede, die hy over den XX Zondag van den Heidelbergschen Catechismus zou gehouden hebben, maakt hy zich zeer goed af, door te vorderen, dat dit hem worde beweezen. Het groot gemoedsbezwaar van zyne Ambtgenooten, dat hy zekere, door Kerkelyk gezag ingevoerde, en dus als *geykte*, woorden en uitdrukkingen weigert te gebruiken, is by hem ook van weinig belang, omdat sommigen derzelven (b. v. *drievuldigheid* en *drieheid*) door de meeste hedendaagsche Theologanten afgekeurd worden. — Tot aandrang der oude beschuldigingen, maaken BONNET en ROIJAARDS op nieuw veel ophef van de eenstemmigheid van hun beider getuigenis. HERINGA tracht daarentegen op aanneemelyke gronden te bewyzen, dat zy de vereischten niet hebben, om als getuigen te kunnen dienen; dat zy geene getuigen, maar *beschuldigers* en *aanbrengers* zyn, en niets meer. Zy beroepen zich ook alweder op de overeenstemming van een derden, den ouden Prof. RAU; maar HERINGA doet duidelyk zien, dat het eenige, dat deze mede onderteekend heeft, volstrekt niets tot bewys van zyne onrechtzinnigheid afdoet. Zy willen zelfs eene oude genoeg bekende vertelling van Do. VAN HERWERDEN, waarvan deze zoo weinig eer gehad heeft, in 't spel brengen; waarop 't HERINGA gemakkelyk viel aan te merken, dat deze, in allen gevalle, zoo min als de Notaris T. KOPPEN, by 't geval in quæstie tegenwoordig geweest is. — 't Geen BONNET en ROIJAARDS bybrengen, om de geloofwaardigheid van HERINGA verdacht te maaken, komt meestal neêr op eene herhaling van voorige beschuldigingen van onoprechtheid en kwaade

trou-

trouwe, en voorts op vitteryen en magtſpreuken, waartegen HERINGA zyne eer en goeden naam, op ſoortgelyke wyze, als vooren, met veel voorzichtigheid handhaaft. — Allerminst is ons in dit Bericht van BONNET en ROIJAARDS, 't geen zy, tot verdediging van beider gedrag, geduurende den loop des geſchils, zeggen, bevallen. HERINGA toont hun duchtig, dat zy zich, tegen 't geen hy 'er op heeft moeten aanmerken, zeer flaauw verſchoonen, of, 't geen hy hun heeft te laste gelegd, ſtilzwygend voorbygaan. Nimmer kunnen zy hun verzuim, geduurende byna zes verloopene jaaren, eer zy hem aanſpraken, over 't geen hun zoo zeer in hem mishaagde, goedmaaken. — Op 't geen beide Hoogleeraars eindelyk te berde brengen, tot verdediging van 't te vooren door BONNET geſchrevene, heeft HERINGA ook vry wat, met grond, kunnen antwoorden. De plaats ontbreekt ons, om byzonderheden te noemen.

Alle waare Godsdienstvrienden zullen zich met ons bedroeven, dat openbaare Leeraars, die ambtshalve de Jongelingſchap tot Verkondigers van 't Evangelie des Vreedes moeten opleiden en vormen, elkanderen zulke harde dingen, ten aanhooren van 't Publiek, in 't aangezicht zeggen. Hoe veel nadeels hierdoor werkelyk aan 't Ryk van Waarheid en Vreede zy toegebragt, en hoe verre zich de ſchadelyke gevolgen van dezen onaangenaamen penneſtryd nog wel zullen uitſtrekken, valt moeielyk te berekenen. Wie daartoe de eerſte of voornaamſte oorzaak moge gegeeven hebben, waarover onpartydige aanſchouwers van dezen twist beter, dan de ſtrydende partyen zelve, kunnen oordeelen, 't wordt, uit dien hoofde, meer dan tyd, dat men een einde maake aan dat bevechten van elkanderen, en zich onderling Christelyk verdraage.

STEPH. SYBR. NAUTA, *Friſius*, Specimen inaugurale, Chirurgico-Medicum, de corporibus peregrinis ex oeſophago removendis. &c. &c. Workumi Typis *I. Verwey*. In 8vo. 53 pp.

ANDREAS BLAUMUS BAKKER, *Friſius*, Disſertatio inauguralis, Chirurgico-Medica, de Urina Medice vel Chirurgice elliminanda. &c. &c. Worcumi Typis *I. Verwey*. In 8vo. 120 pp.

SIC-

SICCO ENS, *Frisius*, Historia extractionis Cataractæ. &c. &c. Worcumi Typis *I. Verwey*. In 8vo. 329 pp.

Deze drie op de Hoogeschool te Franeker verdedigde *Dissertatien* verdienen, wegens de belangrykheid der daarin verhandelde onderwerpen, eene byzondere opmerking; weshalven wy dezelven onzen Lezeren ook eenigzins nader willen doen kennen.

De Schryver van het eerste Stukje bepaalt zich hier alleen tot een onderzoek van de verschillende wyzen, op welke vreemde ligchaamen, die in den slokdarm zyn blyven zitten, uit dezelve kunnen weggenomen worden; zonder evenwel verder gewag te maaken van het zelfde ongemak omtrent de luchtpyp, noch ook van de behandeling der reeds in de maag gezakte vreemde ligchaamen; en in zoo verre vindt men hier eene taamelyk uitvoerige en duidelyke beschryving van de onderscheide meeningen van verschillende Schryvers omtrent de behandeling, gelyk ook van de verschillende werktuigen, welken men in die gevallen by de Heelkundigen vindt aangepreezen; waarby de Schryver ook hier en daar eenige gegronde aanmerkingen gevoegd heeft, byzonder omtrent de zoogenoemde *Medicina infusoria* en de *Oesaphagatomia*, ten aanzien van welke laatste kunstbewerking hy zich tegen het gevoelen van den Heer VAN GESSCHER verklaart; beschouwende hy de wyze, welke de gemelde Heelmeester de voorkeur geeft, als zeer moeijelyk en vol gevaar; in welke byzonderheden ons bestek niet toelaat te treeden: wy zullen dus alleen hier byvoegen, dat het ons zeer bevreemdde, dat in dit Stukje niets gerept wordt van de Verhandeling van den Heer ECKOLT over dit onderwerp, welke, volgens het algemeen oordeel, tot heden toe als het volledigst stuk ten dien aanzien beschouwd wordt (*); gelyk wy ook niet willen ontveinzen, dat zommigen der agter deze *Dissertatie* volgens gewoonte geplaatste *Theses*, en byzonder No. 3, 4, 7 en 8, wel hadden mogen agterwege blyven; zy kunnen ten minsten aanleiding geeven om zich geen al

(*) Hetzelve is in den jaare 1799 te Leipzich onder den volgenden titel in het licht gekomen: *über das ausziehen fremder körper aus dem speisekanale und der luftrohre, von* JOH. GOTL. ECKOLT, *der Med. und Chirurg. Doctor &c. &c.* *mit funf Kupfertafeln.*

al te gunstig denkbeeld te vormen van de opgehelderde Geneeskundige begrippen van den Verdeediger derzelven.

De Schryver van het tweede Stukje beoogt, zoo als reeds uit den titel blykt, om zoo wel de Genees- als de Heel-kundige middelen voor te stellen, door welke eene belette of gebrekkige Pisloozing kan geneezen worden, en heeft ten dien einde zyne *Dissertatie* in twee byzondere Afdeelingen gesplitst; in de eerste van welken de eigenlyke Geneeskundige behandeling wordt voorgesteld; waarop in de tweede de middelen, welken de Heelkunde aan de hand geeft, onderzocht worden. Wy moeten ondertusschen verklaaren, dat de eerste Afdeeling, of eigenlyk het Geneeskundige, ons niet het gewenschte genoegen gegeeven heeft. Het schynt ons toe, dat de Heer BAKKER deze Afdeeling met eene al te vlugge pen behandeld heeft, en dat hy mogelyk ook deswegen (althans in vergelyking van het geen daaromtrent in de tweede Afdeeling voorkomt) te weinig gebruik gemaakt heeft van de laatere Geneeskundige Schriften. Onder anderen vindt men een duidelyk bewys daarvan op bladz. 6 § IV, alwaar de Schryver, eene bepaaling willende geeven van de zoogenoemde pisdryvende, middelen juist verkiest, het geen Dr. POERNER, in den jaare 1767, daaromtrent zeer gebrekkig gezegd heeft. Wy erkennen, dat het nog heden altoos eene moeijelyke taak is, welk der leerstelsels men ook omhelze, eene juiste en voldoende bepaaling te geeven van de wyze van werking van die middelen, aan welke wy eene soortelyke eigenschap op de organen van ons ligchaam toeschryven. Of 'er, echter, zedert den hier aangevoerden Dr. POERNER, geene betere, ten minsten meer aanneemelyke, ophelderingen daaromtrent gegeeven zyn, zal de Heer BAKKER, vertrouwen wy, even min als iemand, die eenige Geneeskundige Litterature heeft, een oogenblik in twyffel willen trekken. —— Een veel gunstiger getuigenis, daarentegen, kunnen wy geeven van het tweede gedeelte dezer *Dissertatie*. Hier treft men eene beknopte, maar tevens zeer duidelyke beschryving aan van het gebruik van den Catheter, als ook van de verschillende wyzen, om de doorbooring der pisblaas te bewerkstelligen; waarby de Schryver voorzeeker de voornaamste, zoo oude als nieuwe Schryvers, geraadpleegd, en ook eenige zeer juiste en oordeelkundige aan-

aanmerkingen gevoegd heeft. Onder anderen vindt men hier de byzonderheden van de drie verschillende wyzen van deze kunstbewerking zeer wel uiteengezet, als ook een beredeneerd onderzoek omtrent de voorkeuze van de eene of andere Methode, omtrent welke de Schryver die van FLEURANT, over het algemeen, boven alle verkiest, en, zoo wy gelooven, niet ten onrechte; althans (zonder evenwel daarmede iets te willen beslissen omtrent een geschil, 't welk zoo veele beroemde Mannen heeft bezig gehouden) wy hebben de moeijelykheid en het gevaar van de Methode van MERY by ondervinding leeren kennen.

De derde *Dissertatie* geeft een bewys van den onvermoeiden iever en vlyt, waarmede de Heer ENS zyn Werk zamengesteld heeft. Deze Verhandeling, waarby nog een byzonder Titelblad afzonderlyk, ter algemeene uitgave, gedrukt is, is in twee Afdeelingen verdeeld. In de eerste vindt men op eene beknopte wyze byeenverzameld, al het geen, zedert den jaare 1752 tot 1802, door de beroemdste Mannen, over de verschillende wyzen van de kunstbewerking der Cataract, geschreeven is; terwyl in de tweede Afdeeling, by wyze van *Epicrisis*, eenige redeneeringen over die verschillende Methoden enz. volgen. Die geenen dus, welke zich in een kort bestek willen erinneren het geen zedert een groote vyftig jaaren omtrent die operatie gezegd is, zonder eene tallooze menigte Schryveren te doorbladeren, zullen hier zeer veel voldoening vinden. Agter het Werk vindt men vyf zeer uitvoerige Plaaten, door den Schryver zelven getekend, van alle de werktuigen, die in dit geval aangepreezen zyn, en tot die kunstbewerking betrekking hebben. Alhoewel in de Verhandeling zelve op die Plaaten gewezen wordt, ware het, onzes achtens, niet overtollig geweest, dat 'er gemakshalve eene byzondere uitlegtafel by de Plaaten gevoegd was.

Uitgezochte Genees- en Heelkundige Verhandelingen en Waarnemingen, uit de voornaemste buitenlandsche Genootschappen, en andere byzondere Werken van beroemde Schryveren, byéénverzameld. Met Plaaten. Iste Deel. Te Rotterdam, by J. Hendriksen. *In gr. 8vo. 394 bl.*

Wy haasten ons, het Publiek omtrent deze uitgebazuinde Genees- en Heelkundige Verhandelin-

lingen te waarschouwen, en hetzelve te berichten, dat dezelve niets meer en niets minder zyn dan de *uitgezochte Genees- en Heelkundige Verhandelingen*, welke door wylen den Geneesheer ALBERTUS LENTFRINK byeenverzameld, en in den jaare 1773 door de Boekverkoopers *P. van Braam* te Dordrecht en *A. Bothall* te Rotterdam uitgegeeven zyn, die men thans heeft goedgevonden met een nieuw Titelblad en een geelen omslag te voorzien, en als nieuwe kost op te disschen.

Algemeene Aardryksbeschryving, gevolgd naar den derden Druk van NOELS *Fransche Vertaaling van de Algemeene Aardryksbeschryving van* GUTHRY, *enz. door* JACOB DE GELDER, *Mathematicus. Iste Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart. *In gr. 8vo. Behalven het Voorbericht, 387 bladz.*

Van het hier aangekondigde Werk dient met lof melding gemaakt te worden. Het is gevolgd, gelyk de Titel aanduidt, en breeder ontfouwd is in het Voorbericht, naar het oorspongelyke van GUTHRY; doch de Hollandsche Uitgeever komt hier niet voor als bloot Vertaaler, maar die door verwerking van veele artikels en byvoegsels het Werk tot eenen grooteren trap van volmaaktheid gebragt heeft. Wat den uitwendigen vorm betreft, is hetzelve, zo door netheid van Druk, als door uitvoerige en fraai gegraveerde Figuuren en tusschengevoegde Tabellen, schoon uitgevoerd; en, hoewel zulks ten gevolge moet hebben, dat de prys hierdoor vermeerderd wordt, kunnen echter de koopers niet klaagen, dat de Uitgeever ten hunnen koste, door ruimen Letterdruk, aan het Werk eenen nutteloozen zwier heeft willen byzetten.

Welk een aanzien het oorsprongelyke Werk in Engeland hebbe, kan blyken uit de graagte, waarmede het aldaar ontfangen is, daar het niet minder dan *negentien maalen* is uitgegeeven. Heeft het dan zo veel verdienste, moet men natuurlyk vraagen, boven andere Aardryksbeschryvingen, welke in alle taalen voorhanden zyn; of is hetzelve eenig in zyne soorte? — Om deeze vraagen te beandwoorden, moeten wy onze Leezers met den inhoud des Werks nader bekend maaken. Echter willen wy wel vooraf ons gevoelen in het algemeen te ken-

nen geeven, dat het ons voorkomt, dat het zig, zo door de menigte van zaaken, als door de manier en naauwkeurigheid, waarmede zy behandeld zyn, byzonder aanpryst. Zo den oorspronkelyken Auteur, als den Franschen, en in 't byzonder ook den Hollandschen Uitgeever, kan de lof niet geweigerd worden, dat zy in deeze zeer onderscheidene, hier voorkomende, vakken veele bedreevenheid bezitten.

Dit Werk bevat vier Afdeelingen, waarvan dit Boekdeel de eerste uitmaakt; zullende door nog drie agtervolgd worden. Deeze eerste Afdeeling bevat het *Wiskunstig gedeelte* der Aardryksbeschryving, of de *Sterrekundige Aardbeschryving*; zynde eene beschryving van de Aarde, aangemerkt als een Planeet, en in verband tot den Sterrenhemel. Het tweede Deel zal de *Natuurkundige Aardbeschryving* bevatten; zynde eene beschouwing van de oppervlakte des Aardbodems, voorzien van Bergen, Zeeën, Rivieren, Vastland enz. De twee laatste Deelen zullen de *Staat- en Geschiedkundige Aardryksbeschryving* ontfouwen; behelzende de *politieke* verdeeling der Landen, verslag der Steden, Plaatzen, Inwooners, Geschiedenissen, Voortbrengsels der Landen, Staatsinrichtingen, Handel, Zee- en Landmagt enz.

Uit deeze opgave bemerkt men, dat deeze Aardryksbeschryving, ten opzichte van inrichting, merkelyk onderscheiden is, wanneer wy dezelve vergelyken by die, in onze taale meest bekende, van BUSCHING, en HUBNER, vermeerderd door BACHIENE en CRAMERUS, verrykt met een ongemeen fraai stel Landkaarten, te Amsterdam by P. MEYER, 1769. Vergelykenderwyze kan men dus, naer inzien van den Recensent, hier niet te werk gaan, vooral niet, wat dit Deel betreft. In het Werk van HUBNER, of liever van CRAMERUS, is wel, by wyze van Inleiding, bevattende groot 100 bladzyden, van de inrichting der Aardgloben en Landkaarten een algemeen verslag gedaan, behelzende eene verklaaring der Linien, en oplossing der voornaamste Voorstellen, door de Aardglobe te doen; doch heeft zig de Auteur eigenlyk voorgesteld eene *Staatkundige Aardbeschryving* te geeven. Deeze maakt 6 Boekdeelen uit; daar dezelfde in het Werk, thans voorhanden, 2 Deelen zal uitmaaken.

De vraag over de meerdere volkomenheid kan dus vergelykenderwyze niet beandwoord, wel in het algemeen

meen overwoogen worden. J. DE GELDER heeft, in een zeer uitvoerig en welgeschreeven Voorbericht, in het breede trachten te toonen, dat men verkeerdelyk doet, met de twee eerstgemelde Afdeelingen, en vooral ook het Sterrekundig gedeelte, van de Aardryksbeschryving af te zonderen, dewyl deeze deelen in een naauw verband staan, en hy als een groot gebrek in alle Leermethoden aanmerkt, dat men elke Weetenschap in te naauwe grenzen wil beperken, daar dit doorgaans oppervlakkige kundigheden geeft, en ook, zyns achtens, te zeer aanleiding geeft, om het verstand der Leerlingen binnen enge grenzen te bepaalen. Over het algemeen moeten wy deeze bedenkingen gewichtig keuren, maar ten opzichte van de toepassing op de zaak voorhanden zou men echter zeer verschillend kunnen denken. Verre zy het van ons, dat wy aan den lof en de nuttige bedoeling deezer studien, de Wis- en Sterrekundige beschouwing des Aardkloots, iets zouden willen onttrekken, of onze Leezers in den waan brengen, dat dit gedeelte wel mag overgeslagen worden. Inmusschen hangt de meerder of minder ruime behandeling deezer onderwerpen af van het oogmerk, 't geen zig een Schryver voorstelt. Wy staan gereedelyk toe, dat, wil men den Leezer of den Leerling eenig grondig denkbeeld geeven over de wyze, waardoor men de gedaante van onzen Aardkloot heeft nagespoord, hoe de meetingen in 't werk gesteld zyn, hoe de juiste Lengten en Breedten bepaald worden; wil men hem een juist denkbeeld mededeelen van de voornaame Kunstlynen, den Æquator, Keerkringen, Polen en Poolkringen enz. men eerst het Wereldgebouw in zyn geheel moet ontfouwen. Met één woord, acht men het noodig, dat, eer men overgaat tot eene Staatkundige beschouwing des Aardkloots, tot de ligging en strekking van Zeeën, Landen, Steden, en beschouwing van Volken, de Leerling eerst met deeze hoogere Weetenschappen bekend worde; dan zekerlyk moet men aan zyn Werk dusdanig eene inrichting geeven, als hier gegeeven is. Doch het valt niet te ontkennen, dat men dan met het moeilykste begint; en 'er wordt zekerlyk eene groote kunde van veele zaaken, veel inspanning en veel tyds vereischt, om hierin behoorlyke bedreevenheid te verkrygen. Daartoe worden toch nog meer danvangelyke kundigheden vereischt, dan in dit Boekdeel ver-

 han-

handeld worden. Wil men het dus als een algemeen Leerboek beschouwen, dan zou men de zaaken nog al meer van gronds af moeten ophaalen, dewyl het geen 'er over de Aardklootsmeetingen enz. gezegd wordt, toch niet zonder kennis van de Driehoeksmeeting, en 't geen hier voorkomt over het stelsel van Maaten en Gewichten, niet zonder de algemeene Leer der Zwaartekragt, derzelver nasspeuring door middel van den Slinger, volgens de verhevene Theorie van HUIGENS, kan verstaan worden. DE GELDER klaagt in zyn Voorbericht over de gebrekkige manier van het onderwyzen der Geographie op de Fransche Schoolen, alsmede over het verzuim deezer nuttige kennis op de Latynsche Schoolen; welk eerste wy niet geheel willen ontkennen, en welk laatste wy volkomen toestemmen; doch kan toch, onzes achtens, wel niet de meening des Schryvers zyn, dat men aldaar de Aardryksbeschryving naar zulk een model inrichte. Dit moet meer het werk zyn van dat gedeelte der studeerende jeugd, wier lust en bekwaamheid zig tot die vakken van hoogere Weetenschappen uitstrekt. Het is dus inzonderheid op de Hoogeschoolen, alwaar gelegenheid moet gegeeven worden, om daarin onderwys te bekomen. Wilde men elk Leerling, die in de Aardryksbeschryving zal onderweezen worden, langs het hier afgebaakende veld daartoe geleiden, dan voorzeker zouden veelen op dien tocht bezwyken, en het aan den voorraad ontbreeken, die daartoe noodig is. De Staatkundige beschouwing des Aardkloots, de kennis van de ligging der Landen, Zeeën, loop der Rivieren, Zeden der Volken, voortbrengsels van Natuur en Kunst; deeze kennis is zekerlyk meer algemeen nuttig, en moet onontbeerlyker beschouwd worden voor elk, die geacht kan worden eene verstandige opvoeding genoten te hebben.

Al het welk echter van ons geenszins is bygebragt, om aan de waardy der Weetenschappen, welke in dit en het volgend Deel deezes Werks staan verhandeld te worden, iet het minst te onttrekken. Zy verdienen met het volkomenste recht op hoogen prys gesteld te worden, en ook de bekwaamste Mannen hebben dezelve aldus beschouwd en naauwkeurig behandeld. Om van anderen te zwygen, kunnen wy hier twee Werken noemen, beide in onze taale voorhanden, en met lof bekend; en het verwondert ons eenigermaate, dat van de-

dezelve door J. DE GELDER geene melding gedaan is. Het eene is oorspronglelyk in Latyn geschreeven door B. VARENIUS, vervolgens aanmerkelyk vermeerderd en met veele aantekeningen verrykt van J. NEWTON en Dr. JURIN, en aldus in Hollandsch vertaald, met bygevoegde aanmerkingen van D. KLINKENBERG en N. STRUIK, te Haarlem by J. BOSCH, 1750, Twee Deelen in 8vo., elk Deel groot ruim 600 bladz.; in welk Werk ook in 't breede gehandeld wordt over alles, 't geen tot de Physische gedaante der Aarde betrekking heeft, alsmede over de Lugtsgesteldheid, Winden, Stormen, Vloeden enz., de samenstelling en het gebruik van Globen, Landkaarten, over de meetingen van den omtrek der Aarde, zo als dezelve door de ouden, voorts door de nieuweren, gelyk SNELLIUS en de Fransche Astronomisten, gedaan zyn. Ook worden hier de algemeene gronden der Zeevaartkunde ontfouwd. — Het andere door ons bedoelde, niet minder geachte Werk, is van den Hoogleeraar J. LULOFS, mede in gemeld jaar uitgegeeven, ten titel voerende: *Inleiding tot eene Natuur- en Wiskundige beschouwing des Aardkloots*, in 4to. — Wy willen met de opgave deezer geachte Werken niet te kennen geeven, dat daarom het tegenwoordige moet overtollig geacht worden. Het is naar een goede Leermethode en met veel juistheid geschreeven, en, ofschoon 'er natuurlyk eene groote gelykheid van onderwerpen is, heeft toch elk zyne manier van verhandelen, en het strekt in het algemeen zeer ter bevordering der Weetenschappen, vooral der zulken, die, gelyk deeze, van grooten omvang zyn, dat zy door onderscheiden Mannen van kunde behandeld worden. Ook gaven de laatste Meeting des Aardkloots, door de Franschen in 't werk gesteld, gelyk ook derzelver toepasfing op een nieuw stelsel van Maaten en Gewichten, alsmede de nieuwe Tydrekening der Franschen, den Auteur nieuwe onderwerpen; welke alle hier met veel uitvoerigheid en naauwkeurigheid behandeld zyn. —— Wat de Staatkundige beschryving des Aardkloots aanbelangt, dezelve moet, zo uit hoofde der veelvuldige ontdekkingen, door beroemde Reizigers zo te water als te lande gedaan, als ook uit hoofde van de groote veranderingen, in de politieke verdeeling en toestand der Landen, vooral in Europa en Amerika, voorgevallen, door de elkander steeds opgevolgde Oorlogen, die echter helaas!

nog

nog blyven voortduuren; — uit hoofde, zeggen wy, van dit alles, moet dit gedeelte der Aardryksbeschryving noodzaakelyk aanmerkelyke veranderingen ondergaan. Maar juist uit hoofde deezer geduurige lotwisseling der wereldsche zaaken, moet deeze Weetenschap altyd aan veele verandering onderhevig blyven. Het is juist daarom, dat Recensent, behalven om bovengemelde redenen, in bedenking geeft, of het niet geschikter ware, de meergemelde twee eerste gedeelten, de Wis- en Natuurkundige Beschouwing, als uit hunnen aart minder aan veranderingen onderhevig, afzonderlyk te behandelen, ten einde het geen gevaar loope, dat een belangryk Werk door den tyd onbruikbaar worde.

Doch, opdat door deeze aanmerkingen ons verslag het bestek eener Recensie niet te buiten gaa, willen wy ten besluite nog eene korte opgave der voornaamste zaaken mededeelen, welke in dit Deel verhandeld worden. Hetzelve behelst zeven Afdeelingen. De eersten zyn van Astronomischen inhoud, met toepassing op onzen Aardbol, handelende van ons Zonnestelsel, de Hoofd- en Byplaneeten, Comeeten, van de schynbaare gedaante des Sterrenhemels, Sterrebeelden. Hierop volgt eene nadere beschouwing van den Aardkloot, ontfouwing der Wiskunstige linien, van de betrekkelyke ligging der Landen ten opzichte van Breedte en Climaat. In de vyfde Afdeeling wordt een ruim en naauwkeurig verslag gedaan van de gedaante der Aarde, volgens de laatste Meeting, door de Franschen in 't werk gesteld, alsmede van het nieuwe stelsel van Maaten en Gewichten; waarin het uitvoerig Werk van den verdienstelyken, arbeidzaamen en kundigen Hoogleeraar VAN SWINDEN den Opsteller zeer is te stade gekomen. Nog behelst deeze Afdeeling een verslag van de nieuw ingevoerde Tydrekening der Franschen, alles voorzien van daartoe behoorende naauwkeurig gestelde Tabellen; weshalven ook deeze Afdeeling ruim een vierde gedeelte des geheelen Werks uitmaakt. De volgende Afdeeling behelst eene oplossing van 69 Vraagstukken door middel van de Globe. Hierby is gevoegd eene beschryving van de gewoone inrichting der Globen, tevens het gebrekkige daarvan aangetoond, en eene beschryving gegeeven van eene verbeterde Hemelglobe. Aan de Aardglobe gaf, voor ongeveer twee jaaren, C. COVENS eene

mer-

merkelyk verbeterde inrichting, en tevens eene uitvoerige beschryving van dezelve, met toepassing van het nuttig gebruik van dit werktuig, in zyne *Handleiding tot de kennis en het nuttig gebruik der Hemel- en Aardglobe;* welke Aardglobe te gelyk kan dienen ter oplossing van eene menigte vraagstukken, betrekkelyk den loop des Hemels. De Auteur heeft eene beknopte beschryving dezer Aardglobe medegedeeld, en tevens getoond, hoe men dit werktuig als Tellurium kan gebruiken. De laatste Afdeeling geeft een ruim bericht van de inrichting van Zee- en Landkaarten, benevens een verslag, hoe dezelve volgens onderscheiden Methoden *geprojecteerd* of ontworpen worden. Uit welke korte opgave blykt, dat in dit Boekdeel een ruime voorraad van zaaken voorhanden is. En hiermede achten wy onze Leezers genoegzaam in staat gesteld te hebben, om over den aart, de inrichting en bedoeling deezes Werks te oordeelen. Dezulken, die lust en aanleg tot deeze soorte van weetenschappen hebben, zullen hier eene gepaste handleiding vinden; doch zonder voorraad van eenige wiskundige kennis zal men van de behandeling van dergelyke onderwerpen moeten afzien.

Natuurleere voor minkundigen, ter bestrydinge des bygeloofs. *Van* JOH. HEINR. HELMUTH, *Hertogl. Brunsw. Luneb. Superintendent, Predikant te Calvörde, enz. Naar den vierden, veel verbeterden en vermeerderden Druk uit het Hoogduitsch vertaald en met eenige Aanteekeningen verrykt door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Zutphen, by* H. C. A. Thieme, 1803. *In gr. 8vo. 430 bl.*

Zeer grooten opgang heeft dit Werk in Duitschland gemaakt, zoodat onder de vertaaling van hetzelve alreeds de *vyfde druk* van het oorspronglyke uitgegeven is. Zeer groot is mede de verwachting geweest van het nut der vertaalinge by allen, die hetzelve kennen, en een hartlyk aandeel nemen in *het nut van het algemeen.* Aan de edele oogmerken der Maatschappy, welke in ons Vaderland deezen naam voert, is de aanleg van dit Werk zoo juist beandwoordende, als waare het opzetlyk op haare uitnoodiging geschreeven. Eene eenvouwdige voordragt der gansche Natuurkunde, haare waarheden gedeeltlyk op gezag van kundige beoefenaars slechts ter neder stellende, gedeeltlyk door

 kort

kort en bondig betoog of blykbaare proefneming bewyzende, en overal juiste gevolgen afleidende en dezelven tegen het bygeloof aanvoerende; dit onderscheidt den eigenaardigen toon van dit Werk. In vyftien Hoofdstukken verdeeld, handelt het in het Iste over *de natuurleer in het algemeen*; in het IIde over *de hoedanigheid der ligchaamen*; in het IIIde over *de beweging der ligchaamen*; in het IVde over *de wetten der beweging*; in het Vde over *de zwaarte der ligchaamen*; in het VIde over *het water*; in het VIIde over *de lucht*; in het VIIIste over *den wind en het geluid*; in het IXde over *het vuur*; in het Xde over *de Elektriciteit*; in het XIde over *de luchtverhevelingen*; in het XIIde over *de hemelsche ligchaamen*; in het XIIIde over *het ryk der delfstoffen*; in het XIVde over *het ryk der planten*; in het XVde over *het ryk der dieren*. Elk dezer Hoofdstukken heeft zyne kleenere Afdeelingen, wier getal echter het geheele Werk doorloopt tot bl. 209 toe. By iedere dezer afdeelingen zyn eenige vragen gevoegd, welker beandwoording moet worden opgemaakt uit het geen in zulk eene afdeeling is voorgekomen. Dikwyls worden zy gevolgd door AANMERKINGEN, die ter ontwikkeling, ten bewyze of ter bevestiging van het ter nedergestelde dienen, en die inzonderheid door aanvoering van veelvuldige opmerklyke GEVALLEN onderhoudende en belangryk tevens zyn. Byzondere afdeelingen zyn aan DE TOEPASSING van het voorgaande OP HET BYGELOOF gewyd, welke dan ook hunne GEVALLEN hebben van merkwaardigen aard en zomtyds gevolgd door OVERWEGINGEN ter verklaaringe van derzelver wonderbaarheid; waarby de Vertaaler nu en dan ook zyne eigene ervaringen voegt. —— De rykdom van gevallen en derzelver steeds opgemerkte echtheid, vereenigd met de duidlykheid en beknoptheid der natuurleere, en de belangrykheid der bygevoegde aanmerkingen, maaken voorzeker dit Werk tot een zeer nuttig en aangenaam boek voor *minkundigen*, terwyl het voor den *meerkundigen*, wien de geschiedenis des menschelyken verstands van eenige aangelegenheid is, hoogstbelangryk is door eene zamenbrenging van alles, wat zich het bygeloof nu nog al in het hoofd haalt, voor het grootste gedeelte wel niet meer in ons land, maar toch by onze *Duitsche* nabuuren. Men had den Vertaaler aangeraaden, niet al dat bygeloof voor onze Landgenooten over te nemen, wyl zoo veel daarvan hun onbe-

bekend is; maar hy vond niet goed, dien raad te volgen: „ om dat toch onze Landlieden nog veel bygeloofs „ kunnen leeren van de zoogenaamde Hannekemaaijers; „ omdat men ook wel over de dronkenschap spreekt, „ zonder dat onder de toehoorers een beschonkene behoeft „ te zyn, en het geen kwaad kan, dat men de lieden „ voor schadelyke dingen waarschouwt, schoon deze „ schadelyke dingen op dat oogenblik niet werklyk voor„ handen zyn." Daar dit Werk, door zulk eene uitschieting van het uitheemsche bygeloof, nagenoeg voor de helft verkort en daardoor zoo veel verkrygbaarer voor den gemeenen man zou geworden zyn, kunnen wy ons met dit zonderling slag van redenen geenzins voldaan houden. Het bygeloof bedenkt toch geene nieuwe kunstjens, zelfs by onze *Duitsche* buuren, meer; — de Grasmaaijers komen ook niet zinds kort voor het eerste in ons land, — en dat onze landluiden veele grollen dezer arbeiders nog niet hebben aangenomen, is eene genoegzaame gerustftelling tegen hun schadelyk onderwys, waartoe ook onze eenvouwdigste landman, in het gevoel zyner meerdere beschaaving en verlichting, veel te laag op deze Hannekens nederziet. — Wanneer het evenwel in den prys niet haperde, die voor het nut van dit Werk zoo veel afdoet, dan zouden wy het gedrag des Vertaalers ten vollen goedkeuren om deze reden, wyl het bygeloof van den eenen nooit beter, in onze oogen, wordt bestreeden, dan door hem dat van anderen even ernstig voor te dragen, over het welk hy zelf spotten durft. Te toonen, dat men nog veel meer van bygeloof weet, dan een ander, en dat men rust noch duur zou hebben, ten zy men het eene even dwaas hield als het andere, is ons meermaalen als een duchtig bewys op den man aan voorgekomen, en als zoodanig wenschen wy nu aan dit boek het beste vertier. Ook is de geschiedenis des bygeloofs altyd belangryk voor *meerkundigen*, gelyk wy den Schryver der *Romeinsche Geschiedenissen* reeds gebruik zien maaken van de domheid der brandbezweringen ter opheldering van eene plaats in TACITUS (STUART *Rom. Gesch.* D. XXIII. bl. 506, 507.) Verlegen in de keuze van eenig voorbeeld ter proeve van den opgegeven aard dezes Werks, uit hoofde van de wydloopigheid van elk gedeelte, het welk wy daartoe weder hebben nageslagen, moge het volgende ten staaltjen strekken. IIde Hoofdst. over *de hoedanigheid*

heid der ligchaamen. „ §. 7. *By de ligchaamen moet men*
„ *voornamelyk op* 1.) *hunne* (derzelver) *algemeene eigen-*
„ *schappen acht geven.* In het algemeen bemerkt men
„ aan ieder ligchaam

„ *a.* 2.) Dat het uitgezet zy of eene ruimte besla.

„ *b.* Dat het zich bewegen of van de eene plaats naar
„ de andere voeren late.

„ *c.* Dat het deelbaar zy, of in deelen opgelost kan
„ (kunne) worden.

„ *d.* Dat het eene figuur en grootte hebbe.

„ *e.* Dat het op verscheiden (e) plaatsen niet gelyk
„ tegenwoordig kan (kunne) zyn.

VRAAGEN.

„ 1.) Waarop moet men by de ligchaamen voorna-
„ melyk acht geven?

„ 2.) Welke eigenschappen bemerkt men aan ieder
„ ligchaam in het algemeen?

TOEPASSING OP HET BYGELOOF.

„ §. 8. *In vroeger tyden geloofden veele lieden, dat een*
„ *mensch zich onzichtbaar maaken en in een dier veran-*
„ *deren kon;* en zelfs nog tegenwoordig zyn menige
„ onkundigen dit bygeloof toegedaan. Niets kan ons
„ nogthands meer van het dwaaze daarvan overtui-
„ gen, dan de eigenschappen die wy van de ligchaa-
„ men aangeroerd hebben. Dezen moeten ieder, die
„ niet van zyn verstand beroofd is, overreden, dat
„ het ligchaam van een mensch, dat uit zoo veele en
„ menigvuldige deelen bestaat, niet onzigtbaar gemaakt
„ kan worden, en kort daarop weder in zyne voorige
„ gedaante verschynen kan. Dit strydt geheel tegen de
„ natuur der ligchaamen. Geen mensch, geen Engel
„ is in staat, zulks door kunst te bewerkstelligen;
„ want dan moest het menschlyk ligchaam of in zulke
„ kleine deelen gedeeld worden, die men met het bloo-
„ te oog niet zien kon, en daarna moest het van (uit)
„ dezelve deelen weder zamengesteld worden, en zich
„ weder voor onze oogen vertoonen, of onze oogen
„ moesten dermate verblind worden, dat wy het lig-
„ chaam in het geheel niet en daarna in eene gantsch
„ andere gedaante zagen. Maar hiertoe wordt eene on-

„ ein-

,, eindige kracht vereischt, die geen schepzel toekomt, maar een voorrecht der oneindige Godheid is. Welk eene dwaasheid, welk een onverstand is het by gevolg, als de bygelovige zich inbeeldt, dat 'er menschen zyn of ten minsten geweest zyn, die van den Satan het vermogen ontvangen hadden, om zich onzigtbaar te maaken, en zich in Haazen, Katten, Honden, Paarden en voornaamlyk in Wolven te veranderen! welke uitzinnigheid, welk eene schande voor het menschlyk verstand, dat zulks ooit geloofd is geworden! En evenwel is nog den 20 September 1793, volgens eene zekere geschreven bekendtenis (*k(c)onfessie*) wegens de nachtmerry, door een' eenvouwdigen Rechter de (den of der) beschuldigde de volgende onnozele vraag gedaan: ,, of de gevangene zich onzigtbaar maaken kon?" Had men de geringste kennis van de gesteldheid der ligchaamen gehad, en daarby bedacht, dat het een Satan, gelyk ook ieder ander schepzel, volstrekt onmogelyk ware, zoodanig een werk te verrichten, dan zou men deze uitzinnige mening van de onzigtbaarheid van een' mensch, en van zyne verandering in een weerwolf, als eene misgeboorte van ontstelde harssenen belagchen, op zulk eene grove logen niet geacht, en by gerechtlyk onderzoek nooit eene vraag daarover ontworpen hebben. Weg dierhalven met dezen onzin! Glooft nooit aan zulke vertelzels, als uwe ouders en vrienden zwak genoeg zyn, om u zulke grove logens voor waarheid te vertellen. In menig huisgezin is nog zelfs heden het schadelyke boek, ERASMI, *Helsche Proteus* te vinden, hetwelk de grofste logens van de onzigtbaarheid der menschen en hunne verandering in dieren behelst en den almagtigen Schepper onteert, terwyl het den duivel eene onbepaalde magt over menschen en vee toeschryft." —— By de vermelding van dit boek teekent de Vertaaler aan: ,, Niet alleen in *Duitschland*, maar ook in ons Gemeenebest zyn diergelyke dwaaze, logenachtige en schadelyke boeken by den minverstandigen, helaas! nog heden voorhanden! Ik herinnet my als kind een derzelven gelezen te hebben, getyteld: *de Satan in zyn wezen, aart, bedryf, enz. door* S. DE VRIES, een groot *k(c)ompilatour* en vertaler van eene ontzaglyke menigte dwaaze en logenachtige werken, die door-

,, gaans

„ gaans van duivelaaryen, spokeryen en verschyningen
„ krielen. Gelukkig, dat my naderhand beter boeken in
„ handen vielen, die den schadelyken indruk wederom
„ uitwischten, dien deze zotte schriften op myne kin-
„ derlyke verbeelding gemaakt hadden." Als *medeär-beider aan verscheidene letterkundige tydschriften* waren den Vertaaler, gelyk hy zegt, deze en gene vorderingen in de wetenschappen natuurlykerwyze bekend; doch daarover opzetlyk te handelen, voegde, in zyn oog, slechts aan in derzelver vakken ervarene mannen, en het is dus aan eenige aanzienlyke natuurkenners, dat hy verscheidene, in de aanteekeningen gevonden wordende, verbeteringen verschuldigd is. Hier en daar zyn deze verbeteringen aanmerklyk genoeg; maar weinig voldoet het ons, het stelzel van LAVOISIER slechts aangehaald te zien, zonder uit hetzelve eenige ophelderingen overgenomen te vinden by zeer veel, het geen HELMUTH naar de oude leer der *vier Hoofdstoffen*, en naar die van het *Phlogiston*, heeft voorgedragen. De aanmerking: „ dat alzoo het Werk niet geschikt zou gebleeven zyn voor minkundigen;" schynt wedersproken te worden door de Redevoeringen van den Eerw. UILKENS, in welken al het nieuwe in de Natuurkunde voor zyne eenvouwdige Gemeente voorgedragen wordt. Beslisschender zou deze geweest zyn, dat alzoo liever enkelde deelen van dit Werk geheel veranderd en overgewerkt hadden behooren te worden: maar zeer gaarne zouden wy zulks gezien hebben. 'Er mogt ook nog wel wat meer te recht gebragt zyn. Dus lezen wy (bl. 96:)
„ 'Er zyn ook *warme baden*. Dezen ontstaan, wan-
„ neer hunne (derzelver) bronnen of van een onder-
„ aardsch vuur verwarmd worden, of over keizand
„ heen vloeijen, welks deelen, terwyl zy door de voch-
„ tigheid opgelost worden, het water warmte mede-
„ deelen." Het keizand wordt dan gedeeltlyk door water opgelost en deelt warmte mede! — Onnozel waarlyk! Daar, waar zwavel, metaalen, yzerdeelen vooral, en andere, wegens byzondere vereeniging, hitte gevende ligchaamen aanwezig zyn, worden deze baden gevonden, en het is de laatere scheidkunde, die niet slechts veelvuldige voorbeelden oplevert van door vereeniging heet wordende en zelfs vuurvattende stoffen, maar die ook hiervan haare verklaaringen gereed heeft. — Zoo wordt ook het *leeven* aan de ge-

gematigde *dikte* en *dunte* van de lucht toegeschreeven (bl. 130), daar schier ieder nu reeds weet, dat de *bestanddeelen* der lucht zelve, het zy naar de leer van het *phlogiston*, het zy naar die der *zuurstof*, haare beleefbaarheid voor den mensch bepaalen. — By de beschryving van ons Zonnestelzel worden te recht door den Vertaaler de nieuw ontdekte *Planeeten* CERES en PALLAS bygebragt (bl. 291), die dan ook op bl. 321 in den tekst zelven zyn ingeschooven; doch ter dezer plaatze vinden wy URANUS nog maar met *twee* wachters, terwyl 'er reeds *zes* bekend zyn, zoodat derzelver *afstanden* en *omloopstyden* alreeds *bereekend* zyn, en 'er vermoedelyk nog meer bestaan, die, wegens den verren afstand dezer Dwaalster, niet gemaklyk te ontdekken zyn; gevende de groote gaaping tusschen haar en haaren eersten wachter reden tot dit vermoeden. — Dat ook de mensch als *het hoofd des dierenryks* wordt voorgesteld (bl. 183), om zyne bygeloovigheden te gispen, komt ons zeer oneigen voor, wyl men toch geene bygeloovigheden der dieren kent; en het schynt ons nimmer krachtig genoeg voorgestaan te kunnen worden, dat de mensch geheel iet anders is, dan *het hoofd des dierenryks*; ook is de waarde zyner natuur nog onlangs door meer dan eenen onzer Landgenooten te opzetlyk en onwederleglyk verdeedigd, om hem, zoo zeer ten nadeele zyner redenlykheid, langer *als der dieren vorst* te laten vertoonen. — De Vertaaling zelve van dit Werk is vry zuiver; hier en daar hinderde ons eene *Hoogduitsche* uitdrukking. *Afzicht* voor *oogmerk* stuitede ons op bl. 276. *Deze natuurlyke gesteldheid heeft het nut der Zon- en Maan-verduisteringen*; dit is in onze ooren klinklaar *Hoogduitsch* (op bl. 334.) Hartlyk wenschen wy, dat een spoedig vertier van dezen Druk gelegenheid zal geven, om by eenen tweeden gebruik te maaken van eene naauwere herziening, welke een Werk van dezen aard, by de geduurig toenemende vorderingen der Natuurkunde, zoo byzonder noodig heeft.

SAMUELIS JOANNIS VAN DE WYNPERSSE Oratio inauguralis de Amore Dei erga se ipsum, omnis verae salutis, omnis inter homines Juris, omniumque nostrorum officiorum, fonte: publice dicta, ad diem XII Novembris MDCCCIII, cum ordinariam Philosophiae in Academiâ Lugduno-Batavâ professionem solemniter adiret. Lugduni-Batavorum apud *S. et J. Luchtmans.* 4to.

Het is ene kenschetzende neiging onzer tyden, ook onder de Geleerden doorgedrongen, om al wat maar slegts naar ene oude gewoonte zweemt, te laken, en door iets nieuws, hoe gebrekkig ook, te doen vervangen. In deze algemene sloping der oude, ook der loffelykste, gebruiken, verheugen wy ons, dat het aanvaarden der Hoogleeraarsposten met ene Latynsche Redevoering nog bestendig is in stand gebleven. Dit geeft nog gelegenheid, zo wel tot het behandelen van gewigtige onderwerpen, als tot het beoeffenen der Latynsche Taal, welke elders zo zeer verzuimd, veragt en agter de bank wordt verschoven. Hoe vele belangryke stoffen worden by deze gelegenheden niet voorgedragen, aan welken anderzins naauwlyks zoude gedagt zyn? En wat de Latynsche Taal betreft, D'ALEMBERT moge met alle kragten willen staande houden, dat 'er, na den val van Rome, geen mogelykheid meer zoude over zyn, om çierlyk Latyn te spreken of te schryven; wy kunnen hier op antwoorden, vooreerst, dat D'ALEMBERT, door zyne keuze van stukken, die, naar zyn oordeel, nog het naaste aan de ware Latiniteit der Ouden zouden bykomen, ten duidelykste bewyst, dat hy hieromtrend een geheel onbevoegd regter is. Ten anderen, konden hem de voorbeelden van MURETUS en menigte andere Geleerden van de 16 en 17 Eeuw, en, in onze dagen, van ERNESTUS, FACCIOLATUS, RUHNKENIUS, WYTTENBACH, HOTTINGER en meer anderen, genoegzaam wederleggen. In de daad, wanneer de Latynsche Taal, zo als by verscheidene Volken, byzonderlyk ook in Duitschland, meer en meer verzuimd wordt; wanneer de Hoogleeraars, die de Grieksche en Latynsche Schryvers moeten uitleggen, hunnen mond niet durven openen, om een woord Latyn te spreken, zo als men dit op de Hoogduitsche Hoge Scholen veelal thans ontmoet; wat moet dan eindelyk van alle Letterkunde, wat van de daar mede zo naauw verbondene Wetenschappen worden? Het is hier opmerkelyk, dat D'ALEMBERT zelve, die de çierlykheid, het eigenlyke, vooral de welluidendheid van alle dode Talen, thans voor ene onmogelykheid hieldt, nogthans het gebruik van éne algemene Taal voor de Geleerdheid en Wetenschappen, en daartoe wel byzonderlyk de Latynsche

Taal,

Taal, ten sterkste aanpryst, op grond van het onberekenbaar nadeel, het welk anders, zonder het gebruik ener algemene Tale, uit den nood van vele onderscheidene hedendaagsche Talen te moeten leren, voor de Wetenschappen, onvermydelyk moet voordvloeijen, wanneer zo vele Volkeren de wetenschappelyke onderwerpen, ieder in zyne eigene Landtaal, behandelen. Men zie D'ALEMBERT *Melang. de Litterat, d'Hist. et de Philos.* Tom. V. p. 561. —— Terwyl by geen Volk meerdere Werken over de Geleerdheid en Wetenschappen, dan by de Duitschers, in 't licht komen, is het mede opmerkelyk, dat men by hun, voor ene Eeuw, onder de 7 uitkomende nieuwe Geschriften, ten minste 5, in het Latyn opgesteld, konde tellen; daar men thans, integendeel, op de Leipsiger Mis-Catalogus van 't voorleden jaar 1803, onder de 3268 aangekondigde nieuwe Werken, buiten de Uitgaven van oude Schryvers, slegts zo aantreft, in 't Latyn, over de Oudheidkunde, of de Natuurlyke Historie, geschreven.

De Redenvoering, welke wy aan het hoofd van dit verslag aankondigden, is in beide opzigten pryzenswaardig, zo wel wat het gewigt van het gekozen onderwerp, als de gemakkelyke voordragt, en de zuivere en vloeijende taal, aangaat.

Wat het onderwerp betreft, na ene korte maar gepaste inleiding, gaat de Redenaar terstond over, om de Liefde van God tot zig zelven te ontvouwen, en die als de ware bron voor te stellen van alle waar geluk, van alle regten en pligten der menschen. Dit onderwerp wordt in deze geregelde orde en betoog behandeld.

Al wat gevoelt en denkt, zo dieren als menschen, 't zy geleerden of ongeleerden, ouden of jongen, van welken staat ook, allen zyn bezield met ene allersterkste zugt en onwederstaanbare neiging tot geluk; welke in den mensch, boven het redenloze gedierte, bestierd wordt door het onschatbaar geschenk der Reden. Hoe zeer wy nu omtrend de verhevene eigenschappen van het Hoogste Wezen niet dan stamelen kunnen, kan egter van dat allervolmaaktste Wezen die Zelfsliefde, mids van alle die verkeerdheden, die zo dikwyls de eigenliefde van bedorvene menschen bezoedelen, geheel vry en zuiver, niet afgescheiden worden. De menschen dobberen gedurig, uit blindheid, en bedriegen vaak zigzelven, in het streven naar geluk; maar wie zou dit bederf, dit gebrek van verstand en doorzigt, die verkeerdheid van keuze, aan de ingeborene zugt en neiging naar geluk zelve toeschryven? Deze immers, op zig zelve beschouwd, bevat niets, het welk den mensch, of enig redenlyk wezen, onwaardig is: ja, zonder die zugt, mids door de Reden wel bestuurd, kan niemant, noch leven, noch eer, noch goederen, noch pligten, noch zelfs de gelukzaligste onsterfelykheid ter harte ne-

nemen. Hoe zouden wy ook, onszelven niet beminnende, anderen kunnen liefhebben? Hoe zouden dan anderen, op hunne beurt, de gemeenschap en zamenleving van ons, die hun met geheel onverschillige ogen aanzien, kunnen verlangen? Gelyk wy, de denkbeelden, de wetenschap, en alle zugt tot waarheid en schoonheid, in de menschelyke ziel, die, volgens PLATO, van God haren oorsprong heeft, waarnemende, die hoedanigheden, in God, als het volmaaktste voorbeeld, mede als zuiver en volmaakt eerbiedigen; zo moeten wy in God die *Zelfsliefde* erkennen, en kunnen daar door niets anders verstaan, dan *de standvastige en onveranderlyke goedkeuring van zig zelven, en de volkomenste geneigdheid tot zyne eigene natuur.* Immers, zou de hoogste Volmaaktheid onbewust van zig zelve kunnen zyn? Zou de volkomenste Reden zig zelve niet goedkeuren? dat is, zig zelve beminnen? Het hoogste Goed, naar het welk alle stervelingen met brandenden yver streven, zou zig zelve luttel agten? Het Hoogste Wezen zou onverschillig kunnen zyn, hoe hetzelve bestondt? zou dus niets begeren, niets verwerpen, of voor iets, buiten zig, zorg dragen? Dit is niet aannemelyk.

Hoe moeilyk het ook is voor ons menschen, ons omtrend dit hoge onderwerp gevoegelyk uit te drukken, dit is egter blykbaar, dat de Goddelyke Zelfsliefde zig zelve en hare deugden kent en goedkeurt; dat, terwyl de mensch het ware goed niet kent, en hier door dikwyls tot nyd, toorn, wraak en andere driften vervoerd wordt, God, in tegendeel, alles doorziet, het ware goed kent en wil, zyne volmaaktheden beschouwt en goedkeurt, en uit die beschouwing en goedkeuring genoegen schept, dat is, met één woord, zigzelven bemint, volkomen bemint, en daardoor gelukzalig is, omdat, niets den Goddelyken wil kunnende wederstaan, ook dit geluk door gene zorg of bekommering kan gestoord worden. De hoogste verhevenheid der Goddelyke Natuur is dus de enigste grond, het enigste beginzel, en de enigste bron van alle wenschen, begeerte, goed- en afkeuring, van willen en niet willen, van alle werking van 't Goddelyk Wezen.

Na de gepastheid van het behandelen van zo verheven onderwerp, voor ons geringe Wezentjens, te hebben verdedigd, gaat de Redenaar over, tot het betoog, dat die Zelfsliefde van God de bron van alle heil en geluk is. Hy merkt vooraf hieromtrend op, dat, ook zelfs volgens de meeste Heidensche Wysgeren, de Zelfsliefde der Godheid de enigste bron en oorzaak is van al het goede, dat wy menschen genieten. Hoe vele gevoelens ook oudtyds omtrend den oorsprong der waereld stand grepen, dit wierdt eenparig erkend, dat al wat 'er is, door Gods kragt uit niets voordgebragt, en zyn werk is. Met de zuivere Zelfsliefde van God, is ene geneigdheid tot zyne volkomene werken, en ene goedkeuring

der-

derzelven, noodzakelyk verbonden. Het oogmerk der schepping is dus het bestaan en heil van dit Heel-Al, en van alle deszelfs bewoners; doch zulks is geenzins het uiterste eind-oogmerk, alzo de Hoogste Reden, door hare Zelfsliefde volstrekt gelukkig, allereerst, en voor alle werking, zig zelve moet beogen en willen; dat is, omdat God zig zelven bemint, even daarom bemint Hy zyne werken; Hy bemint die om zig zelfs wille. Dit is het eerste beginzel, de eerste beweegreden; dit is te gelyk ook het hoogste, het uiterste doel; opdat Gods grootheid en goedheid zouden erkend worden; in welke erkenning de ware hulde, de ware Godsdienst bestaat.

Te regt mogen wy ons dan verheugen over Gods Zelfsliefde, die, omdat Hy zig zelven bemint, het Heel-Al behoudt, en zo wel met deszelfs onderhouding, als schepping, zyne volmaaktheden openbaart en ten toon spreidt. Immers te ontkennen, dat God aan zig zelven aangenaam en tot zig zelven geneigd is, is zo veel als te ontkennen, dat Hy werkt, dat Hy voor alles zorgt. Maar Hy zorgt voor allen, byzonderlyk voor hun, die Hem dienen, zo wel in dit als in het toekomende leven. Hoe meer God zig zelven bemint, hoe meer Hy wil, dat de vromen gelukkig zyn. Gelukkig, derhalven, die genen, die, ter verbetering van hunnen geest, aan Gods geboden gehoorzamen! Immers hier uit moet de rust, het welgemoedzyn der ziele, geboren worden; hier door verwerft men, na den dood, ene plaats onder de gelukzaligen.

Hier op gaat de Redenaar tot het nader betoog over, dat Gods Zelfsliefde de bron der Regten en Pligten is. Zie hier, in 't korte, het bewys.

Uit de Zelfsliefde van God volgt zyne goedkeuring van al wat goed en betamenlyk is. De Mensch zelve keurt de deugd goed en de ondeugd kwaad; hoe veel meer dan het volmaaktst Wezen? en zulks, omdat Hy zig zelven bemint. Hy gebiedt dus, uit kragt van zyne Zelfsliefde, de vrye deugdzame daden, verbiedt de ondeugende bedryven. Indien God, buiten de noodzakelyke natuurwetten der lighamen, den mensch gene zedenlyke wetten hadt voorgeschreven, dan was onze vryheid en reden beiden een dodelyk geschenk; er was dan geen rust, geen vrede, gene Ouders- of Kinders-liefde, gene trouw onder Egtgenoten, gene veiligheid. Uit de Zelfsliefde van God vloeit dan voord, dat al wat geschiedt, door zyne kragt, magt en wil geschiedt; dat Hy wel de algemene Weldoener der Menschen is, maar nogthans de Vromen van de Bozen onderscheidt.

Uit deze Goddelyke Zelfsliefde zyn dan de zedenlyke wetten van God oorspronglyk; wetten, der Goddelyke volmaaktheid waardig, en daarom zo wel tot meerdere volkomenheid der men-

menschen geschikt; als overeenkomstig aan onze betrekkingen tot den Hoogsten Werkmeester der Natuur, en aan al het overige geschapene.

Uit al dit betoogde oordeelt de Redenaar, dat de groote vraag nopens den oorsprong der zedenlykheid, omtrend welke PUFENDORF en LEIBNITZ zo zeer verschillen, zoude kunnen worden opgelost. De Redenaar meent, dat het eerste Licht van ons Vaderland, dat DE GROOT hier in van PUFENDORF niet zoude verschild hebben: dit komt ons zeer twyffelagtig voor; doch ons bestek laat niet toe, in dit onderzoek te treden. De Hoogleeraar VAN DE WYNPERSSE erkent wel, dat, uit haren eigenen aart, deze daden tot onze volmaking, gene tot ons verderf strekken; hy ontkent ook geenzins, dat het geen eerlyk, betamenlyk en door Gods Wet geboden is, dat al tevens heilzaam en nuttig is, en het schandelyke in tegendeel verderwelyk is; hy staat zelfs toe, dat het ene grove dwaling en groot nadeel is, deze twee zaken van elkanderen te scheuren; hy erkent zelfs nog verder, dat de reden, waarom God meer deze, dan wel andere tegenovergestelde Wetten aan den mensch heeft voorgeschreven, in dat heilzame van het gebodene, en in 't verderfelyke van het verbodene, gelegen is. Maar hy beweert niet te min, dat de verbindtenis, dat de verpligting om aan die Wetten te gehoorzamen, niet uit derzelver heilzaamheid, maar uit onze betrekking tot het Hoogste Wezen, als Schepper, Heer, Gebieder en Wetgever, moet worden afgeleid. Zonder dit gevoelen van PUFENDORF te willen toestaan of ontkennen, komt het ons ook uit de enige plaats van H. DE GROOT, *Regt van Vrede en Oorlog*, in de Voorreden § 11, als zeker voor, dat dit de stelling van dezen groten Man niet kan geweest zyn. Voor het overige hadt mogelyk de geleerde BURLAMACQUI *du Droit Nat.* L. I. ch. 6. § 3. geen ongelyk van te beweren, dat ene duidelyke verklaring van wederszyden het geschil op een woordenstryd zou doen t'huis komen.

De Redenaar beweert verders, dat 'er een zeer groot onderscheid is tusschen de zedenlyke Volmaaktheid van God en die der Menschen. Het Hoogste Wezen, door zyne Zelfsliefde volkomen gelukzalig, kan niet anders werkzaam zyn, dan overeenkomstig aan zyne volmaaktheden, van welke die Zelfsliefde de bronwel is. God is goed, wys, getrouw, regtvaardig, omdat Hy zig zelven lief heeft. Doch wy, geschapene Wezens, moeten de volmaaktheid van ons zelven bevorderen, omdat Gods Wet ons daar toe verbindt; en dit is 's menschen *voorwerpelyke*, *betrekkelyke* en *uiterlyke* zedenlykheid. Derhalven alle oorsprong van 't Regt, alle onderscheid tusschen eerlyk en schandelyk, moet uit Gods Wet zelve worden afgeleid.

Daar

Daar zyn 'er, vervolgt de Hoogleeraar, die, om zig tegen HOBBES, die alles van Gods geduchte magt afleidt, te verzetten, Gods Wetten liever als weldadige raadgevingen van enen goedgunstigen Vader en getrouwen Vriend aanzien. Dit verwerpt de Hoogleeraar niet geheel en al; de Zelfsliefde der Godheid leidt ook daar henen, en de ondervinding staaft zulks dagelyks. Immers, gehoorzaamden de menschen aan Gods Wetten, nu keerde de gouden eeuw te rug: ja, de Redenaar geeft zelfs toe, dat, indien Gods zedenlyke Wetten ons verderf ten oogmerk hadden, zy dan veelëer het geweld van enen Tyran, dan de weldadigheid van enen regtvaardigen Schepper zouden kenschetsen. Maar hy ontkent ten sterkste, dat de heilzaamheid der Wetten de grond der verpligting tot gehoorzaamheid is, omdat in dezer voege het regt en gezag van God over den mensch wordt voorbygezien, en de mensch, met Gods Wetten te veragten, wel zig zelven zoude benadelen, maar niets tegen God zelven misdoen. Dit dugt de Redenaar, dat, op de wyze der Nieuwheidzoekers thans gedreven wordende, het regt van God op den mensch zoude vernietigen, en te gelyk alle eigenlyke Goddelyke straffen, alle eigenlyk gezegde pligt, zoude doen verdwynen. 'God, die zig zelven lief heeft, kan omtrend stervelingen niet anders te werk gaan, dan overeenkomstig aan zyne deugden en volmaaktheden, en aan zyne betrekking tot zyne overige werken.' Hy kan dus, als Heer van zyne werken, niet, dan met het hoogste regt, eisschen, dat zy allen, ook buiten opzigt van heil en nut, aan zyne Wetten gehoorzamen; dus geenzins enkel, omdat die Wetten heilzaam zyn, maar omdat de menschen de ware onderdanen van hunnen Schepper zyn. De zorg voor zyne werken is oorzaak, dat de Schepper en Wetgever niet kan onverschillig zyn, omtrend de nakoming van zyne Wetten; dat is, dat Hy dezelven met beloningen en straffen bekragtigt; dat Hy dus een regtvaardig regter en handhaver zyner Wetten is: zodat de Goddelyke regtvaardigheid van het denkbeeld van God onafscheidenlyk, en tot het bestaan der waereld volstrekt noodzakelyk is.

Op deze wyze het regt en zynen grondslag van de Zelfsliefde van God afleidende, komt de Hooggeleerde Redenaar als van zelve tot de vraag, welke dan tog die eerste en hoogste Wet is, die de bron is van alle betamenlykheid en pligt. In het groot verschil van gevoelens onder de Wysgeren, bepaalt de Redenaar zig hier toe, dat uit de overdenking van Gods Zelfsliefde hier veel licht ontstaat; die overdenking zo wel als de orde der dingen tonen ons de oogmerken der Schepping aan, en leren ons Gods wil omtrend doen en laten; waar uit dan dit Grondbeginzel of eerste Hoofdwet volgt: '*Besluit uwe daden volgens de eindoogmerken Gods, welke uit de natuurlyke orde der dingen zigtbaar zyn.*' Hier wor-

worden geen verborgene oogmerken, die de begrippen van ons, geringe wezentjens, ver ontwyken, maar alleen die oogmerken van God, verstaan, die in 't Heel-Al ten sterkste doorschitteren, en ons toeroepen, dat de Hoogste Bouwmeester der Wareld, in alles, zynen roem wil, alsmede het behoud aller dingen, naar de grenzen, door welken zy bepaald zyn. Deze algemene Wet staaft niet alleen de Leer van Gods Zelfsliefde, maar brengt ook deze drie Hoofdwetten voord: 1. Eer en dien God; 2. Volmaak u zelven meer en meer; 3. Werk ook, naar uw vermogen, tot meerdere volmaking van anderen, door vervulling zo wel der onvolkomene, als volkomene pligten. Dus moet niet alleen alle verongelyking vermyd, maar ook de natuurlyke gelykheid geëerbiedigd worden: ja, hier uit vloeijen alle pligten omtrend het gebruik der Sprake, omtrend het verkrygen van Goederen; ook de pligten, in enen verondersteelden of verkregen staat, als tot Egtgenoten, Ouders, Kinderen, Meesters; ook tot Burgerbestuurders en Onderhorigen, in den Burgerstaat, en eindelyk tusschen Volkeren. Deze Wet, uit Gods Zelfsliefde afgeleid, noodzaakt ons steeds, in het onderzoek onzer pligten, tot die eerste bron te rug te keren; snydt vele twisten af, en ruimt vele twyffelingen op. Hier door wordt de kennis van een dikwyls schandelyk Eigenbelang naauwkeurig van de wetenschap van het Natuur-Regt onderscheiden: hier door wordt, volgens den Hoogleeraar, de ware betrekking van het Nuttige en het Eerlyke, hoe zeer naauw verbonden, verduidelykt en opgeklaard.

Zie daar de hoofdtrekken van deze fraaije Redenvoering, in welke alles geregeld aan een hangt, en duidelykheid en stipte redeneertrant bestendig heerschen; terwyl de zuivere, ongezogte en vloeijende Taal bewyzen oplevert, dat de Hoogleeraar met de wysgerige geschriften van CICERO gemeenzaam bekend is. Dit stuk zal dus, zo wel wat de form als stoffe betreft, van enen iegelyk met genoegen gelezen worden.

Het geen de Redenaar van ons onvermogen liet invloeijen, waardoor wy omtrend God en de Goddelyke eigenschappen niet dan stamelen kunnen, herinnert ons aan ene openbare Les van wylen den Groninger Hoogleeraar A. BRUGMANS, *over Gods onbekende Volmaaktheden*, agter deszelfs Redenvoering, *over het uitzetten van de grenzen der Natuurkunde*, gedrukt, in 't jaar 1767; welke Les, hoe vreemd ook het opschrift luidt, veel vernuft bewyst, en der overdenking waardig is.

Omtrend het slot dezer Redenvoering, tot de gewone plegtigheden van Inwydings-Redenvoeringen betrekkelyk, merken wy enkel aan, dat de Aanspraken eenvoudig, en voor tyd en plaats zeer geschikt zyn: byzonder ook de aanspraak aan des Redenaars hoogbejaarden Vader, die zo lang de zedenlyke Wysgeerte aan 's Lands Hoge School met lof onderwees.

Steeds was het bestendig doel der Bestuurderen van Leydens Hoge School, dat de Redeneer- en Overnatuurkunde, als- mede de Natuurlyke Godgeleerdheid, door eenen Hoogleeraar in de Wysgeerte onderwezen wierdt. Omtrend het midden der afgelopene Eeuw, wierden die takken van kennis door den schranderen J. LULOFS behandeld. Aan dezen volgde de geleerde D. VAN DE WYNPERSSE, van Groningen naar Leyden beroepen, op: nu is aan dezen waardigen Leeraar zyn Zoon, SAM. JO. VAN DE WYNPERSSE, toegevoegd. Wy wenschen voor den bloei van Leydens Hoge School, dat de Jeugd zo veel nut, en de Hoogleeraar zo veel roem moge erlangen, als de twee even genoemde Hoogleeraaren voor zig verworven en der Jeugd toegebragt hebben.

Rapport, wegens het onderzoek omtrent eene Uitwatering te Catwyk aan Zee, gedaan in 1802; *op last van Dykrichter en Hoogheemraaden van Rhynland, door* F. W. CONRAD, A. BLANKEN JZ. *en* S. KROS; *met Bylaagen, en daartoe behoorende Kaarten en Plaaten. Gedrukt, voor rekening van Rhynland, te Haarlem, by* F. Bohn, 1803. *In Folio.*

De aanleidende gelegenheid, by welke dit belangryk Stuk te voorschyn treedt, is de uitgave der *Bedenkingen en Aanmerkingen over den Waterstaat van Rhynland; en over eene Uitwatering te Catwyk*, door A. P. TWENT (*). Immers, naa dat dit stukje in 't licht verscheenen was, werd door den Eersten Commissaris Inspecteur over 's Lands Waterwerken en Waterstaat der Bataafsche Republiek, en Generaale Opziener van Rhynland, C. BRUNINGS, aan Commissarissen Hoog-Heemraaden deszelfden Lands, in het Haarlemsche Kwartier, op den 13 Maart 1802, een schriftlyk voorstel gedaan, om de in gemelde *Bedenkingen* en *Aanmerkingen* voorgeslaagene Uitwatering te *Catwyk*, door drie onzydige deskundige Persoonen, op de plaats zelve, te doen onderzoeken, en deswegen, met byvoeging van de begrooting der Kosten, (indien zy de executie van dit Project raadzaam vinden mogten) aan het Collegie verslag te doen. In gevolge van dit voorstel, werden tot het gemelde onderzoek benoemd de Verslaggeevers op den tytel vermeld; Mannen, in den lande, bekend, als voor die taak berekend, waarvan het voor ons liggend Rapport een nieuw blyk oplevert. 't Zelve treedt te voorschyn op eene wyze, welke hun eere aandoet; de Kaarten en Plaaten zyn heerlyk uitgevoerd.

Wy kunnen niet meer doen, dan een zeer algemeen verslag van dit Werk geeven. Het grootste en gewigtigste gedeelte

(*) Zie onze *Letteroef.* voor 1802, bl. 456.

vordert de bygevoegde Kaarten en Platen: dan de goedkoope Prys, op welken het Werk gesteld is, maakt het ligt verkrygbaar voor allen, die, of door belang of door weetgierigheid gedreeven, met den Waterstaat onzes Lands bekend wenschen te zyn, en daaromtrent alle toelichting te bekomen. Kortbondigheid en klaarheid merktekenen dit Verslag, over eene zaak, die, gelyk bekend is, van voor lange stoffe tot overweeging en schryven opleverde.

Het eerste werk, 't geen de aangestelde Onderzoekers over eene Uitwatering te *Catwyk aan Zee* noodzaaklyk oordeelden, was, het Terrein van achter *Catwyk aan den Rhyn*, tot by *Catwyk aan Zee*, als 't ware voet voor voet, te onderzoeken; te meer, dewyl zy bevonden, dat de daar van voorhanden zynde gedrukte Kaarten die naauwkeurigheid niet hadden, welke tot het voorgestelde oogmerk noodzaaklyk vereischt werd.

Op de groote Vraag, of het geraaden zyn zou, om de door den Heer A. P. TWENT voorgeslaagene Uitwatering te *Catwyk aan Zee*, volgens diens onlangs uitgegeevene Bedenkingen en Aanmerkingen over den Waterstaat van *Rhynland*, te bewerkstelligen, geeven zy, naa gedaan onderzoek, een beslissend *Ja* ten antwoord; teffens, wat de diepte der Sluis aangaat, even bevestigend, volgens het Project van den Heer TWENT, antwoordende. Dan zy verschillen van hem, wat de aan te leggen Sluis betreft, om aangevoerde redenen aan een *Open-sluis* den voorrang geevende boven een *Duiker-sluis*; te welker gelegenheid zy de hoofdvereischten van een Uitwaterings-sluis, te dier plaatze, opgeeven. „ Dezelve moest, *vooreerst*," op dat wy dit overneemen, „ behalven eene genoegzaame Capaciteit ter ontlastinge van het binnen-water, op eene ontwyfelbaare wyze in staat zyn, om de hoogste Stormvloeden van de Noordzee, zonder schyn van eenig gevaar, te kunnen keeren; en men moest ten allen tyde, voornaamlyk staande de hooge Vloeden, in staat blyven, om daar, alwaar eenig gevaar zich opdeedt, in hetzelve daadlyk te kunnen voorzien. —— *Ten tweeden*, dat de Sluis op eene volkomene zekere wyze kan worden gestempeld, in die gevallen, en op die tyden, wanneer de ontlasting van het binnen-water door dezelve niet behoeft plaats te hebben." Hier by gaat een Idée van eene Sluis, die de gemelde hoofdvereischten bezit.

Vervolgens komen de Verslaggeevers tot het te graaven Kanaal van deeze Sluis na den *Rhyn* of Rhynlands Boezem-water. Hier over hadden zy by den Schryver der Bedenkingen en Aanmerkingen geene bepaalde opgave gevonden, daar hy hetzelve, even als de bepaaling van het buiten-kanaal, overliet aan de zodanigen, welker werk en studie dit was. Om deeze redenen stelden zy een opmeetend onderzoek in 't werk, waar van zy berigt doen, met voordragt van het geen

om-

omtrent het binnen- en buiten-kanaal dient plaats te vinden, tot afweering van gevaar en instandhouding des werks.

Uit aanmerking van het noodig behoud der passage langs de tegenwoordige wegen, behoorden 'er, over het te graaven binnen-kanaal, de noodige Bruggen te worden gemaakt: ten deezen aanziene vindt men de noodige voorlichtingen.

Wyders laaten zy zich uit over de veiligheid en zekerheid van het geheele Project; en komen, zulks op eene alzins overtuigende wyze aangetoond hebbende, tot het beantwoorden van eene andere Vraag, welke meermaalen ter baane gebragt werd; naamlyk, of hetzelve Project, ten uitvoer gebragt wordende, aan geen Landen of Steden nadeelig zou kunnen zyn?

De Rapporteurs merken te regt op, „dat het grootste nadeel, 't geen men als een gevolg der Uitwatering van Rhynlands Boezem by *Catwyk aan Zee* te vooren beschouwd heeft, en nog beschouwt, daar in bestaat; dat, uit hoofde der verminderde en benadeelde uitwatering op het *Ye*, de verlamming van het *Spaarne* en *Ye* by en omtrent de *Spaarendamsche Sluizen*, en mitsdien het verlies der gewichtige en zoo belangryke binnenlandsche Scheepvaart, of de groote Communicatie tusschen *Noord-* en *Zuid-Holland*, zou veroorzaakt worden." — Zy voegen 'er by: „ En, in de daad, wanneer men in overweeging neemt, dat geheel *Holland* niet alleen, maar zelfs het grootste gedeelte der Republiek, by de Conservatie deezer vaart, ten hoogsten geïnteresseerd is; zo eischt de voorzichtigheid, dat deeze zwarigheden wel overwoogen, en, indien mogelyk, by of vóór de Executie van het Project der meergemelde Uitwatering by *Catwyk* opgelost of voorgekomen worden."

Te ontkennen is het niet, dat de diephouding van het *Spaarne*, door de Uitwatering te *Catwyk*, voor zo verre dit door schuuring by de Sluisgangen geschiedt, nadeel zou werden toegebragt, vermids het *Spaarne* nu reeds zodanig gesteld is, dat hetzelve die Schuuring, tot diephouding, niet wel ontbeeren kan. Dan, zo gewigtig dit, aan allen, die met de algemeene belangen van den Lande raadpleegen, voorkomen moet, niet minder gewigtig is, huns oordeels, het bedoelde oogmerk voor de algemeene belangen van den Lande, om *Rhynlands* gebrekkigen Waterstaat, door gepaste middelen, te verbeteren, en inzonderheid dat gedeelte van *Rhynland*, 't geen, aan de Zuidzyde van den *Rhyn* gelegen zynde, wel het meest in deszelfs Waterstaat gebrekkig is, te hulp te komen.

„ Het zal 'er," voegen zy 'er nevens, „ dan alleen op aankomen, om, met in 't ooghouding van deeze beide groote oogmerken, zo veel mogelyk, eenen middenweg te kiezen; dat is, dat de exonerantie van *Rhynlands* Boezemwater door de *Catwyksche* Uitwatering zodanig bepaald worde, dat daarvan

de minst nadeelige gevolgen voor de diephouding van het *Spaarne* te vreezen zyn."

Naa over dit gewigtig ſtuk beredeneerde en berekende aanmerkingen in 't midden gebragt te hebben, voor ons ter overneeming veel te breed, laaten de Rapporteurs daar op volgen: „ Wy achten het noodeloos, omtrent het gunſtig Effect deezer Uitwatering te *Catwyk*, hier meerder by te voegen, vermids uit alles, 't geen wy dusverre gezegd hebben, ten duidelykſten kan worden opgemaakt, dat *Rhynlands* gebrekkige Waterſtaat daar door aanmerkelyk zou verbeterd worden; eene verbetering, waar van voornaamlyk alle Landen en Droogmaakeryen, ten Zuiden den *Rhyn* gelegen, de heilzaame gevolgen ondervinden zouden; terwyl deeze Uitwatering ook nog uitgebreider nut hebben kan, vermids *Rhynland* daar door in ſtaat geſteld zou kunnen worden, om, onder de noodige bepaalingen, Water van *Delfland* en *Schieland*, zonder zich te benadeelen, over te neemen."

Aan het tweede gedeelte van hunnen last voldoen de Rapporteurs, door eene opgave der Kosten, welke tot uitvoering deezer Werken zouden benoodigd zyn. Deeze beloopen niet minder dan *f* 725,698. Eene aanzienlyke ſom voorwaar! — dan de afſchrik, hier door veroorzaakt, tragten zy te verminderen, zo niet weg te neemen, door, op het voetſpoor van den Heer TWENT, de meerdere waarde der Landeryen daar tegen over te ſtellen. Wel verre, derhalven, dat de grootheid van deeze ſom zou moeten afſchrikken, gelooven zy, met gemelden Heere, veeleer te kunnen vastſtellen, dat de dankbaarheid van alle de geenen, die gerekend kunnen worden daar in eenig belang te hebben, (en wie heeft dit niet?) daar op te wagten is.

Eindelyk hebben de Rapporteurs, om reden dat het vinden van zulk eene aanmerkelyke ſom, in ééns, misſchien eenige gegronde bedenkingen zou kunnen doen ontſtaan, het van belang geoordeeld, 'er nog te moeten byvoegen, hoedanig het voornoemd Project ſuccesſivelyk ten uitvoer gebragt, en mitsdien ook de uitgaven, niet in ééns, maar ook ſuccesſivelyk, zeer draaglyk gemaakt zouden kunnen worden.

De nagedachtenis van Dr. WILLEM PEIFFERS SCHEIDIUS *verlevendigd, aan de Leden van het Utrechtsch Departement der Bataafſche Maatſchappy* Tot Nut van 't Algemeen. *Door Mr.* P. W. PROVÓ KLUIT. *Te Utrecht, by* de Wed. J. van Terveen en Zoon, 1804. *In* 8*vo., met de Aanteekeningen*, 42 *bl.*

De Heer en Mr. PROVÓ KLUIT, de taak op zich genomen hebbende, om in het Utrechtsch Departement de nagedag-

dagtenis van Dr. SCHEIDIUS te vereeren, zegt, in de Inleiding zyner Redevoeringe, tot zyne Medeleden, zich met het onaangenaam werk wel te hebben willen belasten, met hun in dit uur te herinneren, „ dat hun oog hem in deze Vergadering „ vergeefsch meer zoeken zou! en dat het hem, 'er in eeu„ wigheid niet meer vinden zal." Hoe noodig zulk eene herinnering ware, voor eene Vergadering, tot het aanhooren van eene Lykrede opzettelyk byeengekomen, blykt ons niet. Volgens het verhaal des Redenaars was Dr. SCHEIDIUS, Zoon van den Hoogleeraar EVERARD SCHEIDIUS, „ niet de schitteren„ de Man, de Man van uitmuntende ongewone bedryven, „ die een wonder van zynen tyd geweest is," maar een „ on„ gewoon Man in *eerlykheid, aartsvaderlyke deugden, naauw„ gezetheid, ootmoed des harten* en *eenvoudigheid.*" Volgens de hier medegedeelde berigten, was hy tot de Geneeskunde opgeleid, bezogt, ter zyner verdere volmaakinge in die weetenschap, Frankryk en Engeland, gaf, by zyne bevordering tot de Doktoraale waardigheid, blyken, van zyne bekwaamheid, die de goedkeuring van den Hoogl. M. VAN GEUNS wegdroegen, bekleedde eenigen tyd den post van Artz, doch, „ zich in den tuimel der Staatkundige bemoeijingen inmen„ gende," verliet hy dien post, wierdt Lid der Provisioneele Municipaliteit, en vervolgens Sekretaris der Stad Utrecht, welk ampt hy met lof bekleedde tot aan zynen dood, die in den jaare 1803, het bykans vyf-en-dertigste zyns leevens, voorviel. Tweemaalen was hy gehuwd geweest. Als eene byzonderheid vinden wy vermeld, dat 's Mans eerste Echtgenoote, in de agtste maand van hunnen echt, in de zevende maand der zwangerheid, in het kraambedde van drielingen overleedt, in het twee-en-twintigste jaar haars ouderdoms. In 't algemeen mogen wy omtrent deeze Lykrede aanmerken, dat, gelyk de Heer SCHEIDIUS in zyne hoedanigheid van Artz niets ongemeens bezat, zyn Lofredenaar met veele anderen, welke soortgelyk eene taak volvoerden, in éénen rang moet geplaatst worden.

Rekenkundige Voorstellen, ontleend uit de Natuur-, Sterre- en Zeevaartkunde, Aardryks-, Land-, Plaats- en Volksbeschryving, byzonder die van ons Vaderland, met toepassing op de Geschiedenissen, Kunsten en Wetenschappen, ter meerdere uitbreidinge van algemeen nuttige Kundigheden. Door LUCAS OLING. *Iste Stuk. Te Amsterdam en Leeuwarden, by* W. Holtrop *en* G. M. Cahais en Zoon. *In 8vo. 145 bl.*

De Heer OLING, onder het leeren van het werkdaadige der Rekenkunde, tevens het verstand der jeugd met nutte kun-

digheden willende verryken, heeft het spoor betreeden, door den Maagdeburgschen Kerkleeraar J. F. KOCH hem aangeweezen, met weglaating van het plaatslyke van het oorspronklyke, en toepassing ten gebruike des Nederlanders. Het plan van dit Werkje, zoo als de Heer OLING in zyn Voorbericht het aankondigt, houdt in, „ om de Leermeesters der „ Cyfferkunst — eene menigte van stoffen aan de hand te „ geeven, om in hunne Leerlingen van tyd tot tyd een „ nieuwen lust en genegenheid tot deeze oeffeningen op te „ wekken, en aan te toonen, hoe dat men, zelf de eerste „ beginzelen der Rekenkonst op eene menigte van zeer nut„ tige onderzoekingen kan toepassen — om den aandacht „ der Leerlingen onder het werktuigelyk rekenen aangenaam „ bezig te houden; hun op deeze wyze veele weetenswaar„ waardige dingen mede te deelen, en gelegenheid te gee„ ven tot belangryke gesprekken met den Leermeester over „ veele gewigtige en nuttige onderwerpen, — en einde„ lyk, om zelf den zulken, welken de Arithmetische Oef„ feningen juist niet meer benodigd zyn, eene verzameling „ van zulke voorstellen te geeven, die in het daagelyksche „ leeven nodig en in de gezellige verkeering niet minder „ nuttig dan aangenaam zyn." Ter bereikinge van de opgenoemde oogmerken dunkt ons het plan niet kwaalyk te zyn uitgekozen, en boven dat der gewoone Rekenboeken verreweg den voorrang te verdienen, als, meestal, voorstellen behelzende, in welke de leerling geen ander belang stelt, dan dat zy hem tot werktuigelyk rekenen aanleiding geeven; terwyl hier, daarenboven, door het opzamelen van kundigheden, elk voorstel belangryk wordt.

Het tegenwoordige Stukje bevat alleenlyk de zoogenaamde Vier Speciën in gelyknaamige getallen, zullende de volgende Stukjes behelzen de Speciën in ongelyknaamige getallen, de gewoone en decimaale Breuken, de rechte, verkeerde en zamengestelde regels van Drieën, den Kettingregel, de Allegatie, enz. Op elk der voorstellen zyn de antwoorden agter het Werk afzonderlyk gedrukt.

Ziet hier een voorstel uit de Optelling: „ De, door des„ zelfs groote geleerdheid, alom vermaarde HUGO DE GROOT, „ de roem van zyn Eeuw en sieraad van zyn Vaderland, „ wierd te *Delft* in het jaar 1583 gebooren; — was 36 jaa„ ren oud toen hy tot eene eeuwige gevangenis op *Loeve„ stein* wierd verweezen, waaruit hy na verloop van 2 jaa„ ren door de schranderheid van zyne huisvrouw en dienst„ maagd in een boekenkist ontkwam. — Hy leefde na „ dien tyd nog 24 jaaren buiten lands, en stierf te *Rostok*, „ van waar zyn lyk naar het Vaderland gebragt en te *Delft* „ begraaven is. — Zynde hem aldaar na verloop van 138 „ jaaren een deftige *Graftombe* gesticht. — In wat jaar

„ is

„ is dit laatste geschied?” In den zelfden smaak zyn de opgaven, uit eene of andere Kunst of Weetenschap ontleend, ten aanzien van de drie overige Speciën.

Palmbladen, of uitgelezene Oostersche Vertellingen, voor de Jeugd, door AUGUST JACOB LIEBESKIND, *Predikant te Osmanstadt. Uit het Hoogduitsch. IIde Deel. Te Amsterdam, by* W. van Vliet. *In 8vo. 162 bl.*

Wy herinnerden ons een Werkje van den beroemden HERDER, dat ons voor enige jaren onder den tytel van *Palmbladen* ter hand kwam, nog altyd met genoegen, niet alleen als bevattende by uitstek leerzame Verhalen voor de Jeugd, maar ook als uitnemend geschikt voor den Jongeling, om hem enigzinds bekend te doen worden *met*, en smaak in te boezemen *voor* den geest van den Oosterling, en verlangden dat hetzelve mogt worden voortgezet. Nu komt ons eindlyk het twede Deeltje ter hand, waaruit wy zien, dat de naam van HERDER ten onrechte op den tytel van het eerste gepronkt heeft, daar wy hetzelve, gelyk ook dit twede, aan LIEBESKIND te danken hebben. Door deze vergissing heeft intusschen ons publiek gewonnen, indien naamlyk zulk een beroemde naam het stukje in meerder handen brengt, waartoe 's mans aanbeveling alleen misschien niet genoegzaam toereikende zou geweest zyn; terwyl, wie dan ook de Schryver ware, deze door het eerste zyne achting en roem genoegzaam heeft gevestigd. Het volgende geven wy tot ene proeve:

DE REIZE. „ In de laatste dagen der maand Ramadan, in het zesde jaar der regeering van *Schach Jehan*, den Vader der Geloovigen, kort vóór den tyd van het tweede gebed, trad *Ogluf Kan*, de overste der Koninglyke wacht, in myn kamer, en sprak: *Abdallah*, ik wenschte, dat het bevel, 't welk ik u brenge, u heilzaam moge zyn; geef my uwen sabel, en volg my naar den Sultan; hy is het, die my zendt. Ik wierp my neder, en deed een kort gebed. *Ogluf Kan*, andwoordde ik, leg uw hand op myn hoofd. De Sultan is heer van myn leven; ik ben zyn slaaf. Ik overhandigde hem myn sabel; hy ging voor en ik volgde. Voor de deur van myn huis stond een wacht, die my omringde, door het voorhof van het paleis voerde, en voor *Schach Jehan* bragt. Daar was niemand by hem als de Veldheer *Emir Jemla* en de Opperpriester *Fassel Kan*. *Ogluf Kan*, die vóór my ging, reikte hem mynen sabel over, en sprak: Licht der Geloovigen! *Abdallah* heeft zich, zonder tegenstand, aan uwe bevelen onderworpen. Mogten alle uwe vyanden zyn voorbeeld volgen! Hoezeer ik ook van myne onschuld overtuigd ware, was myn hart toch by het intreeden niet weinig beklemd;

even-

evenwel toonde ik my onverschrokken en liet geen vrees blyken. De Sultan scheen niet toornig, doch dit maakte my niet geruster. Want is 'er wel gramschap noodig om een mug te dooden? Toen hy my aan zyn voeten zag, sprak hy: Zoon van *Hanif!* laat ons bidden, en ons vernederen voor hem, die nooit sterft. Deze woorden vermeerderden myne vrees; de Sultan, de Veldheer, de Priester, de Overste en de wacht, die aan de deur stond, knielden neder, bogen het gezicht ter aarde en baden. Ik bad den Propheet, myner by Gode te gedenken en myn beschermer te zyn. Gezant van God! sprak myn ziel tot hem, wanneer ik myn handen van euveldaaden zuiver gehouden heb, wanneer myn' voorneemen om uw graf te bezoeken en den heiligen berg met myne traanen te bevochtigen oprecht was, wanneer uw heilig boek, tot hiertoe, de vreugd mynes harten en het licht myner oogen ware, zo sta my by. De rekening myner dagen loopt ten einde, ik zie reeds den zwarten Doodsengel nederwaards zweeven. Gedenk aan myn geloof. 'Er is slechts één God en gy zyt zyn Propheet!

„ Toen het gebed geëindigd was, stond de Sultan op, wendde zich tot my, en sprak: Zoon van *Hanif!* buig uw hoofd; gy zult een verre reis onderneemen.— Vader der Geloovigen! andwoordde ik, onbevreesd, de reis is waarlyk ver en zonder terugkomst. Wy allen vangen die, elk op zyn tyd, aan; de genadige en barmhartige God moge uwe dagen verlengen.

„ Na deze weinige woorden viel ik op myne knieën en bood hem myn' hals aan. Hy trok zyn' sabel, dien hy, geduurende het gebed, niet uit de hand gelegd had, hief zyn' arm op, doch stak, in plaats van my het hoofd af te houwen, den sabel weder in de schede. De omstaanden hieven een luid vreugdengeschrei aan. Ik opende myne oogen, die ik reeds, in afwagting der duisternis des doods, gesslooten had. Hoe blyde was myne verbaazing! *Schach Jehan* hief my met een' vriendelyken glimlach op, omhelsde my, prees myn' moed en gehoorzaamheid. *Abdallah*, sprak hy, wanneer de weg des doods u niet afschrikt, dan zult gy ook niet vreezen, om naar het eiland Bariko te reizen, en my het water des levens, 't welk aldaar opwelt, te haalen.— Heer! sprak ik, verheugd, ik vreeze niemand op der aarde dan u. Ik zeile getroost tot aan het einde der aarde; immers voor den dood is de mensch ook in zyn huis niet zeeker."

N A B E R I C H T.

De Brief van den Heere P. J. VAN LELYVELD is by ons ontvangen; maar men maakt zwaarigheid, om 's Mans verzoek in te willigen, en mag gaarne lyden, dat het geheele *Commercium Epistolicum*, in 't Nederduitsch vertaald, uitgegeeven worde, ten einde elk te laaten oordeelen, of 't kort verslag van 't voornaame punt van verschil, tusschen Mr. VAN LELYVELD en de Theologische Faculteit van Duisburg, daaruit in de *Letteroefeningen* medegedeeld, hiermede al of niet overeenstemme.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Gesprekken en Overdenkingen, over de Hemelvaart van onzen Heere JEZUS CHRISTUS, *en over het Pinkster-feest. Door* WILHELM LEENDERT KRIEGER, *Predikant in 's Hage. Te Amsterdam, by* J. van der Hey, *en te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1803. *In gr. 8vo. 444 bl.*

Veelen onzer Leezeren, vertrouwen wy, zyn met de voorheen uitgegeevene Schriften van den Eerw. Haagschen Kerkleeraar KRIEGER meer of min bekend. Derzelver inhoud en de behandeling van de opgevatte taak zyn van zulk eenen aart, dat zy by allen, die in de geboorte en lotgevallen van den besten Leeraar en den Heiläanbrenger van het menschdom, alsmede in de gebeurtenissen, die ter vestiginge van het Christendom dienden, belang stellen, eene deelneemende opmerking moeten wekken. Van hier dat 's Mans vroegere Gesprekken en Overdenkingen, over die belangryke onderwerpen, in veeler handen zyn, en ook de bovengenoemden met graagte zullen ontvangen en geleezen worden. In denzelfden vorm als de voorgaanden, over de Geboorte, het Lyden en Sterven, en de Opstanding, zyn de tegenwoordigen, over den Hemelvaart van JEZUS CHRISTUS, en over de uitstorting van den H. Geest, gegooten. De onderscheidene benoemingen van 's Heilands Hemelvaart — de waare gesteldheid dier gebeurtenisse — en eene algemeene beschouwing van de waarheid des zonderlingen voorvals, zyn de onderwerpen der drie eerste Gesprekken, waarin MENANDER de plaats van Leerling, FILO die van Onderwyzer bekleedt, en aan zynen Vriend zodanige onderrigtingen mededeelt, als over het onderwerp, uit de gemelde oogpunten beschouwd, het noodige licht verspreiden. Eene meer opzettelyke beschouwing van 's Heilands opvaaren ten hemel, en van het onderricht, door Engelen aan de

Discipelen desaangaande medegedeeld, naar aanleiding der Euangelische Verhaalen, is de stoffe der *Overdenkingen*, die, ten aanzien van den vorm, voornaamlyk daarin van *Leerredenen* verschillen, dat hetgeen, in de laatstgenoemde Opstellen, de Spreeker op zyne toehoorders in 't algemeen toepast, hier de denkende Christen ter zyner byzondere opwekkinge en stigtinge doet dienen. Zeer uitvoerig is de Eerw. KRIEGER, in het tweede Gesprek, in de beschouwing van den waaren aart van 's Heilands hemelvaart, en gaat de zulken onder de hedendaagsche betweeters ernstig, doch bescheiden, te keer, welke hier aan geene eigenlyke plaatsverandering gedagt, maar het verhaal der Euangelisten in een figuurlyken zin willen hebben opgevat. Het daar over gezegde te ontleeden en te beoordeelen, strookt met ons plan niet.

Eveneens als in de beschouwing van den Hemelvaart, handelt de Eerw. KRIEGER omtrent het Pinksterfeest. In het eerste Gesprek verzet hy zich tegen het gevoelen van EICHHORN, HERDER en anderen, die hier aan geen nieuw taalvermogen willen gedagt hebben; in tegenstelling van 't welke de Heer KRIEGER tragt te bewyzen, dat de Discipelen met 'er daad de begaafdheid, om in te vooren hun onbekende taalen hunne gedagten uit te drukken, ontvangen hebben. De bedenkingen, hier aangevoerd, en 't geen daar mede in verband staat, zyn algemeen bekend, en kunnen daarom niet te min de redenen der andersdenkenden wel opweegen. 't Geen, vervolgens, voor de Geloofwaardigheid der gebeurtenisse wordt in 't midden gebragt, dunkt ons, in een bevattelyken bewystrant, de zaak te voldingen. Het derde Gesprek, loopende over eenige byzonderheden, dit voorval betreffende, als tyd, plaats, persoonen, oogmerk en anderen, bevat insgelyks verscheiden leezenswaardige aanmerkingen, hoewel zommigen derzelven, veelligt, geen algemeenen byval zullen vinden. De *Overdenkingen*, zes in getale, op de Gesprekken volgende, behelzen eene uitbreidende verklaaring, met leerzaame en toepassende aanmerkingen, van 't geen *Hand.* II: 1—41 wordt verhaald; alle 't welk wy der waarheid- en deugdlievende leezinge aanpryzen.

De Eerw. KRIEGER eindigt zyn Werk met een gesprek over het betaamlyke van het vieren der Christly-

ke feestdagen, waarin hy opzetlyk stilstaat, om den tyd der instellinge van de thans gebruiklyke onder de Protestanten op te spooren. Het volgende, de jaarlyksche feestviering, en de nuttigheid daar van betreffende, willen wy nog overneemen. De Heer KRIEGER, MENANDER hebbende doen zeggen: „ Het geeft zo wei„ nig opwekking, het wordt zo verveelende, van jaar tot „ jaar dezelfde teksten, dezelfde leerredenen te hooren; „ alles is zo ééntoonig, zo denzelfden slenter geduurig „ te herhaalen, door en met eene doodige éénzelvig„ heid; als 'er dan nog eenige opwekking, wat vuur, „ en leven, door geduurige gepaste veranderingen ge„ maakt werden, dan zou 't eenigzins draaglyker zyn," legt FILO het volgende antwoord in den mond: „ Wat „ betreft dat op die Feesten telkens dezelfde *Teksten* „ worden gepredikt, die bieden evenwel menigwerf aan„ leiding tot verscheidenheid van opmerkingen, die ge„ noegzaam zyn om 't éénzelvige te verminderen: ook „ moet gy niet uit het oog verliezen, dat de hoofd„ zaak dezelfde blyft, de groote gebeurenissen des „ Christendoms naamelyk, waarvan men op zulke „ Feesten gedachtenis houdt. —— Hier komt nog by, „ dat 'er ook telkens aankomelingen zyn, die van deze „ dingen onderwezen moeten worden. — En, wat geduu„ rige veranderingen betreft, om meerdere opwekkingen „ te beschikken in onze openbaare Godsdienstoeffenin„ gen; schoon ik niet wil ontkennen, dat de inrichting „ van onze Godsdienstoeffeningen voor verbetering vat„ baar is, zo geloove ik, dat ook, in dit opzicht, „ het bekende spreekwoord: *alle verandering is geen* „ *verbetering*, waarheid zou worden bevonden. —— „ Onze leeftyd heeft ons zo veele proeven daar van „ doen zien, dat wy daar aan geen twyffel kunnen „ hebben. —— Wy moeten dan hier omtrent bedacht„ zaam te werk gaan, en vooraf nauwkeurig beproeven, „ wat 'er, *al* of *niet*, *kan* of *mag* veranderd worden, „ om verbetering te zoeken." —— Wy verheugen ons, dat het den Eerw. KRIEGER heeft mogen gebeuren, aan zyn Euangelisch letterwerk de laatste hand te leggen, als eene nutte bydraage tot meer andere stigtelyke huisboeken.

De vraag Wie is een Christen? beandwoord door DANIËL JOACHIM KOPPEN, *Predikant te Zettemin, in Pruisfisch Pommeren. Uit het Hoogduitsch. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst. *In gr. 8vo. 172 bl.*

Men zal zich uit de Nieuwspapieren nog wel erinneren, dat voor weinige jaaren eenige Joodfche huisvaders te Berlyn, die wel Christenen wilden worden, hoewel zy byna niets, dat het Christengeloof karacterizeert, geloofden, daarover in briefwisfeling geweest zyn met den Opperkonfiftoriaalraad TELLER, en dat deze beroemde man hun dien weg, door overgroote toegeeflykheid, zeer ruim en gemakkelyk heeft gemaakt. Deze onderhandeling gaf den Schryver van dit ftukjen aanleiding, om een boek te fchryven, onder den titel: *wie is een Christen?* Het eerfte Hoofdftuk van dat gefchrift wordt nu, in 't hier aangekondigd werkjen, op aanpryzing van den Harderwykfchen Profesfor YPEY, door eene bekwaame hand in 't Nederduitsch overgezet, in 't licht gegeeven; zynde het overige, 't geen alleen de genoemde briefwisfeling betreft, omdat het voor den Nederlandfchen Leezer, die deze gewisfelde brieven niet in handen heeft, van minder belang fcheen, achterwege gelaaten. Dit fragment maakt op zich zelven een geheel uit, waarin de vraag, *wie is een Christen?* naar het oordeel van gemelden Hoogleeraar, die voor deze vertaaling eene korte Voorrede geplaatst heeft, *juistmaatig* wordt beantwoord. „ Al wie," zegt hy, „ op den naam van Christen eenigen prys ftelt, en weeten wil, of hy dien naam met recht draagen kan, of niet, — al wie het om waarheid des harten, om waare verlichting in het binnenfte, opdat hy zich, in zyne Godsdienftige betrekking, regt leere kennen, te doen is, — die leeze dit klein gefchrift! Hy zal den nevel van fchadelyke misbegrippen, die zints eenen geruimen tyd, uit de overfpannen poogingen van eenige te hoogdenkende volksönderwyzers, met het beste oogmerk, ter verlichting van het menschdom aangewend, zyn opgefteegen, in dit gefchrift meestendeels zien opgehelderd, en alzo het groote onderfcheid leeren maaken tusfchen het gene, betreklyk de beandwoorde vraag, waarheid en dwaaling is."

Het eigenlyk onderwerp, waartoe de Eerw. KOPPEN zich

zich bepaald heeft, betreft een onderzoek naar 't gene, dat het voornaamste en het weezenlykste van het geheele Christendom uitmaakt. Hy vraagt hier niet: wat is deze of gene Christelyke party en sekte zoo eigen, dat zy daardoor van anderen verschilt; maar, waarin bestaat dat gene, hetwelk menschen van alle onderscheidene Christelyke partyen nog steeds tot den gemeenen naam van Christenen recht geeft? Men moet bekennen, dat deze taak, vooral in onze dagen, moeielyk geworden is, waarin het Christendom door hun, die 'er warme voorstanders van schynen willen, onder zulke onderscheidene gedaanten voorgesteld wordt, dat menig een niet weet, wat hy van 't zelve moet denken. De Schryver verzet zich inzonderheid tegen die Godgeleerden, die, in 't nabuurig Duitschland, hedendaags in de meeste Tydschriften den toon geeven, die hy eene Deïstische of Naturalistische sekte noemt, en dus kenmerkt: 'Er hebben, naar hun leerstelzel, geheel geene onmiddelyke of bovennatuurlyke werkingen van God plaats gehad; overal werkte en heerschte altyd de blooте natuur; in den Godsdienst kan niets aangenomen worden, dan het geen de rede, dat is, iedere afzonderlyke rede, of denkenswyze, waarby dan ook ieders wensch en neiging zich tot raadgeevers opwerpen, zegt en bepaalt; hy, die al het weezenlyke aanneemt, dat door de rede erkend en gebillykt wordt, bezit het waare Christendom, is een echt, zuiver en volmaakt Christen; al het overige is de schors, deksel, inkleeding, herkomstig van menschen, wier rede nog niet ryp was, inmengselen, die vervallen kunnen en moeten.

De Eerw. Christen-Leeraar beweert met recht, dat de volgende stellingen, die deze zoogenaamde wysgeerige Christenen voor de hoofdzaak willen aangezien hebben: 'Er is een God, de Schepper en Regeerder van alles; de menschelyke zielen zyn onsterfelyk; wy moeten naar volmaaktheid en gelukzaligheid streeven; Gods wetten moeten opgevolgd worden; die dezelven ongehoorzaam zyn, draagen daarvan natuurlyk nadeelige gevolgen weg: deze en andere daarmede verbondene stellingen beweert hy met recht, dat, hoewel zy ook gantschelyk in het Christendom opgesloten liggen, echter geenzins aan het Christendom alleen, en by uitsluiting, eigen zyn, terwyl de Jooden en Turken daarin met de Christenen samenstemmen. Dit uitsluitende wil hy ook

 niet

niet gezocht hebben in de Christelyke Zedenleer, waarmede sommigen van de nieuwe Verlichters nog wel veel op hebben; omdat die ook reeds in het Joodendom, zoo als dit op de boeken des O. V. gegrond is, even volkomen vervat is. Ook niet in de beide uiterlyke Godsdienstige verrichtingen, den *Doop* en het *Avondmaal*, ingeval daarby geene nadere bepaaling kome; omdat, wanneer deze wegblyft, en beide verrichtingen maar zoo beschouwd worden, gelyk zy uiterlyk als plegtig en godsdienstig voorkomen, daarin niets karacteristieks is voor het Christendom, naardien in andere Godsdiensten deels juist dezelfde, deels zeer gelyke Godsdienstige verrichtingen plaats hebben. — Zyns oordeels, is het onderscheidende van het Christendom gelegen in Leerstellingen, welke den Christelyken Godsdienst alleen en uitsluitenderwyze eigen zyn. Men kan drieërlei soort van Christelyke Godsdienstleeren onderscheiden. *Vooreerst* vindt men 'er zulken, waarvan, onverminderd het aandeel aan Christus en de Christelyke zaligheid, byzondere persoonen, en in zekere omstandigheden, geene de minste kennis kunnen draagen; *ten tweeden* zulken, welke, als men dezelve weet, evenwel, onverminderd de zaligheid, in eenen zekeren bepaalden zin geloochend, of in eenen anderen zin verklaard kunnen worden; *eindelyk* zulken, wier kennis, zonder het aandeel aan Christus te verliezen, even min ontbeerlyk is, dan zy geloochend kunnen worden, en welke dus zoo wel geweeten als geloofd moeten worden, zoo lang namelyk iemand nog den Christelyken Godsdienst hebben, en een Christen zyn wil. De beide eersten voorbygaande, stelt zich de Schryver alleen de beantwoording van deze vraag voor: *welke zyn de eerste en algemeen onontbeerlyke leerstukken des Christendoms?* Dit moet uit die oude Christelyke oirkonden, die de echte Leer van Jesus en van zyne Apostelen bevatten, opgemaakt worden. Volgends hunne uitspraaken, zoo als KOPPEN die verstaat en uitlegt, is dit de grondslag van den geheelen Christelyken Godsdienst: *Jesus is een boven al het natuurlyke verheven, Goddelyk persoon, Gods onmiddelyke Afgezant, tot heil der menschen*; en is hy een Christen, die dit gelooft en belydt; die Jesus houdt en aanneemt voor den beloofden Christus, voor den Zoon van God, in den verhevensten zin, Gods eeniggeborenen Zoon en bovennatuurlyken Afgezant, die, naar Gods raadsbesluit, voor de zonden, tot derzelver

ver-

vergeeving, gestorven, en ook uit de dooden opgestaan is, en in de heerlykheid van God, als Heer over alles, leeft; verder, die in den naam van Jesus, dat is, uit kracht van zyn gezag en verordening, gedoopt is, en die belydenis doet van Christus, als den Zoon van God, en den voor de zonden gestorven en uit de dooden opgewekten Heer der heerlykheid; die daarenboven den openbaaren Christelyken Godsdienst, en de viering van het heilig Avondmaal, bywoont; en eindelyk, die groove zonden vermydt.

De bescheidene wyze, waarop de Eerw. Kerkleeraar zyne denkbeelden over 't karacterizeerende van het Christendom ter nederstelt, en uit de schriften des N. V., waaraan hy zich stipt houdt, met ter zyde stelling van menschelyke byvoegsels, tracht te bewyzen, zet aan dit Geschrift te meer waarde by. Hier en daar loopt evenwel een zwak bewys onder, waaromtrent hy de toestemming van allen, die 't anders in de hoofdzaak met hem eens zyn, niet zal erlangen, en waaruit men bemerkt, dat 's Mans afkeerigheid van sommige waare verbeteringen der uitlegkunde van 't N. Verbond hem wel eens den bal doet misslaan. Ook dachten wy meermaalen, onder 't leezen van dit boekjen, aan de uitmuntende Academische Redevoering van wylen den Professor HOLLEBEEK, *de Theologo non Orthodoxo, nisi vere pio*. Eene rechtzinnige geloofsbelydenis, gepaard met vermyding van groove zonden, maakt voorzeker alleen den Christen niet. Niemand verdient dezen naam, dan hy, die naar den geest van 't Christendom denkt, gevoelt en handelt. Die het daarin eens zyn, en niet te hoog van hun eigen doorzicht in zaaken van blooten bespiegeling denken, zullen niet ligt elke andere uitlegging van min of meer twyfelachtige voorstellingen van Jesus en diens Apostelen, voor afwyking van het waare Christendom, en alle anders gevoelenden voor Onchristenen uitkryten.

Noodige ophelderingen, byvoegzels en drangredenen, betreklyk tot de twee Verhandelingen, zo over de Wet Gen. IX: 6, *als over het eeuwig Priesterschap van Melchizedek. Door* GERARD JACOB VOORDA. *Amst. en Leeuw. by* J. Tiel *en* G. M. Cahais en Zoon, 1804. *In gr.* 8*vo.* 38 *bl.*

Het is byzonder onze beoordeeling der twee boven vermelde Verhandelingen, welke den Schryver heeft bewoogen, om deze Opheldéringen uit te geven, met verzoek, om ze agter dezelven te laten innaaijen. Zy zouden de beoordeeling van onze beoordeeling kunnen genoemd worden, wyl slechts 3 bladzyden eenen anderen *Recensent*, doch alle de overigen ons alleen gelden. Schoon de Schryver betuigt, met uitzondering van een of twee *remarques*, die hem wat aanstootlyk waren, doch welken hy niet opgeeft, *met genoegen* in onze beoordeeling gezien te hebben, waar zyne gezegden opheldering, zyne gedachten nadere ontwikkeling en zyne bewyzen nieuwen aandrang vorderen; is ons dit genoegen echter weinig blykbaar in den toon zyner tegenbedenkingen, wier kracht ons tevens niet groot genoeg voorkomt, om ons onze gemaakte bedenkingen, welken wy gaarne hebben herzien, te doen verwerpen. De Schryver behoefde waarlyk geene vyf bladzyden te besteeden aan het overtollige betoog, dat de uitgestrekte velden der wetenschappen aan elkanderen grenzen; een enkeld woord ter aanwyzing van het verband tusschen eene Verhandeling *over de Wet tegen den Doodslag* en eene andere *over het èeuwige Priesterschap van Melchizedek*, zou beter gepast hebben, om ons beschaamd te maaken over ons oordeel, dat deze twee Verhandelingen *zonderling genoeg in één boekdeel te zamen* gebragt zyn. Nu zien wy slechts, dat ons oordeel wegens het *zonderlinge* verschillend blyft met dat des Schryvers, die misschien wel niets zonderlings zou gevonden hebben in den overgang van de *erfzonde* tot de *oorwormen*, waarmede de, byzonder dus genoemde, *Recensent* van vroegere dagen eenmaal spottede. — Misverstand heerscht 'er zeker tusschen den Schryver en ons, wanneer hy op onze aanmerking: „ dat den mensch in „ de maatschappy rechten toekomen uit den aard der „ maat-

„ maatſchappy, welken niet in elken afzonderlyken *indi-* „ *vidu* kunnen vallen;" gaat beweeren, dat de *maat-ſchappyen* onderling plichten hebben, dien de *individu's* niet hebben, en daarmede onze aanmerking vervallen verklaart. Het was toch by ons de vraag niet naar het *Recht der Volkeren*, maar het verſchil van den mensch afzonderlyk in den *Natuurſtaat* en in de *Maat-ſchappy*, zonder aan *rechten der maatſchappyen onderling* te denken. — Onze bedenking: „ of het voorbeeld „ van *inzettingen, die niet goed waren*, den *Iſraëllers* „ ter *kastydinge* gegeven, wel gelukkig gekoozen ware, „ om daarmede te betoogen, dat God zelf het einddoel is „ van alles, wat Hy doet; daar toch kastyding de *ver-* „ *betering* en dus het *nut* des gekastyden ten einddoel „ had;" ontmoet des Schryvers tegenſpraak, op grond, dat de *Joodſche* wet, door hem een lastige ſchaduwdienst genoemd, by hem is het *jok* (*juk*) *van een gehoond en verbolgen Opperheer*, *zonder einddoel van verbetering*. Wy erkennen wel met den Apostel, *dat de wet geen ding heeft volmaakt: maar de aanleiding tot die hoop, door welke wy tot God genaaken*, als de ſtraf eenes verbolgen Opperheers te beſchouwen, blyft ons onmogelyk; terwyl wy ons verheugen, dat de Bybelverklaaring zulke vorderingen gemaakt heeft, welken haare moeilykſte plaatzen in het volmaaktst verband brengen met het helderer inzicht in het Godsryk, het welk overal *eene vaderlyke opleiding* kenmerkt tot glansryker licht en vryer genade. — Dat ook *de aard en het eigen nut der vrouwen* haare ondergeſchiktheid aan den man zouden vorderen, wil de Schryver niet onwederſproken laten, want 1) vóór den Val was EVA niet onderworpen, en 2) SARA achtede zich eene *dienaresſe*, als zy haaren man *Heer* noemde. Vóór den Val zal dan ook by den Schryver de Slang wel niet *gekroopen*, maar misſchien *gelopen* of *gevloogen* hebben; en in zyn oog brengt dan zwakheid en tederheid geene natuurlyke en nuttige ondergeſchiktheid aan ſterkte en onverſchrokkenheid voord? — Dat men over zulke onderwerpen nu nog ſchryven, nog kibbelen moet! — Dat voords door de *Euangeliewet* eerst in de *allerlaatſte* plaats de *Christlyke* zedenleer moest verſtaan worden, konden wy waarlyk niet droomen. De Schryver is ons wel zoo gunſtig van te vertrouwen, *dat onze geloofsbelydenis niet onder de banier der Poolſche Broederſchap geordend ſtaat*; maar hoe die gunst hier te pas kome, kun-

nen wy maar niet inzien, daar toch die Broederschap zelve nimmer het *Christendom* eeniglyk in de *zedenleer* van het *Euangelium* gesteld heeft. — Eindlyk geldt het onze voorkeur van *onovergangÏyk* in de plaats van *onvergangÏyk Priesterschap*; en hier komt de schim van den grooten WESSELING op, die den Schryver onderweezen heeft, dat ἀπαράβατος by de *Grieken* beteekent *iet dat vastſtaat en niet ligt verandert*; alsmede die van den even grooten VALCKENAAR, om te beweeren dat dit woord nooit in den zin van *onovergangÏyk*, te weten van *voorganger tot opvolger*, gebruikt is. Wy eerbiedigen die schimmen, maar verheugen ons, dat de Schryver het niet laat by het gezag van derzelver naam, maar plaatzen aanvoert ter proeve, en het woord zelf *analyseert*. Daar nu de *analysis* van het woord zelf de eenige handleiding tot het recht verstand der plaatzen is, willen wy liefst eerst van het woord ἀπαράβατος, daarna van de aangevoerde plaatzen spreken. Afkomstig van παραβαίνειν, het welk, uit den aard der zamenstelling, *overtreden*, *overgaan* beteekent, heeft het geheel eigenlyk den zin van *niet overgaande*, *niet over iet anders heen tredende*. Van daar is παράβασις gebruikt voor den *overgang* der reijen op het *Griekſche* tooneel tot de aanschouwers, waarover SUIDAS breedvoerig is: maar van daar ook is het gebruik van παράβασις zeer algemeen in den zin van *zedenlyke overtreding*. Dezen zin heeft het woord ἀπαράβατος zeer kennelyk in de plaatzen, welken de Schryver bybrengt. Het *Stoïsch* noodlot wordt daarom by ANTONINUS ἀπαράβατος τάξις, ἀπαράβατος ἀνάγκη genoemd, om dat deszelfs *wet*, deszelfs *nooddwang* niet kunnen *overtreden* worden. Alzoo ook is de λόγος θεῖος ἀπαράβατος by PLUTARCHUS de *onoverkoombaare*, *de onovertreedbaare Godspraak*; zoo is by JOSEPHUS de ἀπαράβατος εὐσέβεια de *godsvrucht zonder overtreding*, en de naam, dien zich de *Jooden* by hem geven van ἀπαράβατοι, de eernaam van *onbezoedeld* gebleeven te zyn, niet *overtreden te hebben* in vereering van den eenigen God. *Overtreden*, in zedenlyken zin, is schier de eenige beteekenis, waarin παραβαίνω by de Zeventigers en by de Schryvers van het N. V. voorkomt. Het denkbeeld van eigenlyk *vergaan*, (*perire*) van waar *verganglyk* en *onverganglyk* in παράβατος en ἀπαράβατος zou komen, is strydig met de *zamenstelling* en het *doorgaand gebruik* van dat woord, uit welks aard en gebruik ἀπαράβατος niet anders, in ei-

eigenlyken zin, kan zyn, dan, gelyk HEDERICUS het overzet, (*non transitorius*) *niet overgaande*, (*qui non transit ad alium v. c. honos*) *die niet overgaat op eenen anderen, eer, by voorbeeld*. Wat nu het zeldzaam gebruik der Ouden van dit woord in dien zin betreft, hier door wordt de eigene kracht van hetzelve geenzins veranderd, maar hierin staat dit woord volmaakt gelyk met het Nederduitsche *overtreden*, hetgeen zoo doorgaands in den *zedenlyken zin*, die toch de *overdragtlyke* is, gebruikt wordt, dat hetzelve hoogstzeldzaam in den eigenlyken zin voorkomt, ja dat het bespotlyk zou zyn, te zeggen: *ik heb den balk overtreden*. Om alle deze redenen blyft ons het *onovergangkyke* eene betere vertaaling dan het *onvergangkyke* ter bedoelde plaatze. En hier mede hebben wy voor ons gedaan met des Schryvers tegenbedenkingen, latende deszelfs overige geschryf tegen eenen onzer mede-*recensenten* voor deszelfs beandwoording over. Het is echter voor *ditmaal*, dat de Schryver ons heeft willen doen zien, dat *eenigen zyner voornaame gronden* nog niet wankelende gemaakt zyn; „ want, zegt hy, geenen lust hebbende my in „ geschillen in te wikkelen, zo is myn voorneemen, „ wie ook in het vervolg tegen myne gevoelens mogte „ inleggen, niet dan met stilzwygen te antwoorden." Zoo maakt men zich voorzeker het gemaklykst van alle tegenspraak af; maar zoo maakt men zich tevens verdacht van eene steilheid by eens aangenomene begrippen, welke by den onderzoeklievenden waarheidminnaar nimmer behoort te huisvesten.

Plechtige Inwyding van het Nieuwe Orgel, in de Kerk der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Vianen, op den 30sten October 1803. *Door* J. P. A. WINTGENS, *Leeraar by dezelve Gemeente. Te Utrecht, by* de Wed. J. van Terveen en Zoon, 1804. *In gr. 8vo.* 35 *bl.*

Staatelyk en verstandig godsdienstig was de Inwyding van het Orgel te *Vianen*, volgens de hier gedaane opgave. Eene gepaste afwisseling van Gezang en Orgelspel en van toespraak tot de Gemeente; eene vuurige verzuchting tot den Allerhoogsten; eene opwekking tot verheerlyking van God, van wegen zyne menigvuldige en overgroote gunstbetooningen; aanwyzing van het wel-

welſtandige en nuttige, om door de zamenvoeging van zang en ſpel daarin werkzaam te zyn; eenige korte bydraagen tot de Kerkelyke Geſchiedenis van *Vianen*; dankbetuigingen aan de bekostigers van het Orgel, en aan die de verzorging op zich hadden genomen: deeze zyn, hoofdzaaklyk, de beſtanddeelen van het verrigte door den Eerw. WINTGENS, welken wy hier leeren kennen als een man van oordeel en ſmaak, wiens ſtyl en taal met het harmoniſche der Muzyk, door zyn Eerw. naar verdienſte gepreezen, volkomen zamenſtemt. Des wy niet twyfelen, gelyk wy 's Mans opſtel met genoegen hebben geleezen, of het zal met toejuiching gehoord zyn.

De verdienſtelyke Amſterdamſche Advokaat, M. C. VAN HALL, geboren te *Vianen*, heeft zyn edel dichtvermogen, by deeze gelegenheid, wel willen te werk ſtellen, door het vervaardigen van twee fraaie Koorzangen, het eene naa het voorgebed, het andere by het ſlot der plegtigheid, uitgevoerd door een gezelſchap Zangers en Zangeresſen, die zich op het Orgel bevonden. Zie hier twee *Byſchriften*, van dezelfde kunstkundige hand, op het Orgel ſlaande.

Vianensch Christenſchaar, door 't edelst vuur ontgloeid,
Belust, haar maatgezang naar juister toon te richten,
Heeft, in den krygs-orkaan, die nog om Neerland loeit,
My in deez' Tempel Gods, naar veeler wensch, doen ſtichten.
Waan niet, ô ſterveling! op deez' rampzalige aard',
Door Maatgeluid, den lof der Godheid te verhoogen:
Der Englen gouden harp is 's Hoogſten eer onwaard;
De Seraf zingt zyn' roem; maar met omvleugelde oogen.

Een Latynsch Opſchrift, in den Clasſieken ſmaak en eene zuivere taal, op het panneel onder den krans van het Orgel geplaatst, is het werk van den geleerden Emeritus-Predikant van Dordrecht, den gryzen VAN BREUGEL, aan wien wy, in ons Maandwerk, wel eens met lof gedagt hebben.

By-

Bybelsche Geschiedenis. Een Leerboek voor Kinderen. Door A. YPEY, *Theol. Dr.; Hoogleeraar der Godg. en Kerkl. Geschied.; en Akademieprediker te Harderwyk. Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, 1803. *In 8vo.* 556 *bl.*

Wy gelooven gaarne den Hoogleeraar YPEY, dat hem dit boekjen, hoe klein en eenvoudig het ook moge schynen, zeer veel moeite gekost heeft. 'Er ontbrak nog zulk een Leerboek, waarin de geheele Bybelsche Geschiedenis, in een doorloopend verhaal, in diervoege wierd samengebragt, dat alle schooltaal, alle kerkspraak, alle platte en triviaale uitdrukking vermyd, en alles volkstaal en kindertaal was. De Prof. verdient waarlyk zeer veel dank, dat hy zich wel heeft willen verledigen, om in dit gebrek te voorzien, waarin wy ook durven zeggen dat hy allergelukkigst geslaagd is. De geheele Geschiedenis wordt afgehandeld in XXXII Afdeelingen. De gantsche inrichting van het verhaal is juist geschikt naar de vatbaarheid van kinderen. Overal heerscht de regte kinderspraak, zoo als wy die, tot nog toe, in geene schriften van dergelyken inhoud voor kinderen weeten aangetroffen te hebben. Behalven deze voortreffelyke eigenschap, heeft dit boekjen ook nog deze uitneemende verdienste, dat de Bybelsche Geschiedenis daarin doorgaans in een veel gunstiger licht vertoond, en over verscheidene min of meer bedenkelyke gedeelten derzelven, door de wyze van verhaalen, een allerschoonst licht verspreid wordt. Achter elke les zyn eenige vraagen geplaatst, waarvan sommigen uit de les zelve beantwoord kunnen worden. De meesten, echter, zyn van een anderen aart. Zy hebben wel betrekking op het geene in elke les voorkomt, maar zy zyn 'er niet regelrecht uit afgeleid: zy zyn geschikt, om het verstand der kinderen te scherpen, en het hart voor de deugd in te neemen. Over 't groot nut, dat, door onderwys in de Bybelsche Geschiedenis, by 't opkomend geslacht kan gesticht worden, vooral ook, om daardoor tot vaster overtuiging omtrent den Godsdienst zelven te geraaken, worden, in 't Voorbericht, zeer gepaste aanmerkingen gemaakt, die door alle onderwyzers der jeugd verdienen ter harte genomen te worden.

Hand-

Handleiding voor jonge lieden, hoe zich in hunne onderscheiden betrekkingen te gedragen. (*Een Handboekjen voor Minvermogenden.*) *Te Workum, by* I. Verwey, 1803. *In 8vo.* 84 *bl.*

In het Voorbericht meldt ons de Schryver, dat dit stukjen aan de Maatschappy, *tot Nut van 't Algemeen*, is gezonden geweest, om naar den prys te dingen, die gesteld was op de vraag: *Eene schets van de verplichtingen van jonge lieden, in onderscheidene betrekkingen, in welken dezen zouden kunnen geplaatst worden*; en dat, behalven de zyne, nog eene Verhandeling ingekomen, en met eene zilveren medaille bekroond geworden is, terwyl op de zyne geene gunstige aandacht viel. Hy schynt echter van oordeel te zyn, dat derzelver uitgave van nut zou kunnen weezen. Of ondertusschen die andere Verhandeling de uitgave van deze overtollig gemaakt heeft, kunnen wy niet beöordeelen, omdat ze ons nog niet onder 't oog gekomen is. Op zich zelve beschouwd, kan dit stukjen door deze en gene jonge lieden met nut geleezen worden, als goede gedachten, gepaste vermaaningen, en allerbeste leefregels in zich bevattende. Maar de wyze van onderricht en geheele voordracht heeft ons niet willen bevallen. Zulke leerboekjens dienen wel, om mét graagte geleezen te worden, en uitwerking te doen op verstand en hart, met meer oordeel en smaak opgesteld te worden, dan wy in dit boekjen, de Schryver houde het ons ten goede, zien doorstraalen. — Hy verteit aan zyne minvermogende jeugdige Landgenooten, hoe zekere Landbewoner, *Jan Goedman*, dacht, en sprak en handelde, hoe hy zyne Kinderen met het beste gevolg opvoedde, en zoo wel door zyne voorbeeldige leevenswyze, als door verstandig bestuur, regt gelukkig maakte. Hy voert den ouden man zelven, byna 't geheele boekjen door, spreekende in, wien hy zes onderscheidene kleine *Preekjens* laat doen, waarop dan nog eene gemoedlyk ernstige aanspraak van den Schryver zelf, by wyze van *Toepassing*, volgt. De *Voorafspraak* had hy ontleend uit het 9de vers van den 119den Psalm: *Waarmede zal de Jongeling zyn pad zuiver houden?* en nu meent hy niet beter te kunnen eindigen, dan met het antwoord, welk de Godgewyde Zanger op deze vraag aan zich zelven geeft: *Als hy dat houdt naar uw woord.*

D.

D. WILLIAM HENRY, *Chemie, voor beginnende Liefhebbers. Of Aanleiding, om de nuttigste Scheikundige Proeven, zonder groote kosten en een wydloopigen toestel, in het werk te stellen enz. Uit het Engelsch, naar de tweede oorspronglyke uitgave, vertaald, en met de aanmerkingen van* J. B. TROMMSDORFF *vermeerderd, uitgegeeven door* ADOLPHUS YPEY, *voorheen Hoogleeraar in de Geneeskunde te Franeker, thans Med. Doctor te Amsterdam. Te Amsterdam, by* W. van Vliet. *In gr. 8vo. 277 bl.*

Onder de verschillende beknopte Scheikundige Handboeken, in welke de kern dier Weetenschap, in een kort bestek, toch teffens met naauwkeurigheid, wordt voorgedraagen, is deeze *Aanleiding voor beginnende Liefhebbers*, van den Heere HENRY, een der voortreffelykste. Naauwelyks was dezelve in Engeland te voorschyn gekomen, of zy vond een algemeenen aftrek, en moest eerlang herdrukt worden. Insgelyks trok zy de aandacht tot zich van uitheemsche Scheikundigen, en wierd niet alleen, door den uitmuntenden TROMMSDORFF, vertaald, maar ook, met een aantal korte Aantekeningen, vermeerderd en verbeterd. Veel danks zyn wy dus den Hooggeleerden YPEY verschuldigd, dat hy ons, door zyne vertaaling, insgelyks gelegenheid heeft gegeeven, dit nuttig stuk, in onze moedertaal, te kunnen leezen.

Het geheele Werk is in drie deelen begreepen. Het eerste bevat de overweeging van eenige algemeene Scheikundige waarheden, en eene Systematische rei van Proeven op de meeste zelfstandigheden, die der Scheikunde tot onderwerp verstrekken. Het tweede deel bevat het onderzoek der Minerale Wateren en Lichaamen, in 't algemeen; terwyl het derde deel handelt over het gebruik der Scheikundige Probeermiddelen, tot verscheidene nuttige oogmerken.

In de eerste Afdeeling van het eerste deel wyst de Schryver eenige der beste Werken aan, van welke men gebruik kan maaken, om de Scheikunde uitvoeriger aan te leeren. Teffens geeft hy eenige algemeene regels aan de hand, dienende tot het betrachten van goede orde en zindelykheid in de bewerkingen: waarop hy, in de tweede Afdeeling, overgaat tot eene Systematische rei van Proeven, die gevoegelyk door Leerlingen in het werk

werk kunnen gesteld worden. Hier begint hy met de eigenschappen der Scheikundige verwandschappen, en laat daarop volgen een beknopt onderzoek van de meest in het oog loopende eigenschappen der zelfstandigheden, die tot onderwerp van Scheikundige Proeven kunnen verstrekken. In dit eerste deel heeft de Schryver de grootstmogelyke kortheid betracht; doch in het tweede deel, handelende over het probeeren der Minerale Wateren en andere Delfbaare Lichaamen, is hy merkelyk uitvoeriger. Men vindt aldaar eene voldoende optelling en beschryving der tegenwerkende middelen, die men noodig heeft, om die Wateren te beproeven; waarop eene nuttige en naauwkeurige tafel der zelfstandigheden volgt, die men, in de voorschreevene Wateren, kan verwagten, en der middelen, die dienen kunnen, om dezelve te ontdekken. Dit afgehandeld zynde, gaat onze Schryver over tot de ontleeding der Mineralen; by welke gelegenheid hy de geschiktste manieren van werken aan de hand geeft, om onbekende Mineralen te ontdekken: terwyl hy vervolgens overgaat tot de ontleeding der Zouten, Aarden en Steenen, en der Metaalertzen, zo langs den natten als den droogen weg.

Het derde en laatste deel bevat het gebruik der Scheikundige Probeermiddelen, tot verscheiden nuttige oogmerken. In de eerste plaats handelt onze Schryver over de Middelen, die tot het ontdekken van Vergiften kunnen dienen; by welke gelegenheid in 't breede wordt gewag gemaakt van de tegenwerkende middelen, die het aanwezen van het Rottekruid, den Sublimaat, het Lood en het Koper aantoonen. De tweede Afdeeling van dit Hoofdstuk bevat de Regelen, volgens welke men de zuiverheid der Scheikundige bereidingen, van welke men zich, in de Geneeskunde, en tot andere oogmerken, bedient, kan ontdekken. De volgende Afdeeling leert het gebruik der Scheikundige Probeermiddelen, by verscheiden Konsten en Handwerken; bepaalende zich de Schryver hier hoofdzaakelyk, ten dienste der Bleekeryen en Zeepziederyen, tot de middelen, die de vervalsching der Potasch, Paarlasch en der Barilla aanwyzen: gelyk ook, ten dienste der Glasblazers, tot de proeven, die de vervalsching van den Bruinsteen aantoonen. De vierde Afdeeling, ingericht ten dienste van Pachters en Landeigenaars, wyst ons de verschillende wegen aan, die wy hebben in te slaan, om Scheikundig,

dig, over de ... wierdt gedraagen,
gronden, te oor... gelyke gevallen
ze Schryver over... schonken ver-
Probeermiddelen; ... d was,
uitmaaken van aller... noo-

Zakboek voor Genees- en ... schouwen van Lyken, d... leeraar te Brunswyk. ...
BUGGE VAN DER BOGE, ...
Lector Honor. enz. te Haarlem. ...
Pz. *In 8vo. Behalven het Voorbe...*

Wy zouden vermeenen aan het ve... van onze deskundige Leezeren te kort t... , indien wy in het breede wilden uitweiden over het groot gewicht van dien byzonderen tak der Genees- en Heelkunde, welke de *gerechtelyke Geneeskunde* genoemd wordt; wy vertrouwen integendeel, dat men, zoo wel uit de beschouwing van den weezenlyken aart der zaak zelve, als door het geen eenigen onzer Vaderlandsche Artzen zedert korte jaaren zoo uitvoerig daaromtrent gezegd hebben, in den volsten zin overtuigd zal weezen van de uitgebreide belangrykheid derzelve in eene welgeordende Maatschappy; even zoo als men misschien niet zal aarzelen, om te erkennen, dat dit vak in ons Vaderland het minst bearbeid en men 'er aanmerkelyk in ten achteren is; — uit dien hoofde zal men ook de pooging van den Heer B. VAN DER BOGE allerloffelykst vinden, om, door deeze welgelukte vertaaling van dit in het oorspronglyke reeds voor de tweedemaal uitgegeeven en veel verbeterd Zakboek, de uitbreiding van dit gewichtig leerstuk in ons Vaderland te helpen bevorderen, en onze Genees- en Heelkundigen, wel is waar op een gedeelte, doch tevens op een allerbelangrykst gedeelte van de *Medicina Forensis*, nader opmerkzaam te maaken; waartoe hy ook een Werkje gekozen heeft, dat, op zich zelve genomen, ongetwyfeld de algemeene goedkeuring zal wegdraagen. De doorkundige en der Maatschappye ongelukkig te vroeg ontrukte Prof. ROOSE, die reeds in een byzonder Tydschrift zoo veele nuttige bydragen tot de gerechtelyke Geneeskunde geleverd heeft, had ten oogmerk, om in dit Zakboek, het welk

werk kunnen geſteld geſplitst is, eene algemeene ſchets eigenſchappen der het geen by het gerechtelyk ſchouw laat daarop vook in aanmerking komt, en is hierin over in het oog uitmuntend geſlaagd: men vindt hier niet die toet *reſultaat* van het geen METZGER, PYL, BRINKVEN, FAHNER, LODER en meer anderen daaromtrent aangetekend hebben; maar de waardige Schryver heeft ook een nuttig gebruik weeten te maaken van de nadere Ontleed-, Natuur- en Scheikundige ontdekkingen, waarvan men door het geheele Werkje de duidelykſte blyken aantreft, doch inzonderheid in de agtſte Afdeeling, in welke de regelen voorkomen, welke men heeft in acht te neemen by het onderzoek van perſoonen, die door vergif zyn omgekomen; welke Afdeeling 's Mans aangewende moeite en uitgebreide kunde in het klaarſte daglicht ſtelt, en ongetwyfeld met het grootſte genoegen zal geleezen worden. Naardien dit alles echter op eene zeer beknopte wyze wordt voorgeſteld, kunnen wy niet ontveinzen, dat wy, niettegenſtaande ons gunſtig oordeel over dit in zyn ſoort zeer fraai Werkje, nogthans in twyfel ſtaan, of hetzelve wel geſchikt is om aan het anderzins zoo pryzenswaardig oogmerk des Vertaalers in den volſten zin te kunnen voldoen. Wy erkennen gaarne, dat dit Zakboekje als een uitmuntend *repertorium* te beſchouwen is, voor die geenen, welke zich dit byzonder leerſtuk, of door een behoorlyk onderwys op eene Hoogeſchool, of door het naarſtig beſtudeeren van de beste uitgewerkte Schriften, volkomen eigen gemaakt hebben, om alsdan in voorkomende gevallen al het te pas komende by eene ſchouwing in een kort beſtek te kunnen overzien; voor zoodanigen echter, die geheel vreemdelingen in dit vak zyn, en die miſschien ook in de overige Genees- en Heelkundige takken, waarvan de meesten met dit leerſtuk over het geheel in een allernaauwst verband ſtaan, geene reuzenſtappen gedaan hebben, zal, vreezen wy, dit Zakboekje, in welk (volgens de zeer juiste aanmerking des Vertaalers in het Voorbericht) op elke bladzyde aanleiding tot nadenken gegeeven wordt, van weinig nut kunnen zyn. Te wenſchen ware het intusſchen, dat men dit zoo belangryk leerſtuk in ons Gemeenebest meer recht liet wedervaaren, en 'er meerdere gelegenheid gegeeven wierdt, om 'er even zoo grondig en geregeld in te kunnen onderweezen worden, als omtrent de overige takken van Genees- en Heelkunde plaats

heeft;

heeft; ten minsten dat 'er zorg wierdt gedraagen, dat die geenen, welke in deeze en dergelyke gevallen tot een vraagbaak dienen, het aan hun geschonken vertrouwen volkomen verdienden, en men verzekerd was, dat zy de vereischte bekwaamheid hadden, om het noodig bericht te kunnen geeven, waartoe voorzeeker meer dan eene oppervlakkige kennis — eene uitgebreide kunde en diep doorzicht — gevorderd wordt.

Iets over het Galvanismus, door C. P. SANDER, *Leeraar der Luthersche Gemeente te Rotterdam. Te Rotterdam, by* J. Hofhout en Zoon, 1804. *In gr. 8vo.* 35 *bl.*

„Het eenigste oogmerk, (zoo luidt het begin van dit „Stukje) waarmede deze weinige bladeren, (bladen) „die misschien voor veelen niets nieuws zullen behel- „zen, worden uitgegeeven, is, om het Slot van dezel- „ve algemeener bekend te maaken, en daardoor den „menschlievenden wensch des Schryvers te ondersteu- „nen," enz. Naardien nu deeze indedaad menschlievende wensch alleenlyk bestaat in onze Landgenooten opmerkzaam te maaken op de aanwending van het versterkt Galvanisme, of Voltasche Colom, by twyfelagtige sterfgevallen of zoogenoemde schyndooden, zoo zoude de Schryver, onzes achtens, zyne bedoeling zeer gevoeglyk, en misschien beter, kunnen bereikt hebben, met zyne gevoelens daaromtrent, veel verkort, briefsgewyze in een of ander *periodiek* Werk te plaatzen, in stede van eene afzonderlyke *Brochure* te schryven over een onderwerp, omtrent welk wy van alle zyden, als 't ware, overstroomd worden, en in welke bovendien, behalven dat ze, wat de zaak zelve betreft, in een' veel te gedrongen styl geschreeven is, eenige zaaken gevonden worden, die hier in het geheel niet te pas komen; wat belang heeft b. v. het *Publiek*, om te weeten, dat de Wel-Eerw. SCHEFFER met zyne familie eenen dag by den Schryver doorgebragt, of dat de Wel-Eerw. SANDER met den Veldprediker van *Saxen-Gotha* eene *Microscopische Correspondentie!* heeft gehouden? — Wat intusschen 's Schryvers oogmerk betreft, dit kunnen wy niet anders dan zeer pryzenswaardig noemen; want schoon wy niet even veel geloof hechten aan alle de verschillende vertelsels van het leevend begraaven, zoo houden wy ons evenwel overtuigd, dat 'er, over het

algemeen, te weinig oplettendheid plaats heeft in de verschillende gevallen van spoedig sterven, waaromtrent ook indedaad nog zeer veele duisterheden heerschen; weshalven ook elke pooging ter verbetering en opheldering dank verdient. Of echter het versterkt Galvanisme, het zy als een *proefmiddel* om den schyn-dooden van den waaren te onderscheiden, het zy *als een middel tot herstel* om den schyndooden wederom tot leeven te brengen, geheel voldoende zoude weezen, — en of de onbepaalde aanwending daarvan, in die gevallen, zomwylen niet tot nadeel van zoodanigen ongelukkigen konde strekken, — dunkt ons op verre na nog niet beslist te zyn; althans de werking van het Galvanisme op volstrekt doode dierlyke ligchaamen, en de verschillende weezenlyke oorzaaken van de spoedige waare of schyn-sterfgevallen in het oog houdende, zullen zich nog menige zwaarigheden opdoen; in welke echter te treeden, ons bestek niet toelaat.

Reis van den Abt BARTHELEMY *door Italië. Uit het Fransch vertaald, door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amsterdam, by* G. Roos. *In gr. 8vo. 402 bladz.*

De genegenheid, welke vry algemeen heerscht, om alles, wat ter penne eens beroemden en met algemeene goedkeuring bejegenden Schryvers uitvloeide, in druk te bezitten, strekt ter oorzaake, dat men, naa derzelver dood, zich beyvert, om het onuitgegeevene op te zoeken, byeen te zamelen, en den dag te doen zien. Geen wonder dat zulks ten deele viel aan de overgebleevene Schriften van den Abt BARTHELEMY, by onze Landgenooten inzonderheid bekend door zyn uitmuntend Werk: *Reize van den jongen Anacharsis door Griekenland.*

Alle die naakomende Werken strekken altoos niet om den roem eens Schryvers te vermeerderen; van hoe veele zouden zy de uitgave gewraakt hebben! daar die Schriften, hoe dienstig, hoe belangryk of hoe noodzaaklyk ook, ten dage der opstellinge, dat dienstige, dat belangryke, dat noodzaaklyke, met den tyd verliezen. Deeze aanmerking hebben wy deels moeten laaten gelden, by het doorleezen van opgemelde Reis, bestaande in XLIX *Brieven*, iets over de helft der jongstverloopene

Eeuwe

Eeuwe geschreeven door BARTHELEMY aan den Graaf VAN CAYLUS, verslag doende van zyne wedervaaringen, ten opzigte van zyne Oudheid- en Penning-kundige Reis na *Italie*, in het verpligtend gezelschap des *Franschen* Afgezants DE STAINVILLE.

Behalven het Reisverhaal, 't welk doorgaans kort is, treft men 'er in aan, veele Oudheid- en Penning-kundige aanmerkingen, kennisgeevingen van *Italiaansche* Geleerden dier dagen, mislukkingen zonder tal, en bedriegeryen in oudheden, zo de Penning- als Schilder-kunst betreffende, met aanpryzingen van Mannen tot Leden der Academie. Van deeze Reis hadt BARTHELEMY, in de Leevensberigten, door hem zelven opgesteld, eenig verslag gegeeven (*).

Naa deeze aanmerking gemaakt te hebben, kunnen wy met geene volle ruimte onderschryven, 't geen de *Fransche* Uitgeever deezer *Brieven* zegt: „ Hoedanig ook de verdienste zy der *Reis van den jongen Anacharsis*, men vindt in dezelve slechts het vernuft, den geest en den styl van BARTHELEMY; zyn characfer en zyn hart konden zich niet doen kennen in het character en het hart van den *Scyth*, dien hy reizen liet. Om dezelve te kennen, moet men hemzelven verrassen op zyne reizen, in het midden van zyne vertrouwlykheden, zyne uitboezemingen, zyne gewaarwordingen en zyne gedachten." — Hy voegt 'er by: „ De Reis van BARTHELEMY in *Italie* is, eigenlyk gezegd, geen werk, dat men moet aanmerken als de vrucht van zyne studien. Offchoon het opgevuld is met bouwstoffen en geschiedkundige ophelderingen, is hetzelve niet te min ontbloot van al dien weetenschaplyken omslag, die byna altyd het vernuft aan banden legt. Het zyn de Brieven van een Vriend aan een Vriend. De gemaklykheid, de stoutheid, de openhartigheid, en het somtyds geheimzinnige, die dezelve kenmerken, geeven daaraan een graad van belang, dien nimmer werken hebben, afgemeeten met den juisten passer der overweeging." Deeze aanmerking mag men laaten gelden; doch doet niets af, om de *daadlyke Reis* boven de *Kamer-reis* te verheffen. Soortlyk goed en uitmuntend kunnen beide weezen.

De

(*) Zie 't zelve in de *Leevensberigten van* J. J. BARTHELEMY, geplaatst in het IXde Deel der *Reize van den jongen Anacharsis*, bl. 53 enz.

De *Nederduitsche* Vertaaler, die over 't algemeen zyne taak wel heeft uitgevoerd, voegt 'er tot aanpryzing deezer Brieven by, „ dat zy een nieuw licht verspreiden over verscheide voorwerpen van geleerdheid, kunst en geschiedkundige beoefening. Veele antieken, opschriften, en dergelyke, die door eenige Schryvers en Reizigers voorbygegaan, of onvolledig, verkeerd of gebrekkig beschreeven en afgebeeld zyn, worden hier opgehelderd, verbeterd, en, overeenkomstig de waarheid, tot derzelver oorspronglyke bestemming te rug gebragt." Dit is waarheid; schoon het tevens waarheid blyve, dat laatere Reizigers en Geleerden 'er nog veel aan hebben toegevoegd.

Om het denkbeeld te voorkomen of te verbannen, dat deeze Brieven alleen voor de geleerde wereld belangryk zouden weezen, zegt de *Nederlandsche* Vertolker: „ De styl alleen is uitlokkend genoeg om dezelve met vermaak te leezen; men heeft geen dorre lyst voor oogen van standbeelden, ruïnen en gedenkpenningen, maar een aantal geschiedkundige byzonderheden, ontmoetingen, puntspreuken en characters, voorgedraagen in een' styl, welke de hoedanigheden van het hart en de bekoorelykheden des gevoels doet wedyveren met de vlugheid van den geest, de kracht van het vernuft, en de uitgebreidheid van eene welbestuurde geleerdheid." Dit moet grootendeels toegestemd worden; en hebben wy van zulk eene ontmoeting en die schryfwyze een staal gegeeven in ons *Mengelwerk*, 's Abbés ontmoeting by den geleerden BAÏARDI, uit het oorspronglyke Werk, overneemende (*).

Belangryk is het *Aanhangzel*, uit XIII Afdeelingen bestaande. Hetzelve bevat de ophelderende aantekeningen van eenige uitlandsche Geleerden, welke zich tegenwoordig te *Parys* bevinden, wegens veele weetenswaardige zaaken, in deeze Brieven voorkomende, en over welken sedert, door de naspooringen dier Geleerden, en vooral door die van den vermaarden Abt ZARILLO, een geheel nieuw licht verspreid is; alles strekkende tot staaving van 't geen wy zo even bybragten, wegens de ophelderingen van laatere Reizigers en Geleerden in een Gewest, waaruit voor eene halve Eeuw deeze Brieven geschreeven zyn.

In

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1803. II D. bl. 408.

In het Voorberigt ontmoet men een verslag van den Abt ZARILLO, 't welk wy eerst dagten over te neemen; doch liever verkiezen wy onze aankundiging te besluiten met de mededeeling van het laatste Aanhangzel, tot eene bylaage dienende van het reeds aangetoogene *Leevensberigt*. De *Fransche* Uitgeever ontving, toen de druk van dit Werk ten einde liep, van den Representant COURTOIS eene Anecdote en eenige byzonderheden, den Abt BARTHELEMY betreffende, voor zyne Vrienden en die der Geschiedenis van belang.

„ De Abt BARTHELEMY werd in staat van arrest gesteld: Mevrouw DE CHOISEUL zendt oogenbliklyk den Heer DEGOND, haar zaakgelastigde by den Representant COURTOIS, en verzoekt hem, de noodige poogingen te doen, om de vryheid te verwerven van den Schryver van *Anacharsis*.

„ De Representant begeeft zich daadlyk naar het Committé van algemeene veiligheid; in de eerste zaal komende, is de eerste, die hy ontmoet, Mevrouw de Ex-marquisin DE L'AUB..., die in een groote sleepjapon hem nadert, en zegt: „ Mynheer! ik kom uit „ naam van Mevrouw de Hertogin DE CHOISEUL de vry- „ heid verzoeken van Mynheer den Abt BARTHELEMY."

„ Eén twintigtal knevelbaarden, die zulks hoorden, glimlagchten; welk een glimlagch, en op welk een tydstip!

„ De Representant, doordrongen van het gevaar dat deeze onvoorzigtige Vrouw door haare onbescheidenheid loopen zou, antwoordt haar tamelyk ruw, dat hy geen Hertogin kent, neemt haar by den arm en doet haar zitten.

„ Hy gaat in het Committé, vraagt de slaaking van den Abt BARTHELEMY. Het waren CHABOT en BAZIRE, die het eerst zich lieten beweegen. Hy, die de meeste tegenstand bood, was de Schryver van *Agis*, onder voorwendzel, dat de gevangene de *Reis van Anacharsis door Griekenland* geschreeven hadt; dat dit Werk Aristocratisch ware. De woordwisseling hierover duurde een goed uur: eindelyk gelukte het den Representant COURTOIS, het ontslag van den gevangenen te verkrygen. Hy snelt na Mevrouw DE L'AUB... en spreekt overluid deeze vertroostende woorden: „ Zeg aan Mevrouw DE „ CHOISEUL, dat de Abt BARTHELEMY ontslaagen is."

„ De braave Akademist was niet gevoelloos voor de

poogingen van den Reprefentant; hy ging hem bezoeken, en hem niet aangetroffen hebbende, fchreef hy hem den volgenden Brief:

„ *De Burger* BARTHELEMY, *Opziender der Gedenkpenningen, doordrongen van de goedheden van den Burger* COURTOIS, *is gekomen om de eer te hebben van hem daar voor te bedanken, en hem zyne erkentenis uit te drukken. Hy vergenoegt zich met hem te verzekeren, dat het aandenken van zulk eene belangryke en ftreelende weldaad nimmer uit zyn geheugen, en nog veel minder uit zyn hart zal gaan.* — — Vrydag 7 Sept.

„ In antwoord op deezen Brief zondt de Reprefentant de volgende vier regels aan den Abt BARTHELEMY:

Zo van de lyst des doods uw naam werd doorgehaald,
Mogt ge, achtbre Wysgeer! door myn zorg beveiligd blyven,
Gy leeft: ben ik daarvoor niet rykelyk betaald?
'k Deed myn bedrogen land een misdaad min' bedryven.

„ Deeze regels zyn (in het *Fransch*) gegraveerd op een klein gedenkftuk, opgericht in de *Vosges*, ter eere van BARTHELEMY.

„ Na zyn ontflag hieldt de Abt BARTHELEMY niet op te vreezen voor zynen bevryder. Op den dag van het Feest van het Opperweezen, reciteerde COURTOIS hem dit vaers:

Den God des hemels en der aarde
Bragt ik myn hulde t'allen tyd;
Is hy de God van ROBESPIERRE,
Dan wordt myn offer hem niet langer toegewyd.

„ ô Hemel!" riep BARTHELEMY, „ wat zou ik „ ongelukkig geweest zyn, als ik vernomen had, dat „ men om een onnozel vaersje u op het fchavot ge„ bragt hadt! Ik zou als dan te lang geleefd hebben."

„ Weinig tyd na dat de Abt BARTHELEMY in vryheid gefteld was, hadt hy die van de beste zyner Vriendinnen te verzoeken; hy was toen agt-en-zeventig jaaren oud en zieklyk!

„ Dezelfde Reprefentant kwam hem te hulp. „ Ik „ kan u alle myne gewaarwordingen niet uitdrukken," zeide de ongelukkige Akademist tegen hem in een Brief van den 29 Mesfidor; „ oordeel over derzelver opregt-

„ heid

„ heid door het belang dat gy zelf in de ongelukkige
„ deugd ſtelt.”

„ Zy waren niet meer, die tyden dat deze echtgenoote van den grooten man, die het lot van *Frankryk*, om niet te zeggen van geheel *Europa*, in zyne handen hadt, omringd leefde van een gezin gelukkigen, die zy gemaakt hadt.”

Aan den voet der bladzyden vindt men eenige Aanteekeningen van den *Franſchen* Uitgeever, en eenige weinige van den *Nederduitſchen* Vertaaler. *Engelſchen* en *Duitſchers* hebben ook deeze Reis vertaald. Zy verdient, ſchoon, onzes oordeels, veel min gewigtig dan de Reis van *Anacharſis*, een plaatsje in de Bibliotheek by het gemelde Werk.

Reisbeſchryvingen voor Jonge Lieden, door A. VAN WAASDYK, *Leeraar by de Gemeente der Remonſtranten te Delft. IIde Deels Iſte Stuk. Met Kaarten en Plaaten. In den Haage, by* J. C. Leeuweſtyn, 1803. *In gr. 8vo. 279 blz.*

Wanneer wy den aanvang der Uitgave deezer Reisbeſchryvingen aankundigden (*), hebben wy, met de woorden des Vervaardigers, diens Plan opgegeeven. Onder andere betuigt hy, „ gedacht te hebben, „ van de reeds vroeger uitgegeevene en nog onvertaalde „ de Reisbeſchryvingen voor de Jeugd van de Heeren „ CAMPE, TRAP en anderen zodanig gebruik te moeten „ maaken, als met zyn groote oogmerk, algemeene „ nuttigheid naamlyk, meest overeenkomt.”

Gebruik van uitlandſche gelykſoortige Schriften, als met des Verzamelaars oogmerk zamenſtemmen, te maaken, ſtaat zeker vry; mits men het Regt van eenen anderen ongeſchonden laate. Van zulk eene ſchennis kunnen wy WAASDYK niet vrykennen, daar hy zich bediend heeft van CAMPE's *Reisbeſchryvingen voor de Jeugd*; een Werk, van 't welk by de Wed. DÓLL reeds vier Deelen zyn uitgegeeven, en een vyfde op de Pers is: immers is het aangekundigde Eerſte Deel uit het *Hoogduitsch* van CAMPE's *Negende Deel* en *Vierde Deel* vervaardigd.

Het Tweede Deels Eerſte Stuk, 't geen thans voor ons ligt, bevat een gedeelte der *Reize in de Binnen-*

(*) Zie hier boven bl. 85.

venlanden van Africa, langs de Kaap de Goede Hoop, in de Jaaren 1780 *tot* 1785, *gedaan door den Heer* VAILLANT: 't zelve is ontleend uit het *Tiende Deel* van gemelden *Hoogduitschen* Schryver.

De Wed. DÓLL heeft rechtmaatige reden om zich over zulk eene handelwyze te beklaagen; en het is haare zaak, zich, in dit geval, recht te verschaffen. Wy mogten niet nalaaten, onze Leezers des te onderrigten.

Wy voegen 'er alleen nevens, dat de wyze van uitvoering deezer Reisbeschryvingen geenzins geschikt is om dezelve ten algemeenen Leesboek te maaken, als veel te wydluftig gedrukt. *Met Kaarten en Plaaten*, staat op den Tytel: geene Kaart, maar slegts één Portrait is in het Eerste Deel voorhanden; in het Tweede niets van dien aart, en, om niet te vergeefs te zoeken, „ wordt ons verwittigd: de Plaat voor dit stuk zal by „ het volgende worden afgeleverd."

Beroep van Mr. S. JZ. WISELIUS, *Lid van den Raad der Asiatische Bezittingen en Etablissementen, op het Bataafsche Volk, ter zake van den inhoud eens Briefs, door het Wetgeevend Ligchaam van het Bataafsch Gemeenebest aan het Staats-bewind gezonden, ten geleide van de toestemming in de begroting der Staats-behoeften over den Jaare* 1804. *Amsterdam by* W. Holtrop. *In gr. 8vo.* 37 *bl.*

Het Wetgeevend Lichaam der Bataafsche Republiek, Consent draagende aan eene somme van niet veel minder dan zeventig millioenen guldens, ter goedmaakinge van de zoo gewoone als buitengewoone kosten van den dienst dier Republiek, voor den Jaare 1804, hadt in den Brief, aan het Staatsbewind, dat Consent behelzende, deszelfs misnoegen betuigd over eene „ voorbeeldlooze duisterheid, onder „ welke de verantwoording van de onmeetelyke geldsom„ men, aan den Raad der Asiatische Colonien, by successi„ ve begrooting geaccordeerd, by voortduuring verborgen „ ligt, en over eene bedenklyke handelwyze in de Admini„ stratie van dien Raad, om welke te doorgronden, en te„ vens eene onbewimpelde rekenschap te erlangen, door het „ Staats-bewind spoedige en efficacieuse middelen zouden „ moeten worden in het werk gesteld." Bykans gelyktydig met het rugtbaar worden van deezen Brief, vernam men, dat, door het Staatsbewind, zes leden van den Asiatischen Raad van hunne posten verlaaten waren, en derzelver plaats door even zoo veele anderen was aangevuld. Onder de eersten bevondt zich de Heer en Mr. S. JZ. WISELIUS, die, door

dee-

deeze daad des Staatsbewinds, zich in zyne eere beleedigd oordeelende, ftraks de pen opvatte, zich beroepende op het Bataaffche Volk, om, voor zoo veel hem zelven betreft, zyne onfchuld voor hetzelve bloot te leggen; zich tot zulk eene verdeediging geregtigd oordeelende, uit kragt der Staatsregelinge van ons Gemeenebest, en omdat wy eene Vergadering hebben, die, „ *hoe zeer*, fchryft WISELIUS, *wel flechts* „ *voor een zeer klein gedeelte door het Volk zelf gekozen*, „ *en dus in zo verre op eene* REVOLUTIONAIRE *wyze beftaande*, „ echter gerekend mag worden, thands het Bataaffche Volk „ te vertegenwoordigen."

Thans ter zelfverdeedliginge overgaande, verklaart de Heer WISELIUS vooraf, „ hoewel men de handelwyze van den „ Wetgeever in deezen, ten aanzien van den Afiatifchen Raad „ gehouden, voor 't minst als te voorbarig zoude mogen be„ fchouwen," het dan nog wel daar voor te willen houden, „ dat het Wetgeevend Ligchaam, toen het den Brief „ vastftelde, ja dat misfchien zelfs wel de Finantieele Com„ misfie, toen zy haar verflag deswegen uitbragt, waaruit „ die Brief is voortgevloeid, alsmede de Commisfie van het „ Staats-bewind zyn misleid geweest door de zulken, met „ welken zy hebben moeten raadplegen." Te gereeder neemt WISELIUS deeze onderftelling aan, omdat dezelve hem in de mogelykheid ftelt, van zyn regt ter zelfverdeedlginge gebruik te maken, behoudens al den eerbied, dien men aan 's Lands Hoogfte Magt verfchuldigd is; welken eerbied hy zegt, bezwaarlyk te kunnen blyven behouden, indien de bedoelde Brief opgefteld en openbaar gemaakt ware, met oogmerk om op de Leden van den Afiatifchen Raad eenen blaam te werpen.

Op deezen grondflag het beklag des Wetgeevenden Lichaams, over de *voorbeeldlooze duisterheid der verantwoordinge des Afiatifchen Raads*, in overweeging neemende, vraagt de Heer WISELIUS, hoe 'er duisterheid kan plaats hebben in eene Rekening, die jaarlyks in de beste orde wordt ingeleverd, en waar op nog nimmer aanmerkingen zyn gemaakt; of in de beheering van geldmiddelen, wier begrooting jaarlyks beredeneerenderwyze wordt ingeleverd by eene Hoogere Magt, die zeker het regt heeft om opheldering te vraagen, ja zelf, in gevalle van duisterheid, daar toe verpligt is? En, evenwel, zegt hy, is zulk eene opheldering van *voorbeeldlooze duisterheid* aan den Afiatifchen Raad nooit gevraagd, offchoon, meer dan eens, de gelegenheid als van zelve zich daar toe hadt aangeboden; „ zaaken, allen, die, zegt WISELIUS, voor my, en ik gelove „ voor de geheele Natie, *onder eene voorbeeldlooze duisterheid* „ *verborgen liggen!*" Hy ontkent de mogelykheid niet, dat 'er in de handelwyze des Raads duisterheden kunnen plaats hebben in het oog van het Wetgeevend Lichaam, omdat, mis-

misschien, zich aldaar geene persoonen bevinden, die met de zaaken, tot dien Raad behoorende, byzonder bekend zyn. Doch hier van ligt de schuld niet by den Raad, die alle zyne handelingen volledig kan verantwoorden, 't en zy men verantwoording vordere van sommen gelds, „ waar over het Staats-„ bewind by *Geheime Besluiten* heeft beschikt, en welke de „ Raad heeft moeten laaten volgen, offschoon van het oog-„ merk onbewust," en waaromtrent, gevolglyk, dezelve geheel lydelyk, en niet verantwoordelyk was.

Vervolgens tot het ander lid der beschuldiginge overgaande, raakende *het bedenklyke, welk in de zedert zoo veele jaaren gehouden handelwyze van den Asiatischen Raad zou gelegen zyn*, betuigt de Heer WISELIUS deswegen zyne verwondering, als hebbende de Raad niet langer dan zints 1 May 1800 bestaan, en moetende dezelve, om de afgelegenheid der Asiatische Bezittingen, altoos voor 't minst twee jaaren met zyne verantwoording ten agteren zyn; zoodat *de zoo veele jaaren*, op zyn hoogst, zich tot de Jaaren 1800, 1801 en 1802 moeten bepaalen. En wat eindelyk de uitdrukking van *onmeetelyke* geldsommen aangaat, zegt de Heer WISELIUS, dat derzelver hoegrootheid algemeen bekend is; niet, egter, dat de Raad, wel verre van die gelden ontvangen te hebben, thans werkelyk nog van de Republiek te vorderen heeft de somme van ruim Negen Millioenen, voortspruitende „ ten deele uit het ach-„ terblyven der *remises* van Thesaurier Generaal en Raden „ van Financie, ten deele uit het gene de Raad, op last van „ het Bewind, aan de Stad Amsterdam heeft voorgeschoten, „ ten deele uit de gelden, die dat Bewind uit des Raads kas „ heeft geligt, en eindelyk uit Indische Wisselbrieven op „ de Fransche Thesaurie, door den Raad by het Bewind „ ingezonden, en welker bedragen mitsdien namens het Land, „ met de Fransche Republiek, verrekend is, of immers ver-„ rekend heeft kunnen worden, doch waarvan de Raad nim-„ mer eene enkele penning heeft terug ontvangen." De Heer WISELIUS eindigt zyne Verdeediging met de betuiging van zynen wensch aan het Bataafsche Volk, dat de *efficacieuse middelen*, in den Brief des Wetgeevenden Lichaams vermeld, spoedig mogen worden te werk gesteld, om zoo wel den Raad, als hem in 't byzonder, ter strenge verantwoordinge op te roepen.

By wyze van Aanhangsel hegt de Heer WISELIUS aan dit Geschrift eenige redenen, om het vermoeden van zich te weeren, alsof zyne Remotie, meer dan zyne Eer, hem ter zelfverdeedigingе hadt genoopt. Die redenen zyn: genoegzaame ruimte van tydlyke middelen, om zonder een ampt te kunnen bestaan; de verplaatzing van den Raad na den Haag, die hem, uit hoofde zyner Merkantiele betrekkingen hier ter Stede, zyn ontslag zou hebben doen neemen; en eindelyk, omdat hy gee-

geene zitting zou kunnen hebben in één Collegie „ met men-
„ schen, die den Oranjestandert, als het ware, met eigen
„ hand geplant hebben, en waar onder 'er zich zelfs één be-
„ vindt, die in den Jaare 1799, by gelegenheid van de
„ Landing der Engelschen en Russen, eene openlyke verstand-
„ houding met die woeste en bloedgierige vyanden heeft ge-
„ houden, en misschien de doodstraf, door deszelfs mede-
„ pligtigen werklyk geleden, op geene andere wyze ontgaan
„ is, dan omdat hy zich aan de nasporingen van de Hoge
„ Militaire Vierschaar destyds heeft weten te onttrekken."

Het slot des *Beroeps* kunnen wy niet nalaaten, hier nog af te schryven: „ Eindelyk," zoo luidt het, „ (en dit verklaar
„ ik voor de geheele Natie,) beschouw ik myne REMOTIE als
„ geheel onwettig. Zo immers die gene, die de magt heeft,
„ om iets te doen, niet altyd ook het regt heeft, om het zelve
„ uit te voeren, dan ontken ik aan het Staats-bewind, of
„ welk Collegie het ook zyn moge, het regt, om eenig Re-
„ gent, Bestuurer of Amptenaar, zo hy slechts zich door
„ geene nalatigheid of onbehoorlyk gedrag voor de algemeene
„ belangen heeft schadelyk gemaakt, van deszelfs post te ont-
„ zetten, of, (het gene op het zelfde nederkomt,) onder
„ voorwendzel eener *nieuwe organisatie* te REMOVEEREN. Ik
„ houde my uit dien hoofde voor ten onregten uit mynen post
„ gestoten, het en ware men plegtiglyk wilde verklaren, dat werk-
„ lyk de tegenomwenteling daargesteld en *de oorlog tegen de*
„ *Patriotten niet alleen aangevangen is*, maar dat ook reeds de
„ Oranje-Factie over de Patriotten zegeviert; in welk geval
„ ik, op het voorbeeld van eenigen myner Voorouderen en van
„ mynen Vader, die in de Jaaren 1673, 1748 en 1787, den haat
„ van Oranje hebben moeten bezuuren, met de hoogstmoge-
„ lyke onderwerping het onverdiende loon myner Vaderlands-
„ liefde my zal laten welgevallen. Zonder eene zodanige er-
„ kentenis van het dadelyk daarzyn eener tegenomwente-
„ ling, zal ik my zelven steeds blyven beschouwen, als met
„ myne GEREMOVEERDE Medeleden en zy, die door het
„ Bewind niet zyn ontzet geworden, uitmakende den wet-
„ tigen Asiatischen Raad, het daarvoor houdende, dat ik wil-
„ lekeurig in de waarneming myner amptsbezigheden belem-
„ merd word.

„ De nationale billykheid zal ons regt doen wedervaaren,
„ en zy, die zich in onze plaatsen, *voor eenen tyd*, laten
„ indringen, zullen, welke veete by hun ook tegen den Pa-
„ triot moge zyn ingekankerd, eerlang moeten erkennen, dat
„ zy onze werkzaamheid en trouw wel kunnen nastreeven,
„ nimmer zullen kunnen overtreffen."

Eindelyk ontmoeten wy hier nog eenige Bylagen, op welke de Heer WISELIUS zich beroept, en onder dezelve eene Missive van den Raad aan het Staatsbewind, in welke nage-

noeg

noeg dezelfde denkbeelden, in het Beroep ontwikkeld, beknoptlyk worden voorgedraagen.

Om het veel gerugtsmaakende des Geschrifts van den Heere WISELIUS, hebben wy onzen Leezeren deszelfs hoofdzaaklyken inhoud wel eenigzins uitvoeriger willen mededeelen; terwyl wy, wat de zaak in geschil betreft, ons liefst willen verschuilen agter het voorzigtig gewysde:

Non nostrum inter vos tantas componere lites.

Iets voor Mr. S. JZ. WISELIUS, *wegens eenige uitdrukkingen in zyn Beroep op het Bataafsche Volk enz. Door* * * * *Voorheen in dienst der O. I. Compagnie ter Kamer alhier, en naderhand in die van het Committé tot de zaken van den O. I. Handel en Bezittingen, en zedert* 1798 *stemger: Burger der Bataafsche Republiek.* 1804. *Alomme te bekoomen. In gr.* 8*vo.* 8 *bl.*

Naadat wy het voorgaande Verslag wegens het *Beroep* van den Heere Mr. WISELIUS hadden afgeschreeven, viel deeze *brochure* ons in handen, gevloeid uit de penne van iemant; die, zegt hy, wanneer partyzucht en geweld hem het beroep, hetwelk hy op *eene alzins wettige wyze* hadt bekomen, ontnomen hadden, altoos de hooge magten zyns Vaderlands te zeer eerbiedigde, dan dat hy ontydig zyne stemme verheffen, en tot nieuwe verwarringen aanleiding zou geeven. Zoo spreekt de ongenoemde Schryver van zich zelven, die den Heere WISELIUS betigt, en verklaart, met geene goede oogen te kunnen aanzien, hoe het tegenwoordig Bestuur der Republiek, en de geheele Natie in haare Vertegenwoordigers, door hem wordt beleedigd. Eigenaartig zou men nu verwagten, dat de stemgeregtigde Bataafsche Burger de gronden deezer aantyginge openleggen, en waarin Mr. WISELIUS de hooge Magt heeft beleedigd zou aan den dag leggen. Geen woord, egter, daar van; bepaalende hy zich alleen, om den Schryver van het *Beroep*, omtrent hetgeen dezelve aangaande zyne Remotie zegt, van stap tot stap te volgen. Wanneer hy, evenwel, zegt, zulks met meer bedaardheid, en minder *animositeit*, dan Mr. WISELIUS, te zullen doen, vonden wy in onze verwagting ons te leur gesteld. Integendeel verbeelden wy ons, in den omvang van nog geen vierdehalf bladzyde, blyken van oude veete en personeelen haat ontmoet te hebben, immers niet die zuivere waarheidsliefde, welke des naasten gangen met een bedaarden tred volgt, en, 't geen men in dezelve verkeerds meent te zien, door bondig redekavelen aan den dag legt. Den Heer WISELIUS te willen verdeedigen, is geen-

geenzins ons oogmerk. Doch daar deeze moeds genoeg bezat, om, in een netelig geschil, zynen naam openlyk te melden, is het niet voor de vuist gehandeld, in een naamloos geschrift tegen hem voor den dag te koomen. Dit vertoont blyk van beschroomdheid, welke wantrouwen van zyne zaak, indien niet anders, doet vermoeden.

De Messias, uit het Hoogduitsch van KLOPSTOCK *vertaald door* Mr. JOHAN MEERMAN, *Heer van Dalem en Vuren. Iste Deel. In 's Graavenhaage, by* I. van Cleef, 1803. *In 4to.* 212 *bl.*

De vierde overzetting van het meesterstuk enes voortreflyken Dichters, welke ons binnen weinige jaren geleverd wordt; ene vertaling, even als die van wylen den Heer GROENEVELD, in *Hexameters*, en welke die genoemde in *getrouwheid* althands gelyk staat, maar in zoetvloeijendheid, duidlykheid, en zuiverheid der taal, in één woord *in ieder vereischte in een dichtstuk*, zeker overtreft; zo dat wy den Heere MEERMAN onzen oprechtsten dank betuigen voor zyne zo moeilyke onderneming, en onzen Landgenoot met dit lettergeschenk van harte geluk wenschen.

Het is onze taak niet, het Heldendicht van KLOPSTOCK zelven te beoordelen, en te toetzen aan de regels der kunst; onnodige arbeid ware dit ook voorzeker; want over deszelfs waarde heeft geheel Europa reeds zo lang en zo luide beslist, dat iedere aanmerking gewaagd zou zyn, en althands wat de kunst betreft meer dan gewaagd; men zou zich door dezelve verdacht maken by iederen kenner, en dat met recht. Kleine onnaauwkeurigheden vindt men in ieder menschlyk werk; en het moet wel ene kleine ziel zyn, die de *Messiade* bevitten kan! Zeer zeker lopen hier en daar de denkbeelden, de Theölogische denkbeelden van den Dichter geheel anders dan de onze; de Heer MEERMAN wyst hier en daar ook aan, waar hy in dit opzicht zou afwyken, en wy vonden vooral het geen de laatste nopens het *zielenlyden* zegt voor ieder' overtuigend; wy zouden ook zo stellig niet spreken over het *verzoenen der Godheid*, als KLOPSTOCK daarvan zingt: maar het Dichtstuk als Dichtstuk behoudt daarom deszelfs volkomene waarde; en het scheppend vernuft van dezen Dichter, het stoute, nieuwe, roerende, zachte — *geheel zyn Hemelsch zingen*, in één woord, is hem voor de bewondering der Eeuwen de waarborg, hoe zeer godsdienstige meningen ook mogen afwisselen.

Wy willen deze gelegenheid waarnemen, om den Lezer enigzinds bekend te maken met den gang van dit Dichtstuk. De drie eerste Zangen zyn als ene Inleiding; *daar de eerste de Verlossing van 't Menschdom afschildert, gelyk 'er zich de*

IIe-

Hemel; de tweede, gèlyk 'er zich de Hel mede bezig hieldt; terwyl de derde het twaalftal der Discipelen, en daaronder den aanstaanden Verraader, leert kennen. I.) Wy hebben hier den plechtigen eed van Messias ter verlossing, en den eed van God, dat Hy de zonden vergeven zal. — Voords zien wy Gabriël met Messiàs plechtige gelofte ten Hemel gaan; zien dien Hemel, en horen het lied, dat men daar zong. — Hier leren wy Eloä kennen, den eersten naast den Ongeschapenen, die den afgezant in het allerheiligste leidt, zyn getuigen van het offer, en horen de verklaring der Godheid. Wy zien de Troon-engelen henen gaan, om de Beheerschers der Werelden tot de viering der lydensdagen des Heilands te bereiden. De zielen der Vaderen worden, door Gabriël geleid, naar de Zon verzonden; — hy bezoekt de Wachters der Aarde, in het binnenste van den bol, waar zich de zielen der jonggestorvene kinderen bevinden, — en begeeft zich nu mede naar de Zon. II.) Gezang van Adam en Eva; Jesus gesprek met den Bescherm-engel van zynen Joännes, — Hy geneest enen bezetenen; terwyl Satan lastert, maar vlucht; — Satan gaat naar de Hel; de Geesten vergaderen, en wy leren de voornaamsten hier kennen; — Satan vermeldt zyn besluit om den Godmensch te doden; Abdiël Abbadona alleen verzet zich tegen zynen wil; het besluit wordt genomen; — Satan vertrekt, met Adramelech, — hunne woede, — Abdiëls gedachten, enz. III.) Jesus gedachten ter dezer tyd; — Eloä komt tot hem; — Joännes ziet dien opvaren. — De Bescherm-engelen der Discipelen leren hen kennen aan enen anderen zaligen Geest, gezonden door de Vaderen, om in alles Jesus na te gaan. Wy horen het lied, dat de Engelen zongen, toen Joännes geschapen werd, — en de aandoeningen van den Engel van Judas. Satan geeft Judas enen droom in, gaat daarop tot Kajaphas met hetzelfde doel; — worsteling van Judas. IV.) Nu komen wy in Kajaphas raad; horen hem en zynen aanhang; oók Gamaliël en Nicodemus; en zien Satan in dien raad. Judas komt om den bloedprys. — Jesus doet de maaltyd bestellen; — wy ontmoeten de moeder des Heren, en voelen haren kommer; voords den jongeling van Naïn en zyne geliefde, de dochter van Jaïrus. Jesus bezoekt zyn lydens- en graf-plaats; ontslaat den Bescherm-engel van Judas, en houdt zyne laatste maaltyd; — de geschiedenis wordt vervolgd; verlevendigd door Seraphim in de zaal, en de oproeping der Engelen naar Gethsemane's hof. V.) God daalt in toorn neer; ontmoet enen Engel met de zielen der straksgestorvene Oosterfche Wyzen; en gaat ene Wereld voorby, bevolkt met niet gevallene onsterflyke menschen. Derzelver Vader verhaalt de geschiedenis van onze zondige Wereld. God daalt op Thabor, en doet Eloä den Borg der menschen oproepen. Jesus staat daar; zyn lyden, en de schrikgedaanten des eeuwigen doods. Tusschen de geschiedenis zien wy de Hemelen het ly-

lyden vieren; zien Abbadona by de Discipelen, en by Jesus; horen het triumphlied, dat Eloä zingt op Godlyk bevel. De Rechter spreekt het vonnis, — de Godmensch staat op, — en God beklimt weder den eeuwigen troon. —— Hier eindigt de vyfde Zang, en ook het eerste Deel.

Wy stipten niet alles aan, maar het een en ander toch, dat genoegzaam is ter staving van het geen wy vooraf gezegd hebben, indien wy 'er nog maar iets byvoegen, dat des Heren MEERMAN's overzetting enigzinds kennen doet; waartoe wy thands een der schoonste plaatzen, in ons oog, verkiezen, en KLOPSTOCK's beminlyken Duivel uit den tweden Zang willen doen kennen. Verplaats u dan, Lezer! in de vergadering der Hel.

Laag aan den troon, zat ongezellig, sómber en treurig
Seraph Abdiël Abbadóna. 't Gebeurde en aanstaande
Overdacht hy vol angst der ziele. Hy zag voor zyn aanschyn,
't Welk de duisternis droevig, ontroerd de zwaarmoedigheid maakte,
Niet dan kwaalen, op kwaalen gehoopt, in d'eeuwigheid ingaan.
Nu betracht hy den voorigen tyd, waarin hy vol onschuld
Vriend van dien edeler Abdiël was, die ten dage des oproers
Eene schittrende daad voor 't oog des Heeren volvoerde.
Want hy verliet de Muitren alleen en onöverwinbaar;
Kwam by God. Met hem, den edelmoedigen Seraph,
Was reeds Abbadóna het oog der vyanden Godes
Haast ontkomen: doch Satans bevlámde, rollende wagen,
Die, om in zege hen weder te haalen, hen snellyk omcingelt,
En der trompettenden oorlogsgeschrei, enz.
Overmeestren zyn hart, en rukken hem weg tot de Muiters, enz.
——————— *In bedwelming kwam hy by Satan.*
Klaagende denkt hy, en in zich zelven gekeerd, aan dit voorval
Zyner heilige jeugd, en aan den lieflyken morgen
Zyner schepping te rug, enz.

Wy moesten veel uitlaten, maar zyne tegenspraak van Satan kunnen wy niet bekorten.

——————— *Schoon ik weet, dat my deeze Vergaadring*
Eeuwig tegen zal streeven; ik zal 't niet achten, maar spreeken;
Spreeken zal ik, op dat het zwaare gericht van Jehovah
Niet ook kome over my, gelyk 't over u kwam, Satan!
Ja, ik haat u, Satan! U haat ik, gy schriklyke! My, my!
Deezen onsterflyken Geest, dien gy den Schepper ontrukt hebt,
Eisch' hy, uw Rechter, voor eeuwig u af! Een wee zonder einde
Roepe in d' Afgronds-kloov', in den nacht, der Onsterflyken Heirschaar,
Satan! dat roepen luidkeels met den donderstorm die allen,
Welken gy, Satan, verleidde! luidkeels met de Doode Zee allen

Over uw hoofd! Ik heb geen deel aan den eeuwigen Zendaar!
Godverzaaker, geen deel aan uw verworpen besluit, om
God den Mesfias te dooden. Ha! tegen wien, o gy Muiter!
Hebt gy gesproken? Is't niet tegen dien, die, immers bekent gy 't
Zelve, hoe zeer g' uw verschrikking ook zoekt te pleistren, u
vreeslyk,
Machtiger is dan gy? O zo God den sterflyken menschen
Redding zendt van ellende en van dood, gy verhindert het nimmer!
En gy wilt des Mesfias ligchaam, dat wilt gy vermoorden?
Kent gy hem, Satan, niet meer? Heeft dan des Almachtigen
donder
U niet genoeg aan dit opgeheven voorhoofd gebrandmerkt?
Of kan God zich niet tegen ons onmachtigen hoeden?
Wy, die de Menschen ten doode verleidden; wee my, ach wee my!
Ik deed het ook! wy willen ons tegen hunnen Verlosser
Woedend verheffen? den Zoon, den Donderaar willen wy dooden?
Ja den toegang tot eene veelligt toekomende redding,
Of ten minsten verzachting van plaag, dien willen wy eeuwig
Ons, zoo veelen voorheen volkomen geesten, verwoesten?
Satan, zoo waar wy allen de smert geweldiger voelen,
Wen gy deeze wooning van nacht en van duistre verdoeming
Koninklyk noemt: zoo waar keert gy, met schande belaaden,
Schande in de plaats van triumph, van God en zyn' Middelaar
weder!

Vertalings-proeven voor gevorderde Leerlingen in de Latynsche Taal. Gedeeltelyk gevolgd naar het Hoogduitsch van F. W. DÖRING. *Te Zutphen, by* H. C. A. Thieme, 1803. *In gr. 8vo. XX, 184 bl.*

Door de bewerking en uitgave van dit Stukjen is eene wezenlyke behoefte vervuld, en aan de beoeffening der Latynsche letteren in ons Vaderland eene niet geringe weldaad bewezen. Met recht toch zegt de kundige Voorredenaar, dat de onderscheidene Werkjens, tot Vertalings-oeffeningen uit het Nederduitsch in het Latyn bestemd, en sints lang in gebruik, zo als dat van REITZ, of later en eerst binnen kort verschenen, gelyk dat van RÖCHLING en WERNER, behalven de gebreken, die het eerste en tweede derzelven aankleven, meer bepaald en byna alleen dienen, om de leerlingen het gebruik der regelen van de *Grammatica* te doen kennen; doch dat, om de jeugd eigenlyk tot goed Latynschryven op te leiden, vereischt wordt, dat men zulke voorbeelden opgeve, welken voor eene echt-Latynsche vertaling het best vatbaar zyn, en dat men dus onderwerpen kieze, die niet alleen met de eigen woorden en spreekwyzen der Ouden, maar ook geheel in den geest der Latynsche taal kun-

kunnen beschreven worden. Zulks is in dit Werkjen dan ook met veel oordeel verricht, zynde de Geschiedenis van het Romeinsche Volk, van de geboorte van ROMULUS en REMUS tot aan den dood van AUGUSTUS, zeker het bestmogelyke onderwerp tot het opgegeven oogmerk, in 204 proeven of *themata* op zulk eene wyze behandeld, dat alles in het Latyn kan worden overgezet, zonder dat het eene overzetting uit het Nederduitsch gelykt. Tot meer gemak der leerlingen zyn onder elke proef de meeste daarin voorkomende woorden en spreekwyzen in het Latyn opgegeven, terwyl een *Naricht* opheldering en aanwyzing geeft van een aantal byzonderheden, wier opmerking en gebruik tot het goed Latyn-schryven onmisbaar is. De Recensent acht zich verpligt te verklaaren, en doet zulks met genoegen, dat hy in zyn onderwys reeds met de daad het nut gezien heeft, 't welk dit boekjen, behoorlyk gebruikt, den jongelieden kan aanbrengen, niet alleen door hen de eigenaartige voordragt en de byzondere wendingen van den Latynschen styl naauwkeuriger te doen kennen, en dus met meer smaak de Latynsche Schryvers te doen lezen, maar ook en vooral om hun de styloeffeningen gemaklyker te maken; iets, waarvan de nuttigheid alleen door waanwyze weetnieten kan in twyfel getrokken worden. De Recensent wenscht dus van harte, dat dit boekjen door zodanige leerlingen, welken het gebruik der gewone regelen van de *Grammatica* reeds kennen, algemeen gebruikt moge worden; terwyl zelfs zodanige lieden, die, het schryven der Latynsche taal gedurende een' geruimen tyd verzuimd hebbende, naderhand ambtshalve daartoe verpligt worden, niet kwaad zouden doen van zich door het overzetten dezer *themata* daarin te oeffenen, zo zy anders niet, 't geen, helaas! tot verdriet van den kieschen taalkenner, veelal het geval is, Nederduitsch met half barbaarsch Latynsche woorden willen spreken en schryven.

Charakter-schets der Vrouwen, door C. F. POCKELS, *Geheimraad van den Hertog van Brunswyk-Lunenburg. Naar het Hoogduitsch: door Mr.* J. VAN DER LINDEN, *Advocaat te Leyden. IIIde en IVde Deel. Te Leyden, by* A. en J. Honkoop. *In gr. 8vo. Te zamen 311 bladz.*

De grote menigte van Werken van meer of minder belang, die ons aanhoudend ter hand kwamen, deden ons de voordzetting van dit fraaie Werk, waarover den Lezer ons gunstig gevoelen reeds duidlyk genoeg gebleken was, tot nu toe ter zyde leggen: thands vatten wy hetzelve met vernieuwd genoegen weder op. De Schryver gaat op dezelfde wyze voord, en met dezelfde vrymoedigheid; en zo onze Lezeresfen hier en daar

 zich

zich over hem beklagen mogten, en menen dat hy toch voor de vryheid, die hy ten haren opzichte zo aanhoudend neemt, straf verdiende, zo laten zy toch aan de voorrechten gedenken, die zy genieten in dit *goede land*, aan andere landen denken, waar de Schryver zich zo veel goeds van haar niet zou veroorloven te zeggen, als hy hier toch telkens doet, zonder de verontwaardiging gaande te maken van iederen man, en straf te erlangen voor zyne vermetelheid. Dat zy zich herinneren aan de *Baai van Hudson*, waar de mannen nooit uit hetzelfde glas met hare Vrouwen drinken; aan het Koningryk *Juida*, alwaar zy nooit dan op de knieën met hare mannen mogen spreken; aan *Madura*, waar de eerbied niet gedoogt, dat zy den naam van haren man op de lippen nemen; aan het Eiland *Umanac*, waar zy zo veel als ene geldmunt zyn, (en men haar dus als goede klinkende specie, of als onze Bataafsche Rescriptien, gebruiken zou in de geldheffingen) en aan andere landen, waar zy even als het vee ter markt gedreven worden. En laten zy toch vooral onder het oog houden, dat zelfs onze Rechtsgeleerden de vraag nog niet beslist hebben, of de Vrouw enkel als ene *zaak*, dan wel als een *persoon* beschouwd moet worden. Van al het welk, en nog zeer veel meer, zy, tot hare stichting, in dit Werkje onderricht erlangen. Terwyl de Schryver eindlyk in zyn Voorbericht voor het Derde Deel te kennen geeft, dat 'er duizend uitzonderingen, op het geen hy hier als het karakteristieke der Vrouwen opgeeft, kunnen plaats hebben, en dat hy het aan het eigen geweten zyner Lezeresfen overlaat om zich onder deze uitzonderingen te tellen al dan niet; en wy voor ons in allen gevalle ons dekken willen, wanneer wy iets overnemen 't geen haar minder bevallen mogt, met de verzekering, dat wy alleen aan Duitsche Vrouwen gedacht hebben; gelyk ASMUS, toen hy de spreuk overnam: *Das Weib muss nicht zu Wort kommen, denn das ist eine schreckliche Sache;* zich dekte met zyne aantekening: *Ist nur von den Weibern in Griechenland zu verstehen.* Ten bewyze dat wy dit waarlyk doen in goeden ernst en met recht, (want wie zou ons toch durven verdenken dat wy zo vele aardigheden aan de Heren Profesforen op onze Vaderlandsche Academien zouden durven zeggen!) willen wy al aanstonds iets afschryven. Kort nadat de Schryver, namentlyk, de volgende zoetigheid uit zeker ander geschrift had aangehaald: *Dat de meeste Kerk-Leeraars beestachtige kwaade Wyven hebben, en dat onder de twintig Vrouwen van Leeraars ten minsten negentien afschuwelyke Duivels zyn*; geeft hy ons dit bericht: „ De Academiën en Hooge Schoolen van allerlei soort mogen dus „ welligt ook in dit opzicht met alle recht de tuchthuizen „ der Geleerden genoemd worden. De Mannen kunnen al- „ daar hun hard lot, om onder de regeering van eene Vrouw

„ te

" te staan, des te minder ontduiken, hoe minder tyd zy tot
" den teederen en hartelyken omgang met hunne Vrouwen
" òverig hebben, en hoe meer zy door de drukte hunner
" Studiën. door den last van het Professoraal leven, en door
" de daarmede gepaard gaande ongesteldheden van humeur
" en lichaam, doorgaans voor de zuivere genoegens van
" het huislyk leven ongeschikt worden. De Kamer-geleerde
" kan zich over zyne Vrouw weinig bekommeren, kan wei-
" nig met haar spreken: maar daar voor zal zy hem begin-
" nen te beheerschen, hoe gefronst ook het voorhoofd van
" den Leeraar 'er moge uitzien. Zy zal ophouden, om voor
" zyne eigenzinnigheid en nukken bevreesd te zyn, dewyl
" zy die eenigermaaten is gewoon geworden, en dewyl zy
" geleerd heeft, om den voorrang van haar gezond men-
" schenverstand boven de schraale boekgeleerdheid van haa-
" ren Man te gevoelen. Zy zal het overschot eener drooge
" en gemaakte liefde van haaren Gemaal alleen in zoo verre
" beandwoorden, als de uitgebreide grenspaalen der eenmaal
" verkregene Vrouwelyke heerschappy juist dan medebren-
" gen, en haare nieuwe of oude Minnaars zulks veroor-
" loven. Wanneer men bovendien aanmerkt, dat de Acade-
" mische Vrouwen dikwils op de eene of andere wyze aan
" het bywerk van haaren Man mede moeten arbeiden; dat
" onder de schoone Vrouwen aan eene Hooge School, uit
" hoofde van veele bekende omstandigheden en uitwendige
" betrekkingen, doorgaans eene vryere levenswyze, dan elders,
" heerscht; dat de goede smaak om Minnaars (*Cicisbeo*) te
" hebben, en daarmede af te wisselen, aldaar gewettigd is;
" dat de meeste gehuwde Letterkundigen ziekelyke, onge-
" makkelyke, zwartgallige menschen zyn, hunne Vrouwen
" daarentegen voor een gedeelte gevoelige, ingebeelde, rang-
" zuchtige en doorsleepene Vrouwen: zoo zal het voor ons nog
" meer begrypelyk moeten worden, dat deeze zelfde Vrouwen
" byna allen op den throon van haare Mannen zitten, hoe
" Souverain de laatsten ook droomen mogen te zyn. Gaat
" in de huizen der grootste Mannen, der scherpzinnigste
" Letterkundigen, van de Verlichters der wereld, door wier
" straalen geheele Volken verlicht worden, die door hun ver-
" stand. door hun geestvermogen en hunne diepdenkendheid
" eeuwen verlichten, eeuwen beschaven, die door hunne
" welsprekendheid en kracht van taal, en door hun verhe-
" ven gevoel, geheele leeftyden van menschen beheerschen en
" aan zig onderwerpen; gaat heen, en gy zult hen zeer dik-
" wils aan den leiband eener zeer gewoone Vrouw gebonden
" zien, die, door enkel haar hoofd te toonen, door een en-
" kel trotsch aankyken, door een enkel bits woord, de
" hoogheid van den hoogverlichten Man voor altyd had

„ ter nedergeworpen." — Dan, laat ons eindlyk ter zake komen. Deze twee Delen bevatten zeven Afdelingen.

IX. VROUWELYKE SCHOONHEID, EN VROUWELYKE BEVALLIGHEID. *Schets derzelven. — Haare waarde, haare wederkeerige bestemmingen. — Haar invloed op byzondere charactertrekken, en byzonderheden van het Vrouwelyk geslacht. — Beschouwing van de zucht der Vrouwen tot de Mode, en derzelver buitensporigheden.* De schoonheid is geenzinds verachtlyk; de man waardeert haar; doch zy verliest hare betovering, wanneer zy niet de weerschyn is van enen schonen geest. 'Er zyn koude, laffe vrouwlyke schoonheden, schone lichamen zonder ziel; en ook geestige, belangryke schone Vrouwen, waarby wy even koud blyven, omdat zy te veel *mannelyks* hebben aangenomen; zy kunnen bewondering, maar gene liefde verwekken. Deze zyn onnatuurlyk en zullen dus niet zeer vermenigvuldigen. — *Bevalligheid* is van de schoonheid onderscheiden, laat zich echter nooit geheel van haar affcheiden, maar verdwynt toch zeer ligt voor den man. — Iets over den Gordel van de Godin der Schoonheid; alle bevalligheid is schoon, maar al het schone is gene bevalligheid. —— Onregelmatig zyn dikwils de daden van schone Vrouwen; de schoonste, geestrykste Vrouwen werpen zich dikwils het ligtst in de armen van een' gek, of van een lelyk monster; sommigen van deze zyn zo onverdraaglyk *genadig*, dat een verstandig man haar niet hebben wil, — anderen zo zinlyk, dat zy zonder enen man niet kunnen leven; zy kiezen den gezondsten man, al is hy de bevalligste niet: sommigen kiezen enen minder aangenamen echtgenoot uit jaloerschheid; en nog anderen een' minder schranderen, omdat zy menen dien gemaklyker naar hare hand te zetten. „ *Het geen veeler gading is, wordt met groote moeite bewaard,*" geldt ook nopens de schoonheid; ene schone echtgenote is dus gevaarlyk; de hoogmoed, haar eigen, is dikwils nog de enige beschutting harer deugd, daar dezelve de Mannen terug stoot: het is ook niet gezegd dat de schoonste Vrouwen de wellustigste zyn. 'Er is gene volkomene lelykheid onder de Vrouwen; sommigen zyn razend ook op zodanig ene verliefd; sommigen trouwen haar uit jaloezy; by sommigen is juist het medelyden de grond der liefde. Altyd is de Vrouw gezet op de vertoning en vermeerdering van hare schoonheid; daaraan offeren zy zelfs de schaamte van hare Kunne op; het komt maar op één voorbeeld aan, en zelfs ene zedeloze kleding wordt weldra, hoewel langzaam en trapswys, door meer eerbare Vrouwen aangenomen, enz.

X. VROUWELYKE HEERSCHZUCHT. *Strydigheid derzelve met der Vrouwen Slavernye onder de meeste beschaafde en onbeschaafde Volken. — Oorzaaken dier neiging. — Der Vrouwen*

manieren, om over ons te heerschen. — *Ietsomtrent de Staatsbestuuren der Vrouwen.* Hier worden nu die mishandelingen van de Vrouwen opgesomd, waarvan wy enige staaltjes voor onze Lezeressen hebben afgeschreven; onze wetten, zegt de Schryver voords, zyn ten haren opzichte op sommige punten ook nog streng; door hare grotere beschaving, intusschen, hebben onze Vrouwen het gevoel van vryheid; van daar vooral hare heerschzucht. Deze wordt aangezet, vooral in het huwlyk, of door ene te grote *toegevenheid*, of door ene te grote *gestrengheid* van den man. Eerst leest de Schryver, gelyk wy daarvan een proefje gaven, den geleerden de les. Wat de *gestrengheid* betreft, deze dringt de Vrouw tot *list*, of tot onophoudlyke *eigenzinnigheid*; en zelfs zulke mannen, die het meest *schynen* ontzien te worden, hebben het minst te zeggen. De man krygt den raad om toch het vrouwlyk hart op generlei wys met overdrevenheid te behandelen. Nog andere redenen der vrouwlyke heerschzucht zyn: 1) *Zeker gevoel van meerder vermogen van het vrouwlyk menschenverstand boven het onze.* Hier krygt de Sexe haren grootsten lof: het is voor duizend mannen een geluk, wanneer zy onder de waakzaamheid van zulke Vrouwen geraken, die met beleid en kieschheid weten te gebieden, en de koorden, waaraan zy hunne mannen leiden, op ene goede manier weten te verbergen. — Hoe dikwils werpen zy zich met ene onnavolgbare zachtmoedigheid in onze armen, en houden ons door haar verstandig bidden te rug! — Ontallyke mannen zyn door haar beter en wyzer geworden, die het anders nimmer geworden zouden zyn. De Schryver kent toch ook Vrouwen, die als dwingelanden handelen, en niet tot de edele en verstandige huismoeders behoren. 2) *Ydelheid, en overtuiging hoe veel de vrouwlyke schoonheid op ons vermag.* De ydele Vrouwen zyn de heerschzuchtigste en hovaardigste, of de laagste vleijeressen harer mannen. Zy vernielen al den arbeid van den man, en doen het huisgezin te gronde gaan. Het vermogen der schoonheid is onwederstaanbaar voor den man; en het is gelukkig, zegt de Schryver, dat schoonheid, bevalligheid en verstand zich maar zelden te zamen vereenigen by de vrouwlyke heerschzucht, dewyl de gekhuizen dan te vol volks zouden geraken. 3) *Gierigheid;* waartoe de Vrouwen ene grotere neiging hebben: het zou er, zonder de spaarzaamheid der Vrouwen, slegt uitzien met menig huisgezin; maar hare gierigheid, welke langzamerhand de edelste gewaarwording van liefde en vriendschap verslindt, maakt ons de Vrouw het gehele leven door ten geessel. — De heerschappy der liefde van ene weldenkende Vrouw is benydenswaardig: hier hebben wy ene ware en schone tekening; jammer maar, indien zich de Schryver niet vergist, dat hy dezelve dus moest besluiten: „ maar ik moet wederkeren tot de

 Vrou-

Vrouwen, zoo als zy zyn, niet, zoo als zy behooren te zyn." De manieren, waarop zy over ons heerschen, zyn verschillende: *door den arbeid van hare tong, door praten en kyven*; („ Ist nur von den Weibern in Deutschland zu verstehen," herhalen wy hier wederom;) — *door een gramstorig stilzwygen*; — *door ene gemaakte vriendlykheid*, die nog altyd gene valschheid is; of eindlyk *door ene gemaakte of wezendlyke zieklykheid.* De huwlyken met zieklyke Vrouwen zyn zelden gelukkig, daar deze doorgaans ook sentimentele zottinnen zyn, zegt de Schryver; dan hierin willen wy hem tegenspreken; over deze dwaasheid heeft men zich gelukkig nog in tyds beginnen te schamen, en by het jonge meisje, dat nog het meest zou willen wegsmelten van gevoel, wordt toch dat belachlyk gevoel door het wezendlyke menschlyke gevoel in den echt, door het gevoel van echtgenote, en moeder vooral, wel spoedig en gelukkig gesmoord. De aanmerkingen van den Schryver over Vrouwlyke Staatsregeringen komen hierop neer: Wysgeren en staatkundigen, die het oppergezag der Vrouw in een huisgezin ondraaglyk vinden, erkennen haar geenzinds ongeschikt aan het roer van den Staat. Ene beminlyke, zachte Vrouw zou ene Beschermgodin van haar Volk, ja van het Menschdom zyn. Te recht merkt de Schryver op, dat zodanige Vorstinnen echter zich niet zelden laten bederven, zo al niet beheerschen, door enen gunsteling, die alle zodanige verwachting verydelt; en dat nagenoeg alzo zodanig ene regering gelyk staat met die van enen Vorst, die zich door ene POMPADOUR leiden liet. Voords doet hy voelen, dat het echte manlyke character toch waarlyk wel het nuttigst is en vereischt wordt voor scepter en troon. [En wy voor ons beloven ons weinig van alle die voordelen, die vrouwlyke zachtheid en tederheid zou aanbrengen in den Staat, ten zy welligt alle Staten en Ryken door zodanige Vorstinnen geregeerd werden; dan, wanneer de Vorsten waren, dat zy wezen konden en zyn moeten, zou het in ons oog toch nog beter gaan; en by den tegenwoordigen staat der zaken zouden wy liefst leven onder den scepter van enen wyzen en braven Vorst, wiens beminlyke, beminde en beminnende Gade noch te weinig noch te veel op hem vermocht.]

XI. VRIENDSCHAP DER VROUWEN ONDER ELKANDER. *De onderlinge Vriendschap der Vrouwen geschetst. — Haare gebreken en beletzelen, benevens derzelver oorzaaken. — Welke Vrouwen zyn het minst tot Vriendschap geschikt? — Dweepachtige, sentimenteele Vriendschappen onder de Vrouwen. — Over den omgang der Moeders met haare Dochteren.* Zeldzaam is de hier bedoelde vriendschap; men lette maar op, de Vrouw is nooit geheel vry van nyd, wanneer wy ene andere pryzen, allerminst wanneer het schoonheid en bevalligheid is,

waar-

waarop wy doelden. Iedere vrouw is jaloersch, daarom is hare vriendschap los, en by de verschyning ook van een weinig betekenend man dikwils spoedig verbroken. Van daar dat vriendinnen doorgaans weinig gelyks hebben; het is jaloerschheid, die de schonere met de minder schone, de geestige met de veel minder betekenende, de levendigste met de traagste, verbindt. Nyd, ydelheid, en jaloerschheid, is dus ene der hoofdzaken. Intusschen, *uit liefde tot ons ontstaat de haat tegen haar eigen geslacht.* Voords, hare kleinere werkkring is 'er oorzaak van; zy kan slechts kleinere diensten doen, en het grote en gewichtige maakt iedere hartstocht vaster; zy is ook zo vry niet, als de man, in hare keuze van vriendinnen. — De vrouw leent ook ligter het oor aan kwaadsprekendheid. De gevoeligheid van de ene Vrouw voor de andere is soms wel levendig, maar verdwynt gemaklyker tot andere voorwerpen; hare hartlykheid behoort tot haar natuurlyk gestel. Enkele voorbeelden ener sterke vriendschap onder Vrouwen vindt men toch. Men moet echter daar uit, dat sommige voor elkanderen noodzakelyk geworden zyn, tot gene vaste vriendschap by haar besluiten. Uit ligtzinnigheid en ydelheid verbindt zich somtyds ene brave Vrouw met ene zeer ondeugende; nu of dan werkt het beginsel om de halfbedorvene wederom terug te brengen. Het minst tot vriendschap geschikt zyn de *Egoisten*, vrouwenhaatsters, die alleen aan het verstand van den man haar hof willen maken; soms zyn deze Vrouwen, hoe haatlyk anders, enigzinds te verontschuldigen; — voords dezulken, die ene bedorvene ziel en een valsch hart bezitten, en zeer geveinsd zyn; — eindlyk alle slymige en doffe Vrouwen. In de vriendschap zyn intusschen de Vrouwen dikwils *overdrevener*; de omgang der vriendinnen is *tederer*, *inniger*, vooral door de warmte van een jeugdig gevoel; zy verraden elkanderen alles, en hare zielen schynen als in elkanderen over te gaan: voords zyn de *sentimenteelen*, zo als de Schryver ze noemt, vooral overdreven; die laatdunkenden bedoelt hy, die, hoogstbespotlyk, op ik weet niet welk ene hogere stemming, en zeker veredeld vrouwlyk character, zich zeer veel laten voorstaan, en met verachting op hare zusteren nederzien, als op mindere wezens. Zelden zyn deze de beste, de gelukkigste moeders en echtgenoten. — De moeder make zich de beste vriendin der dochter; de omgang is dikwils te teder of te koel; dezelve zy vriendschaplyk, maar tevens ernstig. Sommige moeders zyn haar zelve, in de behandeling harer dochters, te ongelyk Dit Hoofdstuk wordt met enen zeer verstandigen raad aan iedere goede moeder besloten.

XII. Grootere menschkunde der vrouwen. *Derzelver oorzaaken zyn gelegen in de grootere geoeffendheid van haaren geest en verbeelding; in haare wantrouwigheid, listigheid en jaloersheid; in haare grootere noodzaakelykheid, om de menschen* *te*

te bestuureren; in haare uitwendige gesteldheid; en in haaren nauweren omgang met kinderen en dienstboden. Men kan het vrouwlyk character dezen voorrang niet betwisten; de Schryver ontwikkelt alle de aangestipte byzonderheden meesterlyk, en overtuigt ons; en hetgeen hy over den omgang der Vrouwen met de kinderen zegt, is treffend en waar, en bevat voor iedere moeder de uitnemendste lessen. Niet minder beviel ons XIII. GELEERDE VROUWEN. *Eene nalezing tot de voorgaande Afdeeling.* Hier hebben wy in ons oog ene voortreflyke verhandeling tegen de zogenoemde *geleerdheid* der Vrouwen, die wy wenschen dat door onze studerende Dames (want dit schynt thands ook zo wat tot den opschik en de mode te behoren) gelezen, herlezen en ter harte genomen zal worden; en wy hebben zo veel achting voor het fyne gevoel onzer Vrouwen, dat wy niet twyfelen of de Schryver draagt hier allen haren byval weg. Minder zal haar de tytel bevallen van XIV. VROUWELYKE KWAADSPREKENDHEID. *Derzelver soorten. — Haare verwerpelykheid. — Wanneer en hoe kan zy evenwel verontschuldigd worden? — Zyn de Vrouwen meer dan wy daartoe geneigd, en om welke redenen?* Echter durven wy haar de lezing daar van met alle ruimte aanbevelen. Deze verhandeling is misschien de schoonste, zeker ene der nuttigste, van geheel het Werk; en wy verzekeren onze verstandige Lezeressen, dat zy veel zullen opmerken en leren, maar zich in het geheel niet beledigd voelen. Ook ten onzen opzichte is deze Afdeling leerzaam. XV. VOOR- EN NADELEN VAN DEN OMGANG MET VROUWEN. *Over den geest van onze hedendaagsche gezelschappen.* Ook hier kunnen wy den Schryver in de byzonderheden niet volgen. Hy miskent de grote voordelen niet, die zodanige verkering uitwerkt; maar glimlachende zal het Vrouwtje opmerken, hoe hy ons raadt, toch op onze hoede te zyn, daar wy *Heren* en *Meesters* zo gemaklyk alle die vrouwlyke gebreken van haar overnemen, waarvan dit boek haar genezen wil. In de tegenwoordige gezelschappen hindert hem vooral de praatzucht — het spel, en de meer en meer indringende weelde. — De tyd der *Petitmaitres* is (naar zyn zeggen) thands voorby. — Nu volgt nog ene nuttige les tegen de *sentimenteele*, of liever opzetlyk voor geleerdheid aangelegde, gezelschappen van Vrouwen, en ook de *geleerde Clubs* der mannen. Het geen hy ten slotte ter verbetering van den toon in de gezelschappen aan de hand geeft, ware wenschlyk dat ter harte genomen werd, en dat ieder in zynen kring daartoe van stonden aan de hand leende.

Nopens de vier laatste verhandelingen, die den inhoud uitmaken van het *vierde* Deel, zyn wy kort geweest; niet om dat deze ons minder bevielen, — veeleer is het tegendeel waar; — maar wy hadden ons te lang by het vorige opgehouden, en onzen luim een weinig botgevierd; dus moesten wy nu

nu wel wat inbinden, of onze Recensie ware al te zeer uitgedeid. Wy voegen 'er ten slotte de verzekering nog by, dat onze achting voor de Vrouwen, en onze goede gedachten van het echte vrouwlyke character, door dit Werk telkens werd bevestigd, en wy in lange geen Boek in handen kregen, dat ons meer onderhield en tevens zo leerzaam was.

Tafereelen uit het Menschlyk Leven. Uit onderscheiden Schryvers byëenverzameld, door A. BRUGGEMANS. *IIIde Deel. Te Dordrecht, by* E. Bonte, 1803. *In gr. 8vo.* 239 *bl.*

Gaven wy van de twee vorige Delen een gunstig bericht, wy doen dit van het tegenwoordige met geen minder vertrouwen. Wy vinden hier vier Verhalen.

I. DE AFVAL, OF DE VROOME. *Naar het Fransch van Mevrouw* DE GENLIS. Dit is ene zeer belangryke geschiedenis van enen jongen mensch, die indedaad godsdienstig, door vermeende verradery en trouwloosheid van zynen dierbaarsten vriend en zyne beminde verloofde, geheelenal aan het bestaan en de waarde van deugd en godsdienst begon te twyfelen, ja zich derzelver nietigheid en nutteloosheid opdrong; gelukkig echter nog altyd zich van het boze terug hield, hoe naby hy meer dan eens reeds aan den afgrond was; en eindlyk en vriend en verloofde schuldloos vond, en alzo terugkeerde tot zyne vorige dierbare overtuiging. Echter verlangden wy in dit waarlyk treffend zedelyk verhaal nog wel voelbare aanwyzing, hoe de jongeling, ook al ware hier de uitkomst anders geweest, toch genen grond had om zyne overtuiging te laten varen, en dat in allen gevalle de (schynbare) vroomheid en uitmuntende godsdienstige opvoeding van een trouwloos meisje nog geen zeker en alles afdoend bewys tegen den Godsdienst wezen zou.

II. DE VRIEND. *Naar het Hoogduitsch van* A. LA FONTAINE. Wel het minst bevallige stukje, dat ons nog ooit van dezen Schryver ter hand kwam; hoezeer het onderwerp niet kwalyk gekozen was, en, by ene meer zorgvuldige uitwerking, ryk had geweest in mensch- en zeden-kundige lessen. Een braaf jongeling wordt zyne geliefde ontvoerd door enen lichtmis, aan wiens vader hy vele verplichtingen had; zeer zonderling geraakt de minnares met haren vader in het huis van den laatstgenoemden; vindt daar beide de minnaars; en, eindlyk komt dan de geschiedenis daar op neer; haar hart heeft ten voordele van den lichtmis beslist, die zich au, dit spreekt van zelve, zal beteren.

III. IDA, OF DE GROENE ROK. *Naar het Fransch van Mevrouw*

vrouw DE GENLIS. Op zekeren verjaardag van een aanzienlyk man, viel een groene gelapte rok, dien deszelfs echtgenote juist alleen dezen dag nu aan had, enen vreemdeling in het oog. De vrouw van den huize was voorheen ene geringe dienstmeid in ene herberg; haar tegenwoordige echtgenoot leerde haar kennen en eren, en liefhebben juist in dien groenen rok; want zy gaf haren anderen, waarin hy haar zo straks gezien had, aan ene arme zwangere vrouw, enz. Wy weten niet, waarom, gelyk de Uitgever vreest, dit verhaal den meesten Lezeren het minst bevallen zou; het heeft, ook buiten de moraal, uitnemende schoonheden.

IV. DE GEVOLGEN ENER ONVOORZIGTIGHEID. *Naar het Hoogduitsch.* Een gesprek tusschen zekeren LAON en DIOGENES, daar de laatstgemelde algemeen verdacht was van schandlyke geilheid en overspel, volmaakt onschuldig echter; terwyl in het verhaal der bedoelde gebeurtenis blykt, hoe het zwakke oogenblik ener minnares, vóór het huwlyk, den waarlyk braven echtgenoot zyne trouwe gade verdenken doet, vervreemding van elkanderen, en eindlyk scheiding van het huwlyk veroorzaakt, verwaarlozing der enige dochter ten gevolge heeft, en deze *byna* in de armen bragt van haren eigen vader, die nu toch ook verwilderd der wellust offerde.

Wy twyfelen geen oogenblik, of ook dit derde Deel zal den bezitteren der vorigen welkom zyn; het is ene onderhoudende en zelfs leerzame lecture voor liefhebbers van dit soort van geschriften.

Edipus, Treurspel, gevolgd naar het Fransche van VOLTAIRE, *door* A. L. BARBAZ. *Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek, 1803. *In 8vo. 72 bl.*

Een bekend meesterstuk, waarvan de overbrenging zeer wel gelukt is. Een volksoproer en edelmoedige heldendaad van Filoktetes heeft de Heer BARBAZ nog in het stuk gebragt, en dit is, ook in ons oog, ene wezenlyke verbetering. Men ziet dit stuk by alle deszelfs treffende schoonheden toch niet spelen zonder yzing; terwyl de Goden waarlyk wel mogen blozen over de wrede straf, die zy vorderen en brengen over ene gruweldaad, waartoe het noodlot de deugdzaamste zielen gedwongen had, onder hun oog. Medelyden met de onschuldig bezoedelde deugd, en afgryzen van de Godheden en Godsdienstleer der Heidenen, is de indruk, dien dit Treurspel achterlaat.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

G. DE HAAS, *over de Openbaaring van Johannes; als een Boek voor het Verstand en Hart. Iste Deel. Te Haarlem, by* J. L. Augustini, 1804. *In gr. 8vo.* 453 *bl.*

De Verklaaring van de *Openbaaring van Johannes*, die de Eerw. DE HAAS, in dit Boekdeel, aanvangt, is naauw verbonden met de stoffe, in een voorig Werk, *over de Toekomende Waereld*, waarvan wy ter zyner tyd verslag gedaan hebben (*), door hem verhandeld. Hy had daar reeds eene schets van den inhoud der twee laatste Hoofddeelen van dit Boek medegedeeld, en dit had hem, in zyne ruste van 't openbaare dienstwerk, (die wy weeten, dat thans ophoudt) aanleiding gegeeven tot eene nadere bepeinzing van dit geheele Boek, waaromtrent hy de hoop, van hetzelve ooit te zullen verstaan, reeds voorlang had opgegeeven. Hy meende nu hoe langer hoe meer het natuurlyk en naauw verband tusschen den inhoud van dit Bybelschrift en de door hem verhandelde Leer, betreffende de Toekomende Waereld, ontdekt te krygen, en oordeelde het daarom allervoegzaamst, eene Verklaaring van dit gedeelte des Bybels, tot volmaaking van zynen voorigen arbeid, te laaten volgen. Hy zag wel de moeielykheid van zoodanige onderneeming in, maar zettede zich evenwel aan 't werk, met deze zonderlinge bepaaling, in opzicht tot de voortzetting, dat hy daarvan zou afzien, en zyne gedaane moeite der vergeetelheid overgeeven, wanneer een van deze twee dingen gebeuren zou; of dat hy in den weg van Gods Voorzienigheid eenigen wenk van aflaating ontdekte, of dat hy in het ontwerp zyner denkbeelden over dit Boek, ten aanzien van het voor-naa-

(*) *Algem. Vad. Letteroef.* 1799, bl. 6.

naame, en daar het op aankomt, eenige weezenlyke stuiting ontmoette. Aan de gemelde uitkomst verblyvende, en trachtende, in dezen, het welbehaagen zyns Zenders te doen, begaf hy zich biddende tot de bearbeiding van deze stoffe, zettede die voort, zonder dat een der gemelde dingen tusschen beiden kwam, en voleindigde hy dezelve binnen eenigen tyd. Zoo wel geslaagd zynde, in de naspooring van den waaren zin van dit duister Boek, besloot de Leeraar gemakkelyk tot de uitgave. 't Geheele Werk zal in niet meer dan drie Deelen, van eene omtrent gelyke dikte, bestaan.

Die, na al het geschrevene over dit Bybelboek, nog eenige meerdere inlichting verlangen, ontvangen hierdoor op nieuw gelegenheid, om de proef te neemen, of en in hoe verre dit Boek ook voor ons waare bruikbaarheid hebbe. Met de wederlegging van anders denkenden over den inhoud en het doel van dit Geschrift houdt de Eerw. DE HAAS zich niet op. Of de Schriften van HERDER, EICHHORN, STORR en anderen hem bekend geweest zyn, hebben wy niet kunnen bespeuren. De geleerde Schryver gaat zyn eigen weg, en heeft dit Werk, niet voor Geleerden, maar ten nutte zyner Amsterdamsche Gemeente, als een vrucht zyner bedryvigheid, in den tyd zyns stilzittens, geschikt. De behandeling is evenwel voornaamelyk uitlegkundig. Over de noodzaakelykheid van eene uitlegkundige zinsaanwyzing, by de behandeling der H. Schrift, worden voortreffelyke aanmerkingen gemaakt, in het Voorbericht, die den *Theologiæ Doctor* DE HAAS eere aandoen. Het Praktikaale is daarby niet uit het oog verloren, doch alleen, het geen hem het aangelegenste toescheen, uitgekozen, en meestal zeer kort behandeld. Men kan dit Werk ook, in zekeren zin, Polemisch noemen, in zoo verre naamelyk de inhoud van het *Boek der Openbaaring* hem aanleiding gaf, om de zoogenaamde *Neologen*, of nieuwe Hervormers van de voornaamste Leerstukken, die by de meeste Protestanten voor hoofdwaarheden van het Christendom aangenomen zyn, te keer te gaan, waarvan de Schryver, in dit Boekdeel, in 't byzonder zyn werk maakt, in opzicht van de Leere omtrent de Godlykheid van den persoon en het gezag van Jesus, bl. 409—414, en omtrent het geloof en de liefde, aan Hem verschuldigd, bl. 417.

In

In dit *eerste Deel* worden alleen de drie eerste Hoofddeelen, verreweg de gemakkelykften van dit Boek, uitgelegd. Vooraf gaan uitvoerige *Voorbereidfelen* tot de verklaaring van dit Bybelfchrift, bl. 1—115. Daarin wordt *eerst* gehandeld over het algemeen opfchrift dezes Boeks: *Apocalypsis, ofte de Openbaaring Joannis Theologi*, (*van Joannes den Godgeleerden*). Het gefchil over den Schryver, en over de Godlykheid van dit Boek, houdt DE HAAS voor beflist, wegens de *veelvuldige* en *gegronde* bewyzen, die door de Schriftverklaarders bygebragt zyn voor het gemeen gevoelen, dat naamelyk *Johannes de Euangelist* en *Apostel* hetzelve heeft vervaardigd. — *Vervolgends* over het meer byzonder en breeder opfchrift, vervat in de drie eerfte verfen van het eerfte Hoofdftuk. — En *eindelyk* over deze gewigtige vraag: „ Is dit Bybelfchrift zoo moeilyk, dat de regte bevatting en gebruikmaaking daarvan, als hoopeloos, moet worden befchouwd; en zoo niet, van waar dan, dat 'er onder de Christenen by aanhoudendheid zulk eene duisterheid plaats heeft omtrent dit Boek; en welke is de weg, dien men te betreeden heeft, om, zoo veel mogelyk, tot een regt begrip en gebruik van dit uitfteekend Bybelfchrift te geraaken." De Eerw. Schryver erkent de groote moeielykheid, om dit Boek wel te verftaan, maar meent desniettemin, dat men, door vereischt onderzoek, tot een genoegzaam en vruchtbaar gebruik, ook van dit gedeelte der H. Schrift, kan geraaken, waartoe hy ook den weg wyst. De algemeene aanmerkingen, die hy tot dat einde maakt, en oordeelkundig beredeneert, zyn ons, over 't geheel, zeer wel bevallen. Dat eene uitlegkundige nafpeuring en zinsbepaaling van dit Boek de alleen zekere en veilige weg is, om hetzelve te leeren verftaan en 'er zich met nut van te bedienen, is ontegenzeggelyk. Ook wordt met grond beweerd, dat, om hierin wel te flaagen, men zich niet behoort toe te geeven in allerleie *vernuftige* bedenkingen, en in den foelog, om alles te *vergeestelyken*; en dat men zich tevens zorgvuldig dient te wachten voor den invloed van eenen *kwalyk bestuurden Godsdienstyver*, en van *broederverdeeldheid* en *partyzucht*. Hierop volgt nog een viertal leezenswaardige aanmerkingen, waarvan de *eerste* haar opzicht heeft tot het letterkundige dezes Boeks in 't algemeen; de *tweede* tot de Oosterfche wyze van

voordracht; de *derde* tot de openbaaring, in dit Boek vervat, zoo als die bestaat in *zigtbaare* en *hoorbaare* ontdekkingen; de *laatste* tot de naaste bestemming en richting van den inhoud dezes Boeks. — Aan meer bedenkelykheid schynt ons onderhevig te zyn de nadere en meer byzondere beschouwing van het geen men in acht te neemen en te volgen heeft, by het uitlegkundig onderzoek van dit Bybelschrift, met opzicht tot het Profeetisch gedeelte. De Schryver is te recht van oordeel, dat de voorspellingen, in dit Boek, geenzins moeten uitgestrekt worden tot *alle byzonderheden* van de aanstaande lotgevallen der Christenkerk; hy wil alleen *zekere bepaalde* ontdekkingen van dezelven toegestaan hebben, en dat wel zoodanigen, die eene *nadere ontwikkeling* van het geen desaangaande reeds, in andere gedeelten der H. Schrift, voorspeld was, behelzen. Maar nu komt het voornaamelyk aan op voldoende gronden, om zoodanige bepaalde ontdekkingen aan te neemen, en het *al* en *niet* vervulde te onderscheiden. Of de Amsterdamsche Kerkleeraar het hierin verder gebragt heeft, dan zyne voorgangers, die zoo veelerleie groote en kleine byzonderheden, in dit Boek, meenden ontdekt te hebben, zal vervolgends moeten blyken, by de behandeling van dat gedeelte van dit Geschrift, 't welk geoordeeld wordt, zoodanige voorzeggingen, omtrent de lotgevallen der Kerk, te behelzen. Uit de proeve, die hy ons van zyne wyze van uitlegging van oude Godspraaken, in zyn Boek, *over de Toekomende Waereld*, heeft medegedeeld, en uit 't geen hy, in dit eerste Deel zyner Verklaaring van de *Openbaaring van Johannes*, daaromtrent voorloopig aanmerkt, durven wy hem geen algemeenen byval belooven. Op de algemeene, in de Voorbereidselen gelegde gronden, en aangevangene toepassing derzelven, ter verklaaring van de Brieven aan de zeven Asiatische Gemeenten, zal ook nog wel iets aan te merken vallen. Ondertusschen heeft de Schryver met het praktikaale gebruik van de voorspellingen dezes Boeks, wanneer dezelven naamelyk naar zyn inzien verklaard worden, zeer veel op. „ Zy zyn," zegt hy, „ in den grond geheel praktikaal, zoodat daarin niet eene voorzegging gevonden wordt, die niet eenige *weezenlyke* strekking heeft, tot bevordering van de praktyk der godzaligheid." En een weinig verder: „ De profeetische openbaaring dezes boeks is niet alleen

leen van eene *weezenlyke*, maar van eene *zeer groote* nuttigheid voor den Christen, wanneer hy maar, op eene regt praktikaale wyze, omtrent dezelve werkzaam is; en dat is dezelve zoo wel ten aanzien van de nog niet vervulde, als van de reeds vervulde voorzeggingen." En nu verstaan wy ook den titel: G. DE HAAS, *over de Openbaaring van Johannes; als een Boek voor het Verstand en Hart.*

Het Afscheid van JEZUS *van zyne Leerlingen, en zyne Bede tot den Vader. Door* A. BRINK. *Te Leeuwarden, by* P. Wiarda, 1803. *In gr.* 8*vo.* 318 *bl.*

Met recht oordeelt de Eerw. BRINK, dat niets voor den oprechten Christen belangryker zyn kan, dan eene aandachtige overweeging der laatste woorden van Jesus, en zyn gedrag op 't einde van zyn leeven. Men kan het afscheid, 't welk Hy van zyne leerlingen nam, zoo als dit door den Euangelist Johannes, Hoofdst. XIV, XV, XVI, is beschreeven, en zyne daarop gevolgde bede, H. XVII, niet leezen, en daarover behoorlyk nadenken, zonder den diepsten eerbied en de zuiverste liefde voor Hem te gevoelen. Mannen van naam, die den Christelyken Godsdienst beleden, waren 'er altyd zeer mede ingenomen, en wierden, op het einde van hun leeven, met den inhoud van deze Hoofdstukken gesterkt in hun geloof. Hier worden zeker Leydsch Leeraar BEGNON, de Abt JERUSALEM en Prof. H. A. SCHULTENS genoemd. — Echter worden de meeste gezegden van Jesus, by die gelegenheid, door veelen verkeerd verstaan, en ongelukkig toegepast. De Schryver heeft, op 't voetspoor van anderen, het bepaalde oogmerk van Jesus, met deze geheele voordracht, en den waaren zin van verre de meeste, veelal kwalyk uitgelegde, uitdrukkingen, waarvan Hy zich, in deze zyne laatste redenen, bediend heeft, naauwkeurig onderzocht, en een zeer nuttige taak op zich genomen, met het resultaat van deze zyne naspooringen in 't licht te geeven. Allen, wien het te doen is, om het Nieuwe Verbond met verstand te leezen, en tot bevordering van verlichte kennis, zuivere godvrucht en gegronde vertroosting, te gebruiken, zullen 'er hem voor danken. Wy hebben dit Boek met genoegen ge-

leezen, en gelooven, dat de Schryver het doel van Jesus over 't geheel wel begreepen, en den zin van verre de meesten zyner gezegden juist getroffen heeft.

Vooraf gaan eenige *voorbereidende aanmerkingen*, over Joh. XIV—XVI, bl. 1—18, waarin hy tracht te bepaalen: wanneer, waar, tot wie, en met wat oogmerk Jesus thans sprak; de wyze, op welke Hy zyne rede inrichtte; en door wien dit alles is aangeteekend. Daarop volgt eene *omschryving* van deze rede van Jesus, bl. 19—42. De inhoud derzelve wordt vervolgends nader onderzocht, als beantwoordende aan het tegenwoordig oogmerk. Jesus legde zich eerst en vooral 'er op toe, om eene zekere bedaardheid in hun te verwekken, opdat zy in staat zyn mogten, om zyne redenen behoorlyk aan te hooren, in het geheugen te bewaaren, en 'er een goed gebruik voor zich zelven van te maaken. Hiertoe brengt de Schryver H. XIV: 1, waarvan hy deze omschryving geeft: *Ah myne lieve vrienden! laaten myne gezegden u toch niet te zeer ontstellen. Blyft volstandig op God en my zynen Zoon vertrouwen, dan hebt gy immers voor geene gevaaren te vreezen* vs. 27: *Alles, wat ik thans tot u spreeke, geschiedt met dat oogmerk, om u gerust te stellen, en u op den duur eene waare vergenoeging te doen smaaken. Eene vergenoeging, geheel onderscheiden van die der waereld, welke niets weezenlyks in zich bevat. Waarom zoudt gy u dan toch, myne lieve vrienden! zoo ontrusten, en den moed opgeeven?* XVI: 33: *Dit alles wilde ik u, ter uwer gerustselling, mededeelen. Veele rampen zullen u in dit leeven treffen, maar houdt moed, en ziet op my, die de waereld overwin.* Voorts was alles, wat Jesus verder voortbragt, ingericht, om die gerustheid des gemoeds te bevorderen. De Eerw. BRINK brengt alles tot deze hoofdpunten, die dan vervolgends in de rede van Jesus nader aangeweezen worden, met bygevoegde ophelderingen, waar hy ze noodig oordeelt: *Jesus bevestigde hen in de groote gedachten, welke zy van Hem hadden opgevat. — Hy bepaalde hen by 't geen Hem binnen kort zou overkomen, en hoe Hy daaronder verkeerde. — Hy verzekerde hen van zyne opstanding. — Hy gaf hun vooral onderricht van 't geen zy in 't vervolg doen moesten, wat hun dan zou overkomen, en hoe zy zich als dan behoorden te gedraagen.*

In de *ophelderende aanmerkingen*, die telkens door aantee-

teekeningen, onder aan den text geplaatst, bevestigd worden, wordt geen doorloopende verklaaring van vers tot vers, zoo als het eene op het andere by Johannes volgt, gegeeven, maar alleen zekere zaak-orde, zoo als de Schryver zich dezelve voorstelt, in acht genomen. Dit draagt onze volkomenste goedkeuring weg. Alleenlyk hadden wy verlangd, dat dan nu een register van alle opgehelderde plaatzen achteraan gevoegd ware, om al 't geen men, omtrent deze en gene plaats, nader begeert te weeten, gemakkelyk te laaten wedervinden. Voor 't overige zyn wy het met den Eerw. BRINK eens, wanneer hy zegt: „ Men kan (den inhoud van deze Hoofdstukken) geen aaneengeschakelde redevoering noemen. Jesus spreekt wel alleen, maar niet in die orde, waarin eene redevoering pleegt te geschieden. Eene en dezelfde zaak wordt herhaald en verschillend geplaatst; 't geen in 't begin voorkomt, wordt soms weer in 't midden, of op het einde, op nieuws voorgesteld. Soms treffen wy een onverwachten overgang van zaaken aan. Soms worden dingen, welke laater stonden te gebeuren, voor anderen, welke kort op handen waren, geplaatst. Hieruit kunnen wy dus afleiden, dat het overtollige moeite zyn zoude, om een naauwkeurig verband te willen opgeeven van 't geen in deze Hoofdstukken voorkomt. Zulk eene schynbaare wanorde beneemt niets van de waarde van Jesus rede, maar bevestigt veeleer dezelve."

Over het plechtige gebed, 't welk Jesus, na zyne rede geëindigd te hebben, in het byzyn van zyne elf leerlingen, hemelwaart opzond, worden insgelyks vooraf eenige *algemeene aanmerkingen* gemaakt, die een kort overzicht geeven van den gewigtigen inhoud van dit merkwaardig gebed, en van de wyze, waarop Hy 't voordroeg. Daarop volgt dan wederom eene vrye *omschryving*, en eindelyk *ophelderende aanmerkingen*, over alle de byzondere uitdrukkingen, welke 'er in voorkomen, die de Schryver, zoo veel mogelyk, in den gewoonen styl van Jesus, tracht te verklaaren, en zoo op te vatten, als hem met de toenmaalige omstandigheden, en den inhoud van zyne rede, in de drie voorige Hoofdstukken opgegeeven, best schynt overeen te komen. Men merkt allerwegs, dat de Eerw. BRINK de beste Uitleggers geraadpleegd, en zich derzelver voorlichting, op eene oordeelkundige wyze, ten nutte gemaakt heeft. Hier en daar noemt hy ook de Schryvers, die hy gevolgd is. Hy had dit onderwerp, in

Leerredenen, voor zyne Gemeente behandeld, en deelt ons nu ook, zoo 't schynt, iets mede uit de toepasselyke aanmerkingen, waarvan hy zich by die gelegenheid zal bediend hebben, onder den algemeenen titel van *Het nuttig gebruik der woorden van Jesus*, dat achteraan geplaatst is, bl. 257—310.

Wy kunnen ons niet onthouden, om nog deze en gene proef van 's Mans wyze van uitleggen te geeven. Hiertoe valt eerst onze aandacht op de moeielyke plaats, Joh. XVI: 8-11, daar de groote verandering, welke 'er na Jesus vertrek op de waereld zou plaats hebben, wordt uitgedrukt door de spreekwys van eene *overtuiging van zonde, gerechtigheid en oordeel*, waarvan de Eerw. BRINK deze verklaaring geeft: „ De Joden zouden nu tot geheel andere gedachten komen. Nu zouden zy het schandelyke van hun ongeloof inzien, en zich zelven als strafwaardigen veroordeelen. Niettegenstaande de verbazende wonderen, welke Hy verrichtte, hadden zy Hem niet alleen niet voor een' gezant van God, veel minder voor den Messias erkend, maar zelfs als een' boosdoener beschouwd en behandeld. Dan nu zoude men aan zyne onschuld niet twyfelen, daar zy de duidelykste bewyzen van zyne hemelsche heerlykheid aanschouwden, en dus overtuigd wierden, dat God zelf zyne zaak rechtvaardigde. Dan zoude zyne leer boven allen tegenstand zegenpralen, daar men de magt van den bozen Geest zichtbaar zoude verbroken zien." Hy tracht deze uitlegging te bewyzen in eene breedvoerige aanteekening, waartoe ons de plaats ontbreekt, om ze over te neemen.

Wy voegen 'er liever by de aanteekening op Hoofdst. XVII: 9, waarvan deze omschryving gegeeven wordt: *Geheel aan hun gehecht, dringt myn hart my, om alleen voor hun te bidden. Zy behoorden U toe, Gy schonkt ze my, en ik beveele hen U thans ten sterksten aan.* Hier by wordt dan aangemerkt: „ Uit deze plaats te willen bewyzen, dat Jesus liefde zeer beperkt was, en zich alleen tot zyne byzondere vrienden bepaalde, zoude weinig met het menschlievend charakter van onzen Zaligmaker overeenkomen; Hy wenschte het geluk van allen, en bad zelfs aan het Kruis voor zyne vyanden. Niet minder verkeerd zoude het zyn, om dezelve te gebruiken ter verklaring van zyne voorbede in den Hemel. Jezus zegt alleen, wat Hy thans deed, en niet wat Hy doen zoude, wanneer Hy by den Vader was;

anders bad Hy wel voor de wereld, op dat ze mogt behouden worden, maar thans bad Hy alleen voor zyne leerlingen. In deze laatste ogenblikken had Hy alleen op hen, als zyne getrouwe vrienden en opvolgers, het oog gevestigd. Door voor hun thans alleen te bidden, gaf Hy een sprekend bewys, welk eene hartelyke toegenegenheid Hy hun toedroeg. Hy wist wat zy voor het vervolg nodig zouden hebben, en daarom bad Hy thans zoo ernstig voor hun. Men houde hier onder het oog, dat zy hier niet slechts als zyne byzondere vrienden, maar vooral als hervormers der wereld voorkomen, zoo dat Jezus niets voor hun konde bidden, of in dat gebed was ook het heil van anderen begrepen. —— Hoe zeer moet dit zeggen de Leerlingen getroffen hebben, daar Hy in deze laatste ogenblikken zich zelven als geheel uit het oog verliest, en alleen voor hunne belangen zorg draagt! — Jezus zegt van hun tot den Vader, *zy zyn uwe*. Te voren had Hy gezegd, *zy waren uwe, en gy hebt my dezelve gegeven:* de Vader had ze Hem als zyn eigendom gegeven, daar zy door Hem gevormd, en tot het Leeraar-ambt moesten worden bekwaam gemaakt; doch zy bleven evenwel des Vaders, en wierden hierdoor nog des te sterker aan Hem verbonden. In Hem eerbiedigden zy den Vader, en namen zyne woorden als die van den Vader aan. Door Jezus lief te hebben, kregen zy ook eene byzondere aanspraak op de liefde des Vaders, en konden zich hier op ook ten vollen verlaten, 16: 27. Als zulken, die den Vader toebehoorden, draagt Hy ze ook aan Hem op, en twyfelt niet aan de vervulling van het geen Hy voorheen bad."

Overdenkingen over de laatste woorden van JESUS *aan het Kruis. Eene Bydrage tot gedagtenisviering van zyn lyden, door* C. G. L. MEISTER, *Dr. en Prof. in de Godg., Pastor primarius enz. te Bremen. Uit het Hoogduitsch. Te Franeker, by* D. Romar *en* Is. Verwey. *In gr. 8vo. 162 bl.*

Deze *Overdenkingen* behelzen den inhoud van eenige Leerredenen, over een allergewigtigst onderwerp, reeds in 1786 uitgesproken en in 't licht gegeeven. De uitwendige vorm van Kerkelyke Redevoeringen is 'er aan

aan ontnomen. Men kan ze nu meer voegelyk, als een nuttig Handboek, gebruiken tot godsdienstige stichting. Daartoe is de geheele uitvoering van dit Werkjen regt geschikt. Het is, met deelneemend gevoel, en met veel warmte, geschreeven. De taal van het hart heeft den boventoon.

In zeven *Overdenkingen* worden de zeven of agt laatste woorden van Jesus aan 't Kruis onderscheidentlyk overwogen. De leeringen, die uit de verhandelde stoffen afgeleid worden, tot bevordering van waare gemoedsrust en troost, en tot opwekking van godvruchtige gevoelens, en bestuur van den wandel, zyn zeer gepast en indrukmaakend. 'Er zyn ook eenige Liederen ingevoegd, die wel geene dichterlyke schoonheden hebben, maar echter verscheidene nuttige gedachten behelzen. De vertaaling derzelven is, omdat men aan het oorspronkelyke, zoo veel mogelyk, gelyk wilde blyven, styf en stroef geworden. Anders is de overzetting der Overdenkingen zelven, over 't geheel, vry wel uitgevallen. De Vertaaler schynt dit werk nog niet veel by de hand gehad te hebben. Hy verdient echter, uit deze proeve te oordeelen, wel aanmoediging, om zyne krachten nog eens weder te beproeven. Hier en daar heeft hy eene Aanteekening onder den text geplaatst, tot uitbreiding, bevestiging of verbetering van de gedachten van MEISTER. En ook deze weinige Aanteekeningen moeten wy pryzen.

Christelyk Huis- en Handboek, of bespiegelingen voor elken dag des jaars, enz. door J. L. EWALD, *enz.* *IIIde Deel. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst. *In gr. 8vo. 586 bl.*

Dit nuttig Werk, van welks doel en aanleg wy, by de aankondiging van het eerste Deel, verslag gedaan hebben (*), blyft zich zelven gelyk, zoo in den geest der behandelde onderwerpen, allen geschikt naar den smaak en de behoeften van zulke vereerers van Jesus, tot wier godsdienstig gebruik dit Dagboek bestemd is, als in schryfwyze, die wel wat in 't langwylige valt,

(*) *Vad. Letteroef.* 1802, bl. 353.

valt, maar evenwel de aandacht steeds gaande houdt. Die, eenstemmig met Dr. EWALD, over 't leerstellig deel der Christelyke Leer denken, zullen 'er veel stichting uit haalen kunnen.

De oirsprong van het woord Drie-eenheid. Het menschelyke dier uitvinding: en hoedanig dit door het Ongeloof *als een Leerstuk in de Christen-Kerk is opgedrongen en aangenomen. Uit het Engelsch naar het oirspronglyke van* EDWARD HARWOOD, *D. D. enz. Een Stukje van aangelegenheid in deze dagen. Alom te bekomen,* 1804. *In gr. 8vo. 94 bl.*

De Vertaaler en Uitgeever van dit Geschrift meldt niets van 't oogmerk, waarmede, of van de gelegenheid, by welke hetzelve nu eerst, in het Nederduitsch overgebragt, in 't licht verschynt. Alleen leezen wy op den titel, *Een Stukje van aangelegenheid in deze dagen*. De onlangs uitgegeevene Brieven van den Hoogleeraar BONNET, en daartegen ingerichte afgeperste Verdediging van deszelfs Ambtgenoot HERINGA, mogen wel voornaamelyk aanleiding gegeeven hebben, om juist nu de aandacht van 't Nederlandsch Publiek op een onderwerp, dat met het voornaame punt van verschil tusschen gemelde Hoogleeraars in een naauw verband staat, te vestigen. Prof. HERINGA had zich huiverig getoond, om 't woord *Drieëenheid* en dergelyke in de Schoolen der Godgeleerden aangenomene *kunsttermen* te gebruiken, maar, met opzicht tot het leerstuk zelf, dat men gewoon is met dien naam te bestempelen, by herhaaling verklaard, eenstemmig met de Bybelleer *van den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest*, te denken. Men zou derhalven den Utrechtschen Hoogleeraar onrecht doen, wanneer men zyne schroomvalligheid, om menschelyke verklaaringen en bepaalingen daaromtrent aan te neemen, wilde gelyk stellen met de denkwyze van den Engelschen Predikant HARWOOD, die reeds lang bekend stond als een openbaar voorstander van 't Arianismus, en, in dit Stukjen, 't geheele leerbegrip, dat de meeste Protestanten voor eene in de H. Schrift duidelyk geopenbaarde *verborgenheid*, *van de natuur des Oneindigen*, houden, wil doen voorkomen, als een menschelyk, geheel onbestaanbaar en godslasterlyk uitvindsel, 't geen van de Profeeten en Apostelen

ten

ten eenemaal onbekend geweest is, en door geene enkele plaats in het eenvoudig Euangelie kan verdedigd of ſtaande gehouden worden.

De Eerw. HARWOOD zegt, by deze gelegenheid, wy bekennen het gaarne, verſcheidene bedroevende waarheden, die veele driftige verdedigers van dit leerſtuk weinig eer aandoen. —— Dat de eenvoudige Christenleer, door veelvuldige poogingen, om dezelve met de Wysbegeerte van *Plato* te doen overeenſtemmen, en door de invoering van menſchelyk gezag in den Godsdienst, en heerſchappy over 't geweeten, vooral door toedoen van Bisſchoppen en Pauſen, merkelyk verbasterd en misvormd is; dat de onkunde en blinde yver van ſommige oude Kerkvaders daartoe veel bygedraagen heeft; dat men de zoogenaamde Verborgenheden dikwyls verdedigd heeft op eene wyze, waaraan 't gezond verſtand zich moet ſtooten; dat het in veele zoo hoog geroemde Kerkvergaderingen dikwyls zeer onchristelyk toegegaan is; dat haatelyke partyzucht en woeste drift 'er niet zelden de hoofdrol geſpeeld hebben, en ſomtyds zelfs de ondeugendſte kunstgreepen zyn by de hand genomen, om menſchelyke uitvindſels met list en geweld voor te ſtaan en door te zetten; dat 'er in 't byzonder, by de handelingen van 't Nicæiſche Concilie, veel menſchelykheid heeft plaats gehad, en dat het zoogenaamde Formulier van *Athanaſius* door bedrog in de waereld geſtooten, en alleen door onkunde en vooroordeel Eeuwen lang verdedigd is, — wie zal dat alles ontkennen? HARWOOD heeft gelyk, wanneer hy beweert, dat deze Athanaſiaanſche Geloofsleuze Jooden en Muhammedaanen zoo wel, als Deisten, die in den waan gebragt zyn, dat dit het eenige waare Christelyke leerſtelſel is, van 't Christendom moet afſchrikken. —— Wy moeten evenwel onze Leezers waarſchouwen, om niet alles, wat de Engelſche Prediker uit de Kerkelyke Geſchiedenisſen te berde brengt, voor goede munt aan te neemen. Hy heeft 't voornaamelyk gelaaden op 't Athanaſiaanſche Geloofsformulier, waarop vry wat met grond valt aan te merken. Maar hy ſtelt de daarin voorgedraagene Leer niet ter goeder trouwe voor, en plaatst verſcheidene geſchiedkundige berichten geenzins in het rechte licht. Hy ſpreekt, om maar iets te noemen, met afgryzen van de *Athanaſiaanſche godloosheid van drie eensweezige medezelfſtandige Goden.* Waar heeft *Athana-*

na-

nasius dit geleerd? In 't zoogenaamde Athanasiaansche Geloofsformulier wordt nergens beweerd, dat 'er *drie eenszweezige medezelfstandige Goden*; maar in tegendeel uitdrukkelyk gezegd, dat 'er *geene drie Goden* zyn, *maar één God.* —— 't Is 'er zoo verre af, dat hy, door wederlegging van deze en gene stellingen in de Geloofsleuze, die op naam van *Athanasius* gaat, en door over 't geheel de onvoegelykheid der *leerwyze* van veele voorstanders van dit leerbegrip aan te wyzen, kan gerekend worden, de *leer* zelve, zoo als die door schrandere Godgeleerden, b. v. een DOEDERLEIN, MORUS, REINHARD, MUNTINGHE, bepaald, en uit de Schriften des Nieuwen Verbonds afgeleid is, omvergeworpen te hebben, dat wy naauwlyks kunnen begrypen, om wat rede de keuze van den ons onbekenden Uitgeever juist op dit Werkjen van HARWOOD, dat zoo verbaazend weinig afdoet, is gevallen. Veelal schermt hy in 't wilde met magtspreuken en schimpredenen. Het ware wenschelyk, dat men zich altyd aan de uitspraaken van Jesus en de Apostelen alleenlyk gehouden, en meer prys gesteld had op eerbiedig en werkdaadig geloof, dan op koude en onvruchtbaare bespiegeling van de grondwaarheden van het Christendom.

Zelfsverdediging van P. VAN HEMERT, *tegen de beschuldiging van Pr.* G. BONNET, *in deszelfs geschryf tegen Pr.* HERINGA, *enz. Te Amsterdam, by* C. Timmer, 1804. *In gr. 8vo. 54 bl.*

De Utrechtsche Hoogleeraar BONNET was, voor ettelyke jaaren, met den Heer P. VAN HEMERT, voormaals Predikant by het Gereformeerde Kerkgenootschap, in openbaare briefwisseling getreeden, waarin hy denzelven van zyne verklaarde afwyking van 't Leerstelsel der Hervormden hoopte terug te brengen. Men verstond elkanderen van 't begin af niet al te wel, en kon 't vervolgends nog minder eens worden, over den eigenlyken staat des geschils, of althans over de wyze van behandeling. BONNET wilde eerst handelen over het *zedelyk bederf* des menschelyken verstands, en daarna overgaan tot onderzoek van de stelling: *heeft de Rede gezag in den Godsdienst?* VAN HEMERT beweerde daarentegen, dat het laatste eerst moest afgedaan worden,

den, en dat dit ook eigenlyk alleen de zaak was, waarover tusschen hen verschil was gereezen. Nadat men hierover een geruimen tyd had gekibbeld, en, door de leevendigheid van den twist, ook op verscheidene bypaden geraakt was, vond BONNET in 1788 goed, de briefwisseling af te breeken; doch met voorneemen, om de behandeling van dit belangryk verschil, op de best voegelyke wyze, voort te zetten. Dit deed hy in een Brief aan een Ongenoemden, voornaamelyk ingericht, om te doen zien, dat de Heer VAN HEMERT, zonder rede, zich onttrok aan het verdedigen van zyn gevoelen, in deze stelling vervat: *de Rede is in den Mensch niet zedelyk bedorven.* 'Er volgde kort daarop een tweede, waarin 't gevoelen van VAN HEMERT, over het gezag der Rede in den Godsdienst, opzettelyk onderzocht, en de gedachten van BONNET over veele byzonderheden, zynes inziens tot dat geschil behoorende, medegedeeld worden. VAN HEMERT heeft daarop toen niet geantwoord, en men had sedert van dat onaangenaam geschil niets meer vernomen, tot dat onlangs BONNET, in eenen Brief aan denzelfden Vriend, dienende tot openbaare aanklacht van zynen Ambtgenoot HERINGA, dien ouden twist weder, als in 't voorbygaan, ophaalde. VAN HEMERT is daarover zeer gebelgd, en meent nu niet langer te kunnen stilzitten, maar zich eenmaal tegen de onverdiende aantygingen van BONNET te moeten verdedigen. Dit doet hy, in dezen Brief, op de hem eigene wyze, vrymoedig en leevendig, en ook niet zonder scherpheid. De jonge Professor S. J. VAN DE WYNPERSSE krygt ook, by deze gelegenheid, bl. 36—38, eene weinig malsche berisping over het niet antwoorden op de *aanmerkingen*, die hy hem, in het *Critisch Magazyn*, met opzicht op de door hem aangevallen Zedenleer van den grooten KANT, gemaakt had; waaruit hy opmaakt, dat deze geen kans ziet, om dezelven te wederleggen. Aan den Hoogleeraar HERINGA wordt in tegendeel telken reize veel lofs toegezwaaid, en deszelfs behaalde zegepraal over BONNET, naar 't algemeen gevoelen, hoog uitgemeeten. Over ROIJAARDS, wien hy houdt voor den Schryver der onlangs uitgegeevene *Bylagen tot de twee Brieven van* G. BONNET *aan eenen Vriend*, en wel byzonder over de notarieele verklaaring van TH. KOPPEN, omtrent de echtheid eener aan hem vertoonde copy van afschriften der gehoudene mondgesprek-

fprekken met HERINGA, daarin door hem gemeen gemaakt, met byvoeging van deze woorden: *waarmede wy meenen deze onaangenaame zaak te hebben afgedaan*, en, *wy meenden aan weldenkenden verschuldigd te zyn, dat te geeven, wat wy konden*, wordt op eene geestige wys gelachen, met aanhaling van een gezegde uit het tweede boek der *Maccabeën*, H. XV: 39: *Maar, indien ik het flechtelyk en maatiglyk heb gedaan, dit is het geene, dat ik heb konnen doen.*

Wat BONNET aangaat, tegen wiens gefchryf deze Brief voornaamelyk is ingericht, VAN HEMERT onderhoudt den Hoogleeraar niet flechts over deze en gene onheufche uitdrukkingen, en met de zaak in gefchil weinig gemeens hebbende valfche ftellingen, maar zegt hem inzonderheid harde dingen, ten aanzien van de hoofdzaak, betreffende de wyze, waarop hy voormaals de begonnen briefwisfeling heeft afgebroken, en nu nog daarover triumf blaast. Hy wordt deswegens, door zynen Tegenfchryver, als een laaghartig, belachlyk en ondeugend mensch, die opzetlyk liegt, en met allerlei draaieryen zyne onverdedigbaare zaak tracht goed te maaken, ten toon gefteld, en medogenloos gegispt. Gefteld zynde, dat VAN HEMERT de waarheid aan zyne zyde heeft, dan kunnen wy evenwel de wyze, waarop hy die, tegen een hoogbejaard man, voorheen ook zyn Leermeester, voorftaat, geenzins goedkeuren. Omtrent de zaak zelve, tusfchen hen beiden in gefchil, willen wy even min, als voorheen, party trekken, en zullen dus alleen nog maar opgeeven, wat VAN HEMERT, na zoo lang ftilgezweegen te hebben, ter zyner verdediging bybrengt.

Hy hield zich te vooren overtuigd, dat het onzydig Publiek tusfchen hen beiden had beflist, toen de wederzydfche briefwisfeling nog aan den gang was, en achtede het toen onnoodig, op de twee Brieven van BONNET, aan zynen Vriend gefchreeven, te antwoorden; (1) omdat ze niet aan hem, maar aan een anderen, waren gefchreeven; (2) omdat de fchryftoon het karakter van BONNET in een zeer ongunftig licht aan hem vertoonde; (3) omdat hy rede had, om BONNET toen nog eenigzins te fpaaren; (4) omdat dezelven, zoo verre zy de zaak in gefchil betroffen, geene de minfte kracht van overtuiging by hem hadden. Maar nu door BONNET ge-

getergd, en in de noodzaak gebragt, om zich te verantwoorden, tracht hy, uit het geheele beloop der gehoudene briefwisfeling, te toonen, dat BONNET tegen beter weeten den ftaat des gefchils heeft veranderd; dat zyn verklaard oogmerk en hoofdbedoeling van 't begin af geweest is, het gezag van 's menfchen rede in den Godsdienst te verdedigen; dat, naar zyn begrip, dit gezag op niets anders, dan alleen op de natuurlyke onbedorvenheid of gaafheid der rede, kan en moet gevestigd worden, en dat hy daarom deze natuurlyke gaafheid der rede allereerst heeft willen bepleiten, om langs dezen weg te komen tot zyn eigenlyk doel, de vestiging naamelyk van het oppergezag der rede, in het onderkennen van waar en valsch, ten opzichte van godsdienftige leerbegrippen; terwyl, in zyn oog, het zedelyke bederf der rede, waarover BONNET allereerst wilde handelen, flechts eene byzaak, en geenzins de hoofdzaak was; dat hy volftrekt geweigerd heeft, de orde van BONNET, als geheel ftrydig met zyn doel, te volgen, en, op de duidelykfte wyze, redenen gegeeven voor die weigering; dat hy de zedelyke onbedorvenheid der rede nooit opzettelyk beweerd, en nooit verklaard heeft, daarover regtftreeks te willen handelen, en dat BONNET alleen, om zich uit de verlegenheid, waarin hy was, te redden, deze wending aan 't gefchil heeft gegeeven, zoo als hy hem ook toen reeds terftond over die fchrandere kunstgreep had onderhouden; en eindelyk dat niets onbehoorlyker was, dan 't geen BONNET 'er eindelyk listiglyk op gevonden had, om naamelyk niet langer aan VAN HEMERT, maar nu voortaan aan een derden, die, waarfchynelyk, over de zaak even zoo dacht, als BONNET zelf, te fchryven.

Wy vertrouwen, dat de Hoogleeraar BONNET zich zal overtuigd houden, dat 'er over en weder genoeg gezegd is, om onpartydigen te laaten oordeelen, of en in hoe verre hy waarlyk zynen plicht omtrent VAN HEMERT te buiten gegaan zy, en verlangen althans, wat ons aangaat, in deze zaak, geene nadere *Apologien*.

Vry-

Vrymoedige en welmeenende Voorstellingen om te kunnen dienen ter overweging van een Ontwerp ter stichting van eene Vee-artzenykundige Schole, in ons Gemeenebest, door JOANNES LE FRANCQ VAN BERKHEY, *der Med. Dr. en Prælector in de Nat. Hist. op 's Lands Universiteit te Leyden, enz. enz. Te Haarlem, by* A. LOOSJES Pz., 1804. *In gr. 8vo.* 136 *bl.*

De Prysvraag, voor eenigen tyd, door de Maatschappy ter bevordering van den Landbouw, te Amsterdam, voorgesteld, omtrent een Plan, naar het welk in ons Gemeenebest, in naarvolging van andere Landen, eene Vee-artzenykundige School konde opgericht worden, heeft den Heer BERKHEY aangespoord om zyne gedachten deswegen aan gemelde Maatschappy mede te deelen, zonder evenwel, om hem daartoe *moveerende* redenen, naar de Eeremunte te willen dingen; waaraan dan deze *Voorstellingen* den oorsprong verschuldigd zyn, in welke de Schryver, volgens zyne eigene opgave, de drie volgende hoofdpointen heeft getracht te ontwikkelen; als eerstelyk: „ In hoe verre de *Ecoles Veterinaires* op verscheiden plaatsen van *Europa* opgericht, „ inderdaad van zulk een algemeen beproefd nut zyn, „ ter geneezing van ziekten en kwaalen, zo wel van „ Paarden, Runderen, Schaapen en andere dieren, als „ men 'er van opgeeft, met onderzoek van derzelver „ misbruiken, en tegenoverstelling van het nut." — Ten tweeden neemt hy in overweeging: „ In hoe verre men het nuttige op de *Vee-artzeny* in ons Vaderland kan toepasselyk maken, en in hoe verre het tegendeel kan plaats hebben." — Eindelyk wordt, ter beslissing der Maatschappy, *een Ontwerp of Plan* voorgesteld, „ waarna men naar den aart der Natie, „ de gebruiken van den Boerman, Veehoeder en Landman, het beste minst kostbaarste, en zeer uitvoerlyke *Vee-Artzenykundige Scholen* in ons Gemeenebest zoude kunnen oprichten," enz. het welk wederom in drie afdeelingen gesplitst wordt; als 1°. „ hoedanig de gelegendheid van het Weiland, de grondslag en de verdeeling daarvan behoort te zyn; om „ daar op eene Vee-Artzenykundige Schole op te richten, en wel bizonder in ons Vaderland." — 2°. „ Ee-

„ Eene voorſtelling van het gebouw, de ſtalling, ſchuu-
„ ren en verdere verdeelingen, afzonderingen, nood-
„ wendige vertrekken, ter beoeffening der Vee-Artze-
„ ny." — 3°. Overweegt de Schryver, „ hoedanig
„ het beſtuur en de uitoeffening der Vee-Artzeny be-
„ hoorde geregeld te worden, mitsgaders de vermo-
„ gens, pligten en dienſten, die 'er in de verſchillende
„ Leeraaren, Handlangers, Stal- en Boeren-Knegten,
„ elk in zyne taak, vereischt worden, en wyders wat een
„ iegelyk hunner te doen ſtaa." Laatende hy voorts „ al-
le huishoudelyk Beſtuur, als buiten zyn beſtek liggende,
geheel en al berusten;" waarby hy egter verklaart, „ des
gevergd, wel eenig Ontwerp daaromtrent in zyn denk-
beeld te hebben," hetgeen, om verſchillende redenen,
naar zyn gevoelen, zeer aanneemelyk zoude weezen; op
welk alles dan nog volgt een zoogenoemd *byplan*, of
voorſtel tot eene *Fundatie-ſtichting*, om jonge lieden tot
de *Veterinaire* op te leiden; alsmede een ſoort van Na-
ſchrift, ons berichtende, dat de vermelde Maatſchappy den
Schryver het Honorair Lidmaatſchap heeft aangeboden, enz.

Dat de bewerking van de gemelde pointen, hoewel
'er verſcheide weetenswaardige en belangryke aanmerkin-
gen in voorkomen, echter op eene langdraadige wyze is
geſchied, — dat men hier een aantal zaaken moet leezen,
die met het behandelde onderwerp niets gemeen heb-
ben, en op sommige van welke vry wat te zeggen zou-
de vallen, — en dat de Heer BERKHEY, eindelyk, niet
vergeeten heeft, byna om de andere bladzyde, aan zy-
ne talenten, aan zyne bemoeijingen, ja zelfs aan zyne
ſtyfhoofdigheid, veele complimenten te maaken; dit zal
niemand bevreemden, die met den ſchryftrant van dien
Heer eenigzins van naby bekend is, en welke hem in-
dedaad ook zoo zeer eigen geworden is, dat hy daar-
omtrent niet meer vatbaar voor verbetering ſchynt te
zyn; waarom wy dan ook alle aanmerkingen van dien
aart liefst met ſtilzwygen voorby gaan, en alleen by
het weezenlyke der zaake een weinig zullen blyven ſtil-
ſtaan. Hieromtrent moeten wy dan met een woord
zeggen, dat de Heer BERKHEY geenzins tot den waaren
geest van dit gewigtig onderwerp is doorgedrongen.
— Datgeene immers, 't welk in het algemeen onder de
Vee-artzenykunde begreepen wordt, moet uit twee ver-
ſchillende oogpunten beſchouwd worden; in de eerſte
plaats als een Tak van Oeconomie, van Landbouw;

en

en alsdan heeft men daar onder eigenlyk te verstaan die inlichtingen en voorschriften, welke den Landman, Veehoeder, enz. behoorden gegeeven te worden, zoo wel omtrent al datgeene, 't welk tot de bewaaring van de gezondheid, en dus tot de *Hygiene* der Dieren, betrekking heeft, als ook ten aanzien van de verkeerde en ongepaste geneeswyzen, ingewortelde vooroordeelen, enz.; welk alles eigenlyk *de Staatkundige en Volks Vee-artzenykunde* kan genoemd worden: terwyl dezelve daarentegen, in de tweede plaats, moet aangezien worden als eene op zich zelve staande weetenschaplyke kunst, welke, even als de Geneeskunde van het Menschdom, uit verschillende theoretische leerstukken te zamengesteld, op eene regelmaatige wyze moet bestudeerd worden, en dus ook een volledig en geregeld onderwys vordert. Hieruit volgt dan natuurlyk, dat men, in het ontwerpen van eenig plan ter meerdere uitbreiding van het vak der Vee-artzenykunde over het geheel, deze byzonderheden vooral behoort in acht te neemen; en dit heeft niet alleen plaats ten opzichte van het onderwys zelve en al wat daar onder begreepen is; maar ook omtrent het onderzoek van de weezenlyke nuttigheid van het oprichten van zoodanige Schoolen verdiende dit onderscheid, en vooral in ons Vaderland, wel in aanmerking genomen te worden; ten minsten schynt het ons een ernstig onderzoek waardig, of zoodanige Schoolen als eene behoefte voor onze Landlieden te beschouwen zyn, en of dezelve met voordeel en goed gevolg in ons Vaderland zouden kunnen daargesteld worden, wanneer ze op dien voet wierden ingericht, (gelyk, onzes bedunkens, moest plaats hebben) dat ze in staat waren aan het doelwit te voldoen, om naamelyk alleen waare Vee-artzen te maaken. De Heer BERKHEY dit echter by het ontwerpen van zyn plan uit het oog verlooren hebbende, en meestal op eene *triviale* wyze te werk gegaan zynde, kan men te recht zeggen, dat hy wel eenige bouwstoffen, doch op verre na geen gebouw, ja zelfs niet een goed bestek geleverd heeft; het geen wy intusschen door de bekroonde Prysverhandeling van den Heere BENNET hoopen vergoed te zien.

Prysverhandelingen, bekroond door het Genootschap ter bevordering der Heelkunde, te Amsterdam. IVden Deels 1ste Stuk. Te Amsterdam, by J. B. Elwe, 1803. *In gr. 8vo.* 162 *bl.*

Dit Stuk bevat het met den Gouden Eerepenning bekroond Antwoord, op de Vraage: *Welke zyn de algemeene en byzondere, meest gewoone en zeldzaamere, zitplaatzen, oorzaaken en verschynzelen, zo wel als de onderscheiden aard der waare en onwaare Slagaderbreuken* (Aneurismata)? *welke is, voor ieder derzelve, de eenvoudigste, voordeeligste en zekerste wyze van behandeling? Hoe veel lichts hebben de Waarneemingen der vroegere en laatere Heelkundige Schryvers, ook onder onze Landgenooten, over dit onderwerp verspreid; en wat ontbreekt nog aan de volmaaking der Kunsthulp, in die gevallen?*

De Schryver deezer Verhandelinge, de Heer MARTINUS DINGEMANS, *Chirurgyn Major by de Bataafsche Marine*, heeft aan het oogmerk der uitschryvinge ten vollen voldaan; waarom ook deeze beantwoording, door de Beoordeelaars, met de volgende aanpryzing is begunstigd: „ In vertrouwen, dat ook deeze Verhandeling eene algemeene goedkeuring zal wegdraagen; en in hoope, dat dezelve tot voorlichting onzer Heelkundige Landgenooten, en tot behoud van ongelukkige Lyderen, moge toebrengen; wordt dezelve, met aanpryzing, tot zulk een nuttig oogmerk, aangeboden en gemeen gemaakt."

Met byzonder genoegen lazen wy insgelyks deeze Verhandeling, in welke alles, wat tot deeze stoffe behoort, in drie Afdeelingen, met groote duidelykheid en belezenheid, is behandeld. In de eerste Afdeeling geeft de Schryver eene naauwkeurige bepaling en beschryving van den onderscheiden aart der waare en onwaare Slagaderbreuken, met aanwyzing der algemeene en byzondere, meest gewoone en zeldzaamere zitplaatzen, oorzaaken en verschynzelen der Slagaderbreuken.

De tweede Afdeeling bevat de opgave der eenvoudigste, voordeeligste en zekerste wyze van behandeling, volgens de waarneemingen der beste hedendaagsche Heelkundigen; hebbende de Schryver steeds alles, zo veel mogelyk, met voorbeelden van belangryke gevallen

ken opgehelderd, om te doen zien het licht, door vroegere en laatere Waarneemers over dit gebrek verspreid.

Voorts worden, in de laatste plaats, eenige belangryke gevallen beschreeven, in welke het aanwenden van de hulp der Kunst onnut of onmogelyk is bevonden; met eenige gevolgtrekkingen, ten betooge der oorzaaken van het onvermogen der Kunst, in zodanige gevallen: teffens om daarmede eenigzins te voldoen aan het laatste gedeelte der Vraage, betrekkelyk dat geene, 't welk aan de volmaaking der Kunsthulp, in die gevallen, tot hier toe ontbrooken heeft.

Leerzaam en menigvuldig is, in dit Stukje, het getal der waarneemingen van Slagaderbreuken. Dikwyls ziet men hier, hoe de best aangewende poogingen der Kunst niet hebben kunnen baaten; maar ook dikwyls, hoe, door derzelver aanwending, gevallen geholpen zyn, die boven het bereik der menschelyke vermogens scheenen te zyn; by voorb. het volgende:

,, In het tweede geval was de kogel, door de linkerzyde van den hals, tusschen de luchtpyp en de *Art Carotis* heen gegaan, zynde, even boven de bovenste rib van het schouderblad, onder de huid blyven zitten, alwaar hy weggenomen wierd. Zonder groote bloedstorting volgden hierop pynlyke stuipen, met eene hevige pyn in de borst; deeze toevallen verdweenen door gepaste middelen, en in vyf of zes weeken genas de wonde. Op de *Carotis* was, op die plaats, waar langs de kogel was heen gegaan, eene kloppende zwelling overgebleeven; doch door aanhoudende drukking wierd dezelve niet alleen belet grooter te worden, maar in agt of negen maanden was dezelve zeer verminderd, en de Lyder bleef gezond."

Men ziet dus, 't geen veelen niet ligt geloofd zouden hebben, dat, zelfs in de beginnende Slagaderbreuken, aan de Halsslagaderen, eene tydig aangewende drukking, hoe klein die ook, hier ter plaatze, uitvoerbaar moge weezen, van het grootste nut kan zyn.

De Mensch, zoo als hy voorkomt op den bekenden Aardbol, beschreeven door MARTINUS STUART, *afgebeeld door* JAQUES KUYPER. *IIde Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart. *In gr. 8vo. 238 bl.*

Ruim genoeg is het vertier deezes kostbaaren Werks geweest, om den Uitgeever 't zelve met dezelfde kostbaarheid te doen voortzetten. Wy hebben oogmerk en aanleg, uit het Werk zelve, en des uitgegeeven Berigt, by de aankondiging des Eersten Deels, breedspraakig doen kennen (*), en thans omtrent dit Tweede niets te verrigten, dan onze Leezers eenigzins bekend te maaken met de hier beschreevene en afgebeelde *Menschen.*

Onder de *Zuidzee-Eilanden* treffen wy hier, in de eerste plaats, aan, de *Vrienden-Eilanden.* Vry breed is deeze Volksbeschryving, en de slotsom: „ Meer zouden de *Vrienden-eilanders*, in beschaaving en zeden, gelyken naar de afgelegene *Societeit-eilanders*, indien zy dezelven niet zoo ver in zedenlyke waarde overtroffen, dat deeze vergelyking voor hun eene onverdiende vernedering zou kunnen geacht worden. By hun toch kent men de *Arreoys*, noch den kindermoord, de algemeene ontucht, noch den onnatuurlyken wellust; maar men vereert 'er den ouderdom, men eerbiedigt 'er de huwelykstrouw; en de mindere vruchtbaarheid van den grond brengt 'er grootere arbeidzaamheid voord, die alle de gevaaren der ledigheid weert, en alle de kundigheden der naarstigheid kweekt; en mogen de *Societeit-eilanders* overigens het aangenaamste Volk der *Stille Zea* heeten; den *Vrienden-eilanders* komt de weezenlyker roem toe van het verstandigste van allen te zyn. Zulk een oordeel velde WILSON, op het bericht der Zendelingen afgaande, en hetzelve stemde volkomen in met COOK en FORSTER, die deeze Eilanders het eerst hadden doen kennen, en met LA BILLARDIERE, die een zo groot gedeelte zyner reisbeschryving aan hunne byzonderheden heeft besteed; en, ons op dit hun oordeel verlaatende, het welk door zoo veele byzonderheden en ontmoetingen in hunne reisbeschryvingen gestaafd wordt, laa-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1803, bl. 202.

laaten wy het nu aan GRASSET-SAINT-SAUVEUR over, om de allerhaatlykste schets, welke hy van deeze Eilanders heeft opgehangen, door eenig even voldoend gezag waar te maaken."

In de tweede plaats komen ons te vooren de *Nieuw-Caledoniers*. 't Zyn COOK en LA BILLARDIERE, die deeze Eilanders in zeker voege gelykvormig beschryven; de eerste vertoefde 'er agt dagen, de laatste drie weeken. Wegens den aart deezer Menschen oordeelen die beide Reizigers zeer verschillende; zynde COOK niet hartlyker met hun ingenomen, dan LA BILLARDIERE afkeerig van hunnen aart. De laatste, naamlyk, heeft menscheneëeters gevonden in dat zelfde Volk, 't welk de eerstgemelde als de beminnelykste Natie heeft voorgedraagen; „ en overwinnen wy," schryft STUART, „ nu slechts voor een oogenblik het afgryzen, het welk by ons natuurlyk tegen *Cannibaalen* opkomt, dan zal het ons eerst mogelyk weezen, ook by deeze strydigheid van gevoelens, overeenstemming van zaaken te vinden. Het menscheneëeten der *Nieuw-Caledoniers* geldt alleen hunne verslaagene vyanden, en behoeft noch de verschooning van hun spysgebrek, noch de vergelyking onzer eigene wreedheden in den oorlog, ondanks onze gewaande teêrgevoeligheid, wanneer zich duizenden, voor soldy verhuuren, om andere duizenden, zonder eigen onderlingen twist of perzoonlyke vyandschap, van kant te maaken; daar dit menscheneëeten slechts den laagsten trap der beschaafdheid van den mensch aanwyst, wien de wraak dryft om zynen vyand niet slechts te dooden, maar te vernielen, ja te verslinden, en die met deeze schriklyke woestheid overigens eenen beminnelyken aard kan vereenigen. — Dit althans heeft hier blykbaar genoeg plaats, volgends de berichten van den afkeervollen *Franschen* zoo wel, als van den geheel vooringenomen *Engelschen* Reiziger." Mindere verschillendheden zoekt de Heer STUART te vereffenen. Wy voegen 'er alleen by, dat de onderscheide omstandigheden, waarin die beide Reizigers dit zelfde Volk zagen, tot die verschillende oordeelvellingen aanleiding hebben moeten geeven. Onderlinge kryg hadt 'er plaats, toen LA BILLARDIERE deeze Eilanders bezogt. „ Van dit alles zag COOK niets, om dat 'er toen misschien onderlinge vrede plaats had, en nu was hem *Nieuw-Caledonie* een Eiland, door de Onschuld bewoond. Dit alles zag zyn

Opvolger, en hem werd het een oord, door de Onmenschlykheid zelve betrokken. St. SAUVEUR, de reizen van den eersten alleen kennende, schildert 'er Engelen in een *Paradys*." —— Hoe veel, hoe zeer veel ontbreekt ons, om *Menschen*, zo korten tyd gezien, recht te kennen, recht te beschryven!

De *Marquisen-Eilanden* met derzelver Bewoonderen, treeden te voorschyn, naar de beschryvingen van WILSON, COOK en FORSTER. Het geheele Charácter deezer Eilanderen heeft veel aanminnigs, maar ook veel afkeerigs, even als hunne gansche schoonheid by de onreinheid van hunnen leest.

Van de *Nieuwe Hebriden* krygen wy, door de twee laatstgemelde Reizigers, berigt. Op het Eiland *Tanna* is een vuurspuwende Berg en een *Solfaterra*; 'er zyn ook heete Bronnen; de groeizaamheid van zulk een grond is op dit Eiland alzins zigtbaar, en wordt beschreeven; eene grootere verscheidenheid van Gewassen komt 'er voor, dan elders op eenig Eiland. Zelfs meent men, onder veele *Oostindische* Gewassen, den Muscaatboom van de *Philippynsche* Eilanden te vinden, op wiens Nooten zich hier de Duiven vergasten. —— Gelyktydige Aanschouwers, COOK en FORSTER, verschillen in de beschryving der Inwoonderen van *Tanna*. „ De Vrouwen waren wel geene schoonheden in de oogen van COOK, maar, naar zyn oordeel, fraai genoeg voor de Mannen. FORSTER daartegen, die de Mans voor doorgaands groote, sterke, welgemaakte, maar geene zwaarlyvige menschen hield, wier gelaatstrekken manlyk en vol van koenheid waren, vondt alle de aangezigten der Vrouwen leelyk, en zag 'er slegts twee, die een bly en lagchend gelaat wisten aan te neemen. Zo kwam hem ook het hair by zommigen wolagtig voor; terwyl COOK van beide Kunnen verzekert, dat zy niets kenschetzend van den *Neger* aan zich hebben." —— „ Buiten staat," zegt STUART, „ om tusschen deeze twee gelyktydige, even opmerkzaame en waarheidminnende ooggetuigen iets als zeker aan te neemen, komt ons de teekenpen te stade, welke eenen Man en Vrouw van *Tanna* heeft afgebeeld." —— De gezamenlyke bevolking der *Nieuwe Hebriden* wordt door FORSTER op tweemaal honderd duizend menschen berekend. Onder deezen schynen de bewooners van *Tanna* de byzonderste opmerking te verdienen; tot deezen bepaalt zich ook meest

heeft de hier gegeevene befchryving, met de volgende aanmerking beflooten: „ De onderfcheiden tongval by de *Nieuw-Hebriden-Eilanders*, niet flechts in 't algemeen, maar by die van *Tanna* in 't byzonder, bragt FORSTER op het denkbeeld, dat verfcheidene Stammen van verfchillende Natien deeze Eilanden hebben bevolkt; en de aard deezer Eilanders zoo wel, als de natuurlyke gefchiedenis van derzelver grond, maakt het nader onderzoek van deezen groep, in zyne oogen, hoogstbelangryk, voor allen, die niet enkeld Goudmynen, gelyk wel eer, maar uitbreiding van Menfchenkunde en Natuurkennis zoeken: het welk het meer vereerende doel is der tegenwoordige ontdekkers."

Nieuw-Zeeland, geen gedeelte van het Zuidelyk Vasteland, maar uit twee Eilanden beftaande, wordt, in naavolging van COOK, LA PEROUSE, LA BILLARDIERE, ANDERSON, FORSTER en VANCOUVER, befchreeven, met bekendmaaking der Inwoonderen, wier aantal niet groot is, aan de onrust der leevenswyze toegefchreeven. De narichten zyn hier volkomener en maaken de befchryving breeder en tot meer byzonderheden afdaalende, die egter nog veel tot nader onderzoek overlaaten, als by voorbeeld: „ Volgends het verhaal der Inboorelingen, zyn 'er in de Bosfchen ook Slangen en Hagedisfen van eene ontzaglyke grootte, de laatften vooral van zulk eene grootte en leefwyze, dat derzelver befchryving aan Krokodillen doet denken, en derzelver verblyf den inval verwekt, of men hier ook die Dierenfoort zou wedergevonden hebben, wier kaaken men by *Maaftricht* en elders in den grond ontmoet heeft."

Op den tytel *Pelew-Eilanden* fchiet ons te binnen het veelvuldig goeds, 't welk wy van die Eilanders, inzonderheid by KEATE, geleezen hebben, van welken Schryver deeze Afdeeling een uittrekzel mag heeten. Wy herhaalen het met genoegen, tot eer der menschlyke natuure, zo als het hier byeenverzameld voorkomt. „ De *Pelew-Eilanders* zyn beleefd, oplettend, kiesch, welmeenend, gul, dienstvaardig, minzaam, gastvry; ziet daar de hoedanigheden van hun hart jegens Vreemdelingen zoo wel, uit welken zich elk terftond een Vriend verkiest, als onderling. Dievery alleen bezoedelde somtyds den lof hunner Deugden by de Schipbreukelingen; maar de vreemdheid van alles, wat zy zagen, wekte verzoekingen, die flechts voor sommigen onwederftaanbaar

haar werden, terwyl 's Konings Vaderlyke bestraffing de eer der gansche Natie reddede. Werkzaamheid daartegen onderscheidde hun allen op de loflykste wyze; daar Mans en Vrouwen niet slechts den arbeid maatiglyk verdeelden, maar de Koning zelf genoegen in een werkzaam leeven vondt. Deeze algemeene werkzaamheid, welke by de Vrouwen den tyd, zelfs in zamenkouting, niet laat verlooren gaan, behoedt deeze Menschen voor alle de dartelheden en ontuchtigheden der ledigheid, terwyl hunne gezelligheid tevens en gemeenzaame verkeering met de Vrouwen eene bevallige losheid en beschaafde kieschheid aan hunnen ganschen geest verschaft. Wysgeeren in tegenspoed, *Stoïcynen* in smarten, en Helden in den dood, bezitten zy echter — zegt KEATE — in meer aandoenlyke gevallen van het menschlyk hart, de tederheid der Vrouwen."

De *Admiraliteits-Eilanden*, door CARTERET ten jaare 1767 ontdekt, en door LA BILLARDIERE in 1792 bezogt. 't Is uit deezer waarneemingen, dat wy kennis van de Inwoonderen bekomen, doch nog zeer onvolkomen; het mogt geen deezer Zeereizigeren gebeuren, op deeze Eilanden voet aan land te zetten: in hunne Vaartuigen en Handel hebben zy alleen die Eilanders leeren kennen.

In de laatste plaats worden wy na *van Diemens Land* gevoerd, eerst door TASMAN ontdekt, voorts door MARION aangedaan, alsmede door FURNEAUX, laater door COOK bezogt, en nog vollediger bekend geworden aan LA BILLARDIERE. 't Is uit deeze bronnen, dat die Volksbeschryving geput wordt. „ Dit uitgestrekte Eiland," merkt de oordeelkundige STUART op, „ het welk ons zoo na aan het vyfde Waerelddeel brengt, welks bewooners in ons Ontwerp de *Zuidzee-eilanders* zullen vervangen, is alzins belangryk voor ons oogmerk, daar het ons Menschen doet kennen, in welken wy, wat derzelver maatschaplyken staat betreft, den Mensch wedervinden, zoo als hy oorspronglyk en voor alle beschaaving schynt geweest te moeten zyn; en zoo als wy hem echter recht hartlyk als onzen Broeder kunnen lief hebben, daar zyne eenvouwdigheid hem oneindig nader by den staat eener zuivere onschuld houdt, dan de beschaafdheid en weelde haare kinders immer vergunnen tot denzelven te rug te keeren."

Van elk deezer beschreevene Eilanderen geeft KUYPER ons eene Tekening, niet min meesterlyk uitgevoerd dan

de Afbeeldingen in het Eerste Deel. Eene en andere herinnering des Schryvers, tot die Afbeeldingen betrekkelyk, moeten wy, ten slot, hier nog byvoegen. By gelegenheid van de verschillende kleuren der Inwoonderen van de *Vrienden-Eilanden*, merkt STUART op: „De juiste benoeming der kleur en haare volkomene uitdrukking in verwen mag wel het moeilykste deel geacht worden onzer Menschbeschryving, wyl by de Reizigers zelve hier alles doorgaands onnaauwkeurig en onovereenstemmend wordt bevonden, en het zogenoemde *coloriet* de moeilykste proeve der schilderkunst blyft. Deeze aanmerking pleite dan eens voor altyd om een toegeevend oordeel."

Van de Kleeding of Opschik der *Nieuw-Zeelandsche* Vrouwen spreekende en de daarvan gegeevene Afbeelding, schryft STUART: „De Vederen, welken zy op het hoofd heeft, om dat zy by LA BILLARDIERE met dezelven voorkomt, zyn opmerkelyk, wyl COOK eenmaal verzekerd heeft, dat de Vrouwen nimmer zulk een cieraad draagen, noch ook ooit het hair boven het hoofd zamenbinden. — Misschien is ook hier de tooi onderworpen aan verandering van smaak, daar toch by COOK zelven naderhand eene gepluimde Vrouw schynt voor te komen. — Zulk eene veronderstelling ten minsten is ter vereeniging der beide Reizigers noodig."

Eene algemeen geldende aanmerking, ten opzigte der meest naakte Afbeeldingen, geeft STUART op, ter gelegenheid dat hy van een zonderlinge schulpdragt der *Admiraliteit-eilanders* gewaagt. „LA BILLARDIERE heeft hier eene uitvoerigheid, welke ons de zedigheid niet veroorloft. Dezelve verpligt ons alhier zelfs, eens voor altyd te verklaaren, dat de kieschheid, welke onze veder en pinceel bestuurt, zich onschuldig houdt van alle gezogte en genomene ergernis over 't geen ons de eigenlyke aard onzer afbeelding en beschryving zomtyds verpligt voor te draagen. De ganfche Natuur en haare Geschiedenis, van den Mensch vooral, is een heiligdom, het welk geen onreine oogen duldt. Het booze oog bezondigt 'er zich zelf en pleegt 'er heiligschennis, die by de Menschheid zelve doemwaardig is."

Lek-

Lektuur by het Ontbyt en de Thetafel. Uitgegeven door PAULUS VAN HEMERT. *1ste Stuk.* *Te Amsterdam*, by M. Schalekamp, 1804. *In gr. 8vo.* 162 *bl.*

Wanneer fcherpzinnig oordeel, zuivere fmaak, grondige geleerdheid en leevendig vernuft zich eenmaal gelukkig vereenigd vinden in den menfchelyken geest, en dan nog dienstbaar willen zyn ter verlichting en befchaaving van hun, wier geest zich op geene dier voorrechten kan verheffen, dan waarlyk mag elke voorftander van het algemeene nut zich verblyden, elke welwiller der algemeene verlichting juichen, en elke beminnaar van het denkbeeld eener redenlyke volmaakbaarheid den weldaadigen yver zegenen, die zich hieraan openlyk toewydt. —— „ Neen! niet voor U, „ *wysgeerige* Vrienden; noch ook voor U, *Geleerden* van *profesfie*; altans niet voor U, *hooggeleerde* „ Mannen, die, door edeler fpyze verlekkerd, den neus „ ophaalt by het zien van dagelykfche kost — worden „ deze bladen in 't licht gegeven. Koopt, zo Gy wys „ zyt, dit boek niet! Het is voor U niet gefchreven. „ Ik fchikte hetzelve alleen voor dat gedeelte van 't „ *Publiek*, 't welk noch *hooggeleerd*, noch zeer *wysgeerig*, maar echter eenigzins *leeslustig* is, en, door „ eene *lektuur*, die niet veel infpanning vordert, zig „ nog wel eens, in tusfchen-uuren, by voorbeeld aan „ de thetafel, of onder het ontbyt, *amufeeren* wil. „ Deze goede menfchen, welker getal, in ons Land, „ niet gering is, wilde ik, op eene niet onäangenaame „ wyze, onderhouden, en hun tevens eenige aanleiding „ tot nadenken, over belangryke onderwerpen, verfchaffen. Of ik dit doel *eenigzins* bereikt hebbe, „ moet de tyd leeren; en of ik dit werk zal vervolgen, hangt van deszelfs *debiet*, en dus van de beflisfing mynes Boekverkopers, af." —— Met deze Voorrede vangt PAULUS VAN HEMERT, Kerklyk Leeraar eerst, Hoogleeraar in *Oosterfche* en *Westerfche* Letteren daarna, Tolk der *Critifche* Wysbegeerte in ons Vaderland, bewonderd Redenaar by elk, wien het gebeuren mag, hem van het fpreekgestoelte in *Felix Meritis* te hooren, de *Lektuur* aan, waarvan hy het eerfte Stuk onder den bovenftaanden titel aanbiedt, en het

welk

welk wy ons verplicht vinden by onze Lezers nader bekend te maaken.

Agttien artikels maaken den inhoud uit van dit eerste Stuk. Het Iste, getiteld: *Zyt gegroet, heilige* JUSTA *en* ISIDORUS, bespot de plaatslyke aanroeping van de Heiligen der *Roomsche* Kerk met de Anecdote van Koning FERDINAND uit de elfde eeuw. Het IIde ontwikkelt *den geest van het Protestantisme*, op eene wyze, welke ons echter meer geschikt schynt voor de eigenlyke studeertafel, dan wel voor de thetafel of voor het ontbyt, en de allerernstigste overdenking der *Protestantsche* Leeraars overwaardig is. Het gezegde van PIUS VI: ,, dat de *Protestanten* verbasteren in *Naturalisten*, ,, en de *Catholyken* in *Protestanten*," mag de tekst van dit vertoog heeten; van welken tekst evenwel de Schryver zegt te hoopen: ,, dat PIUS door het vaak mis- ,, bruikte woord van *Naturalisten*, menschen verstond, ,, die het oppergezag der Rede(n) in den Godsdienst ,, eerbiedigen, en het geen wy *openbaaring* noemen, in ,, de heilige boeken vervat, naar de uitspraaken der ,, zuivere Rede(n) meenen te moeten verklaaren." Onder den titel van *den Mensch een gelykzydige driehoek*, dien men uit ééne zyner drie zyden volkomen kent, vertoont het IIIde artikel de hedendagsche *staatkunde* als eene *polygone* van den onregelmaatigsten vorm, of liever als een veranderlyke omtrek, dien het belang in allerleije gedaanten brengt, maar dien de reden toch alzins standvastig moet wenschen. IV. *De Syrische Vrouw* uit den tyd der Kruistogten wilde het Paradys in brand steken en de Hel uitblusschen, opdat de menschen niet langer om loon alleen het goede zouden doen, om straf alleen het kwaade zouden laten: — maar zou 'er dan wel meer goeds en min kwaads geschieden? De maatschappy bevindt 'er zich toch wel by, wanneer de slegten het kwaaddoen laten, al is het slechts uit vreeze der straf, en anderen pligtmaatig handelen, schoon slechts uit hoop op loon. Zulk een vertelzel, het zy dan verdicht of waar, mogt wel wat te recht gebragt zyn. V. JEANNE FOURQUET *of* HACHETTE verdient de vereeuwiging van haaren naam wegens haare verdeediging van *Beauvais* tegen KAREL van *Bourgondie* in 1472. VI. IPHIGENIE DESILLE gaf een blyk van zustertrouw onder het schrikbewind van *Frankryk*, het welk naauwlyks eene wedergade had. VII. DRACO,

co, *eerste Christlyke Tolk by de Porte*, waagde het niet, op des *Visiers* vraag, 'er voor uit te komen, of hy den Godsdienst van den *Moslem* of dien van de *Christenen* voor den besten hield. Van eene ontdekte myn met edele metallen kwanswys sprekende, liet hy den eenen myndelver tegen den anderen in de donkere onderaardsche gangen, na het uitgaan van hun lamplicht, zeggen: „ hier heb ik goud; wat gy hebt, dat is slechts „ koper, of tin;" en voegde 'er by: „ die in den „ hemel troont, liet hun begaan. Zy zogten voord; „ oefenden hunne krachten, en vonden zich in het „ streeven gelukkig." —— Geweldig valt deze *Anecdote* na de twee voorgaanden, wyl zy niet meer dan schroomvalligheid en slimheid in dezen DRACO vertoont, wiens gansche gelykenis toch op valsch vernuft steunt, en wiens voorbeeld den nadenkenden, die hem eenen *Christlyken* tolk genoemd vindt, geweldig moet mishaagen. VIII. De *trekken eener zuivere Zedenleer uit de Bhaguat-Gueta*, een overschot der oude *Indische* letterkunde, zyn zoo veel zuiverer. IX. Het *gemoedelyk bezwaar*, *welke* MARIA VAN LORETTO *de egte zy*, wyl zekere monnik reeds eene andere als egt had in de plaats gesteld van die, welke de *Franschen* nu terug gegeven hebben, vervangt den ernst der voorige *Anecdoten*. Geschiedkundig zyn de artikels X en XI. den *oorsprong der* CHOUANS en *des naams* CARMAGNOLE verhaalende. XII. *De Vrouw by den Vrederegter* met de nieuwe maat- en tyd-bereekening der *Franschen* in de war, kennen wy uit MEIJERS *Tafereeden van Parys*. XIII. LODEWYK, *Graaf van* MONTPENSIER, *een zeldzaam voorbeeld van hartstogtlyke gevoeligheid*, stierf van smart op zynes vaders lyk. XIV. *De Secte van* PHILIPS ROSENFELD vertoont de gelyktydigheid der buitensporigste dweepery met de scherpzinnigste wysbegeerte in het zelfde *Pruissen*. XV. De *mislukte pooging, om het Christendom in* CHINA *te bevestigen*, wordt aan pauslyke heerschzucht toegeschreeven: dat echter de leer van JEZUS zich met die van KUNG-TSEE had behooren te vereenigen, en dat de *Apostel*, die 'er voor uitkwam, dat hy den *Jooden* een *Jood*, den *Grieken* een *Griek*, den *zwakken* een *zwakke*, en *allen alles* zyn wilde, daartoe het voorbeeld behoorde geweest te zyn, gelyk de Schryver denkt, zal zeker niet zoo gereedlyk worden aangenomen. Onder artikel XVI vindt men 7 *Chi-*

nee-

neesche Vertellingen, allen derzelver aanhooring en herinnering overwaardig. In XVII worden *de oude Grieken en Romeinen vergeleeken* met opzicht tot derzelver *geschiedenis*, derzelver *cultuur*, en derzelver *denk- en handelwyze*, in eenen trant, dien wy meesterlyk durven noemen. Artikel XVIII levert een *kort verslag van Frankryks Godsdienstige omwenteling, even vóór — geduurende — en terstond na — het Schrikbewind.* — Schoon de meesten dezer artikelen als vertaalingen of te zamentrekkingen uit buitenlandsche schriften moeten aangemerkt worden, en misschien een enkeld of zeer weinigen slechts geheel aan den *Redacteur* te danken zyn, heerscht echter in allen eene eenvormigheid van styl, die deszelfs hand aan allen kenlyk maakt, en eene *naïviteit* van voorstelling, die ze aan het *publiek*, het welk hy zich voorstelt, aanpryst. Wy hoopen en verwachten, dat het *debiet*, waarvan de voordzetting dezes Werks afhangt, gunstig genoeg zyn zal, om spoedig een nieuw onthaal te gemoet te zien op het geen den *Redacteur* in zyne eigene veelvuldige *lektuur* belangryk zal voorkomen: maar wy bidden hem tevens, dat hy zyn *publiek* in zoo verre altyd zorgvuldig onderscheide, dat hy deszelfs vlottende begrippen nimmer door vertellingen enkeld los maake, zonder dezelven tevens door eene bondige reden te willen stuuren; zoo zal waarlyk deze *lektuur* van onbereekenbaar nut kunnen worden voor de verlichting van een Volk, dat — om des Schryvers woorden, ten aanzien der Franschen gebruikt, voor ons over te nemen — „ allen den heldenmoed der *Stoïsche* wysgeerte, wat zeg ik? den geheelen troost van het beminnelyk *Christendom* behoeft, om zich tegen volslagen wanhoop te beveiligen."

Opgaave van Wetten en Verordeningen, in onderscheidene Tydvakken, in Engeland, omtrent het Armenweezen gemaakt; getrokken uit het Werk van den Heer RÜGGLES; *voorafgegaan van eenige algemeene Aanmerkingen over den tegenwoordigen Staat van het Armenweezen in de Bataafsche Republiek, door* VAN LEYDEN VAN WESTBARENDRECHT. *Te Haarlem, by* A. Loosjes Pz., 1804. *In gr. 8vo. 154 bl.*

Het oude *Hollandsche* Spreekwoord: *Men moet het yzer smeeden terwyl het heet is*, op veelerlei gevallen toepaslyk,

lyk, geldt ook omtrent het ftuk, van 't welk de tytel deezes Werkjes gewaagt. Voor lang trok het Armenweezen in ons Vaderland, en met regt, de bezorgde en bekommerende aandagt van veelen. Hoe zeer is dezelve opgewekt geworden door het hoogstpryslyk voorftel van den Heere MEERMAN, en het daar op beflootene! Regtydig verfchynt derhalven deeze arbeid van den Heere VAN LEYDEN VAN WESTBARENDRECHT, en wy haasten ons om denzelven aan onze Landgenooten bekend te maaken.

Wie eenigzins gemeenzaam is met de, in de laatfte jaaren, uitgekomene geleerde en boekbeoordeelende Tydfchriften, in *Engeland*, weet, hoe groot een aantal den Armenftaat ten onderwerpe hebben, en hoe veel daar uit voor den opmerkzaamen en oordeelkundigen, met de noodige veranderingen, voor dien Staat in ons Vaderland, welke zo zeer om verbetering roept, te leeren en te ontleenen valt. Van deeze waarheid kan het voorhanden zynde Stukje ons een volledig bewys opleveren.

De vaderlandlievende Schryver opent hetzelve met Algemeene Aanmerkingen over den Armenftaat in de *Bataaffche Republiek*, welke eere doen aan zyn verftand en hart; ftelt zyne opgeklaarde gedagten voor, over *Commisfien* tot derzelver herftel en verbetering, en geeft ze ter nadere overweeging en beoordeeling over aan de zodanigen, die in eenige betrekking voor de Armen moeten zorgen. Dezelve zyn kort, bondig, en verdienen aller aandagt. Hy merkt voorts op, dat, het zy dergelyke Commisfien worden ingevoerd, of niet, het ten minften nuttig is voor de zodanigen, die de zorg over de Armen hebben, bekend te zyn met het geen in andere Landen plaats heeft. In *Frankryk* oordeelde men zulks noodig. Onder de Werken, in het *Fransch* overgezet, behoort dat van den Heer THO. RÜGGLES, *Lid van de Maatfchappy voor de Oudheden, en Vrederechter voor de Graaffchappen van Esfex en Suffolk*, onder den tytel: *Gefchiedenis der Armen, derzelver Rechten, Pligten, en de Wetten daaromtrent gemaakt.*

De Brieven van RÜGGLES, ten getale van *zes-en-vyftig*, gaan van het Jaar 1791 tot het Jaar 1797. Derzelver Vertaaling, in het *Hollandsch*, gelooft de Schryver, dat met genoegen zou ontvangen worden, door hun, die zich gaarne met dergelyke onderwerpen bezig houden; maar teffens, dat een Uittrekzel van een uitgebreider nut zal zyn. Hier mede hadt hy zich in vroegeren tyde bezig gehouden, en deelt, het geen hy daaraan arbeidde, thans mede.

Dit Werk viel in de rechte handen; daar de Uittrekzels vervaardigd werden door een Heer, die gelegenheid gehad heeft, veel te verneemen, betrekkelyk het Armenweezen en Armenbeftuur in ons Vaderland, — die zyn onderzoek deswegen blyft voort-

voortzetten, — die, schoon hy gelegenheid gehad heeft, om veele inrichtingen, in onderscheiden Landen van *Europa*, te aanschouwen, en zich daar door in staat bevondt, dezelve met het hier te Lande ingevoerde te vergelyken, het echter nog niet zou durven waagen, zyne gedachten mede te deelen over de meestgeschikte middelen om den Armenstaat te verbeteren: wat hy dien aangaande doen zal, als zyn onderzoek vollediger zal weezen, kan hy zelf nog niet bepaalen; maar durft gerustlyk zeggen, zonder de eigenliefde zyner Landgenooten te beledigen, dat 'er veele inrichtingen, in de laatste helft der jongstverloopene Eeuwe, in onderscheiden Landen, zyn ingevoerd, die met vrugt in ons Land zouden kunnen worden bewerkstelligd. Hy meent ook genoegzaamen grond te hebben, om als een heerschend gebrek op te geeven, niet alleen by ons, maar ook by andere Volken, dat men meer bedacht is *om Armoedigen te helpen, dan om Armoede voor te komen.* — Dit *voorkomen*, in 't oog van alle menschkundige Menschenvrienden een zo belangryk stuk, is het groot doel des edeldenkenden Schryvers. Allerwegen draagen zyne *Aanmerkingen* daar blyk van; — zyne *Aanmerkingen*, schryf ik: want hy heeft meer gedaan dan den moeilyken arbeid van het gewigtigste uit te trekken; hy heeft, behalven korte Taal-, Gewigt-, Maat- en Oudheidkundige Ophelderingen, aan den voet der bladzyden gevoegd, op veele plaatzen de stellingen der Schryveren beoordeeld, byzonder met betrekking tot ons Vaderland: en dank hebbe deeze zyn arbeid!

„ Ik ben 'er," dus schryft hy van zyn eigen werk in deezen, „ verre af van my te verbeelden, dat ik het geluk gehad „ heb alle de belangrykste denkbeelden en deeze alleen te hebben overgenomen, nog veel minder wil ik gerekend worden, in alles met den Schryver in te stemmen: sommige stukken heb ik 'er ingelascht, die misschien aan sommigen myner leezeren geheel onnuttig zullen toeschynen, maar van eenig belang zyn voor eenen oudheidminnaar, wien deeze bladen in handen mogen vallen; maar, en dit verzoek ik, dat men in het oog gelieve te houden, myn oogmerk is alleen geweest eenige nuttige waarheden voor te stellen; ten einde zy, die verpligt zyn voor de armen te zorgen, dezelve zouden kunnen overweegen, en 'er zodanig gebruik van maaken, als zy meest geschikt zullen oordeelen. Gelukkig toch, dat in deezen de menschenvriend niet behoeft te wagten tot de daarstelling van algemeene maatregelen, welker invoering altyd aan zoo veele moeilykheden onderhevig is. Alles wat strekt om Armoede voor te komen, is nuttig voor hen, die 'er het onmiddelyk genot van hebben, en heeft eenen weldaadigen invloed op de geheele Maatschappy."

Veele byzonderheden, onzen Leezeren niet onbehaagelyk,

 en

en ook nuttig, zouden wy kunnen ontleenen uit den voor ons liggenden arbeid, zo aan het uittrekken, als in het byvoegen van aanmerkingen besteed; doch vertrouwende, dat een Stukje van zo geringen omvang, en zo veel zaaks bevattende, de zo zeer aanpryzenswaardige leezing zal aantreffen, vergenoegen wy ons met de Hoofden op te geeven, onder welke de Uittrekzels deezer Brieven gebragt worden; naamlyk: *Van het geen plaats had in de vroegste tyden, tot aan de Wet, geduurende de Regeering van Koningin* ELIZABETH, *en wel in* 1601 *gemaakt.* — *Wet, in het Jaar* 1601, *omtrent de Armen gemaakt.* — *Opgaave eener Proeve om Kinderen te doen werken.* — *Opgaave van verordeningen, na den dood van Koningin* ELIZABETH *tot de Regeering van* GEORGE II *gemaakt.* — *Opgaave van Gevoelens van eenige Engelsche Schryvers over de verbeteringen aan het Armenweezen in Engeland toe te brengen.* — *Opgaave van middelen door het Parlement aangewend, om den juisten staat van de Armentax te kennen.* — *Verdere opgaave van Gevoelens van eenige Schryvers, waar onder van Dr.* PRICE, *van Beurzen door vrywillige toelagen daar te stellen.* — *Over het gebruik van sterke Dranken en Bierhuizen.* — *Over vrywillige Beurzen.* — *Over de Werkhuizen.* — *Over de verordeningen, die geduurende de Regeering van* GEORGE III *zyn daargesteld of ontworpen.* — *Ontworpen Wet voor de Armen in* 1796. — By dit alles voegt de Vervaardiger van dit belangvol Werkje zyne *Nadere bedenkingen, wegens den tegenwoordigen staat der Armen hier te Lande.* Hier treft men lysten aan van de Pryzen der *Rogge* en *Tarwe*, in veele, en inzonderheid in de laatste jaaren; een berigt van de Dagloonen in eenige Gewesten en Steden van ons Vaderland; gevolgd van eene vergelyking tusschen die Loonen en den tegenwoordigen prys der Leevensmiddelen. By eenige andere welgegronde aanmerkingen, daar uit voor den Werkman en Behoeftigen afgeleid, voegt hy deeze bedenking, welke wy alleen overneemen, als zo zeer in verband staande met des Schryvers hoofddoel. „ Het doet misschien meer eer „ aan iemands hart, dan aan zyn verstand, wanneer hy zich „ vergenoegt met Geld te geeven ter ondersteuning van zo„ danigen, die gebrek hebben. Andere meer geschikte „ middelen moeten by de hand genomen worden. Men moet „ trachten Armoede voor te komen, door werk aan ledige „ handen te bezorgen, en dit kan niet dan door eene ver„ eenigde werking worden daargesteld."

Mogt die vereenigde werking eenmaal, in den Lande, op een goeden voet, plaats grypen; en het *Pauper ubique jacet*, van Koningin ELIZABETH, in ons Vaderland eene onwaarheid bevonden worden!

Het

Het ontwerp des Ierschen Volksopstands, ofte het geheim van de maatschappy der vereenigde Ierlanders ontdekt. Met drie uitslaande in 't koper gegraveerde Schetzen. Te Rotterdam, by J. Hofhout en Zoon. *In gr. 8vo. 32 bl.*

Zo lang, zo veel hebben de Nieuwspapieren ons van der *Ieren* Volksopstanden gesprooken, en zwygen zy deswegen nog niet, dat elk veronderstellen moet, dat de wortel diens Opstands diep schuile en deszelfs takken wyd en zyd heeft uitgebreid. Opgemelde Werkje is ingericht om ons tot de verborgenheden deezer Opstandelingen in te leiden. Naa eene, over 't algemeen ongunstige, Characterschets der *Ieren*, volgt de Beschryving der *Iersche Opstands-Vereeniging*, welke voor de *Ieren* zelven een *allerdiepst geheim* is. —— Om hetzelve te openbaaren, dient dit kleine Stukje, met drie uitslaande Plaaten, strekkende om het Geheim der geenen, die ter spreuke voeren: *Eenheid*, *Getrouwheid*, *Dapperheid*, *Volharding* en *Onafhangelykheid*, aan den dag te brengen.

De gewigtigste eigenschap van dit Ontwerp is, naar des Schryvers betuiging, „ voornaamlyk hier in gelegen, dat de ziel van deszelfs werking byna nimmer zal kunnen worden ontdekt, wyl dezelve, voor verre de meeste Leden van de *Maatschappy der Vereenigde Ieren* zelfs, altoos een diep geheim is, en, alzo, daar uit volgende, dat dezelve Maatschappyelyke Verbintenis nooit recht zal kunnen worden vernietigd, zo vloeit wederom daar uit voort, dat zy zeer eigenaartig is gelyk te stellen met eenen duizendkoppigen *Hydra*, die nimmer, geheelenal, is te onder te brengen."

Zonder de Plaaten is het onmogelyk eenig begrip te geeven van dit Ontwerp, en met dezelve is ons die verborgenheid nog niet ten vollen ontdekt. De Schryver zelve geeft te kennen, dat 'er nog veele duisterheden overblyven, en zegt ten slot: „ Indien men nu reden mogt hebben, om zich ten uiterste te verwonderen, dat, met een zodanig Plan, het groot oogmerk nog zo dikwerf mislukt is geweest; dan zullen 'er misschien nog vry wat meer redenen van verwondering voor handen weezen, dat met een Volk *zóó* losbandig, *zóó* onkundig, *zóó* eigenzinnig, als het meerendeel der *Ieren* is, de zaak nog *zóó* verre gebragt heeft kunnen worden, dat men den Throon van *Engeland* heeft kunnen doen daveren, en — zelfs vier maanden lang de sterkste poogingen van 200,000, zo Soldaaten als gewapende Burgers, heeft kunnen tegenworstelen, zoodanig zelfs, dat men, eindelyk, nog niet zoo zeer door de *Magt der Overwinnaars*, als wel door *Gebrek aan getrouwe Aanvoerders* en behoorlyke onderwerping, is ten ondergebragt geworden."

Leven, daden en uiteinde van den beruchten Roover JOHANNES BUKLER, *bygenaamd* SCHINDERHANNES. *Eene Gauwdiefs-Geschiedenis, getrokken uit de Crimineele Procedures van het lyfstraffelyk Geregt te Mentz. Benevens de kenmerkende beschryving* (Signalementen) *van de meeste leden der bende van* SCHINDERHANNES, *en verscheiden leden van de nog bestaande Nederlandsche Rooversbende, ten gebruike van alle Policybedienden en ambtenaren by de Lyfstraffelyke Regtbanken. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Groningen en Amsterdam, by* W. Wouters *en* J. F. Nieman, 1804. *In 8vo. 169 bl.*

Uit de berigten, aangaande deezen booswigt, in de Nieuwspapieren voorhanden, uit den ophef (mogen wy het zoo noemen?) omtrent hem gemaakt, uit eenige mondelinge vertellingen daarenboven, hadden wy ons verbeeld, in JOHANNES BUKLER, *alias* SCHINDERHANNES, in dit leevensverhaal, een persoon te zullen aantreffen, die met lichaamssterkte eene meer dan gewoone maate van verstand en vernuft paarde; die deeze edele zielsbegaafdheden misbruikte, om door eene soort van beredeneerd overleg, door kunstig en listig bedrog, in 's naasten erf zyne roofzieke handen te slaan; en dan alleen door openbaar geweld na zyn doel streefde, wanneer hy, tot het bereiken daar van, langs een meer bedekten weg, geen open zag. Van dusdanige boosdoeners levert, helaas! de Geschiedenis niet dan te veele voorbeelden op, te gevaarlyker, misschien, in de menschlyke zamenleeving, naar maate het, om in derzelver strikken niet te vallen, dikmaals bezwaarlyker is. Niets van dat alles hebben wy in SCHINDERHANNES ontmoet; geen enkelen trek, daarenboven, van die soort van edelmoedigheid, welke, in de verhaalen van berugte Roovers, ons meermaalen voorkwam. Een man des gewelds, des roofs en des moords; een vagebond door land, en stad, en dorp; een onverlaat, die, niet als een hoofdaanvoerder, maar als medgezel van een uitvaagzel van 't menschdom, hem gelyk, door loutere lichaamssterkte in de stille wooningen van niets kwaads vermoedenden zich den toegang baande, of in het bloed van onschuldige natuurgenooten zyne roof- en moordzieke handen verfde: als zodanig staat de aterling hier geteekend, die, tot heil van 't menschdom, in eenen nog geen drieëntwintigjaarigen ouderdom, in de handen des scherpregters, van zyn afschuweiyk leeven het welverdiende einde vondt. In de onderstelling van ginds of elders eenige trekken van vernuft, die, hoewel kwalyk aangewend, immers eenige opmerking verdienen, te zullen aantreffen, hebben wy het schandverhaal doorleezen; doch vonden telkens ons te leur gesteld. Het eenig genoegen, van die lektuure geraapt, was, dat wy, in gevolge der taake, op ons genomen, dezelve ten einde gebragt had-

hadden. Voor den ophef, door den Schryver van de heilzaame strekkinge zyns Werks, ter uitrooijinge van het Rooversrot, gemaakt, kunnen wy niet veel gronds vinden. Als een daar toe beter berekend middel zouden wy eene talryke gewapende bende ruiters en soldaaten aanzien. Nog éene aanmerking. Met reden klaagt men, dat voortreffelyke Hoogduitsche Werken, om dezelve in de Nederduitsche taal over te brengen, dikmaals in zeer onbevoegde handen vallen. Ten aanzien van den Vertaaler, welke hier zyne pen heeft geleend, was dit het geval niet. Uit 's Mans taal en styl te oordeelen, bezit hy de noodige vereischten, om op vrugten, in Hoogduitschen grond gewassen, zyne Landgenooten aangenaam te onthaalen. Wy hoopen, indien hy het vertaalen aan de hand houde, dat hy, voortaan, eene gelukkiger keuze doen zal.

In het Voorberigt meldt de Schryver, dat een verhaal van het gedrag van SCHINDERHANNES en zyner medepligtigen by het geregtelyk verhoor, gedurende den tyd hunner gevangenisse, en by hunne veroordeeling, alsmede de belangryke Anekdoten, die uit de getuigenis der geenen, welken zy hadden bestolen, genomen zyn, in het Tweede Deel zullen volgen. 't Kan zyn, dat dit een en ander iet verlangenaamends ter leezinge zal aan de hand geeven.

KAREL ENGELMAN'S *Dagboek. Uitgegeven door* AUGUST LAFONTAINE. *Met Plaaten. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1803. *In gr. 8vo.* 288 *bl.*

Met een zeer gunstig vooroordeel nemen wy ieder opstel van dezen Schryver in handen; het is vooraf by ons reeds uitgemaakt, dat wy niets zullen aantreffen, hetgeen de zedelykheid enigzinds kwetst, maar vele uitmuntende lessen in den hem eigenen aandoenlyken toon, en dat wy onze kennis van het menschlyk hart zullen uitbreiden en zuiveren. Naauwlyks doorbladerden wy dit boek, of wy vonden in deze goede verwachting ons op nieuw bevestigd; allereerst floegen wy juist het volgende op, hetgeen gewis ook onze Lezers voor het Werkje voorinnemen moet; het is een soort van afscheid van enen meer ervarenen aan enen jongeren vriend:

„ Gy treedt nu in de wereld, onder de menschen, zonder „ hen te kennen. Gedenk, myn vriend, wat ik u dikwyls gezegd heb: dat de bozen niet altyd zoo boos zyn, als „ zy schynen, dat de goeden niet zoo goed zyn, als zy zyn „ konden, en dat de beste mensch de deugd meer *bemint* dan „ *uitoefent*. Goede zoo wel als slechte menschen zullen u in „ den weg komen, en uw hart kwelling aandoen; maar veracht daarom de deugd niet. Slechte zoo wel als goede men„ schen zullen u weldoen; maar bemin daarom de ondeugd

 „ niet!

„ niet! En bevindt gy eindelyk, waaraan uw hart tot hier tog „ nog steeds twyfelt, hoe weinig goed *de* menschen zyn, veracht „ daarom *den* mensch niet. Bedenk, dat de eeuwige wysheid „ den mensch niet verachtelyk kan vinden, daar zy denzelven „ steeds rykelyker zegent. Vergeet nooit, dat zelfs mannen „ als SOCRATES ook menschen waren, dat tot eene schone har„ monie het stemmen der muzyktuigen behoort, en dat zonder „ mist 'er geen oogst zou zyn. Uwe hartstochten zullen „ ontwaken, en u meermalen misleiden, dan de menschen „ doen zullen; zy zullen u hoogst gelukkig en hoogst onge„ lukkig maken. Te vergeefs zou ik u zeggen, 'er is geene „ smart, 'er is geene vreugde, gy zult ze beiden gevoelen; „ zoo als ik ze gevoeld heb. Maar, jongeling, wanneer gy „ gelukkig, en wanneer gy ongelukkig zyt, vergeet nooit, „ dat vreugde en smart vergankly̆k zyn, en dat gy by uw „ graf staat, waarin alleen rust is. De edelste voornemens „ zyn dikwyls niets anders dan trotsheid, en de schitterendste „ handelingen dikwyls niets anders dan verwaandheid. Maar „ desniettemin bestaat 'er eene deugd. 'Er zyn juwelen, „ die, hoe klein zy ook zyn mogen, de waarde van gehele „ Koningryken hebben; 'er zyn gedachten, aandoeningen, „ voornemens, daden, waarvan niemand iet weet, en die ech„ ter de deugden van gehele eeuwen opwegen. ô, Jonge„ ling, het grootste ongeluk is, ongeluk verdiend te hebben, „ gelyk als de gedachte van het geluk waardig te zyn, het „ hoogste geluk is. Ik ken beiden."

Zodanige treffende en nuttige zedekundige aanmerkingen deden ons ook deze Roman met het uitnemendst genoegen ten einde toe doorlezen; hoewel zy ook, dit ontkennen wy niet, volstrekt nodig waren, om ons het hoogst onwaarschynlyke in dit verdicht verhaal draaglyk te doen vinden. Zonder soortgelyk voedsel toch ware dit geheel geschrift ons een *niet*; hoewel de karakters goed worden vol gehouden.

Een paar Broeders leven met hun gezin in het zelfde Dorp; de dochter van den enen wordt zwanger, en zeer hard door den vader behandeld; dit gaf ongenoegen tusschen de Broeders, het welk toch reeds op de eerste bladzyden van deze familie-aantekeningen wordt bygelegd. In die streken woonde *de Deugniet*, zo werd hy algemeen genoemd, en door allen geschuwd. Toch was hy de edelste man; 't is waar, KLAARTJE was by hem zwanger, maar zeer toevallig, en zy had voor hem, met alle recht, liefde en hoogachting. KLAARTJE was weg; de zogenaamde Deugniet werd in stilte de vormer van het verstand en hart van den zoon des anderen Broeders, en deze jongling werd daar door edel en groot. Door de verkering van dezen leerling met zynen leermeester maakt de Lezer achter KLAARTJES geheim en de Geschiedenis van den Deugniet, dien men beklaagt, maar waarlyk als enen uit-

uitmuntenden, braven, ongelukkigen diep vereert. De jongling gaat zich oefenen op het Hoge-school, en wordt, na zyne volbragte letteroefeningen, onderwyzer op een Meisjes-school te Dresden. Hier onderscheidt hy ene uitmuntende leerlinge, en wordt op haar in ernst recht verliefd. Dan by het onverwacht wedervinden van zynen vroegeren ongelukkigen leermeester scheurt hy zich los, en trekt met dezen de wereld in. Het schikt zich, dat deze zich aan zynen vader tonen kan zo als hy is, en dat dus de eerste en grote bron van zyn ongeluk ophoudt; dan nu was het uit omstandigheden zeker geworden, dat de jonge geliefde eigenlyk KLAARTJE's dochter was, en moeder en dochter waren weg. Eindlyk worden deze toch gevonden; en om de Roman volkomen te maken, was zekere ROZLOF, een brave jongen, die de vrienden eens het leven gered had, met des jonglings zuster doorgegaan. Ook dit paartje vindt men op het zelfde ogenblik: zo dat deze Roman met drie gelukkige huwlyken eindigt. Een der Broeders tekende ieder aanmerklyk familie-voorval op enige bladen in zynen Bybel op, en beval den Zoon zodanige aantekeningen al vroeg aan: dit gaf aan dit boek den tytel.

Om onzen Lezer echter te overtuigen, dat hy, by al dit onwaarschynlyke, dit boek toch met de hartlykste deelneming ten einde toe doorlezen zal, behoeven wy slechts iets uit het eerste hoofdstuk af te schryven, dat ook voldoende zal zyn om die aantekeningen in den Bybel in derzelver waarde te doen kennen. De Broeders waren in onmin; eindlyk komt de een, en blyft op den drempel staan, met de vraag, *of men ook iets naar de Stad te zeggen had?* en werd met een droog *neen* beandwoord. Nu vervolgt het verhaal:

„ Oom stond nog al in de opene deur, wreef zich het voorhoofd, schudde het hoofd, deed vervolgends langzaam en by tempo's de kamerdeur weder toe, en ging nog langzamer de twee trapjens, die voor dezelve waren, af. Nu liep myn vader schielyk naa de deur toe, rukte die open, en bleef insgelyks op den drempel staan. Zoo als myn oom het huis wilde uitgaan, zeide myn vader: „ Gy kunt, in 's hemels „ naam, myn moorkop nemen." Oom bleef in de voordeur staan, terwyl myn vader één trapjen af hem te gemoet ging. Beiden keken elkander eerst zwygend aan, en toen kwam oom terug. Vervolgends gaven zy nog steeds zwygende elkander de hand, en gingen nu sprakloos naast elkander de kamer op en neder, telkens als zy omkeerden elkander steelswyze aankykende. Eindelyk breidde myn vader zyne armen uit, in welke myn oom zich met drift wierp, terwyl het my voorkwam, als of zy beiden weenden. Myne moeder, die in tranen smolt, sprong thans van haren stoel op, en reikte haren zwager zyne gewone pyp, die reeds gestopt was, over. „ Deze zal te droog zyn!" zeide myn vader; „ stop eene

„ andere; want die pyp heeft daar reeds voor u gestopt gele-
„ gen, zedert .... zedert .... stop eene andere!"

„ Evenwel, oom hield deze pyp, en mompelde iet van eene vredenspyp. (Hy had een jaar lang, in *Amerika*, onder de Engelsche troepen gediend.) By aanhoudendheid ging myn vader nog langzaam de kamer op en neder, en men kon uit de lonken, die hy nu en dan op zynen broeder sloeg, lezen, dat hy zich thans met hem verzoende. Myne moeder had nooit eene verzoening nodig; zy schikte voor haren zwager den leuningstoel recht, en haalde iet om te drinken. Oom stond nog met een gerimpeld voorhoofd; ongetwyfeld voelde hy, dat hy ongelyk had; maar zyn broeder moest toch het eerste goede woord geven.

„ Stilzwygend kreeg nu myn vader den Folio-Bybel van de geldkist af, vatte de pen op, doopte die in den inkt, en begon te schryven. „ Halt, CHRISTIAAN!" riep zyn broeder uit, „ nog één woordjen, voor gy aan het schryven gaat!" Myn vader schreef bedaard voort, tot dat oom nader by hem kwam; toen schoof hy dezen den Bybel toe, en liet hem lezen:
„ Op den agttienden heb ik my door Gods barmhartigheid met
„ mynen lieven broeder verzoend. Ik was te hard tegen hem."
Oom legde zyne pyp op tafel en zeide aangedaan: „ dat waart
„ gy niet, broêr CHRISTIAAN! Myn geweten is thans somtyds
„ veel harder jegens my, dan gy geweest zyt. Ik had ongelyk."
— „ Dat hadt gy," antwoordde myn vader op eenen tederen toon: „ doch ik hoopte u vuurige kolen op het hoofd;
„ en dat — het staat wel in den Bybel, maar het deugt niet.
„ Ik had gelyk, maar moet men dan hard zyn, wanneer men
„ gelyk heeft?" Thans drukten zy elkander hartelyk de handen, en de verzoening was voltooid." —— Nog iets over dien Folio-Bybel: „ In het eerst schreef ik: dan of dan viel 'er een
„ hagelbui, of, een stormwind woei myne schuur om, of, de
„ bliksem sloeg hier in; maar aan myn toorn, die erger was
„ dan de stormwind, en die mynen buurman van eenen gehelen
„ vrolyken dag of week beroofde, of aan myne hardheid, waar
„ door ik de hoop van een arm mensch te neder sloeg, —
„ daar dacht ik niet aan. Toen ik eens myn been brak, en
„ vier weken te bed moest blyven liggen, kwam ik tot bekente-
„ nis, dat in ons hart, hoe klein het ook is, meer stormen, on-
„ weders, hagelbuien en wolkbreuken plaats hebben, dan
„ aan den gehelen grooten hemel. Zedert dien tyd schryf ik,
„ Broeder; en de stormen, de onweders zyn by my toch min-
„ der geworden. Aan die twee bladzyden heb ik veel te
„ danken!"

De Mode; eene Satyre. (Zonder naam van Schryver of Drukker.) *In gr. 8vo.* 100 *bl.*

De ſtrekking van dit naamloos Geſchrift ſchynt, om, onder den algemeenen naam van Mode, het ſedert eenige jaaren in het beſtuur van ons Vaderland voorgevallene, op eene allegoriſche of zinnebeeldige wyze, voor te ſtellen. Men vindt dus, na eenige ſcherpe trekken tegen de overdrevene Modes, zo in kleeding als huisraad en bouworde der huizen, terſtond een allegorisch Tafereel van den ſtaat onzes Lands, onder het beeld van de veranderingen, door *Ligtzin* in het herbouwen van zyns Vaders huis gemaakt; alles wordt vervolgends zinnebeeldig, en 'er volgt eene geheele geregelde Geſchiedenis van het gene hier te lande, ſedert een aanmerkelyk tydvak, betrekkelyk het beſtuur is voorgevallen, alles uit een zelfde oogpunt beſchouwd, waarin hetzelve zich niet in het gunſtigſte licht voordoet. Hierdoor wykt het geheele Werkjen van deszelfs tytel af, en wordt, in plaats van eene Satyre op de Mode, eene Satyre op de ſtaatkundige bedryven, welke in ons Land voorgevallen zyn. Daar men op de twee of drie eerſte bladzyden alles *eigenlyk* verſtaan moest, moet hier alles in een *oneigenlyken* en *figuurlyken* zin opgenomen worden; en de veranderingen der *Mode* in *denkwyzen* worden doorgaands in dien allegoriſchen ſtyl opgegeeven. Zy, die den toedragt van zaaken uit het zelfde oogpunt met den Schryver beſchouwen, zullen dit ſtukjen, dat in zyn ſoort niet onvernuftig opgeſteld is, met veel genoegen leezen. Alleen komen ons ſommige allegorjen, en wel voornaamlyk die van *Unica*, welke by *zeven fatſoenlyke Juffrouwen, die in Compagnie handel dreeven*, in dienst geweest was, als allegorie wat te gezocht voor. Het is te plat, dat de dikſte dier Juffrouwen, door heur dwingen, dat de honden, die het huis bewaakten, alleen voor heure kamer zouden liggen, de oneenigheid onder deze zusters bewerkt. —— Dit alles heeft, in een eigenlyken zin verſtaan wordende, iets onnatuurlyks, en doet de oneigenlyke of allegoriſche bedoeling te klaar doorſtraalen; waar door het tafereel de bevalligheid eener met kunst bewimpelde rede verliest, en men liever de zo weinig bedekte meening openlyk voorgeſteld laze; immers, waartoe toch poogt men te bedekken, als men eigenlyk niets bedekt? De Sluijer der Allegorie is, onzes bedunkens, hier veel te yl, en heeft in zig zelven, als ſluijer, geene waarde.

Buitenwandelingen door CHARLOTTA SMITH *met heure Kinderen. Uit het Hoogduitsch. II Stukjes. Met Platen. Te Amsteldam, by* G. Roos. *In 8vo. Te zamen* 321 *bl.*

Het blykt niet of dit Werkje verder nog zal voordgezet worden, hetgeen toch niet onwaarschynlyk is. Het behoort niet tot de eigenlyk gezegde Kinderboekjes; maar voor aankomende Jongejuffrouwen, van zekeren rang in de wereld, is het geschikt, en bevat het zeer goede herinneringen en lessen. Ene Weduwe, die met hare Dochters op een klein Landhuis, wel enigzins bekrompen, maar toch fatzoenlyk, leeft, neemt nog ene Nicht na zich, die, in de grote wereld opgevoed, zich hier vry wat moet afgewennen. Zy heeft vry goed den slag om deze meisjes te vormen. Hare Zoontjes, die buitenshuis worden opgevoed, komen van tyd tot tyd hier ook voor; doch van deze vinden wy nog weinig, gelyk ook tot nog toe van den Vader der Nicht, die by zyne Zuster aan het slot van het twede Deeltje zyn intrek neemt; waarom wy het Werkje ook meer voor Jongejuffrouwen dan wel voor Jongeheeren geschikt houden. Wy lazen het met genoegen. Ene Geschiedenis, hier en daar ingevlochten, en van tyd tot tyd ook enige welgekozene Dichtregelen veraangenamen deze Samenspraken zeer.

De Mensch, naakt en gekleed, Dichtstuk, door A. L. BARBAZ; *voorgelezen in de Maatschappy:* Felix Meritis, *den* 19 *van Wynmaand* 1803. *Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek. *In gr. 8vo.* 31 *bl.*

Ziet hier de zedeleer van dit stuk:

Men moet geen ydle praal vereeren, of vertrouwen;
Laat ons de menschen naakt, zó als zy zyn, beschouwen;
Men oordeel' van geen' liên naar 't ryk of arm gewaad:
Het eerste voegt geen hulde, en 't laatste althans geen smaad.
Men blyve, wil men nooit zich in het net zien vangen,
Aan 't vorstlyk hermelyn, noch 't boersche sergie, hangen,
Maar zie, door gaê te slaan wat ziel 'er onder woont,
Of 't hart een' edelman, dan wel een' schobbert, toont.

Uit dit vloeijend, aardig Leerdicht, waarvan de hoofdzaak is, „*de kleeding maakt den Mán,*" en *ook de Vrouw*, (want toch

De schoone kunne is meest om haar versierslen schoon;
Dees spreuk: „De bakker stelt zyn beste brood ten toon,"
Is meest van al op háár toepaslyk;)

willen wy enen enkelen trek slechts opgeven.

Eerst worden wy in den Schouwburg gebragt, en opgeleid, om de kleding weg te denken, wanneer 'er geen ander onderscheid, dan dat der kunne, overig blyft.

De schouwburg is, in 't klein, de waereld met haar grillen;
Of liever, en dit toont ons VONDELS *dichtpenseel,*
De waereld, wél beschouwd, is zelf een speeltooneel.

Het ene kind is aan het ander by de geboorte gelyk; doch daar *het fortuin in het spel komt*, raakt de gelykheid weg; en niet zelden is het waar:

De domme wordt geëerd, de schrandre wordt gekaereld.

Wy ontmoeten hier enen recht deftigen Preekheer, die

— liep hy naakt daarheen, men waande, aan 't zot gelaat,
Hem uit het gekken-huis gevloden op de straat.

En na de beschouwing ener Maskerade is de aanmerking natuurlyk:

— zeg 't opmerkzaam oog, by 's waereldts maskerade,
In plaats van hun kleedy, der menschen naaktheid gade,
Het zou 'er menigmaal niet beter zyn gesteld:
Vaak maakt het kleed den vorst, den priester, d'oorlogsheld, enz.

——— Zyn tooisel en kleedy,
ô Hemel! dan in staat tot zulk een tovery!

roept menig Bruidegom, als hy naar bed moet met zyn liefje. By ieder Volk heeft de *tooikunst* hare rechten; laat het maar eens Sabbath zyn,

En 't prullensmousje zelf pronkt als aanzienlyk heer;

en deze rechten gelden altyd, van den tyd van CIVILIS af, tot heden toe.

Ontkleden wy met den Dichter een leger Soldaten in onze gedachten, wat zien wy dan?

Eén stof, één leest, één huid! Wat praal ons mogt verblinden,
De menschen zyn gelyk, als zy zich naakt bevinden.

Eindlyk brengt dit Dichtstuk ons nog in een *Waschenbeeldenspel*, en daar zien wy de *voddenkraam*, en nemen deze opmerking met ons, als wy aan de levende menschen denken:

— och! hoe menigëen dier waschgelyke snaken
Bedekt zyn prullenhart met zyde en met scharlaken!

Kleine Gedichtjes voor zeer jonge Kinderen, door Mr. P. J. B. C. VAN DER AA. *Amsterdam, by* H. Gartman, 1803. *In 8vo.* 40 *bl.*

Het is in de daad belangryk, dat men zyden Kinderen het *piezelen* in het bed spoedig afgewent, en hun leert dit in *een potje* te doen; en daar de Moeder en de Dienstboden daar somtyds veel moeite mede hebben, is het recht vriendlyk van de-

dezen Dichter, dat hy zyne Echtgenote, en nu ook het Publiek, daar in te hulp komt, door het vervaardigen van een paar versjes, die opzetlyk daartoe schynen ingericht, en die voorzeker de slechtste niet zyn uit dit bundeltje: zo dat zich nu onze Vrouwen met het:

Het kan niet missen,
Die veel drinkt, die moet veel p.....!

(het geen toch wat mislyk klinkt en niet zeer poëtisch is) niet langer behoeven te behelpen.

Bruikbaarer althands komen ons die bedoelde liedjes voor, dan de zodanigen, waarin de Schryver zich van het *lieve* HEERTJE, en soortgelyke verkleiningswoorden, bedient; en onzen Kinderen hebben wy ook reeds ernstig verboden, het volgende stukje vooral nooit te zingen:

Hoor lief Mamatje! hoor dat aartig Pietje zingen,
Ik zag het daar van 't een op 't ander takje springen, —
Daar zit het in dien boom; ô JE! *daar vliegt het heen*, enz.

Tot nog toe hadden wy aan een of ander klein stukje van VAN ALPHEN en anderen (waaruit men nog al ene ruime keus heeft) genoeg, ook voor onze nog *zeer jonge Kinderen*, en vonden by nog *kinderachtiger* liedjes gene behoefte: de Schryver, intusschen, vond dat anders; maar wy zouden toch niet veel verloren hebben, zo deze stukjes eenvoudig in zyne familie waren bewaard gebleven, en zo maar overgegaan van vader tot kind: hoewel wy hem gaarne den lof geven, dat hy het *naar zyn oogmerk* voortreflyk heeft gemaakt; want wy zetten het iemand, nog *kinderachtiger* te dichten. Ziet hier een geheel stukje:

DE NACHT.

Moeder! Hé wat is het donker,
'k Zie een kaarsje op tafel staan
Mag ik wel eens aan de tafel
By dat kaarsje zitten gaan?

MOEDER.

Neen, 't is nacht, myn lieve kindje!
Leg uw hoofdje zachtjes neêr,
Alle die in huis zyn slaapen,
Kom myn kindje slaap nu weêr:
Om dat gy nu eens moest WATREN
Stond uw moeder uit haar bed,
Gaa nu weder STILTJES *slaapen,*
Moeder zorgt voor lieve Jet.

Heeft de Lezer genoeg?

ALGEMEENE

VADERLANDSCHE

LETTER-OEFENINGEN.

Praktyk des Bybels, of het Zedekundig Onderwys der Gewyde Schriften. Te *Amsteldam, by* C. Covens. *IIIde Deel,* 500 *bl. VIde Deel,* 498 *bl. In gr. 8vo.*

Voor het Derde Deel deezes Werks, hetgeen het laatste van allen is in het licht verschenen, heeft de Eerw. VAN VLOTEN een kort Voorbericht gevoegd, waarvan wy vooraf eenig verslag moeten geeven. Dus begint het: „ Tot besluit ontvangt gy ..... het IIIde „ Deel van myn *praktisch* onderwys over den Bybel. „ Gy zult 'er meer beknoptheid in vinden, ook te gelyk meer afwyking van myne gewone manier; waar „ ik my anders altoos nader by den text hieldt, daar „ heb ik nu sprongen gemaakt, alles maar doorgelopen, „ en hier en daar slechts een enkel denkbeeld, niet eens „ altyd de hoofdzaak in het verband, ter lering aan„ gedrongen; van deze afwyking acht ik my verschul„ digd u reden te geven.” Die redenen zyn 1°, dat des Schryvers arbeid anders te uitgebreid zoude zyn geworden; 2°, dat het anders niet wel mogelyk ware geweest, de stotendste herhalingen te ontgaan; 3°, dat zeer veel in de *Profetische* schriften voor ons van dat gebruik niet is, het welk 'er van konde gemaakt worden in de tyden, waarin zy uitgegeven werden. — Dit laatste geldt te meer, daar des Schryvers oogmerk niet is, de vervulling der oude Voorspellingen geschiedkundig te bewyzen, maar alleenlyk op te geeven het *Zedekundig Onderwys*, hetgeen wy, in onze dagen, uit dezelve kunnen trekken.

Op dit Voorbericht volgen *Voorbereidende Aanmerkingen op het Leerzaam Gebruik der Profetische Schriften.* Terstond op de eerste bladzyde vinden wy de (zullen wy zeggen zonderlinge?) verklaring: „ Ik ontveins „ niet, dat ik in byna de helft der gewyde Schriften „ des O. T. ..... eene ééntonigheid, en somwerf

„ onder alle de fraaije uitdrukkingen, eene schraalheid „ van denkbeelden vond, welke my de moeite niet be„ loonde, door my besteed, om de oudheidkundige, „ verbloemde en historische inkleding afteligten, en dus „ de zaken zelve in haren natuurlyken stand te bezien.” De Schryver vertrouwt, dat „ de man van smaak „ en ware bondige geleerdheid hem deze aanmerking „ zal ten goede houden.” Ook wy willen dit gaarne doen; wy gunnen elk zynen smaak, en den Eerw. VAN VLOTEN den zynen. Maar dan denken wy ook van zyne bescheidenheid te mogen verwachten, dat hy ons wel zal toelaaten van hem in gevoelen te verschillen, zonder ons te beschuldigen van „ in de behandeling dier ge„ schriften op den *Theologischen* toon voordtedreunen, „ en 'er zaken uittehalen, die 'er nimmer in te vinden „ zyn.” Gewillig staan wy toe, dat niet alles in die geschriften voor ons even belangryk is; dat wy uit sommige deelen derzelve zeer weinig nuts kunnen trekken. De Geslachtrekeningen, welke voor de Jooden zo gewichtig waren, hebben voor ons geene waarde. De geheele Boeken der *Chronieken* zouden wy bykans kunnen missen, indien wy weinige plaatzen uitzonderen, waarin zy den Boeken der *Koningen* eenig licht byzetten, of sommige daarin overgeslagen byzonderheden aantekenen. Om niet verder te gaan, veele plaatzen der Propheeten zyn voor ons onverklaarbaar, en zullen het wel altoos blyven, daar wy de byzondere voorvallen niet kennen, waarop zy doelen, en de geschiedenissen der oude Volken, welke zy betreffen, zyn verloren gegaan. De beroemde MICHAËLIS en anderen hebben dit bemerkt en aangewezen; en, inderdaad, het moet ieder, die met eenige oplettendheid deeze Werken leest, van zelve in het oog vallen. Maar zeer veel verschilt dit van schraalheid van denkbeelden in de Schryveren en derzelven Werken. Onzes oordeels heerscht vooral in de Propheetische Boeken des O. V., waarover VAN VLOTEN in dit Deel handelt, eene rykheid, eene verhevenheid van gedachten, welke men by ongewyde Schryvers doorgaans te vergeefs zoekt. Doch het is hier de plaats niet, en onze ruimte verbiedt ons, dieper in dit onderwerp te treeden. Ook zyn wy niet vreemd van te denken, dat VAN VLOTEN minder in de zaak zelve, dan in uitdrukkingen, van ons verschilt; en het is niet onmogelyk, dat, by naauwkeuriger onderzoek,

alles op eenen woordenstryd uitloope. Dit zo zynde, hebben wy 'er reeds te veel tyd en papier aan verspild.

De Schryver geeft in deeze *Voorbereidende Aanmerkingen* vervolgens eene zeer beknopte, maar, wanneer men den zonderlingen styl, hem eigen, uitzondert, wel gestelde schets van de lotgevallen der Israëlieten, van derzelven Stamvader ABRAHAM af tot op den tegenwoordigen toestand des Volks, met rechtmaatige bedenkingen over Gods bestuurende Voorzienigheid, zo blykbaar in alle staatswisselingen en veranderingen door hetzelve ondergaan. Dit leidt hem tot eenige aanmerkingen over de Propheeten, en het onderscheid tusschen deezen en de gewoone Leeraars onder het Christendom. Want deezen schynt hy te bedoelen (bl. 16) onder den naam van *Profeten des N. T.* In de beschryving der plichten van zulken *Censor van de burgerlyke maatschappy* (gelyk hy bl. 17 genoemd wordt) schynt de Schryver meer beducht te zyn geweest voor de kwaade gevolgen, welke uit eene al te groote zamenstemming van Burgerlyke Overheden en Kerkelyke Leeraars kunnen voortvloeien, dan voor de uitwerksels, welke der Predikanten bemoeizucht met het staatkundige, en het bedillen van de maatregelen der Regeeringe van den preekstoel, moeten veroorzaaken. Van dit laatste vinden wy weinig; en evenwel heeft de ondervinding, ook in ons Vaderland, meermaalen duidelyk getoond, hoeveel kwaads dit kan veroorzaaken. De Eerw. Schryver verklaart zich ondertusschen, en met reden (bl. 18) tegen het involgen van al te groote hevigheid en het maaken van eenen aanhang. —— Verder toonen deeze *Voorbereidende Aanmerkingen* des Schryvers verwachting van eenen verbeterden en meer gelukkigen staat des menschdoms in deeze waereld, welke in het toekomende zal plaats hebben, en waartoe de tegenwoordige tyden den wech moeten baanen: zonder dat hy evenwel zich voordoe als eenen dryver en voorstander van een zogenaamd duizendjaarig Ryk, in den strengen zin dier uitdrukkinge. Of hy, evenwel, niet te ver ga, wanneer hy zegt: „ De ware reden, warom men de *Profetische* schriften „ of verwaarloost, of zoo onvrugtbaar gebruikt, moet „ men dus zoeken daarin, dat verre de meeste God„ geleerden afkeerig zyn van de leerbegrippen eenes

 „ dui-

„ duizendjaarigen ryks (*):" willen wy gaarne aan het oordeel van kundigen overlaaten. Om den Schryver recht te doen, moet men evenwel hiermede vergelyken het geen hy zegt op andere plaatzen, b. v. over JES. LV, bl. 162 env. LX, bl. 179 en elders.

Onze ruimte laat niet toe, den Eerw. VAN VLOTEN te volgen in het geen hy zegt over ieder byzonder Hoofdstuk der 16 Propheeten, welker Schriften in den bundel van de Boeken des O. Verbonds bewaard zyn. Wy zullen daarom ons vergenoegen met eenige algemeene aanmerkingen.

In de byzondere Opschriften, geplaatst voor de bespiegelingen over ieder deezer Boeken, vinden wy dezelfde verscheidenheid, waarvan wy by eene andere gelegenheid hebben gesproken, als wy verslag deeden van het IIde Deel van het *Zedekundig Onderwys des Nieuwen Testaments* (†): b. v. *Leerzame Aanmerkingen op de Redevoeringen van* JESAIAS — *Bruikbare Aanmerkingen op de Redevoeringen van* JEREMIAS — *Aanmerkingen op de Klaagzangen van* JEREMIAS — *Nuttige Waarnemingen uit de Voorzeggingen van* EZECHIEL — *Mensch- en Volkskundige Aanmerkingen op de Gezigten van* DANIEL, enz.

In zyn Voorbericht zeide de Schryver, zo als wy reeds gezien hebben, dat hy *nu en dan sprongen maakte*. Dit is, waar in meer dan éénen zin. Waarschynelyk wil hy daarmede te kennen geeven, dat hy over veele plaatzen van dit gedeelte der Schriftuure luchtig heen geloopen, sommige zelfs geheel is overgesprongen. Men zie, b. v., het zeer weinige, dat bl. 73, 74 gezegd wordt over JES. XIII—XXIII, over JEREM. XI—XIII, bl. 210. over XXVII—XXXIV, bl. 227. Op KLAAGL. IV vinden wy alleenlyk: „ Wy wenschen nog „ lange buiten de gelegenheid te blyven, om in zoortgelyken toestand naar eenig onderwys te zoeken." Over OBADJA wordt bl. 388 alleenlyk gezegd, dat „ zyne „ Voorspelling voor ons niets bruikbaars behelst." En bykans even kort is de Schryver over ZEFANJA, bl. 458, alwaar hy evenwel erkent, dat dezelve aanleiding genoeg zoude geeven om over de vereischten eener Volksher-

vor-

(*) Bl. 21.

(†) *Algem. Vaderl. Letteroef. voor* 1803, bl. 537 env.

vorming nuttige dingen te zeggen; maar dezelve voorbygaat, om herhaling te vermyden. — Zo kort is hy nogthans niet overal. Somtyds treffen wy uitgebreide, en daaronder schoone aanmerkingen aan, waarvan wy gaarne eenige staalen zouden opgeeven, indien ons bestek het toeliet; doch welke wy nu, by gebrek van ruimte, moeten voorbygaan. Tot voorbeelden wyzen wy den Leezer tot hetgeen over JES. LIII, en meer andere Hoofdstukken van dien Propheet, gezegd wordt.

Wy zeiden, dat de Eerw. VAN VLOTEN, *in meer dan éénen zin*, somtyds sprongen doet. In zyne aanmerkingen springt hy van deezen wel eens op dien persoon, van den eenen tyd op den anderen. Wy bedoelen hiermede niet, dat hy het gebeurde met sommige persoonen, of in sommige tyden, toepast op anderen, of vergelykingen maakt tusschen de omstandigheden der Jooden en die van andere Volken. Dit te doen, was een der oogmerken van zynen arbeid, en het moest geschieden, indien hy, uit hetgeen de oude Propheeten den Jooden voorgehouden, beloofd, gedreigd en voorspeld hadden, nuttige leeringen en zedelyk onderwys voor zyne tydgenooten wilde afleiden. Maar wy hebben het oog op het melden van bekende persoonen van onzen tyd, ter gelegenheid van de gebreken en ondeugden der Jooden. Dat, in de aanmerkingen over JES. IV, de klederpracht en weelde van laatere tyden gegispt worde, vinden wy zeer goed; de aanleiding daartoe is natuurlyk. Maar behoefde de Echtgenoote van den ongelukkigen LODEWYK DEN XVI daarby gesleept te worden? Men rekene haar schuldig aan den deerlyken val van haaren zwakken, schoon goedhartigen Gemaal; gelyk wy inderdaad gelooven, dat zy daarvan niet kan worden vrygepleit; was het daarom noodig, haar in haatelyke uitdrukkingen ten toon te stellen? was het noodig, op zo schimpende wyze zyne twyffelingen over haar te melden, als in de volgende woorden geschiedt: „ Zy „ moge tot het uiterste toe zich zoo sterk van geest „ gedragen hebben, dat men haar bewonderde, het „ blyft de vraag, of zulks hoogmoed dan grootheid van „ ziel geweest zy, ja of 't geene verstoktheid des har„ te zy geweest, om niet door een geweten gefolterd „ te worden, het geen haar als eene eerste oorzaak van „ het ongeluk van haren gemaal, van hun huis en ko-

„ ningryk aanklaagde (*)?" — Zoude men ook wel denken, dat Koning FREDERIK te pas kwame by den Joodſchen Koning ACHAZ? Hy wordt 'er ten minſten by te pas gebragt, bl. 62. „ Dit," t. w. eigenzinnig op zyne denkbeelden te blyven ſtaan, en, ſchoon men zyn ongelyk beſpeurt, wrevelig te worden tegen hem, die het iemand onder het oog brengt, „ dit is gewis „ in ACHAS een kwalyk geplaatst trots, en toont dui„ delyk genoeg, dat hy gene genoegzame grootheid van „ ziel bezat; geheel anders dagt en handelde de held „ van *Pruisſen*, in den zevenjarigen kryg, offchoon de „ godsdienst voor hem nog minder behoefte ſcheen te „ zyn, dan voor *Juda's* koning: FRITS hieldt zich „ onder de zorgelykſte tyden evenwel gelaten en gemoe„ digd .... en hy zou juist de allergrootſte onder de „ helden geweest zyn, indien hy de zuivere *moraal* van „ het *Christendom* op zyn eigen hart had laten wer„ ken; zoo niet denkende, kon hy ook tot de grootſte „ laagheid, de kruipende zelfsmoord zynen toevlugt „ genomen hebben," enz. Wy hebben deezen brok in zyn geheel hier willen plaatzen, liever dan met een enkel woord te gewaagen van de tegenſtelling der beide Vorſten tegen elkander, om te doen zien, dat den Pruisſiſchen Koning geen onbepaalde lof gegeven worde. En, inderdaad, in het vervolg ſchynt de Schryver het punt van tegenſtellinge bykans uit het oog te verliezen, daar hy ook FREDERIK beſchuldigt van aan zyne eigenzinnigheid een groot getal zyner geoeffendſte Soldaten opgeofferd te hebben, in plaatze van gehoor te geeven aan den raad zyner kundigſte Bevelhebberen; of, zo als zy hier genoemd worden, *begrysde helden-hoofden*.

In het algemeen mogen wy aanmerken, dat de Bedenkingen des Schryvers dikwyls vry ſterk in het ſtaatkundige vallen; zodat wy wel eens getwyffeld hebben, of zy niet ruim zo goed den titel van *ſtaatkundig* als *zedekundig Onderwys* verdienen. Op zeer veele plaatzen ſtraalt ten minſten het eerſte veelmeer door dan het andere. Voorbeelden aan te haalen, verbiedt onze ruimte. Maar men zie ſlechts bl. 36, 37, 42 env., 45—48, 57, 65, 69, 93 env., 101 env., 119, 193, 198 env., 349 env., 371, 385, 418, 446 en meer andere.

Wat

(*) Bl. 48.

Wat de Schryver bedoele, wanneer hy zegt, dat *de toegang ten hove eenen* NAHUM *door vorstenvleijers en valsche Profeten belet wierd* (zie bl. 18) betuigen wy niet te vatten. Ons is in de Boeken des O. V. geen andere NAHUM bekend, dan de Propheet, wiens geschrift in de verzameling der gewyde Boeken op dat van MICHA volgt; en van deezen weeten wy niet dat ergens anders melding wordt gemaakt. Maar in dat geschrift komt niets van dien aart voor. Doch, misschien, staat de naam van NAHUM by vergissing voor dien van AMOS, en heeft de Schryver het oog op AMOS VII: 10—13.

Van het Zesde Deel (het Derde en laatste over de Boeken des N. Testaments) zullen wy slechts weinig zeggen. Het voorige heeft ons reeds zolang opgehouden, dat ons geene ruimte overschiet.

In dit Deel worden de volgende Stukken der Schriftuure, en in deeze orde behandeld: De *Brief aan* PHILEMON, (of, gelyk de Schryver verkiest te spellen, FILEMON) de *Eerste aan* TIMOTHEUS; *aan* TITUS; de *Tweede aan* TIMOTHEUS; *aan de* HEBREËN (welken de Schryver eerder als eene *Redevoering*, dan als eenen *Brief*, schynt te beschouwen; althans hy geeft 'er hier den eerstgemelden naam aan) de *Eerste*, *Tweede en Derde van* JOANNES; die *van* JACOBUS; de beide *Brieven van* PETRUS; die *van* JUDAS, en eindelyk *de* OPENBAARING.

Allerbreedvoerigst is de Schryver in zyne Aanmerkingen over den Brief aan de HEBREËN, den eersten van JOANNES, en de OPENBAARING. Van de 497 bladzyden, welke het Boek bevat, worden 337 aan deeze drie besteed.

Nog nooit hebben wy van den Eerw. VAN VLOTEN iets met meerder vermaak, en wy durven wel zeggen met meerder nut voor onszelven gelezen, dan even dit laatste Deel van zyne *Praktyk des Bybels*, en zouden gaarne eenige staaltjens zyner Aanmerkingen opgeeven, indien onze ruimte niet te bepaald ware. Altoos hebben wy in hem den zelfdenkenden Man gevonden, wel veeltyds zonderling in zyne gevoelens, maar eenen yverigen voorstander van eigen onderzoek. De klachte over de duisterheid van zynen al te ingewikkelden en dikwyls verwarden styl hebben wy gemeen met anderen, zelfs met zodanigen, welken door persoonlyken omgang

gemeenzaam met hem bekend zyn (*). Met genoegen kunnen wy verklaaren, dat die duisterheid ons in geen zyner Werken zo weinig heeft gehinderd, als in dit laatste Deel. De zinsneden zyn doorgaans korter, beter afgedeeld, en loopen ronder af, dan in de voorige. Van harte wenschen wy, dat deeze verbetering moge stand houden in alles, wat de Schryver nog verder zal in het licht geeven. Inderdaad, hy mag met reden aandacht vorderen van zyne Leezeren; maar zyne Leezers ook van hem, dat hy hunne aandacht niet op de pynbank legge.

(*) Zie *Bibliotheek van Theologische Letterkunde* voor het Jaar 1804, No. 1, bl. 88, 117, 120 en elders.

Eenige Bybelsche Tafereelen van leerzaame sterfgevallen en uiteinden, voorgesteld in eene proeve van Leerredenen, door J. VAN DER ROEST, *Evangelie-dienaar te Haarlem. 2de en laatste Stuk. Te Haarlem, by* J. L. Augustini. *In gr. 8vo. 265 bl.*

Deeze Leerredenen zyn in den zelfden prediktrant opgesteld, als de voorgaanden, waarvan wy by derzelver uitgave verslag gedaan hebben (*). In de *eerste*, over 2 Chron. XVI: 12, 13, neemt de Leeraar, uit 't geen daar bericht wordt van de afneeming der eerst veel beloovende Godsdienstigheid van Asa, gelegenheid, om te spreeken over de ongelukkige gevolgen, welke de afwyking van den weg der Godzaligheid heeft, wanneer men zich in ongelegenheid bevindt, en zyn einde nadert. In de *tweede*, over 2 Kon. XXIII: 29, wordt, uit de geschiedenis van het vroegtydig en treurig uiteinde van Josia, aanleiding genomen, om die mengeling van duisternis en licht te doen beschouwen, welke wy niet alleen in de meeste daaden der hemelsche Voorzienigheid, maar inzonderheid in zeer veele sterfgevallen aantreffen. In de *derde*, over Hand. VII: 55—60, wordt het uiteinde van Stephanus voorgesteld, als een uitneemend bewys van die buitengewoone ondersteuningen en vertroostingen, welke de verheerlykte Zaligmaaker aan zyne stervende heiligen kan mededeelen, en van dien heer-

(*) *Letteroef.* 1802, bl. 487.

heerlyken invloed, welken zyne genade op hunne harten kan oefenen, zelfs in de meest verzwaarende en geduchtste omstandigheden, welke hun uiteinde kunnen verzellen. In de *vierde*; over Hand. IX: 36–41, worden uit het schoon en treffend voorbeeld van uitneemend wel bestuurde en buitengewoon heerlyk bekroonde Christelyke weldaadigheid, 't welk ons de geschiedenis van Dorcas zoo sterk aanpryst, gepaste aansporingen afgeleid tot mededeelzaamheid en barmhartigheid omtrent behoeftigen en elendigen. In de *vyfde*, over Hand. XII: 20–23, wordt, in het uiteinde van Herodes, het diep vernederende dier lotwisseling vertoond, welke godloozen by den dood ondergaan, inzonderheid, wanneer zy op de aarde in aanzien en hoogheid waren gesteld, en met een groot vermogen gezegend. De *zesde* en laatste, over Matth. XXV: 46^b^, bevat, by wyze van Aanhangsel, eene bespiegeling van dien staat van volkomene en eindelooze gelukzaligheid, welken de geloovige te verwachten heeft in de toekomende wereld. — Deze Leerredenen zyn veel uitvoeriger dan de voorgaanden. De Eerw. VAN DER ROEST zegt, in eene korte Narede, dat ze die uitgebreidheid, onder het overschryven, hebben gekreegen, waarover hy verschooning vraagt. Men zal hem die, vertrouwen wy, uit hoofde van de belangrykheid der verhandelde onderwerpen, gereedelyk toestaan.

Opwekkingsrede tot eene plegtige hulde aan onzen aanbiddelyken Verlosser: uitgesproken in de Walsche Kerk te Rotterdam by de Algemeene Vergadering van het Nederlandsch Zendelinggenootschap, gehouden aldaar den 11 *Aug.* 1805, *door* GABRIEL VAN OORDT, *Predikant te Haarlem. In 's Haage, by* Vosmaer en Zoonen. *In gr.* 8*vo.* 38 *bl.*

De stof voor deze *Opwekkingsrede* is ontleend uit de woorden: *Gy zyt geslacht, en hebt ons Gode gekocht met uwen bloede, uit allen geslachte, en tale, en volke, en natie!* Openb. V: 9. De inhoud wordt *eerst* kortelyk verklaard, en *dan* aangetoond, welken indruk deze lofzang op ons behoort te maaken: te weeten, dat wy met dien lofzang samenstemmen, en ons vereenigen met de hulde, welke aan Jesus Christus hier wordt toege-

gebragt, en aan Hem zoo regtmaatig toekomt; dat wy wenfchen, dat daaraan, zoo veel mogelyk, voldaan worde; dat het ons eene gereede vanzelfsheid, en de vereerendfte en aangenaamfte bezigheid zy, voor Jefus en zyne zaak wat te mogen doen; en dat wy verlangen en werkzaam zyn, dat Jefus overal over de Aarde algemeen geëerbiedigd worde. *Eindelyk* wordt met eenige beftuuringen en opwekkingen, gefchikt naar het oogmerk der famenkomfte van 't Zendeling-Genootfchap, befloten: 1) De indruk van het verplichtende en zalige der hulde, aan den Heere Jefus verfchuldigd, behoort by ons plaats te hebben, met erkentenis van 't geen eens algemeen gefchieden zal. 2) Wy moeten door Gods genade dien indruk in onszelven en in anderen opwekken en verfterken. 3) Wy moeten veel bidden, dat God zelf, door de genade van zynen H. Geest, krachtig in ons werke, ter onzer opwekking, en die van anderen. 4) Wy moeten, in afhanging van, en met opzien naar den invloed van den H. Geest, den Geest des verhoogden Verlosfers, dien indruk eenvoudig volgen. Hiertoe behoort, op Gods gebod en onzen plicht te zien, zonder ons door bedenkingen, door beöordeelingen, of belemmeringen, te laaten affchrikken, of terug houden; door geene menfchelyke plannen, door geene inzichten of redenen, die vleefchelyk en uit ons ontleend zyn, ons te laaten leiden, maar acht te geeven op de aanwyzingen, die God ons geeft, en die, op elken *ftap*, als by den voet volgen; en daarin alles, wat onze hand vindt, om te doen, met alle onze magt doen: waartoe het niet ontbreekt aan redenen tot aanmoediging.

Men heeft reeds verfcheidene Leerredenen, by zoodanige gelegenheid uitgefproken, in 't licht gegeeven. Deze van den Predikant VAN OORDT, befchouwd in den denktrant der Voorftanders van 't Zendelingwerk, is geenzins van de minften. Zy bevat ook eene aandoenelyke aanfpraak aan den Zendeling-Broeder KICHERER, van den Zuidhoek van Afrika voor een wylen overgekomen, en by 't uitfpreeken dezer Kerkelyke Redevoering tegenwoordig, met drie door hem medegebragte, en door zynen dienst tot het Christendom bekeerde, Hottentotten.

Over-

Overdenkingen over belangryke onderwerpen. Te Amsterdam, by W. Brave, 1803. *In gr. 8vo. 94 bl.*

Den zelfden geest, als de vroeger uitgegeevene, ademen deeze Overdenkingen van den Heere PIGEAUD, den geest van welmeenendheid, en van eene loflyke zucht, om ter stigtinge van zynen Medechristen iets te mogen toebrengen. Indien derhalven het *in magnis voluisse sat est* het gebrekkige van redeneertrant en bevallige schryfwyze kan bedekken, zal de Schryver by dezulken, die met hem in manier van denken overeenstemmen, dank behaalen. Eenigzins vreemd moet het met reden voorkomen, dat het Geschrift zelf by het Voorbericht, ten aanzien van styl en taal, merkelyk ten nadeele afsteekt. *Gevoel des Leevens; De waare Godsdienstige; Tegenspoed en lyden, de weg tot waar geluk; Over den invloed van kleinigheeden op zaaken van groot belang; Briev, over de eerste Opstanding, Openb. XX. Verhandeling over Psalm CXXXIX: 13 en 14. Kort overzicht, over het verhandelde in dit Werkje:* deeze zyn de onderwerpen, aan welke de Heer PIGEAUD zynen vlyt besteed heeft. Gedagtig aan een Fransch Werkje, getiteld: *des grands evenemens par des petites causes*, 't welk wy ons herinnerden, in onze jeugd, met vermaak te hebben geleezen, floegen wy met eenige gretigheid de vierde *Overdenking* op, in de hoop van de voorbeelden, aldaar aangevoerd, met nieuwen voorraad te zullen vermeerderd vinden; waar toe ook in de daad genoegzaame stoffe voorhanden is. Doch hier omtrent vonden wy in onze verwagting ons bedroogen. Wel bewyzen verscheide voorbeelden, dat uit de zamenvoeging van eene menigte kleine deelen een groot geheel kan ontstaan; maar niet, 't geen ons dunkt de bedoeling deezer stellinge te zyn, dat men zomtyds voorvallen ziet gebeuren, die, tot de eerste aanleidende oorzaaken zynde te rug gebragt, met dezelve weinig of geen verband schynen te hebben. Van dien aart is het wedervaaren van JOZEF, door den Heer PIGEAUD met regt aangevoerd, 't welk met veele andere soortgelyke voorbeelden zou kunnen vermeerderd worden. Intusschen, om des Schryvers stigtelyk en godsdienstig oogmerk, willen wy deeze en andere leemten gaarne over 't hoofd zien.

Redevoering, gehouden op den Avond van den Bededag, den 7 Maart 1804, *in de Luthersche Kerk te Rotterdam, door* CAREL PHILIP SANDER, *Leeraar der Luthersche Gemeente aldaar, enz. enz. Te Rotterdam, by* J. Hofhout en Zoon, 1804. *In gr. 8vo.* 39 *bl.*

Het is in de daad bedroevend en byna ongelooflyk, dat in de Stad Rotterdam, — van wegen de waakzaame zorg der Politie en goede administratie der Justitie anders met recht zo geroemd, — en dat niettegenstaande de openlyke, en waarschynlyk meermaalen herhaalde, waarschuwingen en poogingen, onder anderen ook, van den Leeraar SANDER, — de zedeloosheid en beestachtige wellust tot zulk eene verbaazende hoogte geklommen is, als wy hier in dit boekje leezen: zo dat wy groote vreeze hebben, dat men binnen kort het geëerd Publiek tegen deeze aanzienlyke Stad, als het groot en algemeen Hoerhuis der Bataafsche Republiek, zal moeten waarschuwen. Volgens het geen hier aangetekend wordt, kan men toch *voor de Hoeren, die by nacht en ontyd over de Onderdeuren liggen, niet veilig over de straat gaan, zonder aangerand te worden*; en, niettegenstaande zulk eene gemaklyke en overvloedige gelegenheid ter voldoening van den dierlyken lust, staan de jonge vrouwen *op glad ys*, en SANDER vermaande haar, op den jongstverloopenen Bededag, *openlyk*, om den HUNKERENDEN HENGST af te wyzen, gelyk hy vooral ook de jonge mannen wel ernstig opwekt om hunne jonge vrouwen te *bewaaken. Overspel houden* VEELE *voor een stuk van welleevendheid.* SANDER zeide openlyk, en laat het nu ook drukken: „ *Eene zogenaamde galante Opvoeding, ontfangen ook de Kinderen van hen, die naauwlyks voor dezelve brood hebben, en zelfs hy, die met zyne handen, het voedzel voor zich en de zyne moet, en ter naauwer nood kan verdienen, en van de gunst zyner Medeburgeren leeven, kleedt zyn Kroost in eene zulke Pracht en Staat, dat zy niet alleen met de Kinderen der aanzienelykste en rykste gelyk staan, maar hy ook duidelyk genoeg te kennen geeft, dat zyn* OOGMERK *zy, zyne Zoons tot Lediggangers of Saletjonkers, en zyne Dochters voor* HOEREN *op te kweeken.*" Hy zou 'er nog meer van kunnen zeg-

zeggen, maar hy durft niet, want *zyne vyanden zouden Legio worden.*

Wy meenen, dat het de Stad Rotterdam, de Stad zyner wooning, is, die deeze Leeraar hier bedoelt, als waarmede hy wel het meest bekend zal zyn, en waar de Hoeren hem zo lastig vallen (gelyk wy dat zo aanstonds met zyne eigene woorden hebben opgegeeven); en dit te meer, daar wy hem verzekeren kunnen, dat in veele andere Steden en Plaatsen van ons gewest, by alle te recht beklaagde losheid van zeden, toch nog geene redenen voorhanden zyn tot *zodanige* klachten, maar in tegendeel nog zo veel gevoel van eerbaare schaamte is overgebleeven, dat iemand, die zich veroorloofd had zulk eene taal van den Christlyken leerstoel te voeren, wel verzekerd kon zyn, nu voortaan geene enkele fatzoenlyke Vrouw meer onder zyn gehoor te zien. Gelyk ook menig Man van Godsdienstig gevoel, hoezeer ook gedrukt door den last der Geldheffingen van den tegenwoordigen tyd, voorzeker niet van zich zou kunnen verkrygen, om die zogenoemde Godsdienstige vergadering by te woonen, waarin de Leeraar op zodanig eene wyze, als de Heer SANDER hier doet, verkoos te praaten van *gewoone, buitengewoone, en overbuitengewoone uitgaven*; van onzen plicht *als Menschen, als Christenen en als Burgers;* en na in het bezwaard gemoed het gevoel, dat men *geen kans ziet langer een Eerlyke Man te blyven,* opgewekt en versterkt te hebben, zyne Christlyke Toehoorers wegzendt eenvoudig met een „ GOD HELP U!" zonder eenige vermaaning, bemoediging, troost of bestier. „ *Arme Zielen!* (zegt hy) *ik heb medelyden met uwen toestand, want ook myn Hart word door deze Gedachten gefolterd, — God raade u! — Ik sta aan den Grenspaal van myn Amt.*" — SANDER mag waarlyk wel eens nadenken, hoe hy zo iets in zyne betrekking als *Mensch*, als *Christen* en als *Burger*, — en dat in eenen tyd, waarin de Burgerlyke Overheid, die deezen Bededag uitschreef, nog zo onlangs het verdubbeld vorderen van den Eed, om redenen die niet duister zyn, by gelegenheid eener Geldheffing noodig hield, — vooral ook voor God en zyn geweten zal kunnen verandwoorden.

Dan ons gevoel deed ons stilstaan by byzonderheden, en wy moesten toch niet vergeeten dat wy aan onze Leezers verslag van geheel de Leerreden en ons oordeel over dezelve schuldig zyn. „ *Exspectat judicium.*" daar-

daarmede konden wy alles afdoen. JEREM. LI: 13 en 14 is de text. Het schynt den Leeraar niet in de gedachten gekomen te zyn, dat de overzetting van LUTHER: „ *Gy, die aan groote wateren woondt, en groote schatten hebt, uw einde is gekomen, en uwe Gierigheid is uit. De* HEERE *Zebaoth heeft by zyne ziel gezwooren: Ik zal u met menschen vervullen, als waren het keevers: die zullen u een Liedje zingen;*" het schynt, zeggen wy, den Leeraar niet in de gedachten gekomen te zyn, dat deeze overzetting misschien wel niet geheel naauwkeurig zy; en echter loopt de verklaaring van den text tot de 28ste bladzyde. — De verklaaring! en dat op eenen Bededag! — De verdeeling der *Redevoering* is reeds zeer opmerklyk: 1) *De bedreiging van Babels ondergang.* 2) *De ondergang zelf, of hoe hy zoude bewerkt worden.* 3) *Neêrland ter waarschuwing.* In het eerste en tweede deel wordt Babel vry uitvoerig beschreeven, en krygen wy onderricht nopens de gewoonten, den zedelyken toestand van het volk, en deszelfs vroegere en laatere geschiedenis. In het Voorbericht, echter, verzoekt de Leeraar verschooning voor de onnaauwkeurigheid in het *geschiedkundige* vooral, alzo hy daar in gebruik moest maaken van de *Berichten van andere.* (Trouwens, men mogt anders meenen, dat hy dat alles had bygewoond en beleefd!) Hy spreekt toch van het een en ander met veel vertrouwen, en vergeet ook niet reeds nu vergelykingen en toepassingen op ons Vaderland te maaken: b. v. „ Aan den „ vinger hadden zy den kostbaaren Ring, en hunne „ lighaamen zalfden zy geheel met welriekende wate- „ ren; *welke gewoonte ook onze Jonkers en veele onzer* „ *hedendaagsche Vrouwen en jonge Dochters hebben over-* „ *genomen.*" Veele merkwaardigheden tekent hy op, b. v. dat men den wyn daar *Nectar* noemde; — dat een *Babylonisch* tapyt in een spyskamer te Rome meer dan *f* 50000 kostede; — dat CATO te Rome van zyne voorouders eenen *Babylonischen* overrok erfde, dien hy verkocht, dewyl hy hem om zyne kostbaarheid niet durfde aantrekken. — Hy noemt ons de plaats, waar de Wilgen groeiden, aan welke de weggevoerde Jooden hunne harpen konden ophangen; en geeft ons meer soortgelyke belangryke en *op eenen Bededag vooral* zeer doelmaatige opmerkingen!! — Hoe naauwkeurig hy in het verklaaren van den text te werk gaat, moge het volgende staaltje bewyzen: „ *Uwe gierigheid is uit*, of eigentlyk:

„ *de*

„ *de Elleboogslengte, of de El, het maat van uwe Gie-*
„ *righeid* of van *uwe winsten en ongerechtigheid is ge-*
„ *komen.* De *Elleboogslengte*, dat is, de lengte van den
„ top des middensten Vingers tot aan den Elleboog,"
enz. — In het derde deel, waar boven met groote let-
ters *Toepassing* gedrukt staat, wordt nu genoegzaam al
het voorige overgenomen en op ons Land toegepast, —
aangeweezen, of liever *gezegd*, dat wy in alles aan Ba-
bel gelyk zyn: b. v. „ Ook ons Land ligt, en *wy woo-*
„ *nen aan groote Wateren.* Ten Noorden en Westen
„ grensſen wy aan de Noordzee." enz. Sander volgt
den text, alles wat hy over den text gezegd had; vindt
alles eveneens by ons, en zegt dat alles ook juist zo
als het hem voor den mond kwam, gelyk de Leezer uit
de opgegeevene staalen genoegzaam reeds heeft gezien.
Van onze Overheden heeft hy intusſchen zeer goede ge-
dachten; deeze vergelykt hy altlands met de Babyloni-
ſche Vorsten en Grooten niet, maar zegt zelfs met zo
veele woorden, ten bewyze dat hy hen in tegendeel voor
geoefend in, en *gehoorzaam aan*, de leesſen der H. Schrift
houdt, (voor rechtzinnig derhalven in leer en praktyk):
„ *Ik vertrouw*, dat wanneer de hooge noodzakelykheid
„ zulks niet eischte, onze Overheden ons niet met her-
„ haalde of gedurig afwisſelende Geldheffingen zouden
„ drukken, als zeer wel weetende dat *Salomon* zegd:
„ Spreuken XXX: 33. *Wie de Neus te hard snuit,*
„ *dwingd 'er Bloed uit*; doch, daar de Nood dreigd,
„ zwygen de Wetten." De *Kevers* in Nederland noemt
hy niet duidlyk, en van het *Liedje*, dat men ons zingt,
komt alles, wat hy zegt, hier op neêr: „ *Het is niet*
te gelooven, *hoe wy in Buitenlandſche Geſchriften worden*
ten toon gesteld, *en hoe men met ons den Spot dryft.*"

Het slot der Leerreden werd misſchien reeds in vroe-
gere dagen opzetlyk vervaardigd om by iedere Biddags-
leerreden en by elken text gebruikt te worden; het is
eene bloote opgave van 5 byzonderheden: 1) Erkentenis
van zonden; naamelyk ondankbaarheid *voor*, misbruik
van, zegeningen, en alle overige zonden; 2) smeeking
tot God, om vergeeving, afwending van plaagen, en ver-
nieuwd genot; 3) belofte van betering; 4) het houden
van zodanige belofte; 5) en eindlyk de verzekering dat
God als dan voortaan met ons en ons Land zal zyn.
Dit alles bedraagt omtrend ééne bladzyde, waarop het

juist

juist *twintigmaal* gedrukt ENZ. genoegzaame gelegenheid overlaat tot jaarlyksche afwisseling.

By het leezen en herleezen van deze Redevoering kwam het ons voor, dat Ds. SANDER zich, wat zyn persoon betreft, ten onrechte beklaagen zou over eene al te geringe bezoldiging, als Leeraar van den Godsdienst: „ *Veel liever zou men den' Leeraar van het Euangelium laaten verhongeren, dan dat men hem by een ontoereikend Inkomen ondersteunde*;" —— indien althands zyne gewoone Leerredenen, die hy niet gewoon is te schryven, niet beter zyn dan die, welke thands voor ons ligt; want hoe gering zyn Tractement ook weezen mogt, het zal toch meer dan den *halven stuiver* voor iedere Predikatie beloopen, welken wy zodanige stukken, in gemoede, nog naauwlyks waardig zouden rekenen; en dan doet het ook den goeden smaak onzer Rotterdamsche Landgenooten waarlyk geen oneer aan, dat „ *de Godshuizen*" (waar hy prediken moet) „ *zomtyds ledig staan*, *terwyl de Tooneelspellen van de opeengepakte menigte dreigen te bersten*; — *en dat men veel liever met grof geld het vermaak van den Schouwburg koopt, en daar uuren lang doorbrengt, dan dat men één of twee uur in het Godshuis is, daar men voor éénen duit kan klaar raaken.*" Hier over beklaagt hy zich echter; alsmede: dat men in den Schouwburg de *herhaaling* van een of ander Stuk niet zelden begeert, „ *terwyl men het den Prediker van Gods Woord kwalyk neemd, wanneer hy zyne Redevoeringen*, (zo als men zich uitdrukt, *opwarmd.*" —— Zodanig eene Redevoering éénmaal ten einde toe te moeten aanhooren, en dat wel *met een ernstig gelaat*, zo als dat in de Kerk toch voegt, zou waarlyk ook voor ons meer dan genoeg zyn.

Zamenhang, tusschen alle, op laatstgehouden Dank- en Bede-dag; gepredikte Texten, enz. met Toepassing op het Volk van Nederland, enz. Alom te bekomen. In gr. 8vo. 24 bl.

Wy hebben de *Korte Verklaaring en Uitbreiding der Proclamatie, behelzende de uitschryving van den laatstgehouden Dank- en Bede-dag*, van dezelfde hand, niet geleezen; waartoe ons ook, door deze in zekeren *zamenhang* gebragte lyst van onlangs te Amsterdam verhan-

handelde Biddag-texten, met ingevoegde aanmerkingen, de lust niet is opgewekt. 'Er is weinig schranderheid noodig, om 24 bladzyden in dier voege te vullen. De Zamenhang-schryver behoort tot de groote menigte van misnoegden over de groote Staatsomwenteling van 1795, en de gevolgen derzelve. 't Naleezen van de gedrukte textenlyst gaf hem aanleiding, om zyne gevoeligheid over verscheidene gebeurde zaaken eens op een sclierpen toon te uiten. Men wint in de daad weinig voor zich zelven, en doet aan anderen geen voordeel, met zoodanige geduurig herhaalde klachten en schimpredenen over zaaken, die toch niet te herdoen zyn.

Geneeskundig Magazyn, *door* A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS *&c.* *IIden Deels 3de Stuk.* *In den Hage*, *by* J. C. Leeuwestyn, 1803. *In gr. 8vo.* 284 *bl.*

Dit Stuk van het Geneeskundig Magazyn begint met een gedeelte eener uitvoerige Verhandelinge van den Heer ONTYD, welker hoofdoogmerk is de daarstelling eener vergelyking van de betrekkelyke vermogens der *Digitalis purpurea* en van andere middelen, die, in de verschillende zoorten der Longteering, worden aangepreezen. Deeze Verhandeling zal bestaan uit negen Hoofdstukken, waarvan tot dus verre alleen de drie eerste het licht zien: te weeten, het eerste, over de Longteering in 't algemeen, derzelver voornaamste aanleidende en opwekkende oorzaaken, en de naaste oorzaak en natuur deezer ziekte; het tweede, over de verschillende tekenen, welke de aannaderende Longteering voorspellen; alsmede, over de soortlyke kentekenen deezer ziekte, of de zodanige, welke de Longteering, in alle tyden, vergezellen; en eindelyk het derde, over de verschillende zoorten der Longteering, de toevallen, welke aan ieder derzelve in 't byzonder eigen zyn; haare onderscheidene tydperken, en de byzondere kentekenen, die deeze aanduiden. Tot hiertoe bevat dit Stuk zeer veele uitmuntende en leerzaame aanmerkingen, en wy zien het vervolg met verlangen te gemoet.

Het volgend Stukje bevat de waarneemingen van den beroemden Groninger Hoogleeraar THOMASSEN A THUESSINK, over de Koepokken. In deeze Verhandeling komen veele gewigtige aanmerkingen voor, die een helder

licht verſpreiden over eenige eigenſchappen deezer weldaadige Konstbewerking. Ten algemeenen nutte zullen wy daaruit afſchryven de volgende kenſchetzende beſchryving der echte Koepokken, om dezelve ſteeds van de valſche te kunnen onderſcheiden.

„ WELKE *zyn de kenmerken* (vraagt de Hoogleeraar) *der Koepokken?* Het is voor ons zeer belangryk, dat wy de kenmerken vastſtellen, waaruit wy weeten kunnen, dat iemand waare Koepokken gehad hebbe, en zich dus als volkomen veilig voor de menſchenpokken houden kan. Wanneer wy het beloop der Koepokken nagaan, zullen wy daarin deeze vaste kentekenen kunnen ontdekken, welke ons alle mogelyke zekerheid, voor het toekomende, geven kunnen. De twee eerſte dagen zal men zelden eenige verandering aan het inentingswondje kunnen beſpeuren; dan reeds ôp den derden of vierden dag zal men duidelyk een hard en rood knopje gewaar worden, hetwelk ik nooit gezien heb, ten zy de Koepokken waarlyk gevat hadden. De volgende dagen wordt dit puistje grooter, krygt eene roode baſis, verheft zich boven de oppervlakte der huid, maakt een plat, ingedrukt, cirkelrond blaasje. Den agtſten dag, zoms ook den negenden of tienden dag, vertoont 'er zich rondsom dit blaasje, 't welk nu meer verheven boven de huid uitkomt, eene groote ronde carmoſynroode kring, welke gemeenlyk ontſtooken, verbolgen, hard en gezwollen zich vertoont, niet zelden zich over een groot gedeelte van den arm verſpreidt, en nu vierentwintig, dan agtenveertig uuren, ja by wylen drie of vier dagen, doch met mindere vuurigheid, duurt. Gewoonlyk vullen zich, op dien tyd, de Koepokken met een dun helder vogt, 't welk vooral de randen opzet, terwyl in het midden een indrukzel overblyft.

„ Nu en dan heb ik gezien, dat de Koepok rond en wel gevuld was; dan in het algemeen heb ik, die op dit tydſtip openende, maar zeer weinig heldere ſtof daaruit kunnen ontlasten. Van dit oogenblik aan vormt zich op de oppervlakte eene bruine korst, welke zeer lang op den arm blyft zitten, en, daarvan afgeſcheiden wordende, voor dat zy van zelven afvalt, dikwyls eene verzweering nalaat. Wil men nu weeten, of iemand waare Koepokken gehad hebbe, dan kan men dit alleen uit het geheel beloop deezer ziekte opmaaken. 'Er is

geen

geen enkel teken, waaruit men dit besluiten kan. Het is door veelvuldige ervaaring thans genoeg beslist, dat de koorts tot deeze ziekte niet noodzaaklyk is. Veele van myne ingeënten hadden byna geene algemeene ongesteldheid of koorts; terwyl andere den derden, zesden, agtsten, negenden, tienden dag, ja zelfs laater, aanmerklyk koorts hadden. De pyn onder de okselen, welke, van zommigen, voor een zeker teken van de waare Koepokken gehouden wordt, hebben veelen, en ook ik zelve, zelden bespeurd. Onder alle de kenmerken wordt 'er geen voor zekerder gehouden, dan de roode kring, op den agtsten of negenden dag, welke zeer veel verschilt van de roode grondvlek der Koepok zelve, en altyd eene zeer groote uitgebreidheid, eene karmosynroode kleur heeft, en met eene aanmerklyke hard- en gezwollenheid der huid gepaard gaat. Ik heb nooit Koepokken zonder deezen rooden ontstokenen kring gezien, en ik zou geene inenting van Koepokken durven vertrouwen, waarin ik die niet had waargenomen. Zommigen hebben opgemerkt, dat deeze kring by volwassenen veel kleiner is, de Koepok grooter, en dat over het geheel by hun de ziekte nog gemaklyker afloopt. In drie of vier gevallen van volwassenen, die ik ingeënt heb, vond ik dit ook bevestigd."

Op de vermelde uitvoerige Verhandeling volgt eene korte van den Heer LUïSCIUS, die het slot is van reeds voorheen medegedeelde Waarneemingen, over een geslooten Aars; met eene koperen Plaat en derzelver verklaaring.

Hierop deelen de Uitgeevers mede het Vervolg der Waarneemingen van den Heer J. BODEL, wegens de Ziekten, die te Dordrecht hebben geheerscht. Deeze Verhandeling loopt over de jaaren 1796 en 1797, en bevat veelerleije Waarneemingen, zo over de algemeene krankheden dier jaaren, als over de tusschenkomende ziekten, (*Morbi Intercurrentes.*)

Vervolgens wordt 'er een uittrekzel medegedeeld uit het Engelsch Genees- en Natuurkundig Journaal. Onder de menigvuldige, meer of min gewigtige, dikwyls ook geheel onbestaanbaare raadgeevingen, welke dit stuk bevat, is de eerste zeer aanmerkenswaardig, waarin de Heer CURRIE handelt over het uitgebreide nut der begieting met koud water, in den Typhus en andere koortzige ziekten, als Scharlakenkoorts, Keelziekte &c. Onder

anderen worden hier medegedeeld de veel beslissende proeven van Mr. MARSHALL, Chirurgyn Majoor van het Regiment Landmilitie van Cheshire. Dezelve maakte van gemelde begietingen gebruik, in eene besmettelyke Koortsziekte, in welke de Portwyn en de verdere gewoone middelen van geene uitwerking waren. Van het laatst van July tot het laatst van October wierd deeze proef genomen met vierenzestig Lyders, met dit gevolg, dat 'er zestig door wierden behouden. Doorgaans begon men met de begietingen op den tweeden dag der ziekte, en zelden had men het herhaalen deezer begietingen meer dan drie keeren noodig. By de vier overigen was men niet zo spoedig, als by de anderen, in staat, de ziekte te beteugelen; doch zulks gelukte echter nog ten laatsten. Verder bepaalt de Heer CURRIE naauwkeurig, in welke tydperken der heete Ziekten, en in hoedanige derzelve, deeze begietingen voornaamelyk te pas komen.

Het volgend stukje is eene uitvoerige beoordeeling van een Werkje van Dr. J. E. LYKLAMA A NYEHOLT, over eene inenting van Koepokken, die door de waare Kinderziekte wierd gevolgd. Deeze beoordeeling is opgesteld door den Heer ONTYD, die in dezelve niet alleen bewyst, dat de uitbotting, door dien Heer voor echte Koepokken aangezien, volkomen valsche zyn geweest, maar daarenboven verscheidene gewigtige aanmerkingen mededeelt, betreffende de Koepokinenting, en eene wederlegging van een aantal tegenwerpingen tegen deeze Konstbewerking.

Hierop volgt een berigt en beoordeeling van twee Geneeskundige Verhandelingen van Dr. HODENPYL, wier eene handelt over een gewigtig voorbeeld van eene Geelzucht; terwyl de laatste loopt over de vraage, of de Jichtziekte haaren oorsprong neemt uit het Piszuur (*Acidum Uricum*)? Deeze vraag werdt, door den Schryver, bevestigend beantwoord, en onder anderen met de twee volgende voorbeelden zeer waarschynelyk gemaakt: „De eerste is van een man, (zie p. 253) in wiens pis, zedert verscheiden jaaren, een overvloedig bezinkzel zich nederzettede, en die door hevige pynen wierd aangedaan, zo dikwyls hetzelve minder dan gewoonlyk was. By de proeven bleek het, dat hetzelve, voor een zeer groot gedeelte, uit (*Acidum Uricum*) Piszuur bestond. De tweede waarneeming is van een Jichtzieke, in

in wiens pis, wanneer hy door een hevigen aanval van Jicht wierd aangetast, het vry Phosphorzuur wierd waargenomen, en slegts eene zeer geringe hoeveelheid Piszuur."

Het laatste stukje is eene vry scherpe beantwoording eens briefs van Dr. J. E. DOORNIK aan den Uitgeever van het Magazyn voor de Critische Wysgeerte en de geschiedenis derzelve. In een voorig Stuk van dit Geneeskundig Magazyn was eene ongunstige beoordeeling geplaatst van het Werkje van Dr. DOORNIK, over de Levenskragt. De zyns achtens beledigde Geneesheer plaatste hier op eene schampere wederlegging in het Critisch Magazyn, die hier op nieuw, niet zeer vriendelyk, wordt beantwoord.

Ten slotte zyn hier verscheidene Genees- en Natuurkundige waarneemingen en berichten bygevoegd.

Nieuwe Katechismus der Natuurlyke Geschiedenis, in den smaak van MARTINETS *Katechismus der Natuur, of Gesprekken van eenen Vader met vyf Kinderen, over de voornaamste onderwerpen uit de Natuurlyke Historie, voor min en meer gevorderden. Door* W. GORDE, *Kristen Leeraar te Rotterdam. Iste Deel. Met agt Platen, waarop vyf-en-tagtig voorwerpen afgebeeld. Te Zutphen, by* H. C. A. Thieme, 1804. *In gr. 8vo.* 253 *bl.*

Al wederom een boek voor kinderen, en wel over een onderwerp; 't welk, immers in zyne meest belangryke byzonderheden, zoo goed als uitgeput mag heeten, in de waereld gezonden onder schut en scherm der veelvermogende aanpryzing van des zaligen MARTINETS Methode; met welke het, egter, niet meer overeenkomst heeft, dan in den dialogischen schryftrant, die, in de laatste jaaren, byzonderlyk in de mode is gekomen. Volgens het berigt van den Eerw. GORDE, moet dit boek als een oud, immers reeds bekend Werk, onder een nieuwen titel, beschouwd worden; als zynde niets anders dan eene omgewerkte, iets vermeerderde en in de gedaante van Zamenspraaken gebragte vernieuwde uitgave van de *kleine Natuur-*

tuurlyke Geschiedenis voor de Jeugd, al voor etlyke jaaren, uit den vrugtbaaren Winkel des Boekhandelaars THIEME voortgekomen. Dat Ds. GOEDE, in zyne manier van behandelinge, zich aan geene systematische orde heeft gehouden, zoo als eerst zyn voorneemen was, zal straks by het gezigt van de Plaaten en de daar op afgebeelde voorwerpen blyken. Ziet hier ten voorbeelde slegts Plaat I. *Aap*, *Arend*, *Ekster*, *Appel*, *Aal* of *Paling*, *Korenaren*, *Abrikoos*, *Mier*, *Meerle*, *Aurikulaar*, *Zeisel*. Gelyksoortig met die der eerste, is de orde, of liever wanorde, der zeven overige Plaaten. Of zulk een *rudis indigestaque moles* van onderwerpen, zulk een springen van den hak op den tak, het rechte middel zy, om der jeugd zamenhangende denkbeelden in te boezemen, is by ons twyfelagtig. De Heer GOEDE, vermoeden wy, zal zich in het geval hebben bevonden, waarin ook wel anderen zyner compileerende beroepsbroederen verkeerd hebben: een boek te hebben willen schryven, om ten voertuig van reeds voorheen vervaardigde Plaaten of Afbeeldingen te dienen. Iets nieuws, of eenig voorheen niet reeds dikmaals beschreeven voorwerp, uit het Ryk van Dieren of Planten, hebben wy hier niet ontmoet; dit bespaart ons de moeite der overneeminge van 't een of ander ter proeve. Geheele brokken ontmoet men hier wyders, woordelyk overgenomen uit, en alzoo eenen herdruk van de *kleine Natuurlyke Geschiedenis*. Volgens aankondiging van den werkzaamen Ds. GOEDE, zal dit eerste van nog drie Deeltjes gevolgd worden. Indien schraale aftrek zyn plan niet doe mislukken, zullen wy in 't vervolg, by nadere vermelding, wel iets ter proeve mededeelen.

Ge-

Geschiedenis van den Opkomst en de Lotgevallen der drie Helvetische Cantons, Schweitz, Uri en Unterwalden; en derzelver geledene rampen in het manmoedig verdedigen hunner Vryheden en Voorrechten, inzonderheid op het einde der XVIII Eeuw. Het Hoogduitsch van HEINRICH ZSCHOKKE, *Regeerings-Stadhouder van het Canton Basel; en de Fransche Vertaaling van* J. B. BRIATTE, *Gezantschaps-Secretaris van de Helvetische Republiek te Parys, vry gevolgd, door* A. BRUGGEMANS. *Te Dordrecht, by* A. Blussé en Zoon, 1803. *In gr. 8vo. 292 bl.*

Zelden dienen de slotregels eens Werks ten aanvange van de Beoordeeling van 't zelve; dan hier kunnen wy niet voorby, dezelve te neder te schryven: „ *Europa heeft den moed der Helvetische Bergbewoonders bewonderd, en betreurt hunne rampen!*"

De bekwaame pen van den *Zwitser* ZSCHOKKE stelde dit Werk op uit de oorspronglyke Archiven, en uit de berichten van thans nog leevende ooggetuigen. Gedeeltlyk stelde zyn vry lang verblyf in het Canton *Waldstatten* (de voormaalige Cantons *Schweitz*, *Zug*, *Uri* en *Unterwalden*,) werwaards hy door het *Helvetisch* Bewind, als deszelfs Regeerings-Commissaris, in den jaare 1799 gezonden werd — gedeeltlyk de personeele vriendschap, door hem, reeds lang vóór de Omwenteling, met eenigen der waardigste Mannen in die Cantons onderhouden, hem in staat om iets volledigs te leveren ter bydraage van de Geschiedenis der *Zwitsersche* Staatsomwenteling. En dewyl, onder alle de kleine Cantons, *Schweitz* de ziel was der onderneemingen tegen de overmagt der *Franschen*, en wel meer door Magt, dan door Eedgenootschaplyken Rang; alsmede om de eenvormigheid in het verhaal te kunnen behouden; bepaalde hy zich meer byzonder tot eene schets van dit Canton, en hegtte aan den loop van deszelfs daaden dien van de daaden zyner Nabuuren.

Des wel onderrigten *Zwitserschen* Schryvers pen is recht voor de Geschiedenis gesneeden geweest, en heeft hy in den Heere BRUGGEMANS een' bekwaamen *Nederduitschen* Vertolker aangetroffen. Zyn voorneemen was, „ eene beschryving te geeven van den ongelyken stryd van een, in

in den schoot van de *Helvetische Alpen* gelegen, klein Gemeenebest, dien hetzelve voerde voor de van den Vaderen geërfde Vryheid, tegen eene groote nabuurige overmagt. Geen uitgebreid grondgebied, geene ontzaglyke krygsmagt, geen vermogende invloed op het noodlot der wereld, waren de voorregten van het Volk, welks rampen ik gaa schetzen; maar deszelfs deugden, moed en dapperheid maaken het de pen des Geschiedschryvers en de opmerking des Wysgeers overwaardig."

Eer hy tot de bedoelde schets deezer Gebeurtenissen overgaat, geeft hy, in het eerste Boek, een tafereel van dit Gemeenebest, zo als het was, vóór deszelfs vernietiging. Hoe veel schoons, hoe veel uitlokkends doet zich hier op! Twee gewyde zaaken worden door het Volk van *Schweitz* bovenal geëerbiedigd: *Vryheid en Godsdienst.* Hun yver voor beiden zien wy hier gestaafd; voor beiden vatte hetzelve meermaalen de wapens op, en ook in onze dagen. Het eerste Boek, in XI Hoofdstukken gesmaldeeld, hangt 'er tafereelen van op, met echte kleuren geschilderd.

Het tweede Boek ontvouwt, hoe *Zwitserland*, en ook dit gedeelte, in den Omwentelingsstorm aandeel kreeg. In 't algemeen verklaart de Heer ZSCHOKKE zich deswegen: „ Het *Helvetisch* Eedgenootschap, onzamenhangend in deszelfs deelen, en reeds lang ryp ter ontbinding, zag zyn einde naderen. Menigvuldige inwendige verdeeldheden, de kreet der burgers om eene Vryheid, van welke zy den naam zonder het genot hadden, de trotsche verzetting der Regenten daar tegen, de wederzydsche yverzucht der Cantons tegen elkanderen, alles liep te zamen en dreigde eene op handen zynde verwoesting. *Frankryk* zag met vermaak de oneenigheden der Bondgenooten, verwylde niet zyn voordeel daar mede te doen, stookte het twistvuur verder aan, onderhieldt den haat en hoop der onderscheidene partyen, hitste de Cantons tegen elkanderen op, en bereidde dus de Omwenteling, welke weldra in *Helvetien* moest uitbarsten." — Hoe de *Waadlanders* daarin deelden, wordt ontvouwd, alsmede het lot van *Schweitz* in 't byzonder. De *Fœderalistische* neiging der *Alpische* Volken werkte hier grootlyks onder. De Kryg, hier uit oorspronglyk, wordt beschreeven, volgens het berigt van een ooggetuige, die denzelven bywoonde; vol treffende byzonderheden.

Het derde Boek ontvouwt, op geen gunstige wyze voor de *Franschen*, het voort- en doorzetten der Omwentelinge in *Zwitserland*; 't geen die van *Uri*, *Schweitz*, *Unterwalden*, *Zug* en *Glarus* op nieuw aanzet om de kragten tegen de groote overmagt der *Franschen* te beproeven, — het besluit te neemen om eer alles op te offeren dan de oude Vryheid te derven. „ Zy hoorden," is het woord huns Geschiedboekers, „ flegts de stem des Vaderlands, welke hun toeriep alles voor hetzelve te waagen. Deeze edele verknogtheid zal door den tydgenoot niet naar waarde erkend worden; doch de nakomelingschap zal billyker zyn, en het is aan deeze om het gedrag van dit dapper Volk te beoordeelen." Aandoenlyke, treffende tooneelen hebben wy 'er in aangetroffen, en tevens treffend beschreeven. Men leeze. — „ Het Canton *Schweitz* was buiten tegenspraak de ziel des nieuwen Bondgenootschaps, en het middelpunt der Krygstoerustingen. Hier heerschte geene besluiteloosheid in de keuze tusschen dood en schande; hier kende niemand de vrees, noch den schrik, welken de naam alleen der *Franschen* den halven aardbol inboezemde; hier berekende niemand de magt zyns vyands, maar beschouwde alleen deszelfs onregtvaardigheid en trouwloosheid. Ieder gevoelde dat het recht aan zyne zyde was, en zag niets anders dan den hoon, zyn beledigd Vaderland aangedaan. Indien dezelfde Heldengeest, dezelfde eensgezindheid alle de Eedgenooten bezield hadden, zouden SCHAUENBURG en zyne Armée ongetwyfeld hun graf in de *Alpen* gevonden hebben. — Doch zelfs niet eens alle die Cantons en Landschappen, die, nog maar weinige dagen te vooren, aan *Schweitz* de plegtigste beloften van bystand in nood en dood gedaan hadden, bleeven hun woord getrouw. Eigenbelang, ieverzugt, vooroordeelen, en alle andere erfgebreken van het Fœderalismus, verdeelden Canton en Canton, stad en stad, dorp en dorp. Niet de brigaden van SCHAUENBURG, maar het gebrekkige van het bondgenootschaplyk stelzel, bewerkte de verwoesting des Eedgenootschaps: ook zonder *Frankryks* toedoen was deszelfs ondergang onvermydelyk."

By den aanvang des stryds tusschen de *Franschen* en de afstammelingen van WILLIAM TELL, gevoelden de Eedgenooten, die getrouw gebleeven waren, hunne zwakheid: „ de moed van enkele persoonen moest het gering getal hunner stryders, de geestdrift het gebrek aan wapenoefening, en vermetelheid de onkunde in de

 krygs-

krygskonst vergoeden." Men liet niets agterwege, 't welk diende om wraak te doen ademen, en het verlangen, om voor het Vaderland te sterven, in te boezemen. De Priesters speelden 'er onder, met banblixems tegen de *Franschen* te slingeren. Woedend was het gevegt: zy vermeesterden *Luzern*, waar zich een tooneel van Godsdienstigheid, gevolgd van ongebondenheid, vertoonde. Welhaast kreeg, door de aannadering der *Franschen*, alles eene andere gedaante.

Hoe dit toeging, ontvouwt het vierde Boek. „Het Volk der *Zwitsersche* valleiën," dus drukt zich onze Schryver uit, „slechts aan de geboden der Kerk, met eene kinderagtige gehoorzaamheid, onderworpen, doch buiten dat trotsch, moedig, koelbloedig in gevaaren, somtyds losbandig, tot hier toe meer door zeden en gebruiken dan door wetten in bedwang gehouden, hoorde de woorden van SCHAUENBURG met de diepste verontwaardiging aan. — Wie het roemryk acht in den stryd voor zyne rechten te sneuvelen, voor dien is geen vyand, geen gevecht, geen noodlot meer verschriklyk." Zulk een stryd wordt hier met leevendige verwen geschilderd. Zwakke grysaarts, weerlooze kinderen wilden deelen in den roem van niet dan met het Vaderland te bezwyken; Vrouwen, jonge Dogters sleepten geschut aan. Mannetaal vloeide uit den mond van den Aanvoerder: de leus was: *wy sterven; maar wyken niet!* De *Zwitsers* streeden, niet als Herders, die van de *Alpen* gekomen waren, maar als in het krygsberoep grys gewordene Soldaaten. Verraad van een Priester steekt hier leelyk af by den moedigen stryd der getrouwen, die, afgewaakt en afgevogten, den vierden nagt in sombere stilzwygenheid doorbragten, in het bepeinzen van den onvermydelyken ondergang, hun beschooren.

In deezen toestand kwam eene Capitulatie in overweeging, door eenigen met diepgaande verontwaardiging verworpen, door anderen met koelzinniger beraad in overweeging genomen en aangepreezen; een gevoelen, door de meerderheid omhelsd, van het verzoek eens Wapenstilstands gevolgd. Staatlyk, Godsdienstig gaat de beraadslaaging toe. Men moet, in 't Werkje zelve, de laatste stuiptrekkingen leezen van een meer dan driehonderdjaarig Staatslichaam, het welk naby deszelfs ontbinding was. Men kwam tot de Capitulatie, den vierden Mey 1798 getroffen.

In-

Ingevolge van de gesllootene Capitulatie, trokken de *Franschen* van de grenzen van het Canton *Schweitz* terug, ',, en," opdat wy dit nog overneemen uit een Werkje, 't geen zo veel overneemenswaardigs aanbiedt, ,, wel verre van eenigen wrok of verbittering tegen deeze Bergbewoonders te voeden, deeden zy, in tegendeel, hulde aan derzelver dapperheid. SCHAUENBURG zelf, die in den aanvang niet anders dan met veragting van hen gesprooken, en hunne Opperhoofden, op verbeurte van goed en leeven, voor alle gevolgen van tegenstand verantwoordelyk gesteld hadt, was ten laatsten gedwongen, hen zyne ongeveinsde achting te betuigen. Hy deedt dit in Brieven, die naderhand openbaar zyn geworden, en werd een Vriend van ALOYS REDING, den Veldheer van een Leger van Herders, welken SCHAUENBURG nimmer hadt kunnen overwinnen."

Wy verlangden, by het digtslaan van deeze Geschiedenis, het lot dier *Helvetische Cantons*, door dezelfde meesterlyke pen, beschreeven te zien.

Leven van Mevrouw BONAPARTE, *Gemalin des Eersten Konsuls. Uit het Fransch vertaald, naar den derden druk. Met haar Afbeeldzel.* Zonder naam van Drukker of Uitgeever. *In gr. 8vo. 175 bl.*

Onder de vermaakelykste, en tevens zeer nuttige Boeken, behooren ongetwyffeld de waare Levensverhaalen van zulken onzer Natuurgenooten, die, door hunne uitsteekende verdiensten, stand, vernuft of daaden, en door den byzonderen samenloop van omstandigheeden, boven het overige gedeelte van het Menschdom verheven zyn, en dus, als over hetzelve uitsteekende, aller oogen trekken, en het onderwerp der gesprekken van hunne tydgenooten uitmaaken: maar inzonderheid zyn die Levensverhaalen vermaakelyk en nuttig, wanneer ze tot de geringste omstandigheeden, welke zulke persoonen betreffen, doordringen, en dus, in die groote voorwerpen, eenige, anders, met betrekking tot hun *groot* geheel, *geringe*, toevalligheeden, die zy met ons gemeen hebben, uitvoerig beschryven. Deze laatstgenoemde vermaakelyke en nuttige zyde der Levensbeschryvingen is ondertusschen die, welke men in de Geschiedverhaalen doorgaands het minst uitgewerkt aantreft; daar elk Schryver het groote, het in 't oog vallende, het algemeene van zyn onderwerp voornaamlyk voor den geest hebbende, over deze geringere byzonderheeden doorgaands heenen ziet, of wel zyn Werk al-

alleenlyk uit algemeen bekende berichten opstelt, en, door gebrek aan persoonlyken omgang met het voorwerp, waarover hy schryft, geene huisselyke aanteekeningen van hetzelve kan mededeelen.

Het Werkjen, welks tytel wy hier boven opgaven, verdient, derhalven, uit hoofde der *micrologische anecdoten*, welken men in hetzelve, betreffende den beroemden BONAPARTE en deszelfs Gemaalinne, aantreft, boven veele andere Levensverhaalen van groote Personaglen eenige uitzondering, daar het den Leezer met het *huisselyke leven* dier thands, voor geheel Europa, zo belangryke Echtgenooten, in verscheidene opzichten, bekend maakt. De berichten, welken de Schryver daaromtrent geboekt heeft, hebben, naar ons inzien, het voorkomen der waarheid, wyl zy niets opleveren dan het gene met de waarschynelykheid overeenkomstig is. Men heeft 'er, echter, noch den naam des Schryvers, noch, in deze Vertaaling, den naam des Drukkers voor geplaatst; welligt om zich voor sommige byzonderheeden niet verandwoordelyk te stellen.

Eenige der meest belangryke aanteekeningen, betreffende den aart en omgang van beide de onderwerpen dezer Levensbeschryving, zullen, onzes oordeels, by wyze van een kort uittreksel, onzen Leezeren niet ongevallig zyn.

Eene korte levensschets van den Held BONAPARTE, die van zyne geboorte, op den 15 Aug. 1769, tot op zyn huwelyk met JOSEPHINE DE BEAUHARNAIS vervolgd wordt, doet ons den beminden Echtgenoot van de Heldin dezer Geschiedenis by voorraad nader kennen, en bericht ons eenige byzonderheeden, welke ons zyn ingebooren aart en uiterlyk daarmede niet ongelyk voorkomen doen kennen, en hem beschryven als van eene kleine, onaanzienlyke, schraale gestalte; terwyl echter zyne welgespierdheid getuigt van de kracht, die in alle zyne daaden blykbaar is; zynde voords, volgends het bericht van dezen Schryver, zyne gelaatskleur bleek en zeer afsteekende by zyne kort afgesnedene zwarte hairen, zyne oogen zwart en diep in 't hoofd liggende, zyn voorhoofd breed, zyn gang zeer snel en byna ylende, echter niet huppelende of zweevende, maar met mannelyke welvoeglykheid verbonden. Zyn character stemt met deze uiterlykheeden volkomen overeen: van der jeugd af was hy vlug van begrip, doordringend van oordeel, peinzend, en een vyand van beuzelachtige spelen; terwyl hy zich meest bezig hield met het leezen van oude Schryvers, inzonderheid zulken, welke de Geschied- of Krygskunde betroffen: deze zyne afgetrokkenheid steeg somwylen tot stugheid en gemelykheid, waardoor hy dikwyls in groote moeijelykheeden verviel met zyne medeleerlingen in het Militaire School te *Brienne*, waar heenen hy gezonden werd door toedoen van den Marquis DE MARBOEUF, welke te dier tyd

tyd Gouverneur van *Corfica* was, en met zyne Ouders een' zeer gemeenzaamen omgang onderhield; waaromtrend de Schryver van dit Werk aanmerkt, dat eenigen willen, dat hy zyne geboorte veeleer aan dien Marquis, dan wel aan den Procurator CARLO BONAPARTE, verfchuldigd zoude zyn. Uit deze Militaire School geraakte hy terftond op de glorieryke loopbaan, welke hy zo moedig, tot het toppunt van aanzien en vermogen, is doorgeftreefd, en van welke wy ook in dit Werkjen een beknopt bericht vinden. Zyne eerfte vryheidszucht fcheen hy voornaamlyk in zyn Vaderland, door zich naar het voorbeeld van zynen Land- en Tyd-genoot, den Generaal PAOLI, te vormen, verkreegen te hebben, en deed dezelve, by het uitberften der onlusten in *Frankryk*, onbefchroomd en onbewimpeld ten fterkften blyken. Zyn Oom SALICETTI maakte hem met den Krygscommisfaris BARRAS bekend, en aan dezen had hy zyne eerfte verheffing tot den rang van Officier der Artillerie, en dus in zeker opzicht de gelegenheid te danken, waardoor hy zynen krygsroem tot zulk eene verbaazende hoogte heeft kunnen doen ftygen. Gedaurende zyn verblyf te *Parys* maakte hy kennis met de Weduwe van den, onder het Schrikbewind van ROBESPIERRE, geguillotineerden Hertog DE BEAUHARNAIS, wier leven, of liefst eenige voornaame trekken uit heur huisfelyk leven, eigentlyk het hoofdonderwerp van dit Werkjen uitmaakt.

JOSEPHINE DE BEAUHARNAIS (immers heur eigen Geflachtnaam wordt in het Werkjen niet gemeld) is eene *Americaane*, en geboortig van *St. Domingo*; heur Vader was een ryke Planter aldaar, en heure Moeder is thands nog in leven, en op het Eiland *Martinique* woonachtig. Zy wordt in dit Werkjen wel niet als eene Schoonheid befchreeven; doch heure bevalligheid, opgeruimd humeur, vrolykheid, losheid en geestigheid, vergoeden dat gene, wat haar aan volkomene lighaamlyke fchoonheid ontbreekt. Heur Vader, die zeer ryk was, gaf haar eene opvoeding, welke haar van der jeugd af aan pracht en overvloed gewende, en haar tot de verkeering in de Groote Waereld beftemde. By deze gewoonte en zucht tot eene prachtige levenswyze behield zy niettemin een natuurlyk gezond verftand en een' zuiveren fmaak voor het goede en fchoone; terwyl heur aandoenlyk en gevoelig hart, te midden in het geruisch der verftrooijende vermaakelykheeden, door de ellende heurer natuurgenooten dikwyls zo fterk getroffen werd, dat zy eensflags alle heure natuurlyke blygeestigheid verloor, ftil en peinzende werd, ja zelfs traanen ftortte, wanneer heur fyn gevoel haar aan ongelukkigen herinnerde.

Zy was van der jeugd af eerzuchtig, beleefd, gedienftig, voorkomend, beminde inzonderheid de danskunst, waarin zy groote vorderingen maakte; waarna zy door heure Ouders, vol-

volgends heur vuurig verlangen, naar *Parys* gezonden werd. Hier geraakte zy, door heure bevallige zeden, in kennis met den Hertog DE BEAUHARNAIS, aan welken zy dan ook huuwde, en dezen heuren Echtgenoot op de voorgemelde ongelukkige wyze verloor. Na deszelfs dood begaf zy zich met heure Dochter HORTENSE op het Buitengoed van BARRAS, met wien zy reeds lange eenen vriendschaplyken ommegang onderhouden had. Daar was het, dat BONAPARTE haar het eerst aantrof, en terstond, ondanks heur luchtig en los gedrag, hetwelk zo zeer met zyn aangebooren ernst en vast manlyk character contrasteerde, eene sterke genegenheid voor haar opvatte. Zy was hem ook, van het eerste oogenblik, dat zy hem zag, grootelyks genegen, alhoewel zyne somberheid en afgetrokkenheid haar weinig bevielen; doch BARRAS deed hem haar welhaast in zyne eigene waarde kennen: terwyl deze *Held*, door het vermogen der liefde gedwongen, zyn gedrag, zo veel hem mogelyk was, naar dat van zyn bemind voorwerp trachtte te vormen, zelfs tot in zo verre, dat hy, om haar te believen, de danskunst begon te leeren, en het kaartspel, waartegen hy anders eenen natuurlyken weerzin gevoelde, zo veel deze zyn afkeer tegen hetzelve toeliet, al mede haar ten gevalle begon te oeffenen; welke inschikkelykheid ten haaren opzichte ook heure keuze tot hem bepaalde, en een Huwelyk ten gevolge had, dat met alle mogelyke pracht en luister te *Parys* voltrokken werd.

Weinige dagen na deze plegtigheid moest BONAPARTE *Parys* verlaaten, om die daaden in *Italien* te verrichten, welke hem tot den mededinger van de voornaamste Helden der Oudheid gevormd hebben. Als zodanig weder teruggekeerd, was zyne Gemaalinne, die uit den aart zeer eerzuchtig is, nog te meer voldaan over heure keuze; en hy, van zynen kant, deed haar alle de aangenaamheeden en glans des levens, welke thands met zynen rang overeenkomstig waren, genieten. HORTENSE BEAUHARNAIS bleef nog bestendig de lievelinge van heuren heldhaftigen Schoonvader, en deelde hartelyk in zyn geluk en roem. Van den Zoon van BEAUHARNAIS wordt geene de minste melding gemaakt.

Na de voorspoedige vorderingen van heuren Gemaal vernomen te hebben, verlangde Mevrouw BONAPARTE naar zyn byzyn; zy begaf zich derhalven naar *Italien*, en werd te *Florencen*, waar heur Echtgenoot zich toen bevond, op de luisterrykste wyze ontfangen; terwyl heure eigene prachtige levenswyze de Inwooners tot bewondering noodzaakte, en sommigen in nyd ontstak; anderen weder vereerden haar met den bynaam eener Heilige, haar *Notre Dame des Victoires* noemende. In *Genua* wekte zy insgelyks ieders verbaazing en veeler wangunst op. Men gaf haar ter eere aldaar een Bal, en had niets gespaard om hetzelve zo prachtig en schitterend mogelyk te maaken; en inzonderheid deeden

den de Dames heur uiterste best, om haar in pracht en opschik voorby te streeven. Zy verscheen daarom aldaar in zulk een' glans, dat zy alles rondom zich heen verduisterde; heur opperkleed alleen kostte tachtig ducaaten, en werd op dien avond door het dansen ten eenemaal bedorven en voor het vervolg onbruikbaar gemaakt.

By heure aankomst in *Milaan* begaven zich de aanzienlykste Dames, prachtig uitgedoscht, naar heure wooning, om heure opwachting by haar te maaken. Zy werden aangemeld; doch Mevrouw BONAPARTE, welke vermaak scheen te hebben in het vernederen der trotschheid van andere Damès, en in heure meerderheid aan dezelven te doen gevoelen, liet haar eenigen tyd in de voorkamer wachten, en eindelyk zeggen, dat zy niet te spreeken was. Dit, met heur te vooren als minzaam, verpligtend en beleefd beschreeven character, zeer weinig strookend gedrag pryzen wy hier der bevallige Sexe juist niet als een voorbeeld ter navolging aan; doch 'er zullen welligt in de omstandigheeden van Mevrouw BONAPARTE, en in het gedrag der *Genueesche* Dames ten heuren opzichte, redenen plaats gehad hebben, welken dezen heuren schyn van onwelleevendheid rechtvaardigden.

Vervolgends vertrok BONAPARTE naar *Toulon*, om de groote Expeditie tegen *Egypten* te onderneemen; geduurende welke afwezenheid van heuren Gemaal Mevrouw BONAPARTE van den Bankier LECOULTEUX het schoone Landgoed *Malmaison* kocht, en hetzelve op de prachtigste wyze liet inrichten, ten einde aldaar den tyd van zyn afzyn, in verstrooijende gezelschappen, bals en feesten, zo veel mogelyk, voor haar draagelyk te maaken.

Dit Lusthuis is thands nog het geliefdst verblyf van den Held, waar hy zyne weinige uitspanningen in gezelschap zyner door hem teder beminde Gade en Schoondochter HORTENSE, by voorkeur geniet.

Zo prachtig Mevrouw BONAPARTE leeft, zo eenvouwdig en maatig leeft heur Gemaal. Hy arbeidt doorgaands veertien onafgebrokene uuren, eet zeer maatig en schielyk, doch drinkt gaarne koffy, en vooral des nachts onder zyn' arbeid. Eene wandeling in het park van *Malmaison*, of het balslaan, zyn zyne eenigste uitspanningen. — Men zorgt op alle mogelyke wyze voor zyne veiligheid. De *Lieutenant de Police*, FOUCHÉ, bewaakt hem als zynen beschermgeest. In iederen grooten Schouwburg is een afzonderlyke deur voor hem ten uit- en ingang gemaakt: 25 man Gardes te paard verzellen hem overal, waar hy in het publiek verschynt; en de toegang tot een bezoek op *Malmaison* gaat met de grootste moeijelykheeden gepaard; wyl hy elk, dien hy aldaar spreeken wil, te vooren met een door zyn' Secretaris ondertekende kaart laat noodigen.

Hy leeft met zyne Gemaalin op den vertrouwlykften voet, daar

daar zy elkander doorgaands op de gemeenzaamste wyze by elkanders naam noemen, en met het woordjen *tu*, in de plaats van het oude en onder aanzienlyke lieden gebruikelyke *vous*, aanspreeken; zo als zy ook, geheel tegen het *Fransch* gebruik, in een gemeenschaplyk bed slaapen; en dewyl men (gelyk de Schryver 'er niet onaartig byvoegt) in *Parys* Mevrouw BONAPARTE geduurig tot een voorbeeld van goeden toon en smaak nam, hebben reeds verscheiden Dames ook hierin heure levenswyze nagevolgd. —— Dikwyls sluit ook BONAPARTE zyne Gemaalin in het grootste gezelschap met alle tederheid in de armen en kuscht haar.

Hunne dagelyksche middagmaaltyd bestaat uit 25 converts. BONAPARTE laat de zorg, om de eer der tafel op te houden, aan zyne Gemaalin over, en by de gezelschappen en assemblées verschynt hy veeleer als gast dan als gastheer; zynde gemeenlyk altyd ernstig en somber en met zyne *ontwerpen* bezig. By de kleine Concerten zyner Gemaalinne staat hy gewoonlyk in een' hoek van het vertrek, en is geheel oor voor de muziek.

Sedert eenigen tyd verwisselt BONAPARTE dikwyls zyn klein stil *Malmaison* met het schoone Slot van *St. Cloud.* Van hier dat eenige spotters zeiden: *de St. Cloud à Versailles il n'y a qu'un pas!*

Sedert de verheffing van heuren Gemaal heeft Mevrouw BONAPARTE alles om zich heen met nog meer pracht en smaak ingericht dan te vooren. Heure meubilen zyn van zeer groote waarde; de meesten van mahognyhout en brons. Heur rydtuig is wel eenvouwig, doch met grooten smaak ingericht; en tot *Jockei* heeft zy een' kleinen *Mameluk*, dien heur Gemaal uit *Egypten* medegebragt en haar ten geschenke gegeeven heeft, welke haar over tafel bedient. Heur Hofstoet bestaat thands uit enkel voormaalige adelyke Dames.

BONAPARTE blyft inmiddels onvermoeid in zynen arbeid. Het is niets ongewoons, dat hy de nachten tot zyn overladen werk te hulp neemt, en ook het zelfde van zyne Secretarissen vordert, van welken hy insgelyks den onafgebrokensten yver vordert, waar door zy zich ook alleen van zyne genegenheid en gunst kunnen verzeekeren: wat hy hun eenmaal ter taake geeft, moet voltooid worden.

By deze drukke bezigheeden ziet hy gaarne, wanneer de omstandigheeden zulks toelaaten, dat zyne Gemaalin hem van de opwachtingen der Vreemdelingen, en de waarneeming der honneurs in dergelyke gevallen, ontlast; van welken post zy zich ook, met alle de hoedanigheeden van eene Dame van hoogen rang, op de voldoenendste wyze kwyt: zy is alsdan altyd opgeruimd, en rekent het zich tot een' pligt, om elk, met wien zy spreekt, heusch en gevallig te bejegenen, en zich voor hem van heure voordeeligste zyde te vertoonen.

Uit

Uit deze weinige trekken, welken wy uit dit Werkjen, zo verre ons bestek zulks duldde, overgenomen hebben, zal men den onderhoudenden inhoud genoegzaam kunnen beoordeelen. De Vertaaling is in styl zeer vloeijend, doch hier en daar in spelling voor verbetering vatbaar.

Register op HUGO DE GROOTS *Vergelyking der Gemeenebesten, gevolgd door eene Narede, gelyk mede door Athenen onder* CLEO, *of eene Verhandeling over het Tooneeldicht van* ARISTOPHANES, *als Bylage tot het Hoofddeel der Vryheid en Slaaverny; door Mr.* JOHAN MEERMAN, *Heer van Dalem en Vuren. Te Haarlem, by* A. Loosjes Pz. *Te zamen* 361 *blz. In gr.* 8*vo.*

Wanneer wy het Derde en laatste Deel des opgemelden Werks, met den daar aan toegevoegden arbeid des Heeren MEERMAN, aankundigden en beoordeelden, mogten wy vermelden, dat ons een zeer gewenscht Register van Woorden en Zaaken te wagten stondt, en dat die Heer, zo het geheel nog eenige verbetering of vervolkomening behoefde, zulks ook zynen Landgenooten zou aanbieden (*). Aan deeze belofte wordt hier voldaan, door een zeer uitvoerig Register, met de meeste zorgvuldigheid door den Heer J. BRILL, te *Leyden*, vervaardigd; een Register, 't welk den zoeker niet verlegen zal laaten, 171 bladzyden beslaande.

De Heer MEERMAN, dien wy meermaalen aanmerkingen op en verbeteringen van zynen arbeid zagen maaken, voldoet desgelyks aan zyne toezegging, in eene *Narede*. *Inlandsche* en *Hoogduitsche Journaalen*, aanmerkingen door kundige lieden in ons Vaderland hem medegedeeld, en eigen nader onderzoek, gaven hem daartoe de stoffe aan de hand. Hy doorloopt met eene ophelderende en verbeterende pen de drie voorige Deelen, en maakt zich de gemaakte aanmerkingen ten nutte, of geeft reden van derzelver afwyzing: alles met eene heusche bescheidenheid, wenschlyk aan te treffen by alle Schryvers, die, hunnen arbeid beoordeeld vindende, van die beoordeelingen gewaagen. De verbeteringen en ophelderingen zyn voorts, de eene zeker belangryker en gewigtiger dan de andere, van dien aart, dat het Werk 'er eene daadlyke verbetering door kryge, en zoms doorvlogten met eene en andere weetenswaardige byzonderheid, op het verhandelde in het Werk passende. Met dit alles maakt deeze *Narede* niet meer dan 36 bl. uit.

Hoe zeer voegende en *Register* en *Narede* ook by het Werk waren, zal elk bekennen moeten, dat dezelve van eene on-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1803. bl. 344.

onvermydelyke droogheid vergezeld gaan. Deeze heeft de Heer MEERMAN eenigermaate willen vergoeden door eene Bylage van 154 bladzyden, getyteld: *Athenen onder* CLEO, *of Verhandeling over het Tooneel-dicht van* ARISTOPHANES: DE RIDDERS. Reeds hadt hy 'er van gewaagd in het I D. bl. 229, met vermelding der Verhandelinge van den *Gottingschen* Hoogleeraar HEYNE, in den Jaare 1793 opgesteld, onder den tytel: *Libertatis & Aequalitatis civilis in Atheniensium Rep. delineatio ex Aristophane* (*). Deeze arbeid van HEYNE gaf MEERMAN aanleiding, om het zonderlinge Tooneelstuk, DE RIDDERS, wat meer van naby te onderzoeken, en Vertaalers en Uitleggers met het oorspronglyke te vergelyken. Hy hadt niet alleen zich reeds voorgenomen, om, met byvoeging van korte Nooten, DE RIDDERS in *Nederduitsche* Verzen, omtrent van dezelfde maat als die des Tooneeldichters, over te brengen, maar zelfs bevondt hy zich reeds byna met een derde gedeelte van het geheele Stuk gereed. Dan, by eene nadere en bedaarde overweeging, zag hy van dit voorneemen af, en bepaalde zich tot eene uitvoerige en beredeneerde schets van het Stuk, met zo veele voorbeelden uit hetzelve, als hy meende dat het belang zyner Leezeren eenigermaate zou kunnen vorderen; en met de volle overtuiging, dat, voor alles, wat hy wegliet, of niet met de woorden des Schryvers mededeelde, de Leezers hem, indien zy zich de moeite willen geeven om het oorspronglyke door te leezen, meer dank dan ondank zullen weeten.

Zonder dit doorleezen, zullen eenige wenken van MEERMAN zelven, hier gegeeven, elk des verzekeren. Hy schryft deswegen dit zeer overneemenswaardige: „ Immers, niettegenstaande al het belangryke, 't welk het daarna ten vollen blyken zal, dat DE RIDDERS, van meer dan éene zyde beschouwd, in zich bevatten, zoude ik het beneden my geacht hebben, om ook dan, wanneer ik de morsigheden van het allergrofste soort had onvertaald gelaaten, die aaneenschakeling van laffheden, die zich in zulk een ruimen overvloed in hetzelve bevinden, in haare waare gedaante voor te stellen. Hoe zeer ook een bewonderaar der Ouden, wanneer zy, gelyk zy het in der daad in zeer veele opzichten doen, bewondering verdienen, kan ik echter niet van my verkrygen, alleen omdat het tweeëntwintig eeuwen geleden is dat een Schryver bloeide, alleen omdat hy de toejuiching van het beschaafd *Athenen* heeft weggedraagen, iets geestigs of schoons te vinden, of, op

(*) Wy hebben 'er eene *Nederduitsche* Vertaaling van, onder den tytel: *Verhandeling over de Vryheid en Gelykheid in de Republiek der Atheniensen, toegepast op die van Frankryk, door den Heer Hofraad* HEYNE. *Uit het Hoogduitsch vertaald, benevens eene Voorreden en Byvoegzelen van den Vertaaler.* Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1794 bl. 470.

op het voetspoor der Commentatoren, hem telkens het *facete! lepide!* en dergelyken toe te roepen, wanneer de plompste of zoutelooste boerteryen het Blyspel tot eene Klucht van het allerplatste soort vernederen; wanneer 'er by douzynen regels achter elkaar geen mond tot lagchen doen vertrekken; ja wanneer byna geheele bladzyden naauwlyks of te leezen of aan te hooren zyn. En ik heb, by het bestudeeren der RIDDERS, honderd maalen te rug gedacht aan 't geen ik eens, by eene andere gelegenheid, van de Opera Buffas in *Italiën*, waar mede, in zeker derde, het oude Blyspel wel eenige gelykheid heeft, gezegd heb: dat de Poppen in onze Drie-kroon-spellen zich schaamen zouden, zulken onzin aan *haare* Toehoorderen voor te houden. Men verberge zich zoo veel men wil achter de zinspeelingen op persoonen of zaaken, die de tyd voor ons verlooren heeft doen gaan; uit het geen men ons daar van verklaard heeft, weeten wy genoeg, wat al heeft medegewerkt om het *Atheensche* Volk te vermaaken. Vuilligheden althans, die onder ons aan LAISSEN zelve de oogen zouden doen nederslaan; woord- en letter-spellen, die telkens wederkomen, en die op onze Tooneelen het gefluit onafgebroken zouden doen voortgaan; de grofste scheldwoorden en verwytingen van allerlei ondeugden, op aanweezenden en afweezenden met volle handen uitgestort; en, wat nog byna duldeloozer dan dit alles is, de menigte van dingen, die, indien ik my zo mag uitdrukken, geene betekenis, ten minsten geenen zamenhang altoos hebben. En het heeft telkens myne verwondering getrokken, hoe een Volk, naar 't welk het Attische zout zynen naam draagt; een Volk, dat in de Treurspellen van EURIPIDES smaak vondt, en waar de Weetenschappen en fraaie Letteren in der daad op hoogen prys stonden; met één woord, hoe *Athenen* in de eeuw van SOCRATES en PLATO zulke voorstellingen heeft kunnen dulden, en zich van al het walchlyke, daar zy mede vergezeld gingen, door personaliteiten en andere bykomende omstandigheden, heeft laaten schadeloos stellen. — Ik weet wel, dat ook onder ons het gemeen tot vertooningen heen loopt, waar plompe boerteryen, met meer dan dubbelzinnigheden vermengd, zyne grove lachspieren in beweeging brengen; doch ik weet ook tevens, dat men de tenten of stellagien, waar deeze voorstellingen geschieden, niet met het goede Tooneel zal vermengen; dat, zo onze Overheid by Nationaale Feesten eens openbaare vertooningen zou willen doen plaats grypen, waartoe het gansche Volk, om zo te spreeken, zamengeroepen werd, zy zeker tot zulke Drames de toevlugt niet zou neemen; en ik twyfele grootlyks, verondersteld eens, dat men over een paar duizend jaaren nog ergens de Nederduitsche Welspreekenheid beoefende, of men dan de bewy-

zen van onzen geest ontleenen zou uit de zotternyen, waar van onze Kermis-speilen weêrgalmen."

Naa het een en ander, nogthans, ten voordeele van dit Spel, uit zeker oogpunt beschouwd, gezegd te hebben, is zyne taal: ,,dat, hoe zeer ook in dit Tooneelstuk alles overdreeven wordt voorgesteld, hoe zeer ook DE RIDDERS meer voor eene caricatuur, dan voor eene getrouwe afbeelding van het *Atheensche* Volk, gehouden moeten worden, dit Stuk ons evenwel genoegzaam met de grondtrekken van 't zelve doet gemeenzaam worden, en in den geest dier tyden inleidt." — MEERMAN voegt 'er by: ,, DE RIDDERS zyn van het begin tot het einde een hevige Satyre op CLEO, den Demagoog en Redenaar, die toen het meeste het oor van 't Volk hadt, en daar door te gelyker tyd op 't *Atheensche* Volk zelve."

Dien CLEO leert hy ons nader kennen — van eene zeer ongunstige zyde kennen. Alles werkte mede tot het zetten van eene persoonlyke veete tusschen CLEO en den Dichter, die hem zo ongenadig ten tooneele voerde. In een der oude Berichten of korte Inhouden der RIDDERS, in de Uitgave van BRUNCK, wordt verhaald, dat, toen niemand de rol van CLEO speelen wilde, de Dichter 'er eerst mede toefde, doch daarna zyne party koos, en in persoon de Hoofdrol op zich nam.

De Heer MEERMAN, dien wy, als zeer uitweidensgezind, te meermaalen aantroffen, geeft ons te deezer gelegenheid zyne aanmerkingen over het *Atheensche Tooneel*, waar in hy de voetstappen drukt van den Schryver der *Reizen van den jongen Anacharsis* — BARTHELEMI.

Eene nadere en breede ontwikkeling van DE RIDDERS, de groote zaak in deezen, volgt: wy moeten deeze algemeene bedenking niet onvermeld laaten: ,, Niettegenstaande *Demus*, of het *Volk*, in ons Blyspel eene allerzotste rol speelt, zoo begrypt men ligtelyk, dat ARISTOPHANES hier mede niet zoo zeer de Natie heeft willen ten toon stellen, als wel het gemeen, 't geen evenwel de meerderheid dier Natie uitmaakte, en 't geen, sedert dat alle inrichtingen van SOLON vernietigd of in onbruik geraakt waren, een onbeperkt gezag voerde, en zich alleenlyk door zyne driften, of liever door hun, die dezelve in beweeging wisten te brengen, liet leiden. Myne Leezeren zullen zich misschien met FONTENELLE verwonderen, dat dit alvermogend Volk gedoogde, dat men het, op zulk eene verregaande wyze, op het Tooneel bespotlyk maakte. Doch ik kan het antwoord van BRUMOY op deeze zwarigheid gerustlyk overneemen: dat naamlyk dit Volk, of liever dit Gemeen, (want aan het aanzienlyker gedeelte der Natie konden de waarheden, die hier gezegd worden, niet anders dan aangenaam zyn,) door het fraaije der Poësie en Vertooning,

ning, door het vermaak van ten koste van zoo veele perfoonen, die het ten tooneele zag voeren, te lagchen, door de morsfigheden eindelyk, zoo wel als om verscheiden andere comique betrekkingen, die het 'er zoo ryklyk hoorde of zag, verleid wierd, het geheele met genoegen te aanschouwen. En kan ik hier nog des noods byvoegen, dat eene bespotting, die over zulk een heir van menschen gaat, en door die allen eenpaarig gedraagen wordt, de Ondeelbaaren dikwyls in die zelfde evenredigheid zoo veel te minder treft; vooral wanneer zy 'er op eene andere wyze ten overvloede wegens vergoed worden. En dit alles belettede niet, dat, wanneer men over CLEO op den Schouwburg hartelyk gelagchen hadt, men zich terstond daarna wederfals voor zyne voeten ging nederwerpen."

. De overgenomene stukken uit dit Blyspel regtvaardigen de aanmerking van MEERMAN, over 't geheele Stuk gemaakt, ten vollen; en men moet zich aan de behoudene lafheden ergeren. De gedeelten, die duister zyn, worden toegelicht.

Wy neemen in onze Aankondiging nog slegts over, dat CLEO, wel verre van door een HYPERBOLUS, of wie het ook anders zyn mogt, veel min nog door de spotternyen van eenen ARISTOPHANES, uit zyn oppergezag gestooten te worden, zich in tegendeel hier in zodanig gesterkt zag, dat hem, niet lang daarna, het bevel over het *Atheensche* Leger tegen den geoefendsten Veldheer der *Spartaanen* wierdt toevertrouwd; en 't is op deezen krygstogt, dat hy sneuvelt; en niet in de Kraamen by de Poort der Hoofdstad, dat hy, in 't dryven van het laagste beroep, het overige zyns leevens verslyt.

Dit Stuk wordt ook afzonderlyk by den Drukker LOOSJES uitgegeeven.

Gedichten en Redevoeringen van Mr. H. A. SPANDAW. *Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek. *In gr. 8vo.* 208 *bl.*

Met zeer veel genoegen hebben wy dit Werk geleezen, zoo de Gedichten als de Redevoeringen. De Heer en Mr. SPANDAW toont voor beiden te zyn berekend, zoo wel in maatloozen voordragt als in gebonden styl de pen te kunnen voeren: hoedanigheden, die wy by mannen van kunde en smaak niet altyd vereenigd vinden. Van de Gedichten zyn veelen aan de Liefde gewyd; althans weet de Dichter, meestal, Liefde en Meisjes mede ten tooneele te doen verschynen, hoewel het onderwerp, althans zulke leevendige beelden, als de Dichter teekent, niet noodzaaklyk vereische. Met dat alles wordt der zedigheid en kuischheid immer hulde gedaan, en nooit de verbeeldingskragt misbruikt, om in het hart der

Leezaten een onheilig vuur te stooken. De dichtstukken zyn, meestal, kort, uitgezonderd het eerste en het laatste; het een op het beroemde Groninger Instituut *om Dooven en Stommen te onderwyzen* — het ander *op den Algemeenen Vrede*. Voor de plaatzing van het laatste, als reeds voor de uitbarsting van den tegenwoordigen Oorlog voor de drukpers gereed geweest zynde, verzoekt de Heer SPANDAW verschooning; die, hoe ontydig ook het Gedicht ten voorschyn treede, vertrouwen wy, uit hoofde van deszelfs innerlyke waarde en menigvuldige schoonheden, by alle onpartydigen, hem gereedlyk zal geworden. Over 't geheel genomen, en met uitzondering van eenige, en die, inderdaad, zeer weinige stootingen, mag de Heer SPANDAW, om de gemaklyke versifikatie en het zagvloeiende, onder de beste Dichters van den tegenwoordigen tyd wel gerangschikt worden. Ter proeve willen wy hier overneemen het Gedicht, 't welk tot opschrift draagt

DE GELUKKIGE LANDMAN.

De boer heeft een gelukkig lot:
  Zyn stand is waarlyk vry:
Hy werkt en zingt en dankt zyn' God
En smaakt het zaligste genot,
  Is vergenoegd en bly.

Een wyfjen, eerbaar, lief en goed,
  Zyn troost in leed en druk,
Die met hem deelt in zuur en zoet,
In armoede en in overvloed,
  Vermeerdert zyn geluk.

En kind'ren, vrolyk en gezond,
  Die, in de onnoz'le jeugd,
Gehoorzaam zyn met hart en mond,
Volmaken vaders levensstond,
  En volgen moeders deugd.

Zyn hart wordt door geen' vrees gekweld:
  't Geloof aan Gods bestuur
Verdryft de zorg, die 't hoofd ontstelt;
Hy ziet alleen in 't vrye veld
  De schoonheid der Natuur.

Hy hoort der vog'len morgenlied,
  Hoe 't, bly, Gods lof vermeldt;
Terwyl zyn oog naar boven ziet,
En 't hart, dat zó veel vreugd geniet,
  Dien dankb'ren zang vertelt.

Hy

Hy ziet, hoe alles minnen moet
  Door werking der Natuur;
In 't vischjen, spart'lende in den vloed,
In 't duifjen, kirrende van gloed,
  Bespeurt hy 't eigen vuur.

Hy ziet de plant, die welig groeit,
  Het grazen van het vee,
Den dauw, die land en tuin besproeit,
Den stroom, die door de velden vloeit,
  In ongestoorde vreê.

Als zich Natuur ter rust begeeft,
  Verzelt de vreugd zyn' treên.
Als 't gonzend mugjen om hem zweeft,
En 't brommend bytjen celwaards streeft,
  Geniet hy zaligheên.

Te huis vindt hy zyn' zielsvriendin
  En lieve kind'ren weêr:
Eerst zegent hy zyn huisgezin,
Dan dankt hy God en sluimert in.
  Hy heeft geen' wenschen meer.

Iets van dat schilderagtige, 't welk den Vaderlandschen Zanger voort kenmerkt, zal de Leezer nevens ons hier hebben opgemerkt.

Het waar en zagt gevoel, 't welk het volgend Stukje ademt, beviel ons ongemeen; ongetwyfeld vermaaken wy onze Leezers met de mededeeling.

AAN MYNE VROUW, OP DE VERJARING VAN ONS HUWLYK EN KIND.

Zoude ik dezen dag niet vieren,
  Die my dubb'le vreugd bereidt?
Zou myn oog geen traantjen schenken
Aan het streelend zoet herdenken
  Van genoten zaligheid?

't Is nu twee paar jaar geleden,
  Wyfjen lief! dat wy elkaêr
Harten, van verrukking dronken,
Harten, vol van liefde, schonken,
  Trouwe zwoeren voor 't altaar.

 't Is

'T Is twee jaren nu geleden,
Dat uit uwen vruchtb'ren schoot,
Moeder, zich heeft losgesparteld
't Knaapjen, dat dáár stoeit en dartelt,
Dat gy my dien jongen bood.

Zie den frisschen knaap eens lachën!
Vreugd is op 't gelaat verspreid;
Rozen bloeiën op zyn' konen....
God! doe ook in 't harte wonen
Deugden en rechtschapenheid!

't Is slechts twee paar jaar geleden,
Wyfjen lief! dat wy elkaêr
Harten, van verrukking dronken,
Harten, vol van liefde, schonken,
Trouwe zwoeren voor 't altaar.

Maar ook in die wein'ge jaren
Heeft de rampspoed ons gedrukt,
Toen de dood ons harte griefde —
't Eerste vruchtjen onzer liefde
In den bloei wierdt afgeplukt.

Vrouw! gy weent ... ô! Moeder-tranen
Vloeiën uit ene ed'le bron!
Liefde is in uw oog te lezen ....
En — zy zou geen *moeder* wezen,
Die een *kind* vergeten kon.

Denk: God nam, om wyze reden,
Ons het eerste pandjen af ....
Maar de hand, die smart kon telen,
Wist ook wonden weêr te helen,
Daar ze een pandje ons weder gaf.

En zie daar uw' lieven jongen:
Zie — hy vleit, hy lacht u aan!
Reeds is al uw smart geweken,
En de traan, dien gy doet leken,
Is een dankb're vreugde-traan.

Ja! wy mogen tranen storten ...
Maar ons voegt geen droef geween!
Wie niet voelt den huwlykszegen,
't Waar geluk, in d'echt gelegen,
Is voor zyn geluk te kleen.

ô Volzaal'ge huwlykslfefde!
Heil'ge snoer, die harten bindt!
Schitt'rend goud doe vorsten pralen —
Niets kan by 't genoegen halen,
Dat men smaakt door vrouw en kind.

ô Hoe effen wordt ons leven,
Als een vrouwenhand ons leidt!
Dreigend leed doet mannen klagen,
Vrouwen lyden en verdragen —
Vrouwen tov'ren zaligheid.

En — zien wy ons zelv' herleven,
En ons beeld in 't kind geprent ...
Dan is 't heil ten top gerezen ...
Dan .... Doch vader moet men wezen,
Eer men vaderliefde kent.

Dierbaar wyf! ik voel uw grootheid,
Dankbaar, vol erkentenis!
't Schoonste pronkbeeld op deze aarde,
't Meesterstuk, dat de Almagt baarde,
Is een' vrouw, die *moeder* is.

Zoude ik dan deez' dag niet vieren,
Die zó zeer myn hart verblydt?
Ja! ik mogt dit liedjen kwelen —
't Zy, by deze feesttonelen,
Aan myn wyfjen toegewyd!

Niet ongelukkig slaagt ook de Heer SPANDAW in die soort van korte dichtstukjes, die, in weinige regels, veel zeggen. Zie hier een voorbeeld.

HET HUWLYK.

Het huwlyk is een' wyde zee:
Slechts hy komt aan een' veil'ge reê,
Die liefde en deugd tot lootsen heeft,
En Pallas 't roer in handen geeft.

De Redevoeringen, allen uitgesproken in het Groninger Departement der Bataafsche Maatschappye: *Tot Nut van 't Algemeen*, zyn drie in getal, getiteld: PUBLIUS VALERIUS POPLICOLA; *Aanmerkingen over het Natuurlyk Kwaad*; Betoog, *dat de beletselen en tegenwerkingen, dien de Volksverlichting, tot dus verre, ondervindt, voor een groot ge-*

deel-

deelte, zyn toe te schryven aan ene valsche verlichting. Zy verkondigen den Man van oordeel en gezond verstand, en die het met de zaak van redelyken Godsdienst en mannelyke deugd wel meent. —— De Afbeelding van den Heere GUIJOT bekleedt eene voegzame plaats in deezen Bondel. Naïf is de volgende regel uit het Byschrift van WITSEN GEYSBEEK.

Qui fait parler les doigts et écouter les yeux.

JOHNSON *of de Edelmoedige Goochelaar. In II Deelen. Zynde een Vervolg van* SCHILLERS *Geestenziener, uit de papieren van den Graaf van O**, en door denzelfden Schryver. Uit het Hoogduitsch. In den Haage, by* J. C. Leeuwestyn. *In gr. 8vo. 580 bl.*

Een aangenaam geschenk, ook voor zulke Lezers, die den Geestenziener niet kennen, daar deze Geschiedenis toch een op zichzelven staand geheel uitmaakt: ene Geschiedenis, intusschen, zo belangryk, zo vele byzonderheden bevattende, en zo aaneengeschakeld echter, dat het ons niet doenlyk schynt, enigzins ter voldoening onzer Lezeren, het geheel in het kort op te geven; en waar uit wy ook moeilyk een afzonderlyk stuk kunnen nemen, voldoende genoeg om den Lezer te doen oordelen over de waarde van deze Roman. Wy hopen dus, dat ons gunstig gevoelen genoegzaam zal zyn om dit Werk vele Lezers te winnen. JOHNSON is indedaad meer dan edelmoedig; een groot man, wiens verstand en hart op iedere bladzyde zeer voordelig uitkomt; — een Gochelaar, maar uit de edelste beginselen; redder van ieder mensch, daar hy kan of mag; weldoener van allen, waarop hy werken kan; onvermoeid in weldoen; vriend en redder voor byzondere persoonen en geslachten, voor een geheel volk, en een zegen voor het menschdom.

Hier of daar wordt de waarschynlykheid wel eens te buiten gegaan in ons oog; doch wy vonden niets, dat toch niet mooglyk was; en van wegen de aandoenlyke opwekking van ons gevoel, en de stemming tot al wat goed en edel is, door de lezing van dit versierd verhaal, kunnen wy gemaklyk nu en dan ene kleine onwaarschynlykheid over het hoofd zien. Gelyk het betaamlyk is in ene Roman, zo is de held van het stuk ook minnaar, en *post varios casus* verkrygt hy zyne beminde, en wordt aan het eind van het stuk gelukkig echtgenoot en vader.

Enen Gochelaar als JOHNSON kan men dulden niet alleen; *mundus vult decipi*; maar, daar de booste mensch niet zelden ook de bygelovigste is, zo waren Mannen als JOHNSON zeer te wenschen, opdat men de boosheid met zodanige wapenen bestryden en bedwingen mogt. Wy wenschen iederen Gochelaar

laar JOHNSONS verstand, JOHNSONS hart; dan zullen deze Mannen meer doen, dan op de Kermisfen rondreizen; en als zy *à la Johnson* hunne kunst gebruiken, zullen wy dezelve, in enige jaren althands nog, niet onder de ydele kunsten rangschikken; en ene Kermis, waarop vele Gochelaars verschynen, wordt dan voor den bozen een schrik, maar voor den deugdzamen een aandoenlyk feest. *Pia desideria!* Intusschen moeten wy ons tot nog toe met zulk een Man in een Boek behelpen.

Merkwaardige Byzonderheeden van eenen Gierigaard, gelyk men tot heden weinig voorbeelden vindt: zynde de Levensbeschryving van JOHN ELWES MEGGOT, Esq. *Een Man, die, met een Rykdom van Agt Millioenen, een Kraaijen-Nest tot zyne verwarming, een hard Ei tot zyne spyziging nam; doch, met de zonderlingste tegenstrydigheid, dwaaze Verkwisting met onbegrypelyke Kaarigheid paarde. Uit het Engelsch. Te Rotterdam, by* W. Locke en Comp. 1803. *In 8vo.* 103 *bl.*

De Tytel geeft het rechte denkbeeld reeds van deze Levensgeschiedenis. Het schieten van verbazende geldsommen aan Projectmakers, en op Yzerwerken, die nergens bestaan, en het wagen van grote sommen in het Spel, laat zich zeer wel met dien hogen trap van Gierigheid vereffenen, waartoe deze Man, wiens gelyke wel nimmer bestond, was geklommen; maar onbegryplyk is het, dat hy aanzienlyke sommen aan zyne medeleden in het Huis der Gemeenten, toen hy van hetzelve lid was, zonder enige zekerheid te verlangen, heeft opgeschoten; en nauwlyks kunnen wy geloven ene daad van edelmoedigheid, hier almede aangetekend, — het ongevergd uitreiken, namentlyk, van ene goede somme gelds aan enen Officier, alleen omdat deze de Vriend was van zynen Zoon, en deszelfs voorkomen hem beviel. Maar ook in een ander opzicht bewyst dit *non plus ultra* van Gierigheid, dat de Mensch voor den Mensch een raadsel is: hy was niet alleen strikt rechtvaardig en eerlyk, onomkoopbaar, en een man van geweten in alle gevallen, maar yverig en nuttig in zynen post, en in het Lager-Huis een nuttig en werkzaam medelid; en toch was Geld zyn enige behoefte en geheel en al zyn God. Een Man van zulk een rykdom, als waarvan de Tytel bericht doet, voedt zyn Paard met het weinige hooi, dat toevallig aan ene heg bleef hangen, omdat het geen geld kostede; en waagt zyn leven om den halven stuiver uit te winnen aan een tolhek; en, by een hoogst gevaarlyk en smartlyk ongemak aan zyn been, zoekt hy den goedkoopsten Heelmeester, dien hy vinden kon, dingt vooraf, uit en daar na, over het loon, en kort hem,

maar

na de gelukkig volbragte genezing, nog enige weinige stuivers af, — en at met smaak den kleinen Snoek, die reeds door enen groten gegeten was!

Meer andere stalen van Gierigheid buiten voorbeeld mag de Lezer in deze Geschiedenis zelve opzoeken; terwyl wy ons vergenoegen met nog enig verslag te doen van de werkzaamheden van des Heren ELWES Knecht; in de hoop, dat, in de tegenwoordige dagen van bezuiniging, onze Dienstboden aan hem wel een voorbeeld zullen willen nemen.

„ Des ochtends ten vier uuren, begon zyn arbeid met het „ melken der koeijen, dan het *déjeuner* gereed maaken, „ daarna de groene niet geheel nieuwe livrey-rok aangetrokken, wanneer hy naar de stal stapte, de paerden „ roste, tuigde en zadelde, vervolgens op de honden los, die behoorlyk gereed gemaakt en door hem uit „ de hokken te voorschyn gebracht wierden, in welken tusschentyd zyn meester zich, met het gezelschap wanneer hy „ zulks by zich hadt, gereed hadt gemaakt en dan een zoodanigen spoed maakte om naar het veld te komen, dat den „ armen drommel naauwlyks tyd hadt om zich te ontnuchteren „ en eenig voedzel te gebruiken: na het eindigen der jacht, „ waarvan hy somtyds zoo vermoeid terug kwam, dat hem, „ als het ware, de tong uit de mond hing, moest hy weder „ aan het paerden-rosfen, dan de tafel voor het *diner* dekken, het eeten opsjouwen en gezwind achter de tafel „ staan, om naar de oogen der aanzittenden hun te bedienen: ter loops na het eindigen van zyn oppasserschap een „ brok in de mond steekende, moest sinjeur alweêr naar het stal „ om de paerden te voeden, waarna de tyd wederom verstreeken was dat de koeijen moesten gemolken worden, „ de honden gevoed en agt paerden naar de jacht stal geleid, die daar alle nachten, éven als de piquet-paerden „ by de Cavallerie, in order moesten staan, zoo dat, behalven nog veel huiswerk, als klederen uitkloppen, 'er „ knoopen aannaaijen, wanneer die af waren gevallen, naden dicht maken, als die uit waren gescheurd, schoenen „ en laarsen poetzen, zyn meester de baerd afscheêren, „ het hair rangeeren, zyn bed schudden, paerdetuigen schuuren, stallen schrobben, honden-hokken schoon maaken, in „ 't kort, tot het verrichten van al dat werk, waartoe men „ anders vier persoonen zoude gebruiken, en by al dat „ slooven en tobben kon de arme sukkel nog geen dank „ behaalen, maar wierdt door zyn genadige en milde meester nog zeer dikwyls met den naam van *luien hond* vereêrd, „ vooral wanneer het tyd was om hem zyn gering loon toe „ te tellen, dan was het gemeenlyk: dien schelm van een „ luiaard wil voor niets te doen nog betaald worden!"

Deze proeve zal ook genoegzaam zyn om te bewyzen, dat de Vertaling juist niet onder de uitmuntendste kan gerekend worden.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

De Joodsche Oudheden ontvouwd en opgehelderd door H. E. WARNEKROS, *Philos. Doctor te Grypswalde. Uit het Hoogduitsch, naar de tweede verbeterde en vermeerderde Uitgaaf.* 'Te *Leyden*, by A. en J. Honkoop, 1804. *In gr. 8vo. Te zamen* 763 *bl.*

Het Werk, waarmede wy thans onze Leezers bekend maaken, draagt allezins blyken van den yver, de belezenheid en oordeelkunde des Schryvers. De moeite in het verzamelen van veele bouwstoffen, zo wel uit den ryken voorraad van de gedenkstukken der oudheid, als uit dien van laatere tyden, en de wyze, waarop dezelve verwerkt zyn, kunnen hiervan getuigen. Ongemeen veel vinden wy hier als opeengepakt, en echter genoegzaam uiteengezet om een goed geheel te leveren. De aanwyzing van menigvuldige Schriften, inzonderheid vervaardigd door geloofwaardige Reizigers, geeft den onderzoeklievenden geduurig gelegenheid tot nader vergelyken van de oude berichten met laatere waarneemingen; en het licht, 't welk, in 't voorbygaan, over veelvuldige, inzonderheid figuurlijke Bybelsche gezegden, verspreid wordt, is van grooten dienst tot goed verstand der geheiligde oirkonden. Niet alleen voor Geleerden, maar ook voor minder geoeffenden onder onze Landgenooten, is dit Werk, van daar, nuttig; zy mogen het rangschikken onder de gepaste hulpmiddelen, ter bevordering der waare Bybelkennis; en zy zullen van hetzelve, met vrucht, zich kunnen bedienen, die gewoon zyn, met dat loflyk oogmerk, de oorspronkelyke voortbrengsels van eenen VAN VLOTEN, VAN HAMELSVELD, MUNTINGHE en anderen, in onze taale, te gebruiken.

Het *Voorbericht* levert eene oordeelkundige schets van de bronnen, waaruit men, ten aanzien der heilige Oudheden, scheppen kan en moet. De *Bybel* is de rykste;

en, om zich den rechten weg tot dezelve te baanen, is de kennis der gezamentlyke Oostersche taalen en verscheidene oude overzettingen noodzaaklyk. Het getuigenis van PHILO en JOSEPHUS komt voorts in aanmerking, wanneer het geen ten hunnen tyde gebeurd is de aandacht bezig houdt; terwyl men hen niet hooger dan als Uitleggers kan rekenen in zaaken, die vóór de Babylonische Gevangenis gebeurden.

Komt, in het gebruik deezer Schryvers, by de Joodsche Oudheden, de *Kritiek* te pas, dezelve moet tot den hoogsten trap gedreven worden ten aanzien van alle *Grieksche* en *Latynsche* Schryvers, voor zo verre die ook hier en daar eenig naricht geeven van de *Hebreërs*, en van hunne gebruiken en lotgevallen.

De *Talmud* verklaart veele duistere gebruiken, *doch* verleidt ons ook dikwerf door grove misstellingen en laffe fabelen, vooral ten aanzien van de overoude zeden der Hebreërs. Buiten den Bybel, waren het slechts mondelyke overleveringen, welke, naa de Babylonische Ballingschap, en in laatere tyden, zedert den opbouw en de verstooring des tweeden Tempels, de berichten van oude gebruiken en instellingen der Jooden bevatteden. Hieruit ontstond, ten tyde van Keizer ANTONINUS PIUS, de *Mischna*, of de tekst; — honderd jaaren laater werdt de *Gemara*, of de uitlegging van dien tekst, geboren; en beide vormden den *Jerusalemschen* en *Babylonischen Talmud*. — Zouden nu wel in dit Werk de oude gebruiken der *Hebreërs* onvervalscht opgegeven zyn? — Voorbeelden van het tegendeel worden 'er gevonden; en 't verschil van zeden der Aartsvaderen en Israëlieten, met die in den Talmud aangeprezen of verboden zyn, beneemt aan denzelven, vóór de Babylonische Gevangenis, alle gezag. WOLF, maar vooral LIGHTFOOT waren voorstanders, VOSSIUS een verachter van den Talmud. Aan weerszyden overdrevenheid; doch bedenkende, dat men doorgaands, in de Rabbynsche schriften, uit eenen grooten hoop onzin, slechts één korreltje wysheid verzamelt, zal 't niet moeilyk vallen te beslissen, wie het naast aan de waarheid zy.

De schriften der *Arabiëns*, vooral hunne *Gedichten en Koran*, leveren milde bronnen. Hebreërs en Arabiërs waren oorspronkelyk één Volk, hadden eenerlei Zeden en Gebruiken. De gebruiken der *Bedouinen* komen vooral zeer naauwkeurig met de aartsvaderlyke overeen.

In

In het binnenste van Arabien zyn de zeden meer onveranderd gebleven dan aan de zeekusten. De eersten zyn steeds onverwinbaar geweest. ALEXANDER DE GROOTE, de Persiaanen, de Romeinen, de Turken, hebben hen nooit kunnen overheeren; schoon de laatsten zulks nog heden ten dage voorwenden. By deeze vryheidminnende Arabieren zyn voorhanden eene menigte Gedichten, wier voornaame inhoud, over het recht der gastvryheid, de bloedwraak, liefde en dapperheid loopende, voor de Hebreeuwsche Oudheden gewigtig is. —— Liefhebbers zyn de Arabieren, daarenboven, van Spreuken, die hunne denkwyze en zeden doen kennen. H. A. SCHULTENS heeft deswegen, door eene kleine proef uit de verzameling van MEIDANI's *spreekwoorden*, een kostbaar geschenk nagelaaten. — In den *Koran* vindt men veele Gebruiken, die geheel overeenstemmen met de Hebreeuwsche: zo zyn ook de Burgerlyke Wetten met de Gebruiken der Arabiërs overeenkomstig.

Offschoon men, eindelyk, behoedzaam zyn moet in het gebruiken, verdienen echter de laatere Reisbeschryvingen eene aanzienlyke plaats onder de bronnen, waaruit men opheldering van de Joodsche Oudheden ontleenen kan. Bovenal verdienen hier de voorkeur zulke narichten, die ons bekend maaken met Arabiën. Van ongemeenen dienst kunnen vandaar zyn, wanneer zy met oordeel gebruikt worden, de vruchten der naspooringen, te werk gesteld door een ARVIEUX, NIEBUHR, RUSSEL, MAILLET, NORDEN, SHAW, TOURNEFORT, POCOCKE, MAUNDRELL, TAVERNIER, SCHULTZ, KORTE en anderen.

Uit dit kort uittrekzel des breedvoerigen Voorberichts ziet men ten overvloede, uit welke bronnen onze Schryver geput heeft, in het zamenstellen des Werks, van welks hoofdinhoud wy nu verslag zullen geeven.

Over het *woonen in Tenten* wordt in het eerste Hoofdstuk gesproken, en aangewezen dat dit het alleroudst gebruik was, en voor zeer aanzienlyk werdt gehouden — waar van JABAL de eerste uitvinder was — die, byeenverzameld, het aanzien van Dorpen hadden — waarschynlyk uit grove zwarte stoffe bestonden; terwyl die der aanzienlyken verscheidene overdekzels hadden, en in onderscheidene vertrekken door voorhangzels verdeeld waren — voor welker ingang men gewoon was

een boom te planten, onder welks schaduw men zich verlustigde (*Gen.* XVIII: 4. *Jos.* XXIV: 26. *Richt.* IV: 5, 11); van waar ook dikwyls de spreekwyze ontleend is, voorkomende *Ps.* LII: 10. XCII: 14; — in welke Tenten niet veel huisgeraad was; waarin men, naar Oostersch gebruik, zich op den grond nederzettede, die of met een kostbaar tapyt, of ook slechts met een stuk leder, of met eene stroomat, welke voor tafel, stoel en bed dient, bedekt is (*). Op die wyze was ook het vloerkleed, waarop NEBUCADNEZARS throon geplaatst werdt, gesteld. (*Jer.* XL. 10.) Waarschynlyk behoort ook hiertoe de plaats, *Richt.* IV: 8. Het vertrek, waarin JESUS het Paaschfeest hield, was ἐστρωμένον, met een tapyt bedekt (*Mark.* XIV: 15. *Luk.* XXII: 12. Zo beschryven ons ook ARVIEUX, NIEBUHR en SHAW de hedendaagsche Arabische tenten zonder huisgeraad (†). Zelfs by de aanzienlyken in *Sardinien*, byzonder op het land, vindt men geene stoelen, maar de Adelyke Dames zetten zich neder op den grond (‡).

Op deeze wyze bevat elk Hoofdstuk verscheiden Afdeelingen, en iedere Afdeeling veele byzonderheden, die ongemeen kort, doch duidelyk, en meest derwyze byeengevoegd zyn, dat zy ter opheldering tevens van byzondere Bybelplaatzen strekken. Gelyk de Bybelplaatzen, waarin de Oudheden, waarvan gesproken wordt, voorkomen, naauwkeurig in den tekst vermeld worden, even naauwkeurig, en uitvoerig tevens, vindt men aan den voet der bladzyden de aanhaalingen uit vroegere en laatere Schryvers; gelyk uit het nu bygebragte genoegzaam blykbaar is. Zeer weinige bladzyden worden in dit veelbevattend Werk gevonden, die zulke aanhaalingen missen.

Op

(*) *Koran Sur.* II. 20. Vergel. LV. 54.

(†) ARVIEUX, I. p. 208. III. p. 166. DE LA PORTE, I. p. 219. II. p. 424. HÖST, *Nachrichten von Marokos und Fes*, p. 127. NIEBUHR, *Reisb.* I. bl. 233. II. 273. *Beschreibung von Arab.* p. 60.

(‡) BJORNSTAL, *Briefe*, III. p. 3. Verg. *Ostindische Missionsberichte*, II. p. 620. SALMON, *Tegenwoordige Staat van Japan*, H. 5. DAPPER, *Besch. d. Barb.* f. 168. De Vrouwen in Noord-Ysland zitten niet op stoelen en banken, maar, naar de Oostersche wyze, op den grond, op eene mat, of schaapsvel. Zo doen insgelyks de *Laplanders*.

Op de vermelde byzonderheden wegens het woonen in Tenten volgt een verslag van den aart der *leefwyze in Holen*, 't welk zo onedel was, als het woonen in Tenten aanzienlyk geagt werdt; en van welke leefwyze reeds vroeg gewag is, ter plaatze (*Gen.* XXXVI. 20) waar van een Volk gesproken wordt, waarmede ESAU zich verzwagerde (vergel. *Deut.* II. 22.) De *Enakieten* waren ook spelonkbewooners. De *Raphaim* woonden, even als de *Amorieten*, in holen; en van zulke holen werdt 'er eene menigte in Palæstina gevonden, enz.

Het *woonen in Huizen* is het onderwerp, in het derde Hoofdstuk verhandeld. Naar 's Schryvers gevoelen bloeide de bouwkunst by de Hebreërs niet. „ Wil men," zegt hy, „ zich op SALOMO's Tempel beroe„ pen, hoe klein, flecht en eenvoudig is hy! volgens „ 't oordeel van VOLTAIRE, 't welk met den By„ bel instemt." Dit zal sommigen vreemd voorkomen, en niet volkomen schynen te strooken met het geen H. VII. §. 23. vermeld is, ook ten aanzien van den muur van vierhonderd ellen hoogte, welke ten allen tyde door Bouwkundigen is bewonderd. Doch tot nader verstand wordt gewezen op J. D. MICHAELIS, Vertoog, *de Judaeis Salomonis tempore, architecturae parum peritis*; en op 's Schryvers eigene *Versuche aus der Litteratur, Weltweisheit und den schönen Wissenschaften*, T. I. f. 42. — De Huizen der Hebreërs waren niet van hout, maar van steenen, welke met wat hout ingewerkt wierden. In Palæstina was groot gebrek aan hout. De bouwstoffen waren *steenen met hout verbonden*, of *tichelsteenen*, door de sterke hitte der *Zon*, of door hulp des *Vuurs*, gebrand, enz. enz. — De Huisdeuren en Stadspoorten waren gemeenlyk met opschriften verzierd. — De *Plaats* was doorgaands in 't midden der Huizen: van daar dikwyls blootelyk תוך *het midden* (*Deut.* XXI. 12. *Richt.* XVI. 29) in het Grieksch *μεσον* (*Mark.* II. 4. *Luk.* V. 19.) genoemd (*). De plaats, of het Binnenhof, meest voorzien van eene groene plek, doorgaands ook van een waterbak of kom, diende voor talryke bezoeken, gehoorgeeving (*Esth.*

(*) By de Romeinen was het *Impluvium* op gelyke wyze ingericht. PLAUTI *Mil. glor. Act.* II. Sc. 2. CIC. *Orat. Phil.* L. II. c. 45. GELLII *Noct. Attic.* L. X. c. 15.

(*Esth.* V. 1, 2. VI. 4) onthaaling der gasten en den middagslaap, ook om zich te verlustigen. Een overgespannen kleed weerde den invloed der zonnestraalen. „ Deeze kleeden konden met strikken aan de leuningen „ van het dak zamen gerold en uitgespannen worden. „ Het eerste geschiedde by gelegenheid dat de geraakte „ van het dak in het Binnenhof nedergelaten werdt, „ *Mark.* II. 4. (*)." — De *Hebreër* vondt groot vermaak in *Tuinen* (*Pred.* II. 5. *Hoogl.* IV. 16.) In 't algemeen wordt alles, wat bekoorlyk is, met hoven en tuinen vergeleken (*Ezech.* XXVIII. 13. XXXVI. 35. *Joël* II. 3.) De *Arabier* stelt zich het eeuwig leeven voor, onder het beeld van een ryk bewaterden hof, enz. — Aan de huizen waren *Voorhoven.* De vreemde gaat niet in huis, maar blyft 'er buiten staan. De Heer des huizes gaat tot hem na buiten. NAAMAN en ELIZA strekken hiervan ten voorbeelde, 2 *Kon.* V. 11. vergel. *Gen.* XLIII. 16. — van welke gewoonte, door den Schryver, de voornaamste reden in de jaloerschheid der Oosterlingen gezocht wordt. — *Glazen vensters* moeten in het Oosten niet gezocht worden, offschoon het glas reeds in MOSES tyd uitgevonden was, (*Exod.* XXIV. 10. *Deut.* XXXIII. 18, 19. *Job* XXVIII. 17.) 't was, echter, zeer zeldzaam, en met edelgesteente in éénen rang. Glazen vensters zouden, daarenboven, in heete landen ongeschikt zyn geweest, om de zonnestraalen, en de belemmering der koele lucht. *Tralien vensters* (*Spreuk.* VII. 6. *Hoogl.* II. 9. *Richt.* V. 28. *Jerem.* XXII. 14. *Dan.* VI. 10. *Joël* II. 9.) (†) vervingen derzelver plaats. De Spiegels werden niet van glas, maar van metaal vervaardigd, niet tot opschik voor de kamer, maar voor den pronk der Vrouwen. SCHRÖDER geloofde echter het eerste (vergelyk *Exod.* XXXVIII. 8. 1 *Kor.* XIII. 12. *Sir.* XII. 2. *Boek der Wysh.* VII. 26.) By een plaveizel van een groot huis en paleis, werdt glas en kristal tot sieraad ge-

(*) SHAW p. 274. HÖST *Nachricht von Mar. und Fes*, p. 264.

(†) HÖST, *Nachricht von Marok. und Fes*, p. 265. LA ROQUE, p. 110. PETER LE VIEIL *Kunst aufs Glas zu mahlen*, T. I. k. 3. bewyst uit twee plaatzen, van LACTANTIUS en HIERONYMUS, dat eerst ongeveer tegen het einde der derde eeuw glas tot vensterraamen is gebruikt geworden. Verg. WINKELMANN's *Briefe an seine Freunde*, p. 35.

gebruikt (*Job* XXVIII. 18. *Ezech*. I. 22. *Hand*. IV. 2, 5.) (*). — In de volgende §§ van dit Hoofdstuk wordt gehandeld van de *Schoorsteenen*, *Bakovens*, *Vrouwen-vertrekken*, *Daken*, *Huisgeraad*, en 't geen, daartoe betreklyk, aan en in een Huis gevonden wordt; terwyl dit Hoofdstuk besloten wordt met aanmerkingen over het omringen der wooningen met eenen muur, 't welk CAÏN (*Gen.* IV. 17) het eerst te werk stelde, en alzo over het ontstaan van *steden* en *dorpen*, die nog in MOSES tyd zeer klein moeten geweest zyn, „ om dat „ agtenveertig steden, onder welken zich eenige der „ voornaamste en grootste in *Palestina*, als *Sichem*, „ *Hebron*, *Hesbon*, *Ramoth* bevonden, den Levieten, „ wier geheel getal van het mannelyk geslacht slechts „ 22600 beliep, ter wooning werden ingeruimd (*Num.* „ III. 39.)" enz. — De Oosterlingen stellen zich de Steden voor als Vrouwen, onveroverde Steden als ongerepte Maagden, veroverde als geschondene Vrouwen, de Hoofdstad als *Moeder*, de kleinere Steden als *Dochters*. (2 *Kon.* XIX. 21. *Jes.* XXIII. 12. 2 *Sam.* XX. 19. *Num.* XXI. 25, enz.)

Uit deeze opgave van den inhoud der drie eerste Hoofdstukken zal den Leezer genoegzaam kunnen blyken de trant, waarop de Schryver zyne taak bewerkt. Deeze drie Hoofddeelen bevatten 98 bladzyden; het geheele Werk, groot 700, is in LV Hoofdstukken verdeeld, en voorzien van een breed *Register* der voornaamste Zaaken; waarby wy gaarne gewenscht hadden een dergelyk Register van de Schriftuurtekstan, die in dit Werk opgehelderd worden.

Een onmatige lengte zoude ons verslag bekomen, indien wy wilden voortgaan met een beknopt uittrekzel van alle de Afdeelingen te leveren. Wy moeten ons nu vergenoegen met de opgave van de tytels der Hoofdstukken.

Hoofdst. IV. Van de *Veefokkery*. V. *Bronnen*, *Putten en Waterbakken*. VI. *Jagt en Rovery*. VII. *Akkerbouw*. VIII. *Plaatzen der Godsdienstoeffening*. IX. *Geestelyke Persoonen*. X. *Inkomsten der Priesters en Levieten* XI *Offeranden*. XII. *Feestdagen*. XIII. *Afgodsdienst*. XIV. *Reinigin-*

(*) LE VIER. als bov. T. I. k. 3. MICHAËLIS *Artificialia V. T. en Coramo illustrata*, enz. enz.

gingen en Onreinheid. XV. *Eeden, Verbonden en Geloften.* XVI. *De natuurlyke Gesteldheid van Palestina.* XVII. *Staatsinrichting.* XVIII. *Koningen.* XIX. *Straffen.* XX. *Vrysteden.* XXI. *Oorlog en het Krygswezen.* XXII. *Lyfeigendom.* XXIII. *Koophandel.* XXIV. *Geld.* XXV. *Gewigten, Maaten, Elle.* XXVI. *Groeten en Eerbewyzen.* XXVII. *Geschenken.* XXVIII. *Gastvryheid.* XXIX. *Vermaaken.* XXX. *Spyzen.* XXXI. *Kleeding.* XXXII. *Amuleten en Opschik.* XXXIII. *Sluier.* XXXIV. *Blanketten, Verwen en Inbranden.* XXXV. *Schoenen.* XXXVI. *Vrouwen.* XXXVII. *Trouwplegtigheden.* XXXVIII. *Leviraathuwlyk.* XXXIX. *Veelwyvery; Bywyven.* XL. *Vruchtbaarheid der Huwlyken.* XLI. *Voorrechten der Eerstgeboornen.* XLII. *Pligten der Ouderen jegens de Kinderen, en der Kinderen jegens de Ouders.* XLIII. *Vaderlyke Magt, en het straffen der Kinderen.* XLIV. *Verboden Huwlyken.* XLV. *Hoerery en Egtbreuk.* XLVI. *Egtscheiding.* XLVII. *Hebreeuwsche Taal en Geleerdheid in 't algemeen.* XLVIII. *Opvoeding en de Schoolen der Profeeten.* XLIX. *Dichtkunst.* L. *Muziek.* LI. *Tydreken- Geslachtreken- en Rede-kunde.* LII. *Sterrekunde en Verdeeling des Jaars. Dag en Nacht.* LIII. *Bezweerders, Waarzeggers en waare Propheeten.* LIV. *Mechanische Kunsten, Handwerkers en Dagloonérs.* LV. *Rouw en Begraafenis.*

Zoo veel heeft de verdienstelyke Schryver in dit Werk verhandeld, en wel op eene wyze, dat hetzelve en veelbevattend en te gelyk beknopt mag genoemd worden. Onder het doorleezen stuitten wy wel eens op uitdrukkingen, die of hadden kunnen wechgelaaten, of wat nader hadden dienen gestaafd te worden. In het Hoofdstuk *over de Offeranden* b. v. wordt van derzelver aart gesproken, en gezegd dat Dankoffers Gode aangenaamer waren dan Zondoffers; „ doch daar deeze, wanneer zy Hem in oprechtheid gebragt werden, de vergeeving met zich voerden, en een voorbeeld van het toekomend groot offer voor de zonden der gantsche waereld zyn moesten, zo waren zy noodzaaklyk, en hadden een heilzaam oogmerk." — Hier had, vooreerst, onderscheid kunnen gemaakt worden tusschen kwytschelding van burgerlyke straf, en 't geen wy nu gewoonlyk door vergeeving verstaan, met aanwyzing, welk denkbeeld hier gelden moet. — Maar, ten anderen, had de Schryver, by zyne uitdrukking wegens het vooraffchaduwende der wettische Zoenoffers, ten min-

minsten eenen en anderen Tekst dienen by te brengen, volgens zyne doorgaande gewoonte, waaruit blyken kon, dat dit voorafschaduwende niet tot de bloote Hypothesen van Godgeleerde zamenstellen behoorde. Beter ware het misschien, in een Werk van deezen aart, als alleen Geschied- en Oudheid-, en van deezen kant Uitleg-kundig, soortgelyke uitdrukkingen te vermyden.

Bl. 170 leezen wy: „ *Zondoffers* חמאות (moet zyn „ חטאות) bragt men by het begaan van zonden, wanneer men, uit dwaling, tegen een verbod des Heeren „ gezondigd had." Voorts wordt derzelver verdeeling vermeld in *grootere* enz. terwyl wy § 20 des zelfden Hoofddeels gewaagd vinden van *Schuldoffers*, אשמות, „ die gebragt werden wegens verzuim of nalaating van „ een Gebod." —— Bekend is de moeilykheid om de juiste onderscheiding tusschen Zond- en Schuld-offers aan te wyzen. Van deeze moeilykheid rept de Schryver geen woord — onderscheidt de laatste van de eerste, op het voetspoor van anderen, ten aanzien van de gelegenheden, by welke dezelve geofferd werden, en daarenboven, door de laatste eene *zeer matige* straf te noemen. Doch in het optellen van de gevallen, waarin beiderlei offers moesten gebragt worden, vinden wy by onzen Schryver dezelfde aangehaald, en zelfs met denzelfden Schriftuurtekst, zo wel voor de Zond- als voor de Schuld-offers; b. v. § 19. 't *Zond-offer* werdt ook gevorderd, „ 1°. Wanneer een Vrouwspersoon van een „ lang aanhoudenden bloedvloed gereinigd was, bragt „ zy een tortelduif of jonge duif. (*Lev.* XV. 25—30)" en in § 21. Een *Schuld-offer* werdt gebragt, „ 1°. „ Wanneer een Vrouwspersoon van een lang aanhou„ denden bloedvloed gereinigd was, bragt zy een tor„ telduif of jonge duif. (*Lev.* XV. 25—30.)" — Dit moet den naauwkeurigen Leezer in de war helpen, en doen vraagen, welk dan daar ter plaatze het onderscheid tusschen het Zond- en Schuld-offer zy. Doch hier is eene misstelling, naardien *Lev.* XV. 30 niet van een *Schuld-* maar van een *Zond-offer* gewaagd wordt. En over 't geheel had hier behooren vermeld te worden de moeilykheid, om in de plaatzen der wet, waar van Zond- en Schuld-offers gesproken wordt, altyd de naauwkeurige schifting te maaken; waarvan onder andere *Lev.* XIV. ten voorbeelde dienen kan; om nu niet

 aan

aan te haalen de verschillende gevoelens, welke deswegen door OUTRAM, MICHAELIS en anderen, bygebragt zyn.

Niet van gewaagdheid schynt ook te kunnen vrygepleit worden het gezegde bl. 198. „ Waarschynlyk is de „ oorsprong der gruwzaame menschenoffers uit ABRAHAMS Geschiedenis (*Gen.* XXII.) af te leiden, en „ naderhand door JEPHTA's opoffering zyner dochter „ (*Richt.* XI. 31, 39) versterkt geworden (*).” — Van waar dit besluit: wyl 'er dadelyk geen menschenoffers in die gevallen Gode werden toegebragt — immers door ABRAHAM niet; en wie beweert nu nog, dat de Dochter van JEPHTA, in een eigentlyken zin, geofferd, of op een altaar omgebragt en verbrand is? —— *Van* waar dan ook de Afgodendienaars, vóór de Hebreeuwen, die afgryzelyke gewoonte ontleend hebben; zeker is het, dat de Hebreërs het offeren der Kinderen aan den Moloch van de eersten geleerd hebben.

Geen algemeenen byval zal wyders vinden de stellige verklaaring bl. 216. „ Tegen het doen van Eeden in „ den daaglykschen omgang yverde JESUS (*Matth.* V. „ 33—37.) doch verbood op geene plaats het gebruik „ van den Eed.” Zy, die in des Heilands woorden, even gelyk in die dezelve voorafgaan, eene duidelyke tegenstelling vinden, zullen dit niet toestemmen, — nog minder echter erkennen „ dat PAULUS in zyne Brieven plegtige „ Eeden gedaan heeft” (*Rom.* IX. 1—5. 2 *Kor.* I. 23;) welke verzekering, met de aangehaalde plaatzen uit die Brieven vergeleken, geen steek zal houden in de oogen van hun, die den Eed in de Christelyke Oeconomie zo ongepast houden, als dezelve gepast was in de *Mosaische Bedeeling*.

In het XLIX Hoofdst. *over de Dichtkunst*, § 3, zal het stellige in de uitdrukking: „ MOSES Heldendicht, „ JOB, hoe voortreffelyk! hoe regelmatig!” — daar dit toch zo algemeen aan MOSES niet wordt toegekend — minder over 't geheel, onzes agtens, bevallen, dan het beknopte en fraaje tevens, 't welk nopends het Charakteristieke der Profeeten in deezervoege te leezen staat: „ Willen de Profeeten een groot ongeluk, en den on„ dergang eens Volks beschryven, dan heffen zy den „ klaagtoon aan, 't geen vooral JESAÏAS en JEREMIAS „ doen.

(*) HUETII *Dem. Euangel. Prop.* IV. c. 3. § 2.

„ doen. HOSEAS is meer een verhaalende dichter. JOËL
„ bezit eene ſterke maate van verbeeldingskracht, en
„ eenen rykdom van ſchoone gedachten, welken hy
„ met een fyn pinſeel, doch ſomtyds iets overdreven,
„ ſchetst. In AMOS vindt men geene hooge vlucht
„ van verrukking, maar evenwel fraaje tekeningen en
„ gelykenisſen, welke hem het herderleven aanboodt.
„ OBADJA heeft geheel geen dichtvuur. MICHA is een
„ koude navolger van den vuurigen JESAÏAS. NAHUM
„ wederom een vuurige Zanger, vol verheeven ſchoo-
„ ne beelden. ZEPHANJA ſtemt zyne lier nu eens tot
„ ſchrikkelyke, dan tot klaagende, zachte en ſmeltende
„ toonen. HABAKUK's ſtyl is uitnemend ſchoon; trou-
„ wens hy had JESAÏAS tot zyn groot voorbeeld geko-
„ zen. In zulk eene luisterryke ſchoonheid prykte de
„ Hebreeuwſche Dichtkunst voor de Babyloniſche bal-
„ lingſchap, doch naa deezen tyd verloor zy allengs-
„ kens haare pracht en verheevenheid. DANIEL is wel
„ ryk in beeldtenisſen, welke met geleerdheid en kunst
„ uitgedrukt zyn; evenwel behaagt ons zyne taal en
„ toon niet; en nog minder bekoort ons de ſchryſtrant
„ van ZACHARIA. HAGGAI heeft geen vlucht van
„ verbeeldingskracht, maar verhaalt geheel zinne-
„ lyk; en MALEACHI bemint meer den onderwyzen-
„ den toon."

Zonderling is buiten twyffel de aanhef van het LIIſte Hoofdſtuk: „ Indien men met zekerheid bepaalen kon-
„ de, dat de ſterren, welke (*Gen.* I: 16.) op den vier-
„ den dag van God geſchapen werden, ook de vaste
„ ſterren mede inſlooten, dan hadden natuurlyk, vol-
„ gens Aſtronomiſche regelen, de eerſte menſchen
„ zich, al ſpeelende, eene groote kennis des Hemels
„ moeten verkrygen: doch wy vinden by hun van
„ deeze wetenſchap niets opgetekend, en over het ge-
„ heel lag zy by de *Hebreërs* in eene groote duisternis."
Wy moeten bekennen, in deeze redeneering van den Heer WARNEKROS ook eene groote duisternis te ontwaaren. Zou hy dan twyffelen, of, wyl de oude Hebreërs geene Aſtronomisten waren, de vaste Sterren, 't zy dan op den vierden dag, of vroeger, geſchapen, voor de vroegſte bewooners deezer Aarde zigtbaar geweest zyn?

Ook zal niet zonder opmerking gelezen worden de *Noot* No. 6, op § 4 des zelfden Hoofdſtuks; in welke § door

door WARNEKROS beweerd wordt, . ,, dat עיש, anders ,, ook עש geschreven (*Job* XXXVIII: 32), de *Groote* ,, *Beerin* betekent, of den *Wagen*." In de bedoelde *noot* zegt de Heer WARNEKROS ter opheldering: ,, Men ,, moet zich hier byzonder verplaatzen in de streeken ,, van *Damascus*, en in den tyd van MOSES, toen de ,, Groote Beerin nader aan de pool stond, dan tegen- ,, woordig." Deeze *noot* had, onzes agtens, nog wel eene opheldering of redengeving van het daarin gestelde kunnen lyden.

Eindelyk trok onze aandacht het gezegde op bl. 669, § 17. ,, Zomtyds werdt den gestorvenen ter eere een ,, *Grafteken* opgericht (*Gen.* XXXV: 20. enz.) en van ,, die soort was ook het Monument van *Zoutstukken*, ,, het welk de Zoonen van LOT, (*welke Zoonen?*) die ,, aan den oever der zoutryke doode Zee woonden, ,, voor hunne door 't vuur verbrande moeder oprichte- ,, den." (*Gen.* XIX: 26) Wy voor ons kunnen dit uit de aangehaalde plaats niet opmaaken, en bezitten het Werk van HERM. V. D. HARDT *Ephem. Philol. Disc.* IV. p. 70. niet, 't welk aan den voet der bladzyde geciteerd wordt, om zulks daarin verder te kunnen nazoeken. Misschien zullen 'er gevonden worden, die deeze gedachte van den Heer WARNEKROS willen geplaatst hebben onder dergelyke vreemdigheden, als, ten aanzien dier *Zoutpilaar*, onder andere, te leezen zyn in het Werkje van SAUBERTUS *de sacrificiis veterum*, ter plaatze, waar hy, van het *zout* spreekende, by de offers gebruikt, zich over Lots vrouwe, of den Zoutpilaar, waarvan *Gen.* XIX: 26 melding is, eene tamelyk breede uitweiding veroorlooft.

Dan het wordt tyd af te breeken. In weerwil van de nu geopperde aanmerkingen, beschouwen wy het Werk, over 't geheel, als van dien aart, dat wy, ten besluite, ons verpligt rekenen, in de eerste plaats den Schryver, maar ook nevens hem, den Vertaaler en Uitgeever dank te betuigen voor het geen zy ons in dit voortreflyk Werk, ter bevordering van de kennis der Joodsche Oudheden, geschonken hebben.

Ver-

Verdeediging van den Geopenbaarden Godsdienst, tegen deszelfs hedendaagsche Bestryders, door J. H. REGENBOGEN, *Dr. en Prof. in de H. Godg. enz. aan 's Lands Hooge School te Franeker. IIde Deel.* Gedrukt voor reekening van den Auсteur. *Te bekoomen te Franeker, by* D. Romar, 1803. *In gr. 8vo. 410 bl.*

De arbeidzaame Hoogleeraar REGENBOGEN laat al spoedig dit *tweede Deel* zyner *Verdeediging van den Geopenbaarden Godsdienst* volgen. Wy hadden, by de aankondiging van het *eerste*, onze verwondering te kennen gegeeven, dat de Schryver niet heeft kunnen goedvinden, zynen Leezeren iets van het plan, 't welk hy zich voorgesteld heeft, of van de meerdere of mindere uitvoerigheid, waarmede hy hetzelve denkt te behandelen, in eene Voorrede of Voorbericht, mede te deelen. Thans worden wy uit den droom geholpen, terwyl hy ons meldt, dat het, niet door zyn verzuim, maar door de schuld van den *Vergaarder*, is toegekomen, dat de door hem geschreven Voorrede niet voor het eerste Deel is geplaatst geworden; zynde dezelve, door een ongelukkig abuis, by een verkeerd Werk, en wel, *risum tenete!* voor eene *Verzameling van Romans*, die ter gelyker tyd uitgegeeven werd, gevoegd en verzonden. En nu zien wy dan, uit 't geen de Professor verder als Voorrede voor 't geheele Werk wil aangemerkt hebben, dat, gelyk wy by 't leezen van het eerste Deel reeds vermoed hadden, de geheele inhoud niet zal beantwoorden aan den titel. Volgends dezen zou men eene verdediging van den geopenbaarden Godsdienst zelven, tegen allerlei hedendaagsche bestryderen van denzelven, verwacht hebben. Maar uit de opgave van 't geen hy nu zegt te zullen behandelen, ontdekken wy, dat 's mans toeleg, onder dien algemeenen titel van *Verdeediging van den Geopenbaarden Godsdienst, tegen deszelfs hedendaagsche Bestryders*, zich alleen bepaalt tot wederlegging van de nieuwe wyze van Bybelverklaaring, by veele Duitschers, ECKERMAN, EICHHORN, NIEMEYER, HERDER, GABLER, HEZEL, ECK, THIESS, AMMON, KUINOEL, HENCKE, JUSTI, J. W. RAU en anderen aangenomen, met opzicht tot het geschiedkundig gedeelte der gewyde Schriften, en wel byzonder omtrent de verhaalen

van bovennatuurlyke en wonderdaadige tusfchenkomsten der Godheid, die, hoe zeer zy ook hebben moeten dienen om den Geopenbaarden Godsdienst te bevestigen, en in zoo verre met denzelven in 't naauwst verband ftaan, echter geenzins kunnen gerekend worden daarvan een gedeelte, veel min denzelven geheel uit te maaken.

In het *eerfte Deel* was een begin gemaakt met de verdediging van de echtheid der gefchiedverhaalen der Euangelisten. Dit wordt in dit *tweede Deel* voortgezet, en voorts de nieuwere uitlegkunde van het Nieuwe Verbond in eenige proeven voorgefteld. Men heeft daarvan nog meer in 't *derde Deel* te verwachten, en dan is de Hoogleeraar voorneemens over te gaan tot de voorfpellingen van JESUS, en die der oude Propheeten aangaande den Mesfias, en ook het verband tusfchen den Joodfchen en Christelyken Godsdienst, benevens de gelykheid der gefchiedenisfen, ten minften in eenige ftukken, te betoogen: waardoor dit Werk welligt tot *vier Deelen* zal uitdyen.

In dit Deel wordt (1) de echtheid der wondergefchiedenis uit eenige plaatzen in de Apoftolifche brieven betoogd, en verkeerde uitleggingen derzelven tegengegaan; (2) gehandeld over 't geen JOSEPHUS, PLINIUS, LUCIANUS, CELSUS, PLUTARCHUS en andere Schryvers uit den eerften tyd, omtrent JESUS en de door Hem verrichte wonderen, al of niet getuigd hebben; (3) over de echtheid der twee eerfte Hoofddeelen van MATTHEUS; (4) over de echtheid der drie eerfte Hoofddeelen van LUCAS; (5) de gewoone uitlegging van verfcheidene Euangelifche verhaalen verdedigd: — omtrent de verfchyning van Engelen aan ZACHARIAS, aan MARIA en aan de Herders; de ftem uit den hemel, *Matth.* III. en XVII. en *Joh.* XII; het ftillen der zee door het magtwoord van JESUS; het fpyzigen van eenige duizenden met een zeer geringen voorraad van visch en brood; het wandelen van JESUS op zee, (niet op het ftrand); de opwekking van den Jongeling te Naïn en van LAZARUS uit den dood; de verheerlyking van JESUS op den berg; den ftater in den mond van den visch, (niet in deszelfs opbrengst op de markt); en over de opftanding van JESUS uit het graf, ten betooge, dat het eene opftanding uit de dooden geweest is.

Men zal hier wederom verfcheidene gepaste en wel-
be-

beredeneerde aanmerkingen aantreffen, die, voor onkundige en ligtgeloovige Leezers van verscheidene uit het nabuurig Duitschland tot ons overgebragte Schriften, tot een tegengift kunnen dienen tegen 't gevaar, dat zy anders loopen, om tot twyfelzucht en allerlei gewaagde vooronderstellingen mede weggesleept te worden. Meermaalen, evenwel, dachten wy, by 't leezen van dit Boekdeel, gelyk ook by 't voorige: waarom toch den gemeenen man, eer 't noodig is, bekend gemaakt met zulke stoute, van den gewoonen weg zoo ver afwykende, verklaaringen der Bybelsche geschiedenissen? Zou 't niet beter zyn, zo men alleen uitheemsche Godgeleerden wil wederleggen, dit te doen in de taal der Geleerden, die ook buitenlands verstaan wordt, of ook in hunne eigen taal, 't geen mogelyk den Hoogleeraar REGENBOGEN niet zeer moeielyk zou vallen? Maar dan moest hy zich trachten te gewennen, om alleen de gevoelens te wederleggen, van welken hy meent te moeten verschillen. Wy kunnen naauwlyks gelooven, dat allen, welken hy, als bestryders van den Geopenbaarden Godsdienst, te keer gaat, het zoo erg met het Christendom meenen. Zy willen het ten minsten niet gezegd hebben, en zullen zich zekerlyk, door allerlei scherpe verwytingen en magtspreuken, voor de waarheid niet laaten winnen.

Leerredenen over de Geschiedenis van 's Heilands Geboorte, *door* JOANNES STEENMEYER, *in Leven Predikant te Vlaardingen. Te Utrecht*, *by* W. van Yzerworst, 1803. *In gr. 8vo. 205 bl.*

Meermaalen hebben wy verslag gedaan van onderscheidene lettervruchten van den Eerw. STEENMEYER. Ook deze Leerredenen, die wy thans aankondigen, had de arbeidzaame Prediker vóór zyne laatste en langduurige krankheid, waaronder hy eindelyk bezweeken is, voor de drukpers gereed gemaakt; en men heeft ook nog dergelyken, over *de Geschiedenissen van Jesus Lyden en Dood*, *Opstanding*, *en Hemelvaart*, *en van de Uitstorting des H. Geestes op den Pinksterdag*, te wachten. De Hoornsche Kerkleeraar VAN MARKEN, die het opzicht over de uitgave op zich genomen heeft, pryst dezelven ten sterksten aan, als een ge-

gefchikt Handboek voor veele Christenen, die op de Feestdagen wel gaarne iets leezen, om hunne godsdienftige overdenkingen te helpen, en aan dezelven voedzel te geeven. Zeker verfchillen zy merkelyk van de veelvuldige Leerredenen, die over deze onderwerpen tot hiertoe voorhanden geweest zyn, als zynde dezelven naar den tegenwoordigen prediktrant meer ingericht. Geleidelyke orde, gemoedelyke ernst, en getrouwe aankleeving aan den gewoonen leertrant en karakteristieke begrippen van 't Gereformeerde Kerkgenootfchap, zyn aan de Leerredenen van STEENMEYER altyd eigen geweest. Men kan, in dezen bundel, uit de geheele wyze van behandeling, en hier en daar onderaangevoegde aanteekeningen, zien, dat de Leeraar over zyne onderwerpen wel nagedacht, en dat het hem niet geheel ontbroken heeft aan goede hulpmiddelen. Had het hem nu ook minder ontbroken aan fynheid van fmaak en juist oordeel, dan zou hy ongetwyfeld aan fommigen, die ook nog wel gaarne goede Leerredenen leezen, beter bevallen. Die aan 's Mans ftyl en leerwyze, en, over 't geheel, aan zoodanig zielenvoedfel gewoon zyn, zullen deze Leerredenen over de gefchiedenis van *'s Heilands geboorte* (ééne over de *komfte van eenige Wyzen uit het Oosten te Jerufalem*, met hetgeen dezelve ten gevolge gehad heeft, en ééne over de *befnydenis van Jefus* daaronder begrepen) met genoegen, wy hoopen ook met ftichting, leezen, en de volgenden met verlangen te gemoet zien.

Verhandeling over de doorgaande Herfst-ziekten der laagere Landen, *door* JEAN BAPTISTE PEETERS, *Med. Doct. te Alkmaar. Te Alkmaar, by* H. Coster, 1804. *In gr. 8vo. 117 bl.*

De Schryver zoude het (volgens zyn Voorbericht) overtollig geacht hebben, om dit onderwerp, — de juiste kennis van den aart en de geneezing der doorgaande Ziekten, — het geen reeds door VAN DEN BOSCH, PRINGLE, DE MAN enz. zoo uitvoerig verhandeld is, op nieuw ter toetfe te brengen, indien hem niet gebleeken was, dat alle die poogingen tot nog toe mislukt waren. Door een meer en meer toeneemend gevoel van zoodanige teleurftelling, gepaard met de treu-

treurige ondervinding van de kwaade gevolgen daarvan, is hy alzo te raade geworden, door deze Verhandeling, het zyne ter redding van zyne natuurgenooten by te draagen; waarmede zyn oogmerk echter meer geweest is, aan geheel onkundigen bekende wegen aan te wyzen, dan wel nieuwe en geheel onbekende op te spooren: ten welken einde hy dus noodig geoordeeld heeft, het volgende breedvoerig en zoo veel mogelyk *bewyzend* voor te draagen. — „In de eerste plaats (zegt hy) „ zullen myne betoogen zig gronden op het gevoelen, „ dat het vaste gestel, zo niet in allen, ten minsten „ in verre de meeste gevallen den hoofd-rol speelt. — „ Ten tweeden wat men volgends het gevoelen van „ den *doorzigtigen* cullen, in den eigenlyken zin door „ *Koorts* te verstaan hebben (hebbe). — Ten derden zal „ ik poogen aan te toonen, dat in deeze Herfst-Koortzen, „ eene opgehoopte of bedorven gal niet als eene oor„ zaak, maar slechts als een gevolg van dien aan te „ merken zy. — Ten vierden zal ik derzelver oor„ zaaken aanwyzen, hierop de geneeswyze toepassen, „ en de behoedmiddelen aan den dag leggen."

Eene dergelyke pooging, die men, volgens het hoofdzaakelyke dezer aankondiginge, zoude veronderstellen, dat voornaamelyk ingericht was, om de opgehelderde en behoorlyk gewyzigde denkbeelden der zoogenoemde *Zenuw-Pathalogen*, en de daaruit voortvloeiende gevolgtrekkingen omtrent de kennis en behandeling der Ziekten, algemeener bekend te doen worden, kunnen wy niet anders dan allerheilzaamst achten. — Wy willen ons trouwens niet gerangschikt hebben onder die Artzen, welke, volgens hunne overdreevene Theoretische grondbeginselen, in die Ziekten, welken zy *asthenische* noemen, het gebruik van de ontlastende middelen geheel en al willen verworpen hebben; wy houden ons integendeel verzekerd, en zyn door eene veeljaarige ondervinding volkomen overtuigd, dat byzonder de Braak- en Purgeermiddelen, met beleid en naar omstandigheden gebezigd, veelmaalen, en vooral in kortstondige Ziekten, al ware het ook in eenen betrekkelyken zin, van zeer veel dienst kunnen zyn, om, zo al niet de grondoorzaak of het weezenlyke der Ziekte weg te neemen, ten minsten een aantal hinderpaalen uit den weg te ruimen, die, het zy als toevallige omstandigheden, of als voortbrengsels of nadere ontwikkelingen der oorspronklyke Ziekte, de werk-

lyke geneezing niet zelden beletten of vertraagen. Desniettemin maaken wy, aan de andere zyde, geene zwaarigheid, te erkennen, dat zulks evenwel niet altoos het geval is, en dat geen gering gedeelte onzer Geneeskundigen, zelfs niet alleen ten platten lande, nog te zeer verslaafd aan eene Theorie, op de gronden van eene ruuwe *humoral-Pathalogie* gebouwd, niet zelden een aanmerklyk misbruik maakt van de ontlastende middelen, door welke men, zeer ten onrechte, beoogt, de ingebeelde bedorvene stoffen, en byzonder de zoogenoemde en niet bestaande Koortsstoffe, uit het ligchaam te dryven; terwyl, intusschen, het weezenlyke der Ziekte uit het oog verlooren wordende, de dood meer en meer verhaast wordt. Het ware dus indedaad een woord op zyn pas gesproken, om, op de gronden van eenen SCHÄFFER, HUFELAND, REIL, HORN, BECKER, DOMLING en zoo veele anderen, daaromtrent meerder licht te verspreiden, en den hier zoo zeer te pas komenden middenweg te leeren kennen; en zulks niet alleen ten aanzien der Braak- en Purgeer-middelen, maar ook van andere ontlastende en verzwakkende middelen, en zelfs ten opzichte van het onderscheid tusschen versterkende en prikkelende middelen enz.

Tot ons leedweezen, echter, moeten wy zeggen, dat de Heer PEETERS, hoe goed ook zyne meening zy, niet berekend schynt om iets dergelyks ter uitvoer te brengen. De wyze van voordragt in dit Werkje is reeds op zich zelve derwyze gebrekkig en onvoldoende, en hetzelve is zoo zeer ontbloot van eene welgeordende en regelmaatige ontwikkeling der bedoelde denkbeelden, dat, indien de weezenlyke Inhoud al eens voldoende konde geacht worden, men 'er zich nogthans weinig nut van zou kunnen belooven. — De benaaming der Verhandelinge levert reeds een blyk op van onnaauwkeurigheid. Onder de doorgaande Herfstziekten, immers, (waarvan op den titel gesproken wordt) worden niet alleen die ziekelykheden verstaan, die wy, uit hoofde van derzelver gedaante, *Koortzen* noemen, maar ook het *Bort*, de *Loop*, de *Persloop* enz.; en daar nu de Heer PEETERS alleen van de *Koortzen* spreekt, is het Werkje alleen eene *Verhandeling over de Herfst-Koortzen*. — Desgelyks heeft de Schryver, by de door ons uit het Voorbericht medegedeelde opgave van den

In-

Inhoud der Verhandelinge, een geheel Hoofddeel overgeslaagen. Het Werkje bestaat eigenlyk uit *vyf* Hoofddeelen, waarvan het vierde, volgens deszelfs opschrift, handelt *Over den aart en gedaante der Herfst-Koortzen.* — Die zelfde geest van wanorde en verwarring heerscht door het geheele Stukje; zoo dat men op veele plaatsen in een maalstroom geraakt, waaruit zich de meerkundige met moeite kan redden; het welk zich zelfs uitstrekt tot de menigvuldige aanhaalingen van Autheuren, zommige van welke de Deelen en Bladzyden verkeerd opgegeeven, andere wederom in eenen zin, geheel van het oorspronklyke verschillende, voorgedraagen worden: zoo laat onze Schryver, b. v., op bladz. 26, den Heer HOOLWERF zeggen: „ De voor„ oordeelen in het behandelen dezer ziekten zyn zeer „ groot! men is zeer angstvallig en verschrikt als 'er „ gesprooken word van den *Quinquina*;" terwyl, intusschen, deeze (het welk hier nog al opmerking verdient) zich aldus heeft uitgedrukt: „ Men is zeer angstvallig, als men spreekt van *Emetica* en *Purgantia*, en vooral van het gebruik der Kina." —— Niet beter is het ook gesteld met den weezenlyken inhoud dezer Verhandelinge, waaromtrent het ons volstrekt ondoenlyk is, een behoorlyk verslag te geeven, althans van de eigene denkbeelden des Schryvers, uit hoofde dat, en wy zeggen niet te veel, gewis vyftien-zestiende van het geen men hier leest, niets anders is, dan eene verzameling van stukken en brokken uit aldaar genoemde en ook uit ongenoemde Schryvers. Wy zullen dus alleen aanmerken, dat de Heer PEETERS by deze gelegenheid de duidelykste blyken geeft, dat hy zelf omtrent de thans bekende zaaken in de Geneeskunde een aantal jaaren ten agteren is. Men behoeft slechts het eerste Hoofdstuk in te zien, om zich daarvan te overtuigen. In hetzelve wordt voorzeker het belangrykste en moeijelykste twistgeding onder de Geneeskundigen verhandeld; *de invloed*, naamelyk, *welken de vaste deelen op alle ligchaamlyke verrichtingen hebben*; en de Schryver zegt zelve, dat zich zyne betoogen op dit gevoelen gronden. Intusschen beslaat hetzelve naauwelyks drie bladzydjens, (en dit voor onkundigen!) en de wapenen, die de Schryver gebruikt, om dit gevoelen te verdeedigen, zyn — de Ziektekunde van GAUBIUS! Zoo behelst het tweede Hoofd-

Hoofdstuk, *Over de Koorts en derzelver oorzaaken*, niets anders dan eene vertaaling van de eerste § § der *first lines* van CULLEN, zonder dat evenwel deze Schryver in dit geheele Hoofdstuk genoemd wordt, wiens Schriften toch buitendien ook niet zeer geschikt schynen om den minkundigen de duidelykste denkbeelden van het een en ander te geeven; byzonder daar wy, zedert CULLEN, met zoo veele fraaije uitgewerkte Leerboeken over de denkbeelden van Koorts voorzien zyn. Dus is het ook gelegen met de overige Hoofddeelen, waarin by aanhoudenheid opgewarmde kost van BOERHAVE, VAN SWIETEN, TISSOT en PRINGLE opgedischt wordt, en 't welk men ongetwyfeld by die Autheuren zelven in eenen vry beteren zamenhang en met veel meer nut zal naleezen. Daarenboven krielt dit boekdeeltje van taal en spel-fouten: men leest hier HYPPOCRATES en *Hyppocratise leere*, *exugene*, *Lympatise vatjes*, BOERHAAV, ook BOERHAAF, *de Amsterdamsche Geneesheer* MICHAËL enz.; ook neemt Dr. PEETERS de vryheid (bl. 20) zich te bedienen van de onkiesche zegswyze van *pispraatjes*; en dat wel zonder eens te zeggen: *met verlof!* — Kortom, wy kunnen geene de minste hoope voeden, dat deze Verhandeling het doel zal kunnen bereiken, 't welk VAN DEN BOSCH, PRINGLE en andere door den Schryver genoemde Mannen gemist hebben.

Het Leerstelzel van JOSEPH GALL, *geschetst en met eigene Waarnemingen opgehelderd door* GERARDUS VROLIK. *Met eene Plaat. Amst. by* W. Holtrop, 1804. *In gr. 8vo. 56 bl.*

De Amsterdamsche Hoogleeraar VROLIK heeft het, thans zo veel gerugt makende, Stelzel van den Weener Geneesheer GALL, in twee Verhandelingen, aan de Leden der Maatschappy *Felix meritis*, tot derzelver zeer groot genoegen, in January 1804. voorgedragen. De mededeling dier Verhandelingen door de drukpers zal gene mindere algemene goedkeuring wegdragen, zo wel uit hoofde van de nieuwheid en het gerugt, welke beiden dit onderwerp van belang maken, als van de naauwkeurigheid en duidelykheid, waarmede hetzelve wordt voorgesteld.

De zaak is hier niet, de werkingen van 's menschen geest

geest in hare beginzelen op te losſen; maar derzelver aanleg, door enkele beſchouwing van buiten, te bepalen. Sommigen ſtelden zulks mogelyk, door het enkel gezigt; dog dit hadt niet weinige zwarigheid; welke de beroemde CAMPER tragtte op te losſen, door ons hiertoe den maatſtaf, namelyk de rigting der Gezigtslyn, als in de hand te geven. De pogingen van PORTA, LAVATER en andere Gelaatkundigen, zyn bekend. Eindelyk ontwierp JOSEPH GALL, reeds door zyne Wysgerig-Geneeskundige naſporingen omtrend Natuur en Kunst, in zieke en gezonde toeſtanden van den Mensch, in 1793 waereldkundig gemaakt, beroemd, een geheel nieuw Stelzel; het welk de Hoogleeraar VROLIK hier met veel netheid voordraagt.

Vooraf maakt de Hoogleeraar enige algemene dog beknopte aanmerkingen omtrend de verſchillende gevoelens der Natuurkundigen over den eigenlyken zetel der verſtandelyke vermogens: zo wel van STAHL, DESCARTES, BONTEKOE, LANCISIUS, DE LA PEYRONIE, DIGBY, WILLIS, DRELINCOURT, VAROLIUS, MOLINETTI, HALLER, WRISBERG, als meer opzettelyk ter wederlegging van SÖMMERING, en beſluit tot de zekerheid van deze ſtellingen: 1) *Dat de werking der zenuwen op de Ziel, en wederkerig der Ziel op het Lichaam, in de Herſens plaats hebben, en dus ook het punt van gewaarwording in dezelve moet gelegen zyn:* bl. 4. En 2) wat nu verder de aanwyzing dier geheiligde plaats betreft, waar de ziel haren zetel zoude gevestigd hebben; hoe moeilyk dit ook zy, het egter geenzins onverſchillig is, hoedanig wy bewerktuigd zyn; en ſtelt, uit verſcheidene waarnemingen, dit althans zeker te zyn: *Dat de geſteldheid der herſenen, zo op zig zelve beſchouwd, als in betrekking tot de zenuwen* (dat is, zo als uit de voorgaande, bl. 9, blykt, de betrekkelyke grootte of 't gewigt der herſenen, tot de fynheid der zenuwen) *volſtrekt noodzakelyk is, om elk individu, zo mensch, als dier, de geſchiktheid mede te delen, van aan zyne beſtemming op de best mogelyke wyze te voldoen*: bl. 11.

Tot dus ver de Geleerden tot op den tyd van GALL: vóór welken niemant het gewaagd hadt, nog daar te boven voor elk der zielsvermogens ene afzonderlyke ſtreek aan te duiden, van wier welgeſteldheid hare rigtige werking zoude afhangen. GALL tragt in deze geheimen der Natuur door te dringen, en aan elk vermogen,

gen, aan elke neiging der ziel, haren zetel en werkplaats aan te wyzen.

De Hoogl. VROLIK ſtelt tot aanleiding van dit Leerſtelzel de gemeenzame waarneming der onafhangelykheid, waarin de geestvermogens geplaatst zyn, zo dat sommigen enen hogen trap van volkomenheid bereiken, terwyl anderen, als in enen diepen ſlaap, werkeloos rusten: welke waarheid hy met voorbeelden ſtaaft. GALL maakt daaruit op (gelyk, in het bewerktuigd lichaam, uit elk afzonderlyk verſchynzel, als zynde een gevolg der levenskragt, tot een byzonder werktuig, als oorzaak van dat verſchynzel, beſloten wordt) *dat ook aldus, voor elk der afzonderlyke neigingen en geestvermogens, ene eigene zamenſtelling in de herſenen plaats heeft, en dus zo vele afzonderlyke werktuigen aanwezig zyn, als byzondere vermogens en neigingen.* Hy gaat nog enen ſtap verder: uit de volmaakte overeenkomst, ten opzigte der verſchynzelen des levens, met die des geestes, en uit de erkentenis van hun beider byzondere werktuigen, beſluit GALL, dat deze overeenkomst of gelykheid ook in één voornaam punt moest worden aangetroffen; in de ontwikkeling der werktuigen zelve: bl. 12 en 13. Hoe zeer hier zwarigheden zyn, oordeelt de Hoogl. VROLIK het egter niet zo geheel vreemd, dat men op het denkbeeld is gekomen, van meer bepaaldelyk die werktuigen op te ſporen, welken voor iedere afzonderlyke neiging of vermogen van geest geſchikt zyn: bl. 13 en 14. Zo gepast als gegrond is ook aldaar de aanmerking, dat de zogenaamde werktuigen van onzen geest hier niets anders zyn, dan de meerdere of mindere *aanleg* tot deze of gene daad: zo dat uit dit Leerſtelzel geen vermoeden, hoegenaamd, tegen de onſtoffelykheid of vrye werking der ziel kan worden opgevat: hoe groot of gering die aanleg is, de vrye werking van onzen geest blyft ongeſtoord.

De grote ALBINUS hadt reeds voor lang de overeenkomst van de gedaante des bekkeneels met die der herſenen betoogd, zo dat men van de vorm des enen tot die der anderen veilig mag beſluiten. GALL, dit aannemende, ſtelt verder, dat elke verhevenheid, elk indrukzel des bekkeneels, de geſteldheid der binnen gelegene herſenen uitdrukt, en onderſcheidt drie ſoorten van verrigtingen in de werkplaats der herſenen; 1. tot onderhouding en voordplanting van 't geſlagt: 2. betrekkelyk al-

alle soorten van neigingen en aandoeningen: 3. de verstandelyke vermogens der ziel. Om die delen der hersenen aan te duiden, heeft GALL ene grote reeks van waarnemingen en vergelykingen van menschen en dieren in 't werk gesteld, en daaruit algemene gevolgen, als zo vele wetten, afgeleid: welke de Hoogl. VROLIK in orde optelt, uitlegt en verklaart; vooraf aanmerkende, dat de uitleggers van GALL's stelzel vele werktuigen slegts enkel aanduiden, daar de meesten in de hersenen dubbeld zyn, zelfs die genen, welke GALL zegt, dat uitwendig slegts éne verhevenheid tonen op het bekkeneel: bl. 15—17. Hier op worden dan opgenoemd en verklaard; 1. Het Werktuig der Kragt des Levens; 2. ten Zelfsbehoud; 3. ter keuze des Voedzels; 4. voor de Teeldrift; 5. der zogenaamde Zintuigen; 6. voor sterke Aandoenlykheid; 7. wederkerige liefde van Ouders tot hun Kroost; 8. der Vriendschap; 9. van Moed; 10. voor Moordlust; 11. voor List en Diefstal; 12. Gezond Oordeel; 13. 't Geheugen; Zakelyk Geheugen; 14. Plaatselyk Geheugen; 15. Naamgeheugen; 16. Woord- en Taalgeheugen; 17. Geheugen voor Getalen; 18 en 19. Werktuig voor Toon- en Schilderkunst. 20. voor Mechanische Bewerkingen; 21. Wysgerige Bespiegelingen en Overnatuurkunde; 22. tot Waarneming; 23. van Goedhartigheid; 24. Snedigheid, Geestigheid; 25. voor de bekwaamheid van Schouwspelers; 26. Milddadigheid; 27. Verbeeldingskragt; 28. Godsvrugt; 29. Vastheid van Caracter; 30. Hoogmoed, Eerzugt en Verwaandheid. De Hoogl. VROLIK behandelt alle deze byzondere soorten met veel beknopte netheid en klaarheid; hy gaat enige voorby, om niet te uitgebreid te worden; ook daarom, dat de gevoelens van verschillende uitleggers over de juiste plaatsing al veel uiteenlopen. VROLIK oordeelt spaarzaam of niet. Wy verkiezen mede, het Stelzel niet te beoordelen. Alleen stellen wy de vraag voor, of niet, in het Stelzel van GALL, vooraf de naauwkeurigheid van de optelling der werkvermogens, wier werktuigen en werkplaatsen worden aangewezen, behoorde zeker en buiten kyf te zyn? — Het Letterminnend Publiek is veel aan den Hoogl. VROLIK voor dit geschenk verschuldigd.

Het Leven van JAN KASPER LAVATER, *door deszelfs Schoonzoon*, GEORGE GESSNER. *Uit het Hoogduitsch. IIde Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart. *In gr. 8vo. 478 bl.*

Zonderling noemden wy, by de beoordeelende aankundiging van het Eerste Deel deezer Leevensbeschryvinge (*), dit Werk, en toonden, waarop deeze uitspraak steunde; men begrypt ligt, dat wy van het Tweede Deel, thans voor ons, 't zelfde moeten zeggen, daar het op den eigensten voet voortvaart. Het plan, 't geen GESSNER zich voorstelde, gaf 'er by de *volvoering* alle aanleiding toe, en teffens tot eene breedspraakigheid, welke te wege bragt, dat de Leevensbeschryver, die in 't eerst met Twee Deelen het aangevangen werk meende te voltooijen, dit bestek te kort vondt, en daarom een *Derde Deel* zal laaten volgen, van een Werk, 't geen hy liever *Schets eener Leevensbeschryving*, of *Iets over* LAVATER, zou noemen, dan *Leevensbeschryving*; hoe groot deeze dan zou geworden zyn, laat zich niet wel berekenen. De breedspraakigheid, welke GESSNERS plan medebragt, en een Boekdeel vulde met de Beschryving der eerste *agt-en-twintig* jaaren leevens van LAVATER, doet hem, in dit Boekdeel, slegts *zestien* leevensjaaren van zynen Schoonvader bewerken: doch 't zyn, gelyk hy zich uitdrukt, „ de jaaren zyner leevendigste werkzaamheid van zyn „ werkzaamste leeven." Dan, hoe zeer hy zich, in den loop des Werks, beklaagt over veelvuldige bekortingen en agterlaatingen, zullen, gelooven wy, veele Leezers met ons om meerder bekortingen en meerder agterlaatingen gewenscht hebben; daar zo wel de aanhaalingen uit de Schriften van LAVATER zelven, als de overgangen, de zamenhegtingen en aanmerkingen des Leevensbeschryvers, eene eentoonigheid krygen, die moet verveelen, ondanks het gewigtige en belangryke, 't welk men tusschenbeiden aantreft, en de verscheidenheid, welke veele ontmoetingen met Geleerden, Grooten, Vrienden en Vyanden aan de hand geeven, 't welk ver-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1803, bl. 252.

verademing schenkt en tevens menig eene les in de Menschkunde geeft.

Eene zeer verkorte opgave van den Inhoud zal best uitwyzen, wat de Leezer hier op den gemelden breedvoerigen trant uitgewerkt vindt.

De dood van HENDRIK HESS en het begin der vriendschap met PFENNINGER, met Aanmerkingen wegens de Vriendschap van LAVATER, maaken het Iste Hoofdstuk uit. — Het IIde H. geeft verslag van LAVATERS betrekkingen tot MENDELSSOHN; van zyne Werkzaamheden als Schryver, van 1770 en 1771. — Het IIIde H. is eene beschouwing van LAVATERS huislyke omstandigheden ten tyde van den Hongersnood. Dit leevert tooneelen op, die zyn hart tot groote eere strekken. Hier aan is gehegt een onderzoek nopens de Leere van het *Geloof*, het *Gebed* en den *Geest*; drie hoofdpunten, om welke in den grond alles by LAVATER draaide, en waar van zyne Leevensbeschryving vol is. — Het IVde H. beschryft zeer breed zyne handelwyze in de Geschiedenis van eene Dweepster, die veel opziens baarde. — Lof en berisping was LAVATERS deel alzins; zyn gevoel deswegen geeft het Vde H. op, tevens vermeldende den dood van zyne Moeder, de opvoeding zyner Kinderen, met iets van zyn Godsdienstig Character, en beschouwing van den toestand van het Christendom. — Het VIde H. is zeer opmerkelyk, daar het LAVATERS werkzaamheid vertoont, de aanvallen op zyne Regtzinnigheid vermeldt, de grondbeginzels zyner Gelaatkunde ontvouwt, en zyne *ascetische* werkzaamheden en den dood van zynen Vader beschryft. — De Reize na het *Emser* Bad, in het VIIde H., is vol verscheidenheid; brengt hem in kennis met PFEFFEL, met GÖTHE, met BASEDOW en veele anderen. — Het terugzigt op de afgelegde Reize, met een berigt van het Eerste Deel zyner Gelaatkundige Fragmenten, maakt den hoofd-inhoud uit van het VIIIste H. — Het IXde H. vertoont den verscheiden arbeid van LAVATER, als Godgeleerde, als Christen, en als Schryver. Hier treft men berigt aan wegens de vergiftiging des Avondmaal-beekers te *Zurich*: „ de ontdekking van deeze misdaad blyft nog," schryft GESSNER, „ overgelaaten aan dien grooten dag, welke alle geheimen zal openbaar maaken." Voorts vinden wy hem hier op reis met ZOLLIKOFER, en zyn gesprek met Keizer JO-

SEPH over de Gelaatkunde. — Aan veele Tegenschriften vondt de veelschryvende LAVATER zich blootgesteld; van deeze geeft het Xde H. verslag, en ook de Geschiedenis van en het oordeel over GASSNER, een *Roomsch Priester*, die gezegd werd geneezende wonderen te doen. — Van LAVATERS verkiezing tot het Diaconaat by de *St. Pieters Kerk*, alsmede van verscheide gewigtige Anecdoten van zyne Geschiedenis en Character, is het XIde H. vol, en leest men 'er zyne bearbeiding van de *Openbaaring van* JOANNES. — LAVATERS wraaking van het overhandneemend *Deïsmus*, en zyne Redenvoering daar over in de Synodale Vergadering te *Zurich*, maaken het XIIde H. zeer belangryk, en vertoonen hem als den moedigen Verdeediger des *Christendoms*.

'T Geen daarby voorviel, kunnen wy niet nalaaten te melden. „ Men kon niet verwagten, — LAVATER verwagtte het ook niet, — dat men thans, in deeze reeds lange Zitting der Vergadering, in een nader onderzoek van dat gewigtig, vooral voor eene Vergadering van Christelyke Leeraars zeer gewigtig onderwerp zou treeden — maar men kon ook naauwlyks verwachten, dat hem kort en droog ten antwoord werd gegeeven: *De zaak behoort hier niet!* Ondertusschen hadt hy voor veele, niet weinig betekenende Leden der Vergadering, als uit hun hart gesproken, welken hem naderhand hartlyk dank betuigden, en even zoo zeer van de waarheid der zaak, welke hy verdeedigde, overtuigd, als verwonderd waren over zyne onwankelbaare vrymoedigheid in het voorstaan der waarheid. — In de volgende Synodaale Vergadering nam hy voor slechts weinig woorden te spreeken. — Ten einde het echter vooruit niet zou bekend weezen, of dat hem tegenwerpingen omtrent zyn voorneemen zouden gemaakt worden, hieldt hy het zoo geheim, dat hy aan geen mensch, ik geloof zelfs niet aan zyn Vriend PFENNINGER, 'er een woord van zeide. Het was dus zeer verrassend, toen LAVATER in de Vergadering het eenig geschikte oogenblik waarnam, opstondt en zei: „ Vaders en Broeders! „ Vreest niet dat ik weder eene Redenvoering zou willen houden; ik heb slechts kortlyk eene gelykenis „ voor te draagen: In eene vergadering van herders, „ zamengekomen, om te raadpleegen, wat tot het best „ hunner kudden dienstig zy, stondt een van de jongste herders op en zeide: hier en elders hebben zich

„ wol-

„ wolven laaten zien, die voor onze kudden gevaarlyk „ kunnen worden: dat men derhalven raadpleege over „ de behoedmiddelen, welke dienen in 't werk gefteld te „ worden. Maar de vergadering der herderen antwoord„ de: *Die zaak behoort hier niet!*" — Hier op zweeg LAVATER en ging weder zitten, zonder 'er een enkel woord by te voegen.

Het XIIIde H. is min belangryk, wederom iets geevende over LAVATER als Schryver, en diens veel opfpraaks verwekkend bezoek by den ten dood veroordeelden Predikant WASER. Alleen willen wy 'er uit aantekenen, dat deeze WASER, onder verdenking gevallen van deel gehad te hebben aan de veel gerugtsmaakende Wynvergiftiging des Avondmaals, zich des zuiverde, en de geheele zaak voor eenen misflag hieldt; waarop LAVATER hem te gemoet voerde: „ Laat ons dit afbreeken. Zoo zeker als ik hier zit, is het dat die ysfelykfte aller daaden heeft plaats gehad — de vyf vingerftreepen aan het Avondmaalsdoek zyn geen misflag. — Het fchotfchrift — voorzeker geen misflag — is 'er toch weezenlyk. — Alweetende, ontfermende God! zoo leeft 'er dan gewisfelyk nog een mensch in ons midden, die het ysfelykfte wanbedryf, waar van ook de fnoodfte booswigt een afkeer heeft, onfchuldigen op den hals fchoof! Ontferm u over den roekloozen, en ontferm u over ons Vaderland, dat zulke monfters in zynen fchoot voedt!"

LAVATERS gebruikmaaking van zynen tyd, arbeid en uitfpanning, weldaadigheid, werkzaamheden als Schryver in de Jaaren 1780 en 1781, geeft ons het XIVde H. te leezen. Verregaande was zyne belangloosheid, en ging hy de maate der voorzigtigheid wel eens te buiten. Groote nadeelen hadt hy by de *Franfche* uitgave zyner Gelaatkunde.

Afwisfelend is het XVde H., ten opfchrift voerende: Verkeering met menfchen van allerlei Godsdienftige gevoelens; de Grootvorst en Grootvorstin van Rusland; Huislyke Tooneelen; Ziekte. Gaarne namen wy, zo plaatsgebrek ons niet wederhieldt, uit dit H. over, de edelmoedige daad der Grootvorstinne van *Rusland*, en het aandoenlyk tooneel tusfchen LAVATER en PFENNINGER, by de ontvangst van een rolletje, vyftig Dukaaten voor den laatstgemelden bevattende, die zich zeer om penningen verlegen vondt.

Het

Het XVIde H. handelt over de aantyging van een geheim *Katholicismus*; beschryft de Reis met zynen Zoon na *Offenbach*, en het Bezoek van belangryke Vreemdelingen. Hier vinden wy zyne ontmoeting en kennismaaking met CAGLIOSTRO. — Het XVIIde H. levert ons Aanmerkingen over het byzonder characteristieke in de Werken van LAVATER, welke hy van het Jaar 1781 tot 1784 schreef en in 't licht gaf. — Het XVIIIde H. vertoont ons den arbeidzaamen zieken LAVATER, — zyn verblyf by HOTZE en te *Pfeffers*, — Grondbeginzelen omtrent de beroepingen, — neiging tot verbeteringen; byzonder kenbaar in zyne werkzaamheden omtrent het *Zuricher Gezangboek*. — Eenige characteristieke trekken uit zyne Schriften van het Jaar 1785 komen ons in het XIXde H. voor, alsmede de wenken eener beroeping na *Bremen*. — Het XXste of laatste H. schenkt een afwisselend onderhoud, de Reize met den Graaf VAN REUSS na *Geneve* vermeldende, en een verslag geevende van zyn oordeel over MESMERS Leerstelzel, het *Magnetismus*, waarvan hy de geneeskundige waarde erkende.

Veelmaal bekroop ons de lust, om iets van LAVATERS gevoelens, zoms zo zonderling uitgedrukt, af te schryven; maar de langheid wederhield ons: plaats genoeg, egter, voor dit korte hebben wy over. „ ô Menschlyke Natuur! wat is in yslykheid by u te vergelyken „ — zoo als gy in het Joodsche Priesterschap verschynt? „ Wat in zwakheid, zoo als gy in PILATUS gezien „ wordt? Wat in Goddelykheid, zoo als gy u in „ CHRISTUS vertoont? — Gy zyt, het geen gy wilt „ weezen, onmacht en almacht! Niets en alles! Een „ zeer gebruikbaar werktuig van God en van den Sa„ tan! Grooter dan al het groote! Kleiner dan al het „ kleine! Gy zyt eene waereld! Een hemel! Eene hel! „ — zyt onbeschryflyk, ook wanneer nog tienmaal „ tien PONTIUSSEN PILATUS over u geschreeven wer„ den (*). — Ik heb veel, en heb niets van u gezegd!"

(*) Dit slaat op den tytel des Werks, waar uit wy dit afschryven, naamlyk PONTIUS PILATUS, *of de Bybel in 't kleine en de Mensch in 't groote.*

Reizen naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen, in de Jaaren 1791 tot 1797; door CORNELIUS DE JONG, *met het, onder zyn bevel staande, 's Lands Fregat van Oorlog*, Scipio. *IIIde en laatste Deel. Met Plaaten. Te Haarlem, by* F. Bohn. *In gr. 8vo. 232 bl.*

Op de Zeetochten vergezelden wy deezen onzen Landgenoot met genoegen, en traden op onderscheide kusten met hem aan wal, wanneer wy, ter aankondiging en beoordeeling, de twee voorige Deelen doorlazen (*). Geene verdere Zeereis stondt ons te wagten, maar de Reis te Land uit *Bergen* in *Noorwegen* na het Vaderland, in het IIde Deel beloofd en in het tegenwoordig Deel te vinden.

Naa bekomen bevel des Gouvernements om over land na het Vaderland te rug te keeren, om redenen in het voorig Deel gemeld, ving hy de Landreis aan, en is de eerste Brief den 19 July 1796 gedagtekend. Hy schryft zynen Vriend, aan wien deeze Brieven luiden, by den aanvange: „ Het zal, denk ik, u niet onaangenaam zyn, dat ik u myne ontmoetingen op den Landtogt verhaale, gelyk ik zulks op den Zeetogt gedaan hebbe. Evenwel stel u niets anders voor dan eene opnoeming der plaatzen en derzelver afstanden van elkander, zoo als dezen gewoonlyk gerekend worden. Eene naauwkeuriger beschryving hebt gy zelfs op myne Zeereize niet gehad, in weerwil van een vry lang verblyf op de plaatzen, waar ik my ophield; zou ik u dan zulks thans kunnen geeven, daar ik vliegende zal voortreizen, en my nergens denke op te houden? Trouwens naauwkeurige beschryvingen vallen ook niet binnen het bestek van gemeenzaame Brieven."

Hoe verhaast deeze Landreize is afgelegd, doet zich in elken Brief bykans op; en de laatste Brief, uit *Groningen*, den 21 Aug. 1796, gedagtekend, wyst uit, dat hy de Reis in 't verloop van groote vier weeken volbragt (†). Dan, ondanks deeze zigtbaare en erkende verhaasting des Reizigers, heeft zyn oog, aan 't waarneemen gewoon, in veele der door weinigen onzer Reizigeren bezogte Oorden van *Noorwegen*, *Zweeden* en *Deenemarken*, opmerkingen, de Lands- en Lugtsgesteltenisse, de zeden en gebruiken der Inwoonderen betreffende, gedaan, welke zich met een medesleepend genoegen laaten leezen. Alleen heeft men het verdriet van, by zommige voorwerpen, zo min rusts als de Heer DE JONG te vinden, om ze te bezien met die volkomenheid, welke eeni-

(*) *Zie onze Vaderl. Letteroeff.* voor 1802, bl. 415, en voor 1803, bl. 75.

(†) Het heeft ons bevreemd, op de Tytels 1797 te leezen, daar de Reis in 1796 afloopt.

eeniger vreemdheid wel zou doen verlangen. Met wenken veeleer dan met beschryvingen moest de Reiziger zich, en wy met hem, vergenoegen. Wy zouden bezwaarlyk de plaatzen kunnen opnoemen, waar zulks, nevens hem, ons lot was.

Wy zullen den snellen Reiziger niet voet voor voet volgen. Een vry breede Inhoud, vooraan geplaatst, wyst den reisweg en de voornaamste byzonderheden, met eenen opslag, aan; terwyl een allernuttigst Register op het geheele Werk dit Deel besluit. Wy vergenoegen ons met hier en daar iets aan te stippen, 't geen, by al het voorgaande, zal kunnen dienen om de waarde te doen kennen deezer Reizen, van welke, zo men ons berigt, reeds twee *Hoogduitsche Vertaalingen* het licht zien.

Hadt hy, uit *Bergen*, een der goudmynen van *Noorwegen*, de Visschery naamlyk, eenigzins doen kennen, *het Hout* maakt gewis de tweede uit. „ Niettegenstaande," luidt deswegen zyn berigt, „ de bosschen jaarlyks afneemen, blyft de uitvoer verbaazend: evenwel, hoe gunstig de goede natuur ook geweest zy, de verkwisting der inwoonders overtreft haare mildheid. Het is niet mogelyk, myn Vriend! een denkbeeld te geeven van de ryklykheid, van het rukeloos gebruik, dat de menschen hier van het hout maaken; hunne huizen zyn 'er van gebouwd; de wegen worden 'er mede hersteld; de eigendommen der landen, ieders bezittingen worden by wyze van schuttingen 'er mede afgescheiden; de lange winters en nypende koude doen veel, zeer veel verbranden, en dan nog de uitvoer: voeg hier by den grooten voorraad van benoodigde koolen tot bewerking der mynen en het teerbranden. Dit alles evenwel zou de rykdom van het land misschien kunnen opleveren, wanneer het by gebruik bleef; maar voor het misbruik staat niets. De aanmerkingen van den Hoogleeraar FABRICIUS zyn zeer gegrond. Men hakt voor de hand weg, zonder aanzien of de boom zyn vollen wasdom heeft dan niet; om staaken te hebben tot schuttingen als anderzins kapt men jonge boomen; ik zwyg van het onvoorzichtig branden der boeren, dat dikwyls nabuurige bosschen aansteekt en een aantal boomen vernielt." Eene vernieling, hier breeder omschreeven: het voordeel, daaruit ontstaande, is te gering om eenige aanmerking te verdienen, en verre van het verlies te vergoeden. De prys van het hout beloopt het dubbel van voorige tyden; het geen, daar de koopman, zo als hy zegt., geen meerder gelds van de vreemdelingen krygt, eene jaarlyksche winstderving zyn moet.

Niet onaartig zyn de vier afgezette Plaaten, de kleederdragt der *Noordsche Boeren* en *Boerinnen* in onderscheide oorden afbeeldende. — In de beschryving van *Christiania* vinden wy een vry breed berigt van een Aluinwerk aldaar. *Frederiksstein* geeft hem aanleiding tot eene uitweiding over de

wy-

wyze, waarop CAREL de XII aan zyn einde kwam, hier als een moord beschreeven, hem door een der zynen aangedaan.

De narigten wegens *Koppenhagen* zyn belangryk, en verrykt met eene Tafel van de *Deensche* Zeemagt van den Jaare 1767 tot September 1795. Hy stapt van die Hoofdstad des *Deenschen* Ryks niet af, zonder nog iets van het algemeen Character der *Deenen* te zeggen, en uit te weiden over hunne voorige invallen, zeevaard enz., veelal GEBHARDI volgende.

Om eene plaatsbeschryving over te neemen, bepaalen wy ons tot *Apenrade*. Hy schryft: „ Het naderen van *Apenrade* vertoont zich heerlyk; de Stad, die redelyk groot is, ligt in eene laagte, omslooten door groote bosschen, verblyfplaatzen van het hert en ander wild. Zy heeft eene haven, waarin thans verscheide brikken en een driemastschip liggen; een andere driemaster ligt op de reede, en een groote brik staat op stapel. Alle deeze voorwerpen geeven, behalven dat zy het gezicht vervrolyken, een denkbeeld van werkzaamheid en welvaaren, die by het binnenkomen, offschoon de huizen maar middelmaatig en alle ouderwetsch zyn, niet verflaauwde. Myn eerste werk was, na die haven toe te wandelen, om, zoo veel mogelyk, berichten in te winnen; welke berichten dan ook hier op nederkomen: de schepen, die twaalf en uiterlyk veertien voeten diep kunnen gaan, worden in de Stad gebouwd, waartoe de nabuurige bosschen, die meest uit beuken en elzen bestaan, veel hout leveren: de planken alleen moeten van elders komen. Thans is het zondag, en nogthans was men yverig bezig met de op stapel staande brik klaar te maaken: de ruimte was 'er om 'er drie te gelyk op te zetten. Deeze Stad, die ook voor het meerendeel haare eigene matrozen oplevert, wordt thans berekend honderd schepen of vaartuigen in zee te hebben, welke alle voor *Flensburg*, *Hamburg* en andere plaatzen op vragt vaaren; hetwelk meest alle de inwoonders, zonder ryk te zyn, doet welvaaren; inzonderheid thans, nu de oorlog de vaart der kryg-voerende Mogenheden, uitgenomen *Engeland*, gestremd, en daardoor die der onzydige plaatzen merkelyk vermeerderd heeft: daarby zoo worden de matrozen der koopvaardyschepen thans sterk betaald; en deezen dit geld ook veelal hier verteerende, geeft zulks meerder vertier in een aantal waaren, en brengt dus almede het zyne toe tot den bloei van 't geheel; doch welke bloei, ô myn ongelukkig Vaderland! meestal ten kosten van den uwen is!"

Even gelyke klagt mogt hy, de haven van *Flensburg* bezigtigende, hebben aangeheven. Zeker bekroop hem 't zelfde, als hy te *Hamburg* uitte: „ In 't algemeen kan men van *Hamburg* zeggen: alles is leeven, alles gewoel; alles kundigt een drukke Koopstad aan: maar daar het veelal onze handel is, die 'er thans gedreeven wordt, zoo kan ik my van eene zekere wangunst niet vrypleiten."

We-

Wegens de taal, op reis ontmoet, merkt DE JONG te *Flensburg* op: „ De taal is hier plat *Duitsch*; onze voerman verstond zelfs geen *Deensch* meer. Langzamerhand, en als by graden, heb ik de spraak der menschen zien veranderen; het *Noordsch*, of misschien het *Finnisch*, het welk de boeren hoog in *Noorwegen* onder elkander spreeken, is byna onverstaanbaar; het *Deensch* heeft, langzaam gesproken, eenige en zelfs verscheide woorden, die men verstaan kan; daarna wierd het een mengelmoes van *Deensch* en plat *Duitsch*; het welk al wederom, onze grenzen naderende, langzaam verandert, tot dat het de taal der Provintien *Groningen* en *Overysſel* wordt, welker inwoonders, hoe zeer *Hollandsch* spreekende, eenen anderen tongval hebben, dan die in de Provintie van *Holland*: trouwens in de laatste zyn de Steden ook daarin elkander niet gelyk."

Alvoorens te *Blankeneest* in de boot te stappen, en dus het Land te verlaaten, dat weleer onder den naam van *Cimbrisch Chersonesus* bekend was, en waaronder men gemeenlyk *Noord-* en *Zuid-Jutland*, *Schleiswyk* en *Holstein* verstondt, maakt hy zynen Vriend met het Character en de Zeden der oude Inwoonderen bekend, hier den geleerden GEBHARDI weder volgende.

De Stad *Bremen* krygt haar aandeel in 's Reizigers vlugtige beschryving; hy geeft een verhaal van de blei- of loodkelder onder de Hoofdkerk, waar de Lyken verdroogen en niet verrotten: iets, 't geen men ook te *Osterraad* en in ons Vaderland vindt; „ als in eene overwelfde Kerkkelder te *Wiewert*, een klein Dorpje, omtrent midden tusschen *Leeuwaarden* en *Franeker* in gelegen, waar men thans nog de Lyken vertoont, niet alleen van tien of twaalf *Labadisten*, maar ook dat van de beroemde ANNA MARIA SCHUURMAN, welke laatste in den Jaare 1678 aldaar is bygezet. Beide deeze kelders, zo te *Bremen* als te *Wiewert*, hebben dit gemeen, dat zy beiden op het Noorden liggen en openingen hebben, waardoor 'er lugt en wind vry doorspeelen kan; en deeze eigenschappen bezit ook de Kapel te *Osterraad*."

Dan genoeg hebben wy voorheen en thans uit deeze Reizen bygebragt, om 'er de aangenaamheid en belangrykheid van te doen kennen.

Hadt DE JONG, in de Voorreden van het Eerste Deel deezes Werks, van het harde lot, hem in 's Lands Zeedienst overgekomen, met veel nadruks gesproken, — hy doet het met geen minder klems in de Voorreden van het tegenwoordige. Hy verdeedigt met weinige woorden zyn gehouden gedrag, en geeft wenken, de verlaating van de *Helder* betreffende, welke opmerking verdienen, doch ook tevens om meer uit elkander gezet te worden. Dit laatste zal misschien, althans gedeeltlyk, geschieden, in eene Verdeedi-

ging,

ging, welke hy belooft, dat eerlang, niet in eene enkele Memorie, maar met alle de Stukken, die tot dit noodlottig Regtsgeding betrekking hebben gehad, ons onder 't oog zal worden gebragt; „ ten einde een ieder, naa zich volkomen met alle de stukken te hebben bekend gemaakt, zelve de gronden beoordeele, waarop het harde, strenge en zelfs nu nog voor hem onbegryplyke vonnis berust, het welk de gedeleguëerde hooge Zeekrygsraad heeft kunnen goedvinden over hem uit te spreeken."

Des Schryvers Voorberigt des Isten Deels was geschreeven uit zyne Afzondering 16 Mey 1802; dat deezes IIden Deels doet ons de plaats nader kennen, getekend zynde 30 April 1803, *op den huize Duvenvoirden, onder Voorschoten.* Dan wy zyn in 't zekere onderrigt, dat de Heer DE JONG, naa dien tyd, het Vaderland verlaaten heeft.

Hedendaagsche Historie, of Tegenwoordige Staat van alle Volkeren. Behelzende de Beschryving der Vereenigde Nederlanden, en wel in 't byzonder van Overysfel. Met eene Printverbeelding versierd. IIIde Deel 3de Stuk. Te Amsterdam, Leyden, Dord en Harlingen, by J. de Groot, G. Warnars, S. en J. Luchtmans, A. en P. Blussé *en* V. van der Plaats. *In gr. 8vo. 148 bl.*

Aanvanglyk nam de doorkundige en naauwkeurige Schryver in het voorig Stuk de Stad *Zwolle* onder handen, en gaf'er de Geschiedenis van op, tot den Jaare 1675. Het schynt, dat de Opsteller, daar de Geschiedenis eindigende, gelyk hy die van *Kampen* niet verder dan tot den Jaare 1673 gebragt hadt, gevoeld hebbe, hoe eene zo vroegtydige staaking der Stedelyke Geschiedenissen weinig strookt met den Tytel van *Hedendaagsche Historie*, of *Tegenwoordige Staat*; van hier eene aantekening op den voet der aanvangende bladzyde van het voor ons liggend Stukje van deezen inhoud: „ Dit „ werk was begonnen lang voor dat men aan Staatsom„ wentelingen dagt. Het was tot hier toe afgeschreeven, eer „ die van 1795 gebeurde. De veranderingen, welke die van „ den Jaare 1787 veroorzaakte, zal men 'er niet in vinden; „ veel min de kortstondige veranderingen, welken dezelve „ voorafgingen. Het is naauwlyks noodig te zeggen, dat „ men, de eenheid willende bewaaren, op de volgenden ge„ heel niet kon letten. Die een landschap naar 't leeven wil „ afbeelden, moet een vlug penceel hebben; op dat niet zyn „ tafereel aan den eenen kant de gaven van Ceres of Pomona, „ aan den anderen de wateren met ys, de bosschen met sneeuw „ bedekt vertoone. Hy, die thans den *Tegenwoordigen* Staat

„ van eenig Gewest te beschryven hadt, zou eene niet min-
„ der vlugge pen behoeven."

Met eene gelykenis helpt zich dus de Schryver af van eene taak, die anderen, den *Tegenwoordigen Staat*, voortyds by TIRION uitgegeeven, vervolgende, op zich genomen hebben; men zie den Tegenwoordigen Staat van *Friesland*, alsmede van *Stad en Lande:* het doet ons leed, dat wy de Stedelyke Geschiedenissen zo vroeg zien staaken; doch de Schryver hadt de Algemeene Historie deezes Gewests ook niet tot op den tegenwoordigen tyd gebragt. Dan dit is zo.

Het tegenwoordig Stukje bevat vier Hoofdstukken, en vangt aan met het XXVI, loopende over de Regeeringswyze der Stad en des Kerspels van *Zwolle*. — Het XXVII H. levert ons eene Beschryving van de Stad *Zwolle* en van derzelver Vryheid. — Het XXVIII loopt over het Schoutampt te dier Stede, — en het XXIX over de Regeering van het *Platteland* en de Kleine Steden in 't algemeen.

Veel ouds, doch daarom niet min opmerkenswaardigs, treft men in 't eerst gedagte Hoofdstuk aan; doch het is, gelyk alle Stede- en Plaats-beschryvingen, meest voor de *Zwollenaaren*, die oude herkomsten willen weeten; schoon ze thans minder, dan voorheen, te beduiden hebben. Wy kunnen 'er slegts weinig uit aanstippen. Vermeld hebbende, „ dat van „ de Stadsregeering geheel waren uitgeslooten *Hollanders*," voegt de Schryver in eene Aantekening 'er nevens: „ Deeze „ uitsluiting steunt op een Besluit in den Jaare 1448 op St. Lu- „ cien dag door Raad en Meente genomen, en behelzende, „ dat *Hollanders* tot geenerhande bewind in de Stad aange- „ steld, maar wel tot Burgers aangenomen mogten worden; „ zo egter dat Schepenen en Raad denzelven het Burgerregt „ ook ten allen tyde wederom mogen ontneemen. Zie 't *Oude* „ *Stadr.* I D. art. 47. Dit Besluit is by eene Resolutie van „ 1707 wederom bevestigd." — Hoe Bondgenootschaplyk! hoe Vriendbroederlyk! mogen wy 'er wel byvoegen.

Tot de Beschryving der Stad *Zwolle* overgaande, merkt onze Geschiedboeker op: „ Dewyl de Steden *Deventer* en *Zwol-* „ *le* ten aanziene van haare Historieschryvers het zelfde lot „ ondergaan hebben, zynde deezen beide in het midden van „ hunnen arbeid uit het leeven weggerukt, zullen wy ook in de „ beschryving van beide Steden denzelfden voet volgen. Uit „ dat geene, welk door wylen den Heer VAN HATTUM in 't „ breede ontvouwd is, zullen wy alleen die dingen overnee- „ men, welke wy vermoeden kunnen voor alle Leezers van „ dit Werk van eenig belang te zyn, en hen, die meer be- „ geeren, naar zyn boek verzenden; terwyl wy ook deezer „ weetlust in de overige stukken, omtrent welken het berigt „ van elders moest byeenverzameld worden, wat meer poo- „ gen te voldoen." Hy kwyt zich hier van meesterlyk, en

wis-

wisselt het dorre nu en dan af door eene tusschengevoegde aanmerking. Van de Beroeping der *Zwolsche* Predikanten spreekende, heeft hy, by voorbeeld, het volgende: „ De
„ Beroeping der vyf *Zwolsche* Predikanten stondt van ouds
„ aan den Kerkenraad, onder goedkeuring van de Magistraat;
„ doch deeze hadt zedert het Jaar 1696 de gewoonte inge-
„ voerd, van den te kiezen persoon, onder de hand, te *re-*
„ *commendeeren*; en de Kerkenraad schynt daar aan ook her-
„ haaldlyk voldaan te hebben, tot in den Jaare 1749, toen
„ dezelve, waarschynlyk, uit de verandering van den regee-
„ ringsvorm, verandering ten voordeele van zyn gezag ver-
„ wagtende, zig tegen de Regeering, die alle haare beroe-
„ pingen, tegen de aanbeveeling aanloopende, stuk voor stuk
„ vernietigde, begon te verzetten, en vryheid van keuze wilde
„ handhaven. Het geschil kwam eindelyk voor den Stadhou-
„ der; en de wyze, waar op het beslist werd, is te klugtig,
„ en doet te veel eer aan de foppenskunst, indien wy dit
„ woord mogen gebruiken, van hem, die de uitspraak voor
„ den Prins opstelde, (wiens naam wy tot ons leedweezen
„ niet weeten te vereeuwigen) om niet kortlyk aangetekend
„ te worden. De uitspraak behelsde, dat de Kerkenraad voor
„ deeze reis de recommendatie moest volgen, doch in 't ver-
„ volg, even als voor en in 't Jaar 1696, eene *vrye* keuze
„ zoude hebben; terwyl het regt van ap- of inprobatie *vry*
„ bleeve aan de Magistraat. De misnoegden loosden hun-
„ ne gal in een blaauwboekje, en hiermede liep de zaak ten
„ einde."

De plaatzen in het Schoutampt van *Zwolle* opgeteld en beschreeven hebbende, doet de Schryver, met den aanvang van het laatste Hoofdstuk deezer Afdeelinge, *over de Regeering van 't Platteland en de Kleine Steden in 't algemeen*, ons weeten, wat wy daarin te wagten hebben; besloten hebbende, zich geheel tot den eigenlyk gezegden tegenwoordigen staat van zaaken te bepaalen; uitgezonderd alleen in zodanige punten, waaromtrent deeze of geene byzondere reden eene andere behandeling zoude aanraaden. —— Overeenkomstig hiermede is dit Hoofdstuk ingerigt.

Met eene Printverbeelding versierd, staat 'er op den Tytel van dit tegenwoordig Stukje; dezelve is de Stad *Zwolle*, van den kant van 't Zwarte Water; doch het woord *versierd* is hier, onzes oordeels, verkeerd geplaatst; *ontcierd* kunnen wy wel niet schryven, maar niet nalaaten aan te merken, dat de Uitgeevers van dit Vervolgwerk der *Hedendaagsche Historie by* TIRION allerjammerlykste Plaaten leveren.

Proeve eener opheldering van 's menschen oordeel, aangaande het doelmatige in de Natuur. Door J. E. DOORNIK, *Med. Doct. te Amst. Te Amsterdam, by* L. van Es, 1803. *In gr. 8vo.* 104 *bl.*

De Mensch, de werken der Natuur beschouwende, is doorgaands genegen, in dezelven eene zekere doelmaatigheid, eene strekking naar zeker einde, op te speuren. Immers, daar de menschelyke daaden en gewrochten altyd tot zeker einde ingericht zyn, is het hem niet mogelyk, daaden of gewrochten, zonder eenig doel of einde, te kunnen denken. Alles, dus, wat in de Natuur aan zyn verstand als daad of gewrocht voorkomt, moet ook, naar zyne denkwyze, een doel of einde hebben. Dikwyls slaagt de Mensch, in het bepaalen dier doeleinden der Natuur, naar zyn genoegen, en bevredigt daardoor eenigzins zyne zucht tot het doorzien van het groote Plan der Scheppinge, al is 't dan ook maar in eene enkele byzonderheid: dikwyls, echter, doen 'er zich verschynselen in de Natuur op, waarover hy niets doelmaatigs beslissen kan; somtyds ook zulke, welke zyne bereids gevormde bepaalingen tegenspreeken. Wat is de oorzaak dezer verscheidenheid in de gevolgen zyner redeneeringen? Deze Vraag, naar geleide van KANT's *Critiek der Oordeelskracht, volgends het Beginzel der Oogmerken,* (*Judicium Teleologicum*) te beschouwen, „ het *Idé van Doelmatigheid,* hetwelk den Mensch vergezelt in zyne bespiegelingen der Natuur, op eene zo duidelyk mogelyke wyze te ontwikkelen, en aan te toonen hoe wy ons oordeel aangaande dit Idé moeten regelen, om niet in tegenstrydigheden met ons eigen kenvermogen te geraken," is de bedoeling, welke de Aucteur, by het uitgeeven dezer *Proeve*, op het oog gehad heeft.

De Aucteur noemt dit zyn werk, volgends zyne eigene woorden, daarom eene *Proeve*, uit overtuiging dat een ander veelligt dit stuk beter zou kunnen behandelen.

In eene korte Inleiding stelt de Schryver de zucht van den Mensch, tot onderzoek en kennis van al wat hem op Aarde omringt en in den Starrenhemel zyne aandacht wekt, op eene krachtige wyze en in sierlyke bewoordingen, welke ook door het geheele Werkjen gebezigd worden, voor; noemende de vergedreevene poogingen, om aan deze zucht te voldoen, *een waakend droomen;* daar de Mensch, schoon van zig zelven bewust, in een verblyf van loutere schaduwbeelden omdoolt; terwyl deze *Idéen* verkeeren omtrend begrippen, welken boven de *ervaaring* zyn; waardoor deze oordeelen geene stellige (*constitutive*), noch voorwerpelyke (*objective*) kunnen weezen, maar voor den oordeelenden alleen *onderwerpe-*

pelyke (*subjectiva*) en regelende (*regulativa*) kunnen zyn, en dus van geene betekenis op dingen buiten ons, maar alleen voor onze inwendige *reflectie* over de genoemde *Idéen*.

Op deze stelling rust vervolgends de Verhandeling zelve, welke in twee Afdeelingen, die weder in Hoofdstukken geschift zyn, verdeeld is. De eerste derzelven draagt ten opschrift: *ontleeding van de beoordeeling, volgends het Beginsel der Oogmerken*; en het tweede: *Regelen ter voorbereiding der tegenstrydigheden, in welken ons oordeel, aangaande het idé van doelmatigheid, kan vervallen.*

In het eerste Hoofdstuk der eerste Afdeeling bewyst de Schryver, dat *het Idé van Doelmatigheid niet uit de Natuur, als hoofdbegrip van zinlyke voorwerpen, ontwikkeld kan worden*; en grondt deszelfs bewys voornaamlyk daarop, *dat wy de dingen niet zien, zo als zy in zig zelven zyn, maar zo als zy ons verschynen*; daar wy alleen de verschynselen (*Phenomena*), doch niet den grond derzelven (*Noumena*), door onze ervaaring, kunnen waarneemen. Het tweede Hoofdstuk draagt ten opschrift: *Beginsel, volgends welk het Idé aangaande Natuurdoelmatigheid ontwikkeld wordt*; en bewyst de noodzaaklykheid van *onderwerpelyke* en *regelende* beginselen, om behoedzaam, volgends de strekking onzer *reflecteerende* oordeelskracht, voorwaards te gaan, en hier door onze natuurkennis, volgends aanwyzing van het beginsel van *doelmatigheid*, te verwyden; evenwel onbeslist laatende, of, het geen wy volgends hetzelve beoordeelen, *opzetlyk* oogmerk der Natuur zy. Het derde Hoofdstuk dezer Afdeelinge bewyst, *dat de verbinding van ongelyksoortige Beginselen eene voornaame oorzaak van dwaling, in onze beoordeeling der Natuur, is.*

In het eerste Hoofdstuk der tweede Afdeeling ontwikkelt de Aucteur de *tegenstrydige aanwyzingen der Oordeelskracht*; en in het tweede de *Tegenstrydigheden der verschillende Stelzelen, van de vorige Wysgeeren, aangaande het Idé van Doelmatigheid*; waarby de gevoelens van EPICURUS en SPINOZA, als voorstanders van een soort van *Idealismus*, en die der voorstanders van het *Realismus*, ontwikkeld worden. Eindelyk bevat het derde en laatste Hoofdstuk de *vereeniging van het algemeen Mechanismus der Natuur, met het Idé van Doelmatigheid.*

Voords wordt deze Proeve met een kort Aanhangsel besloten, waarin de voorgaande opmerkingen in een beknopt geheel by elkander vervat zyn, en vastgesteld wordt, dat de *doelende oorzaaklykheid* in de diepste schuilhoeken van ons denken verborgen ligt; dat wy dezelve, uit ons zelven, uit de hoogste beginselen onzer *Reden* voordbrengen.

Zy, die in de beginselen of gronden der *Kantiaansche* Wysbegeerte slegts eenigzins ervaaren zyn, en dus de onderscheiding van *Zinlykheid*, *Verstand* en *Reden* in ons kenvermogen behoor-

hoorlyk weeten te maken, zullen de redeneeringen, in dit Werkjen gebezigd, zeer gegrond en bevatlyk vinden. De styl is bevallig en zelfs sierlyk en bloemryk, waardoor deszelfs leezing veraangenaamd wordt; en alles wordt besloo-ten met eenige Coupletten van het fraaije Dichtstuk van Mr. J. KINKER, betyteld *God en Vryheid*, voorkomende in het IIIde Deel, No. VII. bladz. 16, van het *Magazyn der Critische Wysbegeerte*, uitgegeven door P. VAN HEMERT.

Poëzy, uitgegeeven door Mr. WILLEM BILDERDYK. *Te Amsterdam, by* J. Allart, 1803. *In gr. 8vo. Iste Deel, 176 bl. IIde Deel, 176 bl.*

Daar Mr. BILDERDYK zelve ons zyn oordeel over dezen bundel geeft, durven wy naauwlyks het onze voordbrengen, omdat het enigzinds van het zyne verschilt; en dit smart ons nu toch daarom vooral, omdat ons oordeel zeer veel gunstiger zou geweest zyn over den *eigenen* arbeid van den Dichter, voor zo verre wy hier dien aantreffen. Hy is intusschen van gevoelen, dat, *niettegenstaande de bezorgdheid in de keuze, het geen hy hier aanbiedt van zynen eigen arbeid slechts een koel voor lief nemen verdient, en met een soort van verrukking nog aanvaard kan worden* alleenlyk *omdat men 't niet meer verwachtte, en het denkbeeld van wellicht het laatste te zyn 'er een zeker belang voor inboezemt;* terwyl het overige, dat hier voorkomt, door hem gehouden wordt voor het werk van GENIEN, *geboren om het schoon te gevoelen, te scheppen, en voort te brengen;* waarom hy deze stukken *met geestdrift en enthusiasmus* ons aanbiedt; verklarende, dat hy *niet alleen onder velen dezer verzen zyn naam zou durven zetten, maar verscheidene daarvan zou wenschen zelve gemaakt te hebben, indien niet de roem van den Leerling den Meester gelykelyk verëerde, en allermeest dan, als hy dezen te boven streeft;* terwyl hy sommige stukken byzonder nog noemt, *die hy zegt dat alle kenners erkennen zullen verre boven zynen lof te zyn.* Wy zwygen dan; hoe BILDERDYK over deze Verzameling oordeelt, houden wy toch te recht voldoende inlichting voor ons Publiek; want dat deze Dichter waarlyk zeer bevoegd is om over kunststukken te richten, kan zyn eigen werk, dat wy hier ontvangen, ons op nieuw en ten overvloede wederom bewyzen. Vooral doet hy ons onder dezen zynen eigenen arbeid opmerken zyne navolging van den *Lentemorgen* van den Deenschen Dichter TULLIN, waarvan hy het oorspronglyke een *meesterstuk* noemt *in dat soort van Poëzy, dat de Engelsche* descriptive Poetry *noemen;* terwyl hy de beöefening van het Deensch aan onze Letterkundigen ernstig aanbeveelt. Vooral trok ook onze aandacht ene *Romanze* van zyne hand, *naar de oude* Child-

Wa-

Waters *gevolgd*, JONKER BRAND VAN WYK, die ons GRAF WALTER, *nach den Altenglischen*, van BURGER deed opzoeken, en voelen deed, dat de beroemde BILDERDYK voor de overbrenging van zulk een stuk niet minder, dan de beroemde BURGER by de Duitschers, berekend was.

Wat nu de Dichtstukjes betreft, die niet van des Uitgevers hand zyn, deze zyn allen (alleen dat, *Het Geluk* getyteld, uitgezonderd, waarop hy gene andere betrekking heeft dan die van Uitgever) van Leerlingen van BILDERDYK. Hy noemt ze *Hollandsche bloemen op uitheemschen bodem gegroeid*; het zyn vruchten van zyne *in uitheemsche streken gegevene Dichtkunstlessen*; daar hy het geluk had van deze en gene *Geniën*, *geboren om 't schoon te gevoelen, te scheppen en voort te brengen*, over te halen, *om, door zich op het Neërduitsch te leggen, en Neërduitsche verzen te lezen, allengskens van de Engelsche of andere Poëzy tot de Neërduitsche over te gaan, en, onder zyn oog en geleide, gaven, die, zonder dat, voor ons verloren geweest waren en aan een vreemd Land behoorden, aan onze Versificatie te heiligen.* Ettelyke Stukjes zyn *Navolgingen*, doch, naar BILDERDYK's oordeel, *op eene wyze behandeld, die den roem van oorspronglykheid daaraan toeëigent.* Zekerlyk doen alle deze Leerlingen hunnen Meester eer aan; en wy lazen alles, wat hier voorkomt, als uitheemsche producten beschouwd, met genoegen, en zeer veel zelfs met bewondering. Intusschen, wat den roem van oorspronglykheid betreft, dien BILDERDYK aan sommige *navolgingen* geeft, dien zouden wy toch niet gegeven hebben zonder zyne voorlichting. De navolger b. v. van LEONORE van BURGER heeft zich den arbeid door dat oorspronglyk worden vry wat verligt, machtig veel uitgelaten, en 'er zomtyds ingevoegd, dat 'er niet by behoort. DE JONGELING, *naar het Hoogduitsch*, (van STOLBERG) zou vooral niet gewonnen hebben in de overzetting, naar ons gevoel; b. v. de volgende coupletten

Geen kinderspel heeft me ooit behaagd,
  Maar trom en wapengloor,
En niets heeft ooit myn' moed vertsaagd;
  Ach! stel dien niet te loor!

Toen onlangs 't Garnisoen van hier
  Zoo moedig trok ten stryd,
Glom Diedryks blik van Heldenvuur;
  De myne glom van spyt.

Hoe of die knaap de hei op vloog!
  Wat sloeg zyn hart voor de eer!
En ik, myn Vader —! Ach! myn oog
  Zonk vol beschaming neêr!

 Ach,

Ach, is myn arm zoo sterk nog niet
Als Diedryks Heldenarm;
Het bloed, dat door myne aadren vliet,
Is duizendmaal zoo warm!

bevielen ons vry meer nog in het oorspronglyke:

Schon früh in meiner Kindheit war
Mein täglich Spiel der Krieg!
Im Bette träumt' ich nur Gefahr
Und Wunden nur und Sieg.

Mein Feldgeschrei erweckte mich
Aus mancher Türkenschlacht;
Noch jungst ein Faustschlag, welchen ich
Dem Bassa zugedacht!

Da neulich unsrer Krieger Schaar
Auf dieser Strasse zog,
Und, wie ein Vogel, der Husar
Das Haus vorüberflog,

Da gaste starr und freute sich
Der Knaben froher Schwarm:
Ich aber, Vater, härmte mich,
Und prüfte meinen Arm!

Het volgend Zangstukjen, *Echte Liefde* getyteld, is van den Uitgever zelven, en 1803 getekend:

Uit verscheiden bron ontsproten,
Doch vereenigd saamgevloten
Tot een onverdeelbaar vocht,
Vloeien, stroomen, kronklen, zwieren,
Twee rivieren
In gemeenen loop en bocht.

Maar in dit vereenigd vlieten,
Daar zy door 't gebergte schieten,
Deelt een rots heur' stroom in twee:
Zyn ze nu niet afgescheiden?
Neen, geen druppel stort in zee,
Of hy is een deel van beiden,
En voert beider wezen meê.

Laat geweld hunn' loop versteuren!
Laat het bed en oevers scheuren!
Eenmaal wierden zy tot een.
Waar zy de armen henen strekken
Waar zy trekken,
Lot en wezen blyft gemeen.

Zoo,

Zoo, zoo zyt gy, Echtelingen,
Wie de ware gloed doordringen,
Wie hy ſamenſmelten mocht!
Niets dat u van één kan rukken,
Tot eene enkle ziel gewrocht!
Valt de Wareld ook in ſtukken,
Eeuwig blyft gy ſaamverknocht.

Hoewel Mr. BILDERDYK zegt, dat hy ons nu mooglyk *het jongst vaarwel* toeroept, zo hopen wy toch (ſchoon hy in het ſlot zyner Voorreden, ruim twee jaren later geſchreven, daar niets meer van gewaagt) op het geen hy min of meer ſtellig belooft, *dat hy nog eens zyn' Landaart ten aanzien van Smaak en Dichtkunde zyne byzondere begrippen zal meêdeelen, die*, dit geloven wy gaarne op zyn woord, *indien ze niet algemeen zyn, ten minſten niet zonder beproeving zyn aangenomen;* en, ſchoon hy het voornemen reeds opgeeft, om *ene Nederduitſche Spraakkunst, die onze Taal als een regelmatig* Systhema, *in alles op onwankelbare gronden ſteunende, zou voordragen*, te leveren, dat hy echter *het ſtuk der Geſlachten, uit den aart der Taal opgedolven, tot eene afgezonderde Verhandeling reeds aanvangelyk* door hem *voor de Pers bewerkt*, in het licht zal geven, en 'er ook *nog wel iets anders op zal laten volgen;* en wy menen grond te hebben voor deze hoop, daar op *den waarſchynlyk laatſten ſnik* van 's Dichters Poëzy, zo als hy zyne navolging van de *Landgedichten van* DELILLE (die wy onlangs aankondigden) noemde, nu deze Poëzy nog gevolgd is.

LEONORE, *Romance. Naar 't Hoogduitsch van* BURGER, *door* M. VAN HEYNINGEN BOSCH. *Te Groningen, by* R. J. Schierbeek, 1803. *In 8vo.* 23 *bl.*

De voortreflykheid en het uitnemend fraaie van deze Vertaling vielen ons te meer in 't oog, daar wy, by vergelyking van de Navolging in den hier boven aangekondigden Bundel van Mr. BILDERDYK, gevoeld hadden, hoe moeilyk het bewaren van alle de ſchoonheden van het oorſpronglyke by de overbrenging wezen moest. Daar hinderden ons onder anderen vooral ook de volgende regels:

„ Maar, waar is uw woning, zoo d'Echt ons vereent?"
" Ze is verre van hier, zy is eenzaam en kleen,
" Toch is zy genoeg voor ons beiden."
Nu zucht ze, nu ducht ze, haar hart weet niet wat.
Nu aarzelt ze en kan niet beſluiten. —
" Vaarwel, Leŏnore, gy ziet my niet weêr!" enz.

waar

waar het bygevoegde het ſtukje, in ons oog, niet alleen verlamde, maar wy het lieve oorſpronglyke in het geheel niet konden herkennen:

Sag an, wo ist dein Kämmerlein?
Wo? wie dein Hochzeitbettchen?
„ Weit, weit von hier! — ſtil, kühl und klein! —
Sechs Bretter und zwey Brettchen!"

„ Hat's Raum für mich?" Für dich und mich!
Komm, ſchürze, ſpring' und ſchwinge dich!
Die Hochzeitgäste hoffen;
Die Kammer ſteht uns offen."

Schön Liebchen ſchürzte, ſprang und ſchwang
Sich auf das Roſz behende; enz.

Waarlyk zeer veel beter behaagt ons de Overzetting, die thands voor ons ligt, en verwonderlyk getrouw is:

Zeg op! hoe is uw Bruidsbed? waar
Uw huisje en huisraad tevens? —
„ Ver, ver van hier! zes planken maar!
„ Klein, koel, en ſtil daar nevens." —

Kan ik 'er in? „ Ja gy en ik.
Kom, Schatje! toef geen oogenblik.
De Bruiloftsgasten hoopen;
De kamer is al open!"

't Schoon Liefje laat zich overreên,
En ſlaat, op 't ros geſteegen,
De handjes om haar' Ridder heen, enz.

Naar deze proeve ſmaakt dit ſtukje overal; de Vertaler wykt maar zeer zelden een weinig af, het geen niet dan ten uiterſten moeilyk te verhelpen is by de overbrenging van zodanige *naive* ſtukjes, maar maakt zich geheel meester van den geest, den toon, de houding en ieder denkbeeld van den Hoogduitſchen Dichter, zo dat wy maar zelden de ſchoonheid van het oorſpronglyke zien verloren gaan. De Heer VAN HEYNINGEN BOSCH had dus hoegenaamd geen reden tot vrees, dat men hem zou kunnen verdenken, het ſtukje in den ſtraks gemelden Bundel te hebben naargevolgd.

Nieu-

Nieuwe Dichtgewyde Mengelingen van het Genootschap, onder de spreuk: Kunstliefde spaart geen vlyt. *Iste Deel. In 's Hage, by* Vosmaer en Zoonen, 1803. *In gr. 8vo.* 148 *bl.*

Het Genootschap heeft deszelfs vroegere verzameling van Dichtstukken gesloten, en geeft alzo den bezitteren der vorige Delen gelegenheid om het Werk voor compleet te houden, en aan anderen, om zich nu alleen de latere verzameling aan te schaffen, zonder dat hun Werk daarom defect is. De meeste stukken of stukjes, in dit eerste Deel, zyn van enen godsdienstigen inhoud, zoetvloeijende, en ook van dichterlyke waarde niet ontbloot; hoewel wy nog meerdere dichterlyke schoonheden, en minder *Godgeleerdheid*, in dezelve zouden verlangen. De overige stukjes zyn ook niet onbevallig; enkelen zouden wy uitmonsteren. De 26 grotere en kleinere Dichtstukjes, die hier voorkomen, zyn van de volgende Dichters: A. C. SCHENK, J. VAN OS, F. A. DE HARTOGH, J. G. TEN BROEK, P. A. R. VAN OUWENALLER, T. VAN LIMBURG, G. H. VAN YSSELSTEIN, N. J. BAKE, en R. P. VAN DE KASTEELE. Het gaat met zodanige verzamelingen altyd op den ouden voet; men moet een bekwaam boekdeeltje byeen hebben; het waarlyk schone en goede, het middenmatige, en dikwils ook het geen nagenoeg gene waarde heeft, krygt daarom ene plaats. BELLAMY zou, denken wy, van dit Deeltje wederom gezegd hebben, het geen hy eens zeide van een der vorigen: *Alles in poëzy! in poëzy juist wel alles niet, maar ten minsten alles in vaerzen en op rym!* — Maar BELLAMY liep met onze Dichtlievende Genootschappen juist niet hoog; en, dit erkennen wy, ook met de Recensenten niet. Wy oordelen intusschen, dat in dit eerste Stukje het goede en schone toch het minder goede nog overweegt, en dat men deze Gedichten ene plaats by die van het middensoort vergunnen kan.

Versameling van Redevoeringen, uitgesproken by de onderscheidene Departementen der Bat. Maatsch. Tot Nut *enz. in het Gewest Friesland. 1ste Stukje. Te Sneek, by* C. van Gorcum, 1804. *In gr. 8vo. 67 bl.*

Deeze Redevoeringen zullen, over 't geheel, met genoegen en nut kunnen geleezen worden, vooral door die Leden van de Maatschappy *Tot Nut van 't Algemeen*, welke dezelve hebben hooren uitspreeken.

M. J. ADRIANI spreekt over *de noodzaaklykheid tot de ontwikkeling en oeffening der Lichaamskrachten by de Jeugd in de Schoolen.* Hy schetst, onzes oordeels, de voordeelen dier oeffeninge wat sterk; verbeeldt zich daarvan meer, dan de-

zelve zoude opleveren, indien zy al, naar eisch, en over 't algemeen, konde te werk gesteld worden, en is te schraal in de opgave der vereischte middelen. De losse gedachten, *door* hem opgegeeven, verdienen echter geenzins veronagtzaamd te worden; integendeel, verstandige overweeging zyn dezelve, om het belang der zaake, overwaardig — gelyk dezelve dan ook aanleiding hebben gegeeven tot een *Gesprek tusschen een Landman en Stedeling over de Lichaamsoeffening der Kinderen in de Schoolen*, te vinden in het *Weekblad voor den* zogenoemden *Gemeenen Man*, IV D. No. 188—190.

H. W. C. A. VISSER schetst *de verpligting van elk Lid der voorn. Maatschappy, om, tot bevordering der verlichting, welke de Maatschappy onder alle standen des Volks zoekt te verbreiden, deeze verlichting daartoe het eerst by zichzelven te bevorderen.* Naa in het eerste deel op eene bevattelyke wyze getoond te hebben, dat men behoort verlicht te worden omtrent alles wat goed en nuttig is, om onze bestemming, waartoe wy hier zyn, te bereiken, — dat onze bestemming is, deelgenooten te worden der zegenryke onsterflykheid, en dat de weg tot deeze verlichting vooral in 't Euangelie van Jesus gebaand is, — stelt de Schryver vervolgens met nadruk voor, den invloed der poogingen, zo van verlichten en welgezinden, als van onkundigen, bevooroordeelden en kwalykgezinden, op de waare verlichting hunner natuurgenooten — en besluit met de opening van een vrolyk uitzigt op reine genoegens, die den verlichten en tot anderer heil werkzaamen Menschenvriend, wegens het moeilyke zyner taake, schadeloos stellen. — Als kleine onnaauwkeurigheden zou men kunnen noemen de uitdrukking bl. 37. „ Dan zal — de nachtuil zich verblyden in het licht der *Zuiderzon*!" beter *Zon* alleen; — zo ook is, in het slot-versje, de *zesde* regel een voet te lang; de *vyfde* en *elfde* een te kort.

P. W. FEENSTRA beschouwt *de Letteroeffeningen als nuttige Uitspanningen*, en betoogt zeer regelmaatig, overtuigend, en op eene inneemende wyze, 1°. Het geschikte der Letteroeffeningen — ook in den kring, waarin de meergemelde Maatschappy dezelve bepaalt — om een streelend vermaak, eene aangenaame uitspanning te verschaffen, met aanwyzing dat de poogingen van derzelver Leden ter bevordering daarvan kunnen dienen; en 2°. Hoe groot eene waardy in het bevorderen van zulk een Volksvermaak tot nut van 't Algemeen gelegen is. Deeze Redevoering is, wat styl en betoogtrant belangt, onzes agtens, de beste; schoon wy allen, overeenkomstig derzelver doel, zeer wèl geschreeven keuren; zo dat wy wenschen, dat andere Spreekers het voorbeeld deezer Mannen zullen volgen, en de Uitgeever, door een goed debiet, in zyne onderneeming zal begunstigd worden.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

JOANNIS VAN VOORST Oratio de JOANNE AUGUSTO ERNESTIO, optimo post HUGONEM GROTIUM Duce et Magistro Interpretum Novi Foederis. Publice habita die VIII Febr. MDCCCIV, cum Magistratu Academico abiret, et ordinariam Theologiae Professionem in Academiâ Lugduno-Batava auspicaretur. Lugduni Batavorum, apud *A. et J. Honkoop*, 1804. 4to. pp. 66.

Met groot genoegen hernieuwen wy onze kennis met den Hooggeleerden VAN VOORST, die ons hier weder eene vrucht van zynen letterarbeid schenkt; eene Redenvoering tot lof van den beroemden JOANNES AUGUSTUS ERNESTI, *als*, *na* HUGO DE GROOT, *den besten Leidsman en Leermeester van de Uitleggeren des Nieuwen Verbonds*. Hy sprak dezelve uit, wanneer hy, op den 8sten February deezes jaars, de waardigheid van *Rector Magnificus* der Leidsche Hooge Schoole nederleide, en tevens het ampt van gewoon Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aanvaardde.

Vooraf gaat eene korte Voorreden, waarin de Schryver zegt, dat hy, wel verre van zyn onderwerp uitgeput te hebben, alleen de hoofdzaaken heeft kunnen aanraaken. Op de plaats, waar hy moest spreeken, en in den tyd, welken hy daartoe had, konde hy niet meer verrichten. Dit zal ieder hem gaarne toestemmen, en tevens erkennen, dat hy die hoofdzaaken zeer wel heeft uitgekozen. Een beknopt verslag van het Stuk zal den eenigzins kundigen Leezer in staat stellen om daarover te kunnen oordeelen.

De Inleiding behelst eene klacht, zo over het klein getal der geenen, die de zuivere Leer van JESUS op haaren rechten prys schatten, als over de baldaadigheid van derzelver tegenstreeveren. De oorzaak des kwaads wordt toegeschreven aan de kleinachtinge en verkeerde

behandelinge der bronnen, waaruit alleen de kennis dier Leere moet gefchept worden. En hiervan ligt de fchuld, grootendeels, en by hun, die al wat oud is, fchoon geftaafd met de duchtigfte bewyzen, verachten, enkel *om dat* het oud is, het zekere verwrikken door onzekere gisfingen; en by hun, die, verflaafd aan hunne eenmaal aangenomen Stelfels van Godgeleerdheid, meenen den Christelyken Godsdienst te kunnen verdedigen zonder geregelde en op waare geleerdheid fteunende verklaaringe der Schriftuure. Beiden vervallen tot eene geheel averechtfche uitlegging derzelve. Eene gezonde en geleerde Uitlegkunde is de bron, het fteunfel, de vastigheid van de waare kennisfe der Christelyke Leere. En hierin is, na onzen DE GROOT, ERNESTI de beste Leidsman en Leermeester (*).

De welvoegelykheid vorderde hier iets te zeggen van den uitmuntenden Man, op welken ons Vaderland altyd mag roemen. „ HUGO DE GROOT," zegt de Schryver, „ was, in dit vak van geleerdheid, zodanig en zo „ groot, dat hy niet alleen in zynen tyd, onder alle „ Uitleggeren des N. Verbonds, welken eigenlyk zo „ genoemd worden, en zich bezig hielden met het verklaaren van den zin der woorden, de eerfte plaats „ bekleedde, maar nog verdient befchouwd te worden „ als de grootfte van allen, die voor of na hem geweest zyn, naar wiens voorbeeld allen, welken deeze kunst willen oefenen, zich moeten vormen, en „ welken ERNESTI zelve genoemd heeft *het Hoofd der* „ *hedendaagfche Letterkundige Verklaaringe van het N.* „ *Verbond* (†)."

Na nog eenige aanmerkingen tot lof van DE GROOT gemaakt, en met edelmoedige verfoejinge gewaagd te hebben van den laster, door fommigen den onvergelykelyken Man aangewreven, zegt de Schryver (‡), dat, omtrent het midden der jongstverlopen Eeuwe, de, te vooren verdrongen of verachte, uitlegwyze van onzen Landgenoot weder begon vernieuwd te worden, en maakt geene zwaarigheid van te verzekeren, dat men deeze herftelling voornaamelyk aan ERNESTI te danken hebbe. Hy wil daarom andere goede Uitleggers, welken voor of met ERNESTI geleefd hebben, niet verachten. In te-

(*) Bl. 1—5. (†) Bl. 5, 6. (‡) Bl. 11.

tegendeel, hy spreekt met onpartydigen lof van veele geleerde Mannen, uit onderscheiden Landen, en van onderscheiden Gezindheden, welken in dit vak met vrucht gearbeid hebben. Maar hy beweert, „ dat al het goede, „ hetgeen men by anderen vindt, met betrekkinge tot het „ Letterkundig uitleggen, naar de wyze van GROTIUS „ gevormd is, en dat, wanneer men alles byeen rekent, „ niemand die wyze beter gevolgd heeft dan ERNESTI; „ ja, dat deeze dezelve tot volmaaktheid heeft ge„ bragt (*).”

De Schryver herinnert nog zyne Toehoorders, dat hy niet van ERNESTI wil spreeken als van eenen Geleerden in het algemeen, maar als van eenen Uitlegger der Schrifuure, en zegt daarop, dat dezelve, in het Jaar 1759, tot den Godgeleerden Leerstoel bevorderd, terstond in zyne Intree-Reden; *Over het navolgen van de Voorschriften der Oordeelkundigen in het beoefenen der Godgeleerdheid;* liet blyken, welk denkbeeld hy zich maakte van de plichten van zynen nieuwen stand (†). Hier naar gedroeg hy zich in het ophelderen van veele gedeelten der Leerstellige Godgeleerdheid, de Geschiedenis der Leerstellingen, de beoefening der oude Kerkleeraaren, en de Kerkelyke Geschiedenis in het algemeen. Vooral bevlytigde hy zich om de Schriftuur volgens eene gezonde Uitlegkunde te verklaaren, en anderen daartoe den wech te wyzen. Dit was het doel van verscheiden uitmuntende en hier opgetelde Werken, waaronder zyne *Institutio Interpretis Novi Testamenti* eene der eerste, zo niet de eerste plaats van allen verdient (‡).

De Redenaar gaat vervolgens over tot eene nadere ontwikkeling zyner gezegden. ERNESTI, bedreven in de Hebreeuwsche, Grieksche en Latynsche Taalen, zo wel als in de Oudheidkunde, bediende zich van de zelfde hulpmiddelen als de GROOT, herstelde en volmaakte deszelfs wyze van verklaaren. *Vooreerst*, door de natuur eener goede Uitlegkunde duidelyk voor te stellen, en te toonen, dat dezelve geheel rust op de gronden der *Spraak-* of *Taalkunde*, welke wil, dat men niet den zin der woorden uit vooraf onderstelde zaaken bepaale, maar uit de betekenis der woorden de bedoelde zaaken af-

(*) Bl. 11, 12. (†) Bl. 13. (‡) Bl. 14, 15.

afleide (*). *Ten tweeden*, door het uitmuntend beschryven van de beste hulpmiddelen eener taalkundige Uitlegginge; by welke gelegenheid vooral de Hebreeuwsch-Grieksche styl der gewyde Boeken in aanmerking komt (†). *Ten derden*, door het rechte gebruik van andere, zo vroegere als laatere, Schriftuurverklaarders naauwkeurig aan te wyzen (‡). Hierby wordt aangemerkt, dat ERNESTI voornaamelyk heeft uitgemunt in het wel beoordeelen der Werken van anderen, meer dan door eigene vindingen, en dit in eene aantekening bevestigd door het gevoelen van den Hoogleeraar WYTTENBACH. Verder wordt ERNESTI voorgesteld als spaarzaam en gematigd in het wederleggen, billyk en goedwillig jegens allen, liever pryzende dan berispende, en altyd tot den zachtsten kant overhellende (§). — Wy zyn in het minste niet geneigd, ERNESTI iets van zynen welverdienden lof te onttrekken; maar of zyne gemaatigdheid in het wederleggen, zyne afkeerigheid van het berispen, zyne overhelling tot den zachtsten kant, wel niet haare uitzonderingen gehad hebben, mag men billyk vraagen. Ten minsten uit zyne *Opuscula Oratoria*, welke wy nu niet voor de hand hebben, meenen wy ons wel plaatzen te kunnen herinneren, welke juist geene groote gemaatigdheid aanduiden. Doch de Heer VAN VOORST kan hierop antwoorden, dat hy in zyne Redenvoering ERNESTI niet beschouwt als Geleerden in het algemeen, maar als Schriftuurverklaarder. — Maar wy willen voortgaan. *Ten vierden*. DE GROOT had het voorbeeld gegeven eener goede wyze van uitleggen; ERNESTI heeft de regels aangewezen, naar welken zy moet ingericht worden, de gronden, waarop zy steunt, de wetten, waaraan zy gebonden is. En hierin kunnen SEMLER en anderen niet met hem vergeleken worden (**).

De Redenaar gaat vervolgens over tot het beschouwen van eenige tegenwerpingen; als, dat de Leerlingen der *Ernestynsche* Schoole veele verkeerde Uitleggingen hebben gemaakt (††) — dat ERNESTI wel een groot man was in zynen tyd, maar dat wy het nu zeer wel zonder hem kunnen stellen (‡‡) — dat hy te vasthoudende zy geweest aan oude gevoelens (§§) — dat hy dien regel der

(*) Bl. 16—18. (†) Bl. 19—22. (‡) Bl. 22—24. (§) Bl. 24, 25. (**) Bl. 26—28. (††) Bl. 31. (‡‡) Bl. 34. (§§) Bl. 38.

der Uitlegkunde, welke beveelt de waare gevoelens des Spreekers of des Schryvers wel te onderfcheiden van de aangenomen meeningen hunner Eeuwe, naar welke zy dikwyls hunne gezegden fchikten, verwaarloosd hebbe (*) — dat hy geen gebruik gemaakt hebbe van het licht der Wysgeerte (†) — dat hy zich niet hebbe toegelegd op de Oordeelkunde (*Critice*). — Deeze tegenwerpingen worden overwogen en wederlegd. De Hoogleeraar beweert te recht, dat de echte Kweekelingen van ERNESTI geene verandering in den Christelyken Godsdienst zoeken; hy erkent, dat SEMLER hem misfchien overtroffen hebbe in bedrevenheid in de oude Kerkelyke Schryveren, MICHAËLIS in de kennisfe der Oosterfche Taalen, maar zegt, dat deezen, NOESSELT en anderen, op zyne grondflagen gebouwd hebben, en, zonder hem, misfchien, nooit tot die hoogte zouden gekomen zyn, welke zy bereikten; dat ERNESTI alleen de verwaandheid van fommige zogenaamde Wysgeeren berispt, niet de Wysgeerte zelve afgekeurd hebbe; dat hy van eenige dingen minder hebbe gefproken, dewyl hy derzelver misbruik en de fchadelyke gevolgen daarvan voorzag; dat de Oordeelkunde na zynen tyd grooteren voortgang gemaakt heeft, maar dat hy dezelve kende, en haare regels hoogfchattede; dat hy, misfchien, te befchroomd is geweest in het beoordeelen van de Echtheid fommiger Boeken; kortom, dat hy hierendaar gedwaald heeft, (en wie doet zulks niet?) maar dat, alles byeengenomen, na DE GROOT, niemand in het vak der Uitlegkunde grooter geweest is dan ERNESTI (‡).

Hierop volgen, eindelyk, de by dergelyke gelegenheden gebruikelyke Aanfpraaken, en achter de Redenvoering eenige ophelderende en bevestigende Aantekeningen.

Ons bericht is reeds zo uitvoerig geworden, dat wy by het gezegde alleen onzen wensch zullen voegen, dat de Hooggel. VAN VOORST ons nog dikwyls op de vruchten van zynen arbeid moge onthaalen.

(*) Bl. 41. (†) Bl. 43. (‡) Bl. 31—46.

Over den Beuzel-geest in de Zedekunde. *Door* FRANS VOLKMAR REINHARD, *Keurvorstelyk Saxische Opperhofprediker*, *enz.* *Te Amsterdam*, *by* W. Brave, 1804. *In gr.* 8*vo.* 142 *bl.*

't Naauw verband, waarin het hier aangekondigd geschrift staat met een ander, voor weinige jaaren vertaald, werkjen van den beroemden REINHARD, *over de waarde der Kleinigheden in de Zedekunde*, deed den Vertaaler te regt besluiten, dat den vrienden van 's Mans schriften, en vooral van zyne Zedekundige werken, geen ondienst zou gedaan worden, met hun ook dit werkjen vertaald aan te bieden. Toen de verdienstelyke Schryver het bovengenoemd uitmuntend geschrift, als Aanhangsel op zyn *Stelsel van Christelyke Zedekunde*, uitgaf, vlocht hy ook daarin eenige aanmerkingen, over het geen hy den *Kleinigkeitsgeist in sittlichen Angelegenheiten* noemt. Naderhand heeft hy dit onderwerp meer volledig, en op zich zelven, behandeld en uitgegeeven; en daaruit is de wel uitgevoerde vertaaling vervaardigd. Men zal ook hier den diepdenkenden, doorgeleerden, en vooral in de menschenkennis buitengemeen ervarenen REINHARD allerwege herkennen, en den Vertaaler voor zyn aangewenden arbeid, om dit belangryk werkjen meer algemeen bekend te maaken, danken. Wy willen 'er onzen Leezers den hoofdzaakelyken inhoud kortelyk van mededeelen.

In zes onderscheidene Afdeelingen wordt *eerst* 't gene, dat de Schryver *Beuzelgeest in de Zedekunde* noemt, bepaald, en daarover eenige algemeene aanmerkingen gemaakt, *daarna* onderzoek gedaan naar de oorzaaken, waaruit die geestgesteldheid ontstaat, en *eindelyk* in de byzonderheden aangewezen, waarin zich dezelve al vertoont. — Met den naam van *Beuzelgeest* bestempelt REINHARD die bekrompenheid van geest, die aan zoodanige dingen, welke voor zedelykheid onverschillig zyn, te onrecht een byzonder gewigt toeschryft, en dezelven eene meer dan behoorlyke oplettendheid waardig keurt; eene verkeerdheid, die overstaat tegen de onbedachtzaame veronachtzaaming van dingen, die voor kleinigheden aangezien worden, hoewel zy, in derzelver gevolgen, belangryk zyn voor de zedelykheid. De

wer-

werken der Zedekundigen en het leeven der menſchen leveren zeer veele bewyzen op van deze, voor de waare deugd doorgaans zeer nadeelige, gezetheid op beuzelingen. — Zy heeft onderſcheidene oorzaaken. De inwendige oorzaaken zyn een zeker natuurlyk onvermogen tot het geen waarlyk groot en edel is, kwalyk beſtuurd vernuft, bygeloof, driften en hartstochten, lichaamelyke ongeſteldheden, en vooral de kracht der gewoonte. Hierby komen ook uitwendige omſtandigheden en aanleidingen, die niet zelden den grootſten invloed op het algemeen gevoelen en den geest der tyden hebben. Somtyds behooren zoodanige dwaaze ſpitsvindigheden, zulke angstvallige gezetheid op onverſchillige en nietsbeduidende dingen, onder de karactertrekken van geheele eeuwen en volken, althans van ſommige ſecten en partyen, en ſtraalen duidelyk door, in de werken der kunst, in de behandeling der weetenſchappen, en zelfs by de Godsdienstoefeningen en onderwyzingen. Op dien Beuzelgeest, in het Zedekundige, heeft vooral niet weinig invloed het verval van weetenſchappen en goeden ſmaak, eene overgedrevene beſchaaving en verfyning, en voorts ook de geest van ſommige ſtanden, leevenswyzen en inrichtingen. — De Beuzelgeest in de Zedekunde openbaart zich, op onderſcheidene wyzen, naar buiten. 'Er is een *Uitlegkundige*, een *Caſuiſtiſche*, een *Zedekundige* en *Aſcetiſche* Beuzelgeest. — De *Uitlegkundige* vertoont zich in de verklaaring van zedelyke voorſchriften, het zy dezelven door onze eigen Reden ons voorgeſchreven, of uit de Openbaaring ontleend worden, zoo met opzicht tot 't geen zy gebieden, als tot de uitgeſtrektheid van 't gebodene. De Beuzelgeest blyft, met angstvallige naauwgezetheid, hangen aan den letter van het gebod, zoodat zelfs de ziel der wet daarby verloren gaat, of verbindt zich in tegendeel te weinig aan de woorden, waarby dezelve zich allerlei kleine veranderingen veroorlooft, ten einde dezelven juist dat, en niets meer, te doen beteekenen, dan het welk men wenschte, dat dezelven beteekenen zullen. Niet zelden worden ook die voorſchriften der Zedekunde, welke verkeeren omtrent zoodanige voorwerpen, by welken het gevaarlyk wordt lang te verwylen, een voorwerp van beuzelachtige naſpooringen en belachelyke uitleggingen. — De *Caſuiſtiſche* beſtaat in eene beuzelachtige ſpitsvindigheid, in de be-

beantwoording van die vraag, of het een of ander voorschrift op byzondere gevallen al of niet toepasselyk is? Zy verdicht geweetensvraagen en tegenstrydigheden, en beantwoordt en beslist zoo wel deze, als gegronde geweetensvraagen. —— De *Zedekundige* tracht of het moeielyke der deugdsbetrachting uit te winnen, — hierin bestaat de Beuzelgeest van bygeloof en geveinsdheid; of die beoefening minder moeielyk te maaken, — hierin bestaat de Beuzelgeest van zorgeloosheid en traagheid; of om die moeielykheid noodeloos te vermeerderen, en dus de beoefening van plicht nog zwaarder te maaken, — deze is de Beuzelgeest eener angstvallige en zwaarmoedige deugd. —— De *Ascetische*, eindelyk, schryft aan zwakke en geheel krachtelooze omstandigheden en oefeningen een veelvermogenden invloed toe op zedelyke verbetering en waare godzaligheid, en legt zich, uit dien hoofde, met blinden yver op deze dingen toe, zoo tot beteugeling van ongeregelde driften en beveiliging voor verleiding, als tot aanmoediging en versterking van goede gevoelens en Christelyke betrachtingen.

Dit alles wordt, uit de algemeene en kerkelyke geschiedenis van vroegere en laatere tyden, opgehelderd en bevestigd. 'Er is veel uit dit kleine boekjen te leeren; veel meer dan uit zeer veele groote werken, die over de Moraal voorhanden zyn. Elk, die het onbevooroordeeld leest, moet, bedriegen wy ons niet, van de volstrekte noodzaakelykheid, om den ontmaskerden Beuzelgeest tegen te gaan en geheel te verbannen, ten einde in waare deugd en zuivere godsvrucht zich te kunnen oefenen, op eene onweerstaanbaare wyze overtuigd worden. En waar is die Beuzelgeest niet al ingesloopen! —— De Vertaaler heeft hier en daar eene aanmerking ingevoegd, die hem eere aandoet, en 't nuttig gebruik van deze voortreffelyke bydraage tot de Christelyke Zedekunde nog meer kan bevorderen.

JOANNES DE DOPER. *Een Leesboek voor den tegenwoordigen tyd.* Door JO. HERM. KROM, *Predikant te Gouda. In drie Stukken. IIde Stuk. Te Amsterdam, by* J. W. Yntema en Comp., 1804. *In gr. 8vo. 126 bl.*

In dit *tweede Stuk* vervolgt de Goudasche Kerkleeraar zyn aangevangen onderwerp, in dier voege, dat hy, eerst JOANNES DEN DOOPER beschouwd hebbende, zoo als hy zich vertoonde vóór de prediking van den Zaligmaaker, waarvan wy ook, in 't voorleden jaar, verslag gedaan hebben (*), nu overgaat tot de overweeging, hoe hy gelyktydig met Jesus zyn werk voortzettede. Hier worden de navolgende, alle belangryke, byzonderheden behandeld: (1) *Joannes doopt Jesus*, Matth. III: 13 enz. Marc. I: 9 enz. Luc. III: 21 enz. — (2) *Dierbaar oogpunt, waaruit de Dooper Jesus aanwyst*, Jo. I: 29, *Ziet het Lam van God, dat de zonden der wereld wegneemt*, dat is, volgends de uitlegging, die de Schryver volgt, *wegdraagt, als een flacht- of zoen-offer, waardoor wy vergeeving van onze zonden bekomen.* — (3) *Onnagaanbaare grootheid van Jesus, voor onze zedelyke behoeften berekend*, Jo. I: 30—34. 't Onderricht van Joannes desaangaande komt hier op neder: *Hy is vóór my geworden, Hy doopt met den Heiligen Geest, Hy is de Zoon van God.* — (4) *Het gevoel van den Dooper voor Jesus*, Jo. III: 23—35. Hier geeft de Schryver alleen de meest gewoone uitleggingen van het gezegde van Joannes, omdat hy nopens zyne meening nog onzeker is. — (5) *Het Christendom, naar de Leer van Joannes, het eenige toereikende, noodige*, Jo. III: 36, *Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leeven*, enz. — (6) *De Dooper werkt nog voort, en verandert ook zyne strengere zeden niet.* Dit wordt voornaamelyk opgemaakt uit de vraag, waarmede de discipelen van Joannes eens tot Jesus kwamen: *Waarom vasten wy en de Phariseen veel; en uwe discipelen vasten niet?* Matth. IX: 14 enz. 'Er wordt onderzoek gedaan naar de rede, waarom Joannes, die strenge zedeprediker en aankondiger

(*) *Vaderl. Letteroef.* voor 1803, bl. 237.

ger van het Godsryk, niettegenstaande de Messias zelf nu reeds daar was, nog steeds, overeenkomstig het doel zyner zending, voortging, op dien zelfden bestraffenden en dreigenden toon, die zoo zeer verschilt van den leertrant van Jesus? En hieruit leidt de Schryver deze gewigtige Leer af: *Nutteloos wordt boet- en zede-prediken nog niet, omdat het Euangelie reeds werkelyk daar is.* — (7) *Het getuigenis van den Dooper voor Jesus gewigtig*, Jo. V: 31—42.

Men bemerkt, ligt, dat deze onderwerpen den kundigen Schryver meermaalen in de gelegenheid gesteld hebben, om zich over 't leerstellige ook uit te laaten. In de *tweede Beschouwing* wordt breedvoerig beweerd, dat dit waare Bybelleer is: *God belooft vergeeving van zonde, en vervult door Jesus komst, en door Jesus dood, deze zyne belofte; Jesus is stervende de oorzaak, dat alle vrees voor straf, alle straf wegvalt voor iederen boetvaardigen, die tot Hem komt, en door Hem tot God gaat.* De Eerw. KROM kan alle andere verklaaringen van de woorden van Joannes, en soortgelyke plaatzen uit de schriften der Apostelen, niet goedkeuren, omdat hy deze Leer noodig heeft tot zyne zedelyke verbetering, rust en moed. Hy wil niemand deze zyne verbeteringsleer opdwingen, maar hy zelf kan ze voor zich niet missen. — In dat licht vertoont hy ook vervolgends, in de *derde Beschouwing*, de Leer van Joannes omtrent de grootheid van Jesus, zoo als hy dezelve uitlegt, en in verband brengt met de voorige. Dat onderricht van Joannes: *Jesus is vóór my geworden, Hy doopt met den Heiligen Geest, Hy is de Zoon van God*, is ook voor hem behoefte. „Zonder dit," zegt hy, „kon Hy voor my het Lam van God niet weezen. Ik heb een Helper noodig, die reeds bestond eer de wereld was; die werking van, dat doopen met den Heiligen Geest heb ik noodig, en Hy, die na Joannes kwam, is my daarom zoo belangryk, omdat ik zoo iets van Hem mag hoopen. Ik begrype wel zoodanig eene op en in my werkende hoogere kracht niet, die, behoudens myne zedelykheid en redelykheid, werken kan; doch ik verlange dezelve, voele, dat ik zoo iets niet ontbeeren kan." — Men ziet, uit deze staaltjens, dat het 'er zoo verre af is, dat de Eerw. KROM niet eenstemmig met de karacteristieke leerstellingen van 't Gereformeerd Kerkgenootschap, waartoe hy behoort, zou denken, dat hy

hy zelfs moeds genoeg heeft, om die tegen anders denkenden openlyk te verdedigen. En dit doet hy op eene wyze, die wel opmerking verdient. Wy willen echter niet ontveinzen, dat die soort van bewyzen, waarvan zich de Leeraar voornaamelyk bedient, ontleend van 't nut, dat men uit de vooronderstelde leer kan trekken, ons minder beslisfend voorkomt. Hoe zullen wy anders denkenden daartoe brengen, om 'er de kracht van te gevoelen, zoo lang het niet, op exegetisch richtige gronden, uitgemaakt is, dat dit waare Bybelleer is, en wel leer voor alle tyden, en dus ook voor ons? — Wy onthouden ons van andere aanmerkingen, die wy, onder 't leezen van dit geschrift, by ons zelven gemaakt hebben, en danken liever den schranderen, zelfdenkenden Opsteller voor 't leerryk onderricht, dat hy, ook in dit stuk, uit het voorgenomen onderwerp met oordeel en smaak heeft afgeleid; terwyl wy het vervolg met verlangen te gemoet zien.

Twee Leerredenen over den Tusschenstaat tusschen den Dood en de gelukzalige Opstanding. Waar by gevoegd is eene Leerrede over de vraag: Of de Gelukzaligen in den Hemel de zulken zullen herkennen, met welke zy op de Aarde verkeerd hebben. Door J. M. ROUX, *Leeraar der Walsche Gemeente te Maastricht, enz. voorheen Hoogleeraar in de Wysbegeerte. Uit het Fransch vertaald. Te Amsterdam, by* J. J. Geyler en Comp., 1804. *In gr. 8vo. 167 bl.*

Een goedkeurend verslag, met aanwyzing van eenige redenen dier goedkeuringe, deeden wy, onlangs, van deeze fraaie Leerredenen, die, in het oorspronklyke, ons, ter beoordeelinge, waren toegezonden. De Fransche Uitgeever, oordeelende, veelen hier te Lande geenen ondienst te zullen doen, met hun gelegenheid te geeven, het belangryk drietal Leerredenen in hunne taal te kunnen leezen, geeft hun thans dezelve verduitscht in handen: iets, 't welk, vertrouwen wy, dezelve hem in dank zullen afneemen; te meer, naardien, zoo als het ons voorkomt, de Vertaaling niet ongelukkig is uitgevallen. By onze voorgaande Aankondiging niets zaaklyks te voegen, en toen reeds van des Eerw. ROUX's schryfwyze iets ter proeve geleverd heb-

hebbende, hebben wy niets anders 'er nevens te voegen, dan onzen wensch, dat 's Mans bescheidene en voorzigtige aanmerkingen, over het belangryk onderwerp, voor veelen eenig bemoedigend en gerustftellend licht mogen verfpreiden.

Magazyn voor den openlyken Godsdienst. 1804, *No. I.* *Te Sneek*, *by* C. van Gorcum. *In gr.* 8*vo.* 140 *bl.*

Onze openbaare Godsdienstoefeningen zyn voorzeker niet, 't geen zy zyn konden en moesten, om waar nut te ftichten, en aan derzelver gewigtig doel te beantwoorden. Elke bydraage, tot derzelver verbetering, kan deswegens niet dan welkom zyn aan *allen*, die het met Godsdienst en Christendom wel meenen. De Verzamelaars van dit *Magazyn* doen daartoe eene roemwaardige pooging, die alle onderfteuning en aanmoediging verdient. Het zal niet alleen voorflagen tot verbeterde inrichtingen in zich behelzen, en de middelen daartoe opgeeven; maar ook tevens berichten mededeelen, zoo wel van gemaakte verbeteringen, als van de gebrekkige uitoefening van plaatshebbende inrichtingen in onderfcheidene gedeelten onzes Vaderlands. Men zal, in dit Magazyn, al wat daarop betrekking heeft, opneemen. Het Voorleezen, het Gezang, het Gebed, de Leerredenen, de inrichting van alle Godsdienftige Plechtigheden, zoo gewoone, als buitengewoone, het geheele Leeraarsambt en Kerkelyk Beftuur; dit alles zal hier in aanmerking genomen worden: waartoe de medewerking van alle welmeenende Godsdienstvrienden ten fterkften begeerd wordt. Men is voorneemens ieder Jaar vier Stukjens van foortgelyken inhoud, als dit eerfte, tot een maatigen prys te leveren. Ieder Stukjen zal, (1) onder den naam van *Bydraagen*, bevatten, befchouwingen van het doelmaatige of ondoelmaatige van plaatshebbende inrichtingen, in het een of ander opgenoemd vak, of wel aanwyzingen van de oorfpronkelyke inrichtingen, of eindelyk voorflagen tot eene naar de behoeften van den tyd voegende verbetering. (2) *Beoordeelingen* van Werken, welke het een of ander gedeelte, het zy opzettelyk, het zy gedeeltelyk, behandelen. (3) *Berichten* nopens de wyze, waarop men de onderfcheidene gedeelten van den openlyken Gods-

Godsdienst, het Leeraarsambt of Kerkelyk Bestuur, gewoon is hier of elders te behandelen; gelyk mede van de verbeteringen, of proeven ter verbetering, welke in het een of ander deel ergens in 't werk gesteld zyn. Men zal ook gaarne Leevensberichten van verstorvenen ontvangen, voor zoo veel, naamelyk, dezelven verslag doen van de uitoefening van hunnen post by den openlyken Godsdienst, en noodigt elk, der zaaken kundig, uit, om zoodanig bericht van den zaligen HINLÓPEN mede te deelen.

Dit eerste Stukjen bevat dus ook, I. *Bydraagen:* Over het doel van dit Magazyn, en eene Verhandeling over het gewigt, oogmerk, misbruik en eene verbeterde inrichting van het voorleezen van de Heilige Schriften, by den openlyken Godsdienst. II. *Boekbeöordeelingen:* Over de *Gedachten over het Predikambt* in de Gereformeerde Kerk, en A. VAN DEN BERG, *Gedachten over geestelyke Oden en Liederen.* III. *Berichten:* Inwyding van het Orgel te Leeuwaarden; Verbeterde wyze van het voorleezen der H. Schrift; Gehoudene handelwyze by de invoering van een nieuw Onderwysboek. — En ook nog eenige *Vraagen*, waardoor men ook aan hun, welke geen daadlyk deel aan de opstelling van dit Magazyn neemen, gelegenheid wil geeven, om stof voor de Bydraagen en Berichten te leveren.

Wy hebben in dit Stukjen reeds verscheidene gegronde aanmerkingen, verstandige beöordeelingen en gepaste aanwyzingen byeenverzameld gevonden, waarvan veel party zou kunnen getrokken werden, om aan de openbaare Godsdienstoefeningen meer waarde en aanzien te geeven, en derzelver voornaam doel en nuttig gebruik te bevorderen. De Verhandeling *over het Voorleezen der Heilige Schriften, by den openlyken Godsdienst*, bevat veel stof tot nadenken voor Leeraars en Gemeenten. De Boekbeöordeelingen hebben wy ook, over 't geheel, met genoegen geleezen. De Berichten zullen, hoopen wy, vervolgends belangryker worden. 'Er is, sedert eenigen tyd, buitenlands vry wat, over de hoognoodige verbetering van den openbaaren leer- en eerdienst, geschreeven, en deze en gene waare verbetering hier en daar tot stand gebragt, waarvan men ook, onder ons, met voorzichtigheid, gebruik zou kunnen maaken. Wy wenschen hun, die aan dit Magazyn werken,

ken, veele bekwaame medehelpers. Hoe meer zy geeven, en hoe spoediger zy 't eene Stuk op 't andere laaten volgen, des te verdienstelyker zullen zy zich maaken; maar men moet zich evenwel niet overhaasten.

Gedenkschriften der Maatschappy van Zendelingschap, tot voordplanting van het Evangely in Heidensche Landen, opgericht binnen London, enz. Vden Deels 1ste Stuk. Te Dordrecht, by A. Blussé en Zoon. *In gr. 8vo.* 203 *bl.*

Dit Stukjen bevat, I. De voortzetting van de belangryke beschryving der Natuurlyke Historie *van* 't Land der Kaffers, door Dr. VAN DER KEMP. II. 't Vervolg van het Dagregister van denzelfden, geduurende de zes eerste maanden des Jaars 1800. III. Berichten en Brieven van Zendelingen, ook meestal van Dr. VAN DER KEMP, en betreffende diens verwonderenswaardige werkzaamheden by de Kaffers. Deze berichten loopen tot 19 Maart 1802. IV. Verslag der Bestuurderen aan de agtste algemeene byeenkomst in Bloeimaand 1802.

Een zestal Verloskundige Operatien en Waarneemingen, zo omtrent het verlossen van Vrouwen door de Sectio Symphisis ossis Pubis, *of doorsnyding der Schaambeensvereeniging, als wegens het openen eener toegegroeide Baarmoeder; door* JOHANNES VAN MUNSTER, *Stads Operateur, Heel- en Vroedmeester te Nymegen. Met een aanpryzenden Brief van wylen Professor* PETRUS CAMPER; *benevens een anderen onlangs bekomen Brief van* G. J. VAN WY, *Lector in de Ontleed-, Heel- en Verloskunde te Arnhem. Te Amsterdam, by* J. W. Yntema en Comp. 1804. *In gr. 8vo.* 61 *bl.*

Met een byzonder genoegen lazen wy dit Stukje, dewyl wy in hetzelve een aantal belangryke Waarneemingen vonden, omtrent zeer gewigtige Vroedkundige onderwerpen, aangaande welke de Beoeffenaars dier Konst het in 't geheel niet ééns zyn: waarom, onzes achtens, dit Werkje, door alle Beminnaars en Uitoeffe-

fenaars der zo gewigtige Verloskunde, met aandagt verdient geleezen te worden.

In de eerste plaats komen in dit Werkje naauwkeurige berichten voor, aangaande de door den Heer J. VAN MUNSTER volbragte doorsnyding van de kraakbeenige vereenigingen, by twee hoogzwangere Vrouwen, die op geene andere wyze veilig verlost konden worden. Deeze beide Gevallen, tot welke eigenlyk de bygevoegde Brief van wylen den beroemden P. CAMPER betrekking heeft, liepen zeer roemryk af voor den Schryver, en zeer voorspoedig voor de Vrouwen; dewyl zy de geringe, uit de Konstbewerking overgehoudene, ongemakken eerlang voorspoedig te boven kwamen, en een der Kinderen in leeven bleef.

Vervolgens beschryft de Operateur de herhaaling deezer Konstbewerkinge, aan de eerste dier verloste Vrouwen, nadat zy, voor de tweede maal, wederom in barensnood was geraakt; alwaar ook de Konstbewerking, door het herhaalen der doorsnede des Kraakbeens, voor de tweede keer, met den besten uitslag wierd in het werk gesteld.

Het vierde hier beschreeven Geval is dat eener hoogzwangere Vrouwe, by welke de Konstbewerking insgelyks voorspoedig wierd in het werk gesteld; doch met dit ongelukkig gevolg, dat de Kraamvrouw, op den derden dag na de Konstbewerking, kwam te overlyden, door eene toevallige Koorts, die haar' oorsprong nam uit bykomende oorzaaken, welke met de verrichte Konstbewerking in geenerhande verband stonden. — Wat laater gelukte de Konstbewerking weder volkomen, in een vyfde Geval, in 't welk alle omstandigheden ten hoogsten nadeelig waren; niettegenstaande welk onguustig vooruitzicht, echter, Moeder en Kind beide behouden bleeven. — De zesde Waarneeming, aangaande deeze volbragte Konstbewerking, hoewel met groote moeijelykheden verzeld, slaagde echter ook, ten hoogsten naar genoegen.

De volgende Waarneeming is nog van meerder gewigt, van wegen het zonderlinge des Gevals, 't welk bykans zonder voorbeeld is. De Heer VAN MUNSTER wierd geroepen by eene zich in barensnood bevindende Vrouwe, in welke, door belediging in eene voorige Kraam, de Moedermond zodanig was toegegroeid, dat 'er maar eene zilveren sonde kon binnen gebragt worden.

den. Op geleide derzelve, werkte hy, eerst met eene schaar, en vervolgens, op zynen vinger, met eene bistourie, tot dat hy in staat geraakte, om, door de gemaakte opening, de *Levretsche* tang binnen te brengen, en de Vrouw, die volkomen herstelde, van een dood, reeds bedorven, Kind te verlossen. — In een ander Geval, in het welk de Moedermond, door onverstandige te vroegtydige poogingen, geheel was opgezwollen en vernaauwd, redde hy de Moeder insgelyks, door de insnyding van den gespannen *Uterus*. Zynde hy voorts van oordeel, dat men, in 't geval van een te sterk beklemden doorgezakten arm, om wederom, op de gewoone wyze, ingebragt te worden, beter zou doen, om, door het opensnyden van den *Uterus*, ruimte te bezorgen, dan het Kind, door het afdraaijen of afzetten des arms, te verminken.

De bygevoegde Brief van den Heere VAN WY is insgelyks zeer leezenswaardig, en bevat, onder anderen, een aantal gewigtige bedenkingen, betreffende de wyze, op welke de begeerde vermeerderde ruimte des Bekkens, eigenlyk, door de Doorsnyding van de kraakbeenige vereeniging der Schaambeenderen, verkreegen worde.

Regelen van Voorzigtigheid voor Ouders en Leermeesters, die hunne Kinderen of Kweeklingen eenig onderricht omtrent de Voordteeling willen mededeelen, en hen waarschuwen voor Wellust en Onkuischheid. Naar het Hoogduitsch van H. F. REHM. *Te Zutphen, by* H. C. A. Thieme, 1804. *In gr. 8vo.* 235 *bl.*

Hoogstbelangryk is het onderwerp van dit boek voor ieder Vader en Moeder, die hunne Kinderen liefhebben, en omtrend derzelver zedelykheid en uitwendig geluk niet geheelenal zorgloos zyn. Geen rechtgeaard Vader, die over dit onderwerp niet genoegzaam dagelyks nadenkt; en ene angstige verlegenheid is van zodanig nadenken al dikwils het natuurlyk gevolg. Wy hebben voortreflyke geschriften over het hier bedoelde kwaad; wy gevoelden, by het lezen derzelve, onze verplichting; dan een boek, als thands voor ons ligt, ontbrak ons nog. Hoe menigmaal waren wy verlegen, hoe wy het zouden aanleggen; en hoe menig Vader en Opvoeder vervroegde of verergerde, helaas! het gevreesde

de kwaad! *Onderrichten* en *waarschuwen* houdt de Schryver, aanhoudend en te recht, uit één. *Dat, waarom, hoe* en *wanneer* wy *onderrichten* en *waarschuwen* moeten, wordt ons hier geleerd. In alles overtuigend? In alles, in iedere omstandigheid, bruikbaar? Neen, dit ware te veel en het onmooglyke gevergd. Maar overtuigend in de hoofdzaak, in meer dan een, in vele opzichten, voor zeer velen bruikbaar; dit getuigen wy van dit werkje gaarne en met volle ruimte. En wien zal niet de onderrichting en het voorbeeld van een verstandig teder Vader van vyf Kinderen, die zelve lang op dit onderwerp, als ene hoogstbelangryke zaak, heeft nagedacht, alles opgemerkt, alles gelezen heeft, wat hem ter hand kwam — wie zal, zeggen wy, niet gaarne den raad van zulk een' man lezen, met de zorgvuldigste aandacht lezen, en toetsen? en dit zal zich voorzeker geen rechtgeaard Vader of Moeder, of Opvoeder, beklagen. Het werk heeft nog deze verdienste, dat, al komt het ook by geval in handen van een of ander Jongling of Jongedochter, van een of ander bedorven of nog onbedorven Kind, de drift daar door niet opgewekt of aan den gang gemaakt zal worden. Met dit alles, het onderwerp, dit voelt de Lezer, is van dien aard, dat wy van hetzelve hier nu ook niets meer zeggen kunnen.

De Toestand van Nederland in vergelyking gebragt met die van enige andere Landen van Europa. Door Mr. R. METELERKAMP, *A. L. M. Ph. & J. U. D. enz. In drie Deelen. Iste Deel. Te Rotterdam, by* Cornel *en* van Baalen, 1804. *In gr. 8vo. 251 bl.*

„Voor onze Landgenooten ligt meerendeels nog onbearbeid de Staatshuishoudkunde of Statistiek „van ons Vaderland, bestaande in de kennis van de „inwendige gesteldheid onzes Lands, en van de krach„ten, vermogens en zeden onzer Natie," mogt de Heer J. KOPS te recht aanmerken (*). Het ontbreekt egter niet aan onlangs aangewende poogingen tot het verbeteren van dit gebrek. Wy herinneren onze Lezers

(*) J. KOPS *Magazyn van Vaderlandschen Landbouw enz.*

zers slegts aan het belangryk Werk van Dr. W. ME-KEUCHENIUS, *de Inkomsten en Uitgaven der Bataafsche Republiek, voorgesteld in eene Nationaale Balans* enz. (*). Op eenen anderen trant tragt de Heer METELERKAMP, in het boven vermelde Werk, hier aan het zyne toe te brengen. Niet alleen stelt beleezenheid in meest alle Schriften, dit onderwerp betreffende, hem daar toe in staat; maar kundigheden, op eene groote en belangryke Reis verzameld, dienen hem desgelyks niet weinig. Hy beklaagt zich, dat de ongenoegzaamheid van noodige opgaven, met betrekking tot ons Gemeenebest, hem zeer hinderlyk geweest is; en de groote moeilykheid, zo niet onmogelykheid, om die te bekomen, maakt, gelyk hy schryft, de beschouwing van den staat der bronnen van onze welvaard minder volledig, dan hy wel gewenscht hadt, die aan zyne Landgenooten te kunnen aanbieden. Hy voegt 'er by: „ Zyn 'er onder hun, die my eenige meerdere opgaven, de volgende, ja zelve nog deeze Afdeelingen, betreffende, mogten willen mededeelen, met erkentenis zal ik dezelve ontvangen, en met bescheidenheid daar van, op de meest geschikte manier, gebruik maaken." —— Wy wenschen, dat de Schryver hier in moge slaagen.

De Heer METELERKAMP zal, naa deeze betuiging, het ons niet euvel duiden, dat wy, schoon niet in staat om hem byzondere berichten op te geeven, 't welk ook hier de plaats niet zou weezen, wanneer wy dezelve by de hand hadden, hem hier eene herinnering doen. Het is ons naamlyk voorgekomen, dat hy, van de Fabrieken en Trafieken onzes Lands handelende, alles, wat deswegen reeds voorhanden was, niet geraadpleegd, een gedeelte onzes Lands als vergeeten, en op *Hollands* Noorderdeel geen genoegzaame aandagt geslaagen hebbe. Veel toch viel 'er te zeggen van de Olieslaageryen, Pelderyen, Papiermaakeryen, Houtzaageryen enz. aan den *Zaankant*. Veel deswegen ontmoet men in de *Beschryving der Zaanlandsche Dorpen*, door A. LOOSJES, met de toevoegzelen door P. LOOSJES ADZ. (†). Veel is, wegens de Fabrieken en Trafieken onzes Lands in 't algemeen, en de poogingen tot instandhouding en

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1803, bl. 218.

(†) Te *Haarlem* by BOHN en LOOSJES PZ. in den Jaare 1794 uitgegeeven.

en verbetering derzelven, vermeld, in de *Stukken, by gelegenheid der vieringe, op den 14 Juny 1803, van het vyf-en-twintig-jaarig bestaan der Nationaale Nederlandsche Huishoudelyke Maatschappy*, eertyds de *Œconomische Tak* geheeten; bestaande uit de Redenvoering van den Eerw. ENGELBERTS, en de hier zo zeer dienende Verhandeling des Heeren A. VAN BEMMELEN, getiteld: *De Œconomische Tak enz. geduurende haar vyf-en-twintig-jaarig bestaan* (*).

Dan, laaten wy voortgaan met den aanleg deezes Werks nader te doen kennen. Naa vermeld te hebben, dat eene volledige Staatshuishoudkundige Beschryving van dit Gemeenebest, welke eene zeer naauwkeurige en uitgebreide opgave vereischt van de gronden, waar op deszelfs *weezenlyke* en *betrekkelyke* magt berust, van de grootste nutheid en noodzaaklykheid zou zyn, betuigt hy, dat het voor alsnog zyn voorneemen niet is, dusdanig een geheel uitgewerkt stuk te leveren, en dat hy, schoon dit willende, opregt betuigen moet, zich hier toe, door gemis van genoegzaame opgaven, in de onmogelykheid te bevinden. Nogthans volgt hy, in een algemeen overzigt van den toestand deezes Gemeenebests, een gelyk richtsnoer, als, zyns oordeels, in zodanig eene uitgewerkte behandeling zou behooren gevolgd te worden. Derhalven beschouwt hy, in onderscheidene Afdeelingen, de Bronnen van de weezenlyke Magt van dit Land, en vereenigt daar mede, by wyze van vergelyking, deszelfs betreklyken staat tot de meeste van die Landen, welke hy het genoegen gehad heeft, geduurende eene vierjaarige Reis, te bezoeken. De Landen, welke hier in vergelyking gebragt worden, zyn *Rusland, Frankryk, Groot Brittanje* en *Ierland, Pruissen, Zweeden, Deenemarken* en *Saxen*.

De Schryver stelt zich de volgende Orde voor. I. Uitgestrektheid des Lands — deszelfs Ligging — Vrugtbaarheid — Waterstaat — Bevolking — Natuurlyke en Zedelyke Toestand der Inwoonderen.

II. Rykdom en Nationaal Vermogen — Bronnen van Welvaard en Hoofdtakken der Burgerlyke Vlyt — Visscheryen — Veeteelt — Landbouw — Fabrieken en Trafieken — Koophandel en Zeevaard.

III. Staat

(*) Te *Haarlem* by A. LOOSJES PZ. 1803 uitgegeeven; zie hier boven in onze *Letteroef*. bl. 66.

III. Staat der Geldmiddelen — Inkomsten — Uitgaven — Schulden — Belastingen.

IV. Middelen van Verdeediging, Land- en Zeemagt.

V. Regeeringsvorm, Veranderingen daar in voorgevallen — Tegenwoordige Staatsregeling — Kiesreglement — Algemeen Bestuur.

VI. Binnenlandsch Bestuur — Verdeeling in Departementen — Bestuuring der Geldmiddelen — Rechtshandhaving — Politie — Godsdienst — Opvoeding en Onderwys — Burgerlyke Instellingen en nuttige Inrichtingen — Kunsten en Weetenschappen — Beschaaving en Verlichting.

VII. Buitenlandsche Betrekkingen — Algemeen Staatkundig Stelzel van *Europa*.

Van deeze *zeven* deelen diens wydstrekkenden *Plans* vinden wy, in het Stukje voorhanden, de *twee* eerstgenoemde behandeld, met de gemelde vergelykingen ten aanziene der opgenoemde Landen; opgehelderd door een Tiental Tafelen. Voor een eenigzins voldoend uittrekzel is een Werk van deezen aart niet vatbaar, in het eng bestek, 't welk ons Werk gedoogt. Met 'er hier en daar iets uit aan te stippen, 't welk ons METELERKAMP's denk- en schryftrant doet kennen, moeten wy ons vergenoegen; schoon de lust, om een en ander meer uitgewerkt stuk over te neemen, ons bekroop. Volgende Deelen zullen ons mogelyk daartoe de gelegenheid aanbieden.

Naa het bybrengen van Y. VAN HAMELSVELD's schryven, over den zedelyken toestand der *Nederlandsche* Natie: '*Er zyn misschien weinige Landen, ten minsten in het beschaafd Europa, in welken het gemeen dien trap van verbastering en zedenbederf bereikt heeft, als in ons Vaderland*, en dat diens gevoelen, dat de Zedeloosheid, en wat hier toe betrekking heeft, grooter in dit Land, dan in andere Landen, zoude zyn, vry algemeen is — laat hy volgen; en wy stemmen met hem in: „ Ik vermeen mogelyk eenig meerder recht verkreegen te hebben, om den zedelyken toestand van onze Natie, in vergelyking van het grootste gedeelte van *Europa*, het geen ik zelve bezogt heb, te beoordeelen, dan de geweezen Hoogleeraar en anderen, die zich den zedelyken toestand van *Nederland* zo slecht verbeelden.

„ Het is 'er zekerlyk ver af, dat ik het toenemend Zedenbederv zoude willen tegenspreeken, niet alleen on-

onder het gemeen, maar ook onder de hoogere rangen der Maatſchappy, waar het immers gewoonlyk zynen oorſprong heeft; en echter geloof ik niet te ver te gaan, met ſtaande te houden, dat in de meeste Landen van dit Werelddeel het Zedenbederv eenen hoogeren trap, dan in ons Vaderland, bereikt heeft.

„ Naardien deeze ſtelling voor geen wiskundig bewys vatbaar is, moet ik my vergenoegen met my te beroepen op het getuigenis van allen, die in de gelegenheid zyn geweest, en zich de moeite hebben willen geeven, om dit onbevooroordeeld te onderzoeken; en hun te vraagen, of zy over het algemeen niet gevonden hebben, dat eerbied voor den Godsdienst, goede trouw, vlyt, naarſtigheid, ſpaarzaamheid en andere huislyke deugden, hier nog minder, dan onder verſchillende andere Volken, voor de tegenovergeſtelde ondeugden hebben plaats gemaakt."

Naa aangemerkt te hebben het bezwaarlyke om het Character der *Nederlandſche* Natie juist op te geeven, laat hy volgen: „ Met een waar genoegen echter ziet de oprechte beminnaar van zyn Vaderland, dat alle trekken nog niet verdonkerd zyn, in het ſchoone ſchildery, door een beroemd *Fransch* Schryver, eertyds van deeze Natie opgehangen." Hier vindt men, aan den voet der bladzyde, die Schildery van Mr. DE REAL, in diens *la Science du Gouvernement*, Tom. 2, p. 292. In *Nederduitſche* kleuren mogt dit *Fransch* Tafereel wel overgebragt weezen: eene en andere aanmerking daar op zou voor een Vaderlander welſtandig geweest zyn.

Sterk en met grond is METELERKAMP's aanpryzing van den Landbouw in ons Vaderland; juist zyne aanmerking ten dien opzigte over *Frankryk*: „ In geheel *Europa* is mogelyk geen Land, het welk over 't algemeen zo wel bebouwd is als *Frankryk*; zelden treft men onbebouwde ſtreeken aan; byna overal wordt de arbeid des Landmans door de vruchtbaarheid van den grond beloond, en de voordeelen der omwenteling zyn ten minſten in de uitbreiding en verbetering van den Landbouw zigtbaar. Het Land is, volgens eenpaarig getuigenis van allen, veel beter bebouwd, dan het voorheen was; de verbetering van den toeſtand der Landlieden, de verdeeling der uitgeſtrekte en ſlegt beſtuurde heerlyke Goederen, de verkoop der geestlyke bezittingen, hebben hiertoe voornaamlyk medegewerkt."

Breedſpraakig is des Schryvers vermelding van *Engeland*. Van de Fabrieken en Trafieken in dit Ryk gesprooken hebbende, laat hy volgen: „ Alle deeze en andere bronnen van welvaard des Staats, ſchoon zy op den Koophandel eenen wederkeerigen zeer ſterken invloed hebben, worden echter byzonder door den Koophandel geopend. Deeze is het, welke de Nationaale induſtrie in beweeging brengt, en het leeven geeft: zonder deeze zou *Groot-Brittannien* nimmer tot dien hoogen trap van voorſpoed geklommen zyn, waar op het zich thans bevindt. *Engeland* is, zonder tegenſpraak, tegenwoordig de eerſte handeldryvende Natie der Wereld, en men kan niet, zonder bewondering, zo wel de uitgebreidheid, als den byna ongelooflyken aanwasch des Handels, zedert het einde van de zeventiende, *en het* einde van de achttiende Eeuw nagaan." —— Tot dit nagaan wordt ons hier gelegenheid gegeeven. Mogten de voorbeelden van de welvaard en bloei der hier aangevoerde Landen en Ryken ons lesſen van navolging geeven, voor zo verre zy, met de noodige veranderingen, op ons Land toepasſelyk zyn!

Aan de beſchouwing van den toeſtand onzes *Gemeenebests* en van verſcheide andere Landen van *Europa*, met betrekking tot de bronnen van welvaard en de hoofdtakken der Volksvlyt, hegt METELERKAMP, ten ſlot, eenige algemeene Aanmerkingen. Deeze loopen over den invloed van het Staatsbeſtuur op 's Volks welzyn. Zy ſtrekken om aan te toonen — hoe het niet mogelyk is, de magt van een Land, en derzelver bronnen, het nationaal vermogen en welvaard, te beoordeelen, dan uit de vergelyking met die van andere Landen. — Hy merkt wyders op, hoe hy gelooft, dat, wanneer men den toeſtand van dit Gemeenebest, deszelfs magt en welvaard, tegenwoordig in vergelyking brengt met die van voor eene halve Eeuw, en met die van andere Staaten van *Europa*, men uit het verhandelde in de *tweede Afdeeling*, met eene genoegzaame zekerheid, deeze drie gevolgen kan trekken: Dat, ſchoon verſcheidene bronnen van welvaard verminderd zyn, andere daarentegen weder zyn toegenomen, en dat dit Land nagenoeg dezelfde weezenlyke Magt en Welvaard nu heeft, welke hetzelve voor vyftig jaaren hadt (*). — Dat de vermeer-

(*) Hier herhaalt de Schryver eene voorheen gemaakte aanmer-

meerdering van Magt en Welvaard by andere Volken, met welke wy in eene staatkundige betrekking staan, de *betrekkelyke* vermindering van onze Magt en Welvaard in zich sluit. — Dat, de uitgestrektheid des Lands en de Volksmenigte in aanmerking genomen, onze Magt die van de meeste, zo niet van alle Volken van *Europa*, nog tegenwoordig overtreft.

De Schryver merkt op; dat het met de Burgerlyke Maatschappy even als met alle menschlyke zaaken is gelegen; dat alles zich in eenen cirkel beweegt, en alle Staaten de verschillende tydvakken van opkomst, bloei en vermindering doorgaan. Ten slot aanmerkende: Nu blyft 'er eene, en wel eene zeer gewichtige, vraag over: *Heeft ons Gemeenebest dit toppunt van vermogen, of het Maximum van Rykdom en Welvaard, bereikt?* Wy willen gaarne gelooven, dat hy daarop zich gedrongen voelt, te moeten antwoorden: Dat hy de beantwoording dier vraage, op zich zelve, zeer bezwaarlyk vindt, byzonder op een tydstip, dat de gevolgen der oorlogen en schokken, welke mogelyk nog dit Land en *Europa* dreigen, onberekenbaar zyn, gaarne aan anderen overlaat.

merking; dat hy het tydstip van 1794 bedoelt; dat hy onzen ongelukkigen toestand, met betrekking tot de meeste bronnen van Nationaale Welvaard en Magt, geduurende de daarop gevolgde Oorlogen en onlusten, niet tot eenen grondslag van vergelyking wil aanneemen.

Memorie over de Zamenzweering van PICHEGRU *in de Jaaren III, IV en V, gesteld in het VIde Jaar, door* M. R. DE MONTGAILLARD, *en waarvan het origineel berust onder de Archiven van het Gouvernement. Iste Stuk. Te Amsterdam, by* J. A. Crajenschot *en* W. Holtrop, 1804. *In gr. 8vo.* 141 *blz.*

PICHEGRU *en* MOREAU. *Om te dienen tot ophelderinge en voltooijinge der Memorie over de Zamenzweering des Eersten. IIde Stuk. Met de Afbeelding van den Tempel te Parys. Te Amst. by bovengemelden. In gr. 8vo.* 95 *blz.*

Wy voegen deeze twee zo naauwe betrekking op elkander hebbende Stukjes te zamen. Zy zullen ge-

gewis, in deeze dagen, zonder eenige aanpryzing, Leezers in overvloed vinden; twee Mannen betreffende, die, hoe gelyk in eenige opzigten, nogthans in andere wyd van elkander verschillen, dan zich onlangs in een zelfde zaak ingewikkeld vonden, met eenen zeer bekenden verschillenden uitslag.

De Heer MONTGAILLARD, ten tyde des Schrikbewinds uit *Frankryk* geweeken, trof in het doorreizen van *Duitschland* een zyner Landgenooten en bekenden aan, Adjudant des Prinsen VAN CONDÉ, in welken Prins hy, verre van het Hof opgevoed, den Verlosser van *Frankryk* meende te zien, en wiens schryven hem overhaalde om tot hem te komen, en deel te neemen in 't geen hy oordeelde tot verlossing zyns Vaderlands te kunnen dienen. Hy liet zich door den Prins overhaalen om negotiatien te openen met den Generaal PICHEGRU, zo vroeg reeds als 3 Juny des Jaars 1795. Hy geraakte welhaast in kennis met de Heeren LOUIS FAUCHE BOREL en ANTOINE COURANT, hoofdbeleiders der onderneeming van den *Franschen* Prins; en in dit werk waren betrokken de Heeren FENOUILLOT en BADOUVILLE, beiden ten tyde der uitgave van dit Stukje in den *Tempel* gevangen.

Welhaast kreeg FAUCHE gelegenheid om PICHEGRU te ontmoeten, en opening van zaaken te geeven; en de Heer MONTGAILLARD werd 'er daadlyk in betrokken. Het character van CONDÉ word als zeer onbekwaam opgegeeven om de door hem ondernomene rol te speelen. Hoe dezelve zamenhing, en invloed hadt op de krygsverrigtingen van den overgehaalden PICHEGRU, ontvouwt dit Stukje. Doch de Veldheer hadt andere inzigten op 't beleid des krygs dan de Prins, die in goede verstandhouding stondt met den Heer WICKHAM, maar de *Oostenrykers* geen deel in 't spel wilde geeven. Hy was niet over te haalen om in de maatregelen van PICHEGRU te treeden, vol van waan dat hy langs eenen anderen weg tot het Koningschap zou komen. De *Oostenrykers* kwamen egter agter de zaak, en WURMSER kreeg kennis van de Negotiatie met PICHEGRU; 't welk eene andere wending gaf aan het beleid der zaake. De Engelsche Minister, WICKHAM schoot geld. „ Het scheen," schryft de Heer MONTGAILLARD, „ alsof hy alleen in *Zwitzerland* gekomen was om het geld met volle handen te verkwisten. Ik geloof niet verre van de waarheid te zyn, met

te zeggen, dat hy in den tyd van tweé jaaren, voor geheime uitgaven, in *Zwitzerland*, meer dan 300,000 *Ponden Sterlings* uitgegeeven heeft; en in die fom is niet begreepen, noch de gewoone uitgaaf, noch de openlyk erkende onkosten: want de Armée van CONDÉ alleen heeft aan *Engeland* in achttien maanden een millioen fterling gekost."

WICKHAM werd weldra de hoofdbeleider der geheele Zamenzweering, en CONDÉ kwam 'er alleen zo veel van te weeten als de Heer WICKHAM wilde: de Graaf DE LILLE, hier zo ongunftig gekenmerkt als de Prins van CONDÉ, was ook de man niet om iets mede uit te voeren.. — De Zamenzweering hadt zich, volgens de opgave deezer Memorie, geheel vereenigd in *Bern*; men bemerkte 'er voortaan niets dan een zamenftel van arglistigheid en kuiperyen, van diplomatike en particuliere geldfpillingen. De Heer MONTGAILLARD hadt befloten, zich in dergelyke Negotiatien niet meer te laaten gebruiken, en toog na *Venetien*. „Ik was 'er," fchryft hy, „getuige van alle de moeite, die de Heer DRAKE en de Heer D'ENTRAIGUES zich gaven, om alle de *Franfchen* in het *Venetiaanfche* te doen vermoorden, en om het Hof van *Rome* over te haalen om een heilige kruisvaard tegen hen te prediken. Het herftel der monarchie was myn verlangen geweest, maar door ordenlyke en vriendlyke wegen, omdat ik meende dat het geluk der *Franfche* Natie 'er de vrugt van zyn kon; het karacter en de ontwerpen van den Prins VAN CONDÉ en den Graaf DE LILLE hadden my wyzer gemaakt; de kunstgreepen, welke *Engeland* toen bezigde, overtuigden my ten vollen, dat men *Frankryk* vernielen en aan de gruwelen der regeeringloosheid wilde ten prooi geeven."

Bezwaarlyk ontkwam de Heer MONTGAILLARD, naar zyn fchryven, de gevaaren van den toeleg op zyn leeven door den Heer D'ENTRAIGUES, en kwam weder in *Zwitzerland*, waar hy, de betaaling der reisonkosten en voorfchotten ontvangen hebbende, zich aan de zaak onttrok, welker verder beloop hier wordt opgegeeven. Het *Engelsch* Ministerie en bovenal de Heer PITT worden met de zwartstmogelyke koole in 't flot getekend. „Maar," luidt 's Schryvers taal ten flot, „in fpyt van zo veel machiavellismus, zo veele agenten, zo veele intriguen, zo veel verkwisting, had de dag van 18 *Fructidor*

 plaat-

plaatze, en de *Fransche* Republiek werd gered uit gevaaren, waar aan de Zamenzweering van PICHEGRU haar zedert tien jaaren blootſtelde." Zints dien tyd *is* hy doof gebleeven voor alle de aanzoeken om tegen het *Fransche* Gouvernement te ſchryven. — By deeze Memorie is een Aanhangzel gevoegd van egte ſtukken, om van de waarheid van het geſtelde in deeze Memorie te getuigen.

Het tweede Stukje, waarvan wy den Titel opgaven, kunnen wy best onze Leezers doen kennen, door den aanvang te melden. „De groote beſchuldiging, waar onder PICHEGRU en MOREAU gelyklyk gedrukt liggen, doet ons denken aan een tydvak, waarin men MOREAU zag zich plaatzen onder de beſchuldigers van PICHEGRU. *Men* herinnert zich aan de feiten, waarmede hy hem *betigtte*, van de bewysſtukken, die hy ten zynen laste voor den dag bragt, van de gevoelens, die hy tegen den *Verraader* uitdrukte; zo was het dat in 't jaar V. MOREAU noemde PICHEGRU, veroordeeld tot de *Deportatie*; 't was alzo dat PICHEGRU zich zag noemen door MOREAU in een journaal, dat hy op den weg na *Guijana* las. Men herinnert zich aan deeze omſtandigheden, die tusſchen deeze twee mannen de geringſte overeenkomst ſcheenen onmogelyk te maaken; en men verlangt met nieuwe deelneeming te leezen, te herleezen de ſtukken, die ze deeden gebooren worden. De Brieven, door MOREAU den 19 en 22 *Fructidor* geſchreeven, en de verzameling van ſtukken, die zy aankondigen, worden van alle kanten gezogt en gevraagd. — Deeze graagte naar onderrichting, in een zo belangryk oogenblik, heeft ons de Brieven van MOREAU doen verzamelen, en 'er een extract te doen byvoegen van de ſtukken, die hy tot zyne verweering bygebragt heeft."

Veel komt hier voor, 't welk tot opheldering der Memorie dient. De uittrekzels der Brieven, gevonden te *Offenburg*, en door MOREAU aan den Minister der Politie overhandigd, in het VIde Jaar, en in twee Deelen in 8vo. gedrukt, geeven ons eene ſchets van het beloop der krygsverrigtingen in dien tyd, grootendeels verſchillende, wat de plans betreft, van de verhaalen en berichten, deswegen, ten dien tyde, aan den dag gebragt. Deeze Brieven loopen tot het einde van den Veldtocht, met de overgave van *Kehl* aan de *Oostenrykers*; eene vermeestering, gemaklyk gemaakt voor den vy-

vyand, door de vertrouwelingen en vrienden van PICHEGRU. Naa deezen Veldtocht maakte PICHEGRU zich gereed om op een ander tooneel een figuur te maaken, en om volgens andere plans te handelen. Hy deedt zich benoemen tot Lid van het Wetgeevend Lichaam. Zyn gehouden gedrag wordt geschetst in het gedeelte van dit Stukje, 't welk ten opschrift voert: *Daadzaaken, gevolgd op die, welke door de Briefwisseling ontdekt en den 18 Fructidor voorafgegaan zyn.* —— Bovenal wordt hier in een ongunstig licht vertoond het draalen van MOREAU, om de bewyzen van het verraad van PICHEGRU, welke hy in handen hadt, over te zenden. Ook rekende het Gouvernement zich door dit talmen van MOREAU gewettigd om hem te beschuldigen, ten minsten van te veel toegeevenheid voor de Zamenzweeringen van PICHEGRU, en een te laate aanklagt. MOREAU verontschuldigt zich deswegen, in eenen Brieve aan den Policie-Minister, hier medegedeeld; alsmede in eenen Brieve aan het *Directoire Executif* van de *Fransche* Republiek, ook hier te vinden, en ingericht „om," gelyk hy schryft, „den mond te stoppen aan een hoop schreeuwers, die geen Gouvernement willen, en my beschuldigen een aanhanger van PICHEGRU te zyn, om dat ik hem niet aangeklaagd had, daar ondertusschen het geroep der Roijalisten my verwyt de aanklaager geweest te zyn van hem, wien zy myn leermeester en vriend noemen." Deeze verontschuldigende Brief schreef hy naa zyne aanstelling tot Inspecteur-Generaal der *Italiaansche* Armée; „welke hem deedt gelooven dat de vooringenomenheid, die het Directoire Executif tegen hem mogt gehad hebben, voorby was."

Deeze Brieven schenken den Uitgeever van dit Stukje geene volkomene voldoening. „Zo MOREAU," luidt zyne taal, „het Directoire in staat gesteld hadt om PICHEGRU te ontmaskeren, en hem van de Tribune te doen daalen voor een Tribunaal (Gerechtshof), zouden de eerlyke menschen in de beide Conseils, die hy op een doolweg gebragt hadt, de oogen geopend hebben. IMBERT COLOMES (Agent van LODEWYK XVIII te *Lyon*, nevens PICHEGRU tot Lid van het Wetgeevend Lichaam benoemd,) en eenige anderen zouden gebragt geweest zyn tot hunne eigene kragten; de Natie en het Wetgeevend Lichaam zou zich aaneengeslooten hebben; de nationaale vertegenwoordiging zou niet geschonden

ge-

geweest zyn; eerlyke menschen zouden geen elendig leeven te *Sinnamary* geleden hebben; veele traanen, veel rouw zou aan braave Familien bespaard geweest zyn: deeze zouden de gevolgen geweest zyn van eene tydige verklaaring (*). Voeg 'er by, dat dit MOREAU buiten allen verdenken zou gesteld hebben: zo waar is het, dat het vervullen van zyne plichten is het geen men zich als het nuttigst voor zich en voor anderen kan voorstellen.

„ Geheel *Europa* kent het gedrag, gehouden door PICHEGRU te *Bareuth* en in *Engeland*, zedert zyn wederkomen uit *Guijana*, en weet hoe veel moeite hy zich gegeeven heeft, om zelve de bewyzen, van het geen MOREAU 19 *Fructidor* tegen hem ingebragt hadt, te staaven. Het is een iegelyk kond en kennelyk, dat hy als een bezoldigde van *Engeland*, dat hy met het goud en ponjaarden van *Engeland*, dat hy om aan de zaak van *Engeland* dienstbaar te zyn, of de zaak die *Engeland* met de zyne verward heeft, te *Parys* gekomen is." — Hier aan hegt de Schryver zyn gevoelen over het spreeken van MOREAU met dien verklaarden vyand van zyn Land, en brengt het tot het ongunstig besluit, dat zy beiden Zamenzweerders waren.

(*) Wy herinneren ons hier aan de *Historische Gedenkschriften, behoorende tot het voorgevallene in Frankryk, van 1789 tot 1799*, door BARTHELEMY. Te *Utrecht*, by G. T. VAN PADDENBURG EN ZOON. Zie onze *Letteroeff.* voor 1801, bl. 187 enz.

De Leer van GALL *over de Hersenen en Schedel ontwikkeld door* J. C. F. LEUNE, *Dr. in de Wysbegeerte, Genees- en Heelkunst, en Academieleeraar te Leipzig. Uit het Hoogduitsch, met Aanmerkingen van Anderen, door* M. STUART. *Met Platen. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1804. *In gr. 8vo.* 205 *bladz.*

De alles naarspeurende Wysbegeerte heeft reeds Eeuwen lang zich bevlytigd, om den Mensch, dat wonder der Scheppinge, dat verheven samenstel van ondoordringbaare geheimen, meer en meer te kennen; of, met andere woorden, de, uit heuren aart, naar geduurig meerdere volmaaking neigende ziel, heeft van ouds in den duisteren afgrond van heur eigen wezen willen zien, en zich zelve aan zich zelve willen vertoonen. Overal, en ten allen tyde, is haar die poging,

ging, welke ook van vooren, by het eerste inzien van den grond, waarop die ondernomen, en der middelen, die daar toe gebezigd dienen te worden, geenen gewenschten uitslag kon belooven, mislukt. Scheemerige twyffelingen, altyd met elkander strydige verschynselen, in dwaaling uitloopende gissingen, waren, van onheugchelyke tyden af, de gevolgen van een onderzoek, dat in deszelfs aart byna even vruchteloos *is* als de pooging om de natuur van God te kennen en voor het eindige verstand bevattelyk te maaken. Deze pooging dan onophoudelyk mislukkende, erkende men daarin de grenzen des menschelyken verstands, doch bleef al voordgaan met over de werkingen der ziel te peinzen, en nu ten minsten naar te speuren, waar ter plaatse in het lighaam die voornaamentlyk derzelver bron en oirsprong hadden, ten einde te vinden waar die beheerscheresse des geheelen lighaams derzelver eigen zetel gevestigd hadde. Deze naarvorsching hield voornaamentlyk van ouds die Wysgeeren bezig, welken het menschelyk gebouw met meer opmerkzaamheid betrachteden, en de algemeene Natuurleer by uitzondering tot het voorwerp hunner bespiegelingen verkoozen hadden. Onder de vroegere Wysgeeren hield reeds DEMOCRITUS het daar voor, dat de ziel zich in het geheele Hoofd ophielde; STRATO *van Lampsacus* bepaalde haar in het Voorhoofd; ERASISTRATUS in de Hersſenvliezen; HIEROPHILUS in de Holligheeden van het Brein; PARMENIDES in de Borst; ZENO in het Hart; EMPEDOCLES in het Bloed, en wat dies meer is. Van de laateren (*) ontkende STAHL, dat ze zich in eenig afzonderlyk deel des lighaams ophielde, maar wilde, dat geen het geringste plekjen deszelfs van derzelver aanwezen uitgesloten ware. DESCARTES zocht haar in het inwendigste gedeelte der Hersſenen, en wel in de Pynappelklier, (*glandula Pinealis*;) BONTEKOE in het eeltachtig Lighaam, (*Corpus Callosum*;) DIGBY in het doorschynend middenschot (*septum lucidum*) tusschen de zydelingsche holligheeden; WILLIS in de gestreepte Lighaamen, (*Corpora striata*); DRELINCOURT in de kleine Hersſenen, (*Cerebellum*); HALLER en anderen in de Brug van *Varolius*; behalven nog verscheidene andere gevoelens, die weder anderen over den zetel der ziele te berde gebragt hebben. Maar toen nu elk dezer onderzoekers de in heur' aart onbekende ziel ergens meenden gehuist te hebben, rees 'er weder een nieuwe zwaarigheid uit de overpeinzing der wyze, hoe de ziel en de stoffe wederkeerig op elkanderen werkten; hoe zy heuren wil door middel des lighaams ten uitvoer bragt, en hoe zy door hetzelve met de bewustheid der wezens buiten haar ver-

(*) Zie hier over *het Leerstelzel van* JOSEPH GALL, *geschetst en met eigene Waarnemingen opgehelderd door* G. VROLIK. Amst. by *W. Holtrop*, 1804. en beoordeeld in onze *Letteroef.* hier boven, bl. 328.

verrykt wierd. Sommigen dagten hiertoe een midden-wezen uit, hetwelk en met de stoffe en met de ziel in onmiddelyke gemeenschap stond, en zo veel als een lucht-lighaam uitmaakte: dit werd ook onder de Ouden aangenomen, die *ziel*, *geest* en *lighaam* als onderscheidene, doch in een levend mensch vereenigde, wezens aanmerkten. Van de laateren hebben sommigen het Zenuwsap (*succus nerveus*) voor zodanig een midden-wezen gehouden. SÖMMERING (*) houdt zeker waterachtig vocht, het welk in sommige Lyken in de holligheeden der hersfenen aangetroffen wordt, en de wanden der hersfenen, langs welken de eerste beginsels der hersfenzenuwen zich uitspreiden, (naar zyne meening) onophoudelyk bespoelt, voor het *centraal* einde, waarin alle de zenuwen der uiterlyke zintuigen uitloopen, en dus voor de eigenlyke plaats — het *sensorium commune* — waar het gewaarwordend wezen, of de ziel, derzelver aandoeningen van de stoffe zoude ontfangen. Edoch men heeft noch het ontstaan van *alle* de hersfenzenuwen uit de wanden der hersfenholligheeden, noch het bestaan van eenige vloeistoffe in dezelve (geduurende het leven), zo door het gebrek onzer zintuigen en derzelver hulpmiddelen, als door de volstrekte onmooglykheid tot naarspeuring, ooit kunnen bewyzen. Thands ziet men weder een' nieuwen weg geopend, langs welken onderzoeklievende en naarvorschende Wysgeeren, welligt, door den tyd, eenige nadere ontdekkingen, betreffende de werking der ziele naar buiten, en de werktuigen, tot onderscheidene, daarmede overeenkomstige, doeleinden door haar gebezigd wordende, schynen te zullen kunnen doen; daar de reeds zeer beroemde *Weener* Geneesheer JOSEPH GALL zich inzonderheid op het onderzoek der hersfenen, als de door hem vermoedde eigenlyke werktuigen, waarin zich de ziel by uitzondering als werkzaam voordoet, toegelegd heeft; daartoe, onder andere drangredenen, aangespoord zynde door de stelling van ALBINUS (†), die in een zyner Werken betoogt, dat *de gedaante des bekkeneels de gedaante der hersfenen volgt, en men van de vorm des eenen tot de gesteldheid der anderen met reden besluiten mag.*

By het nadenken dezer stelling, en dezelve vergelykende met zyn bevoorens reeds opgevatte vermoeden, of niet wel elk *afzonderlyk gedeelte* of plaats der hersfenen tot eene *byzondere neiging* of *byzonder vermogen* van onzen geest dienstbaar zou-

(*) S. TH. SÖMMERING, *uber das Organ der Seele.* Königsberg 1796.

(†) Zie de vooraangehaalde Verhandelingen van den Hoogleeraar G. VROLIK, welken insgelyks zeer veel lichts over het Systema van Doct. GALL verspreiden. Het aldaar in de noot aangehaalde Werk van ALBINUS is deszelfs *Academicarum Annotationum Liber quartus.* Leidae 1758.

zoude kunnen zyn, en daarop zich met vlyt op de naauwkeurige beschouwing en onderlinge vergelyking van ontallige bekkeneelen, zo wel van den mensch, als van allerleije andere dieren, waarin men een zekere heerschende neiging of kentekenenden aart aantreft, toegelegd hebbende, en naauwkeurig lettende op de verscheidene uitpuilingen en mindere of meerdere verhevenheeden van het bekkeneel, in voorwerpen, wier aart en neiging min of meer overeenkomstig zyn, — vormde hy daaruit eindelyk een Stelsel, waarover hy te *Weenen* in het openbaar Voorleezingen deed; welk Stelsel ook bereids navolgers gevonden heeft; schoon de verdere verspreiding en verklaaring van deze zyne *Hersſen- en Schedelleer*, door de Regeering van *Weenen*, gestuit werd, tot dat dezelve, na bedaard onderzoek, de gevolgen, welken uit de toepassing derzelve mogten kunnen ontstaan, minder schadelyk vond, dan men in den eersten opslag vermoed hadde: na dit onderzoek liet zy den yverigen Wysgeer ongehinderd zyne naarvorschingen vervolgen en zyne Leer vestigen; volgends welke hy voornaamentlyk drie soorten van onderscheidene zielswerkingen, driften, neigingen of verrichtingen bepaalt, voor wier onderscheidene soorten hy in het hersſengestel van den Mensch *afzonderlyke* zitplaatsen meent aangetroffen te hebben; naamlyk:

1.) Die, welke voor de neiging tot instandhouding en voortplanting van het geslacht dienstig is;

2.) Die, welken tot allerleije andere neigingen dienstbaar zyn;

3.) Die, welken de verstandelyke vermogens der ziele ter zitplaatse dienen.

Alle deze onderscheidene zetelplaatsen van de werkzaamheeden der ziel werden door hem, in de onderscheidene uitpuilingen des bekkeneels, als met de hand aangeweezen; en de ondervinding en naarspeuring heeft hem geleerd, dat by die voorwerpen, by welken die byzondere uitpuilingen, de zetelplaatsen van eene of andere dier zielswerkzaamheeden aanwyzende, ontbraken, of waarby, in eene omgekeerde reden, op die plaatzen des bekkeneels, in plaats van *verhevenheeden*, *kuilen* aangetroffen werden, ook die onderscheidene zielswerkzaamheeden, neigingen of aart, *niet*, of geheel *omgekeerd*, gevonden werden.

Het Werk, dat thands ter beschouwinge voor ons ligt, vervat de opgave en ontwikkeling dezer Leer, vergezeld van de wysgeerige bedenkingen des Schryvers, en eenige in nooten 'er bygevoegde, ter zaake dienende bedenkingen en aanmerkingen van anderen, als ook van den Vertaaler, en is op de navolgende wyze ingericht. In de Inleiding beschouwt de Schryver het Stelsel van GALL uit twee oogpunten, of liever verdeedigt het over 't algemeen tegen de bedenking, of niet wel de *zedelyke vryheid* van den wil, door de plaatselyke

ke

ke aanwyzing der ſtoffelyke zelfſtandigheid, waarin de oorſprong tot vorming der onderſcheidene zielsneigingen volgends hetzelve geplaatst wordt, benadeeld, ja geheel weggenomen worde; en beſluit, dat deze ontdekking der bepaalde gedeelten der hersſenen, welken de ziel tot werktuigen heurer onderſcheidene goede of kwaade neigingen bezigt, geen de minſte afbreuk op de vryheid van heuren wil en keuze kan doen; en dat, uit de ſtelling dier onderſcheidene werkplaatſen der ziele, in geenen deele volgt, dat zy de eigentlyke werkende oorzaaken van dat gene, het welk men de bewustheid en den wil des menſchen noemt, uitmaaken; voegende 'er by, dat hy 'er zyn eigen *Ik* voor ten borge ſtelt, *dat de mensch 'er nooit toe geraaken zal, om, uit dit ſpel der ſtoffe van het bezielde menſchelyke ligchaam, den waaren aart van den geest te verklaaren:* op welke woorden de Vertaaler zeer gepast aanmerkt, dat, zo men dit, voor *den mensch* onmooglyke, zich echter *als voor* God mooglyk voorſtelle, de vryheid des menſchen toch even twyffelachtig blyft; waarom hy liever het van zich zelven bewuste *Ik*, van de gantſche werktuiglykheid der bloote geſtalte, die hy het *Niet Ik* noemt, behoedzaam wil onderſcheiden hebben. „ God," zegt hy, „ is niet meer onderſcheiden in mynen geest van de waereld, dan myne zuivere reden van myn ligchaam. —— Laat dan het ſtelſel onzer bewerktuiging voor Gods oog bloot liggen, de zedenlykheid des reinen *Iks* blyft onverkort voor de eeuwigheid." Voords verdeedigt de Schryver al verder het Stelſel van GALL tegen de bezwaaren van *Materialismus*, door de gewigtige herinnering, dat GALL niet meer doet dan de overige *Pſychologisten*, die het geheele hersſengeſtel als den zetel van de werkzaamheeden der ziele aangeweezen hebben, daar hy alleen die zetels in ſoort vermenigvuldigt en onderſcheidt, en voor elke werkzaamheid eene, van de overige afgezonderde, plaats aanwyst, welke hy den zetel van het *werktuig*, niet de *werkende oorzaak*, der onderſcheidene gemoedsneigingen noemt. Hy gaat voort met nog andere tegenwerpingen op te losſen, en verdeedigt GALL over zyne beweering, *dat de aanleg tot de onderſcheidene zielsvermogens, als ook de neigingen, goede en kwaade, met zekere deelen der hersſenen, die derzelver werktuigen zyn, ons aangebooren worden;* in welke ſtelling zyne beſtryders de toereekening van goed en kwaad aan den zedelyken mensch vernietigd meenen te zien; waartegen hy de ondervinding bybrengt, dat toch alle menſchen en dieren, met zekere neigingen tot deze of gene zaaken gebooren worden, welke aangeboorene overhellingen van keuze men *Natuurdriften* gewoon is te noemen; waarby de Vertaaler, volgends VILLAUME, zeer juist aanmerkt, dat geene neigingen op zich zelven boos of ſchadelyk zyn, maar derzelver inwilliging alleen, tegen het pligtbeſef, ſchadelyk wordt; door welke

'ke aanmerking dan ook de wil, die deze neigingen ten kwaade of ten goede bestuurt, aan de toereekening van die wyze van bestuur onderworpen blyft. In den verderen loop der redeneering over het *Gallsche* Systema geeft de Schryver (LEUNE) het gevoelen van sommige *Physiologisten* op, welken, de hersenen als niet volstrekt noodzaaklyk tot het dierlyke leven stellende, daaruit besluiten, dat ze dus tot een ander einde, en wel, om zo te spreeken, tot het geestelyk en verstandelyk leven, van dienst moeten zyn; dat voords de ziel, in dezelven gehuist, door de zenuwen, welken 'er in te samenkomen, kondschap van de stoffelyke waereld verkrygt, en ook door middel derzelven weêrkeerig op de stoffe werkt; by welke gelegenheid hy het zenuwgestel vergelykt by de takken eens booms, wiens wortelen, in de hersenen geplaatst, zich tot in den Hemel uitbreiden, om voedzel uit hoogere gewesten te trekken. In de daad eene zeer grootsche en schoone vergelyking, die zeekerlyk eenen Dichter ten grond van ryke speeling zoude kunnen dienen; doch welke in een wysgeerig onderzoek niet al te wyd uitgestrekt kan worden; waarom de Schryver dezelve dan ook spoedig verlaat, om de tegenwerping, welke van ouds tegen de plaatselyke aanwezigheid der onstoffelyke ziel gemaakt is, te wederleggen; waar tegen hy, met veel vrucht, het gevoelen van KANT bezigt, die het onderscheid tusschen *stoffe* en *geest*, als *elk op zich zelve bestaande zaaken*, in zeker opzicht vernietigt, door het begrip van *ruimte*, als *een op zich zelve bestaand ding*, te verwerpen, en het begrip der *geestelyke en onligchaamlyke zelfstandigheid*, *als een ding op zich zelve*, weg te neemen, en deze begrippen slechts als *verschynselen* van, in derzelver eigen aart, voor ons verstand volstrekt *onkenbaare weezenlykheeden* op te geeven.

Na deze voorloopige beschouwingen, gaat de Schryver over, om de *Theorie van* GALL nader te ontwikkelen; by welke gelegenheid hy veele waarneemingen, ten opzicht van de verschillende verhoudingen in grootheid en gewigt der hersenen, by verscheidene dieren, opgeeft, en de afzonderlyke werking der ziele in de hersenen verklaart door de byzondere toevallen der hersenen, welken, door plaatselyke belediging, verschillende werkzaamheeden der ziele in onorde gebragt of werkloos gemaakt hebben, als ook door de ondervinding, dat de meeste menschen tot eene of andere Weetenschap een' meer dan gewoonen aanleg hebben, doch weder tot de overige minder geschiktheid betoonen; waarby hy het voorbeeld van den Overnatuurkundigen MALLEBRANCHE aanhaalt, die in de beoeffening der Geschiedenis geen den minsten smaak vond, en dezelve daarom verachtte; gelyk hy dan ook door deze, elk van elkander afgezonderde, plaatsing der zielswerkingen zeer begrypelyk voorstelt, hoe sommige men-

menschen over allerhande zaaken zeer wel — echter somtyds over enkele pointen volkomen valsch — redeneeren; als ook, hoe het Geheugen, door eene uit- of inwendige beleediging aan het hoofd, geheel en al verlooren kan worden; hoe sommige *Melancholici* gedeeltelyk kunnen raaskallen, en voor 't overige zeer veel blyken van gezond verstand geeven.

Deze geheele Inleiding en voorloopige redeneering *is*, tevens met de aanmerkingen des Vertaalers, zeer *leezenswaardig*, en levert den opmerkzaamen Leezer oneindig veel *stof* tot nadenken op. Daarna gaat de Schryver voord, met de voornaamste werktuigen der ziele, naar den ry af, volgende het Systema van GALL, voor te stellen, en de plaatsing derzelven, in de verschillende uitpuilingen van het bekkeneel by onderscheidene voorwerpen, aan te wyzen, en met de bekkeneelen van verscheidene beesten te vergelyken; welke onderscheidene plaatsen, die elk tot eene afzonderlyke zielsneiging dienstig zyn, tot vier-en-dertig in getal opgeteld, en in vyf Plaaten, die elk verschillende standen van het bekkeneel voorstellen, aangeweezen worden. Zie hier de Lyst: *Het Werktuig der Levenskracht* — *Levenszucht* — *Voedzelzucht* — *Uiterlyke zinnen* — *Geslachtsdrift* — *Ouderlyke liefde* — *Hartstogtlykheid* — *Onbaatzuchtige liefde* — *Dapperheid* — *Moordzucht* — *List* — *Dievery* — *Nog onbekende Werktuigen* — *Bedachtzaamheid* — *Zaakgeheugenis* — *Plaatsgeheugenis* — *Teekenkunst* — *Getalgeheugenis* — *Woord- en Taalgeheugenis* — *Naamgeheugenis* — *Perzoongeheugenis* — *Toonkunst* — *Werktuigkunde* — *Mildheid* — *Opmerking* — *Scherpzinnigheid* — *Wysgeerige Beschouwing* — *des Vernufts* — *van het Voorstellingsvermogen* — *Goedhartigheid* — *Inbeeldingskracht* — *Godsdienstigheid* — *Trotschheid* — *Vastheid van Charakter of Waarheidmin.*

Het geheele Werk is voords in een' zuiveren styl geschreeven; het welk, by het nieuwe en belangryke der zaake, den leeslust by elke bladzyde opwekt en aangenaam bezig houdt. — Hoedanig men dan ook over het eigenlyke Stelsel van GALL denken, welke zwarigheeden men in deszelfs aanneeming ontmoeten moge, dit Werk is en blyft ten hoogsten leezenswaardig, daar het den nadenkenden Leezer ongemeen veel stof verschaft, om over de wonderbaarlyke werking der ziele op het lighaam, en omgekeerd, gewigtige opmerkingen te maaken, die welligt, te eeniger tyd, in sommige gevallen, zo in de Zede- als Geneeskunde, voor de Maatschappy in het algemeen nuttige, en voor elk Mensch in het byzonder heilzaame uitwerkselen kunnen te weeg brengen, daar indedaad deze Schedelleer, in gevalle dezelve met de *grootste behoedzaamheid*, en dan nog zeer spaarzaam, op sommige *zeer sterk tekenende voorwerpen* toegepast worde, geschikt schynt om over de duisterste gronden der menschelyke daaden een

licht

licht te verspreiden, dat veele liefdelooze veroordeelingen kan doen verdwynen, het lot van veele rampzaligen, door de waare oorzaak hunner rampen te kennen, verligten, en, eindelyk, de onderlinge liefde tot den naasten, waarop het welvaaren der maatschappye en het geluk van elk lid derzelve gevestigd is, aankweeken en bevorderen kan.

Bibliotheek van Oude Letterkunde. IIde Stuk. Te Amsterdam, by J. ten Brink Gz. 1804. *In gr. 8vo.* 156 *bladz.*

In het begin van het thans loopende Jaar gaven wy onzen Leezeren eenig bericht aangaande het Eerste Stukjen van deeze Verzameling (*); Tydschrift zouden wy bykans gezegd hebben, indien niet die benaaming eenigzins ongepast scheen, daar de Uitgeever, in de Voorreden voor het Werk (bl. XII), alleenlyk zyn voorneemen te kennen geeft om „ jaarlyks drie of vier stukken in 't licht te geven," zonder zich aan gezette tyden te binden. Tegenwoordig hebben wy het genoegen van het *Tweede Stuk* te zien verschynen.

Dit begint met het Vervolg der *Redevoering van* CICERO *voor* TITUS ANNIUS MILO, van het 14de Hoofdstuk tot het einde. Daar de 13 eerste Hoofdstukken in het Eerste Stuk geplaatst zyn, zullen wy hier alleenlyk zeggen, dat de Vertaaling, zo verre wy dezelve met het oorspronglyke hebben vergeleken, ons gebleken is getrouw te zyn, zonder styfheid. Waarlyk geen geringe lof, wanneer men het groote onderscheid tusschen den aart der beide taalen in aanmerking neemt! Door de duidelyke kenmerken der onderscheiden Naamvallen, door de menigvuldige buigingen der Werkwoorden, konden Romeinen en Grieken zich ongelyk grootere vryheden in de orde hunner woorden aanmaatigen, zonder de duidelykheid der voordracht te benadeelen, dan onze, en de meeste der hedendaagsche Spraaken, ten minsten der Europische, toelaaten. En aan de bedoelde omzettingen der woorden, op haar pas gedaan, hangt, by Grieksche en Latynsche Schryveren, dikwyls een goed deel der Welspreekendheid, van dat gedeelte ten minsten, hetgeen zich vertoont in de welluidendheid van gepaste klanken, en in de maat van afwisselende lettergreepen (†). Wilden wy hierin hun navolgen, wy zouden onverstaanbaar worden. De kracht van het oorspronglyke te bewaaren, den hedendaagschen Leezer eenig denkbeeld te geeven van den styl der oude Schryveren, en tevens het eigene onzer taale te behouden, geen Latyn met Nederduitsche woorden te

(*) Zie *Algem. Vaderl. Letteroefeningen* voor 1804, bl. 33 env.

(†) Zie b. v. CICERO, *de Oratore, Lib.* III, *c.* 50, en *Orat. c.* 63, en elders.

te schryven, *hoc opus, hic labor est*. En dit is in deeze Vertaaling zeer wel in acht genomen. — Achter dezelve volgen eenige *Aantekeningen*, gedeeltelyk dienende tot opheldering van CICERO's gezegden, gedeeltelyk ook reden geevende, waarom de Vertaaler hier en daar dus en niet anders heeft overgezet, of de eene leezing boven de andere heeft gekozen.

In het Eerste Stuk was de *eerste* plaats toegewezen aan eene *Proeve der aloude Manier van Geschiedschryven, getrokken uit* HERODOTUS. Eene dergelyke *Proef, uit* THUCYDIDES *getrokken*, beslaat hier de *tweede*. Waarom men deeze verschikking in de orde der Stukken gemaakt hebbe, wordt niet gezegd, en is van weinig aangelegenheid. Tot deeze Proef heeft men gekozen een gedeelte van het Zesde Boek van den beroemden Atheenschen Historie-Schryver, behelzende twee Redenvoeringen, de eene door NICIAS, de andere door ALCIBIADES tot het Atheensche Volk gehouden in de Lente van het 17de Jaar des Peloponnesischen oorlogs. De eerste poogde den Atheeneren het ondersteunen der Egestaanen in Sicilie, waartoe eene voorgegaane Volksvergadering reeds besloten had, af te raaden; de andere, daartegen, hen in het eens genomen besluit te versterken. Deeze verblindde de eerzuchtige Atheeners door den luister van roem en grootheid, welke hy uit dien tocht hun beloofde, en dreef, gelyk wel meer in Volksvergaderingen gebeurd is, zyn stuk door, in weerwil der bondige redenen van zynen Tegenstreever en Amptgenoot. Want beiden, NICIAS en ALCIBIADES, waren, nevens LAMACHUS, die in dit stuk niet te voorschyn komt, benoemd om het bevel te voeren over de Zee- en Landmacht, welke men na Sicilie wilde schikken, om de Egestaanen te ondersteunen tegen de Selinuntiers (*), en vervolgens ik weete niet welke groote ontwerpen uit te voeren. De uitkomst leerde, ondertusschen, weldra, dat de Atheeners veel wyzer zouden gehandeld hebben met den voorzichtigen raad van NICIAS te volgen, dan met gehoor te geeven aan de snoeveryen van ALCIBIADES; en deeze tocht was eene groote oorzaak van de ongelukkige keer, welke de Peloponnesische oorlog zedert nam tot nadeel der Atheeneren. — Doch dit behoort niet tot de Proef, waarvan wy nu iets moeten zeggen.

Ieder, die eenigzins ervaren is in de Grieksche Schryveren, weet ook, dat THUCYDIDES vooral niet behoort tot de gemaklykste. Door zynen beknopten en ineengedrongen styl onderscheidt hy zich grootlyks van zynen Voorganger HERODOTUS. Dit maakt de Vertaaling moeielyk; en evenwel dient dit byzonder eigene behouden te worden, indien men eene waare afbeelding van het oorspronglyke zal geeven.

Doch-

(*) Bl. 224.

Doorgaans is dit hier wel in acht genomen; op sommige plaatzen konde men evenwel nader by THUCYDIDES zyn gebleven. Zo zouden wy, bl. 224, r. 18, ruim zo gaarne vertaalen: „ NICIAS, tegen zynen dank (*) mede tot Opperbe„ velhebber aangesteld, en oordeelende, dat de Stad niet wel „ te raade was gegaan, maar, onder een gering, hoewel „ schoonschynend voorwendsel (†), de verovering van ge„ heel Sicilie, een zwaarwichtig werk, verlangde, trad hier „ te voorschyn, trachtende dit af te keeren, en sprak de „ Atheniensers aan in deezer voege." Zo ook bl. 226, r. 3 v. o. „ Dit behoort men (§) wel te bedenken, niet zich in „ nieuwe gevaaren te steeken, terwyl onze Stad zelve in het „ onzekere hangt; niet na een ander gebied te haaken, eer „ wy hetgeen wy bezitten wel gevestigd hebben; terwyl de „ Chalcidiers, in Thracie, zedert zo veele jaaren tegen ons „ opgestaan, nog niet zyn te onder gebragt, en sommige an„ deren op het vaste land al weiffelende gehoorzaamen." — Bladz. 230, r. 2, is wat sterk; het moest eigenlyk zyn, „ die „ gaarne tot dit bewind verkozen wierd." — Wy zouden nog wel eenige kleinigheden kunnen aanmerken; maar willen dit liever nalaaten, zo omdat het kleinigheden zyn, en wy over het geheel den arbeid des Vertaalers pryzen, als uit hoofde der bezwaarlykheid van altoos den styl van THUCYDIDES te behouden. — Slechts nog dit weinige vraagswyze: Zoude men bl. 230 r. 4 v. o. in plaatze van *voor buitenlanders*, niet ruim zo goed kunnen stellen *voor het afweezige?* Τῶν ἀπόντων kan zo wel het *onzydige* zyn als het *mannelyke*, en de zamenhang schynt by THUCYDIDES het eerste te begunstigen. Zoude ook bl. 239, r. 7, voor *wilden kiezen*, niet beter zyn, *keurig wilden uitzoeken?* Het zamengestelde Φιλοκρινοῦσιν zegt toch iets meer dan het enkele κρινοῦσιν. — Achter het stuk volgen, naar gewoonte, eenige zeer goede aanmerkingen ter opheldering, zo van het onderwerp zelve, als van de vertaalinge.

Eene zeer wel geschrevene, en gewisselyk door eene kundige hand vervaardigde, *Verdediging van het Charakter van* HAN-

(*) Aan deeze leezing, van ἀκούσιος, in plaatze van ἀκούσας, zouden wy, met DUKER, de voorkeus geeven.

(†) Πρόφασις betekent by THUCYDIDES wel meermaalen eene *waare oorzaak*; maar de zamenhang toont, dat het bystaan der Egestaanen niet meer dan een *voorwendsel*, zucht tot uitbreiding van macht en heerschappy de eigenlyke dryfveer was.

(§) Aan deeze vertaalinge geeven wy hier vooral den voorrang, dewyl ons *men* volkomen beantwoordt aan het Griekſche τινα, en men dus in de overzettinge dezelfde dubbelzinnigheid behoudt, welke in het oorspronglyke plaats heeft. Men zie de aanmerking des Vertaalers bladz. 244, (4).

HANNIBAL beslaat de derde plaats in deezen bondel. Gaarne zouden wy van deeze Verhandelinge, waarin de beschuldigingen, door partydige Roomsche Schryvers, tegen den Karthaagschen Veldheer ingebragt, gedeeltelyk bondig wederlegd, gedeeltelyk zeer ontzenuwd worden, eenig uitvoeriger bericht geeven, indien wy niet te zeer aan onze ruimte bepaald waren.

Ook moeten wy onzen Leezer bekend maaken met den Lierzang, die hierop volgt, onder den titel: *De Herder op het Slagveld van Cannae.* De Dichter noemt zich niet. Maar, wie hy zy, het werk is hem toevertrouwd, indien wy ons zo gemeenzaam mogen uitdrukken. Zelden lazen wy iets, dat de vereischten van het Lierdicht in zo groote maate bezat. Vuurigheid van verbeelding, stout getekende beelden, kracht van uitdrukkingen, rollende toonen; alles herinnert ons het *Monte decurrens, velut amnis*, enz. van HORATIUS. Op een paar coupletten willen wy den Leezer onthaalen. De Herder spreekt.

„ ô Stroom, ô bygelegen velden!
ô Heuvlen, geel van 't rypend graan!
ô Graf van zo veel duizend helden!
Is 't Cannae, Cannae, waar we staan?
ô Schrik, ô vreesselyk gewagen!
ô Naam, ô faam van oude dagen!
ô Stryd der meesters van 't heelal!
Toen Romes krygsgeluk, ontluisterd,
Zyn glansen kwynen zag, verduisterd
En schuil gegaan voor HANNIBAL."

Wat verder:

„ Niets keert den wreeker, fel ontstoken;
Niets krygsbeleid, vereend aan moed.
Italien, uw steden rooken,
Uw stroomen vlieten rood van bloed.
Carthagoos veldheer zwaait in woede
De geessels van zyn oorlogsroede,
En houdt en staaft als jongeling,
Als man, den eed der kindsche jaren,
Dien gretig by Jupyns altaren
Een vader van zyn lippen ving.

„ Zweer, sprak hy, zweer, dat gy haar haaten,
Haar eindloos haaten zult, myn kind;
Geen vreê, geen rust aan Rome laaten,
Tot eens uw wraakvuur haar verslind!
Het knaapjen volgde 's gryzaarts woorden,
En zwoer. — De wraakgodinnen hoorden:

En door het duister koorgewelf
Scheen vreeslyk nevens haar te zweeven,
Nog wrokkende op Æneas neeven,
De bleeke schim van Dido zelf."

Mogen wy hier den Dichter wel in bedenking geeven, of voor *Jupyn* niet beter de eene of de andere Phoenicische Godheid gepast had? Het is waar, NEPOS laat HANNIBAL zelven zeggen, dat hy by het altaar van Jupiter Opt. Max. had gezworen. Maar NEPOS was een Romein, en men weet, hoe die leefden met de naamen der Goden van andere Volken. Doch, misschien, schikten *Baal* of *Astarte* zich niet zo goed voor het vers. — Is ook het woord *zangerig*, (zie het tweede Couplet in het Stukjen zelve, r. 3) voor *zanglievend*, wel gebruikelyk? In sommige streeken van ons Gemeenebest zoude *zangerig* in den dagelykschen omgang heel iets anders betekenen.

Het Stukjen wordt besloten met eene *Vergelyking van enige Tonelen uit de Aulularia van* PLAUTUS, *en den Avare van* MOLIERE, geschikt om te toonen, dat de beroemde Fransche Tooneeldichter van zynen Voorganger te Rome veel meer ontleend heeft, dan de Heer J. F. LA HARPE, in zyn *Lycée*, schynt te willen erkennen. Het stuk is wel ingericht, en voldoet zeker aan het oogmerk, dat de Schryver zich voorstelde. Maar dit geeft hem geen recht, vooral daar hy zelve het gemelde Werk niet schynt gelezen te hebben, en, volgens zyne eigene bekentenis, niet bezit (zie bl. 316), om op eenen zo verachtelyken toon, als hy bl. 296 doet, te zeggen: „ Wat toch een oppervlakkig Franschmannetjen, wanneer hy zeker waant te zyn van niet tegengesproken te „ zullen worden, niet al zeggen durft!" LA HARPE was de man niet, die eene zo hoonende behandeling verdiende. Hy kon zekerlyk mistasten. Maar indien de Schryver zyne Werken kende, vertrouwen wy, dat hy te bescheiden zoude zyn, om zich zo beleedigend uit te drukken omtrent iemand van waare verdienste.

Eenige Berigten wegens de Inrichting voor de Armen te Hamburg. (Uit het Fransch vertaald.) Te Rotterdam, by J. Hofhout en Zoon, 1804. *In gr. 8vo. 63 bl.*

Tot den minstmogelyken last der Maatschappye in 't algemeen voor haare behoeftige leden te zorgen, en tevens tot het grootstmogelyk lichaamlyk en zedelyk nut der voorwerpen dier verzorginge, is een der moeilykste takken der staatkundige wysheid. De menigvuldige proeven, in onderscheiden gewesten genomen; de gebreken, die men by ondervinding in dezelve ontwaar wierdt; de middelen, tot her-

stel aangewend: dat alles toont de moeilykheid dier taake. Intusschen is behoefte het deel van veelen, in welke, zullen niet dezelven van elende en ontydig sterven ten prooi vallen, moet voorzien worden. Dit was ook het geval te *Hamburg*. De noodzaaklykheid der voorzieninge deedt op redmiddelen bedagt zyn. Onder opzigt der Regeeringe ging men penningen by de Burgery inzamelen, om uit dezelve eene kas te formeeren, dienende om noodlydenden, wien het daartoe aan lichaamskragten niet ontbrak, aan werk en brood te helpen, en de geheel onmagtigen tot eenig bedryf gepaste handreiking toe te dienen. Eene Vlasspinnery was het middel, waarvan men zich ten eersten oogmerke bediende om redenen, onder andere, dat de werkstoffen niet veel kosten, het te lyden verlies ligt is te berekenen, geene groote kunst daartoe wordt vereischt, het leeren gemaklyk valt, zwakken en sterken, oude lieden en kinderen daartoe kunnen gebruikt worden. By dit middel ter verzorginge voegde zich het liefderyk toezigt op verlaatene of vaderlooze Kinderen; alsmede het brengen van de Ouderen onder de verpligting, om hunne kinderen van zes tot zestien jaaren in de schoolen te zenden, alwaar twee derden van den tyd handwerk verrigt, en het overige derde tot leezen, schryven, cyfferen, godsdienstig onderwys en kerkmuziek besteed wordt. Om zich aangaande den staat der Armen te vergewissen, doen drie Leden van het Instituut onderzoek in hunne buurt, neemen het getal der Kinderen op, en ontvangen de berigten der Artzen wegens den staat der Zieken, en derzelver onderscheidene behoeften. Eenige weinige trekken zyn deeze van de inrichtinge des Hamburgschen Instituuts, waar van ons plan verbiedt, zoo veel als wy zouden verlangen, over te neemen. Van den goeden uitslag willen wy, met de woorden der Rapporteurs, dit volgende mededeelen. „ In 1792 en 93 hadden wy 't geluk 260 jonge Lieden van beiderlei Kunne te „ plaatsen, die eenige jaaren te vooren met vodden en ongedierte overdekt waren, een zwak gestel hadden, en in de „ ondeugd en ledigheid vergingen. De meesten hunner hebben zich zeer wel gedraagen; de Jongens zyn in verscheide „ Handwerken of ter Zee voortgekomen. Het getal der Kinderen in die Schoolen opgenomen tot 1793 was 2046." Eene heilzaame inrichting ten behoeve van deeze, naadat hunne opvoeding was voltooid, was het openen van Zondagschoolen voor Kinderen, die de geheele week werkten. Meisjes, die reeds als Meiden dienen, worden ook aldaar toegelaaten. Verscheiden andere inrichtingen van dit Instituut kunnen wy niet vermelden, van wegen gebrek aan noodige ruimte in ons Maandwerk. Alleenlyk willen wy nog met een woord de bronnen der penningen melden, die tot het draagen van de kosten deezer Inrichtinge vereischt worden: zy zyn, onder andere, eene vrywillige Inschryving; inzameling

ling aan de huizen van hun, die niet hebben ingeteekend; omtrent drieduizend Armbosſen, in onderſcheidene huisgezinnen opgehangen, om den kinderen en dienstboden tot het oeffenen van weldaadigheid gelegenheid te geeven; of op de Comptoiren van Kooplieden, tot het opzamelen van giften, by het ſluiten van voordeelige koopen, of by het ontvangen van groote Nieuwjaarsrekeningen; of ook wel in Herbergen, om den vreemdelingen te worden aangeboden, voor het genoegen, welk zy door dit Inſtituut genieten, van door geene afzigtige bedelaars geplaagd te worden. Voorts Legaaten, Collecten in de Kerken, enz.

Hoewel deeze *Hamburger* Inrichting verſcheiden byzonderheden bevat, op ons Vaderland niet toepasſelyk, vertrouwen wy, evenwel, dat dezelve wel 't een en ander zal bevatten, 't welk overgenomen zal kunnen worden, immers met de gepaste wyziging, wanneer een meer bepaald toezigt op het Armenweezen, op den voorſlag van den voortreffelyken Heere MEERMAN gegrond, in werking zal gebragt worden.

De Onſterflykheid der Ziel; gevolgd naar het Fransch van JACQUES DELILLE, *door* J. IMMERZEEL Junior. *Te Amſterdam*, *by* J. Allart. *In gr. 8vo. 54 bl.*

Reeds daarom is dit Gedicht voorzeker welkom, om dat de *Dithyrambe* der Ouden waarlyk wel vreemd, althands niet zeer bekend is onder ons; waarom het bericht nopens dit ſoort van dichtſtukken gewis wel verdient niet te worden voorbygezien. Oorſpronglyk was zodanig lied by de *Grieken* een lofzang voor BACCHUS, en wel zo een onſtuimig en zo weinig aan regels gebonden lied, als zich dat verwachten laat by de dronkenſchap. De Zanggodin der *Dithyrambe* beſchaafde zich echter in vervolg van tyd, maar bleef toch altyd een ſoort van Waarzegſter, die zich alleen op den gewyden Drievoet horen liet, en eerbiedigde gene andere wet dan die der verrukking, en heeft altyd ſtoutere beelden en uitdrukkingen dan het Lierdicht of enig ander ſoort van gezang. Onder de pen van J. B. ROUSSEAU verſcheen de *Dithyrambe* in *Frankryk*, maar niet zo zeer in den onſtuimigen ſmaak der *Grieken*, als wel met den meer afgemeten toon der Ode. Zo moest ook, naar des Dichters bedoeling, deze *Dithyrambe op de Onſterflykheid der Ziel* zyn, die wy by deze gelegenheid in het oorſpronglyke herlazen met het uitnemendst genoegen, en met welker overbrenging in onze taal, die over het geheel hem zeer wel gelukt is, de Dichter IMMERZEEL enen uitnemenden dienst gedaan heeft aan ons lezend publiek, het welk vooral begerig moet zyn om een Stuk te zien, in vier-en-twintig uren, en in zulke omſtandigheden vervaardigd,

door

door den Franschen Dichter, als waarvan ons de Voorreden bericht doet. Onder het Schrikbewind van ROBESPIERRE, namentlyk, liep ook DELILLE groot gevaar; en toen de Conventie goedvond het bestaan van God en de Onsterflykheid der *Ziel* te decreteren, werd hy aangezocht zich dit tydstip ten nutte te maken, door het vervaardigen van een Gedicht op de Onsterflykheid; en hy had deugds en moeds genoeg om dit te doen zonder enige vleijery of ontzach voor de dwinglanden, daar hy den booswicht schrik en den braven vertroosting instort; terwyl het Stuk zelve zich, door vele in het oog lopende schoonheden, een' ieder' van zelve aanpryst.

Wy voelen het moeilyke der overbrenging van zulk een Gedicht; en het is natuurlyk, dat het onzen Landgenoot niet overal gelukt is: hier en daar hinderde ons ene uitdrukking, die wy in het oorspronglyke ook niet vonden. De *vadervleugelen* van God, b. v. (bl. 10.) wilden ons in het geheel niet bevallen. In meer dan een opzicht, daarenboven, is des *Dichters* mening door die *vadervleugelen* niet goed uitgedrukt. Dan liever geven wy ene proeve van de vloeiende overbrenging en de stoutheid van den oorspronglyken Dichter, hetgeen onzen Lezeren voorzeker aangenaam zal wezen, en van de waarde der overbrenging, over het geheel, kan overtuigen.

Hoe haat ik den tiran! van myne kindsche dagen
Vervolgde reeds myn vloek zyn' gouden gloriewagen.
'k Blyf in myne onmagt trots, zyn reuzenkracht tot spyt:
'k Had CATO myn gezang voor CESAR's troon gewyd.

En waarom voor de woede eens dwinglands ook te beven,
Die 't recht uit zyn paleis verbant?
Grenst niet een ander Vaderland,
Tot onzen troost, aan 't eind' van dit ellendig leven?
Zo blyft, daar alles zinkt in 's aardryks ruim gebied,
Alléén de grote ziel van CATO onbewogen;
De donder schokt den grond, maar zyne grootheid niet;
Terwyl hy, peinzend, met de Onsterflykheid voor oogen,
Den geest op heldentoon gestemd,
In de eene hand een' dolk, in de andre Plato klemt.

Verbannen kindren van eene overdierbare aarde,
Wat zeg ik? — Franken! neen uw deugd hebb' groter waarde:
Zy houde in 't stormen van 't verbolgen noodlot stand!
Beroofd van eigendom, haardstede en vaderland,
Roept gy den dood niet tot voleinding van uw plagen;
Gy durft met meerder' moed den last van 't leven draagen.
Wie kan uw eedel hart in zo veel druks toch schragen?
O 't Is de Godsdienst, dien gy 't loon 'er voor moogt vragen:

Hy

Hy doet u zalig in uw barre rampwoestyn,
Ryk in uwe armoê, vry in uwe ketens zyn,
Ja, zelfs den Hemel in uw' donkren kerker lichten.
Verr' zy, ô snoodaart! dan uw gruwelyke leer,
Die ge, om het samenstel der pligten
Met roekelozen vuist te ontwrichten,
Op dezen dubblen steun durft stichten:
„ Slechts hier daalt straf op 't kwaad, loon op de braafheid neêr."
Neen! hy, die hier niets vreest, hoopt ook geen toekomst meer.

Wy kunnen ons toch niet onthouden om ook hier de afwyking van het oorspronglyke in de laatste regels op te merken, daar DELILLE volstrekt niet spreekt van ene gruwelyke leer, die men op dezen dubbelen steun wilde stichten, en de overzetting daarenboven ons zo duister is, dat wy den zin niet kunnen vatten.

Loin donc, de l'homme impie exécrable maxime,
Qui sur ses deux appuis ébranles le devoir:
IL FAUT UN PRIX AU JUSTE, IL FAUT UN FREIN AU CRIME!
l'Homme sans crainte est aussi sans espoir.

Ses deux appuis behoort alzo duidlyk by *le devoir*, het samenstel der plichten, zo als IMMERZEEL het overzet, en niet by die *gruwelyke leer*, waartoe hy het gebragt heeft. Beter dus is hier de naarvolging van TOLLENS, waar van wy straks met een woord melding moeten doen; daar lezen wy dus:

„ Weg 't helsch begrip van hen, die stout de pylers sloopen,
„ Waarop de deugd haar' zetel stelt,
„ Wier boos en grynzig hart, voor geen gevoel ooit open,
„ Geen straf voor de ondeugd wacht, geen loon aan de onschuld spelt!
„ Hy, die niet vreest, kan ook niet hopen."

De Heer IMMERZEEL geeft ons in dit stukje meer dan de titel belooft; hy heeft ook DELILLE's naarvolging naar het *Engelsch* van de *Passage du St. Gothard*, *Poëme par Mme.* LA DUCHESSE DE DEVONSHIRE, in goede Nederduitsche versen overgebragt, en, met de *Aanteekeningen*, achter dit Dichtstuk gevoegd.

Tuiltje van geurige Dichtbloemen, op Franschen bodem geplukt. Door H. TOLLENS, C. Z. *Te Amsterdam, by* P. J. Uylenbroek. *In gr.* 8*vo.* 192 *bl.*

De vervaardiger van dit bloementuiltje zegt *zich gelukkig te achten, byaldien hetzelve door de overbrenging uit eene vreemde landstreek niet ten eenemale is verwelkt.* Indedaad, verwelkt is het niet; en wy geloven zelfs niet, dat de meesten dezer bloemen veel geleden hebben: de voortreflyke naarvolging van de hier boven aangekondigde *Dithyrambe* van DELILLE *op de Onsterflykheid der Ziel* is alleen bewys genoeg, dat de overbrenging van zodanige uitmuntende vreemde producten aan TOLLENS, boven vele anderen, wel is toevertrouwd. De namen van MONTCRIF, VOLTAIRE, LA HARPE, ROUSSEAU en anderen, zyn voor de waarde van deze bloemen ene voldoende waarborg. Het uitvoerig stuk van LEÖNARD, *de Stem der Natuur, in drie Zangen, het Bestaan van God, de Deugd, en de Onsterflykheid der Ziel* getiteld, verdiende vooral ook de moeite en zorg wel, die 'er onze Dichter aan heeft te koste gelegd; en wy twyfelen niet, of door de overbrenging van dit en verre de meeste stukjes in deze verzameling is onzen Landgenoten een aangename dienst geschied.

Iets tegen en voor de Vrouwen van vroeger en later tyd; waarby Iets aan de Schoone Sexe, door Mr. P. BODDAERT. *Tweede Druk. Te Amsterdam, by* H. Molenyzer *enz. In gr.* 8*vo.* 12 *bl.*

Men kan dit *Iets* ook een *Niets* noemen, met het hoogste recht. *Waar het hart vol van is, daar van spreekt de mond;* Mr. P. BODDAERT spreekt van de *Schoone Sexe.* Hy zelve noemt zich ook een AANBIDDER van het Schoon Geslacht; — gelukkig dat wy het nazien, — wy schreven daar byna een *Meisjesgek.* Het IETS *onaartigs* (overgenomen uit een Tydschrift van KOTZEBUË) en het IETS *niet zo onaartigs voor de Vrouwen* (van enen ongenoemden) — beide deze IETSEN behelzen NIETS *dan wind.* En wat het *Iets aan de Schoone Sexe*, door Mr. P. BODDAERT, *den Aanbidder van het Schoon Geslacht*, betreft; de *volle beker*, dien hy wil dat *de tedre vriend ener schoone vrouw*, by dit zyn versje, *voor het schoon geslacht, zal drinken*, zal, zo de wyn maar redelyk goed is, wel het *beste* zyn, dat men by dit boekje genieten kan. Maar *met mate*, lieve Lezer! tegen *Wyntje en Teyntje* moeten wy waarschuwen.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

De Brief van JAKOBUS *in Leerredenen, door* MARTINUS STUART, *Christen Leeraar by de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam. Iste Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1804. *In gr. 8vo.* 301 *bl.*

De naam van STUART, aan het hoofd deezer Leerredenen te leezen, zal by veelen tot eene gunstige aanbeveeling van dezelve dienen. Ook by ons verwekte dezelve eenige graagte, om met deeze lettervrugt van 's Mans werkzaame en vlugge pen bekend te worden. Met genoegen en tot stigting hebben wy die Leerredenen geleezen; dit, twyfelen wy niet, zal ook het geval zyn van veelen, zelf derzulken, wien het mogt gebeuren, den stemmelyken voordragt by te woonen. Geheel zyn ze in een onderwyzenden en stigtenden trant ingericht, dienende niet slegts om den Leezer met de meening van 's Apostels onderscheidene gezegden, door eene, niet snipperende en woordlyke, maar zaaklyke Verklaaring, te doen bekend worden; maar ook, 't geen tog een Christen-Leeraar zich immer ten hoofddoel moet stellen, hem de pligtmaatigheid en belangrykheid der Apostolische bevelen aan het verstand te brengen en op het hart te drukken. De styl, egter, hoewel allezins zuiver en beschaafd, dagt ons, hier en daar, minder leevendig en bevallig, dan die van 's Mans overige Werken, en ook van zyne Leerredenen over JOZEF. Doch in den aart der behandelinge moet, veelligt, de reden daar van gezogt worden.

In de Voorrede ontvouwt de Eerw. STUART de redenen, welke hem tot de uitgave van deeze Leerredenen bewoogen hebben; of liever, in welke opzigten dezelve hem belangryk genoeg dagten, om door den druk te worden gemeen gemaakt. De eerste reden is, zyne meening, van die der voorgaande Uitleggeren van deezen Brief verschillende, die nimmer in denzelven een

doorgaand verband gevonden hebben, maar telkens aan op zich zelve staande voorschriften stuitten; een verband, egter, welk den Heere STUART zoo duidelyk scheen, dat hy daar door, op veele plaatzen, een geheel eigen inzigt van den zin des Schryvers kreeg. En, in de daad, de bedenkingen, met welke zyn Eerw., in het beloop des Werks, deeze meening staaft, bezitten, in ons oog, eene bondigheid, die ons, zo niet altyd, immers meestal in dezelve doet berusten. De reden, om welke de Uitleggers hier omtrent een ander inzigt hebben, zal, veelligt, moeten gezogt worden in hun niet behoorlyk opmerken van 's Apostels schryfstyl, die, zoo als de Eerw. STUART te regt aanmerkt, van den styl van alle de overige Schryvers des Nieuwen Verbonds zich allerkennelykst onderscheidt. Die schryfwyze, gelyk zyn Eerw. p. 21 aanmerkt, „ heeft, door gepaste gelykenissen en spraakwendingen, iets van den ouden *Prophcetischen* styl, en ontdekt zoo veel waaren dichterlyken geest, dat een streng Kunstrechter denzelven te hoogdravende voor den eenvouwdigen briefstyl moge houden, maar dat elk billyk Beoordeelaar van het schoone dezen brief naast de brieven van eenen SENECA aan den beminnaar en beoefenaar van den goeden smaak in het vak der letteren gaarne zal aanbevelen. De *Griekshe* taal (zoo vervolgt STUART) moge ook, wat de bloote woorden aangaat, minder zuiver in enkel geleerde ooren klinken, zy is nogthands zorgvuldiger gekuischt, dan het gewoone *Joodsch-Griekisch*, en treft overal den gevoeligen geest door de leevendigste en schoonste beelden;" zoo als vervolgens de Heer STUART in eenige welgekozene voorbeelden meldt. — De vorm, in welken STUART zyne Leerredenen heeft gegooten, was een ander opzigt, in welk hy dezelve der uitgave waardig oordeelde; hebbende hy zich byzonder toegelegd, om zyne Verhandelingen over de onderwerpen der tekften zodanig in te richten, dat derzelver verdeeling, en alle de redenen en bewyzen, ter staavinge van derzelver leeringe, eeniglyk uit de teksten zelve ontleend zyn; — eene manier van behandelinge, welke by veelen goedkeuring zal wegdraagen, als zeer bevattelyk voor het verstand — met naame by de voorstanders van den Schriftuurstyl en redeneertrant, welke aldus blykt, meer zaaklykheids te bevatten, dan sommigen genegen zyn daar aan toe te schryven. Ook hier zin,

zoo

zoo wel als in het uitlegkundig gedeelte, dunkt ons de Leeraar gelukkig geslaagd te zyn; en willen wy, met hem, deeze wyze van behandelinge den Leeraaren in 't algemeen wel ter proeve aanpryzen — mids zy, ter afdoeninge van hunne taak, zoo wel toegerust als STUART, ten kanzel treeden.

Tien Leerredenen bevat dit Eerste Deel; ziet hier de Opschriften en Teksten: *Algemeene Inleiding tot den Brief*, Hoofdst. I: 1. *Nut en doel des lydens*, I: 2-4. *Wysheid des leevens te vinden by God*, I: 5—8. *Hoe te roemen in zyn lot*, I: 9—12. *Niet by God, maar by den mensch de schuld der zonden*, I: 13-15. *Van God komt nooit dan goed*, I: 16-18. *Bezit uwe ziel in lydzaamheid*, I: 19—21. *Kennis en deugd in het Christendom vereenigd*, I: 22 —25. *De gewaande Godsdienstigheid*, I: 26. *De zuivere en onbevlekte Godsdienst*, I: 27.

Van 's Leeraars Schriftverklaaringe willen wy nu eene proeve mededeelen. Daar toe bepaalt zich onze keuze tot de Vierde Leerrede, over H. I: 9—12. Over den aanvang diens teksts: *De broeder, die nederig is, roemt in zyne hoogheid, en de ryke in zyne vernedering*, schryft STUART aldus: „ De kortheid, zinrykheid en kunstryke tegenstelling, in deze vermaaning blykbaar, hebben de zonderlingste verklaaringen voordgebragt, met welken wy ons echter willen ophouden noch verwarren. Liever deele ik u eenvouwdig dien zin mede, die my, in verband met het voorgaande, de waare, ja zelfs duidlyke, is voorgekomen.

„ De *broeder* is de *Christen*, dien JAKOBUS by den aanvang van zynen brief in het *meervoud* had aangesproken, maar wiens *enkelvoud* thands zyn styl vorderde. Het *nederige* is hier eene hoedanigheid van zynen *staat*, niet van zyn *hart*, en drukt zynen *vernederden toestand* uit hoofde der geleedene vervolging, of zyne *geringheid*, zyne *behoeftigheid* tegen derzelver aanmadering, uit. Het *roemen*, 't welk in hem gevorderd wordt, zou stryden met eigenlyke *nederigheid*, met kleengevoeligheid van geest, en het *ryke* in de volgende woorden doet hier volstrekt aan *arm* door tegenstelling denken.

„ De geringe, behoeftige of reeds vernederde belyder van CHRISTUS moest nu *roemen in zyne hoogheid*. —— De vraag is hier welke *hoogheid*? —— Het andwoord is alleen op te maaken uit het 2, 3 en 4 vaers.

Zyne *veelerleije verdrukking* zelve, aldaar als *eene groote vreugde* opgegeven om derzelver ſtrekking tot de hoogſte volmaaktheid, wordt hier de *hoogheid* van den *Christen* genoemd, omdat zy hem verwaardigt te lyden voor den naam van Hem, die voor allen heeft geleeden, omdat zy hem de zwaarſte en meestvereerende proeven der deugd en des geloofs toevertrouwt, en hem zoo wezenlyk moet verheffen in zyne eigene oogen, als den gemeenen Krygsman, die zich door den Veldheer met de meest aangelegene post vereerd ziet. Tot die post gebragt en in dezelve nog ſtaande, mogt zich de broeder alzoo beroemen op eene waare hoogheid, welke zyne ſtandvastigheid den vervolger zelven dwong te eerbiedigen.

„ *En de ryke in zyne vernedering* (zoo vervolgt STUART) is de volgende te zamen getrokkene uitdrukking, die, zonder hetzelfde terugzicht op het voorgaande, nog moeilyker is. Het woord *roeme* moet hier noodzaaklyk tusſchen gedacht worden, als ſlechts by verkorting uitgelaten ter verſterking van de kracht der uitdrukking door haare vermeerderde ſnelheid. Maar wat is hier *roemen in vernedering?* Hoe vreemd het ſchyne, M. T., hetzelve is hier wederom datgeen, 't welk te vooren, als *veelerleije verdrukking* om het geloof, *groote vreugde* en zoo aanſtonds *hoogheid* was genoemd. Moest de reeds *vernederde* of arme 'er zich op verheffen als op eene waare grootheid, dat het hem vergund werd de uiterſte proeven zynes geloofs te geeven: de nog *ryke*, wien het tot dus ver aan gemak, nooddruft noch overvloed mangelde, mogt 'er zich echter ook reeds op verheffen, dat ook zyne *vernedering* kort aanſtaande, ook zyne beproeving voorhanden was; welke roem, welk alleredelst heldengevoel niet kleener in den *ryken* zyn zou, die nog zoo veel te verliezen, nog zoo veel onbekend leed te ondervinden had, dan in den *nederigen*, die alreeds het ſlachtoffer was geworden, of maar weinig verliezen kon en aan veel gebreks alreeds gewoon was; maar welke roem ook weder by den *ryken*, wanneer hy in de verzoeking mogt bezwyken, ydel kon worden; terwyl dezelve by den *armen* alreeds gevestigd was."

Wy twyfelen niet, of deeze uitlegging zal by veelen byval ontmoeten, en hun een aaneengeſchakeld redebeleid, in 's Apostels voordragt, doen erkennen;

waar

waar van wy, indien ons bestek zulks gedoogde, op des Leeraars voordragt, nog meer staalen konden aanvoeren, ook by zulke gezegden, alwaar de Uitleggers een naauw verband niet gevonden hebben. Op de aanmerkingen op H. I: 19—21 willen wy dit ook met naame hebben toegepast, welke wy, tot verstand van 's Apostels redekavelinge, onzen Leezeren ter overweeginge aanpryzen. Intusschen twyfelen wy, of de bondigheid van betoog, welke zich hier laat opmerken, wel zoo algemeen zal erkend worden in een gedeelte van des Heeren STUART's gezegden over de keurige teekening des Apostels van de onwisheid en vlugtigheid der aardsche bezittingen in de eerste dagen des Christendoms. *De ryke zal als eene bloem des gras voorby gaan: want de zon is opgegaan*, enz. Met den Eerw. STUART ontvangen wy, ten rechten verstande van deeze woorden, toelichting van de Reizigers in het Oosten, verzekerende, dat aldaar zomtyds een vuurige en vergiftigde wind waait, uit de aanvoering der zwavel- en salpeterdampen des uitwaassemenden aardryks over eindlooze en brandende zandwoestynen gebooren, en van zulk eene verzengende en doodende kracht, dat de lucht eene brandkleur aanneme, de zon zelve taane, en de reiziger het leeven eeniglyk behouden kunne, door zich met welgesloote mond voor over op den grond te werpen, langs welken bloem en kruid in eenen oogenblik verbranden. Gezegd hebbende, dat JAKOBUS op dien vernielenden wind zal gedoeld hebben, gaat STUART aldus voort: „ In eene school van Letterkunde weidde ik ligt een gansch uur met u uit in de opmerking van alle de schoonheden dezer keurige vergelyking: in eene *Christen* Kerk ter stichting sprekende, moet ik my hierin wederhouden. Een enkeld woord nogthands vergunt my of gebiedt my zelfs deze plaats. Hetzelve strekt ter opmerking van de snelheid in de uitdrukkingen, aan de snelheid der werking diens verderflyken winds gelyk, en op de snelheid der fortuinverwoestingen in de dagen der vervolging volkomen passende; — voords ter waarneming van het gering en onbeschermd grasbloemtjen als het sprekend afbeeldzel der eerste *Christenheid*, overal veracht, vertreden, naauwlyks het hoofd verheffende, en van alle bescherming door waerelds aanzien of gezag verstooken; — eindelyk ter bewondering van de beeldspraak des *Apostels*, in

in wiens *zon, met hitte opgegaan*, gy volmaakt *de zon der gerechtigheid* in den morgenstond der vervolgde Kerke aanschouwt, en u het volmaakte en weldaadige des *Euangeliums* met deszelfs bitter kruis voor de eerste belyderen herinnert.' — Het gras met één enkeld veldbloemtjen, het welk zich boven hetzelve verheft: de armen, wien het *Euangelie* was gepredikt, met eenen enkelden meer vermogenden." Fraaie woorden, in de daad, zyn deeze; recht geschikt, met een zeker vuur voorgedraagen, om de toehoorders tot opgetogene geestverrukking te vervoeren. Maar zou de Apostel in zyne beeldspraak wel eene zoo wydstrekkende bedoeling gehad, en met de *met hitte opgaande zon* aan *de zon der geregtigheid* in den morgenstond der vervolgde Kerke gedagt hebben? *Riekt dit* niet eenigzins naar de lucht dier Godgeleerden, die in alle uitdrukkingen der gewyde Schryveren eene zinspeelende bedoeling zogten? Eene leevendige verbeeldingskragt, door gezond oordeel getemperd, kenmerkt meest altyd den diepdenkenden STUART. Maar — *quandoquidem bonus dormitat* HOMERUS. Zyn Eerw. schynt zelve het zwakke des voordragts gevoeld te hebben, in zyne betuiging: „ Maar ik loop gevaar, de fout te „ begaan, welke ik wilde verhoeden; ik moet tot uw „ verstand en niet tot uw vernuft, voor uw hart en niet „ voor uwen smaak spreken." Ondanks onze hoogagtinge voor den agtenswaardigen en schranderen STUART, perste onze onpartydigheid, die wy aan het Publiek en aan onze opgenomene taak zyn verschuldigd, ons deeze aanmerking af.

Wy mogen deeze beoordeeling niet eindigen, zonder, gelyk van des Heeren STUART's Uitlegkunde, ook van zyne Zedekundige voorstelling iets ter proeve te hebben voorgedraagen. Daartoe valt onze keuze op eene der stellingen, in de Tiende Leerrede, getiteld: *de zuivere en onbevlekte Godsdienst*, ontwikkeld, inhoudende: *'Er is geen Godsdienst zonder onze deugd.* Aldus schryft zyn Eerw. „ „ Deze stelling," " zegt gy, " „ is niet terstond aannemelyk." " Indien dezelve nog was, *'er is geen Godsdienst zonder deugd*, zoo dat beiden altyd behooren vereenigd te zyn, gemaklyker zou dezelve dan vallen in de algemeene bevatting; ja zelfs het omgekeerde, *'er is geene deugd zonder Godsdienst*, zou dan volkomen instemmen met het

het begrip van veelen, dat 'er geene deugd is zonder *Christenlyk* geloof, en dat der *Heidenen* gewaande deugden daarom slechts blinkende zonden zyn. Maar de Apostel zegt uitdruklyk, *de zuivere en onbevlekte Godsdienst voor God en den Vader is deze, weezen en weduwen bezoeken* enz. en wat, bidde ik u, kan dit minder beteekenen, dan *'er is geen Godsdienst buiten onze deugd.* Maar, weert nu ook alle oude misvatting van u, en denkt eens helder over den *Godsdienst* na. Kunt gy, geheel afhanglyke, alles verplichte, nooit volkomen gehoorzaame schepzelen, den Oneindigen, Algenoegzaamen, Volmaakten immer *dienen?* En wat toch is het, het welk gy gewoon zyt met dien naam uit te drukken: „ uwe bevattingen en voorstellingen van God, zyne eigenschappen en werken?" Maar ziet gy niet, dat daarin uw *Godsgeloof*, of, wilt gy het zoo noemen, uwe *Godskennis* alleen bestaat, waarin schyn noch schaduw van *dienst* voorkomt, maar veeleer zekere noodzaaklykheid der wetten uwes verstands, omtrend wier begrippen uw wil geene vryheid heeft? Even min kan hier *uw geloof wegens God in en door* CHRISTUS gelden, want ook uw geloof in de zending van deszelfs Zoon is niet meer, dan het gevolg eener Geschiedkundige overtuiging, wier opspooring waarde mag hebben, maar wier opvolging al mede eene noodzaaklykheid wordt, waaraan uw verstand u, zelfs ondanks uwen wil, zou onderwerpen. Zullen het dan uwe eerbiedige gesprekken zyn over God en zyne werken, uwe aanbiddingen van zyne volmaaktheden, uwe aanroepingen om zynen bystand, uwe dankzeggingen voor zyne zegeningen? „ „ O ja, dit is, het geen wy „ „ *Godsdienst* noemen, het geen wy in huislyken en „ „ openbaaren Godsdienst onderscheiden, en zou de„ „ zelve niet bestaan buiten onze deugd?" " — Voorzeker, M. G.: maar gy noemt dat zeer verkeerd uwen *Godsdienst*, het is niet meer dan uwe *redenlyke Godsvereering*, die ten uwen aanzien noodzaaklyk voortvloeit uit de redenlykheid van uw geloof aan God, en ten aanzien van God eene bloote hulde is, boven wier onvolmaaktheid zyne eigene zelfskennis oneindig is verheven, maar welke zyne toegevende vaderliefde goedgunstiglyk als eene waardige vereering wil aannemen, voor zoo ver zy, ten minsten, met de heiligste oprechtheid vereenigd is. Of zoudt gy meenen, Gods naam ydel te kunnen gebruiken, wanneer uw geest nog al-

altyd vruchtloos streeft naar eene waardige voorstelling van den Oneindigen? Is dezelve niet onmiddelyke aanbidding by elke gevestigde gedachten op den Volmaakten? Is het niet uw eigen nood, die u meer letterlyk leert bidden? En is dankbetuiging *dienst?* — Neen, M. G., *dienst* vooronderstelt ten allerminsten *wilvoldoening* van Hem, die gediend wordt, en het *oogmerk* daartoe by den genen, die van *dienst* durft spreken. Het is uwe eigene zedenlykheid, die u den heiligen wil van God verkondigt; het is uw eigen plichtbezef, 't welk u gebiedt, dien heiligen wil, om dat hy heilig is, te volgen; die opvolging is *wilvoldoening* van God; dezelve duldt geen ander oogmerk in die voldoening zelve; zy echter is het, welke de mensch slechts *deugd* zou durven noemen, maar die de Algoedheid zelve *Godsdienst* wilde geheeten hebben. Dit, dit alleen, was de eisch, dien God der menschheid deed, door alle eeuwen heen; dezelve sprak altyd met hoog gezag in het menschelyke hart; haare taal bleef onveranderlyk in alle tyden en gewesten; alle Openbaaring strekte slechts, om dezelve zoo veel te opmerklyker te maaken, en om den verbysterden, afgeweeken mensch, naar evenredigheid zyner verbastering, terug te roepen onder haar gebied; alle bloote eerdienst der vroege kindschheid van den mensch bedoelde slechts de onttrekking aan den lust en opleiding tot den plicht; *ik wil barmhartigheid en geen offer*, was der *Propheeten* taal, zoo dikwyls het *middel* als *doel* werd opgevat; tempelpraal, offerdienst, uiterlyk vertoon, langwylig gebed, en wat de vroegere zinnelykheid meer had gevorderd, werd in de volheid des tyds afgeschaft, om alle *aanbidding* tot *geest en waarheid* terug te brengen, en om op het dierbaarst geloof aan God, Voorzienigheid, Genade, Eeuwig leeven en Vergelding eene Zedenleer te vestigen, wier heiligheid zich de heiligheid Gods voorstelt en voor den altyd zinnelyken mensch nieuwe hemelen opent, om hem ten minsten aan allen indrang van laageren en aardschen lust te onttrekken. — Duldt dit alles nu geene wederspraak, dan volgt hieruit noodwendig, dat dáár alleen Godsdienst in den mensch is, waar heilige wilvoldoening Gods by hem gevonden wordt; dat alzoo PETRUS in waarheid erkende by CORNELIUS, *dat Gode in allen volke, die hem vreest en gerechtigheid werkt, aangenaam is*; en dat dus buiten onze deugd geen Godsdienst is."

Met verlangen zien wy het volgende Deel te gemoet.

De

De byzondere Hoope der eerste Christenen op de spoedige terugkomst van Jezus en de gouden Eeuwe, of wysgerige-oudheidkundige Verklaring van het zuchtend en wachtend Schepsel, volgens Rom. VIII: 19—23. Door P. VOS, *Leeraar der Evangelisch-Luthersche Gemeente te Campen. Te Groningen, by* Th. Spoormaker, 1804. *In gr. 8vo. 440 bl.*

Er is over de moeielyke plaats, in den Brief van Paulus aan de Romeinen, Hoofdst. VIII: 19—23, zeer veel geschreeven. De Eerw. VOS, in dat alles nog geene genoegzaame voldoening gevonden hebbende, geeft ons daarover een geheel Boek in handen. Wy hebben hem, voor eenigen tyd, uit eene Verhandeling *over de zeven Kruiswoorden van Jesus*, als een kundig en nadenkend Prediker leeren kennen, die, hoewel hy anders, onder de Godgeleerden, nog al tot de rechtzinnige party wil behooren, echter, daar het pas geeft, van 't gewoone wel durft afwyken (*). Hy zegt, 't Werk voorhanden alreeds voor zes of zeven jaaren opgesteld, en nu geen lust gehad te hebben, om het om te gieten: waarom het niet vreemd is, dat taal en styl nog dezelfde gebreken hebben, waarop wy, en mogelyk ook andere Recensenten, den Schryver oplettend gemaakt hadden; 't geen hy ook in dank aangenomen heeft. Behalven de stroeve taal, die den Schryver, door zyn verblyf op Hoogduitsche Academien, en het onophoudelyk leezen van Boeken, in die taal geschreeven, eigen geworden is, heeft ons, in dit Boek, de doorloopende aaneenschakeling van alles, wat daarin, op niet minder dan 430 bladz., verhandeld wordt, veel geduld gekost. Men wordt, zonder voorafgaande aanwyzing van 't geen men te wachten heeft, ongevoelig, en tot vermoeiens toe, van het eene geleid tot het andere, en vindt naauwlyks ergens noodige rustpunten. 't Is waarlyk jammer, dat de kundige en arbeidzaame Schryver, die hier zoo veel, dat aandachtige overweeging verdient, byeenverzameld en als opeengehoopt heeft, zich nog niet heeft kunnen gewennen, om regelmaatiger en be-

(*) *Vad. Letteroef.* 1800, bl. 360.

bevalliger te schryven. Zie hier kortelyk het beloop van deze Verhandeling:

Vooraf gaan eenige algemeene aanmerkingen over de moeielykheid, en 't geen vereischt wordt, om iemands mondelyke gezegden, vooral om zyne schriftelyke voorstellingen ten vollen te bevatten, en over de voornaame hoofdbronnen, uit welken het N. Verbond zyne taalgebruiken, zinnebeelden en spreekwyzen ontleent. Daarna handelt de Schryver *eerst* over het *zuchtend*, en vervolgends over het *wachtend schepsel*. Zestien onderscheidene Verklaaringen van dit *schepsel*, met oordeelkundige schranderheid, ter toetse gebragt hebbende, waaruit men zien kan, dat de Eerw. VOS met eenigen van de beste Uitleggers van het N. Verbond bekend is, stelt hy zyne van die allen verschillende gedachten op aanneemelyke gronden voor, met bygevoegde verzekering, dat hy de Schriften van LAKEMACHER en KOPPEN, die hy uit aanhaalingen weet dat ook dergelyke uitlegging gegeeven hebben, nooit geleezen heeft. Wy willen hem hierin gaarne op zyn woord gelooven, terwyl hy, in de verklaaring en toepassing van des Apostels gezegden, en geheele wyze van uitlegging, merkelyk van hun verschilt. Paulus doelt, naar zyne gedachten, op een Joodsch dwaalbegrip, welk hoofdzaaklyk hierop neerkomt, dat door den Messias eene geheele verandering, omschepping of vernieuwing der wereld zou daargesteld worden, die dan, in eene veel heerlykere gedaante, dat alles in zich zou bevatten, wat den mensch hier het leeven veraangenaamt, zelfs herschapene dieren. De Apostel stelt dan de dieren der aarde, de vogelen des hemels enz. als een persoon voor, en doet hen verlangen en zuchten naar de toekomende groote gelukzaligheid, die, volgends deze Joodsche denkbeelden, voor hun beschooren is, terwyl zy met hunnen tegenwoordigen onvolmaakteren en minder gelukkigen staat ontevreden, over denzelven treuren en beangst zyn; en uit dit verlangen der schepselen naar een beter leeven bewyst hy dan de zekerheid der aanstaande zaligheid voor de Christenen. Over dit Joodsch begrip wordt vervolgends uitvoerig gehandeld, en alle gezegden van Paulus uit deze vooronderstelling verklaard. De Schryver vergelykt daarmede de gevoelens der oude Deenen, Duitschers, Groenlanders, Indiaanen, Japonneezen en an-

andere Heidensche Volken over het toekomende leeven; waarin zy geloofden dat dezelfde wenschen, vermaaken, behoeften en bezigheden, die op deze aarde by hun stand greepen, zullen plaats hebben, en de denkbeelden der eerste Christenen over het duizendjaarige Ryk en de daarop volgende vernieuwing der wereld en herschepping van alle dingen. Hy toont de nadeelen aan, die uit dit begrip ontstaan zyn, maar wil ook de groote voordeelen niet miskend hebben, die, en voor de zaak des Christendoms, en voor deszelfs belyders, 'er uit zyn voortgevloeid, en is 'er zoo verre af, om de Christenen, die dit dwaalbegrip voorgestaan hebben, deswegens te berispen, dat hy hen hiermede ten sterksten tracht te verontschuldigen, dewyl zy voor hetzelve een toereikenden grond in de Schriften des Nieuwen Verbonds konden vinden. Dit brengt hem tot een breedvoerig betoog, het voornaamste deel van dit Boek, waarin hy tracht te bewyzen, dat Jesus Christus en zyne Apostelen zelve den Christenen beloofd hebben, dat, eer het toen leevende menschengeslacht zou gestorven zyn, de wereld verwoest, weder vernieuwd, en daarop het geluk der Christenen gegrond worden zoude, en dat dit geluk ook in lichaamlyke zinnelyke genoegens bestaan zou. Hy meent zelfs, dat, in de redenen van Jesus, de duidelykste voetstappen van een duizendjaarig Ryk van den Messias zyn aan te treffen; niet zoo als de minkundige hoop hetzelve zich voorstelde, maar in overeenstemming met het hoofddoel van het Christendom, ter bevordering van geestelyk geluk.

Zeer veele plaatzen van het N. Verbond, die de Eerw. vos meent hiertoe te behooren, worden uit dat Volksgevoelen verklaard, en Jesus en zyne Apostelen, wegens het gebruik van zoodanige leerwyze, geheel ingericht naar valsche voorstellingen van hunne tydgenooten, verdedigd. Hier zal de Leeraar sommigen wat al te toegeevend schynen. „ Het Christendom," zegt hy, „ heeft slechts eenige weinige grondstellingen: *God is uw Vader, en alle menschen zyn zyne Kinderen: alleen oprechte godsvrucht, uit edele grondbeginsels ontstaan, is aangenaam in zyne oogen; Hy heeft geduld met onze zedelyke gebreken, en wil, na voorafgegaane verbetering, alle onze zonden, om den wil van Jesus, vergeeven; na den dood wachten den deugdzaamen onbeschryflyke genoegens, maar de hardnekkige zondaar zal de gevol-*

volgen zyner dwaasheid in eene andere wereld ondervinden. Slechts deze grondstellingen maaken den geheelen inhoud van het eigenlyke en voor alle menschen geldend Christendom uit. Alle de andere stellingen, die wy, behalven dezen, in het Nieuwe Verbond vinden, zyn of slechts nadere bepaalingen en wyzigingen derzelven, of daaruit afgeleide gevolgtrekkingen en daarop gebouwde toepassingen, overeenkomstig de behoeften en kundigheden der toenmaalige Christenen. Slechts de eersten, de gemelde grondstellingen, zyn echt en altyd geldend Christendom, en moeten door alle verstandige Christenen erkend worden; terwyl de laatsten onmiddelyk, zelfs sommigen derzelven geheellyk, niet voor ons geschikt zyn. Maar wy hebben vryheid, uit de genoemde grondstellingen zulke gevolgen af te leiden, daarop zulke toepassingen te bouwen, als wy gelooven; dat voor onze Christenen, in onze tyden, nuttig en noodzaakelyk zyn. Deze gevolgtrekkingen en toepassingen zyn dan, ten onzen opzichte, Christelyke waarheden; maar voor andere Christenen en tyden, die geheel andere behoeften hebben, en waarin andere kundigheden, vooroordeelen, dwaalingen en zedelyke gebreken plaats hebben, moeten deze grondstellingen, op eene andere wyze, toegepast en gewyzigd worden. Van deze vryheid hebben zich de Christenen ook altyd, hoewel niet altyd met de noodige kennis en voorzichtigheid, bediend. Te vergeefsch zoekt men ook onder de Christenen naar eenen gelyken en steeds geldenden geloofsregel." — Men ziet, uit dit staaltjen, dat de Schryver uit de Schriften van TELLER, SEMLER en andere Duitschers, vry wat overgenomen heeft, en dat in dit Boek veel meer gevonden wordt, dan men 'er, volgends den titel, in zou verwachten. Deszelfs ervarene Opsteller zegt zyn gevoelen met bescheidenheid, en bekleedt doorgaands zyne gezegden met redenen, die wel niet altyd steek houden, doch over 't geheel opmerking verdienen.

't Heeft ons eenigzins bevreemd, dat de Eerw. VOS, in 't voorbygaan, bl. 136, de verdediging van GIBBON, met opzicht tot diens geleerden mans denkwyze over het Christendom, op zich genomen heeft. Hy zegt niet te weeten, hoe men hem, met grond, onder de gevaarlyke vrydenkers en vyanden van het Christendom heeft kunnen tellen. Wy wyzen hem alleen naar 't *Leevensbericht* van dien Geschiedschryver, in onze *Letteroefeningen*, uit het Engelsch, overgenomen, voor 1796, *Mengelwerk*, bl. 359—363.

Ge-

Geschiedenis der Menschheid naar den Bybel. *Door* HERMAN MUNTINGHE. *IIIde Deel.* *Te Amsterdam*, *by* J. Allart. *In gr. 8vo.* 522 *bl.*

Ook dit derde Deel dezes uitmuntenden Werks is, in waarde, gelyk aan de voorgaanden (*). Het behelst de voortgezette behandeling van den trapswyzen voortgang der verstandelyke, zoo wel als zedelyke en Godsdienstige beschaaving, in het derde Tydperk, van Abraham tot Moses. De Hoogleeraar MUNTINGHE, had daartoe *vyf Hoofdstukken* geschikt, en slechts één derzelven, in het voorige Deel, afgehandeld, bevattende de geschiedenis van de verstandelyke beschaaving des menschdoms door Handwerken, Kunsten en Weetenschappen. Nu volgen de vier overigen.

Het *tweede Hoofdstuk*, waarin gehandeld wordt over de geschiedenis van het maatschaplyke leeven, geduurende dit tydvak, wordt gesplitst in vyf *Afdeelingen*. In de *eerste* beschouwt de Hoogleeraar den staat der maatschappy op zich zelve aangemerkt, in de *tweede* de langzamerhand toeneemende vereeniging en uitbreiding derzelve, in de *derde* derzelver bestiering, in de *vierde* derzelver stooring door twisten en oorlogen, in de *vyfde* de inbreuk op de rechten der maatschappy, door de dwinglandy der aanzienelyken en door de slaverny. —— Het *derde Hoofdstuk* beschouwt het huislyk leeven der menschen van dit tydperk, en hunne byzondere zeden en gewoonten; in zoo verre die invloed hebben op de Geschiedenis der menschheid. Deze brengt hy tot eenige hoofdzaaken. Het hoofdkarakter des menschdoms, geduurende dit tydvak, is, volgends de waarneeming van den Hoogleeraar, (1) Kinderlyke eenvoudigheid. (2) Heerschende zinlykheid. (3) Gebrek aan kieschheid en fynheid van smaak en gevoel. (4) Overmaatige leevendigheid van hartstochten. (5) Gastvryheid. —— Het *vierde*, dat het allergewigtigste is, bevat de geschiedenis der Godsdienstige en zedelyke beschaaving des menschdoms, geduurende dit tydperk. Hier

(*) Zie onze aankondiging in de *Vad. Lett.* 1802, bl. 481. 1803, bl. 285.

Hier wordt gehandeld over 't geen God, in dezen tyd, gedaan heeft, om Godsdienst en deugd onder het menschdom te herstellen; over het godlyk onderwys, vooral met betrekking tot de leer van eene toekomende verlossing; over de begrippen der meeste menschen van dien tyd omtrent God, de Godlyke voorzienigheid, belooningen en straffen, den staat des doods en het toekomende leeven. Hier voegt zich de Hoogleeraar by die Uitleggers, welke oordeelen, dat in 't boek van Job niets voorkomt van een toekomend leeven. Voorts over de zedekunde van dit tydperk, over de instelling en den aart der besnydenis, over de wyze der Godlyke openbaaringen, door verschyningen, enz. — In het *vyfde* volgen nog eenige aanmerkingen over den *trapswyzen* voortgang der beschaaving, en derzelver *gelykheid* en ongelykheid, by verschillende Volkeren.

Men treft hier wederom, over alle deze onderwerpen, een ryken schat van gepaste aanwyzingen en ophelderingen aan, die eene voortreffelyke bydraage, tot bevestiging van de echtheid en oudheid der Mosaïsche oirkonden en het boek Job, leveren, en aan zeer veele plaatzen van deze en andere Bybelschriften het schoonste licht byzetten. Ook dit Deel is verrykt met achteraangevoegde geleerde Aanmerkingen, zoo als men ze van de wyduitgestrekte beleezenheid, fyne kennis der oorspronkelyke taalen, en het welwikkend oordeel van den beroemden MUNTINGHE kon verwachten.

Sylloge Observationum Physicarum &c. Dat is: *Verzameling van Natuurkundige Waarneemingen, te Groningen, tot het bekomen der Doctorale waardigheid in de Wysbegeerte, op den* 21 *September* 1803, *in 't openbaar verdedigd, door* LUBBERT RIETBERG. *Te Groningen, by* N. Veenkamp en Zoon. *In gr.* 8*vo.* 150 *bl.*

Deeze Wysgeerige Verzameling, die veele nieuwe belangryke Waarneemingen bevat, en haaren Schryver eere aandoet, loopt over de vyf volgende stukken.

In de eerste plaats heeft de Heer RIETBERG getragt te bepaalen, of 'er, in de vloeistoffe der Electriciteit, warmtestoffe aanwezig zy, of niet? De Schryver betoogt

toogt hieromtrent, dat, schoon men wel kunne toestaan, dat 'er, in de Electrische vloeistoffe, eene zekere hoeveelheid warmtestoffe aanwezig zy, dezelve echter veel te gering moet zyn, om de wonderlyke uitwerkingen der Electriciteit daardoor te verklaaren.

Vervolgens gaat de Schryver over tot het onderzoek der meest in aanmerking komende verschillende stelzels, uitgedagt, om de verschynzelen der Electriciteit te verklaaren; omtrent welke gewigtige stoffe hy verscheidene belangryke waarneemingen voorstelt en onderzoekt.

Het derde hoofdstuk loopt over den toestand der lichaamen, die met de Electrische vloeistoffe worden belaaden; in welk onderzoek de Schryver, met goed gevolg, van wiskundige beginzels heeft gebruik gemaakt.

In de vierde plaats handelt hy, op eene zeer belangryke wyze, over de gedaanten der sneeuwvlokken, en de wyze, op welke dezelve worden voortgebragt.

Eindelyk dient tot slot een uitvoerig vertoog, over het verschil en de overeenkomst van het Galvanismus en de Electriciteit; in het welk de Schryver voldoende bewyst, dat deeze vloeistoffen geenzins ten vollen van dezelfde hoedanigheid zyn.

Wiskundig Leerboek door J. NIEUWENHUIS, *Leeraar der Luthersche Gemeente te Zutphen. Isten Deels 1ste en 2de Stuk. Reekenkunde en Meetkunde. Te Zutphen, by* H. C. A. Thieme. *In gr. 8vo.* 462 *bl.*

Men zegge niet, *weder een Werk over de Wiskunst!* gelyk men wel eens, by de ophooping van vertaalde Romans en Tooneelstukken, uitroept, *weder eene Roman! weder een Tooneelstuk!* Immers, hoe zeer het waar zy, dat 'er, sints de in deze Weetenschap allereerst uitgemunt hebbende Grieksche Schryvers, tot op heden, een schitterende reeks van eerste Vernuften de scherpzinnigheid van hunnen geest tot de samenstelling van Wiskundige Lessen en Leerboeken, met het beste gevolg, gebezigd hebben; niettemin laat deze onuitputtelyke Weetenschap, die zich in een grenzenloozen kring uitbreidt, voor den vlytigen betrachter heurer schoonheeden, altyd gelegenheid om haar uit

uit een van zyne voorgangers verschillend standpunt te beschouwen; waarby de trek, waarmede de ziel tot het vinden van waarheeden als gedreeven wordt, tot geen' geringen prikkel verstrekt; aan welken wy het dan ook te danken hebben, dat, schoon 'er reeds voor eenige jaaren geen gebrek aan Wiskundige Leerboeken geweest zy, wy echter, sedert, veele nuttige en voornaame Werken in deze Weetenschap hebben zien in het licht verschynen, welken de studeerende Jeugd zeekerlyk zoude ontbeerd hebben, byaldien derzelver geachte Schryvers van oordeel geweest waren, dat de wyze van beschouwing dezer Weetenschap nu voor altyd door derzelver voorgangers uitgeput ware.

Maar nog bovendien verdient het Werk, *dat wy* hier, als zeer doorwrocht, onzen Leezeren gerustelyk durven aanpryzen, eene byzondere opmerking, als zynde de uitgebreide grondslag van een geheel volkomen Werk, waarin de geheele Wiskunde in al derzelver deelen ontwikkeld staat te worden; want, daar slegts in dit Eerste Deel de *Reken-* en *Meet-kunde* behandeld zyn, zal het volgende Tweede Deel de *Algebra* en *Trigonometrie*, het derde de *Differentiaal-* en *Integraal-rekening*, met toepassing op de hoogere Meetkunde, het vierde de *Mechanische* en *Optische Weetenschappen*, en eindelyk het vyfde de *Sterrekunde* bevatten. Eene onderneeming, die, ingevalle zy in al derzelver volgende afdeelingen even uitvoerig behandeld wordt als in dit eerste Deel, de Boekverzamelingen der Wiskundigen met een in zyne soort uitmuntend Werk zal verryken.

Het oogmerk, 't welk de Schryver met het opstellen van dit Werk gehad heeft, wordt door hem in de Voorrede aangekondigd, als deszelfs voornaamste strekking hebbende om de Hooge en Militaire Schoolen van een Handboek te voorzien, waardoor de studeerende Jeugd voor een groot gedeelte zoude kunnen bevryd worden van den verdrietigen en veel tyds wegneemenden last, om eenen geheelen *Cursus*, naar de voorgelegde *Cahiers* der *Directeuren*, af te schryven. Verscheiden in het vak der Wiskunde ervaaren Mannen hebben den Schryver tot het ontwerpen van dit uitgebreide Plan aangespoord, onder welken de Hooggel. Heer VORT, *Directeur van 's Lands Artillerie- en Genie-schoolen te Zutphen*, gelyk ook de Hoogleeraaren SPEYERT VAN DER EYK, VAN BEECK CALKOEN, BRUNINGS en PFLEIDERER, met

met onderscheiding genoemd worden; welke aandrang den Schryver naar een of ander beroemd Hoogduitsch Wiskundig Leerboek deed omzien, en zyne keus, voor den eersten grondslag der Wiskunde, tot de vertaaling van KARSTEN's *Rekenkunde* deed bepaalen; welke dan ook in dit Deel de eerste plaats beslaat: doch de slaafsche navolging, onder het bearbeiden van deze taak, moede geworden zynde, besloot de Schryver, de overige deelen der Wiskunde, en al in de eerste plaats de *Meetkunde*, naar eene door hemzelven gekozene Leerwyze te behandelen, en wel inzonderheid in de Meetkunde den Koninglyken, schoon langeren weg van EUCLIDES, dan de verkortende doch min zeekere bypaden van laatere Wiskundigen, in te slaan, om niet, „ten „gevalle," gelyk de Schryver zich al verder in de Voorrede uitdrukt, „van doffe en traage verstanden, „die toch nooit de Armée der Geleerden versterken „zullen, orde, strengheid en schoonheid aan de ge„makkelykheid en traagheid van sommige Jongelingen „op te offeren, welken, met geene eigene vlyt en lust „bezield, de weetenschappen als een handwerk dry„ven, waar van zy met moeite zo veel leeren, als „zy hoogst noodig oordeelen voor hun toekomend be„staan; betreedende dus onwaardig haaren gewyden „tempel, dien zy door een onverandwoordelyk ge„drag ontluisteren."

Wy hoopen niet alleen, dat de Schryver door den aftrek van dit Boek aangemoedigd moge worden, om dit zyn groot Plan, tot nut van de vlytige Liefhebbers der Wiskunst, te voltooijen; maar dat hy ook in hetzelve mede opneemen zal de *Klootsche Driehoeksmeeting*, de *Kegelsneden*, de *Zonnewyzerkunde* en wat dies meer is, ten einde dit zyn *Wiskundig Leerboek* zo volledig te maaken, dat men geene deelen der Wiskunst elders behoeve te zoeken. Voords achten wy het noodzaaklyk, in dit geval, schoon wy anders geene aantekening houden van Drukfeilen, welken zelfs den naauwkeurigsten Corrector ontsnappen kunnen, den gebruikeren van dit Werk te verwittigen, dat men op bladz. 62—64 en 65 der *Meetkunde* overal, voor Pl. II, Plaat III leezen moet, wyl de aldaar bedoelde Figuuren op Plaat III vervolgen.

Zendelings-reis naar den Stillen Oceaan, onder het bevel van JAMES WILSON. *Uit het Engelsch. Met Kaarten en Plaaten. IIIde Deel. Te Dordrecht, by* Blussé, *en te Amsterdam, by* J. Allart. *In gr.* 8*vo.* 314 *bl.*

Met vooruitzigt op veelvuldige voldoening namen wy het IIIde en laatste Deel deezer Reize ter hand, en vonden ons niet bedroogen, ondanks 'er op een gedeelte hetzelfde, als op de twee voorgaande, valt aan te merken (*).

De Beschryving van *Tongataboo* vult het XVIde Hoofdstuk, het eerste deezes Deels. Schoon dit Eiland uit COOKS Reizen bekend en diens beschryving zeer naauwkeurig is, zyn 'er, zints de laatste reis deezes *Landontdekkers*, eenige veranderingen voorgevallen, welke der vermelding waardig zyn en hier worden aangetroffen. — De handelingen op dit Eiland, geduurende het verblyf van twintig dagen, maaken het XVII Hoofdstuk uit.

De Tocht van *Tongataboo* na *China*, in het XVIII Hoofdstuk, is in veele opzigten merkwaardig, en der Scheepvaard dienstig. Der Reizigeren lotgevallen gaan vergezeld met eene Kaart van dat gedeelte der *Feejee-Eilanden*, door Capitein WILSON in September 1797 ontdekt; alsmede van eene Schets van de *Duffs Groep*, op deezen tocht door WILSON aangedaan. Groot gevaar liep hun vastzittend Schip aldaar; en zy ontkwamen gelukkig het lot, om onder de *Feejees*, wreede menscheneeters, te vervallen.

De Eilanden, naauwlyks doorvaarbaar, uit hoofde van de menigte en de gronden omstreeks dezelve, „ zyn," naar WILSONS opgave, „ waarschynlyk dezelfde, waarin TASMAN verward geraakte, en welke hy den naam gaf van *Prins Williams Eilanden*; en men mag wel vaststellen, dat sedert maar een gedeelte van dezelve door *Europeaanen* gezien zyn; dewyl het zeer zeker is, dat 'er zeer veel groote Eilanden ten zuidwesten liggen, van welke wy de digtste naauwlyks konden onderscheiden, en sommige te verre af waren van de koers, die door Kapitein BLIGH, in zyn boot, en aa-

(*) Zie wegens het I Deel onze *Letteroeff.* voor 1801, bl. 568 en wegens het II D. die voor 1802. bl. 555.

naderhand door het Schip *Providence* genomen is. — Zy zyn buiten twyfel vereenigd met die Eilanden, welke het volk van *Tongataboo* de *Feejees* noemt, dewyl zy juist in dezelfde rigting liggen als zy aanweezen. In het algemeen zyn ze zeer hoog, en allen, die wy onderscheiden konden zien, waren zeer vrugtbaar; de verhevenste bergen waren begroeid tot aan derzelver toppen, en op verscheide dier bergen stonden overvloedig kokosboomen, die in sommige eilanden maar alleenlyk op de laagste gronden gevonden worden: ook is het hier niet gelyk te *Otaheite*, daar, in het binnenste van het land, gemeenlyk niets anders als [dan] door de zon verbrand gras te zien is: want van het strand af tot aan de toppen der bergen staat het vol geboomte, waaronder veelen vrugtbaarer zyn, dan die van het laage land. De valleijen van *Middletons Eiland* schynen ongemeen vermaaklyk en overvloeiende van vrugten en andere gewasfen, die aan dit gedeelte van de waereld eigen zyn. In sommige deelen zagen wy beplante gronden, waarschynlyk met Kava.

„ Koraalriffen omringen alle deeze Eilanden, en die, welken by elkander liggen, worden 'er door aaneengehegt. Schoon het ons toescheen, dat 'er geene openingen waren in de riffen tot de Eilanden, die 'er in beslooten waren, kunnen wy egter niet verzekeren, dat zy 'er in de daad niet zyn; maar stellen vast, dat het, by een naauwkeurig onderzoek, zoude blyken, dat 'er zoo wel openingen als ankerplaatzen zouden te vinden zyn. Dan, dewyl de Kapitein voorneemens was eenige dagen aan de *Peluw-Eilanden* te vertoeven, en op den gestelden tyd in *China* moest weezen, konden wy ons hier niet langer ophouden om naar eene onzekerheid te zoeken. — In alle de Eilanden, welken wy digt by naderden, zagen wy eene menigte van Inwoonders, en 'er is geen twyfel of ze zyn alle welbevolkt; ook moeten zy, in hunnen wilden staat, kundiger zyn dan anderen: want de inwoonders der *Vriendlyke Eilanden*, welken gelooven dat zy de verstandigste zyn, erkennen echter, dat de *Feejees* hen in sommige vernuftige zaaken overtreffen; dat zy grooter kanoes bezitten, en dat zy een dapper en strydbaar volk zyn; maar zy erkennen tevens, dat zy een afschrik van hun hebben, uit hoofde van derzelver onmenschlyke gewoonte van hunne ongelukkige gevangenen op te eeten. Zy gebruiken boogen

en pylen in den oorlog; en uit de zwartheid van hunne kleur, gelyk ook uit het verschil hunner taal en manieren, blykt het, dat zy van een verschillenden stam zyn als de inboorelingen der groepen, waarin nu Zendingen gevestigd zyn."

Byzonder is het verslag van het Eiland *Rotumah*; doch wy moeten de overneeming agterlaaten, alleen vermeldende, dat het sterk bewoond is, en de Inwooners veel overeenkomsts hadden met de *Vriendlyke Eilanders*; dat de overtreffende vrugtbaarheid van dit Eiland en de vriendlyke aart der Inboorelingen het eene verkieslyke plaats maaken voor Schepen, die uit het Oosten komen, en gebrek aan ververschingen hebben, om hetzelve aan te doen: het wordt ook als eene verkieslyke plaats beschreeven om 'er het *Zendelingswerk* te onderstaan.

Vervolgens ontdekten zy tien of elf vaneen gescheide Eilanden. Teleurstellingen in dezelve aan te doen deeden hun het grootste het *teleurstellend* (disappointement) *Eiland* noemen; terwyl zy aan den geheelen tros den naam van *Duffs Groep* gaven. De kleine Eilanden waren, naar allen schyn, bar; de twee grootste bevolkt en hadden het voorkomen van groote vrugtbaarheid. De *Zwaluw-* en *Volcano-Eilanden* voorby zeilende, zagen zy, van het laatstgemelde, een breede heldere vlam alle tien minuuten daar uit voortkomen. Een laag Eiland, door hun ontdekt, noemden zy, naar een der twee wegloopers, daar agtergelaaten, *Tuckers Eiland*. Verscheide andere Eilanden ontmoetten zy in deeze Zee; onder andere een groep, die zy den naam van de *Dertien Eilanden* gaven. Als iets byzonder aanmerkelyks hadden zy gevonden, dat zy op alle de Eilanden nimmer Vrouwen gezien hadden; waaruit zy opmaakten, dat de mannen of jaloerscher moesten weezen dan hunne oostlyke nabuuren, of misschien wel, dat zy voorheen te veel moeite gehad hadden om haar tegen de ongebondenheid der voorige bezoekers te verdeedigen. Dan op de laatstgemelde *Dertien Eilanden* was het anders hiermede gelegen, en leeverden deeze byzonderheden op, welke wy niet kunnen nalaaten grootendeels af te schryven.

„Op het eerst zagen wy uit deeze Eilanden zestig kanoes uitkomen; doch kort daarna telden wy 'er honderd en vyftig, in ieder van welken zeven mannen en dus in 't geheel duizend en vyftig menschen waren; daar

daar by rekenende, dat 'er nog wel zoo veel aan land zouden gebleeven zyn, en dat getal verdubbelende voor de vrouwen en kinderen, zal de bevolking van deeze groep op drie duizend één honderd en vyftig zielen uitkomen, welken, in aanmerking genomen zynde de waarſchynlyke grootheid deezer Eilanden, noodwendig dikwyls gebrek aan voedzel moeten hebben. Hier hadden wy voor 't eerst het gezigt van hunne vrouwen, van welken 'er een douzyn of meer, in drie kanoes, afkwamen, zynde in twee van dezelven mans en in de derde alle jonge vrouwlieden. Zy bleeven een geruimen tyd van verre, terwyl haare eigen mannen haar met zeer veel aandagt ſcheenen te bekyken; doch ziende dat wy geen byzondere agt op haar ſloegen, waagden zy het om digt by het ſchip te komen, hetwelk zy, zoo wel als ons, met zeer veel bewondering beſchouwden. Sommigen van dezelven waren niet onbevallig, hebbende noch dikke lippen, noch breede weezens, doch van beiden evenwel iets. Haar hair is zwart en lang. Haare kleur verſchilt van die der mannen, door eene zieklyke witheid, gemengd met haare natuurlyke olyfkleur. Dewyl wy hen genoegzaam naakt zagen, was haar grootſte vercierzel en verdienstlykheid in het betaamlyke en zedelyke van haar gedrag. Het grootſte getal der mannen was insgelyks naakt; doch ſommigen hadden een gordel van matten om hun middel, en anderen een vercierden band rondom hun lighaam, omſtreeks de navel; deeze banden zyn omtrent een duim breed en beſtaande uit rijen van zwarte en witte ſchelpen, even als koralen aan een gereegen. Sommigen onder hen droegen een kegelachtigen hoed, niet ongelyk aan die der *Chineeſen*.

,, Deeze Eilanden ſchynen in alle opzigten aan elkander gelyk; ook ſchynt het, dat het een geen grooter natuurlyke voordeelen heeft dan het ander, uitgezonderd, daar de groepen eenig voordeel kunnen trekken uit de nabuurſchap met anderen; en mogelyk dat ook ſommigen meer ondiepten en ſtil water hebben, waarin zich de visch voor een ſtorm verſchuilt. Dus hebben zy gelegenheid tot meerder leevensmiddelen, dan die van een afgelegen Eiland. Egter ſchynen zy, met betrekking tot het geen zy te verhandelen hebben, gelyklyk voorzien te weezen: de ſtapel daarvan is hun touw, waarvan wy dertig vademen konden koopen voor een ſtuk

van een oud yzeren hoep van zes duimen lang. Dit touw is gemeenlyk een duim dik en even zoo ſterk, zo niet ſterker, als [dan] het door ons van hennip gemaakt touw. Hunne begeerte naar yzer was zoo groot, dat, als wy het voor dien prys van hun hadden willen koopen, en aan ieder Eiland maar weinig uuren gebleeven hadden, wy ons geheele ſchip daar mede zouden hebben kunnen vollaaden, het geen wy zekerlyk zouden gedaan hebben, indien wy toen geweeten hadden, het geen wy naderhand vernamen, dat men 'er in *China* altyd een goeden prys voor maaken kon." Wy kunnen onzen Reiziger in andere van daar vermelde byzonderheden niet volgen: alleen tekenen wy nog op, dat men daar Matten maakt, niet ongelyk aan *Spaanſche* Matten; en dunkt het den Schryver niet onwaarſchynlyk, dat zy die kunst van de aldaar in 't vroegst der jongstverloopene Eeuwe geſtrande *Spaanſche* Zendelingen geleerd hebben.

Hoe zeer het voorneemen was, om, met betrekking tot de Zendelings-reis, de *Pelew-Eilanden* aan te doen, moesten zy, door een zamenloop van omſtandigheden, daarvan afzien. In 't voorby vaaren zagen zy ſlegts eenigen van deezen. Zy vervorderden hunne reis en kwamen te *Macao*. Het XIX Hoofdſtuk vermeldt het voorgevallene in *China* en de t'huisreis. „ Het zonderlinge van onze gedraagingen in *China*," tekent de Schryver op, „ kon niet misſen of het moest oplettenheid verwekken. Dewyl geen openlyke ondeugd zich onder ons vertoonde, 'er geen eed gezwooren, en een ongewoone godsdienſtigheid onder ons in agt genomen werd, noemden die van de andere ſchepen ons de *nieuwe Christenen van de Duff*, of ook wel de *Tien Geboden*."

Allergelukkigst volbragten zy den tocht, en kwamen in *Engeland*, vol genoegen over de volbragte reis, en vervuld met de blaakendſte hoope op den goeden uitſlag van den arbeid der agtergelaatene Zendelingen. — Eene hoop, welke niet, of althans zeer gebrekkig, vervuld is: want wy vinden, in de *Gedenkſchriften der Maatſchappy van Zendelingſchap te Londen*, IV D. 2 Stuk, 1802, in 't *Nederduitsch* vertaald uitgegeeven, dat de zaak der Zendelingen op *Otaheite*, naa het vertrek van WILSON, zeer ſlegt is afgeloopen, en op het Eiland *Tongataboo* geheel mislukt.

Schoon het Eerſte Deel deezer *Zendelings-reis*, gelyk

lyk wy aanmerkten, reeds een berigt gaf van de bezogte Eilanden, 't welk alle aanpryzing verdiende, en byzonder van *Otaheite*, vinden wy in dit laatste Deel een *Byvoegzel*, 't welk zeer in 't breede des verslag doet. De Schryver merkt aan, dat men in dit Byvoegzel van verschillende zaaken, betreklyk het Land, deszelfs Inwoonders, Gewoonten en Natuurlyke Historie, mogelyk het een of ander zal vinden, het welk verschilt met de berigten, die voorige Reizigers deswegen gegeeven hebben: dan hy wil hieromtrent opgemerkt hebben, dat deeze beschryving opgesteld is uit handschriften, die alle tekenen van egtheid hebben, en uit gesprekken en onderrigtingen van verschillende persoonen, die het laatst aldaar geweest zyn, en welker geloofwaardigheid behoort geëerbiedigd te worden. Te regt merkt hy op, hoe dezelfde zaaken uit onderscheide oogpunten door verschillende persoonen beschouwd worden; doch hoopt, dat, over het geheel, alle de berigten, hier byeen verzameld, zullen strekken tot bevestiging der gebeurtenissen, in het voorgaand verhaal vervat, en aan den nieuwsgierigen en onderzoekenden genoegen zullen geeven omtrent den weezenlyken staat van de bewoonders en derzelver leevenswyze, in de Eilanden van deezen grooten Oceaan.

Wy vergenoegen ons, de leezing van dit *Byvoegzel*, 't welk van bl. 97 tot 292 loopt, elk aanpryzende, 'er dit weinige uit aan te stippen: ongevoelig zyn wy reeds breed geworden. Over de *Godheden van de Zuidzee* schryvende, vinden wy vermeld: „ Het getal der Godheden van *Otaheite* is genoegzaam zoo groot als dat der Inwoonderen. Elk huisgezin heeft deszelfs *Tee* of Bewaargeest, aan welken zy den eerdienst bewyzen aan de Morai; doch zy hebben een grooten God of Goden van een hoogeren rang, genaamd FWHANOW PO, geboren in den nagt. De algemeene naam van de Godheid in alle deszelfs byzondere betrekkingen is EATOOA. Drie Godheden houden zy voor de opperften, staande in eene hooge en hemelsche waardigheid, en by welke geene andere kunnen haalen: dan het allerzeldzaamste is de namen, met welke zy die benoemen. 1. Fane, te Medooa. *De Vader.* — 2. Oromattow, 'Too tee te Myde. *God in de Zon.* — 3. Taroa, Mannoo de Hooa. *De Vogel, de Geest.*

„ Tot deeze drie opperste Goden rigten zy alleenlyk hun-

hunne gebeden in tyden van nood, of in een jaargetyde, het geen eene byzondere hulp schynt te vereischen, onderstellende dat zy te verheven zyn, om hen met kortstondige rampen, als de ziekte van een opperhoofd, stormen, verwoestingen, oorlog of ander groot onheil lastig te vallen. In de daad schynt vrees en lyden kragtiger dryfveeren tot Godsdienst voor hun te weezen, dan dankbaarheid. Het huis van deezen FWHANOW PO is te *Oparre*, alwaar het Opperhoofd EARIE RAHIE zyn verblyf houdt.

„ Hunne andere Goden draagen de naamen van *Orehho*, *Otoo*, *Tamaharro*, *Tey'eree*, *Orouhatoo*, *Oehawhon*, *Tamma*, *Toaheite*, *Vaveah*.

„ Voor den algemeenen Godsdienst hebben zy een minder soort van Huisgoden: want elk gezin heeft zyn *Tee* of Bewaargeest: zy onderstellen dat hy een van hunne afgestorven Vrienden is, welke door zyne uitmuntende hoedanigheden een *Eatooa* geworden is. Zulk een Geest, meenen zy, kan hen ziekte aanbrengen, en 'er van doen herstellen: ook kan die hen beveiligen voor eene kwaade Godheid, welke insgelyks den naam van *Tee* draagt en hen niet anders dan kwaad doet. — *Zy* hebben eene overlevering, dat de groote Goden, op zekeren tyd, in hunnen toorn, de Wereld in stukken gebroken hebben, en dat alle de Eilanden rondom hen niet anders zyn dan kleine stukken van het geen eens *Venooa Noe*, het groote Land, geweest is, en dat hun Eiland daarvan het voornaamste gedeelte is."

In den loop der Reize hebben wy nu en dan Geloofsverschillen onder de Zendelingen aangetroffen. Ten slot des Werks vinden wy de *Artykelen des Geloofs*, *of Grondbeginzelen van Godsdienst*, *opgesteld door agt gemagtigde Persoonen*, *verkozen uit het Lichaam der Zendelingen*, *aan boord van de Duff*, *op Zee*, onderschreeven door de Zendelingen.

G. VAN HASSELT's *Arnhemsche Oudheden*. *Te Arnhem*, *by* J. H. Moeleman Junior, 1803 *en* 1804. *Iste en IIde Deel*. *In gr. 8vo*. 253 *en* 256 *bl.*

Het geen de oudheidkundige VAN HASSELT weleer verzameld had tot eene breedvoerige *Beschryving van Arnhem*, en waarvan zyn *Kronyk* als *voorloper*, *zonder opgave* *van*

van bewys of getuigen, werd vooruitgezonden, wordt thands door hem medegedeeld onder den bovenstaanden tytel, als hebbende de *algemeene herschepping van het Vaderland zyn eerste voornemen ontschept*, gelyk hy het gelieft te noemen. Alle deze Oudheden zyn byeengebragt uit *Arnhemsche* Handschriften, niet jonger dan van het begin der voorige, maar in ouderdom oplopende tot den aanvang der veertiende Eeuwe. De hooge oudheid zoo wel, als de flordige aanteekening op kleene snippers papier, *Kalfkens* en *Lappen* oudtyds genoemd, en derzelver bewaaring op zommige plaatzen in *houwers* en volle laden, hebben deze verzameling gemaakt tot eenen arbeid, waarvan reeds voor VAN HASSELT's tyd eene daartoe bestemde en van al het noodige, zelfs van daartoe gemaakte klederen, voorziene *Commissie*, op den eersten reuk, moedeloos en voor altyd terug keerde. Geenzins echter kon deze arbeid ooit een nutteloos of ondankbaar werk heeten, voor zoo ver niet slechts de beschryving van het overoude, by TACITUS alreeds bekende, *Arnhem* denzelven alzins waardig was, maar voor zoo ver tevens de kennis der algemeene voorvaderlyke zeden dezes lands en die der oorspronglyke *Nederlandsche* taal daarvan de rykste vruchten mogt verwachten. Gelukkig ook in alle deze opzichten mag het door den bevoegden prysschatter gereekend worden, dat zich de Heer VAN HASSELT dit werk laten welgevallen en zulk eenen ryken schat uit de vergetelheid wedervoordgebragt heeft, als waarmede wy reeds de twee eerste Deelen van zyne *Arnhemsche Oudheden* verrykt zien. Wel mag men zich beklaagen, dat hy het voornemen heeft laten varen tot de uitvoerige Stadbeschryving, waarin een doorgaand en aaneengeschakeld gebruik van dezen voorraad zou gemaakt zyn, en gaarne wenschten wy hetzelve in hem te *herscheppen*, om by zyn woord te blyven, vooral daar toch, na zulk eene voorlopige verzameling van bouwstof, de rangschikking en het daadlyk gebruik derzelve eene verlustiging voor 's mans werkzaamen geest zou mogen heeten. Dezen wensch houde de achtingwaardige Schryver geenzins voor een blyk van onze onvoldaanheid over de mededeeling, van het geen hy met zoo veel arbeids heeft opgezameld; daar wy voor ons geen minder genoegen vinden in zyne wyze van mededeeling, dan in deze mededeeling zelve. In de Beschryving van *Arnhem* zouden wy toch zulk eene uitvoerige aanhaaling noch uitschryving hebben mogen verwachten van de *Archieven* dier Stad, noch ook dezelve ons als zoo genoeglyk hebben kunnen voorstellen, daar zy toch altyd de doorgaande lezing van het Werk zelve zou afbreken en moeilyk maaken, en het lot der breedvoerige Aanteekeningen al doorgaands dat is, van niet gelezen of niet verstaan te worden, wanneer zy eerst worden ingezien na de lezing van den tekst; terwyl het zon-

der de aanvoering der oorspronglyke stukken zelve toch altyd een ingewikkeld geloof blyft, dat de Schryver zelf wèl zal gezien en oordeelkundig zal begreepen hebben; ook heeft elk aangevoerd stuk in deze oudheden nog veele opmerkenswaardige zyden voor den waaren liefhebber, die ze hem geheel op zich zelven tot zyn eigen veelvuldig gebruik dierbaar maaken. De Heer VAN HASSELT zelf spreekt op eenen schertzenden toon over het mengelmoes, het geen nu zyne oudheden uitmaaken, wier register van zeventig artikels in het eerste en van vier-en-zeventig in het tweede Deel een zéer bonte ry van allerleije stoffen is. Zonder zich aan tydorde in de opvolging of aan gelyksoortigheid in rangschikking te laten gelegen zyn, vergenoegt hy zich slechts, om den juisten ouderdom van elk stuk te doen in het oog vallen, en door een enkeld woord ten opschrift de verwachting, van het geen men daarin zal vinden, te bepaalen. „De Heer „MERCIER springt in zyne Schetzen van *Parys*, vrank en vry, „van de *paruikemakkers* op den *zee-visch*, van den *Cathechismus* op *Geneesheeren*, en schaakelt *meloenen* aan *Huwbaare dochters*. Hy is toongever in het land van kieschheid. „Hy wordt daar voor een wereldwyzen, voor een scheppend vernuft erkend, voor een aangenaam zedenprediker en „voor noch meer. Eene navolging van zyne edele agteloosheid zal dus in dit magazyn van voorvaderlyke modes niet „tot ergernisse verstrekken kunnen. De uitstalling daarvan „is ook gevoeglyker voor een voorbyzien, dan angstvallige „betragting van tyd-rekening of eenige andere rangperken „geschikt. Hoe veel droefgeestiger en doodscher moest die „zich in zulke beklemming voordoen! Eene versleetene taal „blyft toch op haar zelve gelyk aan eene deur, die stroef op „haare hengzels draait." Aldus laat zich de luimige Schryver hooren, en gaarne andwoorden wy hem, dat wy ons verblyden, in den oudheidkundigen onderzoeker en afschryver der vaak vereeuwde handschriften, den vrolyken en schertzenden man te vinden, wiens voorbeeld waarlyk eene bemoediging is voor veelen, die te grooten afkeer voor zulke letteren voeden uit vrees alleen voor derzelver luimbedervenden geest. Min toegevend zou ons oordeel zyn, wanneer wy die *baarblykelyke slordigheid in spelling* hadden aangetroffen in 's mans eigene taal, aan welke hy zelve zich schuldig verklaart, indien ons niet baarblyklyk was voorgekomen, dat hierin 's Schryvers geweten over kleenigheden zeer angstvallig moet zyn; want, hoe zeer wy ook van den oudheidkundigen letterminnaar de hoogste zuiverheid van eigene taal zouden mogen verwacht hebben, heeft ons echter zyne slordigheid, gelyk hy het dan noemt, nergens byzonderlyk geërgerd.

Het belang voor *Arnhem* zelve by deze oudheden is kennelyk in derzelver algemeenen tytel en uit meest alle opschriften van

de

de onderscheidene artikels; dat der geschiedenis van de zeden onzer Voorvaderen, ten dienste van den Dichter, van den Schilder, van het Tooneel en van zoo menig ander nuttig doel, en der taalkunde zelve ter afleiding, ter verklaaring en ter verbetering van veelvuldige woorden en spreekwyzen, willen wy gaarne uit een en ander voorbeeld doen zien. — *Trouwen*, een *getrouwd paar*, een *echt getrouwd paar*, waren voormaals woorden van een andere beteekenis, dan waarin zy tegenwoordig worden aangenomen, zynde het *trouwen* in de zestiende eeuw slechts ons tegenwoordig *verlooven*, wordende de *verloofden* beschouwd in *echtschap* te staan, terwyl het *echt getrouwde paar* in een wettig en kerklyk voltrokken huwelyk leefde. (D. I. Art. XII.) — *Hennekleed* voor zeker doodkleed, afgeleid van *Hen* voor *Heen* (*Hy is hen*, *Hy is heengegaan*) doet de *Hunnebedden* schynbaar afstammen van bedden der genen, die *Hen*, dat is die gestorven waren, en alzoo eenvouwdig voor *grafplaatzen* opvatten. (D. I. Art. XVIII.) — *Wynkoop* was de voltooijing der koop, wiens getuigen *Wynkopsluden* genoemd werden. (D. I. Art. XXIII.) — *Byslack* is een gedeelte van de straat, welk aan ieder huis, niet om te betimmeren, maar evenwel om als eigendom by dat huis te bezitten, toekomt, en heeft dus de beteekenis van *Stoep*. (D. I. Art. LII.) — *Halve gek* was een *hofnar* of *poetsenmaaker*. (D. I. Art. LXX.) — De *vrouwenkleeding* van de zestiende eeuw wordt beschreeven. (D. II. Art. I.) — *Apothekars* waren zoo wel wynkopers als kruidmengers. De *gaaper met den zotskap* komt van die vroege tyden af, verbeeldende den hofnar, door wiens afbeelding men den minnaars der vreugde tot een vrolyk gastmaal by den *Apothekar* noodigde. (D. II. Art. VIII.) — De *etenstyd* was in 1418 ten *tien uuren* voor den middag en ten *vyf uuren* nadenmiddag, zynde ten *agt uuren* des avonds de tyd, om ter rust te gaan. (D. II. Art. XVIII.) — Het *affnyden der ooren* was eene gemeenzaame straf van dievery. Te Nymegen verdiende de Scherprechter voor het affnyden van twee vrouwen-ooren in 1544 *voir syn loen* 1 *Gl. en x St.* (D. II. Art. XX.) — „ De „ baayvangers van den ouden tyd hadden, gelyk onze tegens„ woordige *kroeg-plutarchen*, ook hunne koddige uitdrukkin„ gen. *Heymen Poyt en lange Heyn* waren toen met *Henrick* „ *van Heusden* in verschil en *wolden een sweertscheyde van* „ *hem maicken*; hem met hun zwaard door en door steeken." (D. II. Art. LXI.) — Om eindlyk een staal by te brengen van de manier, waarin deze oudheden voorkomen, wier vervolg wy met deelnemend verlangen te gemoet zien, verkiezen wy, hetgeen wy vinden onder den tytel van *Toverye*. (D. II. Art. LXXII.)

„ Een Steden-beschryver zal, waar hem voorbeelden van

To-

Toverye voorkomen, die niet onopgemerkt voorby gaan. Ik geev de volgende kondschappen (*).

Den 28 Juny.

Coram Leydecker en Gysbert van Meeckeren, Comparuit Joachim van Ruremunde ther instantien Griet Vosch mitt Recht gebaedet, und heefft getuicht dat Griet des Besienders Cornelis Kanis Huisfrow ongeveerlick drie weecken geleeden tot oeren huis gecommen is ende gekeeken aver die doeren, ende gesacht tot Willem Wechterschoe by oer Depos. whonende, die oer in den Kraem wechten solde; ick weet wat myn kynt is, sacht Depos. wat is u kynt? Sacht vrouw Besienders, dat heeft Geert Vosch gedaen, opter Myddelpoort. Sacht Depos. waer meede? antwoorden Vrouw Besienders sy heeft myn kyndt op 't hooft getast, ende heeft hem nagelbloemen gegeeven. Sacht Depos. wanneer heeft sy dat geleert? So is Vrouw Besienders hen weck gegaen, ende heeft oer daer niet op geantwoordt. Juravit ad Sancta.

Den 14 July &c.

Coram iisdem Comparuit Willem van Diemen und heeft getuicht, dat Griet des Besienders Cornelis Kanis Huisfrouw ettelicke weecken verleeden tot Joachim van Ruremunts Huis gecommen aen der doeren, oer hand op ten doeren gelacht, ende aver der doeren gekeken ende tot oer Depos. gesacht Willemken ick weet nu wat myn kyndt is. Sacht sy Depos. wat is u kyndt? Sacht Vrouw Besienders: myn kyndt is betoovert. Sacht Depos. een stront op u naes, waer Duvel hebt ghy nu geweest, ende u sulcken dingen in 't hoift hebt laeten slaen?

Sacht Joachim van Ruremunde, wie heeft dat gedaen? antwoorden Vrouw Besienders, dat heeft Geert Vosch opter middelpoorten gedaen. Sacht Joachim waer meede? Andwoorden Vrouw Besienders: sy heeft myn kyndt op 't hooft getast ende heeft het negelbloemen gegeeven. Sacht Joachim: wanneer heeft sy dat geleert? soe heeft sy oer Depos. oer gewinckt mitten handen, dat sy swigen solde, ende is mits dien hen wech gegaen. Juravit ad Sancta.

Eodem die.

Coram Ryngenberch en Ryswick Compar. Griet Vosch: und heeft getuicht ter instantien Geert Vosch, dat Bernt Jordens op onser liever Vrouwen dach Visitationis oer moeder Geert Vosch in Cornelis Kanis besienders huis gebracht heeft, daer in sy Depos. ook voorts daer nae gecommen, als sy nu een wynich tyts in den huyse geweest waeren, is Cornelis Kanis Besiender daer in gecommen, ende heeft die Voerdoer baven und beneeden toe-

(*) Uit het *Scheepen Acten b.* beg. met 1570 en eind. met d. 21 Jan. 1581.

toegedaen ende volgents tot oer moeder gesacht, kompt nu mede in de Camere und heeft hoer in der Kameren gebracht; heeft doe die Camerdoer toegedaen ende is mit een stoel voer der Camerdoeren gaen sitten, und heeft voorts die deecken und laecken opgeslaegen, ende tot oer moeder gesacht; Compt Vrouw Vosch ende besiet myn kyndt. Sacht Vrouw Vosch, wat sold ick aen u kindt besien? Sacht Cornelis: Ik heb u nu vehr genouch, nu sult ghy myn kindt besegenen mit lyff off mit leedt. Sacht Depos. moeder doet idt niet ende voort tot Cornelis, sy salt niet doen. Sacht Cornelis, ick stoot u oock wael mit die pungaert int hart: ick heb met u niet te schaffen, ick heb mit u moeder tho doen. Sacht Depos. die mit myn moeder tho doen heeft, heeft genouch mit my tho doen. Sacht Vrouw Vosch; ick wil u Kyndt niet besegenen. Waerom sol ick u kyndt mere besegenen, dan andere guide Vrouwen? Sacht Cornelis; ick wilt van u gedaen hebben; Sacht Vrouw Vosch, heb ick u kyndt dan betovert? Sacht Cornelis, ghy hebt myn kyndt op 't hooft getast, daer heb ick een quaedt achterdencken in. Und heeft mitsdien synen pungaert uitgetagen, und nae oer moeder toegesteecken, ende sacht; soe wan ghy dat kynt niet besegent, soe sal ick u den pungaert in u hart steecken, ende winnen u hart uth u lyff, und gevent u in handen, ende waschen u in u eigen bloet, al solde ick een Radt daerom ryden, soe syn syn Huisfr. ende Bernt Jordens daertusschen gevallen ende hebben den steeck behindert. Sacht Besienders Vrouw; dat ghy doet dat doet mit recht, ende brenght u selver in geenen last. Sacht vrouw Vosch, waeren myn vrunden hier ghy solt wael laeten, dat ghy my hier doet; voort nam der besiender einen Bessemsteel ende sloegh nae oer moeder, 't welck syn Vrouw geschut heeft. Cornelis weder met den pongart nae oer moeder gesteecken ende gesacht, doet die buittenste Vensteren toe, dat idt nyemandt en hoort. Sacht oer moeder, die Vensteren wil ick niet tho gedaen hebben, dat alle vrome sien, hoe ghy hier met my umbspringht, ghy gaet met my om als die Pharizeën mit onsen lieven Heer deeden. Sacht Bernt Jordens, oer hant tho hoop slaende, ick bidde u Vrouw Vosch, segent ghyet my nae, ghy syt des tho veiger niet, off hy stickt u hier doot in deese Camer. Soe heeft Bernt Jordens idt kyndt voer gesegent, ende oer moeder na. Doe sachte Cornelis, nu ben ick tho vreden.

Het *tasten op het hoovd* van het betoverd kind was het rechte; dat vindt men ook in het Vonnis van *Hans Poeck* (*), maar daar doedt het de *Boose*. De Booze voerde in die eeuw op de grenzen van Gelderland den naam van *Barlebos*; *Barlebos* gav in 1508 aan *Jenne Kortens eene substantie van zeep*, waar mede zy te *Amalrooy* een geheel brouwsel van bier ondrink.

(*) Uit 's Hoves Sententieb. in de *Kronyk* bl. 143.

drinkbaar maakte (*). In Zeeland was hy by de lieden van de konst *Barrebon* genaamd (†). De eigentlyke, oude naam was *Barlebaen* (‡).

— Het *segenen*, 't geen in de Arnhemsche kondschappen de Beziendets Vrouwe wordt afgedwongen, bestondt eenvoudig in de woorden van *God segene u* of *uw kind*, of *uw goed* (§): en dan wierden de betoverden onttoverd: edoch deeze Zegening moest buiten banden geschieden. GEERTRUYD WILLEMS dochter Alias BUEKERS, welke in de gevangenisse van de Stad Veere in 't Jaar 1565 geraakte en ook daerna de gewoone straffe van verbranden onderging, verklaarde *dat de segeninge, die zy aen Aechten in de vangkenisse zynde gedaen heeft, haer nyet helpen oft proffytieren en zal, om te genesen, aengesien zy die spreeckt in handen van Justicie zynde gheen macht heeft, maer, indien zy vry en vranck op haer voeten stonde, zoe zoude zy de voernoemde Aechttien binnen veertien dagen of eer wederomme soe gesont maaken, als zy te voren was* (**).

— Voor de betoovering van vyf brouwzels biers geeven d'Arnhemsche Oudheden het volgend voorbeeld. *Item, soe ick in dat Jaer van achten ontfangen heb gerekent van Jacob Brouwer in den hoppen cyse vyff gebrouten byrs, is hy op ten kameren gekommen, ende heeft sych beclaget dat hem afgetouert was, scolden hem die Burgemeisters die Cyese quyen van die vyff gebrouten* (††)."

(*) los Vonnis aan de R. K.

(†) Vonnis van DIGNE ROBERTS Dochter van 1565, uit het *Register van 's Heeren Zaaken binnen de Stad Veere* gequoteerd C.

(‡) HUYDEC. op MELIS STOKE III. 38. Zie egter ook DUCANGE op BERNABOS.

(§) S. v. LEEUWEN in *Bat. s. ll.* p. 207.

(**) Ook uit het zo even aangehaald *Reg.* my medegedeeld van den Heere Baron VAN LYNDEN van BLITTERSWYK.

(††) Uit *St. Reken.* v. 1510.

Verantwoording en Verdediging van CORNELIUS DE JONG *als Kapitein ter Zee gecommandeert hebbende 's Lands Schip* Cerberus, *wegens zyn gehouden gedrag voor, by en na de Overgave van 's Lands Eskader voor de Vlieter, onder de Ordres van den gewezen Schout by Nacht* SAMUEL STORY, *den* 30 *Aug.* 1799. *Benevens alle de Rapporten, Verhooren, Eisch, Sententie en verdere Stukken, welke tot deszelfs noodlottig Rechtsgeding betrekking hebben gehad.* 1*ste Stuk. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1804. *In gr.* 8*vo.* 172 *bl.*

Zeer ten zynen voordeele, als Schryver, heeft zich de Heer DE JONG doen kennen, in de Drie uitgegeeven Deelen zy-

zyner *Reizen na de Kaap de Goede Hoop*, *Ierland en Noorwegen* (*). Zo in de Voorreden van het Eerste, als in die van het Derde Deel, beklaagt hy zich, met veel nadruks, wegens het vonnis over hem gestreeken, naa de overgave van 's Lands Vloot in *Texel*, in Oogstmaand 1799, dien heilloozen dag voor 's Lands Zeeweezen. Dan, hoe veel hy deswegen ook gezegd hadt, beloofde hy des meer, en voert, by de opening van dit Boekdeeltje, zynen Landgenooten dit woord toe: „ Ziet hier eindelyk aan myne belofte voldaan, door onder ulieder oog te brengen alle de stukken, relatief tot de procedures, welke tegen my gevoerd zyn, en waar van de vreeslyke straf, welke ik heb moeten ondergaan, het gevolg geweest is; met het geen daar tegen tot myne verdediging gesteld is, of nog, na het bekomen der Sententie, konde bygebragt worden; op dat Gylieden nu, met volkomen kennis van zaaken, zult kunnen oordeelen, of ik niet met grond kan klaagen over eene zodanige Rechterlyke uitspraak, en my beschouwen als een Slagtoffer, dat, by gebrek van anderen, verkooren was, om de Natie, door eene geheel vreemde en voorbeeldelooze strafoefening, in den waan te brengen, dat de *Bataaffche* Vloot eeniglyk door verraad of lafhartigheid zoude zyn overgegeeven."

Men zal van ons, als Boekbeoordeelaars, niet vergen, hier uitspraak te doen over gelyk of ongelyk; dit loopt te eenemaal buiten ons vak: alleen moeten wy den inhoud van dit Werkje doen kennen.

Alvoorens de Schryver zyn eigenlyk werk aanvangt, brengt hy zynen Landgenooten onder het oog eenige Brieven, tusschen den Generaal DAENDELS en hem gewisseld, geduurende zyne gevangenis; om daardoor te doen blyken, dat die Generaal heeft kunnen goedvinden, hem DE JONG eene zogenaamde Conferentie te hebben doen bywoonen, waarby hy nimmer tegenwoordig geweest is.

Verder geeft hy reden, waarom hy zich niet tot eene beknoptere Memorie, volgens raad van sommigen zyner Vrienden, bepaalde, zonder de Bylaagen teffens te geeven, en zendt vooraf eenige algemeene te zyner verontschuldiging strekkende aanmerkingen.

Daar de breedspraakige Sententie in drie deelen gesplitst is, volgt hy die zelfde verdeeling, en betuigt *Eerst* te zullen te nederstellen eene waarachtige voordragt van al het gebeurde, zonder verzwyging van eenige omstandigheid, en voor welks echtheid hy zyne Eet durft verpanden, terwyl hy de vergelyking daarvan, met den eisch van den Advocaat Fiscaal, en van de Sententie, en van het onderling verschil tusschen dee-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1802, bl. 415; voor 1803, bl. 75, en hier boven, bl. 337.

deeze beiden, aan den opmerkzaamen Leezer overlaat; — Ten tweeden, eene wederlegging van die argumentatien, welke tot pretens bewys van schuld in de Sententie aangevoerd worden; — Ten derden, een betoog van de ongepastheid des Besluits, 't welk het slot der Sententie uitmaakt.

De *Historia Facti*, welke by bl. 21 aanvangt en bl. 85 eindigt, zal, hoe veel ook des geschreeven moge zyn, een altoos gedenk- en bewaarens-waardig stuk voor 's Lands Geschiedenis blyven. Wy hadden wel eene en andere byzonderheid aangestipt, om dezelve onzen Leezeren mede te deelen; doch zy stonden te zeer met andere in verband, om ze op zichzelve te plaatzen. Liever schryven wy af de beknopte zamentrekking van alles, met de eigene woorden van den Heere DE JONG. Het aangeduid breedvoerig verhaal des voorvals gegeeven hebbende, laat hy volgen: „Ziet daar, waarde Landgenooten! alles, wat wegens de *noodlottige* gebeurtenis, betrekkelyk het verlies van 's *Lands Eskader*, ter myner kennisse is gekomen. Ziet daar myne verrigtingen en gedraagingen voor, by en na de Overgave der Schepen; ik zal het hier nogmaals kortlyk voor en uiteen zetten, ten einde de beoordeeling ul. te gemaklyker valle.

„ *Voor de Overgave.* Voorziende het verlies van 's Lands Eskader, het welk in evenredigheid der beide magten in geval van landing met geene mogelykheid te behouden was, trachtede ik door beleid te bewerkstelligen het geen door geweld niet te verkrygen was, waar door de Schepen in alle gevallen (gelyk ook byzonder van achteren blykt) voor het Vaderland waren bewaard gebleeven. Meermaalen, en by herhaaling, heb ik den Schout by Nagt aangeraaden, zyne Kapiteinen byeen te roepen, om met den anderen te beraadslaagen wat in deeze hachlyke oogenblikken het beste was; en vervolgens om niet van de Rheede te retireeren, zonder zich van vaartuigen te voorzien om in onverhoopte gevallen het volk te kunnen bergen.

„ Voorts al dadelyk na het irregulier ankeren naby en voor de *Vlieter* stelde ik aan den Schout by Nagt voor om de best mogelyke positie te neemen en gaf daar toe, naar myn inzien, de beste middelen op; naamlyk door zyne gegeevene linie van bataille te veranderen. Daags daar aan, den 29, heb ik by herhaaling daar wederom op aangedrongen.

„ Wanneer op den fataalen 30 Aug. de equipagie van *Cerberus* in eene seditieuse beweeging en onwil uitberstte, stilde ik dezelve en bragt hun in 't gezicht van den naderenden Vyand weder tot orde en plicht. Ik vermaande vervolgens de Officieren tot bedaardheid en moed in een zeer ongelyk gevecht, dat ik my alle oogenblikken voorstelde.

„ *By de Overgave.* In de byeenkomst, alwaar alles zodanig

nig verward toeging, dat het niet mogelyk was bedaard te denken, ftelde ik eerst voor om fchriftlyke advyfen te geeven, en dit zynde verworpen, zoude men tot het befluit zyn gekomen om den eisch des *Engelfchen* Admiraals gaaf toe te ftemmen, zo niet ik was opgeftaan, STORY by den arm gegreepen en het onrechtmaatige hier van had voorgefteld; en hier door ben ik dus de eenigfte, ten minften de aanleidende oorzaak geworden, dat de *Hollandfche* of zogenaamde Prinfe Vlaggen niet legaal van onze Schepen zyn geheefen, en de geweeze Stadhouder door het geheele Esquader is erkend geworden. —— Vervolgens, alvoorens het beflootene ter kennisfe van de *Engelfche* Officieren wierd gebragt, heb ik den Kapit. BOK, als een der kundigfte en in dit moeilyk vaarwater meest bekende Zeelieden, nog in 't byzonder afgevraagd, of deeze 'er ook iets op wist, het geen hy met Neen! beantwoordde.

„ *Na de Overgave.* Heb ik my volftrekt lydelyk gedraagen, en als gedefungeerd hebbende befchouwd. Willekeurig na *Engeland* gevoerd, fchreef ik al daadlyk aan een myner Vrienden alhier, hoedanig ik daar was heen gebragt, en welke demarches reeds door my gedaan waren, ter verkryging van verlof tot myne terugkomst, met verzoek van zulks ter kennisfe van den Agent der Marine te brengen, het welk gefchied is. — Vervolgens aan den daar commandeerenden Admiraal GREWNE, zo mondeling als fchriftlyk, alle zorg en bewaaring omtrent myn fchip hebbende afgeflaagen, alsmede alle verbintenisfen met den Prins van *Oranje*, ter welker dispofitie men my wilde perfuadeeren te zyn, veroorzaakte dit gedrag aan my een aantal onaangenaamheden. Daar na op herhaald aanzoek en fchryven de terugtocht vergund zynde, landde ik op *Texel*, nam de eerfte gelegenheid te baat, om aan den Agent der Marine te fchryven, en begaf my vrywillig in arrest, in weerwil van de ftrenge behandeling, welke myne Medebroeders hadden moeten ondergaan, en het algemeen my volkomen bekend resfentiment der Natie tegen ons, byzonder van het Beftuur."

Het overige van dit Boekdeeltje befteedt DE JONG in eene breedvoerige wederlegging van de Bewyzen, welke men gebezigd heeft om in hem eenige fchuld op te zoeken, en het betoog van de ongepastheid des befluits, 't welk het flot van die Sententie uitmaakt. Wy moeten het by het aangeduidde laaten berusten; alleen nog aanmerkende, dat de Schryver aan dit alles een berigt hegt, van 't geen hem geduurende zyne gevangenis van elf maanden is wedervaaren; van de volvoering van het over hem uitgefprooken vonnis, en de geldige nadeelen door hem geleeden. Hy fchryft ten flot, dit opgehaald hebbende: „ Maar waar toe deeze nutlooze klagten geflaakt; waar toe de diepe wonden, die thans,

 door

door eene aangenaame inwooning, langzaam beginnen te verzagten, opgekrabd? De Historie van alle Landen en Tyden levert onregtvaardigheden op. Daarenboven zo heeft geene uitspraak van een gedelegneerde Rechtbank my kunnen ontneemen die balzemende, offchoon eenigste troost, welke my in dit onverdiend en grievend noodlot steeds opbeurt. Zy bestaat in de bewustheid van onschuld; de vryspraak van het Geweeten; de dagelyksche ondervinding, dat het uitgesprooken Vonnis in geene opzichten de achting van braave en verstandige Vrienden heeft verminderd, ja zelfs dat derzelver getal is aangegroeid; de overtuiging, eindelyk, dat geen onpartydig mensch, die alles bedaard heeft nagegaan, met de meerderheid van den Hoogen Zeekrygsraad zal kunnen instemmen; en de zo zekere als eeuwige waarheid: *de Misdaad maakt de schande uit; maar nimmer de Straf!*"

Merkwaardige Levensschets van PETER JOSEPH SCHEFFER, *Pastoor te Keulen, wegens het vermoorden van twee Vrouwen, op den 27 December 1803 te Aaken openlyk geguillotineerd. Grootendeels door hem zelven beschreven. Benevens verscheiden Uittrekfels uit eenigen zyner Leerredenen, Verhandelingen, Brieven, Vaerzen, enz. en het verhaal zyner Rechtspleging. Met zyn welgelykend Afbeeldsel. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amsteldam, by* G. ROOS, 1804. *In gr. 8vo. 233 bl.*

In deeze Leevensschets ontmoeten wy een nieuw bewys van de dikmaals aangevoerde aanmerkinge, dat een gezond hoofd op een zeer ongesteld hart kan geënt zyn; dat Theorie en Praktyk zomtyds, in een zelfden mensch, met elkander jammerlyk overhoop liggen; een nieuw bewys van die strydigheid in de zedelyke waereld, tot het geeven van eene voldoende oplossing van welke de schranderste hoofden hunne onmagt bekennen. SCHEFFER was een persoon van goeden huize, die eene beschaafde opvoeding genooten, en de waereld hadt gezien; die, in 't byzonder, in de *fragmenten* van Brieven en Vaerzen, hier afgegeeven, zich voordoet als iemant, met een tedergevoelig hart begaafd, voor de vriendschap gestemd, en 't welk de zoetigheden van dezelve in haare volle kragt smaakte. Men hoore den man in eenen brief, geschreeven aan zekeren vriend, die eene buitenlandsche reize hadt ondernomen. „ Myn éénigste! liefste! beste! zo zyt gy dan „ vertrokken, dien ik met geheel myne ziel bemin, eer ik u „ nog vooraf in myne broederlyke armen drukken, u hartelyk kusschen en u het laatst vaarwel zeggen kon. Toen ik „ in uw huis kwam, naar u vroeg, en men my zeide dat gy „ afgereisd waart, broeder! klonk zulks my als een donder-

slag

„ slag in de ooren. God! riep ik, ik heb my toch zo gevleid dat ik hem zien zou! zo riep ik, en ging weder naar „ myne woning, sloot my op en barstte in luid geween uit....
„ Nu, vaarwel, myn eenigste! liefste! beste! ik omhels u, „ ik kusch u duizend maalen in gedachten. Vergeef, vergeef, „ wanneer ik u ooit door iets beledigd hebben mogt, en by „ alles wat u waard en heilig is, vergeet in verre landen niet „ den slechts voor u levende vriend." En, evenwel, die zelfde SCHEFFER, die sentimenteele man, kon twee Zusters, die langen tyd ten zynen huize verborgen geweest waren, wier bezittingen hy, niet door losbandigheid, maar veel meer door slordig huishouden en onoplettendheid op zyne zaaken, hadt helpen verteeren, en met welke hy niet blykt ooit ongeoorlofde gemeenschap gehouden te hebben; die twee Vrouwen kon hy, met bedaard overleg, in koelen bloede, vermoorden; naa de eerste met stokslagen ter aarde geveld te hebben, beiden, kort naa elkander, op eene eenzaame plaats, waarheen hy listiglyk haar gelokt hadt, de halsåders affnydende.

Een doorloopend uittrekzel van dit verhaal zou te lang vallen. Naa eene aandagtige leezing, dunkt ons de Schryver des boosdoenders karakter zeer juist getroffen te hebben in zyn Voorbericht, 't welk wy, om onze Leezers ter nadere kennisneeminge van dit zonderling verschynzel in de zedelyke waereld uit te lokken, hier wel willen overneemen. Met behoud van 's Vertaalers zeer gebrekkige punktuatie, ontmoeten wy aldaar de volgende teekening. „ SCHEFFER behoorde „ geenszins onder die misdadigen, die, door eene losbandige „ levenswyze, weggesleept, door toorne ontstoken, door „ hebzucht verblind, door liefde woedend, de hand aan va„ der, broeder, echtgenoot of vriend sloegen, en wier naa„ men in de crimineele Registers vereeuwigd zyn; hy be„ hoorde niet tot de classe van gemeene, verwilderde men„ schen, zonder eenige opvoeding, kennis of gevoel, inte„ gendeel gaf hy blyken van eenig genie, behoorde tot „ een' stand, wiens groot doel de verzedelyking der men„ schen is, hy kende de volle diepte des misdryfs, waarin „ hy zich stortte, hy had eens luid op den kansel daartegen „ zyne stem verheven, zyne hand was niet gewoon met „ moordtuig om te gaan, vrede en heil, geluk en rust had „ hy tot hier toe de stervelingen verkondigd, hy was, ein„ delyk, niet, als andere doortrapte booswigten, gevoelloos „ voor de eer en onverschillig omtrent het geen de waereld „ van hem dacht."

Ten slot willen wy hier nog aanmerken, dat de gantsch zonderlinge wyze, op welke SCHEFFERS moord aan het licht kwam, een nieuw bewys aan de hand geeft van de Goddelyke wraake, welke de pleegers van dusdanige gruweldaaden meestal op de hielen volgt, en zelden toelaat, dat dezelven on-

ongestraft bedreeven worden. De Dichter P. G. WITSEN GEYSBEEK schreef op des Moordenaars Portret het volgende Byschrift:

Schynheiligheid, vermomd in priesterlyk gewaad,
Ontmenschte ondankbaarheid is duidlyk hier te ontdekken
In SCHEFFERS *valsch, geveinsd en menschenschuw gelaat.*
Beschouwer! ge yst met recht op 't zien van deze trekken:
Deze outerdienaar pleegde, ô gruwel nooit gehoord!
Met voorbedachte woede een' dubblen vrouwenmoord.

Korte Aardrykskundige Beschryving der Bataafsche Republiek, met eene genommerde Kaart. Tweede vermeerderde en verbeterde Druk. Te Amsterdam, by J. ten Brink, Gerritsz. *In 8vo. 60 bl.*

Eene nuttige handleiding is dit boekjen voor de Jeugd, die, benevens andere kundigheden, een algemeen denkbeeld van de ligging, verdeeling, voornaamste Rivieren, Steden, enz. van het land haarer inwooninge zich tragt eigen te maaken. Het best geschikte middel toch is het, van het eenvoudige tot het meer uitgewerkte of zamengestelde, van lieverleede, op te klimmen. Onder voorlichting *eens kundigen* Onderwyzers kan alzoo dit Werkjen van nut zyn, en mag het onder de thans ingevoerde Leerboeken op de aanmerkelyk verbeterde Schoolen eene waardige plaats bekleeden. In het berigt wegens zommige Steden zyn ons, hier en daar, eenige misstellingen in het oog gevallen. Zoo leezen wy in het verslag wegens *Harlingen*, in Friesland, dat even beneden die Stad, *op eene plaats, thans door de Zee ingenomen*, het Standbeeld van *Kaspar Robles*, of de *Steenen Man*, plagt te staan. Dit is een misslag. Het Standbeeld wierdt eertyds opgericht, en, vervallen zynde, naderhand hersteld, ten Zuiden van gemelde Stad, alwaar het nog heden staat, op den Dyk, door den genoemden Frieschen Landvoogd aangelegd. Van *Workum* wordt gezegd, dat in deszelfs nabuurschap veel Kalk wordt gebrand. Meer naar waarheid geldt dit omtrent het aanzienlyk Vlek *Makkum*, hier niet genoemd, bykans twee uuren ten Noorden van die Stad gelegen. Verkeerd wordt *Hinlopen* een open Vlek genoemd, als zynde, even als *Workum* en *Tlst*, eene onbemuurde Stad. Niet het *Frauken*, maar het *Vrouwen-zand*, is de naam eens Zandbanks, welke, niet de Haven van *Stavoren* verstopt, maar wel eene myl ten Zuiden dier Stad, midden in de Zuiderzee ligt. Intusschen zyn deeze slegts onnaauwkeurigheden, die de waarde van het boeksken, over 't geheel, onverminderd laaten, en alleen door ons aangeweezen, om in eene vernieuwde uitgave te kunnen verbeterd worden. —— De vry naauwkeurige *Kaart*

Kaart, is zeer geschikt, om den Leerling van de algemeene Aardrykskundige gesteldheid der Republiek, en de betrekkelyke ligging der Departementen, en der voornaamste Steden in dezelve, een onderscheiden denkbeeld te geeven.

Epitome des Principes de la Grammaire Françaife, ou Grammatica, à l'usage des Ecoles, par H. J. REIMERINGER. à Amsterdam, chez *M. Schalekamp*, 1804. In Plano.

De Leerwyze, om het geheele bevang eener Weetenschap, het zy afzonderlyk, of by den aanvang van een Werk, waarin dezelve ontwikkeld wordt, in *beknopte Tafelen* (*Tabulæ Synopticæ*) den Leerling voor te stellen, is van ouds reeds by onze Voorvaderen voor nuttig en ter bevordering van het geheugen zeer heilzaam gekeurd; en indedaad het heeft veele voordeelen, daar het alle de onderscheidene bestanddeelen der Weetenschap *tevens*, en wel in derzelver regelmaatige *orde*, aan het oog vertoont, het geen by geene ontwikkelende Leerwyze in een Boek zo klaar en gelyktydig geschieden kan, daar men, in een Boek, als 't ware, door den Lusthof der Weetenschap, by de hand langs de Paden en Laanen heen geleid wordende, niet meer tevens in het oog krygt, dan het gene, waartoe het gezicht onbelemmerd reiken kan; zo dat men, by de voleindigde rondwandeling, nog in lang geen zo klaar denkbeeld van de onderlinge samenligging en verhouding der Laanen, Beeldwerken, Fonteinen enz. hebben zal, als wanneer men den Platten Grond diens Lusthofs voor zig heeft, en dus alles te gelyk en in deszelfs geheel overzien, en de schoonheid van den geheelen aanleg volkomen bevatten kan.

De Heer REIMERINGER, deze voormalige Leerwyze volgende, geeft ons hier een *kort begrip der Fransche Grammatica*, in zodanig eene Tafel, welke hy, volgends derzelver *negen Redendeelen*, (*Parties du Discours*) in negen nevens elkander geplaatste Colommen verdeelt, in welken hy, al wat tot elk redendeel betrekking heeft, afzonderlyk voorstelt, en daardoor alle de uit de Latynsche Taal ontleende Grammaticale termen, of Kunstwoorden, op derzelver eigene plaats aanwyst; welke zeer eenvouwdige en tevens klaare voorstelling het begrip van den oplettenden Leerling, op de gemakkelykste wyze, tot de bevatting van het schoone verband der algemeene *Linguïstische* Grondslagen, het welk hem ook in het aanleeren van alle andere Taalen ongemeen te stade kan komen, geleidt, en tevens de thands zo noodzaakelyke Fransche Taal op vaste gronden leert bestudeeren; zo dat hy, met behulp dezer Tafel, veele uitgebreide Grammaticas ontbeeren, en met behulp dier kleine Werkjens, waarin de Declinatien, Conjugatien en eenige meest gebruikelyke

 Spreek-

Spreekwyzen byeengesteld zyn, een genoegzaamen voorraad van kunde in de gronden dier Taale kan verkrygen, welke, gevoegd by den omgang met gebooren Franschen, hem welhaast in staat kan stellen om die Taal niet alleen volkomen te verstaan en de schoonheeden der beste Schryvers in dezelve te bevatten, maar dezelve ook regelmaatig te kunnen spreeken en schryven.

Wy kunnen dus den arbeid van den Heere REIMERINGER allen Schoolhouderen en Leerlingen als ten hoogsten nuttig aanpryzen, en raaden hun, dit Plan in derzelver Leerplaatzen altyd voor te hangen, ten einde de orde en rangschikking van hetzelve geduurig voor oogen te hebben; het geen, en voor den Leermeester, en voor den Leerling, van het grootste nut kan zyn, en het anders moeijelyk onderwys in de Gronden der Taale grootelyks verligten.

Mengelwerk in ongebonden en gebonden styl, bevattende Verhandelingen: over de Cultuur der Duinen, — de Beloningen van Verdiensten, en — de Spelling der Nederduitsche Taal; benevens eenige oorspronglyke Dichtstukjes en Overzettingen, door G. C. C. VATEBENDER. *Te Delft, by* M. van Grauwenhaan. *In gr. 8vo. 140 bl.*

Deze kleine Bundel bevat, naar ons oordeel, zeer veel goeds, en doet ons naar meerdere en uitvoerige Stukken, van dezelfde hand, belust zyn.

1.) In eenen Brief aan eenen ongenoemden Vriend geeft de Schryver zyne denkbeelden op, over het onderwerp in den tytel gemeld; roemt zeer het Rapport der *Duincommissie;* en wyst eerst, met weinige woorden, maar overtuigend, aan, dat de ontginning vooral der Duinen beter van wegen het Gouvernement, dan door particuliere Bruikers, kan geschieden; en dat hetzelve alzo alles tot den oogst van volgende jaren behoort voor te bereiden; waarop hy de middelen aan de hand geeft, om dit, zo al niet met voordeel, ten minsten onkostbaar, te bewerkstelligen; terwyl hy, wat de wyze van cultuur betreft, zeer weinig weet te voegen by datgeen, het welk zo uitmuntend, zynes inziens, door gemelde Commissie is voorgesteld. Voords wordt ons hier een Brief medegedeeld, betreffende de onderneming van den Generaal THOMPSON (de Graaf RUMFORD) in het Beijersche, betreffende den aanbouw van woeste gronden door Militairen, met het gewenscht gevolg, en eene mesure geprojecteerd, nopens de ledigloopers en bedelaars, waaraan het in de Bataafsche Republiek waarlyk niet ontbreekt; welke mesure wy maar vreezen, dat niet alleen gedurende den Oorlog, (gelyk de Schryver dit nopens het cultiveren der Duinen zelve begrypt,) maar

maar nog wel lange jaren daarna, onder de *pia desideria* blyven zal.

2.) Byzonder beviel ons het twede Stuk in deze Verzameling. Na ons te hebben doen voelen, dat toch maar zeer weinige menschen zo edel en groot zyn, dat zy gene aanmoediging, door beloning, ten goede behoeven, geeft VATEBENDER ons de verschillende wyzen op, om verdiensten te belonen, by vroegere en latere Volken, en geeft ons vele nuttige opmerkingen en wenken by deze aanwyzing; maar toont dan verder het nadeel, dat zodanige beloningen toch altyd toebragten; daar het misbruik steeds indrong, en het goede vernielde; terwyl hy ons het dwaze en nadelige van erflyken adel, erflyke beloningen en waardigheden, vooral zoekt aan te wyzen. Wy geven den Schryver gaarne onzen byval; alleenlyk is ons de volgende aanmerking nog min of meer bedenklyk: in vroegere dagen, by sommige Volken, ontfing een ieder, die voorgaf iets ten nutte van den Staat te willen voordragen, ene beloning, wanneer zyn ontwerp nuttig bevonden werd; maar daarentegen *werd de dwaasheid eenes harsfenloozen windmakers in 't openbaar met roeden gestraft*: en hy meent dat het *voor veelen gelukkig is, dat deze gewoonte noch tot onze tyden, noch tot in ons Waerelddeel is doorgedrongen*. Wy zouden toch menen, dat het voor menigeen nog al gelukkig wezen zou, wanneer het zien der roede hem tot een voorbehoedend middel verstrekte tegen de ellendige ziekte van projectmakery, of dat, wanneer hy aanvanglyk door deze, voor hem en voor hun, die hem aanhoren moeten, zo lastige kwaal, overvallen ware, hy door een slag of wat nog spoedig genezen kon werden. Doch dit in het voorbygaan.

3.) Het verwarde, onzekere en tegenstrydige der Taalregels is ten uitersten hinderlyk; en de derde Verhandeling, die hier voorkomt, is ene poging om dit euvel te verhelpen: wy laten des Schryvers verzekering voor zyne eigene verandwoording, „ dat, indien één enkel Mensch tyd van leeven, on„ vermoeidheid, oordeel en geheugen genoeg kon hebben, „ om alle taalen volkoomen te leeren, onderling te vergely„ ken, en den oorsprong, de overeenkomsten, afwykingen en „ overdragten op te merken, die Mensch in staat zou zyn, „ om alle de taalen tot ééne enkele terug te brengen, en de „ geheele Babylonische verwarring te doen ophouden." Intusschen, hoe zeer wy hier gene Grammatica voor ons hebben, zo vinden wy in de 28 bladzyden, die deze Verhandeling beslaat, ene zeer goede en nagenoeg volledige aanwyzing, met welkers behulp men zuiver schryven kan, en altyd reden zal kunnen geven van de spelling, die men verkiest te volgen. Dit Stukje kan alzo menigen Schryver goede diensten doen.

4.) Wat de Poëzy betreft, de Dichtstukjes, zo vertaalde is oorspronglyke, zyn negentien in getal, hebben allen waarde, en in het bevallige zachte, vooral, munt VATERBENDER uit.

MORDAUNT. *Levens- en Character-Schetsen; en Beschryving van onderscheidene Gebruiken in verschillende Landen.* *Door* JOHN MOORE. *IIde Deel, 1ste en 2de Stuk. Te Haarlem, by* A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo. 326 bl.*

Dit Deel is enigzinds in enen anderen trant, dan het vorige, doch zal vooral niet minder voldoen. Het eerste Stuk behelst de geschiedenis van die Fransche Marquise, de reisgezellinne van MORDAUNT, die reeds in het vorige Deel zo veel belang inboezemde, zo als zy die zelve aan hare jonge Vriendin verhaalt; ene zeer aandoenlyke geschiedenis, en al wederom zeer geschikt om het hart met yzing te vervullen, wegens zo vele gruwelen, ten tyde der onderscheidene Omwentelingen in Frankryk, en waarin verscheidene Hoofden derzelven, door deze en gene minder bekende Anecdoten, zeer afschuwlyk worden gekentekend. In het twede Stuk leren wy Mevrouw de Gravin Wed. VAN DEANPORT kennen, en Mylord haren Zoon: niet onaangenaam laat zich de Correspondentie van deze Dame met hare Vrienden lezen, en zeer aardig is het, hare streken na te gaan, waarmede zy, nu op deze, dan op gene wyze, werkt tot haar doel, om namentlyk haren Zoon ene ryke Echtgenote te bezorgen, maar van zodanigen stempel, dat zy meestresse worde van het geld, en hare verspillingen vryelyk kan vermenigvuldigen, en hoe zy zich ter bereiking van dat doel in iedere bocht kan wringen, en met hare bekenden en vrienden speelt. Zodanig ene meent zy gevonden te hebben in zekere Juffrouw MOYSTON, die evenwel tot nog toe aan Mylord haren Zoon minder schynt te behagen, dan de beminnelyke HORATIA CLIFFORD, ons reeds uit het eerste Deel bekend, en welke wy alsnog vermoeden dat in deze geschiedenis ene hoofdrol hebben zal; terwyl het uit hare Brieven intusschen duidlyk blykt, dat Mylord hoogstwaarschynlyk by haar ene blaauwe scheen zal lopen, en deze jonge Dame, welkers hart nog geheel vry is, een enigzinds levendig belang schynt te nemen in alles, wat den Heer MORDAUNT betreft, die onze verwachting, dat wy hem reeds in dit Deel aan de ene of andere Schone verbonden zouden zien, heeft te leur gesteld. Nog even zeer is hy ingenomen tegen het huwlyk, offchoon hy ene onbekende Schone toevallig aantrof, daar zy onbekend een bezoek had afgelegd by geringe lieden, van wie hy echter nopens haar niet anders vernemen kon, dan het geen zyne ogen hem reeds gezegd hadden, „dat zy ene engel was," en welke zodanig enen indruk op hem maakte, dat hy zeer gaarne althands

thands haren naam en woonplaats had kunnen opspeuren. „ Ik vermoed ," dus schryft hy aan zynen Vriend SOMMERS, „ dat myn broeder zekere Dame in het oog heeft, waarmede hy my wenscht gehuwd te zien; zeker is het, dat „ ik het meisje niet ken, de vereeniging met welke ik vast „ niet als eenen grooten ramp kan beschouwen. Indien ik „ op dit oogenblik genoodzaakt was eene keuze te doen; „ ik weet niet, of ik niet, op 't geval af, my bepaalde tot „ de Dame van de hut, waarvan ik in mynen voorgaanden „ gewaagde. Kan iets ter waereld sterker bewys opleveren „ van den flaauwen indruk, welken alle myne vrouwlyke „ kennissen op my gemaakt hebben? De waarheid is, dat „ geene van haar zig immer van myne gedagten meester „ maakte, daar ik in het tegendeel niet heb opgehouden, „ over deze onbekende te denken, zedert het oogenblik, „ waarin ik haar gezien heb. Ik kan niet zeggen, dat ik te „ vooren geene meisjes heb gezien, die even schoon waren; „ maar zeker gaat het, dat ik nimmer een zo verstandig „ voorkomen, nimmer een meisje gezien heb, dat zo by- „ zonder naar myn smaak was. By myn ziel het is zonderling „ dat ik 'er zo veel belang in stel. Doch, binnen een dag of „ twee zal dat wel overgaan; ik heb immers maar eenen „ enkelen aanblik van het meisjen gehad. Konde ik dulden „ dat dit voorbyzwindend verschynzel my langer ontrustte, „ ik zoude waardig zyn, „ dat men," zo als BENEDICTUS „ zegt, „ my de oogen uitstak, en myn persoon ten toon „ „ stelde voor een standbeeld van den blinden CUPIDO."

Indien deze onbekende Schone eens by geval de beminnelyke HORATIA CLIFFORD ware?

De Gevallen van PEREGRINE PICKLE. *Naar het Engelsch van den Heere* SMOLLET. *IIde Deel. In de Hage*, by I. van Cleef, 1803. *In gr. 8vo. 462 bl.*

Wy moeten met leedwezen onze by het eerste Deel gemaakte aanmerking herhalen, nopens enige, en by dit Deel mogen wy wel zeggen vele, losse aanmerkingen, die in het hart van sommige Lezers zodanige indrukken nalaten; aan welke wy niet gaarne onze jeugd zouden overgeven; en alzo aan onze jonge lieden zeer ernstig de lezing ontraden van dit Werk, het welk anders, wegens een aantal zeer goed getekende zonderlinge voorvallen, en het luimige der karakters en van den schryfstrant, ene niet onaangename lecture zou opleveren, en het vernuft van den Schryver voordelig doet uitkomen. Wy hebben hier 39 Hoofdstukken voor ons, voorzien, even als de vorigen, van gepaste opschriften; waar uit wy het volgende onze Lezers willen aanbieden; wy moeten echter het verhaal zeer aanmerklyk bekorten.

PICKLE, door zekeren Dokter op een Feest genodigd, het welk geheel in den smaak der Ouden zou worden ingericht, bezorgde tot deelgenooten van hetzelve drie gekskappen by uitnemendheid, zeer geschikt om de klucht van het antieq onthaal nog verder te vervrolyken.

„ Het bestemde uur daar zynde, geleidde hy hen alzo naar „ het Hotel, alwaar de Dokter zyn intrek had, na by voor„ raad hunne verwagtingen geregaleerd te hebben op een „ allerheerlykst maal in den egten alouden Romeinschen „ smaak; en zy werden opgewagt door den Heer PALLET, die „ de honneurs van den huize deed, terwyl zyn vriend be„ neden het oppertoezigt had over de werkzaamheden van „ den Kok. Door deezen praatachtigen Schilder kwamen de „ gasten te weeten, dat de Dokter, in de uitvoering van „ zyn ontwerp, met onnoemelyke zwarigheden had te „ worstelen gehad; dat niet minder dan vyf Koks na den „ ander waren afgedankt geworden, om dat zy het niet over „ hun geweeten hadden kunnen verkrygen, om zyne voor„ schriften te volgen in dingen, die met de tegenwoordige „ praktyk hunner kunst volslagen strydig waren; en dat, „ offchoon hy ten langen laatsten, door eene buitengewoone „ premie, een persoon gevonden had, die zig wel had wil„ len verbinden om zyne bevelen te gehoorzaamen, die knaap „ zo verbaasd, zo geërgerd, en zo vergramd was over „ de orders, die hy ontvangen had, dat hem de hairen te „ bergen gereezen waren, en hy op zyne knieën gesmeekt „ had om ontslagen te worden van de verbindtenis, welke hy „ had aangegaan; maar bevindende, dat zyn huurder op de „ strikte vervulling van het contract aandrong, en dreigde „ hem naar den Commissaris te laaten brengen, ingevalle hy „ de koop brak, zo had hy, in de waarneeming van zyn „ post, beurtelings gehuild, gelachen, gezongen, gefloten, „ gevloekt, en cabrioolen gemaakt, geduurende twee volsla„ gene uuren agtereen."

Eindlyk werden zy door den Gastheer geleid in een ander vertrek, „ alwaar zy eene lange tafel vonden, of liever „ twee saamgevoegde stukken, voorzien met eene verschei„ denheid van geregten, wier uitwaassemende reuk zulk „ een nadrukkelyk uitwerksel op de zenuwen van het gezel„ schap had, dat de Fransche Marquis verschrikkelyke gri„ masfen maakte, onder het voorwendsel van een snuifje te „ neemen; den Italiaanschen Graaf de oogen overliepen; het „ gezigt van den Duitschen Baron verscheidene kramptrek„ kingen onderging; PEREGRINE PICKLE het middel zogt, „ om de lugt uit zyn reukzintuig uit te sluiten, met alleen „ door zyn mond te ademen; en de arme Schilder schielyk „ naar eene andere kamer vloog, om zyne neusgaten met „ Spaansche snuif vol te proppen."

Het gezelschap moest nu aanliggen op daartoe geplaatste rust-

bankjes, terwyl de gastheer zyn excus maakte dat hy de Heeren niet dienen kon met de exacte *Triclinia* der Ouden, „ en „ verzogt hen voorts, dat zy de goedheid wilden hebben, zonder pligtpleegingen zig *neder te leggen*, ieder in zyn respective beddeken, terwyl hy en zyn Vriend PALLET zig overeind „ elk aan een eind der tafel zouden houden, ten einde het genoegen te hebben om voor te dienen aan de geenen, die *aanlagen*." Het had vry wat moeite in, eer het gezelschap aanlag, en daar by gebeurde nog een klein ongelukje, waarvan wy echter geen melding doen, om onze Lezers te onthalen op de beschryving der onderscheidene gerechten: „ Hier, „ myne Heeren! hebt gy een gekookte Gans, opgedischt in „ een saus, saamgesteld uit peper, lavas, koriander, kruizemunt, wynruit, anchovies en oly. Ik had om uwentwil, „ myne Heeren, wel gewenscht, dat het een dier Ganzen van „ Ferrara geweest ware, onder de Ouden zo zeer vermaard „ van wegen de grootheid hunner leevers, een van welken „ gezegd wordt meer dan twee pond gewoogen te hebben: „ op dit voedsel, zo kostelyk als het is, was de dwingeland „ Heliogabalus gewoon zyne honden te tracteeren. Maar ik „ vraag u nederig om verschooning, ik zou byna de Soep vergeeten hebben, die ik hoor dat zulk een noodzaaklyk artykel „ is op alle de tafels in Frankryk. Op ieder einde staan soepschotels, met de *Salacacabia* der Romeinen gevuld; de „ een is gemaakt van pieterceelie, polei, kaas, honing, azyn, „ pekel, eijeren, komkommers, uijen, en hoender-leevers; „ de andere is om en naby hetzelfde als de *soupe-maigre* hier „ te lande. Daar ginder staat een Kalfs-lenden-stuk, gekookt „ met venkel en kerweyzaad, in een pottagie van zult, oly, „ honing en meel, en een keurlyk haché van de long, de „ leever, en het bloed van een Haas, benevens een schotel „ met gebraaden Duiven. Mynheer de Baron, mag ik u dienen met een bord van deeze soep?"

Het gezelschap gaf zo vele kentekenen van verrukking over den uitnemenden smaak dezer gerechten als de Lezer zich voorstellen kan, en offschoon PALLET met duuren eede zwoer dat hy liever een brey van brandende zwavel wilde inzwelgen, dan die verdoemelyke helsche kost, moest de Marquis toch nog, op aandrang van den Gastheer, enige mondvollen van dat aangenaame nat doorzwelgen, (waarin men een weinig *sal-armoniac*, in plaats van het *nitrum* der Ouden, dat thands niet te bekomen was, had ontbonden,) maar hy werd toen ook genoodzaakt plotzeling van zyne plaats op te ryzen, en wierp, in de drift van zyn opvliegen, zyn bord van tafel, en in den schoot van den Baron. — Men bragt hem in een draagstoel naar huis; en, de orde aan tafel hersteld zynde, werd de *Salacacabia* weggenomen, en twee pasteijen in de plaats gezet; eene van een Mormeldier, bevogtigd met syroop van witte slaapbollen, die de Dokter in de plaats gesteld had van het

geroosterd slaapbollen-zaad, dat oudtyds, by wyze van desfert, met honing gegeeten werd; terwyl de andere uit een Varkens-hielstuk bestond, gebakken in honing. 'Er werden nog andere gerechten opgedischt: „ Dat, het welk daar in het „ midden staat te rooken, is de maag van een Zeug, opgevuld met een mengsel van gehakt spek, varkens-hersfens, „ eijeren, peper, kruidnagels, knoflook, anys-zaad, wynruit, gengber, oly, wyn, en pekel. Daar, aan den regterkant, hebt gy de uijers en de pens van een' Zeug, die pas „ gebigd heeft, opgefruit met zoete wyn, oly, meel, lavas, en „ peper. Aan den linkerkant is een fricasfée van slakken, gevoed of liever gezuiverd met melk. Aan dat eind, by den „ Heer PALLET, staan flensjes, of dunne pannekoekjes, van „ kaauwoerde, lavas, wilde marjolyn, en oly. En hier is „ een paar kuikens, gestoofd en gebraaden op de wyze van „ Apicius."

De Heer PALLET zou de Kuikens voordienen, „ knoopte het „ tafellaken onder zyn kin, en zwaaide het mes en de vork „ met eene byzondere behendigheid; maar, naauwlyks waren „ de diertjes voor hem gezet, of de traanen rolden hem over „ de wangen, en hy riep, met eene blykbaare misfelykheid, „ luidkeels uit: — „ Goddorie! dat is de quintesfencie van „ een gansch rabat knoflook." Om al evenwel den Gastheer „ niet te leur te stellen, of misnoegd te maaken, pakte hy met „ zyn voorsny-tuig een der vogels aan; dan zo als hy de holligheid geöpend had, werd hy door zulk eene uitbarsting van „ ondraagelyke reuken besprongen, dat hy, zig den tyd niet „ gunnende om het tafellaken van onder zyne kin los te maaken, wegsprong, onder eene benaauwde uitroeping, en den „ geheelen disch in verwarring, omstorting en verwoesting „ door malkander haalde."

„ Eer PICKLE tyd had om zyn lyf te redden, werd hy besausd „ met de syroop van de Mormeldier-pastey, die, in deeze algemeene schipbreuk, tot flenters geslagen werd; en, wat den Italiaanschen Graaf betreft, hy werd overstelpt door de Zeugemaag, die, in haaren val barstende, haar kookenden inhoud „ over zyne beenen en dyen uitstortte, en hem zo ellendig brandde, dat hy van pyn gilde, en, met een allernaarst „ en akeligst gezigt, grynsde en op de tanden beet." Intusschen verklaarde de Dokter, dat 'er niets in de vogels was geweest, 't welk eenen gevoeligen neus kon hinderen, als bestaande het opvulsel uit een mengsel van peper, lavas en asfa-foetida, en de faus uit enkele wyn en haringpekel, genomen in plaats van het vermaarde *garum* der Romeinen.

Op het desfert verscheen eene sjeley, zynde een mengsel van azyn, pekel en honing, tot eene behoorlyke dikte gekookt, en gecandeliseerde asfa foetida; voords, tot hartlyke bly dschap der Heren, zuivere olyven, in zout en water, waar by de Champagne-wyn zich recht smaaklyk drinken liet, zo dat de gasten ryklyk hun compliment maakten aan de fles; en hiermede liep dit overheerlyk gastmaal, in den smaak der Ouden, ten einde.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Uitlegkundig Woordenboek, ter opheldering van de Schriften des N. Verbonds. Door G. HESSELINK, *A. L. M., Phil. Doct., Lid van de Bataafsche Maatschappy der Weetenschappen te Haarlem, en Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Wysbegeerte by de Doopsgezinden te Amsterdam. Tweede Druk, veranderd en aanmerkelyk vermeerderd. Te Amsterdam, by* G. Warnars *en* J. W. Yntema en Comp., 1803. *In gr. 8vo. 811 bl.*

Van de eerste Uitgave deezes Uitlegkundigen Werks hebben wy een breed verslag gedaan, en de uitmuntenheid van 't zelve, door voorbeelden, daaruit ontleend, aangeweezen, alsmede getoond, hoe, in *Engeland*, schaars pryzende Boekbeoordeelaars den lof van 't zelve hebben uitgemeeten (*). Wy mogen derwaards heenen wyzen, doch het daar by niet laaten berusten. Redenen te over doen zich op, om 'er de aandagt onzer Leezeren by deezen tweeden Druk op te vestigen.

Met genoegen verneemen wy het sterk vertier deezes Werks, en dat de lust tot verstandige Schriftuuroefening by onze Landgenooten sterk genoeg geweest is, om, reeds vóór *tien jaaren*, eene *nieuwe Uitgave* het licht te doen zien. Dan de voortduurende ongerustheid der tyden heeft Schryver en Uitgeevers dit doen verwylen; — een verwyl, 't geen den geachten Opsteller gelegenheid geschonken heeft om alles van vooren af naauwkeurig na te gaan en op nieuw te beproeven. Met volle regt mag de Hoogleeraar deswegen schryven: „ Gy ontfangt dus, Leezer!, eene, niet slegts nieuwe, maar ook doorgaans veranderde en aanmerkelyk ver-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1791, bl. 45, en voor 1792, bl. 129.

vermeerderde Uitgave; schoon 'er door beknopter Druk, waarom echter de uiterlyke welstandigheid niet is opgeofferd, gezorgd is, het Boekdeel, zo min mogelyk, in dikte te doen toeneemen, ten einde den prys niet noodeloos te bezwaaren." Hy voegt 'er by: „ Veele nieuwe plaatzen, benevens derzelver Verklaaringen, zyn 'er bygevoegd, sommigen veranderd, anderen duidelyker ontvouwd, of door nieuwe bewysgronden, inzonderheid van Taalgebruik, gestaafd. Ook eenige Artikels, gelyk onder de meer uitgebreide ten voorbeelde strekkt het Artikel REGTVAARDIGHEID enz., zyn doorgaans of bykans geheel veranderd."

Omtrent twee jaaren naa de eerste Uitgave des Woordenboeks zag een Stukje, zonder naam van Schryver of Uitgeever, het licht, onder den Titel: *De Nieuwe Hervorming onder de Doopsgezinden, volgens het Uitlegkundig Woordenboek van den Heer* HESSELINK. De Hoogleeraar heeft zynen tyd niet willen verkwisten, met het beantwoorden van eenen Man, wiens onedele bedoelingen kennelyk doorstraalden. Alleen vondt hy toen goed, in een kort opstel zich tot de *Leezers* van het *Woordenboek* te wenden. Thans schryft hy, ten deezen aanziene: „ Een en ander der toen gemaakte aanmerkingen wil ik hier byvoegen, in zoverre dezelve kunnen dienstig zyn tot beter verstand van den aart deezes Boeks; na vooraf grootelyks myne bevreemding betuigd te hebben, waarom, volgens inhoud des Titels van dit Geschrift, de Schryver my op de lyst der *Nieuwe Hervormers* gesteld heeft; daar ik openlyk betuig, dat myne gevoelens, raakende zo het algemeene Geloof, als verscheidene Leerstukken, zeer wyd verschillen van de Leerbegrippen van hen, die men den naam van *Nieuwe Hervormers* gegeeven heeft; terwyl de poogingen van de meesten deezer my toeschynen op een gantschelyk verderf en ondermyning van het waare Christendom uit te loopen; gelyk ik ook toen heb te kennen gegeeven, en elk onbevooroordeelden moet in 't oog loopen, die met de Schriften dier zogenaamde *Nieuwe Hervormers* en myn *Woordenboek* bekend is. — Daar ons echter de waarheid behoort dierbaar te zyn, heb ik getracht van de voorlichting en arbeid der nieuwere Schriftuurverklaarders een bescheiden gebruik te maaken; achtende het ten hoogsten onbillyk, dat men over hem, die in het verklaaren van

som-

fommige plaatzen de nieuwere Uitleggers meent te moeten volgen, daarom het zelfde vonnis velt."

Naardemaal, 't geen de Hoogleeraar verder op dit ſtuk zegt, zeer dient om den rechten aart en bedoeling deezes *Woordenboeks* aan te wyzen, en teffens ſtrekt om het veelal miskende *Doopsgezinde Christlyke Genootſchap* met weinig woorden recht te doen kennen, verdriet het ons niet, dit volgende af te ſchryven. — „ Zeer heeft het my verwonderd, op wat grond de Schryver (van het hier boven aangeduide naamlooze Werkje) een *volledig ſtelzel van Leerbegrippen* in myn *Woordenboek* gezogt heeft, brengende dezelve onder *Hoofddeelen*, even als of ik voorgehad hebbe, eene *Leerſtellige Godgeleerdheid* te ſchryven; zoekende voorts in 't byzonder myne gevoelens te bezwaaren, om dat ik veele plaatzen, die ter ſtaavinge van eenig betwist Leerſtuk dienen, met ſtilzwygen ben voorbygegaan. Ik kan niet denken, dat eenig waarheidlievend Leezer zo verkeerd kan oordeelen. Die het *Woordenboek* maar ter loops inziet, moet terſtond bemerken, dat ik noch oogmerk heb, noch hebben kon, de *Leerſtukken* van het Christendom afzonderlyk te behandelen. Ik heb immers niet de Christelyke Leerſtellingen, volgens eene Alphabetiſche orde, by wyze van Woordenboek willen ontvouwen, ten einde de Leezer zou kunnen zien, wat 'er op *elk* Leerſtuk hoofdzaakelyk zy aan te merken. Het *Woordenboek*, gelyk deszelfs Titel aanduidt, is geheel en enkel van *Uitlegkundigen* aart; en het zyn alleen die Woorden, Spreekmanieren en Plaatzen, welke wegens *Taalgebruik* opheldering konden bekomen, of vereischten, waar van hier te ſpreeken viel. De man hadt waarlyk, naar den by hem aangenomen regel te werk gaande, met even veel regt kunnen beweeren, dat het Leerſtuk, by voorbeeld, van Gods *Alweetendheid*, of deszelfs *albeſtuurende Voorzienigheid*, en menig ander, van my niet gewichtig ſchynt gehouden te worden; dewyl daar van, myns weetens, in het *Woordenboek* niet geſproken is. — Het zou eene gezochte gelegenheid zyn, indien ik opzettelyk myn werk gemaakt had, betwiste Leerſtukken te beſtryden of te verdeedigen. Heb ik 'er van geſproken; dit is meer geſchied, om dat zulks niet altyd te vermyden was; en heb ik gemeend zulks in de *tegenwoordige Uitgave* nog ſtrenger in acht genomen te hebben, en ten dien opzichte ook menige verandering te moeten maa-

ken: al het welk echter niet geschied is, als of ik vreesde openlyk voor myne gevoelens uit te komen, alwaar ik anders meen, dat wy stellig mogen beslisschen; in veele opzigten toch *kunnen wy ten deele en profeteeren ten deele.* — Voorts heb ik geene reden, om niet met bescheidenheid myne gevoelens te zeggen, daar ik niet weet, dat dezelve in uitersten loopen, en het Christelyk Genootschap, waartoe ik behoore, vryheid verleent, aan Leden en Leeraaren, om, niet belemmerd door menschlyke voorschriften, den zin van Gods H. Woord met bescheidenheid te onderzoeken, zodat ook de byzondere inzichten der Leeraaren over eenig Leerstellig stuk het gantsche Genootschap niet kunnen worden toegeschreeven; 't geen ik hier wel met een woord *wil opmerken*, ter onderrigting van dezulken, die *minder* kennis mogten hebben met den aart onzes Christelyken Genootschaps."

Zo kan een boosaartig tegenwryten gelegenheid geeven om iemand nader te doen uitkomen voor zyne gevoelens, en, zonder den tegenpartyder rechtstreeks te beantwoorden, aangelegene waarheden te *zeggen!* Zo verklaart de Hoogleeraar HESSELINK, *in dit Bericht*, tot nadere opheldering: „ Voorts betuig ik geen Vriend te zyn dier hoogbespiegelende Leerstukken, welke, myns bedunkens, buiten de Leere der H. Schrift omloopen, en geen nut stigten. — Die het *Woordenboek* op verscheidene *Artikels* wil naslaan, zal bevinden, dat ik in het verklaaren der Schriftuurlyke taal niet gezogt hebbe, myne gevoelens te verbergen, maar, daar het pas gaf, dezelve zonder omwegen eenvoudig voor te draagen. Doch ik vertrouw van zyne billykheid, dat hy, in het opmaaken van myne gevoelens en inzichten in sommige Leerstellingen, met meerder opregtheid zal te werk gaan, dan hy, van wien ik ten dien opzichte *onbillyk* behandeld ben, daar, door ongegronde gevolgtrekkingen en verzwygingen, my meermaalen gevoelens worden toegeschreeven, waarvan ik betuige verre verwyderd te zyn. —— Myn *Woordenboek* tot geen Twistschrift willende maaken, kon ik my in geene wederleggingen inlaaten. Intusschen is zulks, daar ik het noodig vond, geschied, zonder het te herinneren. Ook heb ik, van 't geen te regt mogte aangemerkt zyn, wel willen gebruik maaken."

De zulken onzer Landgenooten, die in grondige Schrif-

tuurkennis belang stellen, wenschen wy geluk met de vernieuwde Uitgave van een Woordenboek, door hetwelk, niet zo zeer de eerstbeginnenden, als de eenigzins gevorderden voorgelicht, tot het rechte verstand van de gewyde Boeken, een voegzaamen Gids zullen hebben.

Prédication du Christianisme, ou Vérités de la Religion Chrétienne, exposées dans une suite de Sermons et de Prières, par PIERRE DE JOUX, Pasteur de l'Eglise de Genève. IV Tomes. A Genève, chez *J. J. Paschoud*, 1803. 8vo.

Dat het, ook in den tegenwoordigen tyd, in de Fransche Republiek, niet ontbreekt aan Protestantsche Leeraars, die, met mannelyken ernst, in den geest der oude Geloofsbelydenis van CALVYN, prediken, en op regtschapene beoefening van het Christendom aandringen, daarvoor kunnen deze Leerredenen van den Geneefschen Predikant, PIERRE DE JOUX, ten bewyze strekken. De betrekking van dezen waardigen Kerkleeraar op zyne voorige Dordrechtsche Gemeente, die hy, ter gelyker tyd, met den Eerw. MARRON bediend, en by welke hy ook eenige van zyne thans uitgegeevene Leerredenen uitgesproken heeft, veroorlooft ons, meenen wy, eene uitzondering op onze anders standvastige gewoonte, om alleen van de voortbrengsels van onzen Vaderlandschen grond, en zulken, die het door Nederlandsche Vertaalingen geworden zyn, melding te maaken. Een van de vier Boekdeelen, waaruit dit Werk bestaat, is, met eene gepaste Aanspraak, opgedraagen aan den Kerkenraad van deze zyne voorige Gemeente; terwyl de anderen aan de Leeraars en Opzieners der Geneefsche Gemeente, waar hy thans het Leeraarambt met roem bekleedt, en aan die van Nimes en Montpellier, daar hy ook voorheen dien post met toejuiching waargenomen heeft, toegewyd zyn.

In het *Voorbericht* geeft de Schryver breedvoerig verslag van de redenen, die hem bewogen hebben tot gemeenmaaking van dit Werk. Hy maakt gewag van het oneindig gewigt van den inwendigen en huisselyken Godsdienst, die thands by het grootste deel, ook van hun, die den openbaaren Eerdienst bywoonen en voor-

 staan,

staan, schynt onbekend te weezen; van den beklaaglyken staat van hun, die in 't geheel geene eerbewyzing aan het Opperweezen doen; van de noodzaakelykheid, om thands meer dan ooit de groote verborgenheden van het Euangelie staande te houden, en tegen hun, die al het wonderdadige en bovennatuurlyke verwerpen, te verdedigen; van den plicht van elk Euangeliedienaar, om de geloovigen bekend te maaken met de strikken, die hun door 't ongeloof gelegd worden, en wel voornaamelyk van hun, die het leerstellige van het Christendom verwyderen, onder het voorgeeven, dat men zich aan de Christelyke Zedeleer bovenal hebbe te houden; van de welvoegelykheid, om, in een reeks van samenhangende Leerredenen, de fundamenteele leerstellingen van het Christendom te laaten overzien; en *eindelyk* van zyne brandende begeerte, om de uitbreiding van Gods Ryk, met deszelfs hooge goedkeuring, te bevorderen. Daarop laat hy eene beknopte opgave volgen van het geheele ontwerp, het welk hy zich, by de keuze der onderscheidene, in twee-en-dertig Leerredenen behandelde onderwerpen, voorgesteld heeft. Hy zegt daarin de hoofdsom der XII Geloofs-artikelen gevolgd te zyn, zoodat het eerste Deel betrekking heeft op den eersten Artikel, *Ik geloove in God, den Vader, den almagtigen Schepper des hemels en der aarde*; het tweede op den volgenden, *Ik geloove in Jesus Christus, zynen eeniggeborenen Zoon, onzen Heere*; het laatste op den derden Artikel, *Ik geloove in den Heiligen Geest.*

Het *eerste Deel* bevat negen Leerredenen, over de volgende onderwerpen: (1) De aanstaande herstelling van 't verval van den Godsdienst, *Ezech.* XXXVII: 1—14. (2) De Voorzienigheid gerechtvaardigd, *Rom.* VIII: 28. (3) God in den mensch, 1 *Cor.* III: 16. (4) Dezelfde stof voortgezet. (5) Geluk, onafscheidelyk van de deugd, *Ps.* CXIX: 1. (6) Gods volmaaktheden zichtbaar in de vruchtbaarheid der jaarsaisoenen, *Hand.* XIV: 17. (7) Het Verbond met God gemaakt, *Deuter.* IV: 25. (8) Onverwachte val van groote zondaars, 2 *Kon.* XIX: 20—37. (9) Nationale verootmoediging, *Klaagl.* III: 40—42. — Het *tweede Deel*: (1) Korte duuring en broosheid van het menschelyke leeven, *Job* XIV: 1, 2. (2) Plechtige inwying in den heiligen dienst, 2 *Cor.* V: 19—21. (3) Geboorte van onzen Heere Jesus Christus, *Luc.* II: 8—14. (4) Noodzaaklyk-

lykheid van het lyden en den dood van onzen Heere Jesus Christus, *Phil.* II. 8. (5) Vervulling der oude Godspraaken, aangaande het lyden en den dood van Gods Zoon, *Hand.* III: 18. (6) De vrye genadegifte van het eeuwige leeven, vrucht van de offerande van Gods Zoon, *Hebr.* IV: 16. (7) Voorbestaan, dood en opstanding van den Verlosser der Waereld, *Openb.* I: 18. (8) Verhooging, zegepraal en heerlykheid van Jesus Christus, voorgang van de onze, *Marc.* XVI: 19. (9) Noodzaaklykheid, om aan het Euangelie te gelooven, ter verkryging der zaligheid, *Joh.* III: 18. — Het *derden Deels eerste Stuk:* (1) De Goddelyke Trooster, of de Heilige Geest, plaatsvervanger van Gods Zoon op de aarde, *Joh.* XIV: 16, 17. (2) De zedelyke schepping, of de Heilige Geest, de menschen herscheppende naar Gods beeld, *Hand.* II: 1—4. (3) Gezetheid op vermaak, de eerste oorzaak van ongodsdienstigheid en verdriet, 2 *Tim.* III: 1 4. (4) Dezelfde stof voortgezet. (Hier wordt voornaamelyk gehandeld over de rampzalige gevolgen van overgegeevenheid aan 't spel.) (5) De vroegtydige dood van veele kinderen, beschouwd in den schakel der geschapene dingen, en met betrekking tot den Godsdienst, 1 *Kon.* XIV 17. (6) De vrye wil, of tydelyk en eeuwig ongeluk aan onze keuze voorgesteld, *Deuter.* XXX: 19, 20. (7) De kunst, om Gods nabyheid te genieten, *Ps.* CV: 4. (8) Kort begrip van de Zedeleer, of de uitwerkingen en natuur van de liefde jegens God, *Matth.* XXII: 37. (9) Vervulling van de wet, en laatste einde van den mensch, of beweegredenen tot de liefde jegens God, *Matth.* XXII: 38. — *Tweede Stuk:* (1) Instelling van den weekelykschen feestdag, of noodzaaklykheid van den openbaaren eerdienst, *Genes.* II: 3. (2) De rust en het geluk in den dood, of laatste bestemming van den vroomen, *Openb.* XIV: 13. (3) De deugdzaame liefde, achting en vriendschap, den dood overleevende; of bewyzen, dat de menschen elkanderen herkennen zullen, in het toekomende leeven, *Luc.* VII: 8. (4) Karacteristieke teekenen van de laatste tyden en aannadering der eeuwigheid, 2 *Pet.* III: 3—14. (5) De eerbiedenis, lof en roem van God, het eenig doel van Godsdienst en natuur, of de eindoorzaak van het bestaan van het menschelyk geslacht en de gezegende Verlossing, 1 *Sam.* II: 1—11.

Het ontbreekt den Predikant DE JOUX niet aan bekwaamheid, om zyne plans geleidelyk uit te werken, en zyne voorstellingen kracht en nadruk by te zetten. Sommige plaatzen zyn regt roerend. Allerwege toont hy een warm beminnaar en bescheiden voorstander van de oude rechtzinnigheid te zyn. Hy zegt wel, in het Voorbericht voor het eerste Deel, bl. 51, en elders, voor alle Christenen geschreeven, en tot dat einde die byzondere begrippen, welke het Christendom nog verdeeld houden, onaangeroerd gelaaten te hebben; maar houdt zich intusschen overal aan de karacterizeerende leerstukken van het Gereformeerde Kerkgenootschap, die hy acht onbetwistbaare grondwaarheden te zyn, waarin alle Christenen behoorden samen te stemmen, en waarby het Christelyk geloof staat of valt. Dit zullen zy, die, ter goeder trouwe, meenen, in het leerstellige eene andere leiding van gedachten te moeten volgen, niet zoo gereedelyk toestemmen. — Gegronde uitleggingen van gekozene bybeltexten moet men hier niet zoeken. Richtige exegese is ook 's Mans zaak in 't geheel niet. Hierin vooral zyn de Fransche Godgeleerden thans merkelyk ten achteren. Grootere verdiensten hebben deze Leerredenen, ten aanzien van den schryfstyl. De bygevoegde Gebeden, waarin redelyke godsdienstigheid en gemoedelyke ernst doorgaands den boventoon hebben, zullen ook wel byval vinden. Liefhebbers van de Leerredenen van SAURIN en dergelyken zullen ook deze van PIERRE DE JOUX, over 't geheel, met genoegen, wy hoopen ook, met nuttige stichting, leezen.

Oordeelkundige Inleiding tot de Schriften des Nieuwen Verbonds, door JOHANNES ANTHONY LOTZE. *Iste Deel. Te Amsterdam, by* W. Brave. *In gr. 8vo. 679 bl.*

De Eerw. LOTZE had ons reeds voorlang begeerig gemaakt naar het Werk, waarvan wy nu eindelyk het *eerste Deel* in handen krygen. Den aanleg van hetzelve en de wyze van uitvoering nu gezien hebbende, verwondert het ons minder, dat deszelfs Vervaardiger 'er zich niet mede overhaast heeft. 'Er moesten veele Boeken nageslagen, zeer veele onderstellingen getoetst, al wat zyne voorgangers reeds bygedragen hebben moest

moest onderzocht worden, om, zoo als de Schryver zich uitdrukt, het *resultaat* van 't geen, in dit vak, *gepræsteerd* is, te leveren. 'Er is, in de laatste jaaren, veel gedaan, waarvan hy zich heeft kunnen bedienen; en dit deed hy, met meer dan gemeene kennis en oordeelkundige oplettendheid. De *Inleiding* van MICHAËLIS is voornaamelyk ten gronde gelegd, maar niet altyd gevolgd, doorgaands aangevuld en dikwyls verbeterd. De byvoegsels van MARSH, die de *Inleiding* van MICHAËLIS in 't Engelsch vertaald en merkelyk vermeerderd heeft, waarvan ook eene Hoogduitsche Vertaaling van E. F. K. ROSENMULLER voorhanden is, zyn vlytig gebruikt, en voorts veele andere, meestal Duitsche Schryvers, die ons hierin verre vooruit zyn, en wel voornaamelyk het voortreffelyk *Handbuch der Einleitung in die Schriften des N. T.* van den Erlangschen Professor H. C. A. HAENLEIN. Sommigen schrikken op 't enkel hooren noemen van zulke naamen, als in dit Boek telkens voorkomen, en benoemen gaarne allen, die maar iets van hun overneemen, en met hunnen tyd voortwerken, *Neologen*; anderen, daarentegen, zyn zoo ingenomen met het nieuwe, dat zy 'er de grootste verdienste in stellen, om, in navolging van veele lichtzinnige Duitsche Godgeleerden, al wat oud en verjaard is, te verwerpen. De Eerw. LOTZE heeft het veilige middenpad voorzichtiglyk gekozen. „ Ik poogde," zegt hy in het *Voorbericht*, „ van my te verwyderen zoo wel eene berispelyke zucht, om wat nieuws te zeggen, of, door het voordraagen van nieuwe *hypothesen*, waartoe het aan de gelegenheid niet ontbrak, te schitteren, als ook eene kwalyk geplaatste schroomvalligheid, om dat gene weg te laaten of te verzwygen, welks gegrondheid den onbevooroordeelden in het oog valt, schoon het geenzins een aangenomen en geliefkoosd stelzel begunstigt. Nimmer trouwens ben ik van begrip geweest, dat men dan alleen aan de zaake der waarheid dienstbaar is, wanneer men stellingen verdedigt, die door derzelver onderdom alleen gezag hebben, en anderen verwerpt, alleen omdat ze nieuw zyn; ik ben integendeel overtuigd, dat men dan alleen aan de goede zaak der waarheid dienstbaar is, wanneer men onbevooroordeelt het oude zoo wel, als het nieuwe, onderzoekt, de gronden voor en tegen wikt en weegt, en dan by de uitkomst vaaren en vallen laat, wat niet kan staan blyven. Denkt hierover iemand an-

 ders,

ders, ik mag het lyden, maar ik laat my, tenzy men my bewyze, dat ik dwaale, myne overtuiging zoo min ontneemen, als ik ze anderen wil opdringen. Het is waarlyk treurig genoeg, dat men nog in onzen tyd verplicht is, zulks te moeten zeggen; maar ik beschouw, op grond der geschiedenis, elke pooging, om den echten geest van vryheid, die van alle losbandigheid afkeerig is, te beperken, als een zeer ongunstig voorteeken voor eene naderende barbaarsheid, en van eene terugvoering tot die roestige tyden, waarin het misdaad was, van menschelyke uitspraaken niet af te hangen." Men kan uit deze verklaaring den geest van dit Werk leeren kennen. Wy willen ook nog kortelyk den hoofdzaakelyken inhoud opgeeven.

Dit *eerste Deel* bevat alleen een gedeelte van de *algemeene Inleiding tot de Schriften des Nieuwen Verbonds*. 'Er wordt, in zeven Hoofdstukken, allen in paragraphen afgedeeld, gehandeld over al 't gene betrekking heeft tot de(n) vorm en de innerlyke waarde van deze Schriften. (1) Over derzelver titel, onderscheidene verdeelingen en schryfteekenen. (2) Echtheid en ongeschondenheid. (3) Onvervalschte bewaaring. (4) Geloofwaardigheid. (5) Algemeene Kerkelyke aanneeming (den Kanon) en vroegste gebruik. (6) De taal, waarin zy geschreeven zyn. (7) Het gebruik, dat daarin, zoo van het O. V. als van andere Schriften, gemaakt is. — Nu is nog overig, al wat betrekking heeft tot de geschiedenis van den tekst, als daar is het onderzoek naar de gesteldheid van den oorspronglyken, en de oudste bronnen van den tegenwoordigen tekst, deszelfs voortplanting, en de daardoor ontstaane verschillende leezingen, de hulpmiddelen tot herstelling van den oorspronglyken tekst, de handschriften, vertaalingen, uitgaven enz. — Daarop zal eene *byzondere Inleiding* volgen over elk Boek; over deszelfs Schryver, den tyd, wanneer, de plaats, waar, de taal, waarin, en de Gemeente, aan welke hy dat geschreeven heeft, over den inhoud en het oogmerk van elk Boek, enz.

De schryfstyl van den Eerw. LOTZE heeft hier en daar de regte helderheid en welvloeiendheid niet. Somtyds valt hy wel wat in het langwylige. Mogelyk zou een beknopt Handboek over de verhandelde stoffen meer Leezers gevonden hebben. Wien het evenwel te doen is om grondig onderricht, en die al het voor-

naamste, wat over deze onderwerpen door de beste Schryvers is in het midden gebragt, verkiest byeenverzameld te leezen, dien kunnen en willen wy deze *Inleiding* van den geleerden LOTZE ten sterkiten aanpryzen. Men zal 'er niet ligt iets, dat tot deze stoffen behoort, te vergeefsch in zoeken. Allerwege ontmoet men den man, die over alles, wat hy by anderen vond, zelf nagedacht, en de zaaken van alle kanten beschouwd heeft. De echtheid van de Schriften des Nieuwen Verbonds heeft in hem een Verdediger gevonden, zoo als wy 'er in onze taal nog geen hebben. De nieuwste tegenbedenkingen zyn zoo wel vermeld, als de vroegere, en meestal, op de overtuigendste wyze, opgelost. Over de Goddelyke ingeeving der heilige Schryvers moest hier niet gehandeld zyn; dit onderzoek behoort tot de leerstellige Godgeleerdheid. De geschiedenis van den zoogenaamden *Kanon* is voortreffelyk opgehelderd, en ontegenzeggelyk bewezen, dat men zich te vergeefsch afgesloofd heeft, om door Systematische gronden, uit de stellige Godgeleerdheid ontleen', te betoogen, welke Boeken al en niet tot den *Kanon* behooren, en daarin zyn opgenomen geworden. Elk beminnaar en voorstander van echte Bybelstudie moet de spoedige voortzetting van dit verdienstelyk Werk, waaraan nog twee Deelen ontbreeken, met verlangen te gemoet zien, en aan een Man van die talenten een geschikter en aanzienelyker werkplaats toewenschen.

Kristelyk Zondagsboek, of stichtelyke Overdenkingen op alle Zondagen in het Jaar, door J. L. EWALD. *Uit het Hoogduitsch. Iste Stuk. Te Amsterdam, by* J. Tiel, 1804. *In gr. 8vo.* 151 *bl.*

Het ontbreekt hun, die niet alleen op Avondmaalstyden, en andere plechtige gelegenheden, maar ook in het dagelyksche leeven, en op elken eersten dag der weeke, opleiding tot Godsdienstige Overdenkingen behoeven, in onzen tyd geenzins aan gepaste hulpmiddelen. Men heeft betere *Avondmaalsboeken*, dan te vooren; *Dagelyksche Overdenkingen, of Verkeeringen met God, in de morgen- en avond-uuren*; *Godsdienstige Handboeken, Huisboeken, Dagboeken*; *Zondagsbladen* en dergelyke, deels oorspronglyk Nederlandsche, deels van elders in onze taal overgebragte Schriften. De beroemde

de Bremensche Kerkleeraar EWALD verdient onder de praktikaale Schryvers eene aanzienelyke plaats. Zyn *Avondmaalganger*, *Godsdienstig Dagboek* en andere Schriften van dergelyken stempel hebben een zeer goed onthaal gevonden; en wy twyfelen 'er niet aan, of ook dit Zondagsboek zal met genoegen ontvangen worden.

Dit eerste Stuk bevat dertien *Overdenkingen*, geschikt, om op zoo veele Zondagen geleezen te worden. Eenige versen uit de Bergrede (Matth. V.) worden daarin ten gronde gelegd, en verstandig gebruikt tot opwekking en versterking van godsdienstige gevoelens. De Schryver had de hier behandelde onderwerpen in eenige Leerredenen voorgedraagen, maar begreep, dat by de uitgave een andere vorm niet minder behaagen zoude, en werkte dezelve dus om in *Overdenkingen op elken Zondag van het Jaar*.. Die zelfde hartinneemende, roerende, godvruchtige schryfwyze, die in de Schriften van EWALD zoo zeer behaagt, zal men ook hier aantreffen. Wy danken den arbeidzaamen Predikant VERWEY voor de moeite, die hy aan de Vertaaling van dit stichtelyk Boek wederom heeft willen besteeden. Het is niet een ieders zaak, zulke juiste Overzettingen van Hoogduitsche Werken te leveren.

De Godsdienst, als betaamelyk, noodzaakelyk en voordeelig voorgesteld, aangepreezen, en deszelfs verval in deezen tyd, aangetoond. Met eene hartelyke Opwekking tot Bekeering, aan myne Landgenooten. Te Amsteldam, by W. van Vliet. *In* 12mo. 48 *bl.*

Aan het welmeenend oogmerk van den Schryver, om zyne Landgenooten tot meerdere behartiging van ongeveinsde Godsdienstigheid op te wekken, valt niet te twyfelen. — Hy beschryft den *Godsdienst* als *eene plechtige erkentenis onzer volstrekte afhangelykheid, in alles, van God, en van onze geduurige verplichtingen aan Hem*, en toont, op zyne wyze, aan, dat zoodanige hulde aan 't Opperweezen hoogst betaamelyk, noodzaakelyk en voordeelig is. Daarop volgt een ernstig beklag over de steeds toeneemende ongodsdienstigheid, en het heerschend zedenbederf in Nederland; en dat, niettegenstaande Gods oordeelen zedert lang op ons Land rusten. Alles wordt besloten met gemoedelyke vermaa-

nin-

ningen en aanspooringen, om op te staan uit die sluimering van Godverloochening, van vyandschap tegen God en zynen dienst, die maar al te lang ons bevangen heeft. — Men merkt, dat de geheele aanleg en uitvoering veel heeft van eene stichtelyke Toepassing eener ouderwetsche Biddagspredikatie.

Eerste Onderwys in den Godsdienst. Een Leer- en Leesboekje voor Kinderen. Iste Boekje. Te Haarlem, by A. Loosjes Pz. *In 8vo. 52 bl. met een Voorberigt van XVI bl.*

Uit het *Voorbericht*, voor dit boekjen geplaatst, verneemen wy, dat de Luthersche Predikant MULLER Schryver is van dit *eerste Godsdienst-onderwys*. Hy meent, in de meeste, sedert eenige jaaren, in grooten getale uitgekomene Leerboeken van dezen aart, dit gebrek ontdekt te hebben, dat zy, over het geheel, nog te leerstellig, in orde, voordracht en bepaalingen, nog te kunstmaatig en te streng wysgeerig, en, in 't algemeen, nog te zeer op eenen schoolschen leest geschoeid, en meer uittrekzels uit grootere Academische Leerboeken, dan wel vrye gesprekken over de grondwaarheden van den Godsdienst zyn, en daardoor natuurlyk voor Kinderen, althands voor eerst beginnende, zoo al niet te duister en te onverstaanbaar, toch te droog en te weinig onderhoudend worden. Hy wil hier vooral het groote onderscheid tusschen *Godgeleerdheid* en *Godsdienst* in 't oog gehouden, en alles, wat tot de eerste behoort, uit het onderwys voor Kinderen geheel weggelaaten hebben. Ten aanzien van den Godsdienst zelven komt by hem ook nog het verschil tusschen *Godsdienst van het verstand* en *Godsdienst van het hart* in aanmerking; en het is voornaamlyk de laatste, dien men Kinderen moet zoeken by te brengen. Zy moeten God niet slechts leeren kennen, maar moeten Hem leeren beminnen; hunne verplichting tot deugd niet slechts inzien, maar deze verplichting gevoelen. Alle streng wysgeerige of schoolsche en diepzinnige bewyzen moeten geheel vermyd, van 't wederleggen van moeielyke tegenwerpingen en gevaarlyke twyfelingen moet in 't geheel geen werk gemaakt worden. Alles moet toepasselyk zyn, zoodat zy 't groot belang, welk zy 'er in hebben, en den invloed

op hunne deugd, en op hun geluk, terstond inzien en gevoelen. 'Er behoeft, in zulk een onderwys, geene streng wysgeerige orde, noch schoolsche verdeeling, plaats te hebben. De taal moet eenvoudig, duidelyk, vooral hartlyk, maar daarby tevens ernstig en deftig zyn.

Deze en dergelyke regels had zich de Eerw. Opsteller van dit boekjen voorgesteld, en reeds lang voorgenomen, om, volgends zoodanig plan, een *kort Onderwys in den Godsdienst voor Kinderen*, die tot dus verre nog geen opzetlyk en aaneengeschakeld onderwys in den Godsdienst ontvangen hebben, te ontwerpen. Daarmede bezig zynde, viel hem het bekende Werkjen van K. F. LOSSIUS, getiteld *Gumal en Lina*, in handen, dat hem zoo regt geschikt scheen voor Kinderen, naar 't geen hy zelf, omtrent zoodanig Onderwys, had beraamd, dat hy geraaden vond, alleen het gewaad der Geschiedenis weg te laaten, en voorts het Onderwys in den Godsdienst, daarin voorkomende, te volgen, echter met zoodanige veranderingen, verkortingen, byvoegsels en verplaatzingen, als hem tot zyn oogmerk dienstig scheenen, om 'er tevens een *Leerboekjen* van te maaken. 'Er zal op dit eerste, dat alleen handelt over den *Natuurlyken Godsdienst*, een tweede, bevattende de voornaamste waarheden van den *Kristlyken Godsdienst*, volgen. Het is zoo ingericht, dat het ook tot een *Lees-* of *Huisboekjen* kan dienen, en vervat meestal losse stellingen, by wege van onderhoudende Gesprekken. De geheele voordracht is duidelyk, aandachtwekkend en overreedend, en draagt getuigenis van de bekwaamheid en het verstandig Godsdienstgevoel des verdienstelyken Onderwyzers.

Verhandelingen, uitgegeeven door TEYLERS *Tweede Genootschap. XIde Stuk; bevattende drie Antwoorden, op de Vraag, betreffende de Penningkunde. Te Haarlem, by* J. J. Beets. *In 4to.* 287 *blz.*

Een verzuim te ontdekken, en 't zelve, zo ras mogelyk, te verbeteren, is alles, wat, by de bekentenis, kan gevorderd worden, en doet althans meer af, dan het bybrengen van veelvuldige verschooningen. By de uitgave des XIIden Stuks, ten deezen Jaare, ontdekten wy onze nalaatigheid der Berigtgeevinge van het

Stuk,

Stuk, 't welk wy thans voor ons hebben. Een kort berigt des Inhouds zyn wy onzen Leezeren verschuldigd.

De Vraag zelve luidt: *Welke zyn de redenen, waarom de meeste Volken de Metaalen, en wel inzonderheid Goud en Zilver, hebben verkooren tot representative Tekenen van Waarde of Rykdom? Welke zyn de voordeelen van dit zo algemeen aangenomen middel van circulatie; en welke nadeelen zyn daaraan verknogt? En zyn 'er geene andere zaaken uit te denken, welke, in plaatze derzelven, op den duur, met vrugt, en ten gemeenen nutte, zouden kunnen dienen?*

Drie Beantwoordingen maaken dit Deel uit. De eerste, met den Gouden Eerpenning bekroond, is van den *Gottingschen* Hoogleeraar G. SARTORIUS, ook in het oorspronglyk *Hoogduitsch* agter aan gedrukt. De onderscheide afdeelingen der Vraage dienen hem ten leiddraad, en worden zeer geleidelyk afgehandeld. Met genoegen gaat men met hem, in de eerste, naa, hoe men allengskens tot het gebruik der edele Metaalen, ten verbeeldenden teken van waarde of rykdom, gekomen is. — Welke gebreken 'er aan verknogt zyn, en in hoe verre dezelve door de voordeelen worden opgewoogen, ziet men in juiste vergelyking gebragt. — Volkomener middel op te speuren, is des Hoogleeraars taak in de derde Afdeeling; doch Kooper, Yzer en Papier hier onderzogt en onvoldoende bevonden hebbende, geeft zulks den Hoogleeraar aanleiding, om te onderzoeken, hoe de gebreken van het baare Geld zouden kunnen verholpen worden. Hiertoe geeft hy aan de hand, de invoering van Papier, nevens het baare Geld, mits hetzelve binnen behoorlyke grenzen blyve, deszelfs waarde onveranderlyk zy, door eene voor handen zynde kas, om hetzelve, ten allen tyde, tegen baar Geld te verwisselen, en daar van niet meer in omloop kome, dan den Lande noodig zy. Eenige Banken worden hier ten voorbeelde aangevoerd; de van ouds zo beroemde Wisselbank van *Amsterdam* wordt ongedagt gelaaten, 't geen onze opmerking trok; de Schryver kan des niet onkundig geweest, doch zal voor dit agterlaaten zyne redenen gehad hebben. Doch, met al de volkomenheid van dit Papieren-Geld, bekent de Schryver tevens, dat het geen beteren maatstaf van de waarde der dingen oplevert, dan het baare Geld; en beweert dus, dat hetzelve niet hooger dan als een nuttig bykomend middel beschouwd kan worden.

Auro quid melius? is de Spreuk des *Hongaarschen* Edelmans

mans en Hoogleeraar der Statistiek en Politiek by het Illustre Collegie der Hervormden te *Clausenburg* in *Zevenbergen*, enz. — SIGISMUNDUS PAP DE SZATHMAR. Hy komt, naa desgelyks zyne Verhandeling naar 't geleide der Vraage te hebben ingericht, tot het besluit, dat 'er in de daad niet wel iets is uit te vinden, het welk Goud en Zilver als de vertoonende waarde in den Handel zou kunnen vervangen. De weg, langs welken hy den Leezer tot dit besluit brengt, is aangenaam afgebakend. De Schryver, Lid der Physische en Mineralogische Societeit te *Jena*, geeft, in het eerste Lid, eene vry uitvoerige wysgeerige en geschiedkundige schets van den aart der Metaalen, derzelver gebruik in de oudheid, de voorkeuze aan Goud en Zilver boven Yzer en Kooper gegeeven, en de genoegzaamheid der twee eerstgemelden om te voldoen aan de zes door hem noodig gekeurde en hier beredeneerde vereischten, die men ten allen tyde gevorderd heeft, en nog heden ten dage moet vorderen, tot een verbeeldend teken van waarde en rykdom. Zo onderhoudend als leezenswaardig vonden wy de berigten, hier in grooten overvloed medegedeeld, wegens het gebruik van het Goud, 't welk, by een zeer groot aantal van de Volken der Oudheid, tot een trap van bykans ongeloofbaare weelde en kwistigheid plaats vondt.

Naa eene uitweiding, die kort is, over de beschaaving der Menschen, van den Natuurstaat tot het Herdersleeven, en van 't zelve tot den Landbouw, en den overgang tot de meer opeengehoopte Stedelyke zamenwooning, met welke overgangen de Handel, eerst onbekend, daarnaa door ruiling gewyzigd, vervolgens met ruw Goud, Zilver en Kooper gedreeven, en eindelyk door gemunt Goud en Zilver volmaakt werd, ontvouwt de Schryver de gemakken en gerieflykheden deezer gevestigde tekenen van waarde, gepaard met aanmerkingen over het waardeeren en weegen van Goud en Zilver, zo als 't zelve tot op het invoeren der munte plaats hadt.

De Hoogleeraar SZATHMAR verzwygt niet de ongerieflykheden, aan het gebruik der edele Metaalen vast. Doch, naa de drie Ryken der Natuur, voor zo verre die oudtyds tot Geld of Geldswaarde strekten, of nog verstrekken, met staaving van geschiedkundige getuigenissen, doorloopen te hebben, komt hy tot het bevestigend besluit: *Auro quid melius?*

Uit

Uit de zeer korte opgave der verwerkte stoffe valt ligt op te maaken, dat deeze Verhandeling, uit het *Latyn* vertaald, vry breedvoerig is; dan, ondanks die breedspraakigheid, zal de verscheidenheid en niet onbevallige behandeling den Leezer leeren en verlustigen. Welverdiend is de Zilveren Eeremunt, den Schryver toegekend.

Directeuren en Leden van TEYLERS Stichting hebben ook deeze Eeremunt toegekend aan de in 't *Fransch* geschreevene Verhandeling van den Ridder DE GUER, doch goedgevonden (om welke redenen vinden wy niet vermeld) alleen in 't *Hollandsch* vertaald uit te geeven dat gedeelte, 't welk tot beantwoording strekt van het laatste Lid der Vraage, wegens een nieuw middel, in plaats van de Metaalen in omloop te brengen. Rechtstreeks ontkennend is 's Ridders antwoord. Te regt beweert hy, de mogelykheid eens toegestemd zynde, de onoverkomelyke zwaarigheid van het ontmunten der Gouden en Zilveren Specien. Dan desniettegenstaande erkent hy het voorhanden zyn van andere middelen, niet in het Metaalen-Geld, maar in het Crediet van den Koophandel, afgescheiden van het Staats-crediet. 't Geen hy deswegen bybrengt en beredeneert, verdient de ernstigste overweeging; en, schoon in eenige opzigten zamenstemmende met min uitgewerkte aanduidingen, des betreffende, zyner Mededingeren, zal men der uitvoerigheid, aan dit gedeelte gegeeven, zich by het leezen niet beklaagen. Hy pryst de vorming van soortgelyke Banken, als die van *Londen*, aan, doch zwygt mede van de Wisselbank te *Amsterdam*, hoe zeer dezelve, rechtmaatig bestuurd, boven alle andere inrichtingen van dien aart de voorkeuze verdient.

Hoe zeer wy ons bepaalden om niets meer dan eene aanduiding deezer Verhandelingen te geeven, kunnen wy niet nalaaten, uit deeze laatste stukswys gegeevene, een klein gedeelte af te schryven. Opgemerkt hebbende, hoe 't, uit het door hem aangevoerde, in 't oóg valt, dat Wisselbrieven en Banknooten, onder alle Papieren van Crediet, de eenige zyn, die men kan aanmerken als geschikte middelen van omloop, voegt hy 'er nevens, dat deeze beiden in miscrediet kunnen komen, terwyl Goud- en Zilver-stukken daarvoor nimmer te vreezen hebben, en vervolgt: ,, Om beter te beoordeelen, of dit verschil tusschen de Metaalen-tekenen van waarde en die van Papier zoo weezenlyk zy, als ik

ik het voordraage, zoo veronderstelt voor een oogenblik, dat ten tyde der crisis, waarin de *Londensche* bank zich in Sprokkelmaand van het jaar 1797 bevondt, de *Franschen* geslaagd waren in de Landing, waarmede zy *Engeland* bedreigden; dat de ontscheeping daadlyk had plaats gehad, en dat zy nog niet eens eene beslissende overwinning, maar slechts voordeelen genoeg behaald hadden om de Hoofdstad op eenige mylen te naderen; en denkt dan na, hoe zeer de Banknooten, die in alle andere tyden van zoo groote nuttigheid zyn, de gevaaren van dat tydstip zouden vergroot hebben.

„ Derzelver omloop, welke niet gegrond is, dan op het vertrouwen, dat door eene dergelyke crisis noodwendig vernietigd wordt, zou zelfs op staande voet hebben opgehouden (*); de portefeuille van den Exchequer, die het meest belangryk fonds van den koninglyken schat uitmaakt, zou zonder waarde gebleeven zyn; het Gouvernement zou zich ontbloot gezien hebben van alle geldlyke hulpmiddelen, op het oogenblik, waarin het had noodig gehad zyne krachten en dus by gevolg ook zyne uitgaven te verdubbelen; zelfs zou 'er geen de minste onderstand zyn te hoopen geweest, noch van de meestgegoede en bestgestelde particulieren, noch van de opbrengst der belastingen, daar de kassen der kapitalisten, en de beurzen der geenen, die in die belastingen draagen, even als de publieke schatkist, zich door den verminderden prys van het papier uitgeput moesten vinden.

„ Deeze geheele ontblooting van Geldmiddelen, welke de Staat in dit oogenblik van crisis zou ondervonden hebben, hoe geducht ze ook schynen mogt, zou nog niet eens het meest verderflyk gevolg van de daaling der Banknooten geweest zyn. Stelt u alle de inwooners van *Londen* voor, als gebracht tot wanhoop door het plotslyk verlies van al dat numerair, dat zy hadden; ziet hen zich in aller yl naar de Bank begeeven, 'er met geweld indringen, en de kassen openbreeken, om 'er vruch-

(*) Het is onmogelyk 'er aan te twyfelen, of eene Landing der *Franschen* zou in dat tydstip de Banknooten alle hunne waarde hebben doen verliezen; daar men weet, dat de bloote bedreiging van dien Inval genoeg geweest is om uit de Bank zulke aanzienlyke sommen te doen ligten, dat zy verpligt geweest is de betaalingen op te schorten.

vruchteloos het Goud te zoeken, dat 'er niet was; en ſtelt u daarby voor, het Gouvernement, verplicht om het Volk der Hoofdſtad te beſtryden, terwyl het reeds genoeg te doen hadt met den vyand af te keeren.

„ Ziet dezelfde ongerustheid, denzelfden angst, dezelfde wanhoop door geheel *Engeland* heerſchen, terwyl iedereen door zyn eigen byzonderen rampſpoed het gevaar van den Staat uit het oog verliest, terwyl de getrouwſte onderdaan, de meest aan de onafhangelykheid van zyn land gehechte *Engelschman* van alle geldmiddelen beroofd en onvermogend is om zyn Vaderland te dienen in het oogenblik, waarin het zyne dienſten het meest zou noodig hebben. Ziet, eindelyk, den Staat geheel buiten de mogelykheid om langer te rekenen op belanglooze verdeedigers en zonder gelden om den bezoldigden verdeediger te betaalen.

„ Ziet, van den anderen kant, de Metaalen Munten alle hunne waarde behouden, of veeleer in prys en waarde verdubbelen te midden van deeze geduchte omkeering van zaaken, en nog aan de Natie het eenige hulpmiddel, het anker van behoud aanbieden, het welk de ſchipbreuk en het vergaan van het Schip van Staat nog zou hebben kunnen voorkomen, of ten minſten vertraagen.

„ Ik heb niets overdreeven; de rampen, die ik ſchetze, zouden onvermydelyk zyn in een Ryk, gelyk dat van *Engeland* is, alwaar het papier het voornaame middel van circulatie is, byaldien de inval van een magtig vyand nog de gevaaren vermenigvuldigde boven die, welke daardoor reeds van zelve zouden gebooren worden; te weeten, boven die alle, welke uit de plotſelingſche daaling der Banknooten noodzaaklyk ontſtaan moesten. — Het tafereel, 't welk ik 'er van ophange, moet derhalven genoeg zyn om te bewyzen, dat de volkomenſte Papieren van Crediet nog weezenlyk verſchillen van de Geldmunten, en om aan te toonen, hoe veel onvoorzigtigheid 'er in ſteeken zou, om te dulden, dat de meestgevestigde Banken de Banknooten vermenigvuldigden boven de evenredigheid, welke 'er tusſchen dit Papier en de Geldmunten altyd behoort te blyven."

Onder de Mededingers met deeze Buitenlanders na den Eerprys, op de gemelde Vraage geſteld, heeft zich vry zeker bevonden onze verdienstlyke Landgenoot, die

meermaalen het Eeregoud of Zilver ſtreek, doch wien thans geen van beiden werd toegeweezen: dan wy derven zyne Verhandeling niet. De Eerw. W. DE VOS deedt dezelve het licht zien in het *Vaderlandsch Magazyn van Weetenſchap, Kunst en Smaak*, te Amſt. by *G. Warnars*, 1800, bl. 481 &c. Wy lazen dezelve met veel genoegen, met veel goedkeurings. Het is hier de plaats niet om vergelykingen te maaken; maar wy kunnen, te deezer gelegenheid, niet nalaaten, deeze Verhandeling ter leezinge aan te pryzen.

De Geſchiedenis van het Leven van M. TULLIUS CICERO. *Door* MIDDLETON. *Uit het Engelsch door* W. J. ZILLESEN, *Profesſor Eloq. & Ling. Graec. en Rector der Latynſche School te Middelburg. IIde Deel. Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon. *In gr. 8vo. 485 bl.*

Dit Tweede Deel (*) der Vertaalinge van het uitmuntende Werk van MIDDLETON bevat Drie Hoofdſtukken, of Afdeelingen, van de Twaalf, welke, zo als wy reeds by onze recenſie van het Eerſte Deel gezegd hebben (†), het geheel uitmaaken, t. w. het VIde, VIIde en VIIIſte. Een geregeld en aaneengeſchakeld uittrekſel van alles te geeven, verbiedt ons de ruimte, waaraan wy bepaald zyn. Alles, wat wy kunnen doen, is, met weinige woorden den inhoud van ieder Hoofdſtuk aan te wyzen, en hier en daar iets uit te kippen tot een ſtaal van des Schryvers wyze van voordracht.

Het *Zesde* Hoofdſtuk, dan, bevat de daaden en lotgevallen van CICERO, zedert zyne terugkomst uit zyne ballingſchap, tot dat hy, in de hoedanigheid van *Proconſul*, het bewind kreeg over Cilicie; een tydsbeſtek van tusſchen de vyf en zes jaaren, van het 50ſte tot het 56ſte van CICERO's ouderdom.

In het ſlot des Eerſten Deels was verhaald, met welke toejuichingen de Redder des Vaderlands, by zyne terugkomst, niet alleen te Rome, maar door geheel Ita-

(*) Zie over het Iſte Deel de *Alg. Vad. Letteroef.* voor 1802, bl. 329 env.
(†) *Ald.* bl. 332.

Italie ontvangen wierd. Hoe groote vreugde hem dit baarde, getuigen zyne Redenvoeringen, by die gelegenheid, zo in den Raad, als tot het Volk gehouden. Zyn genoegen was, evenwel, niet zonder ſtoornis, en even weinig volmaakt als eenig ding op aarde. In zyne waardigheid werd hy herſteld, en beſloten hem van wegen den Staat vergoeding te doen voor de ſchade, welke hy, door de geweldenaaryen van CLODIUS en zyne andere vyanden, geleden had in zyne goederen (*). Maar die ſchade werd veel laager geſchat dan zy weezenlyk bedroeg (†); en het verlies hem in verre na niet goedgedaan. Hy beklaagde zich hierover wel by zyne vertrouwde vrienden; maar wilde zich niet vernederen tot het vraagen van eene meer volledige ſchadeloosſtelling. De ſnoode en niets ontziende CLODIUS brouwde hem zo veel moeite, als hy konde, niet alleen met ſchelden, uitvaaren en ſlimme ſtreeken, maar met geweldige onderneemingen tegen het herbouwen van zyn afgebroken huis, ja zelfs tegen zynen perſoon en leeven (‡). Rome levert in deezen tyd een verſchrikkelyk tooneel van geweld en verwarringe. POMPEJUS, CRASSUS en CÆSAR, met elkander vereenigd, bezaten eene macht, waartegen geene andere was opgewasſen. Bleeven zy eensgezind, dan was de gantſche Staat hun onderworpen. Maar hunne vriendſchap hing aan eenen zyden draad; en wierden zy oneens, dan had men eenen Burgeroorlog te duchten. CICERO begreep dit volkomen, en poogde, door het winnen hunner vriendſchap, het kwaad te weeren, en hen tot gemaatigdheid te leiden, zo veel hy konde (§). Van den anderen kant was hy zelve een perſoon van te veel gewichts, en, uit hoofde zyner bekwaamheden en verdienſten, van te grooten invloed, dat zy niet zouden getracht hebben hem in hunne belangen over te haalen. Inzonderheid maakte CÆSAR hiervan zyn werk. CRASSUS ſchynt in niets uitgemunt te hebben dan door zynen onmeetbaaren rykdom, welke alleen hem ontzachlyk maakte. POMPEJUS bezat uitſteekende begaafdheden, maar, ſteunende op zyn verkregen gezach, en verblind door zynen vroegen voorſpoed, verbeeldde hy zich niets te vreezen te hebben,

(*) Bl. 12. (†) Bl. 24. (‡) Bl. 27.
(§) Bl. 50 en elders op veele plaatzen.

ben, en gaf onvoorzichtiglyk zynen mededinger de wapens in handen, welke eenmaal zynen eigenen ondergang zouden bewerken. CÆSAR, de schranderste van allen, veroverde en plonderde Gallie in den naam van het Gemeenebest, verzamelde een talryk en geoefend Leger, op welks aankleeving aan zynen persoon hy konde vertrouwen, terwyl de roof van Bondgenooten en overwonnen Volken hem de middelen bezorgde om zich te Rome eenen aanhang te werven. Hy wist POMPEJUS, zo wel als CICERO zelven, te blinddoeken, tot dat de tyd zoude geboren zyn, waarin hy zyn groot ontwerp wilde uitvoeren. Vanhier die wederzydsche lofspraaken, die betuigingen van achtinge en vriendschap tusschen CICERO en CÆSAR. Vanhier de diensten, welke de laatste bewees aan den Broeder en andere Vrienden des eerstgemelden, welken deeze hem verzocht in Gallie te bevorderen, of anders aanbeval. Verscheiden blyken daarvan leveren ons de Brieven, door CICERO, omtrent deezen tyd, zo aan CÆSAR zelven, als aan anderen, geschreven (*). Of hy ten dien tyde inderdaad

(*) Op bladz. 107 der Nederduitsche Vertaalinge wordt, als een staal der beleefdheden, welke CICERO en CÆSAR elkander beweezen, een geheele Brief van den eerstgemelden aan den anderen gegeven. CICERO had aan CÆSAR eenen M. ORFIUS aanbevolen (*ad* QUINT. II, 14.) en wilde nu weder deszelfs gunst verzoeken voor C. TREBATIUS. Hy meldt aan CÆSAR, dat, terwyl hy hierover met BALBUS sprak, hem een brief wierd gebragt van CÆSAR zelven, waarin deeze woorden voorkwamen: M. ORFIUM, *quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam, vel hunc* LEPTÆ *delega.* (*Epist. Fam.* VII, 5.). In plaatze der vier laatste woorden leezen sommige Uitgaaven en Handschriften: *vel* LEPTÆ *Legatum* (of *delegatum*, of *delegabo*). GRONOVIUS en ERNESTI behouden de eerste leezing, als de waare, door de beste Handschriften bevestigde, maar beschouwen de plaats als duister. MIDDLETON schynt eene der andere leezingen te volgen, want hy vertaalt: *As to* M. ORFIUS, *whom you recommended to me, I will make him even King of Gaul, or Lieutenant to* LEPTA. De Heer ZILLESEN, die juist niet tot bygeloovigheid toe naauwkeurig is, geeft ons hier: *Wat* M. ORFIUS *aangaat, dien gy my aanbeveelt, ik zal hem Koning van Gallie, of Onderbevelhebber te Lepta maken*, als of LEPTA eene plaats, niet een persoon ware. Het is waar, men vindt by CELLARIUS gewaagd van een voorgebergte in de Arabische golf,

had denzelven zo beschouwde, als hy in die Brieven meermaalen van hem spreekt, is, ten besten genomen, twyf-

golf, *Lepte* genaamd; maar daar had CÆSAR niets te beveelen: en MIDDLETON zegt duidelyk *Onderbevelhebber* van LEPTA. Doch hoe verschrikkelyk is dan nog de val, *Koning van Gallie*, *of Onderbevelhebber van* LEPTA! Want wie ook deeze LEPTA moge geweest zyn (waarvan straks iets) hy was zekerlyk geen persoon van het eerste aanzien, maar van ondergeschikten rang. De doorslepen CÆSAR konde zo niet schryven in eenen brief, waarmede hy bedoelde CICERO te verplichten. Maar welke is dan zyne meening? Indien het niet te stout zy eene gissing te waagen omtrent eene plaats, welke VICTORIUS, GRONOVIUS en ERNESTI voor duister verklaaren, zoude de *Recensent* wel het volgende willen in overweeging geeven. De brief van CÆSAR was in eenen vrolyken, lossen en gemeenzaamen trant geschreven. Dien vryen en onopgesmukten styl beminde CÆSAR, en slaagde 'er in met wonderbaare bevalligheid, gelyk ieder weet, die eenige kennis heeft aan zyne Werken. (*Vid.* CICERO *in Bruto*, *Cap.* 71 *seqq.* en vooral hetgeen *Cap.* 75 aan het einde gezegd wordt van de *Commentarii* van CÆSAR.) Langs deezen wech kunnen wy, misschien, tot de rechte uitlegging komen. In de woorden *vel hunc* LEPTÆ *delega* (want deeze leezing, denke ik, moet men behouden) heeft CÆSAR door *hunc* zichzelven bedoeld. Hy wil dus zeggen: *Ik zal* ORFIUS *Koning van Gallie maaken*, *of*, *indien ik dat niet doe*, *stel my dan onder de bevelen van* LEPTA. Zo konde hy op eenen vrolyken trant boertende aan CICERO schryven. Dat het voornaamwoord *hic* in dien zin gebruikelyk was, weet ieder. Zo zegt by TERENTIUS, *Heautontim.* *Act.* II. *Sc.* III, vs. 115. de slaaf PYRUS tot zynen jongen meester CLITIPHO: *Tibi erunt parata verba*, HUIC *homini verbera*; en, dat nog nader aan CÆSAR's woorden komt, in de ANDRIA, *Act.* II. *Sc.* I, vs. 10. zegt CHARINUS: *Tu*, *si* HIC *sis*, *aliter sentias.* —— De geheele vraag blyft, wie deeze LEPTA was, en, of men het woord *delegare* in dien zin kan gebruiken. Het eerste kan niet met zekerheid beantwoord worden: maar den naam van LEPTA vinden wy meermaalen in de Brieven van CICERO. Toen de laatste in Cilicie het bevel voerde, was Q. LEPTA zyn *Præfectus Fabrorum* (*Bevelhebber der Artillery*, vertaalen MIDDLETON en ZILLESEN, bl. 226.) zekerlyk een man van ondergeschikten, schoon niet onaanzienlyken rang, gelyk men mag besluiten, zo uit de natuur van zynen post, als uit de plaats, waar van hem gewaagd wordt. Zie *Epist. ad Fam.* III, 7. Dat CICERO achting voor hem had, blykt uit twee Brieven, aan hemzelven geschreven, *Fam.* VI, 18 en 19. Op meer ande-

twyffelachtig. Maar vòor de groote hoedanigheden van CÆSAR had hy weezenlyk achting, en hoopte waarſchynelyk, dat hy, door het winnen van deszelfs vriendſchap, die hoedanigheden, welke voor de vryheid des Vaderlands zo gevaarlyk waren, tot derzelver behoudenis zoude kunnen leiden. Eene loflyke hoop in haare beginſelen, ſchoon by de uitkomst ydel. CRASSUS ondernam den dollen en onnoodigen oorlog tegen de Parthiers, voerde denzelven even dwaas als hy hem roekeloos had begonnen, en ſneuvelde met zynen eenigen Zoon, eenen veel beloovenden jongeling (*). Hiermede, om ons te bedienen van eene in onze dagen gemaakte leenſpreuk, was de woltaal wechgenomen, welke twee kostbaare porſeleinen vaazen beveiligde voor het gevaar van tegen elkander te ſtooten. Tot vermeerdering van ongeluk ſtierf JULIA, de Vrouw van POMPEJUS, en Dochter van CÆSAR, in het volgende jaar, in het kraambedde (†). Zy bezat de liefde van haaren Echtgenoot en van haaren Vader beiden, en had, ware zy in leeven gebleven, misſchien de vriendſchapsbreuk kunnen voorkomen, welke nu genoegzaam onvermydelyk werd.

CICERO gaf, geduurende deezen tyd, zich niet zo geheel over aan de zorge der Staatszaaken, dat hy zyne geliefde bezigheden, de beoefening der Welſpreekendheid en der Wysgeerte, zoude verwaarloosd hebben. Hy verdedigde, ſomtyds inderdaad meer uit inſchikkelykheid voor POMPEJUS, dan uit eigene verkiezinge, verſcheidene zyner oude vyanden, als GABINIUS, VATINIUS (‡) enz. en zynen Vriend MILO, tegen verſchillende beſchuldigingen; den laatstgemelden tegen aanklacht wegens het ombrengen van CLODIUS, ſchoon met

dere ſpreekt hy van hem. *Fam.* IX, 13. *ad Att.* V, 16. X, 11. XI, 8. XIII, 37, 46 en 48. — En zoude het werkwoord *delegare* hier niet dezelfde betekenis kunnen hebben als het eenvoudige *legare*, voor *legatum conſtituere*, zo als *ad Att.* XV, 11. DOLABELLA *me ſibi legavit?* Zie ook *pro Sextio c.* 14? — Deeze aantekening is reeds breeder uitgedyd dan de *Recenſent* zich had voorgeſteld, en ruim breed genoeg voor eene loutere gisſing. Hy verzoekt des verſchooning van den Leezer, vooral, indien de aanmerking reeds door anderen mogt gemaakt zyn, waarvan hy evenwel onkundig is.

(*) Bl. 150 env. (†) Bl. 139. (‡) Bl. 124, 131.

met ongelukkigen uitslag (*). Hy schreef ook zyne Boeken over *den Redenaar*, over *de Staatkunde*, of *de Republicâ*, en over *de Wetten* (†). Ook werd hy tot *Augur* verkozen in de plaatze van CRASSUS (‡).

Onder het derde Consulschap van POMPEJUS was eene wet gemaakt, dat niemand, die *Consul* of *Prætor* was geweest, eerder, dan vyf jaaren na het eindigen zyner bedieninge, tot het bestuur van eenig Wingewest zoude bevoegd zyn. Tot vervulling der eerste vyf jaaren moesten de Gewestbestuuren by het lot verdeeld worden onder de *Oud-Consuls* en *Oud-Prætors*, die nog geen bewind buitenslands gevoerd hadden. CICERO, schoon hy veel liever te Rome gebleven ware, moest zich hieraan onderwerpen, en kreeg Cilicie tot zyn deel (§).

Hierop volgt, bl. 182, het *Zevende* Hoofdstuk, behelzende het verblyf en de verrichtingen van CICERO in het Gewest, dat zyner zorge was toevertrouwd, en zyn gedrag in den burgeroorlog tusschen POMPEJUS en CÆSAR, tot op den beslissenden veldslag van Pharsalie. De eersten vormen een der schitterendste tydperken van CICERO's leeven, niet zo zeer in hetgeene hy door de wapenen volvoerde, als door zyne burgerlyke bestuuringe. In den kryg zoude men juist niet veel verwachten van iemand, die zyn geheele leeven in den Raad en de Pleitzaal, of met het beoefenen der fraaie Letteren en der Wysgeerte, had doorgebracht. Maar geen Roomsch burger van eenig aanzien was in de oorlogskunde te eenemaal onbedreven, en CICERO toonde in Cillcie, dat de vermogens van zynen geest in staat waren om te eenemaal verschillende onderwerpen te bevatten. Doch boven alles onderscheidde hy zich door een onschuldig en eerlyk bestuur, vry van alle laagheid en baatzucht. Eenige regels zullen wy hier afschryven, tot een staaltjen, zo van zyne belangloosheid, als van des Schryvers wyze van voordraagen. „ Het was al„ tyd de gewoonte geweest," leezen wy bladz. 199, „ dat, wanneer eene [een] Landvoogd buiten 's Lands „ naar zyn Gewest ging, de Landen, welken hy door„ trok, alle de onkosten zyner reis moesten dragen. „ Maar CICERO had geen voet op vreemden grond ge„ zet, of hy verbood, dadelyk eenige onkosten hoe„ ge-

(*) Bl. 166 env. (†) Bl. 97, 102, 176. (‡) Bl. 153. (§) Bl. 180.

„ genaamd, het zy uit 's lands of byzondere casse
„ voor hem of zyn gezelschap te maken. Dit ver-
„ wekte in alle de steden van *Griekenland* eene groote
„ verwondering voor hem (*). In *Asia* deed hy het
„ zelfde, en dulde zelfs niet, dat zyne Officieren, het
„ geen de wet zelve hun toestond, aannamen, als
„ voeder en brandhout, noch iets anders dan enkele
„ herberging met vier bedden; het geen hy ook nog
„ vermydde, zoo dra het mogelyk was, hen verplig-
„ tende om in hunne tenten te verblyven. En door
„ zyn voorbeeld en gestadige vermaningen haalde hy
„ zyne Onderbevelhebbers en andere Officieren, zoo
„ volkomen tot omhelzing zyner bedoelingen over, *dat*
„ *zy allen*, zegt hy, *op eene wonderbare wyze met hem*
„ *zamenspanden in het betoonen van eene jaloersche be-*
„ *zorgdheid voor zyne eer.* (†)." In het algemeen wa-
ren de Roomsche Landvoogden zo gewoon aan het uit-
mergelen der Wingewesten, dat hunne knevelaaryen
naauwelyks meer als misdaadig beschouwd wierden. Van
de geenen, welken, na het afloopen van den tyd huns
bewinds, daarover in rechten werden betrokken, zag
men bykans niemand veroordeelen, dan die niet genoeg
had gestolen om zyne rechters te kunnen omkoopen.
In eenen der aangehaalde Brieven aan ATTICUS beschryft
CICERO den deerlyken staat, waartoe het Gewest, hem
toevertrouwd, gebragt was, wanneer hy 'er kwam. Dies
te grooteren lof verdienden en behaalden zyne belang-
looze braafheid en de onvermoeide poogingen, welke
hy aanwendde om een bykans in den grond bedorven
Landschap eenigzins te herstellen. Met vermaak zou-
den wy daarop stilstaan, indien wy niet te zeer aan
onze ruimte bepaald waren. Nu moeten wy den Lee-
zer tot het Werk zelve wyzen. Dit alleen zullen wy
zeggen, dat CICERO nooit in zyn leeven meer waare
grootheid van ziel vertoonde, dan terwyl hy als *Pro-
consul* in Asië was.

Het is bekend, dat CICERO, na vruchtloos zyn best gedaan te hebben om eene bemiddeling te bewerken, de zyde van POMPEJUS volgde, hoezeer ook CÆSAR poogde hem op zyne zyde te brengen, of tot het onzydig aanschouwen van den twist te beweegen. Men weet ook den uitslag van den kryg. POMPEJUS verbeurde, door

(*) *Ad Att.* V, 9, 10. (†) *Ibid.* 16, 17.

door zyne trotsheid en verkeerd beleid, al den roem, welken hy in zynen vroegeren leeftyd had verkregen, en CÆSAR toonde, en als Staatkundige, en als Veldheer, verre boven hem uit te munten, tot dat de Pharsalische slag de zaak tusschen hen besliste.

In het *Achtste* Hoofdstuk, dat met bladz. 338 begint, en den tyd bevat, die van den slag van Pharsalie tot op den dood van CÆSAR verliep, vinden wy CICERO in zeer verdrietige en ongelukkige omstandigheden. Huislyke ongenoegens kwelden hem het eene by het andere. De slechte huishouding en het ongemaklyke humeur van zyne Huisvrouw TERENTIA deeden hem, na een huwelyk van meer dan dertig jaaren, besluiten tot eene echtscheiding (*). Terwyl hy nog onzeker was, welke behandeling hy te verwachten had van den overwinnaar, moest hy ondervinden, dat zyn eigen Broeder, en deszelfs Zoon, om te gemaklyker hunnen vrede met CÆSAR te maaken, de schuld hunner aankleevinge aan de party van POMPEJUS op hem wierpen, en poogden hem, aan welken zy zo groote verplichting hadden, in ongenade te brengen. Deeze laster, want laster was het inderdaad, trof CICERO diep, en te meer, daar hy, ten zelfden tyde, alles deed, wat hy konde, om van CÆSAR genade voor QUINTUS te verwerven (†). De Recensent kan niet nalaaten hier het slot te plaatzen van eenen der *Brieven* van CICERO aan ATTICUS, alwaar hy, na van deeze behandeling, en van den ongelukkigen toestand zyner Dochter, gesproken te hebben, dus eindigt: „ Dit schreef ik op mynen geboortedag. Ach! „ dat myn Vader my op denzelven niet had opge„ nomen! of dat vervolgens myne Moeder geen ander „ kind had ter waereld gebragt! Myne traanen beletten „ my meer te schryven (‡).” Het huwelyk zyner geliefde Dochter met DOLABELLA was niet gelukkig, en werd gevolgd van eene echtscheidinge. Niet lang daarna stierf TULLIA, nog aan het huis van haaren gewezen Echtgenoot, in het kraambedde (§). Dit sloeg den geest des Vaders te eenemaal ter neder. Reeds te vooren geheel mismoedig over het verlies der algemeene Vryheid en van zyne eigene Waardigheid met dezelve, over het deerlyk omkomen van veelen zyner Vrien-

(*) Bl. 365. (†) Bl. 339 env. (‡) *Ad Att.* IX, 9.
(§) Bl. 405.

Vrienden, konde hy deeze ophooping van ramp niet verdraagen, maar gaf zich over aan eene droefheid, welke met reden buitenſpoorig mogt genoemd worden, indien de opeenſtapeling van wederwaardigheden, welke hem ten deezen tyde drukten, ons niet beval de ſmarten van het vaderlyke hart te eerbiedigen.

In dit zelfde tydperk ſchreef hy nogthans verſcheidene Werken, doch welker optelling ons te lang zoude ophouden (*): het is tyd, dat wy eindigen. Anders zouden wy nog gaarne eenige aanmerkingen mededeelen over hetgeen, bl. 344 env., gezegd wordt, raakende het character van POMPEJUS. Met reden mag men vraagen, of het gezegde van CICERO, dat hy denzelven kende „ als een eerlyk, achtbaar en waardig man," wel volkomen ſtrooke met hetgeen hy, op andere plaatzen, ſchryft aan zynen ATTICUS (†)? — Inderdaad, wie van beiden de overhand behield, CÆSAR of POMPEJUS, de Vryheid van Rome was verloren: maar POMPEJUS, en vooral zyne aanhangers, zouden, ten opzichte van byzondere perſoonen, hunne overwinning met veel meer wreedheden bezoedeld hebben dan CÆSAR, die, het zy dan uit waare of geveinsde grootmoedigheid, door zachtheid poogde de harten met zyne dwingelandye te bevredigen, daar de regeering van de andere party een volmaakt ſchrikbewind zoude geweest zyn.

CICERO werd in het byzonder door CÆSAR behandeld met alle blyken van achtinge. Hy verdedigde by denzelven Q. LIGARIUS, en DEJOTARUS, den Vorst van *Gallo-Græcia*, of *Galatie*, die beiden de party van POMPEJUS hadden getrokken, terwyl de laatstgemelde nog daarboven, door zynen eigenen Kleinzoon, beſchuldigd wierd van eenen aanſlag tegen CÆSAR's leeven. Voor den eerſten verwierf hy vergiffenis, — voor den anderen, wiens ondergang reeds beſloten was, ten minſten uitſtel, tot dat de zaak nader zoude onderzocht zyn (‡). — Onder de heftigſte tegenſtanders van CÆSAR was geweest M. MARCELLUS. Deeze had, na de nederlaag van POMPEJUS, zich na *Mitylene* begeven, en daar ſtil geleefd in

(*) Bl. 361, 363, 380, 385, 432, 434, 436, 437.
(†) *Ad Att.* IX, 9, 10. *Hoc turpe Cnaeus noster biennio ante cogitavit, ita Sullaturit, et proſcripturis diu.* X, 14.
(‡) Bl. 395, 450.

in wysgeerige afzondering. CÆSAR verleende denzelven, op voorspraak van den Raad, vergiffenis, en vryheid om weder na Rome te keeren. Dit grootmoedig gedrag bewoog CICERO om aan CÆSAR daarvoor eene dankzegging te doên, waarin hy eene menigte van fraaie dingen tot lof van CÆSAR zeide, welke sommigen aanleiding hebben gegeven om hem van onoprechtheid te beschuldigen. Dan hieromtrent wordt hy door MIDDLETON (*) zeer wel verdedigd. Ondertusschen heeft de Recensent, met eenige verwonderinge, gezien, dat de Heer ZILLESEN de Redenvoering *pro* M. MARCELLO, welke wy nog hebben, op het voetspoor van den Heer WOLFF, houdt voor *een ondergeschoven Stuk van den een of anderen Declamateur* (†). Hy kent het Stuk van den Heer WOLFF niet, en kan dus de redenen, door denzelven, voor zyn gevoelen, bygebracht, niet beoordeelen. Maar dat CICERO by de gemelde gelegenheid eene dankzeggende Redenvoering tot CÆSAR gehouden hebbe, is buiten tegenspraak, en het tot ons gekomen Stuk behelst niets, zo veel wy zien, hetgeen of CICERO's Character, of deszelfs Welspreekendheid onwaardig zoude zyn, of niet strooken met de omstandigheden der tyden. De Declamateur van den Heer WOLFF moet een recht bekwaam kaerel zyn geweest, en doet ons denken om de verbeeldingen van den Jesuït HARDUINUS, dat de Grieksche en Latynsche Classische Schryvers niets anders waren dan Monniken-voortbrengsels van de Middel-eeuwen; waarop eenmaal iemand niet onaartig aanmerkte, dat hy gaarne met Broeder CICERO, Broeder VIRGILIUS en Broeder HORATIUS zoude hebben omgegaan.

Ons bericht is reeds te wyd uitgeloopen om over de Vertaaling van dit Tweede Deel iets aan te merken, schoon het ons aan overvloedige stof daartoe niet zoude ontbreeken. Dit alleen zullen wy zeggen, dat dezelve volkomen beantwoordt aan die van het Eerste. Het doet ons waarlyk leed te zien, dat een Werk van zo veel aanbelang, en in het oorspronglyke zo schoon uitgevoerd, in de Vertaaling zo ongelukkiglyk wordt behandeld.

(*) Bl. 389. (†) Bl. 336. *aant.*

Al-

Algemeene Wereldlyke Geschiednis, van het begin der Schepping, tot het einde der Agttiende Eeuw; benevens een Overzicht van de Geschiednis der Letterkunde; beiden in Tydreekenkundige Tafelen. Bewerkt naar de Tabellen van den Heere G. G. BREDOW. *Te Amsteldam, by* M. Schalekamp, 1804. *In gr. Folio.*

De overplantingen van *Hoogduitsche* vrugtboomen, in het vak der Geleerdheid en Letteren, in onzen landgrond zyn veelvuldig; alle slaagen zy op verre na niet even gelukkig; niet weinige lyden byster veel by die overbrenging; doch ook zyn 'er, die verbeteren: dit laatste mogen wy zeggen van de *Tydreekenkundige Tafelen*, welke wy thans aankundigen, waarmede, onzes inziens, den jeugdigen Onderzoeker, in het belangrykt en zo gezogt vak der Geschiedkunde, geen geringe dienst gedaan wordt.

Immers de Vervaardigers deezer Tafelen hebben den *Duitschen* Heer BREDOW, in diens Tydrekening, en in de verdeeling van de Tydperken der Geschiedenis, volmaaktlyk gevolgd. Dan, naardien hy, door eene te groote beknoptheid van zyn ontwerp, meest alle gebeurtenissen slegts met een enkel woord aanstipte, en geene zigtbaare verdeeling van jaaren hadt in acht genomen, waardoor de gelyktydige voorvallen by byzondere Volken naast elkander kunnen gevonden worden, oordeelde men het bevorderlyker aan het doel deezes arbeids, liever het Werk een weinig meer uit te breiden, en niet alleen, in onderscheidbaare vakken, alle jaaren, welke in de Geschiedkunde eenige gebeurtenissen hebben opgeleverd, naauwkeurig uit te merken, maar ook hier en daar de aantekeningen een weinig breedvoeriger te maaken. De arbeid, hier aan besteed, maakt dit Werk meer dan eene enkele Vertaaling; en treft men 'er aantekeningen in aan, die in het *Hoogduitsche* Werk niet gevonden worden.

Zo is ook de eerste Tafel, vervattende het Tydperk van het Jaar 3984 tot 2000 vóór CHRISTUS, geheel de arbeid der Vervaardigeren deezer Uitgave. De Heer BREDOW hadt hetzelve wel aangeweezen, maar in zyne Tafelen niet uitgewerkt.

Om de aanschaffing deezes Werks, voornaamlyk ten ge-

gebruike der Jeugd ingericht, gemaklyker te maaken; geschiedt de Uitgave by Afleveringen. De Aflevering, die thans voor ons ligt, behelst, behalven een *Overzigt der algemeene Wereldlyke Geschiedenis*, of Plan des geheelen Werks, in 17 Bladen, *Vyf Tydperken*, in deezer voege verdeeld: I. TYDPERK. Vroegste bescheiden van de Wereld, uit de *Mosaïsche* Geschiedenis, tot de eerste Narigten van de vestiging der Ryken; van 3984 tot 2000 vóór CHRISTUS. — II. TYDPERK. *Assyrisch-Babylonische* Monarchy — Bloei van *Egypten* en *Phœnicien* — verdichte Geschiedenis der Afstammelingen van *Hellen* — Bouw van Rome; van 2000 tot 555. — III. TYDPERK. *Persische* Monarchy — voornaamste Bloei van *Griekenland* — aangroeijende Magt der *Romeinen*; van 555 tot 333. — IV. TYDPERK. *Macedonische* Monarchy — Verval van *Griekenland* — *Rome* verkrygt de Heerschappy, byna over de geheele Wereld, maar verliest haare Vryheid; van 333 tot 30. — V. TYDPERK. Het uitgebreid *Roomsche* Ryk — verbryzeld door de groote Volksverhuizing; van 30 vóór CHRISTUS tot 476 naa CHRISTUS.

Naar gelange de Tydperken meer stofs verschaffen, zyn de Tafelen, daar toe behoorende, als *Vervolgen* opgegeeven. De Afleveringen, die ten hoogsten drie in getal zullen zyn, zullen voorts de Vyf andere Tydperken, waarin het geheele Werk afgedeeld is, bevatten. Wy willen onze Leezers hier opgeeven, wat de hoofdinhoud is van de nog te wagtene Tydperken. — VI. TYDPERK. Groote *Frankische* Monarchy — Veroveringen der *Arabieren*; van 476 tot 888. — VII. TYDPERK. *Middeneeuw.* Magt der *Pausen* — Kruistogten — Bloei van *Opper-Italien* — Vermeesteringen der *Turken*; van 888 tot 1453. — VIII. TYDPERK. Herleeving der Weetenschappen — groote Ontdekkingen van nieuwe Landen — Hervorming in den Godsdienst — *Spaansch-Oostenrykſche* Oppermagt in *Europa*; van 1453 tot 1648 — IX. TYDPERK. *Fransche* Oppermagt in *Europa*; van 1648 tot 1721. — X. TYDPERK. Evenwigt der vyf eerste Staaten van *Europa* — Omwenteling in *Frankryk*; van 1721 tot 1800.

In afzonderlyke Tafelen, op het voetspoor van den Heer BREDOW hier bygevoegd, vindt men de Letterkundige Geschiedenis, welke zich in drie Hoofddeelen laat splitzen, — in die der *Oude Wereld* — der *Middeneeuwen* — en van de laatste *Driehonderd Jaaren*.

Te

Te deezer Afgifte krygen wy in handen vier Tafelen, die de *Oude Letterkunde* van *Jooden*, *Grieken* en *Romeinen* bevatten, en tot het 400ste Jaar nâa CHRISTUS loopen.

Genieten de Vervaardigers het geluk van de noodige aanmoediging te vinden, dan zullen de Afleveringen van een en ander spoedig volgen, daar zy genoegzaam afgewerkt liggen; en, terwyl de oorspronglyke Schryver, vooral met betrekking tot onze Vaderlandsche Geschiedenis en Letterkunde, zeer kort is, belooven zy, zo veel de ruimte der Colommen toelaat, de aantekening ook daarvan te zullen uitbreiden.

Wy wenschen, dat de aanmoediging groot moge weezen, en aan de verdiensten des arbeids beantwoorden. Onze Leezers begrypen, dat dit Werk voor geen uittrekzel geschikt is, en dat wy veel min eene Tafel ten voorbeelde kunnen ophangen. — Eenige aanmerkingen kunnen 'er vallen op de keuze van het meer of min gewigtige, in byzondere Tydvakken opgegeeven. Dan dit hangt af van het oordeel der Vervaardigeren van zulk een Werk: bezwaarlyk, of liever onmogelyk, zou men in die beoordeeling eene alzins volkomene gelykheid aantreffen. — Zo valt het in de Letterkundige Tafelen, uit hoofde van het klein bestek, bezwaarlyk, eenige voldoende omschryvingen of aanduidingen te geeven, en moet men zich met een enkel woord vergenoegen, voor welk woord een ander misschien een van gunstiger of ongunstiger betekenis zou geplaatst hebben. Dit zyn zaaken, onafscheidelyk aan den aart eens zodanigen Werks verknogt.

De uitgegeevene *Tafelen* zyn keurig gedrukt; de ingesloopene zinstoorende taal- en druk-fouten worden aangeweezen; dezelve zyn wel niet talryk voor een Werk van deezen aart, maar zy verdienen, althans veele, in het Werk zelve onmiddelyk met de pen verbeterd te worden.

Disputatio Historico-Critica de M. TULLIO TIRONE, M. T. CICERONIS Liberto, quam, præside D. J. VAN LENNEP V. CL. &c. &c. ad publicam disceptationem proponit J. C. D'ENGELBRONNER, Amst. Bat. Amstelodami, apud *P. den Hengst et Fil.* In 4to. 84 pp. f. m.

Zeer nuttig kwamen ons altyd voor deeze en dergelyke oefeningen, waarin Jongelieden, zonder eenig bepaald oogmerk van tot de waardigheid van Meester in de Rechten enz. bevorderd te worden, toch de bewyzen hunner studien aan den dag lagen. Den Hoogleeraaren WYTTENBACH, CRAS, en den verdienstelyken VAN LENNEP, moeten wy dank weeten, dat zy steeds met yver zulke nuttige oefeningen hier ter Stede hebben aangemoedigd. Aan hun zyn wy de uitmuntende Vertoogen van eenen NIEUWLAND, SCHOLTEN en zo veele volgenden verschuldigd. Ook nu weder levert ons de jeugdige JO. CORN. D'ENGELBRONNER, op dezelfde wyze, eene proeve zyner vorderingen, in deeze zyne Verhandeling over M. TULLIUS TIRO, den Vrygelatenen van M. TULLIUS CICERO; welke Verhandeling door hem, onder voorzitting van den Hoogleeraar D. J. VAN LENNEP, op den 14 May 1804, in het Amsterdamsch Athenaeum, openlyk is verdedigd.

Alles, wat den grooten, den braaven CICERO betreft, is van belang voor den minnaar der oude Letterkunde. TIRO, eerst zyn Slaaf, daarna zyn Vrygelaten, zyn Vertrouweling, zyn Vriend, aan wien zo veele zyner Brieven gericht zyn, kan dus den vereerder van CICERO's Schriften niet onverschillig zyn; waarom wy met genoegen gezien hebben, dat deeze TIRO eens afzonderlyk de aandacht eenes jeugdigen beoefenaars der oude Letterkunde tot zich getrokken heeft.

Dit onderwerp is loffelyk behandeld in drie Deelen. Het eerste, *over het Leeven en de Verrichtingen van* TIRO handelende, is verdeeld in de volgende vier Hoofdstukken: 1. Over de Naamen van TIRO. 2. Over het Vaderland en den juisten Leeftyd van TIRO. 3. Over het Leven van TIRO, en de Brieven van M. TULLIUS CICERO en anderen, aan hem gericht. 4. Over de Vriendschap van TIRO en CICERO, welke men niet te onbedacht moet belasteren. — Het tweede gedeelte, ten opschrift hebbende, *over de Kunde, Schriften en Uitvindingen van* TIRO, is verdeeld in de volgende Hoofdstukken: 1. Over de vlyt van TIRO in het verzamelen en uitgeeven van zyns Beschermvriends Schriften. 2. Over de Boeken, door TIRO geschreven. 3. Over de Boeken, aan TIRO verkeerdelyk toegeschreven. 4. Over TIRO, als uitvinder van zekere Tekens. 5. Over de verzamelingen van Tekens, op

naam van TIRO bekend. — Het derde gedeelte handelt kortelyk *over andere* TIRO's.

Deeze Verhandeling verstrekt derzelver Schryver tot roem. Alles is nauwkeurig, in goed Latyn, en met onvermoeiden arbeid behandeld. Wy zullen ons des hier van eenige geringe aanmerkingen onthouden, en wenschen ernstig, dat de verdienstelyke Jongeling verder door meerdere oefening zich zal bevlytigen, de nederigheid steeds voor oogen houden, en zich blyven waardig maaken de achting van alle verstandige beminnaars der oude Letterkunde.

Dan, strekt deeze proeve tot roem voor den Jongeling zelven, zy vereert niet minder zynen Leermeester D. J. VAN LENNEP, eenen Man, wien smaak, bevalligheid en kunde steeds verzellen, en die, zo in openlyk als afzonderlyk onderwys, door liefde tot de Grieksche en Latynsche Letteren aangespoord, met de meeste vlyt werkzaam is voor zyne Leerlingen.

Achter deeze Verhandeling is een niet onverdienstelyk Gedicht van den Student VAN ABKENEN, by deeze gelegenheid vervaardigd.

Levensschets van SIMON STYL, *door* JACOBUS SCHELTEMA. *Gevolgd van twee Lykzangen. Te Amsterdam, by* J. ten Brink, Gerritsz., 1804. *In gr. 8vo. 36 bl.*

Naauwlyks was het overlyden van den veelweetenden, werkzaamen en schranderen Heere SIMON STYL ter onzer kennisse gekomen, of wy voedden het heimelyk verlangen, dat iemant, voor de taak berekend, den waardigen Man zynen Landgenooten nader mogt doen bekend worden — den Man, die, uitgezonderd de weinige jaaren, geduurende welke hy de Staatkundige loopbaan, zyns ondanks, bewandelde, het meerendeel zyns drie-en-zeventigjaarigen leeftyds in het stille boekvertrek, of in eenen niet zeer talryken kring van gemeenzaame vrienden, sleet. Met blydschap ontvingen wy daarom deeze *Levensschets*, die, ondanks haare beknoptheid, nogthans uitgebreidheids genoeg bezit, om STYL te leeren kennen in zyne onderscheidene hoedanigheden van *Geneesheer*, *Taalkundige*, *Dichter*, *Tekenaar*, *Tooneelspeler*, *Wiskundige*, *Geschiedschryver*, *Wysgeer* en *Kunstkenner*, en wel in die allen niet tot eene middelmaatige hoogte gevorderd, maar tot eenen graad van verhevenheid, die hem in bykans elk derzelven boven veelen deedt uitmunten. Dank, derhalven, zal de Heer SCHELTEMA by veelen behaald, en by hen den wensch hebben doen gebooren worden, dat de wenk in het Voorberigt van dankbaarheid moge agtervolgd worden. „ Deeze Schets (zoo schryft hy) is mis„ schien de voorlooper van eene breedvoerige en volledige „ Le-

„ Levensbefchryving, en, zo wy hoopen, van eene vereenigde en naauwkeurige Uitgaaf van *alle* Letter- en Dichtkundige Werken van den Overleedenen." Van de onuitgegeevene Dichtstukken, van welke 'er, onder 's waardigen Mans naagelaatene papieren, een goede voorraad voorhanden is, levert de Heer SCHELTEMA hier ter proeve eenen *Lierzang op de Onsterflykheid der Ziele*, vol wysgeerige en dichterlyke gedagten. Ziet hier het flot.

Myn Ziel! schoon ik u niet volkomen ken,
'k Besef dat ik in u ondeelbaar ben.
't Wil me alles van die waarheid overtuigen,
Dat gy, hoe naauw aan zenuwdraên verknocht,
Geen werktuig zyt, noch stoffelyk gewrocht.
Dus zyt gy meer dan alles wat uwe oogen
Ontdekken in 't azuuren praalgewelf,
Ja nader aan 't Oneindig Wezen zelf,
Omdat gy denkt, en dankt het Alvermogen.
Zo gy die gaaf uit lafheid nooit verzaakt,
Juich! juich! uw heil is eeuwig en volmaakt.

Schamele Proeven van edele Pogingen. Te Leyden, by Haak en Comp. 1804. *In gr. 8vo. 136 bl.*

Schamele Proeven! wat is dat nu weêr? — ô! Ja, wy gelooven de reden dezer vreemde aankondiging te raaden. Niets is zo moeilyk als een' naam of tytel aan een Boek te geeven, die hetzelve van duizende andere van dezelfde foort onderfcheiden kan: het is dus, hoe vreemd het ook fchynen moge, zo geheel onbegryplyk niet, waarom men dit Werkjen onder den tytel van *Schamele Proeven van edele Pogingen* het licht heeft doen zien. Wy zyn reeds zo zeer overlaaden van in alle deelen, zo in gedachten als uitvoering, elkander gelyke Dichtbundels, dat 'er geene keus tot eenigen, den aandacht opwekkenden, tytel meer overfchiet. Men heeft die opwekking dus hier in het *contrast* gezogt; en daar de Leezers en Liefhebbers der Dichtkunst, van een Gezelfchap Dichters, dat de vruchten van deszelfs dichterlyken arbeid door den druk befluit gemeen te maaken, *ryke uitwerkfelen van fcherpzinnige vindingen* verwagt, heeft men zeekerlyk gemeend hen met *fchamele Proeven van edele Pogingen* aangenaam te zullen verrasfchen.

Maar, zou men toch weder aan den anderen kant kunnen denken, waarom toch den zeer grooten voorraad, zo wel van oude als laatere, *ryke* Proeven nog vermeerderd met deze *fchamele?* Deze vraag wordt ons, terftond na het omflaan van den tytel, door de Dichters zelven beandwoord,

met *dezen of genen, die in 't voorbygaan zyn oog op den tytel dezer verzameling laat vallen*, en omtrend dezelfde vraag mogt doen, te berichten, dat de Uitgeevers *daardoor gelegenheid hopen te erlangen, om in 't vervolg zich van die gebreken te onthouden, welke(n) zy zouden gewaar worden, dat men 'er in gevonden had.*

De voornaame reden tot de uitgave dezer Gedichten enz. is dus om te verneemen, welke *gebreken* men 'er in vindt, ten einde dezelven in het vervolg te kunnen vermyden. Daar nu de edelheid der poogingen van een Boekbeoordeelaar altyd bestaat, of ten minsten moet bestaan, om de schoonheden, in den arbeid der Schryveren, wier Werken hy ter beoordeeling ontfangt, *ter aanmoediging*, en de gebreken, die hy in dezelven ontdekt, *ter vermyding voor het vervolg*, aan te wyzen, zullen de Dichters en Schryvers dezer Proeven althands zeeker in de eerste plaats van denzelven de door hen verlangde aanwyzing verwachten.

Maar, daar zy zelven deze Proeven als *schamele* opgegeven, blyft het ons nog duister, of zy begeeren te weeten, of het ons voorkome, dat zy aan dezen tytel voldoen, dat is, *schamel genoeg* zyn om denzelven met nadruk te kunnen draagen, en dus verlangen te verneemen, *of 'er ook somtyds*, tegen hunne meening, eenige *ryke, of ten minsten middenmaatige*, onder mogten voorkomen, *ten einde* dat gebrek aan schamelheid in het vervolg te verbeteren; of dat ze zich voorstellen, dat 'er mogelyk, in de dichtkundige gedachten en uitwerking, nog een rang van behoefte plaats hebbe, welke *beneden* de *schamelheid* geplaatst moet worden, en dus verlangen, dat men hun die plaatsen zal aanwyzen, welke tot dezen *hoogst behoeftigen* staat van geest en kunst betrokken kunnen worden, ten einde in het vervolg de schamelheid meer algemeen te kunnen bereiken.

Zo de eerst aangevoerde gissing met hunne waare meening overeenkome, moeten wy hun andwoorden, dat deze Proeven, naar onze meening, over het geheel, *niet schamel genoeg* zyn, om, by uitzondering, dien naam te draagen; en hiermede meenen wy ook tevens aan de andere mogelyke bedoeling hunner verwachting beandwoord te hebben; immers, daar wy meenen dat ze te ryk zyn om in schamelheid aan derzelver tytel te voldoen, volgt daaruit ook van zelve, dat wy 'er geene in gevonden hebben, die men nog *beneden* den rang van schamele gedichten zou kunnen plaatzen.

Evenwel, 'er zouden nog andere gronden kunnen zyn, waarop de Dichters deze hunne Proeven met dien, aan de voortbrengselen van het ryke dichterlyke vernuft, zo onwelvoegenden naam bestempeld konden hebben; en deze zyn, of *te verre getrokkene nederigheid*, of *verborgen hoogmoed.*

Dat

De eerste dier gronden kunnen wy niet onderstellen by dezelven plaats gehad te hebben; alzo die met de uitgave regtstreeks zoude stryden; wyl zy, die zo nederig zyn om hunne vlytig bearbeide en zeer beschaafde Geestvruchten *schamele Proeven* te noemen, uit dat zelfde beginsel van te ver getrokkene nederigheid, de geheele uitgave wel gestaakt zouden hebben. En de Uitgeevers van verborgen hoogmoed te beschuldigen, even alsof zy, door het voorkomen van schamele Dichters, hunne Leezers wilden misleiden, en hen noodzaaken uit te roepen: *nu! als dat waarlyk schamele Proeven zyn, hoe zullen de ryke 'er dan moeten uitzien!* zy mede verre van ons; daar wy zo eene onedelmoedige handelwyze, en die al den arbeid der Nederlandsche Dichters, die hunne Werken juist niet als *schamel* hebben aangekondigd, zo zeer vernedert, niet met *edele poogingen*, waarvan dit schamele proeven heeten, kunnen overeenbrengen.

Wy zyn dus indedaad verlegen met de waare meening des tytels, en weeten volstrekt niet, wat de Uitgeevers met denzelven bedoelen; even zo verlegen, als wy zouden zyn, byaldien ons gevraagd wierd, of *onrype vruchten van fyne vruchtboomen* den smaak kunnen streelen, en voor de gezondheid des lighaams onschadelyk zyn? — Dus, zo wy iets moeten andwoorden, kan het alleen zyn, dat wy de Uitgeevers raaden, in het vervolg, een' meer met den aart huns Werks overeenkomstigen Tytel uit te denken; of, zo ze in gemoede verzeekerd zyn, dat deze Proeven waarlyk schamel zyn, juist die *schamelheid* als derzelver hoofdgebrek aan te zien en in het vervolg te vermyden: want noch Goden noch menschen, noch zelfs (*hyperbolicoos*) de toonbanken der Boekverkoopers vergunnen de Dichters in hunne *kunst* (*allegorice* en *metaphorice*) schamel te zyn;

. . . . . . mediocribus esse Poetis
Non Di, non homines, non concessere Columnæ (*):

want, zegt HORATIUS met recht,

Onthoud u van een spel, dat gy niet speelen kunt (†);

en hy oordeelt, dat *de vlyt zonder eene* RYKE DICHTADER *niets vermag* (‡). Een dichtader moet dus *ryk* en niet *schamel* zyn, zal ze ten genoegen der Kunstkenneren vloeijen. Weg dan voordaan met de *waare*, maar ook tevens met de verdichte *schamelheid!* — en laat ons, na door het ongepaste uithangbord lang vóór dezen winkel opgehouden te zyn, eens met

(*) HORATIUS *Art. Poetica* vers. 372.
(†) Ibidem. *Ludere qui nescit* &c. v. 379.
(‡) Ibidem. *Ego nec studium sine* DIVITE *vena*
. . . . . . quid possit, video.

met een vluchtig oog overzien, wat 'er ons van binnen wordt aangeboden.

Wy ontmoeten dan in de eerste plaats een Prosa-stuk, 't welk wy als eene Proeve van Redeneerkunde of *Rhetorica* meenen te moeten aanmerken, als zynde een *Historisch Tafereel van den dood van* VIRGINIA, wier geval met heuren Vader en den Gemeensman APPIUS CLAUDIUS te zeer bekend is, om hier niet eerder uit hoofde van den Styl, waarin het verhaald wordt, dan met oogmerk om eene by de Geschiedschryvers schaarsch te vindene Anecdote voor te draagen, geplaatst te zyn. Aan dit stuk zoude, met betrekking tot eenen redeneerkundigen schryfstyl, de eigenschap van *onnaauwkeurigheid* zo wel als die van *schamelheid* of *armoede van uitdrukking*, kunnen toegekend worden, daar wy bereids op bladz. 2. het woord *doel*, in zeven op elkander volgende regels, driemaal, en het woordjen *was*, op bladz. 3, *in elf* volgende regelen, niet minder dan vyfmaalen herhaald vinden, enz. Voor deze soort van woorden-*tautologie* zouden wy dus den Schryver van dit stuk voor het vervolg moeten waarschuuwen, als ook om zo veele Allegoriën, als hier in dit kleine stukjen op elkander gestapeld zyn, voordaan in zo een eng bestek niet meer te bezigen. De *Slagers-tafel* had ook beter *Slachters-bank* genoemd geweest. — Het hier op volgende Dichtstukjen, *by het eindigen des Jaars*, in eene Anacreontische versmaat zonder rym, is, naar onze gedachten, fraai. — Het Dichtstuk, *de Brave*, is een goed vers; doch het komt ons voor, dat het onderwerp, in minder dan 200 dichtregelen, veel beknopter en krachtiger behandeld had kunnen worden. — Het dertienmaal herhaald woordjen *daar*, in het vers, betyteld *op de Vriendschap*, zoude eenigzins naar schamelheid in woorden zweemen, indien het, dieper ingezien, niet eerder door den Dichter, doch naar onze meening verkeerdelyk, als een sieraad, by voorkeur, om den nadruk of *emphasis* te versterken, gebezigd scheen. — In het Prosa-stukjen, *Liefde voor het Vaderland* geheeten, wordt ons by verzinning (of drukfeil) verhaald, dat *Agamemnon naar de roemrugtige muren van Milene* (*Mycene*) *ylde*; anders wordt ons in dit stukjen niets nieuws geleerd. — In een volgend Dichtstuk kyft LEONIDAS ter loops een Couplet of vyf tegen XERXES; doch daar is 't mee over, en hy verdwynt. — Het vers, *de Onbestendigheid*, hadde, zonder op Neêrlands Zangberg gemist te worden, wel ongedrukt kunnen blyven; schoon by deszelfs aanvang *het groote Heelal* zeer naauwkeurig tot in de *kleinste* deelen

Met berg en bosch en dal,
En boom en plantgewas,
En 't groen verrukkend gras,
En 't huppelende vee,
En de ongemeten zee,

beschreeven, en in ongeveer 176 dergelyke regeltjes betoogd wordt, dat de ondeugd van den mensch de *onbestendigheid der dingen*, in het algemeen, ten gevolge gehad heeft: terwyl tusschen beiden de dwaaze sterveling in den Gierigaart bestraft en hem bericht wordt, dat *de zon van zyn Fortuin blyft achter bosch en duin*; en zy, die gaarne Koning zouden willen zyn, of wier *diep bedorven smaak* door een *diamanten kroon* en een *konings troon* getroffen wordt, en die, om hunne gouddorst te voldoen, geen *gevaar* by *vreemd'ling* of *barbaar* ontzien, gewaarschuuwd worden, dat ze alle in den dood gelyk zullen zyn; waarna de Dichter zich by spraakwending tot het Vaderland keert, en hetzelve toeroept:

't Is onbestendigheid
Die u ten afgrond leidt.

Hier schynt de Dichter meer de *onbestendigheid van denkwyze* der Nederlanders, dan de *onbestendigheid der dingen*, als oorzaak der rampen van het Vaderland, te beschuldigen; wyl het ook aan de onbestendigheid der lotgevallen juist deszelfs grootheid te danken gehad heeft. Eindelyk leidt de versmaat en het rym, dat op het woord *sterveling rechtsgeding* vordert, dit vers, dat met *de Schepping* begonnen is, tot aan *het jongste Gericht*, waar de Dichter, als nu niet wel verder kunnende, zich genoodzaakt ziet, weder met het eerste denkbeeld van een *Eden* te eindigen, en dus op deze wyze zynen arbeid te *vereeuwigen*, door het einde weder onmiddelyk aan den aanvang te verbinden. — Het vertaalingjen van de XLVII Ode van *Anacreon*, beginnende Φιλω γεροντα τερπνον, heeft dat met alle vertaalingen van dergelyke stukjens gemeen, dat ze doorgaands, het geen men in 't oorspronglyke meest acht, naamentlyk de zoetvloeijendheid der Grieksche taal, moeten ontbeeren. — Het *ideaal*, dat ons het volgend Dichtstuk van *ware Grootheid* schetst, komt ons voor, door geen sterveling bereikbaar te zyn.. — De *Herdervertelling*, *Philetas en Melinde* betyteld, levert eene proeve op, om iets, dat met weinig woorden gezegd zou kunnen worden, met een langen omhaal van veele sierlyke woorden te verhaalen. — *Emilia*, een rymloos stukjen, geeft een nuttige les tegen het valsche sentimenteele. — *Albert en Agnes* is eene goede, doch, onzes bedunkens, al te lang uitgerekte Romance. — Onder de overige, in den gewoonen middenmaatigen styl opgestelde, stukjens, komt nog voor een stuk van 15 Coupletten over *de Onsterflykheid*, waarin veel goeds, maar ook veel gebrekigs gevonden wordt. Doch de plaats ons niet toelaatende hierover verder uit te weiden, moeten wy onze beoordeeling dezer *schamele Proeven* hiermede besluiten.

HUGO DE GROOT, *Tooneelspel. In vier Bedryven. Naar het Hoogduitsch*, *van* A. VON KOTZEBUE. *Te Amsterdam, by* de Wed. J. Döll, 1804. *In 8vo.* 108 *bladz.*

Schilders en Dichters, zegt HORATIUS, *hebben een gelyk voorrecht*, bestaande in de schoonheeden, welke in de Natuur hier en elders verspreid gevonden worden, in één voorwerp te vereenigen; maar, zo dra ze *een Vischstaart aan het lighaam eener schoone Vrouw hechten*, lagchen HORATIUS en de *Pisonen*, *à gorge deployé*; en zo zouden wy ook hier moeten lagchen, indien een ernstiger gevoel, zo wel voor de verdiensten van VON KOTZEBUE, als voor den onsterffelyken roem van onzen Vaderlander HUGO DE GROOT, ons niet met verbaazing de weelderige afdwaalingen van het onbeschoeid vernuft deed aanstaaren, nu de, anders door ons zeer geachte KOTZEBUE, de Man, wiens dramatische vinding indedaad, in veele opzichten, bewonderenswaardig is, hier onzen uitmuntenden Landgenoot, den éénigen HUGO GROTIUS, wiens geschiedenis en character, by geluk, door geheel Europa bekend zyn, zo geheel verkeerd en verminkt voorstelt, dat de Nederduitsche Vertaaler, naar onze gedachten, een zeldzaam begrip van dien grooten Man, of van den smaak zyner Landgenooten, moet maaken, om zich te kunnen inbeelden, dat dit Stuk, hoe zeer ook anders voor een oppervlakkigen Tooneelbeschouwer niet onbehaaglyk, in ons Land eenigen opgang kan maaken. Wie, die slegts eenigzins 's Mans Geschiedenis kent, (en welk beschaafd opgevoed Nederlander zou die, zo wel voor de Letteren als voor 's Lands Historie, zo belangryke Geschiedenis niet kennen!) zoude, zonder met de *Pisonen* te lagchen, den Vischstaart, die hier aan dit schoone Vrouwen-lighaam gehecht is, kunnen zien?

DE GROOT, die by zyne vlucht naauwlyks 38 jaaren bereikt had, is hier een Grysaartt; zyn Dochtertjen van 9 jaaren, een huuwbaar meisjen. Hy heeft een' Zoon, *Felix* genoemd, die hem, in de kleeding van een' Visscher vermomd, tracht te redden. Men laat hem in eene mand van het Kasteel *Loevestein* afzakken; eene vinding, welke KOTZEBUE uit de Geschiedenis van DAVID of PAULUS, of mogelyk uit den Roman van DON CLARAZEL DE GONTARNOS, schynt ontleend te hebben: terwyl het Slot *Loevestein* ook geheel Poëtisch, en niet zo als het waarlyk is, maar zo als de Dichter het tot zyn oogmerk noodig heeft, beschreeven wordt. Doch zyne vlucht wordt ontdekt. De Commandeur van het Kasteel, welke eigentlyk JACOB VAN PROUNINK, bygenaamd DEVENTER, geheeten was, moet hier, ik weet niet waarom! den Duitschen naam van *Gasweiler* draagen. 'Er is ook nog een Voedsterzoon van HUGO, als Lieutenant der

be-

bezetting, ingewerkt. DE GROOT vlucht daarop nog daarenboven in de Boekenkist, — doch keert terug, wyl hy verneemt, dat zyn Voedsterzoon om zyn ontvluchten in gevaar des levens geraakt is, — verzoent zich met MAURITS, — *risum teneatis Amici!* — Wy zouden lagchen, zo dit deerlyk verkladden van zulk een schoon onderwerp ons niet te zeer moeide.

Hoe veel schoons ware 'er niet, met KOTZEBUE's genie, uit dit onderwerp, door alleenlyk by de waarheid te blyven, te trekken geweest! Welk een treffend gebruik voor het Tooneel had men hier kunnen maaken van het *wonderbaare*, door 'er een', in andere Stukken dikwyls verdichten, hier door de waarheid zelve aan de hand gegeevenen Droom van DE GROOT's Dochter in te laaten vloeijen! Welk eene verscheidenheid en contrast van Character en Zeden hadde men hier niet, door het ten Tooneele voeren van de, in de Geschiedenis zelve als eene der Hoofdpersonagien der daad voorkomende, Dienstmaagd, ELSJE VAN HOUWENING, kunnen voorstellen; en hoe zeer sterk zouden, wanneer ze tooneelmaatig en tevens naar waarheid behandeld waren, de Characters van DE GROOT's Huisvrouw, van den Commandeur DEVENTER en zyne Huisvrouw, van DE GROOT's Dienaar WILLEM VAN DE VELDE, die hy geduurende zyn verblyf op *Loevestein* in de Rechten onderwees, en welke in dit harsfenschimmig Stuk geheel vergeeten is, niet hebben kunnen werken! Welke leevendige tooneelen zoude men, door die verscheidenheid van Characters, zo wel in DE GROOT's vertrek, als buiten hetzelve onder de Soldaaten enz., ter verleevendiging, zonder der waarheid te zeer te beledigen, (en tot zo verre mag ook de Episodische byverdichting slegts gaan) hebben kunnen bybrengen! — daar men hier, in tegendeel, geheel verdichte Characters, verdichte Persoonen, verdichte Daaden opeenhoopt, welke allen, uit hoofde van derzelver gemaaktheid en onnatuurlykheid, terstond in 't oog vallen. Met recht zegt BOILEAU:

Le Faux est toujours fade, ennuieux, languissant;
Mais la Nature est vraye, et d'abord on la sent (*).

„ Ja maar! als men zó de dramatische kunststukken der meeste Dichters beschouwt, zal men ze alle van de waarheid zien afwyken; ja zelfs dan, wanneer ze die anders wel konden behouden. *De meeste Fransche...*" Ja nu! dat is wel! wat gaan ons

(*) Zo DE GROOT nog in leven ware, konde hy zeker, door hem tegen een' verdichten Brief van zynen Zwager N. VAN REIGERSBERGEN geschreeven, Werkjen, betyteld: *Monster van honderd tastelyke en grove leugenen*, nog met deze *dichterlyke verzieringen*, die hem zeeker niet best aangestaan zouden hebben, vermeerderen.

ons andere Volken en hun goede of kwaade smaak aan? De meeste Hollanders zouden lagchen, of met verdriet uit den Schouwburg loopen, als ze, by voorbeeld, in een Treurspel, ten tytel voerende OLDENBARNEVELD, de zaaken zo zagen schikken, dat de Grysaart, als Weduwenaar voorkomende, in plaats van ter dood veroordeeld te worden, zich met de Minnaares van Prins MAURITS in het huwelyk begaf, en alles met een bevallig Anacreontisch Ballets-tableau, waarin de oude man, op één been staande, (en groupe) zyne bruid omarmde, besloten wierd: en, ondanks men in dit Stuk, uit Leeuwaarden in Mey 1804, den Leezer toeroept:

„ LEZER!

„ Zoek in dit Tooneelstuk geen naauwkeurige historische „ waarheid. Beschouw het, als een dramatiesch tafereel van „ waare huwlykstrouw, kinderliefde, strengen pligt en groot- „ moedige dankbaarheid. Om deze beminnelyke deugden met „ de treffendste kleuren te kunnen schetsen, viel VON KOT- „ ZEBUE's keus op onzen grooten Landgenoot, en, als Dich- „ ter, bediende hy zich, gedeeltelyk, van deszelfs lotgeval- „ len. Laat erkendtenis voor die keus u van bedilzucht terug „ houden, en bewonder met my het schoone Dramatische „ tafereel."

gelooven wy niet, dat eenig, in 's Lands Geschiedenissen kundig aanschouwer, de keus van KOTZEBUE, in dit geval, billyken, veel minder hem erkentenis voor die keus bewyzen zal. Als Dichter hadde hy immers dit Stuk eenen anderen naam kunnen geeven, zonder de achtbaarheid der Geschiedenis zo tukeloos te verguizen. Of zoude de naam des Helds alleen een Tooneelstuk schoonheid byzetten; of wel, zoude dit Stuk en deszelfs bedoeling niet even goed en nuttig kunnen zyn, schoon het niet op eene openbaare logen gegrond ware? Dat men zo met de aloude Geschiedenissen, met de daaden van Halfgoden en Helden, of met de duistere voorvallen van vroegere Eeuwen handele, kan men het weelig dichterlyk vernuft nog toegeeven; ook de Dichters der Ouden versierden de Volksgeruchten hunner, in hunnen tyd reeds aloude, Helden met fabelen van eigene vinding: maar dat men thands die vryheid geoorloofd houde, in onderwerpen van laatere Eeuwen, en ons zo wel bekende Characters, van zo algemeen beroemde Persoonen, zo misvormd voordraage, en als 't ware hunne naamen en klederen leene, om 'er verdichte harssenbeelden mede te benoemen en te tooijen, kan by ons even zo min ingang vinden, als dat men het Pourtrait van een' Incroyablen van onzen tyd voor dat van den Ridder CATS wilde doen doorgaan. Wy roepen dus mede den Leezer toe: zoek in dit Tooneelstuk geen naauwkeurige Historische waarheid! even zo min als in het Pourtraitjen, dat 'er voor staat, eene

ene getrouwe gelykenis. Het moge de HUGO van KOTZEBUE zyn, maar het is onze groote HUGO niet! Maar zoekt gy in dit Tooneelftuk iets goeds, veel vernuftige woordfpeeling, veel leerzaame fpreuken, veel wildzang en woelige tooneelen, en in dit Pourtrait een ongelukkig geflaagd Copytjen naar een fraai Afbeeldfel van onzen grooten HOUBRAKEN, gy zult het vinden.

Het Jagers-meisjen. Gevolgd naar het Hoogduitsch van C. G. CRAMER. *Met eene Kunstplaat. Iste Deel. Te Amsteldam, by* G. ROOS. *In gr. 8vo. 302 bl.*

Ene ware Gefchiedenis, zegt het Voorbericht; dit zy zo! het is echter ene zo zonderlinge Gefchiedenis, dat de Schryver het iemand, die hem in perfoon niet kent, toch niet euvel nemen moet, zo hy nu en dan eens twyfelt. Wy kunnen geen uittrekfel geven van de in ons oog nog niet zeer belangryke Gefchiedenis van het zonderlinge Meisjen, hetwelk, pas geboren, gevonden werd in de wytasch van enen Jager, en door hem, edelmoedig daartoe onderfteund door ene Gravin op het Adelyk Slot, in deugd en eer werd opgevoed, en grotendeels by deze Gravin hare dagen doorbrengt. Op de laatfte bladzyden van dit Eerfte Deel ziet de Schone enen fchonen Jongeling, die in het volgende wel meer van zich zal doen horen. Die belang heeft by de vroegere Gefchiedenis van dit Jagers-meisjen, kope het Werk! — Ziet hier, tot een proefje, den volgenden brok van ene *epifode*; misfchien wordt de Lezer daardoor uitgelokt. Een Jongeling geraakt met den Koster van het Dorp in gefprek.

„ DE JONGELING (*zonder den Koster gewaar te worden, binnensmonds mompelende.*)

„ Haar boezem — wit als kryt,
„ Haar haair — zo zacht als zyd,
„ Haar mond — roept yders kusfchen! ach!

„ (*Na eenige oogenblikken.*) Dat *ach* was goed, zeer goed! — heerlyk aangebragt! Het drukt zo geheel het vuurig verlangen uit, als men een fchoonen mond ziet, en dien gaarne wilde kusfchen. Meesterlyk! — Maar nu — het rym hier op — (*peinzend* ach — flag — mag — dat zou iets zyn; maar nu verder — lagch — fapperloot! — (*Na ene tusfchenpoozing vrolyk uitroepend.*) Ik heb 't! ik heb 't! — (*hy fpringt met uitgebreide armen op, en flaat toevallig den Koster om de goren, zo dat de poeder ver om hem heen ftuift.*)

„ Ka-

„ KILIÄN (*met een bokkensprong achteruit*) Hei! hei! voor-
„ zichtig wat! gy kondt ook wel eens opzien!
„ JONG. (*lagchend*) *Habeas tibi!* Gy geestlyk rundvee! —
„ Maar wie gebiedt u de lieden te beluisteren?
„ K. (*terwyl hy zyn paruik weder in orde trekt, en de*
„ *poeder van 't kleed veegt*) Totaal geruineerd! Maar wat
„ voert gy dan eigentlyk uit, *Dulcissime rerum!* dat gy noch
„ hoort, noch ziet.
„ JONG. (*in een toneelhouding, met de hand aan zyn voor-*
„ *hoofd*) Ik dicht. —
„ K. Een schoon talent! Maar zo als het scheen wilde de
„ heilige *Vena Poëtica* niet regt vloeijen.
„ JONG. Vloeijen? — ô zy bruischt gelyk een stroom.
„ Maar — wanneer ik door uw geestlyk meelstof, 't welk
„ my in den neus gevloogen is, dat ik 'er verstopt door ge-
„ worden ben, vergeeten hebbe, 't geen my zo even in-
„ viel — wanneer ik het vergeeten hebbe! — dan draai ik
„ u ten minsten den hals om! — (*nadenkende*) Aha, het
„ komt! het komt! (*peinzend*) Recht zo! — tot uw ge-
„ luk! — (*hy gaat weder in zyne voorige houding zitten;*
„ *schryft en spreekt.*)

„ ô! Gaf zy in haar teder hart,
„ Aan my, voor al myn liefdesmart,
„ Als aan het uiltjen dat verjaagd wordt, aas en dak!"

Wandelingen met mynen Kwekeling door het Kunstkabinet der Natuurlyke Historie te Parys. Een Geschenk voor Kinderen. Te Arnhem, by J. H. Moeleman Junior, 1804. *In 12mo. 280 bl.*

De Natuurlyke Geschiedenis is voorzeker voor de Jeugd niet alleen ene nuttige, maar ook zeer aangename oefening; en wat heeft men in het Kabinet te Parys niet al byeen! De Heer JAUFFRET verstaat de kunst zeer wel om zich met Kinderen te onderhouden. Het is onmooglyk, dat hy in dit klein Geschrift alles aanwyzen, en van ieder voorwerp, dat hy aanwyst, alles zeggen kon. Zeer veel, echter, wyst hy aan, doet ene zeer goede keuze, en zegt 'er zeer veel van, dat voor de Jeugd leerzaam en onderhoudend is. Die de weetgierigheid zyner Kinderen opwekken, en hun smaak wil inboezemen voor deze nutte Wetenschap, geve hun dit Boekje in handen, hetwelk wy onder de aangenaamste Geschenkjes voor Kinderen ene plaats mogen aanwyzen.

In het voorig No., *Lett.* bl. 402. reg. 8 v. o. staat: *'Er is geen Godsdienst zonder onze deugd.* Lees: *'Er is geen Godsdienst buiten onze deugd.*

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

De Theologie des Bybels. Of de voornaamste Waarheden der Gewyde Schriften aaneengeschakeld beschouwd. IIde Deel. Te Amsteldam, by C. Covens, 1804. *In gr. 8vo. 580 bladz., behalven het Voorwerk.*

Hetgeen wy het *Voorwerk* van dit Stuk noemden, heeft eigenlyk tot Opschrift: *Afscheid van den Lezer myner Schriften over den Bybel*, en beslaat omtrent 20 bladzyden. In het slot daarvan geeft de Eerw. VAN VLOTEN te kennen, dat hy niet ligtlyk weder als Schryver zal optreeden. De Recensent kent den Man alleen uit deszelfs Werken, maar schryft met genoegen af het volgende: ,, Liefde tot de waarheid alleen zal my kunnen noodzaken om wederom voor het publiek te verschynen, myne uuren zyn my anders nu te gewigtig, zy zyn thands geheel aan de lydende, de zoo zeer gedrukte, verarmde *classe* van menschen toegewyd; wat ik daar leere, kan ik met geene pen beschryven, wat ik daar gevoele, was voor my niet te dragen, herinnerde ik my niet het tafereel van JESUS, zoo bemoedigend in de uitzichten: *Ik ben hongerig geweest, en gy hebt my gespyzigd*, enz." (*) Die zo denkt, zo gevoelt, zo handelt, heeft recht op de algemeene achting; en het is ons leed, indien het uitgeeven zyner Werken, onder zynen naam als Schryver, hem ,, weinig zoetigheden, maar wel grote onaangenaamheden (†)" gebaard hebbe. Wy zien in hem, gelyk wy meer dan eens betuigden, den zelfdenkenden, kundigen Man, die uit goede beginselen werkt, en tracht der waereld dienst te doen. Zulk een mensch verdient lof, al slaagt hy niet altoos, al is hy niet altoos gelukkig in de keuze van middelen om het goede te bewerken. Maar anderen zyn daarom niet verplicht (wy zeg-

(*) Bl. XIX. (†) Bl. IV.

zeggen niet zyne gevoelens; dit zal geen redelyk mensch vorderen; maar) zyne wyze van voordracht altoos goed te keuren, wanneer zy hun duister en ingewikkeld voorkomt. Doorgaans zal de Schryver zulks wyten aan de onkunde of onoplettendheid des Leezers; en het kan wel zyn, dat hy daarin niet altyd ongelyk hebbe: maar het kan ook zyn, dat de schuld by hemzelven ligge. Die over eenig onderwerp dikwyls en diep heeft nagedacht, vergeet wel eens, dat niet allen met dat onderwerp even gemeenzaam zyn; dat niet allen juist *zyne* leiding van gedachten hebben. Zelve de schakels zyner redeneeringen, ten minsten naar zyn eigen oordeel, duidelyk over- en doorziende, laat hy, in het voordraagen, wel eens middendenkbeelden wech, welke een minder bedrevene, ja ieder, die aan eenigzins *verschillenden* denktrant gewoon is, niet gemaklyk kan aanvullen. Hieruit ontstaat dan eene duisterheid, welke de Schryver had kunnen voorkomen; en hy behoort niet kwalyk te neemen, dat men hem dit met bescheidenheid onder het oog brenge. In dit opzicht, vreezen wy, kan de „ zwakheid van gestel," welke zich by den Eerw. VAN VLOTEN, zo als hy in het begin van zyn *Afscheid* zegt, „ van zyne Jongelingschap af ontwikkelde," in zynen ouderdom wel eens van schadelyke uitwerking geweest zyn op de gesteldheid van zynen geest. Waarschynelyk ligt hierin de oorzaak eener ontevredenheid over het beoordeelen zyner Werken in deeze en geene Tydschriften, welke in dit *Afscheid* weder vry duidelyk doorstraalt. Met eenige Regelen, welke hy, by het leezen der Recensien van uitkomende Boeken, wil in acht genomen hebben, zullen wy ons niet ophouden. Maar iets moeten wy zeggen van eene characterschets des Schryvers, welke bl. IX env. voorkomt: „ een „ *fragment*," zegt hy, „ welks Schryver ik mynen „ Lezer verzekeren kan, dat boven allen in de gele„ genheid was, om my van naby te kennen." In dit *fragment* is veel, dat met onze gedachten strookt; maar ook wel iets, waarvoor wy stilstaan. Eén voorbeeld zy genoeg. Bladz. X vinden wy: „ Niemand... zal kun„ nen lochenen, dat VAN VLOTEN zeer aaneengescha„ keld schryft, en planmatig in alle de deelen van zyn „ uitvoerig werk een geheel geeft, met de zuiverste „ eenheid in zyn doel. Daarentegen zyn 'er weinige „ werken, waarin zoo vele afwykingen en schynbare

„ ga-

„ gapingen te vinden zyn dan [l. als] in het zyne." — Hoe toch, bidden wy, strookt *aaneengeschakeld* schryven met het maaken van *zoo vele afwykingen en gapingen?* Wat baat het, dat men *die gapingen*, zo als vervolgens gezegd wordt, *aan eene andere plaats uitvoerig aanvulle en met het geheel verbinde?* Blyven zy, evenwel, niet *afwykingen en gaapingen*, onbestaanbaar met *aaneengeschakeld schryven?* — Doch het is tyd, dat wy tot het Werk zelve overgaan.

De Derde Verhandeling, welke, zo als wy te vooren reeds aanmerkten (*), *den Mensch* betreft, en het grootste gedeelte des Eersten Deels beslaat, wordt in dit Tweede Deel verder voortgezet in nog vier Zamenspraaken, van de Xde tot de XIIIde, en even zo veele Zittingen, van de XIde tot de XIVde.

De Elfde Zitting, de eerste van dit Deel, heeft tot Opschrift: *De Hersteller door den Geest werkende.* De Leezer gelieve zich te herinneren, dat in de twee laatstvoorgaande Zittingen was gehandeld over *de Eindoogmerken van* JESUS *Lyden en Dood*, en over *des Herstellers verdere verrichtingen*, te weeten tot op deszelfs Hemelvaart en de Zending van den H. Geest. In de Zitting, waarvan wy nu spreeken, vervolgen de vrienden dit onderwerp, en wordt getoond, dat God, door zynen Geest, aanhoudend werkzaam is tot verbetering des menschdoms. Hier ryst natuurlyk de bedenking, vanwaar het ontsta, dat, na verloop van achttien eeuwen, die verbetering nog zo weinig gevorderd zy. Des Schryvers gevoelen (†), indien wy zyne meening wel vatten, komt hierop uit: „ De Geest is schepper en „ middenöorzaak van iets, hetgeen in elk kind van „ ADAM, zinds hy het welgelykend beeld der God„ heid mist, door hem daargesteld werdt, en by elken „ mensch... de geheele versterving verhoedt, de on„ derdrukking van hetzelve moge hy aanzien, voor de „ uitroeijing zorgt hy;... Zinds de *Logos* in het vleesch „ geopenbaard en geregtvaardigd was in den geest; „ zettede zich des Geestes werkend vermogen en zyn „ invloed op den geest des mensche veel meer uit," enz.

(*) *Alg. Vaderl. Letteroefeningen*, voor 1803. bl. *676*.

(†) Bl. 40. Wy gebruiken hier liefst des Schryvers eigene woorden, om geen gevaar te loopen van zyne meening verkeerd voor te stellen.

enz. Op het vrymoedige antwoord, door PETRUS en JOANNES aan den Joodschen Raad gegeven (HAND. III) merkt ook de Schryver aan: „ Zou het gene onvoorzigtigheid in beide de Apostelen geweest zyn, zulk „ eene taal te voeren voor eenen Raad, die veel magts „ in handen hadt, waren zy niet inwendig overreed „ geweest, dat 'er een beginzel by die Overheden leefde, het geen hen voor deze waarheid vatbaar, zelfs „ gevoelig maakte ," enz. (*) — Maar aangaande de gemelde bedenking zegt hy: „ Op de vraag, waartoe „ het levendigmakend beginsel van nu af in alle menschen, zoo lang dat leven niet in 't licht komt? — „ kunnen wy niets andwoorden, dan: Hy, die het 'er „ in legde, weet dit 't best te beandwoorden, en zal „ zorgen, dat het aan geene voeding zal mangelen, al „ wordt het dan niet voor de wereld openbaar, sterven „ van gebrek zal het evenwel niet (†)." — Wy vinden vervolgens goede, in des Schryvers zonderlingen trant voorgedragen, aanmerkingen over de uitbreiding van het Euangelium in de eerste Eeuwen des Christendoms; over de vervolgingen door de Christenen ondergaan; over hetgeen door de waereldsgezindheid en verkeerde begrippen, raakende den Godsdienst en de Godsvereering, by veelen ingeslopen, gebeurde, nadat de Roomsche Keizers belyders der Christelyke Leere waren geworden; over het verderf der Christenen, en over de hervorming. Ook wordt (‡) iets gezegd raakende ERASMUS, MELANCHTON, LUTHER, CALVYN en anderen. Daarop spreekt de Schryver van onze tyden in deezer voege. „ De laatste vyftig jaaren dienen over het geheel ten „ getuige, dat de gaven of vermeerderd, of meer ontwikkeld geworden zyn; de manier om de waarheden „ voor het hart zoo wel als voor de gedragingen vrugtbaar te maken, is aanmerkelyk verbeterd; de uitwerking evenwel is, zo al niet minder, ten minsten op „ verre na niet evenredig aan de menschkundige en „ doordringende voordragt, die 'er vervolgends aangenomen is; wat mag de reden hiervan zyn?... Vooral.. is de oorzaak in de leer-*methode* te zoeken ," enz. (§) Strookt dit laatste wel volkomen met het eerste? De Leezer oordeele: *wy* moeten onzen weeh ver-

(*) Bl. 51. z. a. Bl. 99. 168. en elders. (†) Bl. 45. (‡) Bl. 73 euv. (§) Bl. 75.

vervorderen. De Schryver dan „ verwagt gene ware „ verbetering des harte, die werklyk tot de algemeene „ verbetering der wereld iets bydrage, voor dat de „ zoogenaamde Euangelische waarheden gezuiverd zyn „ van alle die leerstellige begrippen, waarvan de Euan„ gelisten of zwygen, of welke zy, vooronderstellende, „ niet aandringen," enz. (*) En wat laater: „ Het „ is by my zeer zeker, dat de wereldverbetering nu „ nog verre te zoeken is, offchoon God alrede met de „ wereld is bevredigd, waarvan de bedeeling, onder „ welke wy leven, getuigenis geeft... met dat al blyft „ de algemeene verbetering agter, enkel om dat alle de „ kragten aangelegd worden tot de vorming van eene „ zekere *Sectarische* (†) kring, werklyk iets zoo lyn„ recht tegen het oogmerk van het Godsplan, ja ook „ strydig met de waarde van het zoenoffer, en beledi„ gend voor de éénheid des Geestes," enz (‡)

Het onderwerp der Twaalfde Zitting (XIde Zamenspraak) is de Mensch *aanvanglyk herboren en dadelyk levend.* Dit onderwerp wordt, in het begin der Zittinge, door PHILOSOPHUS, zo duidelyk voorgesteld, dat wy oordeelen niet beter te kunnen doen, dan zyne woorden, met eenige verkortinge, afschryven: „ Wy „ zyn zoo verre gevorderd, dat wy nu de dadelyke „ herstelling des mensche.... moeten behandelen.... „ De dadelyke herstelling kan zeer natuurlyk in haren „ aanvang, voordgang, en voltooijing beschouwd wor„ den. Wy hebben de herstelling, in zoo ver zy bui„ ten den mensch bewerkt is, en nogthans... de voor„ naamste oorzaak is van die in den mensch, afgehan„ deld; de verdienende en uitwerkende oorzaaken van „ dezelve leerden wy... van den anderen onderscheiden: „ de eerste was CHRISTUS, als de twede ADAM, aan „ het hoofd van het menschdom... zich geplaatst heb„ bende; vermids hy tot die zelfde einden de zynen „ hier wederom voor eene wyl verlaten heeft, is nu „ zyn Geest de middenöorzaak van alles, hetgeen tot „ onze werklyke herstelling iets bydraagt. (§)" Vervolgens worden de volgende vraagen voorgesteld: „ of „ 'er

(*) Bl. 77.
(†) *Scotorische* staat 'er: maar dit is op de lyst der drukfeilen verbeterd.
(‡) Bl. 81. (§) Bl. 92, 93.

„ 'er voor geloof en bekeering in den mensch niet [illegible]
„ vooraf moet gaan, hetgeen wy wederbaring, vernieu-
„ wing, nieuwen mensch, of het bedenken des Gees-
„ tes noemen?... of wy daarvan eene byzondere ge-
„ waarwording moeten hebben, dan of wy, gelovig
„ verkeerende, het aanwezen dezer werking alleen uit
„ de gevolgen kunnen opmaken?... welke denkbeel-
„ den 'er aan geloof en bekeering gehegt worden door
„ hun, die beiden niet alleen voor het eerste in de be-
„ schouwing, maar als het gewigtigste voor de dadelyke
„ herstelling der menschen, opgeven? (*)" — Men begrypt ligtlyk, dat wy de vrienden niet kunnen volgen in alles, wat zy over deeze vraagen zeggen. Genoeg zy het, dat de eerste door THEOPHILUS *bevestigend* wordt beantwoord, waaromtrent hy, *evenwel*, *den* mensch niet als volstrekt lydelyk wil beschouwd hebben (†). — In deeze zelfde Zamenspraak vindt men nog verscheidene gewichtige aanmerkingen over de natuur en de vereischten van het geloof in JESUS; over de vraag, waarom GOD, terwyl hy „ aller menschen geluk ernstig
„ en welmeenend wil, nogthands niet *aan allen dat*
„ voorbereidende of medewerkende geeft, *hetgeen Hy*
„ in sommigen verwekt," en, dat *nog* sterker is,
„ onder zyne wereldbeheersching een onnoemelyk getal
„ menschen houdt buiten de mogelykheid om ooit de
„ voorstelling [t. w. van het Euangelium] te kunnen
„ horen," enz. (‡). Over deeze en andere onderwerpen zal men by onzen Schryver veel aantreffen, hetgeen den vryen Denker kenmerkt, die, zich aan geen byzonder stelsel bindende, zonder aarselen aanneemt, hetgeen hy voor waarheid houdt.

De Dertiende Zitting (XIIIde Zamenspraak) loopt *over des Menschen verdere herstelling, door regtvaardiging en heiliging.* Volgens BIBLIOPHILUS zyn by PAULUS „ de
„ twee hoofdwaarheden in het leerbegrip der regtvaar-
„ diging — niet alleen vryverklaring van schuld, maar
„ zelfs eene schatting des vry-verklaarden als volko-
„ men." (§) Dit laatste wordt, misschien, eenigzins opgehelderd door hetgeen wy etlyke bladzyden verder leezen. Na gesproken te hebben van het gebrekkige, dat nog altoos by den oprechtsten Christen overblyft, en waardoor „ de kragten in de uitwerking niet voldoen
„ aan

(*) Bl. 95. (†) Bl. 95 env. (‡) Bl. 110. (§) Bl. 158.

„ aan de verwagting," zegt BIBLIOPHILUS, „ hoe treu„ rig ook deze ervaring zy... zoo veel te groter is „ echter de goedgunstigheid in de regtvaardiging, die „ boven het peil myner bevatting gaat. — By zulk „ eene ongunstige ervaring beschouwt myn hemelsche „ Vader my niet zoo als ik werklyk ben, maar zoo „ als ik eenmaal worden zal en moet; en even daarom „ geniet ik uit Zyne hand de geschenken Zyner goed„ heid, zoo onbepaald, even als of ik de reeds volko„ mene ware." (*) Het gevoelen des Schryvers (ten minsten dat van BIBLIOPHILUS) komt hierop neder. „ Zoodra de Heiland der wereld de redding des mensch„ doms... op zich nam, volgde de regtvaardigschat„ ting des mensche... en... werdt daarvan by gelegen„ heid dat JESUS by zyne opstanding in den Geest ge„ regtvaardigd werdt, eene verklaring aan de wereld „ gegeven." (†) Maar dan komt het 'er op aan, „ welk „ gebruik de mensch van die geregtigheid zyns Heilands „ make," enz. (‡) Dit wordt vervolgens breeder uitgewerkt, en gewaarschouwd tegen misbruik van de leere eener toegerekende rechtvaardigheid (bl. 171.) en hierop gesproken van des menschen heiliging, als zynde „ die „ weldadige werking des Geestes op onze grondbegin„ zelen,... waaruit onze hebbelykheden en gezindhe„ den ontstaan, welke weder de vrugtbare baarmoeder „ niet alleen van onze heilligheid des harte worden, „ maar ook van een bestaan, daarmede overeenstemmen„ de door deugdzame daden of goede werken, welke, „ te zamen genomen, de egte *piëteit* van eenen *Christen* „ uitmaken." (§)

De Veertiende Zitting (XIIIde Zamenspraak) heeft tot Opschrift: *De bewaring en voltooijing der Herstelling.* „ Hoezeer de heiliging eene weldaad is.... moet eene „ andere weldaad hier ingeschoven worden," zegt THEOPHILUS, (**) „ die van de zyde Gods bewaring of „ verzegeling,... by den mensch gevoegelyk volharding „ genoemd wordt." Hy beroept zich daartoe op I PETR. I: 5. Volgens hem wordt deeze weldaad „ bestendig „ *verzegeling* genoemd," waartoe hy bybrengt II COR. I: 22. EPH. I: 13. IV: 30 (††). (Maar zien deeze plaatzen

(*) Bl. 167. Zie ook de *Schets*, bl. 526. (†) Bl. 168.
(‡) Bl. 169. (§) Bl. 176. (**) Bl. 192. (††) Bl. 193.

zen niet eerder op de buitengewoone en wonderdaadige gaaven, welke onder de eerste Christenen uitgedeeld werden ?) Deeze verzegeling „ dient eer ter bevestiging van „ eene weldaad, dan zy eene weldaad op zichzelve is; „ en . . is niet aan alle *Christenen* gemeen, maar wordt" (zonderling genoeg; zal misschien de Leezer denken) „ alleen op zommige tyden bedeeld, t. w. als zy on„ der de getekenden aan het voorhoofd met het merk „ des beestes, verkeeren." (*) Zy geeft geene „ ver„ zekering van de bewaring voor afval." (†) (De Schryver had reeds te vooren, bl. 192, eenen afval op zichzelven mogelyk gesteld.) Doch dit wordt bl. 196 weder ingetrokken door de gewoone onderscheiding van de zyde Gods en de zyde des menschen. Evenwel moeten wy den Schryver het recht doen van de volgende aanmerking, tot lof zyner bescheidenheid, hier te plaatzen. „ In alle beproeving is mogelykheid om op„ zettelyk, en met eene vrye keuze 't tegengestelde te „ doen, en zou de afval dan in zommige menschen „ niet mogelyk zyn ? Zoo zouden wy eene ervaring „ wederspreken, die luide roept. Ik weet *wel*, dat men „ hier de onderscheiding maakt tusschen naby — of „ huichelend *Christen*, en waar *Christen* — maar, zoo „ lang wy gene beslissende kenmerken hebben, tusschen „ den waren en schyn-*Christen*, dan uit de daden, zoo „ lang is die onderscheiding enkel eene uitvlugt, die „ noch geeft noch neemt in het geval, waarin zy aan„ gevoerd wordt; ik denk voor myzelven, dat wy niet „ wyzer noch voorzigtiger moeten zyn dan het Woord „ zelve is, dit heeft over de gewisheid der uitkomsten „ eenen sluijer gehangen, om de zorgvuldigheid in het „ *Christen*-gemoed gaande te houden; daar toch eene „ zekere gerustheid onder de tegenwoordige bedeeling, „ eene der zorgelykste gemoedsneigingen zou worden „ voor dit tooneel der verleiding, waarby de volhar„ ding ten einde toe alleen de kroon des eeuwigen za„ ligen levens geven zal." (‡) Op bl. 200 begint de Schryver te handelen van den staat der menschen na den dood, zo in den tusschenstand als na de opstanding. Een volledig bericht kunnen wy hiervan niet geeven: doch iets moeten wy 'er van zeggen, hoe uitgebreid deeze Recensie reeds zyn moge. Onze Leezers

zul-

(*) Bl. 194. (†) Bl. 195. (‡) Bl. 196, 197.

zullen zekerlyk wel begeerig zyn, de gedachten van deezen zonderlingen man over dit onderwerp eenigzins te leeren kennen. De bedenkingen van wederzyde worden eerst kortlyk voorgedragen, en dan verscheiden aanmerkingen over den tusschenstaat der zielen, welke daarin nog veele veranderingen ten goede kunnen ondergaan. God straft om te verbeteren (bl. 211.) ook in de toekomende waereld. De ondeugenden zullen voor altoos uitgesloten zyn van de zaligheid, welke den vroomen is toegezegd. Zy zullen altoos de gevolgen hunner dwaasheid draagen. Maar hun lot zal daarom niet te eenemaal zyn zonder mogelykheid van verligtinge der straffe, of zonder eenige genoegens, welke grooter zullen worden naarmaate hunne zielsgesteldheid beter wordt, doch nooit hunne straf geheel doen ophouden. Dit, zo veel wy den Schryver vatten, is in het kort zyne meening. Maar ons bericht is reeds te lang, om hem hieromtrent recht te doen door eene uitvoeriger voordragt.

Om dezelfde reden kunnen wy slechts met een woord gewaagen van een Aanhangsel, waarin gesproken wordt, in nog drie Zittingen, *over de godsdienstige betrekking der menschen tot den anderen, op deze wereld — als door Bybelönderwys bestuurd — het teken van inwyding* [of den Doop] — en *het teken van gemeenschapsoefening* [of het Avondmaal.] Den Doop wil de Schryver niet aan kinderen, maar op geloof en belydenis, en wel, volgens de oorspronglyke instelling, by onderdompeling bediend hebben. — Doch wy kunnen hierin hem niet volgen, en moeten ons vergenoegen met dit weinige te hebben aangestipt.

Achter het Werk volgt de beloofde *Beredeneerde Schets dezer Bybelsche Godgeleerdheid*, en beslaat, schoon wat ruimer gedrukt dan het overige, nog 174 bladzyden.

De Christelyke Zeden-leer : door FRANS VOLKMAR REINHARD, *Eersten Hof-prediker van den Keurvorst van Saxen: uit het Hoogduitsch vertaald, enz. IIde Deel. Te Leyden, by* A. en J. Honkoop. *In gr. 8vo.* 487 *bl.*

Dit *tweede Deel* bevat alleen *het eerste Deels tweede Stuk* van het oorspronglyke uitmuntende Werk des verdienstelyken Schryvers, waarvan wy nu alleen

 den

den algemeenen inhoud aan onze Leezers zullen mededeelen.

Na, in de voorafgaande *eerste Afdeeling*, *over 's menschen natuurlyken aanleg tot volmaaktheid* gehandeld te hebben, gaat REINHARD, in de *tweede*, waarmede dit geheele boekdeel gevuld wordt, over tot de overweeging *van de onderscheidene verdorvenheden der menschelyke natuur, en de verkeerde richtingen, welke derzelver vermogens krygen kunnen.* Zy bevat *vyf Hoofdstukken*: (1) Over de zonde in 't algemeen. (2) Over de gebreken in het vermogen van denken, of van de zonden by het denken. (3) Over de gebreken in het vermogen van gevoelen, of van de zonden by het gevoelen. (4) Over de gebreken in het vermogen van begeeren, of van de zonden by het verrichten van allerlei daaden. (5) Over de verdorvene gesteldheden van den mensch.

Over alle deze onderwerpen wordt het schoonste licht verspreid. De diepdenkende REINHARD gaat zyn eigen weg, en overtreft alle zyne voorgangers. Men bemerkt ook hier, allerwege, 's mans edelen smaak, fyn doorzicht, en buitengemeene menschenkennis. Zyne wyduitgestrekte beleezenheid, in oude en nieuwe Schryvers, maakt hy zich overal, met sneedig oordeel, ten nutte. 't Onderricht der Goddelyke Openbaaring staat by hem op hooge waarde, en wordt overal eerbiedig te raade genomen en gevolgd. Hy zegt, in de nu geheel vertaalde *Voorrede*, na alle onderzoekingen, welken hy omtrent de wysgeerige Leerstelsels der oude en nieuwe Waereld, met alle mogelyke ingespannenheid en onpartydigheid, gedaan heeft, *het zuiver Euangelie van Jesus nog steeds voor Goddelyke wysheid, en voor de grootste weldaad te houden.*

Van den inhoud dezer merkwaardige *Voorrede*, naar welke wy ook, by de aankondiging van het *eerste Deel*, ons verlangen hadden te kennen gegeeven (*), dient iets meer gezegd te worden. — De groote onderneeming der Kritische Wysgeeren wordt daarin met lof vermeld. ,, De proeve, om den geheelen omvang der menschelyke kundigheden aan eene tot hiertoe nog niet bewerkte schifting te onderwerpen; het geen in dezelve van uitwendige indrukzelen afhangt, en voor het gemoed vreemd is, af te scheiden van het geen daartoe al-

(*) *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1803, bl. 449.

alleen behoort, en reeds vóór die indrukzelen in hetzelve voorhanden was; de zuivere form onzer kennis, zoo als zy tot het weezen van onzen geest bepaald is, te ontdoen van het stoffelyke, het welk van buiten wordt aangebragt; hiernaar den omvang van ons geheel geestelyk vermogen op het naauwkeurigst af te meeten, en voor altyd te bepaalen, hoe ver elk daartoe behoorend vermogen reikt, en hoe veel het in staat is te verrichten; deze proeve," zegt REINHARD, „ is zoo oorspronglyk en tevens zoo buitengewoon en moeielyk, dat het besluit, om dezelve te neemen, aan den Koningsbergschen Wysgeer eene plaats onder de grootste Denkers bezorgen zoude, al ware zy hem ook volkomen mislukt." Hy noemt het eene waare verdienste der *Kritische Wysbegeerte*, dat zy den *Empiricus* wegens zyne oppervlakkigheid, en den *Rationalist* wegens zyne aanmaatigingen te keer gaat; dat zy den *Dogmaticus* de onzekerheid zyner grondbeginzelen, en den *Scepticus* het gebrek aan alle grondbeginzelen voorhoudt; dat zy den *Sectaris* zyne eenzydigheid, en den *Eclecticus* zyn willekeurig gedrag doet gevoelen; dat zy inzonderheid aan de Zedenleer dien ernst en die waardigheid tracht weder te geeven, welke zy, door den invloed van slappe en partydige grondstellingen, verloren had. Hy erkent uit die Wysbegeerte ook zelf zoo veel geleerd te hebben, en door haar op zoo veele gebreken der voorige Uitgaven oplettende gemaakt te zyn, dat hy niet voorby konde, om, nu door haar voorgelicht, in de derde Uitgave, veele zaaken naauwkeuriger te ontwikkelen, anders te stellen, en beter te bewyzen, dan anders geschied zou zyn, en dus veel, het welk geheel ontbrak, aan te vullen. Maar hy verklaart, desniettemin, met de voornaame grondstellingen van KANT zich niet te kunnen vereenigen. Zy brengen, naar het oordeel van REINHARD, onoplosbaare zwaarigheden en uitwerkselen te wege, die den voorzichtigen en onpartydigen navorscher rechtvaardigen kunnen, wanneer hy 'er zyne goedkeuring aan weigert, wanneer hy die duidelykheid, die onbetwistbaare zekerheid, dat algemeen geldende en beslissende, het welk, volgends de verzekering haarer voorstanderen, aan alle twisten voor altyd een einde maaken, en alle zelfdenkers tot eeuwigen vrede vereenigen moest, daarin volstrekt niet vinden kan. Hy houdt de groote taak, die men voorgeeft, dat de Kritische

ſche Wysbegeerte reeds zou afgeweeven hebben, voor onuitvoerlyk, en twyfelt, of het zelfs der ſcherpzinnigſte ontleeding gelukken kan, de form van ons weezen, van alle ſtoffe gezuiverd, te vinden en daar te ſtellen. Hy geeft daar voor gewigtige redenen, overwaardig, om by den Schryver zelven geleezen, en ernſtig nagedacht te worden. Dergelyken zyn ook de byzondere bedenkingen, die hy tegen deze beide hoofdſtellingen der Kritiſche Wysbegeerte bybrengt, naamelyk, dat 'er geen bewys voor het aanweezen van God is, maar dat dit enkel om praktiſche redenen geloofd moet worden; en dat alle beſchouwing van voordeel voor onverdraaglyk met de waare zedelykheid moet verklaard, en een grondbeginzel van zedelykheid moet aangenomen worden, het welk in geene betrekking tot eenig voorwerp ſtaat, en niets meer dan de manier en wyze bepaalt, hoe men willen en handelen moet, dat is een *formeel* beginzel. Op de vraag, *in welke betrekking de Kritiſche Wysbegeerte omtrent de Openbaaring in 't algemeen, en omtrent het Christendom in 't byzonder ſtaat?* antwoordt de Schryver in dier voege, dat men de ſtrydigheid der Kritiſche Wysbegeerte met alle Openbaaring, waarin alles op gezag berust, en berusten moet, en by naame met het Christendom, duidelyk inzie. Voor zich verklaart hy, integendeel, na een zorgvuldig, en, zoo veel in zyn vermogen was, diep onderzoek van alle ſtelzels, welke het wysgeerig verſtand tot hiertoe heeft opgegeeven, meer en meer wantrouwend op derzelver beſpiegelingen geworden te zyn, en dat het gevolg en de vrucht van deze naſpooringen geweest is *een vaster, meer gerustſtellend geloof aan het zuiver Euangelie van Jeſus, zoo als het, volgends de regels eener juiste letterlyke uitlegging, in de Heilige Schrift vervat is.*

En hiermede moeten wy nu van deze Voorrede, waarop wy onze Landgenooten meenden opmerkzaam te moeten maaken, afſtappen. Wie zou niet gaarne een Man van die vermaardheid, als REINHARD, over Stellingen, die zoo veel invloed op de Zedenleer hebben, en omtrent welken, in de laatſte jaaren, door de ſchranderſte Vernuften, met zoo veel ſcherpzinnigheid over en weder getwist is, zyne ſtem, met wyze bedachtzaamheid en ſchiftende oordeelkunde, hooren uitbrengen?

De laatste Euangelie-raad van PAULUS BONNET, *in leven oudsten Leeraar der Hervormden te Rotterdam; door zynen Zoon* GYSBERT WEYER JAN BONNET, *Mede-Euangeliedienaar te Rotterdam, aan de Gemeente medegedeeld in eene Leerrede, enz. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1804. *In gr. 8vo. 79 bl.*

De Rotterdamsche Predikant BONNET kon zynen waardigen Vader PAULUS BONNET, wien hy, voor ruim drie jaaren, in den dienst der Gereformeerde Gemeente is opgevolgd, geen waardiger gedachtenis stichten, dan hy gedaan heeft door gemeenmaaking van deze Kerkrede, kort na 's mans overlyden, in January laatstleden uitgesproken, en nu in 't licht gegeeven, met belangryke aanteekeningen, betreffende deszelfs afsterven. Men leert daaruit den geleerden en nadenkenden Man, den regtschapenen en dooröefenden Leeraar, en den eerbiedig geloovigen en welmeenenden Christen kennen, die 't godsdienstig leerstelzel, dat hy zoo veele jaaren anderen geleerd heeft, ten einde toe hartelyk omhelsde, en daarin 't grootst belang stelde, dat Godsdienst en Christendom algemeen mogt gekend en behartigd worden onder de menschen, inzonderheid in de Gemeente, die hy zoo lang gediend heeft. De gesprekken met vrienden en bekenden, en inzonderheid met zynen Zoon, in de dertien laatste dagen van zyn leeven, gehouden, waarvan ons hier, op ontvangene vergunning van den stervenden Leeraar, 't hoofdzaakelyke wordt medegedeeld, zyn zeer gewigtig. 'Er is voor den Menschenkenner en Godsdienstvriend veel uit te leeren. Zeer nadrukkelyk en leerryk zyn, in het byzonder, zyne laatste vermaaningen en raadgeevingen aan de Gemeente, die hy gewild heeft dat door zynen Zoon aan dezelve zouden overgebragt worden. Van dezen hem opgelegden last kwyt zich de jonge Prediker, in deze Leerrede, met aandoenelyken ernst en hartelyke getrouwheid. Hy stelt daarin den plicht der Gemeente en troost van het Euangelie, by het afsterven van godzalige Voorgangers, voor, naar aanleiding van Hebr. XIII: 7, 8. *Gedenkt uwer voorgangeren, die u het woord Gods gesproken hebben, en volgt hun geloof na aanschouwende de uitkomst (hunner) wandelinge. Jesus Christus is gisteren en heden dezelve en in der eeuwigheid.*

Na eene beknopte verklaaring van deze woorden, wor-

worden daaruit de volgende leeringen afgeleid. (1) Het is een onschatbaar voorregt, dat de Heer der Kerk zyne Gemeente onder ons reeds lang begunstigd heeft, en nog begunstigt, met voorgangers, die ons het woord van den leevenden God, het heerlyk Euangelie der verzoening en der zaligheid, verkondigden, en daarin nog bedryvig zyn. (2) Het is de plicht der Gemeente, aan die voorgangers in liefde te gedenken, die, getrouw aan hunnen Heer en zynen dienst, geloovig aan zyne beloften ontslapen zyn. (3) Om op de regte wyze aan onze voorgangers, die ons het woord Gods verkondigd hebben, te gedenken, moeten wy vooral letten op de uitkomst hunner wandeling. (4) Het aanschouwen van de zalige uitkomst der wandeling van onze ontslapene voorgangers, die ons het heerlyk Euangelie verkondigd hebben, verplicht ons te meer, om hun geloof na te volgen, en naar hunnen raad ons te gedraagen. (5) Wat verandering 'er ook moge plaats hebben, onder de dienaars der Kerk, Jesus Christus blyft onveranderlyk dezelfde. (6) Zóó Hem, als die gisteren, heden en in eeuwigheid dezelfde is, te eerbiedigen, en aan Hem vast te houden, geeft troost in de *smertelykste* omstandigheden, en in den dood.

By de derde leering neemt de Leeraar gelegenheid, om 't geen zyn eerwaardige Vader hem gelast had, in zynen naam, aan de Gemeente te zeggen, aan dezelve mede te deelen, met invoeging van veele byzonderheden van 's Mans zalig sterfbed, waaromtrent, in achteraan geplaatste aanteekeningen, nog 't een en ander, tot nadere opheldering, der vergetelheid ontrukt is. Men ziet daaruit, dat de meer dan 87 jaarige Gryzaart aan de Gemeente heeft willen laaten zeggen, dat hy, tot zyne laatste oogenblikken toe, aan de Leer van zyn Kerkgenootschap, met de volste overtuiging, vastgehouden heeft, en daarin ook nu, in het gezicht des doods, waaren troost vond; dat hy wenschte, dat de Leeraars en de Gemeente, ook na zynen uitgang, de zuivere waarheid bestendig hartelyk zouden liefhebben, en, in allen hunnen wandel, behartigen, het geen tot liefde, vrede, stichting en waare godzaligheid dient; dat hy alle zyne Ambtgenooten voor hunne onverdiende hulp, en alle zyne Vrienden, en ook de geheele Gemeente, hartelyk bedankte voor zoo veel liefde, genegenheid en achting, aan hem onwaardigen beweezen;

zen; dat hy elk en een iegelyk raadde en vermaande, om God en Jesus te dienen, en het geloof aan God en Jesus te vercieren door een dankbaaren, Euangelischen, godzaligen wandel, en dien vrede onder menschen en volken te bevorderen, die de verzoenende Christus heeft aangebragt en leert, enz. Meest belangryk zyn ons voorgekomen de bygevoegde aanteekeningen, die 's mans verstand en hart eere aandoen. Een weinig minder gehechtheid aan aangenomene leerbegrippen, die hy steeds aanmerkt als de alleen waare, in Gods Woord geöpenbaarde, Christelyke Leer, zou aan zyne vermaaningen nog meer kracht van overtuiging bygezet hebben. — Aanmerkingen over de bekroonde Verhandeling van Prof. VAN BEECK CALKOEN, over het *Specimen Criticum in Platonem* van Prof. VAN HEUSDE, zou men hier mogelyk niet verwacht hebben. Luie en dweepzieke Predikers, wier kennis en oefening zich naauwlyks verder uitbreidt dan hun Theologisch Systema, ontvangen hier eene nuttige les. Opmerkelyk is ons ook voorgekomen, 't geen de stervende Gryzaart zeide, omtrent de zoo zeer gewenschte bekeering der Heidenen: „ Dat men 'er toch ernstig om bidde. Jesus leeft en regeert." — En op een anderen dag: „ Gy weet, myn Zoon! myne denkwyze over de zaak van het Zendeling-genootschap: daar is wel het een en ander, het welk ik, naar myn inzien, gaarne anders wenschte; maar dat neemt het gewigt der zaak niet weg. Dat men toch aanhoudend, ernstig bidde om de bekeering van *Heidenen*, *Jooden en zoo veele onkundigen*. God toont aanvanglyk, wat Hy doen kan; — en dat men elkanderen opwekke, om nuttig te zyn voor het Koningryk van den Heere Jesus." — Zyne laatste woorden zyn geweest: *in God een eeuwige rotssteen, en dat is genoeg, die wankelt nooit.*

Geschied-verhaalen des Ouden en Nieuwen Testaments, inzonderheid geschikt voor de Jeugd. In 't Hoogduitsch beschreeven, door een Gezelschap in Zurich, onder het bestuur van JOH. JAC. HESZ, *Predikant te Zurich. Derde Druk. Met Plaaten. In den Haag, by* I. van Cleef, 1803. *In gr. 8vo. Met het Voorwerk* 538 *bl.*

Reeds in den Jaare 1778 verscheen dit Werk, door den Heer J. W. VAN HAAR vertaald, in 't licht, en

en wierdt, even als alle het overige, door den beroemden HESZ of onder diens opzigt vervaardigd, by onze Landgenooten gunstig ontvangen. Het goed vertier maakte een derden druk noodzaaklyk, die thans wordt aangebooden, voorafgegaan van eene aanpryzende Voorrede des geleerden VAN HAMELSVELDS, de nuttigheid der Geschiedenisse in 't algemeen, en der Gewyde in 't byzonder, voor de Jeugd, met verdienden lof vermeldende. „ Het Kind (zoo schryft de waardige „ man) kan niet te vroeg met zynen Schepper en Onderhouder, met God bekend gemaakt worden. — Deze „ kennis kan hetzelve best door de geschiedverhaalen „ van den Bybel worden medegedeeld. — Door die „ verhaalen worden de verhevene eigenschappen van het „ Opperwezen, zyne wysheid, goedheid, rechtvaardigheid, heiligheid, en vooral zyne liefde en goedertierenheid in het bestuur der wereld, en des menschen, uitblinkende, als 't ware, zinlyk voor het „ kind, en dus vatbaar voor zyne vermogens gemaakt. „ — De Bybel is ryk in gebeurenissen, welke het kind „ hoogächting, eerbied, liefde, vertrouwen, en gehoorzaamheid aan het Opperwezen kunnen inboezemen; „ welke hem nederigheid, manlyke Godsvrucht, eerlykheid, rechtvaardigheid, menschlievendheid, met „ één woord haat tegen zonde en ondeugd, en liefde „ tot de deugd kunnen aanpryzen. — De geschiedenis „ van JESUS en zyne Apostelen, voornaamlyk, zal in het „ jeugdig gemoed de grondlynen trekken van het waare, „ het God verheerlykend en menschen gelukkigmaakend „ Christendom, het welk niet bestaat in woorden, maar „ in geloof en deugd, het welk niet uitgebreid is, of „ gehandhaafd wordt, door vervolging en broedertwist, „ maar door leere en voorbeeld."

In de Voorrede tot het Werk zelf, 't welk als een Kort Begrip der bekende Schriften van den Heere HESZ mag beschouwd worden, ontvouwen de Schryvers, met de noodige uitvoerigheid, het plan, door hen gevolgd; waarin zy meenden, dat op de volgende eigenschappen of hoedanigheden inzonderheid moest gelet worden: eene gepaste keuze der geschiedenissen; de juistheid in 't verhaalen; de vatbaarheid en eenvoudigheid; het interessante of belangryke; en eindelyk het leerzaame: alle welke vereischten vervolgens nader ontwikkeld worden. Te regt hebben, in die ontwikkeling, de Schryvers aangemerkt: „ Vooräl en voornaamelyk moesten wy „ leer-

„ leerzaam" verhaalen. Het moreele of zedelyke moest „ uit het verhaal van zelve doorsteeken, of, door by„ gevoegde aanmerkingen en leeringen, daar uit afge„ leid worden. Men heeft, zoo als men best en het „ gevoegelykst keurde, dan het een, dan het ander, ge„ daan."

Overtuigd van het nut, welk dit Werk kan stigten, hoopen wy dat het veele Leezers zal vinden, maar vooral dat het oogmerk, met het opstellen bedoeld, moge bereikt worden. —— Ter versieringe van het Werk dienen eenige weluitgevoerde *Plaaten.*

Proeve eener nieuwe Theorie der Watervrees. Eene Bydrage tot de Geschiedenis van dezelve. Aan het Publiek ten onderzoek voorgelegd, door KAREL FREDERIK BADER, *Geneesheer te Buchsweiler, in het Departement van den Neder-Rhyn: met eene Voorreden van* J. R. DEIMAN, *Med. Doct. te Amsterdam. Te Amsterdam, by* W. Holtrop, 1804. *In gr. 8vo.* 150 *bl. behalven het Voorwerk van XX bl.*

Reeds by de aankondiging van dit Werkje, herinnerden wy ons, voor een aantal jaaren, iets van dien aart van deezen Schryver geleezen te hebben. Naardien wy ons, echter, naauwelyks konden verbeelden, dat men ons hier oude kost, als *eene Proeve eener nieuwe Theorie*, zoude opdisschen, hebben wy ons oordeel opgeschort, en waren zelfs zeer verlangende, deeze nieuwe Theorie van die anderzins zoo duistere Ziekte van naby te leeren kennen. Tot onze groote verwondering, is het ons, echter, by nadere inzage, gebleeken, dat dit Boekje niets anders is, dan eene eenvoudige Vertaaling van het door ons bedoelde Werkje, door dien Schryver reeds in het Jaar 1792 in het licht gegeeven (*). Wanneer men nu in aanmerking neemt, wat 'er, zedert twaalf jaaren, in de Theorie der Geneeskunde, over het geheel, is voorgevallen, en dat 'er in

(*) KAREL FRIEDRICH BADER, *Versuch einer neuen Theorie der Wasserscheu; ein Beitrag zur Geschichte derselben.* Frankf. und Leipzig, 1792. 8vo. 208 Seiten.

in dien tusschentyd zoo veele belangryke Schriften en Waarneemingen over die Ziekte in het byzonder uitgekomen zyn, (waar onder, voor zo verre ons Vaderland betreft, inzonderheid in aanmerking komt, de, by het *Utrechtsche Genootschap* bekroonde, zeer uitvoerige Prysverhandeling van den Heere ROUGEMONT (*), in welke men, onder eene menigte andere Schryvers, ook dit Werkje van BADER vindt aangehaald, en zelfs sommige zyner gevoelens uitvoerig wederlegd); dan zal het ligt op te maaken zyn, zonder dat men by den schraalen inhoud van dit Werkje behoeft te blyven stilstaan, dat hetzelve op niets minder aanspraak heeft, dan op *eene nieuwe Theorie*, en dat het ook zeer gebrekkig moet zyn, zo wel omtrent de optelling van de onderscheidene Geneeswyzen in deeze Ziekte, als ten aanzien van de Litteratuur der Watervrees, welke de Schryver, op het einde van dit Werkje, als een Aanhangsel, 'er bygevoegd heeft; gelyk dan ook die Lyst der Schriften (die op zich zelve onvolledig is) niet verder gaat dan tot 1791, en 'er omtrent de aangepreezene Geneeswyzen eenige nieuwere gemist worden, welke de aandacht der Geneeskundigen ten hoogsten verdienen; waaronder wy voornaamelyk rekenen, het trapswyze klimmend en daalend gebruik van de Opium, de afwisselende toediening van dit middel met de Loogzouten, volgens de wyze van STUTZ, en eene verstandige aanwending van het Galvanisme.

De Voorreden, welke de beroemde DEIMAN zich tot onze bevreemding verledigd heeft voor dit Boekje te schryven, is voorzeeker van een anderen aart. De in dezelve vlugtig ter neder geworpene aanmerkingen, zoo als zyn Ed. ze gelieft te noemen, omtrent de moeilyke kennis en behandeling dier Ziekte, kenmerken alleszins den denkenden en doorzienden Artz. Het zy ons intusschen geoorloofd, by deeze gelegenheid, omtrent dit onderwerp, mede eene vlugtige aanmerking in 't midden te brengen. — Wy zyn het met den Heere DEIMAN volmaakt eens, dat de hemelsbreed verschillende eigenschappen en krachten van de Geneesmiddelen, welke in deeze Ziekte, op gronden van ondervinding, worden

(*) *Verhandeling over de gevolgen van de beet van dolle Dieren*, enz. Utrecht, by *J. de Waal*, *Sz.* 1795. gr. 8vo. Zie onze *Letteroef. voor* 1795. bl. 593.

den aangepreezen, in den eersten opslag even weinig voor derzelver onfeilbaarheid pleiten, als dat men, ingevolge der alsnog plaatshebbende onkunde van den weezenlyken aart van het gif, in staat kan zyn, een *specifiek antidotum* tegen hetzelve toe te dienen. Zoude echter deeze zaak niet uit een ander oogpunt kunnen beschouwd worden? Immers moeten wy erkennen, dat onze zoogenoemde geneezingen, in de meeste gevallen, bestaan in eene *consensueele*, *antagonistische*, met één woord, in eene *betrekkelyke* geneeswyze; zoo dat wy, zelden in staat zynde om de ons veelal onbekende eerste oorzaak eener ziekte te bestryden, de geneezing meestal op eene middelyke wyze moeten trachten te bewerken, door, naamelyk, de ziekelyke wederwerking naar de verschillende omstandigheden te wyzigen, en voornaamelyk door de hinderpaalen uit den weg te ruimen, die, om ons zoo eens uit te drukken, de Natuur in den weg staan., om de *abnormale* afwykingen wederom tot den *normalen* stand te rug te brengen. De ondervinding leert ons ook, dat dit zelfs plaats heeft in ziekten, die wy *a priori* weeten, dat door eene *specifieke* smetstoffe veroorzaakt zyn. De Kinderziekte, b. v., die, even als de waare Watervrees, uit eene eigenaartige, ons onbekende smetstoffe ontstaat, vordert toch dikwerf eene hemelsbreed verschillende behandeling, naar maate van de *individueele* gesteldheid des Lyders; zoo dat wy by den eenen, uit hoofde eener *Hypersthenie*, de *cura antiphlogistica* in den volsten zin moetende aanwenden, by een anderen, wegens de te groote neiging tot rotting, tot de rottingweerende middelen de toevlucht moeten neemen, en wederom by een derden, wegens den plaatshebbenden zoogenoemden *status nervosus*, alle deeze middelen moeten ter zyde stellen, en alleen van de vlugge *exciteerende* middelen baat te wachten hebben. En zoude dit, vraagen wy, niet ook toepasselyk kunnen gemaakt worden op de behandeling der Watervrees? Zoude men by dezelve, en vooral by de werklyke geneezing dier Ziekte, niet misschien eerder het doel bereiken, wanneer men minder bleef stilstaan by de vernietiging van eene geheel onbekende stoffe, en zich meer toeleide op eene *methodische* behandeling, naar de verschillende gesteldheid des Lyders en verdere omstandigheden ingericht, zonder evenwel den eigenaartigen form der Ziekte uit het oog te verliezen? En zoude men, eindelyk, op deeze gronden, niet ook kunnen verklaaren, hoedanig tegen elkander stydende Genees-

 wy-

wyzen in eene en dezelfde Ziekte, of liever in een' en denzelfden form van kwalykbevinden, van nut geweest zyn? — Wy herhaalen het, intusschen, dat wy het gezegde alleen als eene losse gedachte willen aangezien hebben, tot welker verdere ontwikkeling eene Recensie ook in 't geheel niet geschikt is, en gelooven met Dr. DEIMAN, dat dit onderwerp nog altoos veel stoffe tot onderzoek voor oordeelkundige en schrandere Artzen kan opleveren. Mogt het dien Heer, welken wy gaarne onder dusdanige Geneesheeren rangschikken, behaagen, deeze zaak eens ernstig op te vatten; ongetwyfeld zouden wy daarvan meerder nut hebben, dan van deeze Vertaaling, die, zonder eenig verlies voor de Maatschappy, agterwege had kunnen blyven.

Geschied- en Aardrykskundige Beschryving der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch, beginnende met de vroegste tyden, en eindigende met den Jaare 1802. *Door* STEPH. HANEWINKEL, H. C. FIL. *Leeraar der Hervormden te Vierlingsbeek. Met eene nieuwe Kaart. Te Nymegen, by* J. C. Vieweg. *In gr. 8vo.* 539 *bl.*

De Eerw. HANEWINKEL geeft, in de Voorreden, een breed verslag van de gelegenheid, by welke deeze Geschied- en Aardrykskundige Beschryving het licht aanschouwt, en waarom hy dezelve den dag doet zien. — In het *Aardrykskundige* vondt hy geen' Schryver, dien hy kon volgen; geene Kaart, die hem voldeedt. Te *Aarle*, *Beek* en *Lieshout* heeft hy het Leeraarampt bekleed; en is 'er bykans geen enkele plaats in de *Meiëry*, waar hy niet één of meermaalen geweest is. Hierom was het vervaardigen eener nieuwe Kaart van de *Meiëry* noodig, die agter dit Werk geplaatst is, waarin hy de groote Kaart, door den Landmeeter VERHEES in den jaare 1794 vervaardigd, gevolgd, de misstellingen, welke hy daarin vond, verbeterd, en dezelve zo naauwkeurig, als hem mogelyk was, gemaakt heeft. In het Werk treft men de beschryving van veele Gehugten, en van *alle* de *Meiërysche* Rivieren en Beekjes aan, welke men elders vergeefs zal zoeken.

Ten aanziene van het *Geschiedkundige* ontmoette de Eerw. HANEWINKEL bykans dezelfde zwaarigheid als ten opzigte van het *Aardrykskundige*, uitgenomen de *Historie der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch*, door J. H. VAN HEURN, dien hy zyn' getrouwen en on-

zy-

zydigen Leidsman noemt, welken hy volgde, het min belangryke weglaatende, 't geen hem belangryk scheen daar byvoegende, en het misgestelde verbeterende. Het Geschiedkundige zints 1766, want zo verre strekt het Werk van VAN HEURN zich uit, is van HANEWINKEL's hand.

Aan des Schryvers uitnoodiging, in de Nieuwspapieren gedaan, om hem belangryke zaaken, oude stukken, opschriften enz., tot volmaaking van dit Werk, toe te schikken, werd niet voldaan; waarover hy zich zeer beklaagt. Ruime vergoeding vondt hy door de bydragen, hem verleend van den Heer en Mr. W. C. ACKERSDYCK, *J. U. Doctor*, Oud Secretaris der Hoofdstad *'s Hertogenbosch*, en Practiseerend Advocaat aldaar, die de moeite op zich nam om zyn Werk na te zien, en 'er gewigtige zaaken by te voegen; waarvan het doorgaans overvloedige bewyzen oplevert.

Het beloop des Werks is in *tien* Afdeelingen gescheiden. — De eerste heeft ten opschrift: *Naam*, *Ligging en Grootte*, *Verdeeling*, *Wapen*, *Natuurlyke Gesteldheid*, *Voortbrengzels*, *Rivieren*, *Inwoonders*, *Taal*, *Handwerken en Landkaarten van de Meiëry*. — Ten aanziene van de *Natuurlyke Historie der Meiëry van 's Hertogenbosch* berigt ons de Schryver, dat hy, misschien, in 't vervolg, deeze afzonderlyk in 't licht zal geeven; weshalven hy alle Liefhebbers en Kenners van dezelve, in de *Meiëry*, verzoekt, hem hunne waarneemingen mede te deelen. Wy hoopen, dat hy gelukkiger zyn zal, dan te vooren, in het ontvangen van de verzogte hulp. Wy verlangen veele waarneemingen, hier aangestipt, breeder ontvouwd en bevestigd te zien; onder andere zyne waarneeming bl. 19. „ Het is opmerkelyk, schoon „ natuurlyk, dat het nimmer 's nagts hagelt, en dat „ na de maand July geen hagelslagen meer vallen." — Juist toen wy dit Werk lazen, troffen wy een Heer aan, zeer kundig in de Blaauwzel-Fabriek. Wy deelden hem mede, 't geen wy bl. 27 lazen: *Blaauwzel*; met byvoeging: „ Het geen ik 'er gezien heb, is zeer „ schoon, en het valt op sommige plaatzen in menigte; „ doch de kunst, om het van zyne vuiligheid te zuiveren, ontbreekt hier." Hy gaf my te verstaan, dat in de *Meiëry* de stoffe viel, waaruit men *Blaauwzel* maakt; dat hy 'er van hadt; doch tevens, dat dezelve zo veel vuiligheids en vreemde stoffe behelsde, dat de arbeid,

 daar-

daaraan noodig te besteeden, de kosten boven de waarde der opbrengst deedt loopen.

De *tweede* Afdeeling levert ons de *Geschiedenis der Meiëry*, in *zes Tydvakken* afgedeeld. Wy zouden meer verpligtings aan den Schryver hebben, indien hy het oude wat bekort en de laatere wat breeder behandeld hadde: in weinig bladzyden geeft hy ons, 't geen hy te recht *eene onvolmaakte en korte schets* noemt. Het is de zaak eens Geschiedschryvers, het gordyn van 't geen 'er ten zynen tyde voorviel op te haalen, en niet hetzelve toe te schuiven. Hy hadt een bloot verhaal en gee e beoordeeling moeten geeven, met die onzydigheid, waarvan hy in zyne Voorreden gewaagt, en welke ook doorgaande vry goed is in acht genomen.

De *Beschryving van 's Hertogenbosch* maakt de *derde* Afdeeling uit, en wordt, in de *vierde*, gevolgd door de *Lotgevallen* en de *Geschiedenis* dier Hoofdstad, even als de Geschiedenis der *Meiëry* zelve in *Tydperken* afgedeeld. Wy maaken omtrent het laatste Tydperk, byzonder het laatste gedeelte, eene gelykfoortige aanmerking, als wegens de *Algemeene Geschiedenis*. De overwyzing des Schryvers derwaards heeft, uit gemelden hoofde, weinig te beduiden, en hy stapt 'er weder af met deeze woorden: „ Alles is echter maar een korte „ en onvolmaakte schets: want wilde men alles, wat „ verder, vooral omtrent het Bestier, sedert 1794 ge„ beurd is, beschryven, dan moest men een geheel ver„ haal van alle schokken en wederschokken der Omwen„ teling, in ons Vaderland voorgevallen, tekenen. Dit „ zou een werk weezen van geen geringen omslag." Wy staan dit toe; maar, zo veel wy zien kunnen, behoorde het *hier*. Zal niet ieder, den Tytel deezes Boeks leezende, verwagten, dat althans de laatere Geschiedenissen, die van zynen leeftyd, daarin bovenal zullen voorkomen? Zo ergens, moet men ze hier zoeken en vinden.

Aan de *Regeeringswyze der Stad en Meiëry van 's Hertogenbosch* is de *vyfde* Afdeeling gewyd. *Algemeene Aanmerkingen omtrent de Meiërysche Plaatzen* worden, in de *zesde*, zeer kort opgegeeven. De *zevende* Afdeeling beschryft *Peelland*; de *agtste*, *Kempenland*; de *negende*, *Oosterwyk*; de *tiende*, *Maasland*. De Schryver volgt, tot gemak van den Leezer, in de Aardryks- en Geschiedkundige tekening van de *Meiëry*, de orde van het

het A. B. C. in deeze *Afdeelingen*; 't welk tot veele overwyzingen aanleiding geeft.

In de beschryving van deeze hoofdafdeelingen der *Meiërye*, hebben wy, met groot genoegen, gezien, hoe, op veele plaatzen, de Landbouw thans wakkerder dan ooit wordt ter harte genomen, en hier en daar onderfteund door Mannen, wier naamen, als weldoeners huns Vaderlands, verdienen vermeld te worden.

Reeds hebben wy, in 't voorbygaan, 't een en ander opgemerkt, ten aanziene van de *ftoffe*, in dit Boekdeel verwerkt; wat de *wyze* aanbelangt, de ftyl is eenvoudig en veelal plat historisch. Gelykfoortige gevallen, in het verloop van Eeuwen byeengehoopt, geeven nu en dan eene niet wel vermydbaare eentoonigheid en eenzelvigheid van woorden.

„ *Veele Aantekeningen*," zegt de Schryver, „ heb ik „ onder de Bladzyden *moeten* voegen;" dit *moeten* flaat zeker op *eenige* onvermydelyk noodzaaklyke, doch is verre van op *alle* te passen. Zyn Eerw. fchynt zeer gefteld, en op het maaken van Aantekeningen, en op het aanwyzen van meerdere en mindere misflagen in anderen; ook van de zodanige, die men mag zeggen buiten zyne taak om te loopen, en althans van dien aart te zyn, dat men ze liever in dit Werk niet zou zien, dan in 't zelve aantreffen.

Niet weinig Leezers zullen over de menigte van *kleinigheden* vallen, in dit Werk doorgaande, en in de Plaatsbefchryvingen inzonderheid, voorkomende; dan deswegen pleit om verfchooning, dat dit eene eigenfchap is van meest alle Plaatsbefchryvingen; en, baaren dezelve eenigen wederzin by de Leezers in 't algemeen, zulks wordt vergoed en opgewoogen door het genoegen, 't geen die eigenfte *kleinigheden* fchenken aan de Plaatsbewoonders, die gaarne alle, ook de geringfte byzonderheden, vermeld vinden, en het niet ophaalen voor een gebrek houden.

Ondanks onze aanmerkingen over dit Werk, flegts als eene *Befchryving*, en niet als eene *volledige Gefchied- en Aardrykskundige Historie* befchouwd, mogen wy onze Leezers, met de woorden des Schryvers, verzekeren, „ dat men hier zaaken zal vinden, die men „ elders geheel vruchteloos zal zoeken, of die elders „ niet zo naauwkeurig te vinden zyn."

Vry groot is de Lyst der zinstoorende Drukfouten; een gebrek in dit Werk, waarover de Schryver zich beklaagt: hy zou deeze Lyst nog zeer hebben kunnen vergrooten.

Vervolg op het Leven van BUONAPARTE, *of Verzameling der byzonderheden zyner Reize, gedaan door het voormaalig Belgiën, Eiland Walcheren enz. in* 1803. *Uit het Fransch vertaald. Te Gorinchem, by* J. van der Wal, 1804. *In gr. 8vo.* 334 *bl.*

Veelmaalen hebben wy, in den loop onzer Aankundigingen en Beoordeelingen, BONAPARTE, op zyne Krygstochten, in en buiten *Europa*, vergezeld; het Werkje, hier voor ons, is van eenen anderen aart, en biedt ons, van deeze Krygstochten zeer wyd verschillende, Tafereelen aan; — Tafereelen, oorspronglyk in 't *Fransch* geschilderd, doch in *Nederduitsche* verwen overgebragt. En de oorspronglyke Schryver en de Vertaaler blyven ongenoemd, en zyn by ons onbekend. Zeker heeft de een en ander de gaave van met een sterk coloriet te schilderen. Groot ook zyn de Hoofdbeelden, en luisterryk de Tooneelen, waar op zy zich vertoonen, van het eene op het ander treedende, met herhaaling en verwisseling van Eerbetooningen, van Aanspraaken, van Beantwoordingen, van Geschenken, van Ontmoetingen, nu grootere dan kleindere, doch alle tot eere van den Held en diens Gemaalinne, hem vergezellende op de Reize, door de op den tytel gemelde Gewesten.

De voorafgaande Aanmerkingen schetzen het Lot van *Belgie*, en strekken om aan te wyzen, hoe in de geschiedenis van het einde der XVIIIde Eeuwe valt op te merken, dat de *Belgische Gewesten* in het *Fransche Ryk* weder ingelyfd werden, waar van zy, ten allen tyde, een gedeelte hadden uitgemaakt. „ Zy behoorden," zegt de Schryver, „ wel is waar, achtereenvolgende aan *Spanje* en *Oostenryk*; doch slechts door een dier staatkundige schokken, waar van de uitslag eene klaarblyklyke tegenstrydigheid met den natuurlyken loop der dingen is: waar uit dan ook volgt, dat zulk eene wending niet lang kan stand houden." Die geschetst hebbende, besluit de Schryver met deeze Spraakwending:

„ Vol-

— „ Volken van het *Fransche Belgie!* het is op dit tydstip, dat gy trotsch kunt zyn, op de herinnering dat de wieg van de oude *Fransche* heerschappy in uw midden was. — De held, die in dertig maanden verrichtte het geen KAREL DE VYFDE in dertig jaaren ten uitvoer bragt, de held, die het luisterryk ontwerp, dat door den grooten LODEWYK slechts geschetst was, om het oude *Fransche* grondgebied weder in *Frankryk* in te lyven, tot stand gebragt heeft, deeze held, het roemryk opperhoofd van het *Groote Volk*, komt in persoon het recht van uwen ouderdom erkennen: ook komt hy niet als een eenvoudig reiziger, maar met al den luister der oppermagt, waar mede gy zo wel als alle uwe *Fransche* medeburgers hem bekleed hebt. — Hy komt om al de straalen der nationaale magt op uwen grond te vereénigen, om uwe velden vruchtbaar te maaken, die zo lang door den oorlog verwoest wierden, om de werkzaamheid uwer fabrieken, die zo lang onder vreemde heerschappy verlamd waren, weder in werking te brengen. — Toen gy aan *Frankryk* behoorde, waren uwe gewesten de ryke stapelplaatzen der handeldryvende Volken; thans, nu gy weder *Franschen* geworden zyt, wil het Opperhoofd van het Gemeenebest zelf eene pooging in het werk stellen om uw oud voorrecht in den handel op het vaste land u weder te geeven. — Daar de reis van den Eersten Consul in uw midden het roemryk tydstip wordt van uwe weezenlyke vereéniging met *Frankryk*, vertrouwen wy, dat gy het ons dank zult weeten, dat wy u door dit geschrift alle de byzonderheden deezer reis doen kennen."

Het bepaalde doel des Schryvers is uit deeze Spraakwending duidelyk te ontdekken: „ want," getuigt hy, „ de Geschiedenis van NAPOLEON BONAPARTE is waardig om door een welspreekender en grootscher pen dan de myne beschreeven te worden. Het vernuft zal haar eens uit de vleugelen van de faam ontleenen, om den roem van den *Franschen* Held, op eene luisterryker wyze, te vereeuwigen."

De VII eerste Hoofdstukken beschryven het vertrek van den Eersten Consul, diens doortocht van *Compiegne*, komst en verblyf te *Amiens*, doortocht van *Abbeville* en *Boulogne*, aankomst en verblyf te *Duinkerken*, verblyf te *Ryssel*, doortocht van *Calais*; het laatste als een aanschenvoegzel. In den loop deezer Reize

 tref-

treffen wy veele bysonderheden aan, tot de opgemelde Steden in dit tydsgewrichte behoorende, zo wat de Fabrieken als de toerusting tot den Kryg tegen *Engeland* betreft.

Eene *Uitweiding, die noodzaaklyk wordt*, is het opschrift des VIIIsten H. en bestaat in de vermelding van de toebereidzels, tot het ontvangen des Eersten Consuls te *Brussel* gemaakt, alsmede de hulde, hem daar toegedagt: dit alles is verbaazend sterk gekleurd, en wordt tot het XIIde H. voortgezet; waarin de Reis van BONAPARTE en diens komst te *Brugge* beschreeven wordt: aan 't gebeurde te dier Stede, by zyne komst en verblyf, met het bezigtigen der Bataafsche Zeekusten, wordt dit en het volgend Hoofdstuk besteed. Diens komst en verblyf te *Gent*, en zyn vertrek van daar, zyn verblyf te *Antwerpen*, en komst te *Brussel*, maaken het XIV en XVde H. uit. Om het agtdaags verblyf te laatstgemelder Stede te beschryven, besteedt de Schryver even zo veele Hoofdstukken.

Wy neemen, om van de Schryfwyze eene proef te geeven, 't een en ander over uit den *zesden dag*, het grootsche Feest der Kooplieden beschryvende: zestig der rykſten hadden zich vereenigd om aan dit Feest pracht by te zetten; deeze wordt in alles breedvoerig vermeld. „ De Vrouwen," merkt de Schryver op, „ waren thans, daar zy meer in aanmerking kwamen dan by het onthaal op het Stadhuis gegeeven, ook prachtiger in haare kleeding; sommigen haarer hadden kanten kleden aan, die in rykdom voor niets behoefden onder te doen, dan voor dat, het welk de Stad *Brussel* aan Mevrouw BONAPARTE als eene hulde hadt aangeboden. Diamanten Hairnaalden, of kransen van gouden Koorenairen, met robynen bezaaid, versierden het kapzel van de meeste Dames.

„ 'Er was nog iets plegtiger noodig, om de pracht, waarvan de weldoener der volken het voorwerp was, nog meer luister by te zetten; dus gingen twee eerwaardige Grysaarts den Eersten Consul vooruit in deeze vergadering: alle oogen waren op hen gevestigd. Het Evangelisch Kruis schitterde op hunne borst, en het *Roomsche* purper versierde den eenen. Deze Grysaarts waren twee dienstknegten des Heeren: de eene de Kardinaal legaat, en de andere de Bisschop van *Mechelen*. De Kommissarissen van de Zaal omringden hen met eerbied.

bied. Zy werden niet onder de menigte vermengd. De Godsdienst, waar van het *Brabantsche* volk nooit afvallig geweest is, heiligde, door de tegenwoordigheid der verheevensten van zyne dienaaren, de hulde, die hetzelve bewyst aan den grooten Man, die de altaaren weder oprichtte, en de dienstknegten des Heeren van de afgelegene eilanden te rug riep, werwaards het misdryf, op de puinhoopen des troons gezeten, hen verbande. — De Kardinaal en de Bisschop werden tot aan den voet van de verheevene plaats geleid. Alle de aanzienlykste persoonen omringden hen, om hunne ledige oogenblikken bezig te houden door een waardiger onderhoud, dat meer met den ernst van hun charakter overeenstemde dan de schitterende ydelheid, welke ons het gezigt der vereenigde schoone waereldsche vrouwen opleverde, by welken de pracht van eene onheilige weelde en de verfynde mode, als de geliefdste dochter van den wellust, alle verzoekingen vereenigd hadden, waar voor de menschelyke zwakheid vatbaar kan zyn."

Op den vierden dag verleende BONAPARTE gehoor aan de Afgevaardigden der *Bataafsche* Republiek, de Heeren BRANTZEN, BICKER en den Staatssecretaris VAN DER GOES; de Heer SCHIMMELPENNINCK, voormaalige Ambassadeur by het Hof van *Londen*, de Ambassadeur SÉMONVILLE, en de Generaal VICTOR, Commandant en Chef der *Fransche* troepen in *Hollandsche* soldy, woonden deeze gehoorgeeving by, die van 's avonds ten zeven tot elf uuren duurde. „ *Engeland*," voegt 'er de Schryver by, „ zal eens alle de oogenblikken van zulk een onderhoud tellen, en de *Bataafsche* Republiek, onze getrouwe bondgenoote, zal hieruit haare volle zekerheid tegen de onbeschaamdheid der *Britsche* snorkeryen zien ontstaan."

Op het Feest der Kooplieden te *Brussel*, waarvan wy zo even gewaagden, „ vereerde," volgens het bericht des Schryvers, „ de Eerste Consul de Afgevaardigden van de *Bataafsche* Republiek met zyne byzondere aandacht. By het eindigen van het koncert zag hy dezelve aan het einde der zaal staan en onder de andere aanschouwers vermengd, waaronder zich zelfs vreemde Prinsen, Ministers en *Fransche* Ambassadeurs bevonden. De Eerste Consul wilde in het feest, waarvan hy het waardig voorwerp was, de vertegenwoordigers doen deelen van een vriendschaplyk Gouvernement, dat zulke edelmoedige poo-

poogingen doet om hem te ondersteunen in eenen oorlog, waarin hy op zich neemt den twist van het geheele vaste land tegen het trouwloos *Engeland* te wreeken. Hy gaf bevel aan den Prefekt van het Paleis en aan de Kommisfarisfen der Zaal om de Afgevaardigden van het *Bataafsche* Gouvernement binnen te leiden, en hen byzondere en aanzienlyke plaatsen te geeven."

De Gehoorgeeving van den Eersten Consul, aan de Burgerlyke Magten van het Departement van de *Dyle*, maakt, met de opgave der Aanspraaken en Antwoorden, het XXIVste Hoofdstuk uit. Het XXVste vermeldt het vertrek uit *Brussel*, en den doortogt van *Leuven*.

Het *Byvoegzel* tot het Geschiedverhaal der Reis des Eersten Consuls na *Brussel* geeft een kort berigt van het kort verblyf diens Mans te *Vlissingen* en te *Middelburg*, — geeft ons te leezen de Opschriften te *Gent*, betreklyk tot den doortogt des Eersten Consuls. Men heeft 'er zich aartig bediend van de taal, waarin VIRGILIUS de gelukkige Regeering van AUGUSTUS bezong. Men leest met genoegen de beschryving van den doortogt van verscheide Steden en Dorpen van het Departement van de *Schelde*, waarvoor een byzonder Hoofdstuk geschikt is, — zo ook om BONAPARTES komst en verblyf te *Antwerpen* te beschryven; welke vervallen Koopstad van den Eersten Consul de bemoedigendste toezeggingen ontving; doch ook berispingen, wegens het klein getal opgeschreevenen, door dezelve in het zevende en agtste Jaar geleverd, en de verkeerdheden in den Koophandel gepleegd. By de nieuw gemaakte eeretekens moet wonder afgestooken hebben de *groote Ommegang*, welks Beelden en Cieraaden hier gedeeltlyk beschreeven worden; een *Ommegang*, zeer zeldzaam gehouden, en in de laatste Eeuwe alleen in 't Jaar 1728, 1744 en 1767, doch waarop de Bewoonders van *Antwerpen* zeer gesteld zyn. „ De Eerste Consul en zyne Gemalin," zegt de Schryver, „ *scheenen* zich daarmede te vermaaken." (*) Grooter vermaak schiepen zy zeker op het Feest,

(*) De Schryver merkt aan, dat 'er te vooren nog verscheiden andere Machinen waren, welke tot de Procesfie gebezigd werden, verbeeldende de *Drieëenheid*, de *Hel*, het *laatste Oordeel* enz., nu vyftig jaaren geleden, by ongeluk, een prooi der vlammen geworden. Indien 'er thans, volgens de opgave, slegts agt van die Ommegangsbeelden vertoond zyn,

Feest, dat de Kooplieden gaven, en waarby de rykste Burgers van *Antwerpen* zich gevoegd hadden.

Schoon wy nergens vermeld vinden, van welk *Leeven* van BONAPARTE dit Werkje ten *Vervolge* strekt, vermoeden wy, dat bedoeld wordt de Leevensbeschryving diens Helds, by *Allart*, door Mr. J. VAN DER LINDEN (*).

Hoe zeer plaatslyk de voorvallen, hier vermeld en breedvoerig beschreeven, ook mogen weezen, die dus voornaamlyk zullen bevallen aan de leesgraagen in de doorreisde Streeken en Steden, heeft het Werkje genoeg zonderlings, om ook anderer aandagt bezig te houden, en te doen stilstaan by de pracht, allerwegen ten toon gespreid, by den meer belangryken staat van voortgezette Handwerken en Fabrieken in dien oord, en de aanstalte, ter uitbreiding des Koophandels gemaakt.

zyn, moet die boedel zeer ingekort weezen door dien brand, of eenige andere oorzaak. In den Jaare 1728 was het aantal der vertooningen, gelyk wy toevallig uit een Brief van een toenmaalig aanschouwer gezien hebben, 21. Een Stukje, ten dien jaare te *Antwerpen* gedrukt, en de beschryving van de Ommegangsbeelden geevende, vermeldt ook veele thans niet vertoonde, — doch zy waren zeker genoeg!

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1802, bl. 513, en voor 1803, bl. 383.

Positiones Juris Criminalis: De Triplicis Partitionis in rebus infinitis utilitate; in primis ad vim et modum, uti Culpæ, ita Doli quoque æstimandum, secundum doctrinam GAETANO FILANGIERI viri cl. *De scientia Legislationis*, *Tom. IV. cap.* 14. Quas, præside HENRICO CONSTANTINO CRAS, J. U. D. et in Illustri Amstelædamensium Athenæo, Jur. Nat. Gent. et Civ. cum Romani tum Patrii Professore, ad publicam disceptationem proponit WILHELMUS DRONRYPINS; Amstelædamo-Batâvus: a. d. Lunæ, qui erit XVIII Junii, &c. Amst. apud *P. den Hengst et Filium*, 1804. in 8vo.

Het onderwerp, in deze *Positiones Juris Criminalis*, of stellingen van het straffende Regt, behandeld, is genomen uit het beroemd Werk van GAETANO FILANGIERI, *over de Wetenschap van Wetgeving*. Deze Wysgeer, Staatsman en Regtsgeleerde, heeft de Wetgeving met allen ernst, diepdenkendheid en inspanning van kragten nagespoord, en aan de grond-

grondbeginzelen van Regts- en Staatkunde, ook aan die van Wysgeerte en Menschenkennis, getoetst. Byzonderlyk heeft hy, even gelyk BLAKSTONE en anderen, die het groot onderwerp van Wetgeving hebben durven onderhanden nemen, de bronwellen en grenspalen van het straffende Regt, de gronden van waardering der misdaden, en daar uit voordvloeijende maten van straffen, nagespoord en afgebakend: waarin hy in dezer voege is te werk gegaan, dat hy, aan de ene zyde, door het schitterend vernuft van den beroemden BECCARIA niet is weggesleept, en, aan den anderen kant, de nuttige voorschriften van dien Schryver op hunnen regten prys heeft gesteld. FILANGIERI is op de aanmerking gevallen, dat, gelyk de Romeinsche Regtsgeleerden het *verzuim* (culpa), in een groot, middelbaar en klein verzuim, verdeeld hebben, ook even zo, ter waardering der misdaden, het *opzet*, of de *moedwil*, of groot, of middelbaar, of klein kan genaamd worden: dog deze zyne nieuwe gedagten heeft FILANGIERI slegts kort voorgesteld, maar niet ontwikkeld.

De jonge Schryver verdeelt, Pos. 2, de gronden van waardering der misdaden, in *onderwerpelyke*, die de gemoedsgesteldheid van den misdader aangaan; en in *voorwerpelyke*, die meer de uiterlyke omstandigheden of gevolgen der misdaden betreffen. Hy bepaalt zig, Pos. 3 en 4, alleen tot de eerstgenoemden, byzonder tot boos-opzet, of moedwil, en verzuim; welke twe toerekenbare gebreken in dezer voege verschillen, dat *verzuim* uit gebrek van beter doorzigt, — *moedwil* uit verkeerdheid van den wil geboren wordt.

Hoe bekend ook de drieledige verdeling van verzuim (*culpa*), in groot, middelbaar en klein, is, de grond dier drieledige verdeling is nimmer aangewezen. Die grond is het oneindig verschil van verzuim, en het gebrek van maatstaf, om deszelfs verschillende trappen te kunnen aanwyzen. Z. Pos. 5 en 14. Deze aanmerking leidt den Schryver natuurlyk tot de beschouwing van het denkbeeld van het *oneindige*, over het welke, zo wel Wis-, als Natuur- en Overnatuurkundigen, getwist hebben, en, volgens de nieuwe leer van den beroemden KANT, eeuwig kunnen twisten, zo lang de Zinnen-waereld niet van die Waereld, welker denkbeeld de Reden zig vormt, onderscheiden wordt, Pos. 15 en 16. alwaar deze leer van KANT maar even wordt aangeroerd; en het is uit deze kortheid, dat dit gedeelte der *Positiones* aan de meeste Lezers welligt wat duister zal voorkomen. Men kon egter van PRINS niet verwagten, dat hy hier ter plaatse die gehele Theorie ontwikkelde, waaruit KANT zyne *antinomiae*, of tegenstrydigheden, zo wel omtrent de vryheid van den mensch, en de noodzaaklykheid van ene eerste oorzaak, als omtrent het deelbare in het oneindige, afleidt; van welke tegenstrydigheden, volgens KANT, dit de oorzaak

is,

is, dat men de zinnelyke, de schynbare waereld, met de dadelyke, met de voorwerpelyke, verwart. Prins oordeelt niet zonder grond, dat tot zyn oogmerk genoeg was, de leer van KANT met weinige woorden te vermelden, en zig vervolgens slegts tot de dagelyksche en gemeenzame betekenis van het woord *oneindig* (te weten, welks delen en grenzen niet alle naauwkeurig kunnen worden aangewezen) te bepalen. Dit oneindige schynt de grond te zyn, waarom de Romeinsche Regtsgeleerden, in het verschil van verzuim, hunne toevlugt tot twe uitersten, en één midden, namen: Pos. 17. Zy verkregen hier door, en door hunne bepalingen van *groot* verzuim, welk de onagtzaamste Lieden, — *middelbaar*, welk de Lieden doorgaans, — en *kleine*, welk de oplettende Lieden niet begaan, wel gene wiskundige zekerheid, hoedanige in zedelyke onderwerpen niet mogelyk is; maar deze leer is egter van alle tyden geschikt geoordeeld, om het bescheiden oordeel van den Regter enigzins te besturen. Dog men zou, naar ons inzien, den aart dezer drieledige verdeling miskennen, indien men die meende te volgen, zo dra men maar drie onderscheidingen maakte. Zy rust immers op twe uitersten en één midden, welken alle drie moeten doorsteken, hoe vele andere, aan elkanderen grenzende, onderscheidingen (*nuances*) ook mogen plaats vinden.

Na ene wederlegging der leer van de Stoicynen, die geen verschil van trappen, noch in deugden, noch in misdaden, toelaten, Pos. 9—13. en na ene oplossing van ene bedenking, omtrend de onderwerpelyke waardering van verzuim, Pos. 20—23. gaat de jeugdige Schryver over tot staving der gemelde drieledige verdeling door enige voorbeelden. Zo hebben de Leermeesters in de welsprekendheid den schryfstyl in ene *verhevene* (celsum), *nederige* (tenue) en *gematigde* (temperatum) verdeeld. Pos. 24. Zo hebben ook de Uitleggers van het Volkerenregt de verbodene of contrabande waren, — zo hebben de Romeinsche Regtsgeleerden zelven ook de onkosten drieledig verdeeld. Pos. 25 en 26 Hier toe wordt ook gebragt, het geen door opzettelyken *moedwil*, door *toeval*, of door *verzuim*, geschied is; ja de verdeling van Toeval zelve, in een *gewoon*, *ongewoon*, en *zeer ongewoon toeval*: Pos. 27. Medepligtigen zyn ook of *hoofd-* of *by-* of *geringe oorzaken*: Pos. 28. De onwillige dronkenschap, in welke misdaan wordt, is of *verregaande*, of *middelbare*, of *ligte* dronkenschap. Pos. 29. In de zeer moeilyke vraag, wegens het straffen van poging tot misdoen, wordt niet alleen de *loutere wil* van de *loutere uitkomst* onderscheiden, tusschen welken het *bedryf* inligt; maar het niet volbragte bedryf is of ene *eerste* en *verwyderde*, of ene *midden-*, of ene *naaste* poging: Pos. 30—32.

Alvorens deze voorbeelden tot zyn hoofdoogmerk toe te pas-

passen, neemt de Schryver den gewonen regel aan; *dat* 'er geen misdaad is, zonder boos-opzet (*dolus*); van welken regel hy enige uitzonderingen voordraagt: Pos. 33 en 34. Dit aangenomen gevoelen is mogelyk niet buiten bedenking, om de menigvuldige uitzonderingen, in welke ook de agteloosheid gestraft wordt.

Te regt verwondert het den Schryver, dat de Romeinen, die een zo nuttig gebruik van de drieledige verdeling, omtrend het verzuim, gemaakt hebben, zulks over het hoofd hebben gezien, ten aanzien van boos-opzet, welks trappen, niet minder dan die van verzuim, oneindig kunnen verschillen: daar ene verdeling van boos-opzet, in *hoogste*, *kleinste* en *middelbare*, buiten de voorwerpelyke of uitwendige, ook nog ene innerlyke of onderwerpelyke waardering der misdaden zoude hebben aan de hand gegeven. Dit gebrek heeft FILANGIERI verbeterd; maar nu kwam het 'er nog op aan, om die drie trappen naauwkeurig te bepalen en af te bakenen: Pos. 39. Zodanige maatstok ontleent de vernuftige FILANGIERI van de meerdere of mindere moeilykheid of gemakkelykheid, om de aanlokzelen tot een misdryf te overwinnen; Pos. 40. Hoe geringer die aanlokzelen zyn, hoe gemakkelyker om te bedwingen, zo veel snoder is het boos-opzet: dus is de misdaad ook snoder, als tyd en beraad overschoten, om de opwellende aansporingen te overwegen en te dempen: Pos. 41. Tegen de opkomende gedagten van een Vadermoord te begaan, druisschen zo vele betrekkingen aan, dat het niet moeilyk valt de stem der Natuur te gehoorzamen, en de aanlokzelen te smoren van ene misdaad, van welke het louter denkbeeld afschuwelyk is; Pos. 42. In tegendeel, hoe moeilyk is het niet, de sterkste beproeving door te staan, wanneer een Huisvader genen weg open ziet, om zyne kleine wigtjens, die om brood roepen, hetzelve te verschaffen, en derzelver geschrei hem heftig aanprikkelt, om, in dien nypenden nood, te stelen? Wie zou aan dezen ongelukkigen, — wie zou aan enen Man, die den verleider van zyne Egtgenote op heter daad betrapt en ter nedervelt, enen hoogsten trap van bozen moedwil toerekenen? dat is, wie zou het voor ene gemakkelyke taak houden, zodanige beproevingen door te staan? Pos. 43 en 44. Welke nu de middelbare moedwil is, die tusschen de twe uitersten in ligt, valt niet moeilyk op te maken: Pos. 45. De Schryver brengt egter enige bedenkingen tegen FILANGIERI in, te weten voor eerst, dat volgens hem de hoogste of grofste moedwil zou plaats hebben, als ene misdaad zonder beweegredenen, of wel met beweegredenen, dog op ene wrede wyze is begaan: en dat, het geen in koelen bloede en met beraad is bedreven, een middelbaar boos-opzet zoude aanwyzen. PRINS oordeelt veeleer, dat ryp beraad en

overdenking een boos-opzet kenmerken, omdat het alsdan gemakkelyker was, de aanprikkelingen te wederstaan. Ten anderen merkt hy aan, dat het niet wel mogelyk is, dat iemant zonder beweegredenen zoude misdoen; dat ook het voorbeeld van FILANGIERI niet voldingende is, alzo hy, die enen onbekenden voorbyganger doodschiet, enkel om de kragt van zyn buspoeder te beproeven, wel door ene geringe, maar nogthans altyd door ene beweegreden is aangespoord: Pos. 46 en 47. Wy voegen 'er tot nadere opheldering nog by, dat die misdader wel geen beweegreden hadt om den voorbyganger te doden; maar wel zekerlyk ene beweegreden, hoe grillig ook, om aan de beproeving van zyn buspoeder het leven van enen voorbyganger op te offeren. Over het geheel keuren wy dit voorbeeld van FILANGIERI niet zeer gelukkig. Zodanige zonderlinge inval, hoe weinig met het gezond verstand, en welgezindheid tot zynen evenmensch, strokende, bewyst mogelyk meer enen hogen trap van ligtzinnigheid, dan wel van boosheid van hart. Opzettelyke wreedheden en folteringen bewyzen zulks veel meer; alzo hy, die al belang stelt in iemants dood, nog geen belang kan hebben by de pynlyke dood, dan alleenlyk om daaruit een onnatuurlyk genoegen te smaken, welks aanlokzel zo veel te gemakkelyker te overwinnen is, als de natuur zelve doorgaans van wreedheid gruwt. De Schryver besluit zyn belangryk Geschrift met ene nuttige aanmerking, dat de waardering der misdaad, uit den trap van boos-opzet, alleen voor zo ver kan gelden, als de overige omstandigheden gelyk staan: Pos. 48. De hoge trap van boosheid van enen dief maakt dan zynen diefstal wel snoder, dan zommige andere diefstallen of soortgelyke misdryven, maar maakt daarom dezen diefstal nog niet tot zwaarder misdaad, dan doodslag, alschoon ook met enige verligtende omstandigheden begaan.

Wat de *Theses*, die, gelyk doorgaans by dusdanige Geschriften, ook hier zyn bygevoegd, aangaat, zy zyn wel gekozen; zy zyn niet versleten, en van gewigt. De 1ste, 7de en 8ste trokken byzonder onze aandagt tot zig. De eerste Thesis beweert, gelyk noch de vaart van een schip zonder roer, noch het roer zonder wind en vaart, het schip een voorspoedigen togt kan geven, dat even min de loutere zugt tot geluk, zonder het bestuur der Reden, of de loutere voorschriften der Reden, zonder de zugt tot geluk, toereikende zyn, om de pligten van den mensch, in de rigting van zynen levensloop, te regelen: het welk met de schone versen van POPE *Ess. on Man* I. Br. 43. gestaafd wordt. De 7de Stelling of *Thesis* beperkt de leer van den doorlugtigen Bestryder van Machiavel, FREDERIK DEN GROTEN, in zyne *Nagel. Geschr.* I. D. Voorr. bl. 13. omtrend het niet volharden in een aangegaan bondgenootschap van oorlog, als men niet in

staat is dien langer te voeren, of ook grond heeft om zynen bondgenoot te verdenken: deze leer wordt met regt tot de hoogstdringende noodzakelykheid bepaald. Wat de 8ste Stelling betreft: zo zeker als het is, dat alle takken van wetenschap de toelichting der oude Letterkunde behoeven; zo zeker bewyst het voorbeeld van den beroemden ERNESTI, in zyne aantek. op CICERO's III B. *Van de Pligten*, h. 15. dat de kennis dier oude Letterkunde alleen niet genoegzaam is om de oude Schryvers, op alle plaatsen, wel te verstaan; althans niet om zodanige plaatsen uit te leggen, welken op de ene of andere byzondere wetenschap betrekking hebben.

Wy hebben met zo veel meer genoegen van dit Geschrift een verslag gegeven, als wy de keuze van deszelfs onderwerp, en korte, maar duidelyke behandeling, voor de Regtskunde van belang oordeelen.

Dichtvruchten van den Vrindenkring, onder de Zinspreuk: Kunst door Vrindschap volmaakter. *Iste Inzameling. Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek, 1803. *In gr. 8vo.* 112 *bl.*

Door byzondere in het oog lopende dichterlyke schoonheden munt deze eerste Inzameling juist niet uit in ons oog; in tegendeel, wy troffen hier zeer veel aan, dat waarlyk niet veel meer dan berymd (vloeiend en aangenaam berymd) proza is: hier en daar is vooral het zachte bevallige dezen of genen van den Vriendenkring byzonder toch gelukt. Deze Kring bestaat uit *vyftien* Leden, blykens de hier voorkomende Naamlyst; zy leveren ons hier *veertig* van hunne Dichtstukjes; niet te veel, indedaad, voor de vruchten der werkzaamheden van een geheel jaar: wy verlangen echter van jaar tot jaar liever enen telkens al beteren, dan wel, al te spoedig, enen meer overvloedigen oogst.

Zie ik 't eindperk van den weg,
Die my leid door 't aardsche leven,
'k Zal my dan ter rust begeven
Of ik my te slapen leg.
In dien slaap blyft God nog zorgen;
Want de Godheid sluimert nooit:
Zy kan aan den jongsten morgen,
Waar myn stof ook ligg' verstrooid,
Uit dien slaap my doen ontwaken,
En my hoogst gelukkig maken.

Dit is waarlyk een zoetvloeiend rymtje; maar als slotvers van een Dichtstuk, *Dood en Eeuwigheid* geryteld, maakt het wel weinig figuur.

Het

Het Stukje, *Geluk des levens*, is waarlyk lief, zacht, en aandoenlyk; ziet hier 'er drie Coupletten van:

Alles moog' den mensch ontbreeken
Wat geluk of grootheid biedt,
Heils genoeg zal de aarde kweeken,
Derft hy slechts de liefde niet.
Niets kan zyne vreugde hindren,
Als hy frissche, brave kindren
En een trouwe gade kuscht. —

Vrolyk leeft hy en te vreden,
Dankbaar voor zyn heilryk lot;
't Kleine dorp is hem een Eden,
't Lage huis een Koningsslot.
Hem is de avond als de morgen,
Helder, vrolyk, vry van zorgen:
't Bitter heeft nog zoet voor hem.

Vruchtloos is 't om u te zwoegen,
Rykdom, aanzien, magt en eer!
Daaglyks brood, met vergenoegen,
Liefde, vrede is eindloos meer.
Daaglyks brood met kroost en gade,
Liefde, vrede, Gods genade
Is het hoogst geluk op aard! —

Het Stukje, AAN DEN GENIUS DER RUST, *uit het Hoogduitsch*, schynt uitnemend wel overgebragt; hoewel wy het oorspronglyke ons niet herinneren; wy voelen het lieve, zachte, waarlyk dichterlyke. Dan wy hebben gene ruimte om ook deze drie Coupletten af te schryven; maar wenschen zeer hartlyk den Vriendenkring voordduring, genoegen, aanmoediging, en verdere volkomenheid toe.

Leven en Daden van den Vryheer QUINTIUS HEYMERAN VAN FLAMING. *Door* AUGUST LAFONTAINE. *In Vier Deelen. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Groningen en Amsteldam, by* W. Wouters *en* J. F. Nieman. *In gr. 8vo. Iste Deel*, 1803. 392 *bl. IIde Deel*, 1804. 411 *bl.*

Onder de voortreflyke versierde Verhalen, van dezen uitmuntenden kenner van het menschlyk hart, munt dit zyn eerst en vroeger Werk voorzeker nog uit; en daar een aantal zyner latere Geschriften met zo veel genoegen ook by ons ontfangen zyn, zal het tegenwoordige wel gene aanpryzing behoeven. Het geeft een alleraangenaamst onderhoud; en

daar ons een gedeelte des Werks, by de fyne tekening der menschlyke zwakheid en dwaasheid, recht hartlyk lachen doet, zo perst ons het andere gedurig de tranen uit de oogen, en wy erlangen by het een en ander zulke treffende lessen van levenswysheid, dat wy waarlyk naauwlyks weten, of deze Roman ons meer om het grappige, dan of zy ons meer om het waarlyk aandoenlyke, schone, behaagt.

De held der geschiedenis, QUINTIUS HEYMERAN VAN FLAMING, is by uitnemendheid braaf, en speelt toch ene by uitstek belachlyke rol; zyn uitmuntend goed hart dwingt ons altyd achting af, en echter is hy by uitstek dwaas in alle zyne verrichtingen; en daar hy overal goed wil doen, sticht hy overal verwarring en ongeluk, en onverdiend lydt hy alzo ook altyd de grievendste smarten. De geschiedenis van zyne kindsheid en zyne opvoeding is en belangryk en belachlyk; even zeer is hy het zonderlinge mengsel van wysheid en dwaasheid in zyne jongelingsjaren, op het Hogeschool, als minnaar, en eindlyk als Heer op zyne goederen; zyn, by uitstek dwaas, aangenomen stelsel nopens het onderscheid tusschen menschen en menschen doet hem altyd in de middelen ter bevordering van het menschlyk geluk mistasten; terwyl zyne edele bedoeling toch overal uitkomt, en de onbegryplyke opofferingen, die hy, ter bereiking van dit zyn doel, met zo veel welgevallen doet, ons hem even zeer doen liefhebben en hoogachten, als wy hem beklagen en uitlachen. Aan het eind van het twede Deel is de Vryheer nog ongehuwd en op reis; wy zien hem met verlangen wederom te gemoed, en het zou ons smarten als de edele man eindlyk niet nog te recht kwam, en enen langen goeden avond van zyn moeilyk leven had, dien hy, door zyne zo vele edele, dwaze, bemoeijingen, waarlyk wel heeft verdiend.

Het lieve KAATJE, ene arme Freule, als kind met hem opgevoed, en de waardige LISSON, de nagelaten *Zoon* van den Predikant, veraangenamen zeer dit Verhaal; het gaat zo geheel eenvoudig natuurlyk, dat deze kinderen op elkanderen verlieven, en even eenvoudig natuurlyk, dat de verstandige Vrouw van FLAMING den waarlyk edelen, verstandigen, braven, grootmoedigen, werkzamen jongeling overtuigt, hem 'er toe brengt, zich een paar jaar te verwyderen; en het komt ook zo geheel van zelve, en de lieve moeder Natuur is hier ook zo tastbaar, dat KAATJE, na die twee jaren, volkomen met haar genoegen eens anders Bruid is, en LISSON zich hierover hartlyk nu verheugen kan, daar zyn hart zich toch ook reeds elders voelde aangetrokken. LISSON's kennismaking met enen eerlyken, ouden, wyzen Ongelukkigen, en daarna met diens beminnelyke Dochter; de ware huislyke gelukzaligheid van dit beminnelyk gezin, by zeer middelmatige inkomsten, na LISSON's huwlyk; het schenden zyner huisvrouw, dat haar het

leven kostede, door enen man, die toch eigenlyk geen booswicht was; LISSON's wanhoop, waar uit de toevallige ontmoeting van KAATJE en den Vryheer hem toch enigzins weder ophief, —— is geenzins het minst aandoenlyke en leerzame van dit Verhaal. Wy laten nu aan het einde, gelyk wy zeiden, den Vryheer op reis, KAATJE by haren man, met wien zy toch niet volkomen gelukkig is, en LISSON met de zynen op het Adelyk goed, waar hy was opgevoed; terwyl wy de recht leerzame, belachlyke en aandoenlyke gebeurtenisfen, waarop wy by het vervolg zeker rekenen, met verlangen te gemoed zien.

Wy ontveinzen niet, dat de menschkundige, fchrandere opmerkingen, die LAFONTAINE zo recht diep in het hart weet in te drukken, ons vooral zyne Romans zo aangenaam maken: en dit bepaalt onze keuze, ook nu, om het volgende, ter proeve, af te fchryven: [Het kwam nu uit, dat LISSON zich aan KAATJE verbonden had, dat de twee jaren nu om waren, en dat hy, als een man van eer, zynen plicht moest doen, zo haar hart jegens hem niet was veranderd. De Vader zyner nieuwe beminde ontdekt dit nu eerst door hem.] ,, Ja, zeide nu GRUMBACH, het is waar, het is uw pligt, Jongeling, om JAKOBINE en ons allen te verlaten. Gy moet gaan, al zou ook uw vaarwel my tot een ongelukkig Vader maken. Hebt gy onregt gehandeld, myn Zoon? Neen! Zie echter, myn Zoon, dat de natuur de dwaling even zeer beftraft, als de misdaad, en meenigmaal de dwaling van een fchuldloos hart nog onverbiddelyker, dan de misdaad des booswichts. Gy leefdet met KAATJE. Het was natuurlyk dat gy KAATJE bemindet, even zoo als het natuurlyk is, dat gy JAKOBINE en zy u bemint. Gy hieldt uwe liefde voor KAATJE voor regtmatig; dan gy dwaaldet: want de omftandigheden hadden tusfchen uwe harten een onoverkomelyk beletfel geworpen. De edele Vrouw van FLAMING toonde u uwe dwaling, en gy volgdet, niettegenftaande uwen hartstogt, uwen pligt. Wat hadt gy misdaan? Niets, niets, myn Zoon! gy hadt zelfs edel gehandeld. En echter wierdt gy ongelukkig, en KAATJE insgelyks. Ziet gy myn Zoon, zoo de eenigfte wet der natuur deugd ware, dan moest zy flechts de misdaad met ftraffen achtervolgen, en niet ook de onfchuldige dwaling. Dan de eeuwige wetten der natuur voor de Menfchen zyn: verftand en deugd. Tot beiden is de Mensch verpligt. En den overtreder van een dezer wetten beftraft de natuur onverbidlyk, en moet het ook ten beste der menschheid doen. Gy hebt bemind, LISSON; eene dwaling in de liefde heeft u ongelukkig gemaakt. Waarom dacht gy nu niet over de natuur van dezen hartstocht na? Waarom onderzocht gy niet? Zoo onfchuldig zyt gy thands aan de tranen van JAKOBINE niet, als gy aan die van KAATJE waart. Gy wist niet, dat gy

 haar

haar beminder, dat zy u beminde, zegt gy? Ik geloof het, myn Zoon. Hadt gy echter de natuur der liefde onderzocht, zoo als het thands uw pligt was geworden, zoo zoudt gy ten minsten begrepen hebben, dat, uit den vertrouwlyken omgang van JAKOBINE met u, liefde moest ontstaan. Gy dwaaldet ten tweeden male; en uwe allerbitterste tranen, en, ik vrees, JAKOBINE's gebroken hart, moeten uwe dwaling betaalen. Ook ik, myn Zoon, kende uwe liefde; dan ik dacht, gy waart vry, om dat gy my niets van KAATJE hadt gezegd. Ik had my hierop niet moeten verlaten. Wist ik niet, dat duizend oorzaken u konden beletten, om volkomen opregt jegens my te zyn? Ik dwaalde, gelyk gy; ik begunstigde uwe liefde, ik bevorderde dezelve, en thands zyn JAKOBINE's tranen, uw ongeluk, en wat daaruit al treurigs kan ontstaan, de straf myner dwaling en myner toegeeflykheid. ô Myn Zoon, de slag is geschied, het ongeluk is niet meer te veranderen. Leer nu, myn Zoon, dat ook de dwaling eene menschelyke misdaad is, die het geweten diepe wonden toebrengt. Het onderscheid tusschen boosheid en dwaling is slechts deze: boosheid slaat het geweten eene wonde, welke zelfs de eeuwigheid niet geheel genezen zal; de dwaling slaat even zulke smartlyke wonden; dan een gelukkig toeval kan die genezen, en voorzeker geneest haar de dood. Stel u voor, gy verlaat JAKOBINE, en vindt KAATJE getrouw. JAKOBINE, door haren hartstogt, misschien de eenigste in haar hart, en daarom des te verschriklyker, overweldigd, verteert van verdriet, verwelkt langzaam, sterft van hartzeer! Zeg my, myn Zoon, zou deze wond ooit weder genezen, zoo lang gy ademt? Voorzeker niet. Slechts eerst in de gewesten der eeuwigheid, waar u JAKOBINE gelukkig, vergenoegd, te gemoet kwam, daar eerst verdwynen deze gevolgen der dwaling."

„ LISSON liet zyn hoofd op de tafel zinken. ô God! riep hy vol smart."

„ Dan reeds de tyd kan de gevolgen uwer dwaling wegnemen. Zie gy komt by KAATJE. Deze is het even als u gegaan; zy heeft u zoo ver vergeten, dat zy u opofferen kan. Gy keert terug, en JAKOBINE wordt uwe Vrouw."

„ LISSON sprong op. ô God! Vader, zoo zal het zyn! Ach! en indien het niet zoo ware! zeide hy stil by zich zelven."

„ Nu dan, Jongeling, indien het dan ook al niet zoo ware, zoo ga echter en doe uw pligt, hoe veel het u ook kost. Wees in het vervolg verstandiger. Gy ziet hoe weinig de deugd zonder nadenken is; gy ziet dat de dwaling de *Cherub* is, welke met een vlammend zwaard den sterveling uit het Paradys verdryft, even zoo wel als de misdaad, als de boosheid. Ga, ga, Jongeling; uw pligt roept u. Ga thands. Spaar u en JAKOBINE de smart des afscheids. Ga!" enz.

„ De

„ De oude was werklyk niet zoo ongerust, als hy in dit gesprek scheen te zyn. Uit LISSON's verhaal van zynen liefdehandel met KAATJE, uit het gesprek der Vrouw van FLAMING met LISSON, voor zyne vlugt, over KAATJE, besloot de Oude zeer juist, dat KAATJE's liefde voor den Jongeling waarschynlyk reeds voorby was. Hy had dit LISSON zelf kunnen zeggen, en zou den Jongeling eenige kommervolle dagen hebben gespaard; dan hy wilde niet. De Oude wist zeer wel uit de ondervinding, welk eene sterkte hart en verstand uit zulk een bitter offer, dat de Mensch de deugd brengt, verkrygen kan. Hy wilde ook den Jongeling de bittere gevolgen zyner dwaling eenige dagen laten gevoelen; hierom liet hy hem zonder hoop en zonder troost vertrekken. De Oude was een zeldzaam man. Met geene grondstellingen hield hy het meerder en driftiger vol tegen een ieder, welke 'er met hem over stryden wilde, dan met dezen: dwaling en bygeloof, onwetendheid en onbedachtzaamheid, zyn even zulke vreeslyke monsters en menschenkwellers, als boosheid en ondeugd. Hy was volkomen overtuigd, dat de Voorzienigheid de dwaling even zoo zwaar, en dikwyls nog zwarer had doen boeten dan de ondeugd. Daarom noemde hy verstand de eenigste deugd der Menschen, en alle deugden zonder verstand gebreklyk stukwerk;" enz.

Het geen wy opgaven, zal wel genoeg voldoen aan ons oogmerk; aanmerkingen van dezen zelfden goeden stempel vindt men hier overal.

Tafereelen voor Menschenvrienden. Te Groningen, by H. Eekhoff, Hz. 1803. *In gr. 8vo.* 320 *bl.*

Een bundel kleine stukjes van zeer verschillenden aard en waarde: wy ontfangen denzelven, dit meldt ons het eerste zogenoemd *Tafereel*, uit de hand van enen ongelukkigen, die reeds meer dan twintig jaren ongelukkig was. In het eerst was het ons onzeker, of hy tot onze Landgenoten behoorde, of wy een oorspronglyk of slechts een vertaald Werk voor ons hadden, en of het ons Vaderland is, waarvan hy zegt, dat aldaar de vooroordelen zeer veel van derzelver invloed op ene denkende Natie verloren hebben, en daar het bekende spreekwoord, *de grote visschen eeten de kleinen*, zo byzonder waarachtig wezen moet. Verder lezende, werd ons dit toch duidlyk; gy ontfangt hier, Lezer! het werk van enen ongelukkigen Landgenoot, „ een man, wiens „ vader Generaal by een der eerste hoven is, en wiens „ grootvader een der oudste Generaals van de Bataafsche „ Republiek is geweest; met eenige ridder-ordens versierd, „ en tot wiens familie zelfs twee of drie souveraine Vorsten

 „ be-

„ behoord hebben," en die, desniettegenstaande, *toen hy* het *zevende* Tafereel voor ons opschreef, „ *sedert tien* „ *weken* van zyne Vrouw en drie Kinderen was afgescheurd, „ en opgeslooten in een klein, naauw, vochtig en akelig „ vertrekje, in een oude soort van poort of toren, alwaar „ hy niets had dan eene oude tafel, een stoel en een maar „ tamelyk goed bed; en niemand zag of hoorde, dan den „ genen, die hem het droevig voedsel, door eene in de „ deur gemaakte opening, kwam toereiken." De naam van den ongelukkigen, en de acte van beschuldiging tegen hem, bleek ons niet; ook is het onzeker, of het goed debiet zyner schriften zyn ongelukkig lot enigzinds verzachten kan: of dit evenwel het geval mogt zyn, zo verblyden wy ons zeer, dat wy den Lezer in goeden gemoede verzekeren kunnen, dat hy toch nog al het een en ander onder deze *Tafereelen* zal aantreffen, hetwelk hem aangenaam onderhouden kan, en hem de kleine uitgave voor dit Werkje niet verloren zal doen rekenen.

De meeste dezer Tafereelen zyn van elders ontleend; en deze komen ons verreweg de besten voor: ziet hier de opschriften:

I. *Aan mynen Vriend* CLAUDIUS. II. KAREL MOOR. *De Rover*. III. CAROLINA VAN KONINGMARK, *of het vermogen der huwlyks-liefde*. IV. *Vryheid en Vaderlandsliefde*. (JACOB SIMONSZOON DE RYK is het onderwerp.) V. *De Samenzweering te Kamschatka*, een tegenhanger voor het vorige. VI. *De gevolgen der verleiding*. VII. *Brief aan Mevrouw V.. K..... te Altona; over de werkingen der ziele op het menschlyk lichaam, geduurende den slaap*. (Hierover, gelyk ook over N°. XI, zynde *Nadere denkbeelden over hetzelfde onderwerp*, straks een woord.) VIII. *Verwoesting der Steden Herculanum, Pompeia en Stabiae*. IX. *Karakter-schets der Nederlanders*. X. *De Bosch-bewooner*. XII. *Myne gedachten over de vryheid en gelykheid aller menschen*. XIII. *Het voorrecht en de oorsprong der Gemeenebesten*. XIV. MONROZE *en* HELOIZE. XV. *De Klepperman op Ternate* (een grapje, dat onze Dames maar moeten overslaan.) XVI. *Karaktertrekken van eenige voornaame, meest Bataafsche Vrouwen*. XVII. *Uittreksel uit een Brief van eene aanzienlyke Vrouw aan haare ongehuwde Kleindochter*. XVIII. *Wat zal men 'er van zeggen?* XIX. *Zeldzaam voorbeeld van eene jeugdige liefde*. XX. *Het gewest der Geesten*. (*Een Droom*.) XXI. *De Schipbreukelingen*. XXII. *Treffende voorbeelden van de onstandvastigheid der aardsche grootheid*. XXIII. *De Maskerade*. XXIV. *Gedachten over de blindheid*. XXV. *Opmerkelyke gezegden van voornaame en beroemde Mannen, in onderscheidene gelegenheden*. XXVI. *Troost voor eene Moeder*, en, *De onvolkomenheid der menschlyke weetenschappen*. Beiden Dichtstukjes; gelyk ook XXVII, zyn-

zynde een *Wiegenzang voor myn jongste Zoontje, by zyne eerste halfjaarige geboorte-dag.*

Zo ziet gy, Lezer! dat gy hier zo van alles wat vinden zult, en vermoedt te recht, dat zeer vele der hier voorkomende Verhalen treurig genoeg zullen zyn. Eerst was ons plan, over de Karakterschets der Nederlanders des Schryvers denkbeelden ter proeve mede te delen; dan, dezelve herlezende, vonden wy 'er tot dat oogmerk te weinig byzonders in. Geheel dat Tafereeltje is grotendeels een gesprek met den gewezenen Franschen Generaal DUMOURIEZ, en heeft weinig om 't lyf; alleen willen wy onze Vrouwen met de goede gedachten, die deze welbekende man van haar heeft, bekendmaken, en haar daarmede gelukwenschen. *Dit moet ik* (laat onze Schryver hem zeggen) *bekennen, dat het huishoudelyk — zedelyk — inneemend en eerbaar gedrag der Hollandsche Vrouwen, my, zoo vaak ik in de Republiek geweest ben, ten uiterste, en zelfs meer dan die der Fransche of Engelsche Vrouwen, behaagd en bevallen heeft; en ik heb dikwyls, misschien niet geheel zonder grond, gedacht, dat dit voorbeeldig gedrag der Vrouwen eene der grootste redenen was, waarom de Hollandsche Mannen zoo yverig aan hun huisgezin en hunne bedryven, in vergelyking van andere Natien, gehegt waren, en de uitspattende huwlyken, onder lieden van aanzien, zoo geheel zeldzaam waren.* — N°. VII en XI, intusschen, trokken zo zeer onze opmerkzaamheid, dat wy 'er toch iets van willen mededelen. Het laatste is genoegzaam niets dan een afschrift van zeker zeer lezenswaardig Vertoog van den waarlyk schranderen VAN EFFEN; doch in het eerste van die genoemde Tafereeltjes vonden wy vry wat nieuws: de gedachte van Mevrouw V. K. wel niet, dat 'er wezenlyk eene werking der ziel op het menschlyk lichaam, gedurende den slaap, bestaat; ook is het ons juist niet vreemd, dat de Schryver een en andermaal in den droom zyne verstorvene moeder gezien heeft, en eenmaal ook zyne schoonzuster, kort voor haren dood, en dat hy zich zeker verbeeldt volkomen wakker geweest te zyn by dit laatste geval. Maar wy bedoelen vooral zyne volgende redenering: „ Waarom, als onze ziel een onsterflyk en dus nimmer rustend „ weezen is, waarom zoude zy dan niet voor een bovenmenschelyk genot kunnen vatbaar zyn, en ons, wanneer het logge „ lichaam sluimert, van de toekomstige volmaaktheid, onder „ de toelaating des Eeuwigen, kunnen meededeelen? — Is „ dan het lichaam de wooning, dat is te zeggen, de *vaste* „ verblyfplaats der ziel? zonde zy, als die klomp vleesch „ rust, en dus, tot geryf des dagelykschen levens, haare hulpe niet nodig heeft, niet vermoogend zyn, denzelven eenige uuren te verlaaten? — Is de slaap niet de zuster des „ doods?".... *Het gaat ons*, meent hy al verder, *in dit opzicht* ge-

gelyk de paarden, die, wanneer zy hunne krachten kenden, zich door geene kinderen, gelyk thands veeltyds gebeurt, zouden doen beteugelen; en hy gelooft, *dat, wanneer de mensch wist, hoe hoog zyn vernuft konde opklimmen, hy, onder de toelaating Gods, de volmaaktheid, in veele opzichten, al zeer naby zoude kunnen komen; — doch als dit algemeen gefchiedde, wat zoude 'er dan van de wereld worden?*

Voor eenen *Ketter* of *Spinofist* willen wy nu den ongelukkigen Schryver wel niet houden, gelyk hy vreest, byaldien hy hier nog meer had bygevoegd; doch, indien wy in het overige van deze zyne opftellen gene meer duidlyke bewyzen van gezond verftand hadden opgemerkt, zouden wy waarlyk twyfelen, of men hem wel zo geheel ten onrechte opgefloten hield.

Tafereelen uit het Huifelyk Leven. Naar het Hoogduitsch. Door E. M. OVERDORP, Geb. POST. *Ifte Deel. Te Amfterdam, by* J. Allart. *In gr. 8vo. 346 bl.*

„Uuren ver," zegt Mej. OVERDORP, geb. POST, „ zou men „ gaarne gaan, om zodanige alledaagfche toneeltjes, die „ zoo veel huislyk geluk, gerugtloze braafheid, edel men„ fchengevoel, en burgerlyke deugd ademen, wezenlyk te „ ontmoeten, en by dezelve uit te rusten van zoo veel on„ aangename toneelen des waren levens, waar men de „ menschlyke driften zoo dikwyls haatlyke en lage rollen „ ziet fpelen;" en indedaad, zodanig ene wandeling durven wy haar Ed. wel aanraden; dezelve toch heeft ene grote nuttigheid. Ondoenlyk is zy ook niet, en het zou ook wel niet nodig zyn om verre weg noch ook heel lang om te zwerven. Wat men toch over de menschlyke driften zo dikwyls gezegd heeft, en met het hoogfte recht nog dikwyls zeggen kan, het fcheelt verbazend veel, door welk een glas men de voorwerpen rondom zich befchouwt: deugd en huislyk geluk, braafheid en menfchengevoel zyn nog niet geheel uitgeftorven; en men moet wel in den ongelukkigften hoek der wereld verbannen, in den ellendigften kring des gezelligen levens geplaatst zyn, wanneer men, met een hart om huislyk geluk te genieten en te doen genieten, in zyn eigen gezin en dat van zyne vrienden gene gedurige en overvloedige gelegenheid vindt, om zich op de hier bedoelde wyze te verkwikken, en van de vermoeijenisfen des levens uit te rusten. Deugd en geluk wonen nog niet alleen in de denkbeeldige wereld; en wy beklagen den mensch, die dezelve daar alleen zoekt, maar in de werklyke wereld dezelve voorbyziet. Wy twyfelen geen oogenblik, of de eigene ondervinding van den Schryver dezer Tafereelen gaf hem voor dezelve de bouwftoffen; en de Vertaalfter zelve zou ons met wei-

weinige moeite, wanneer zy van hare begeerde wandeling terugkwam, vele zodanige huislyke toneeltjes uit de werklyke wereld, en in ons eigen Vaderland, kunnen tekenen. Door de overbrenging dezer Tafereelen deed zy intusschen buiten twyfel enen wezenlyken dienst aan menig gevoelig hart; de tweeëntwintig, die zy hier levert, kunnen, voor het grootste gedeelte althands, niet anders dan algemeen behagen.

Wy zyn verlegen in onze keuze om iets ter proeve te geven; en daar ons bestek niet toelaat om een geheel Tafereeltje, ook maar schetsgewyze, mede te delen, waarby het zeker ook te veel verliezen moest, zo willen wy den goeden raad van den waardigen man, die *het groot geheim der vrolykheid* bezat, uit het vierde stukje, ten nutte onzer Lezers, alleen maar afschryven.

Na aangemerkt te hebben, dat de luchtige huppelende genie der vergenoegdheid niet zeer naauwkeurig wil bezien zyn, — herinnerd te hebben aan den man, die zich beroemde dat het groot geheim om goud te maken geheel naakt voor hem open lag, en die echter een bedelaar was, — en ook daaraan herinnerd te hebben, dat goede bouwmeesters wel eens huizen bouwen, waarin zy zelve niet wonen, enz. vervolgt de waarlyk vrolyke, vergenoegde Vader dus:

„ Even zoo heb ik predikers der vrolykheid, en dichters der levensphilosophie gekend, die zich zelf en anderen door kwaade luimen plaagden, en welker schoone redenen van tevredenheid, juist uit de tegenstrydige gewaarwording voordsproten; terwyl menig eenvoudig mensch die vrolykheid geniet, zonder regt te kunnen verklaaren waarin zy bestaat, en hoe men daartoe komt: tel my maar onder de laatsten; want ik weet u daarover ook niet veel meer te zeggen, als (dan) dat ik altyd getrouw zoek te zyn aan mynen pligt, dat ik nooit veele saamgestelde ontwerpen maakte, naa welke ik eerst in het toekomende gelukkig hoopte te leven; maar dit op het tegenwoordige oogenblik zoek te zyn; terwyl men daarvan maar zeker is; dat ik het goede, dat my wierd aangeboden, overal aannam, na vreugde jaagde, waar ik die onschuldig genieten kon, en verder altoos met weinig te vreden was. Eene trouwe echtgenoote, eenige hartvrienden, en aan kinderen, en daalders, juist zoo veel als de lieve God ons wil toeschikken, en laaten behouden: dit was van oudsher myn bescheiden wensch; dit weet gy. Voor 't overige heb ik veel te danken aan eene eenvoudige vraag, die ik my zelven altoos deed — en aan eenige ligte regels."

„ En die vraag is?"

„ De vraag luid: Hoe zal het over een jaar zyn? En zy heeft my waarlyk in droevige lotgevallen des levens veel geholpen. Gy weet dat ik alle myne kinderen, op myne lieve

Ca-

Carolina na, begraven heb, en dat ik dit lyden, *niet met* ſtompe ongevoeligheid, tog met redding van myne rust ben te boven gekomen. Hoe zal het over een jaar zyn? dacht ik, wanneer ik een lief kind in het wiegje zag ſterven, als ik aan zyne kleine doodkist ſtond, als men die in de aarde liet neerzinken: ach! dan is zyn klein grafje groen met gras begroeid, en met bloemen bedekt; doch dan zyn ook uwe oogen en uwe wangen weder droog. Het is waar, ik moest dan zoo veel te ſterker weenen; maar het weenen op den regten tyd benadeelt niet: ik ontworſtelde dan door myne traanen den zwarten kerker van levensverdriet, en vond aan de (den) tederen boezem der weemoedigheid verademing. In tyden van byzondere vergenoegdheid hield ik my ook die vraag voor: Hoe zal het morgen zyn? En dit bewaarde my voor te groote vreugd en onmatigheid in 't genot: zy wekte, wanneer eene kwaade luim myn genot verhinderde, in my de gedachte: „ Geniet, geniet heden; morgen vroeg moet gy weer werken."

„ En uwe regels?"

„ Ja, vrienden! die heb ik meer in uitoefening als (dan) in 't geheugen; dezen intusſchen vallen my in: b. v. — *Bezit wat gy hebt.* — *Zyt 't geen gy zyt, voornamentlyk voor uwe huisgenooten.* 'Er zyn veele menſchen die voor de geheele wereld vrolyk, aartig en onderhoudend zyn; maar voor de hunnen niet; en die zyn waarlyk zoo verachtelyk als een mensch, die geen hembd, geen' rok en geen bed heeft; maar een goud horloge tot pronk draagt: „ Verkoop uw horloge," zou ik zulk eenen toeroepen, „ en koop u daar voor een dekſel voor uwe naaktheid, en een leger voor den nacht." Myn grootſte hoofdmiddel tot opgeruimdheid, zonder 't welk alle anderen niets helpen en geen klem hebben, is die regel: *Neem hartelyk deel aan andere menſchen.* Dit middel gelt voor alle: wie het vlytig gebruikt heeft nooit gebrek. — Die met alle geniet kan zelf niet ſmagten; en wien de geheele wereld toebehoort, hoe zou die arm kunnen zyn? Dit middel vooronderſtelt reeds dat men niet ſlechts aan de tafel onzer medemenſchen verſchynt, wanneer de volle beker daarop blinkt; maar dat men ook met hem aan de lykbaar zyner geliefden treedt; doch men wint daar tog nog veel by; want, God dank! nog menigvuldiger ſtaat de vreugdebeker op den disch, als (dan) de baar aan de deur," enz.

In onze voorige *Lett.* bl. 480. reg. 9. ſtaat: *à gorge deployé.* Lees: *à gorge deployée.*

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

Algemeene Kerkelyke Geschiedenis der Christenen, door Y. VAN HAMELSVELD. *VIde Deel. Met Plaaten. Te Haarlem, by* F. Bohn. *In gr. 8vo.* 397 *bl.*

Elk Schryver heeft zeker het onbetwistbaar regt, om zyn Werk zodanig te verdeelen en te schikken, als het hem behaagt; en zal ook ieder zyne reden hebben, om die verdeeling en schikking zodanig te maaken, als dezelve ons in hunne Werken voorkomt. Van hier het wyd verschil, dat eenigen hunne schryfstoffe als versnipperen; terwyl anderen, of geen, of zeer weinig scheidingen maaken. In 't oog vallende uitersten, onzes oordeels, even zeer te schuwen. Onder de zodanigen, die weinig scheidingen maaken, moet zeker, althans ten aanziene der *Algemeene Kerkelyke Geschiedenisse*, de Heer VAN HAMELSVELD gerangschikt worden. Van hier de afbreekingen eens Hoofdstuks, by de uitgave eens Deels, en het vervolg daarnaa. Zo vangt het VIde Deel, 't geen thans voor ons ligt, met het *Vervolg van het Zesde Hoofdstuk des Derden Boeks* aan, en vaart voort met ons de inwendige gesteldheid der Christen-kerke, aanzien der Geestlykheid, gezag der Bisschoppen, Kluizenaars en Monniken te schetzen, de toeneeming des Bygeloofs te schilderen, en te ontvouwen, hoe men de Heilige Schriften behandelde. Het Tydperk is naa Ch. Geb. van den Jaare 363 tot 476.

Wil men de buitenspoorige Dweepzugt der Monniken leeren kennen, men opene dit Boek, en zie de Pylaarheiligen (*Stylitæ*) en den boven allen uitsteekenden SIMEON *Stylites*. De dweepzugt en stoutheid der Monniken, die in het Westen zo hoogen trap niet kon bereiken als in het verhitte Oosten, zogten de Keizers te beteugelen, die in aanzienlyke Kerkleeraaren hunne voorspraaken en verdeedigers vonden. Een en ander staaltje hunner onthouding van spys en slaap komt ons voor,

loutere grootspraak te weezen. Met reden schryft VAN HAMELSVELD, ten aanzien der menigte van Wonderwerken, hun toegekend: „ De menigvuldigheid der „ Wonderwerken, het een dikwyls zonderlinger dan „ het ander, maakt dezelve niet alleen verdacht; maar „ zy verliezen alle geloofwaardigheid, daar zy verricht werden in een tyd, toen men de ligtgeloovigheid, zonder onderzoek, op het hoogst dreef; in „ Woestynen, ver van de menschlyke zamenleeving, „ door lieden, van wier heiligheid men buitensporige „ verbeelding vormde, en die ondertusschen, in hun „ gansche gedrag, zich als Dweepers aanstelden; terwyl deze gewaande Wonderen dienen moesten ter „ aanpryzing van eene nieuwlings uitgevondene soort „ van Godzaligheid, geheel strydig met de oorspronglyke redelyke voorschriften van het Euangelie." — Wie leest thans zonder lachen, dat, onder veele andere dwaasheden, de jonge MACARIUS, een Mug doodgeslaagen hebbende, tot boetedoening zich zes maanden lang in de *Sketische* moerassen moedernaakt onthieldt, waar men Muggen vondt, zo groot als Wespen, en met scherpe angels, die hem tot onkenbaar wordens toe staken; en op een anderen tyd, den geheelen vastentyd door, zich in een hoek staande onthieldt, en niets at dan op zondag eenige raauwe koolsbladen? 's Mans geheele bezigheid was een onafgebroken gebed; alle dagen sprak hy driehonderd Gebeden, houdende 300 steentjes in den schoot, waar van hy 'er, by 't einde van elk gebed, telkens een wegwierp, om in zyn getal niet te missen; waarin wy, volgens onzen Geschiedschryver, het eerste bygeloovig begin van den, eenige Eeuwen daarnaa uitgevonden, *Roozen-krans* ontdekken.

De Monniken in het Westen, dwaas genoeg zeker, hadden egter hunne voorstanders, in AMBROSIUS, THEODORETUS en AUGUSTINUS. Zeer breede berigten van CASSIANUS besluiten het veelvuldig verslag wegens de Monniken.

Dit wordt, in het zelfde Hoofdstuk, vervangen door de beschouwing van den staat des Godsdiensts, gedurende het aangeduide tydsverloop. Veel vinden wy hier vermeld wegens den Canon of Lyst der H. Schriften, en de vryheid daaromtrent gebruikt. — Daarop volgt een belangryk berigt, wegens de begrippen der eerste Christenen, omtrent de Godlyke Ingeeving der *Heilige* Schrif-

Schriften. — Voorts laat zich VAN HAMELSVELD uit over de H. Schrift, als van ouds ten Geloofsregel aangenomen, en over het gebruik en misbruik der H. Bladeren. Eene schildery van den aanwas des Bygeloofs wordt hier opgehangen, en is overbezienswaardig. Ten slotte treffen wy aan, eene algemeene aanmerking over de Geschiedenis van het Bygeloof onder de *Christenen*; met aanwyzing, wat men voor Bygeloof te houden hebbe. Hy trekt uit alles dit gevolg, dat men „ den „ oorsprong van vele latere Plegtigheden der *Christe-* „ *nen* uit het *Heidendom* in 't algemeen niet kan ont- „ kennen; maar tevens, in byzonderheden, een behoo- „ relyk onderscheid moet maaken, alzoo anderen van „ de *Jooden* zyn overgenomen, anderen weder uit ver- „ keerde Godsdienstbegrippen en zinlyke vooroordeelen „ ontstaan zyn."

Het *Zevende Hoofdstuk* ontvouwt de Godsdienstleer der Christenen; schetst de Geloofsbelydenis van de Tweede Algemeene Kerkvergadering; handelt over de Godsdienstige Verschillen, de Ketteryen, en geeft berigten van aanzienlyke Kerkleeraaren. — De vastftellingen op de Tweede Algemeene Kerkvergadering, de eerste, te *Constantinopole*, door den Keizer THEODOSIUS DEN GROOTEN, zamengeroepen, grondvestten de Geloofsbelydenis op die van *Nicée*, met eenige uitbreidingen aan den eenen, en eenige verkortingen aan den anderen kant. De Keizer schreef zynen Onderdaanen eene Wet omtrent het Geloof voor, en gaf veelvuldige Wetten van een strengen inhoud tegen de Ketters, hiertoe door de Bisschoppen aangevuurd. Wel mogt onze Geschiedboeker aanmerken: „ By zodanig een ge- „ drag der Bisschoppen, en harde behandeling der Ket- „ ters door de Oppervorsten, bevreemdt men zich, „ dat men by den Kerklyken Geschiedschryver SOCRA- „ TES leest, *dat het de gewoonte der Rechtzinnige Kerk* „ *niet is, iemand te vervolgen.* In de daad, men kan „ byna niet anders denken, of de Katholyken moeten een „ geheel ander denkbeeld gemaakt hebben van *Vervolging*, „ wanneer dezelve hun trof, en wanneer zy die den „ *Ketters* aandeeden." Wat hier de *Magthebbende* of *Heerschende* Kerk deedt, en hoe zy haar onchristlyk gedrag meende te kunnen verdeedigen, wordt ons hier voor oogen gehangen.

By de menigte van twisten over de Leer, en de handel-

delwyze daarin gehouden, komen de Geschiedkundige berigten omtrent de Ketters. Om die te geeven, treffen wy een verslag aan van FILASTRIUS en diens Werk: hy was niet alleen een rechtzinnig Bisschop, een Wonderdoender, die daar naa een Heilige werd; maar het Werk diens Kettermaakers werd, in laater tyden, by de *Latynsche* Kerk, het Handboek voor de *Kettergeschiedenis*. Van dit Werk, door HAMELSVELD zelven betiteld als vol beuzelingen en gebreken, is hier een kort begrip voor handen, — *kort*, maar in de daad *lang* genoeg. Men krygt niet zelden walging, wanneer men van bl. 263 tot 277 leest. Zo ook is het gesteld, als de Ketterbeschryver of Kettermaaker EPIFANIUS in 't breede met zyn Ketterlyst te voorschyn treedt. Het éénige, 't welk verademing geeft, in het nagaan dier Ketteropgaven, is, dat onze lachspieren menigmaal in beweeging gebragt worden: wy willen die onzer Leezeren eens gaande maaken. „ EPIFANIUS maakt eene „ zeldzaame toepassing van de plaats *Hooglied* VI: „ 8, in welke de *zestig Koninginnen* zullen zyn, die „ Zielen, welke reeds voor dezen in de Geslachtlysten „ genoemd zyn, of de 62 Geslachten van ADAM op „ CHRISTUS. De *tachtig* Bywyven zyn zo veele *Ketteryen*, en de *Maagden zonder getal* de verscheide „ Wysgeerige gezindten of leevenswyzen. Hier geeft „ EPIFANIUS een lyst op van stichters van Wysgeerige „ Secten, van THALES tot op EPIKURUS, wier Leerstelzels hy kortlyk beschryft. Tot de *Maagden zonder tal* rekent hy ook de Zonderlingen onder de „ Christenen, voornaamlyk onder de Monniken." Maar, laat hy volgen, naa eene optelling dier Zonderlingen gedaan te hebben, die ons te lang valt uit te schryven, „ maar de *eenige Duive*, en *Heilige Maagd*, „ belydt God den Vader, Zoon en Heiligen Geest, „ elken als volmaakt; eene Drieheid van het zelfde „ weezen, en die niet vermengd is; maar den uit den „ Vader waarachtig gebooren Zoon en den Heiligen „ Geest, die voor den Vader en den Zoon niet vreemd is; „ eene Drieheid, welke altyd was, geen toevoegzel behoeft, en tot ééne Eenheid, en éénen Oorsprong „ Gods en des Vaders, te rug geleid wordt."

Wat AUGUSTINUS over de Ketteryen geschreeven heeft, vindt hier hoofdzaaklyk plaats, alsmede wat THEODORETUS des gedaan hebbe. De Verschillen, over

ORI-

ORIGENES gereezen, bekleeden eene breede plaats, met inmenging van de onderscheidene Persoonen, die daarin te voorschyn traden. Wel mogt de Kerklyke Geschiedschryver, ten besluite van deeze twisten, schryven, en wy met hem: „ Dus liep het *tweede tooneel* der twis-
„ ten over ORIGENES af, welke zonder eenig nut of
„ voordeel voor de kennis of deugd der Christenen,
„ maar in tegendeel met onbetaamelyke driften en er-
„ gernis van oprechte Christenen gevoerd waren. Mis-
„ schien oordeelt deze of gene, dat zy niet verdienden
„ zo uitvoerig te boek geslaagen te worden, en wy
„ bekennen het, zo men op de belangrykheid der zaak
„ zelve ziet; doch aan den anderen kant hebben zy
„ ons verscheidene vermaarde Leeraars en Voorstanders
„ der Kerk in hun waar karacter leeren kennen, en niet
„ min den geest der tyden, byzonder met betrekking
„ tot de Kerkelyke en Godgeleerde twisten; de gereed-
„ heid om partyen en aanhangen te stichten, aan te
„ voeren, of te bestryden; de geduchte magt, domheid
„ en verbastering der Monniken; de zwakheid van het
„ Keizerlyk Gezag by binnenlandsche opschuddingen,
„ tot welke de Godsdienst een voorwendzel aan de hand
„ moest geeven. De twist zelf werd, hoe zeer de
„ naam van ORIGENES daar in gemengd was, niet ge-
„ voerd over de dwaalingen van deezen Kerkleeraar,
„ maar met persoonlyken haat tegen persoonen; dewyl
„ zy, die als *Origenisten* beschuldigd werden, altyd
„ betuigden, dat zy die dwaalingen geenzins wilden
„ voorspreeken of omhelsden, maar alleen beweerden,
„ dat men hem ongelyk aandeedt, door zyne menigvul-
„ dige diensten niet te erkennen; tevens aandringende,
„ dat velen van deze dwaalingen hem niet toebehoorden,
„ maar door anderen in zyne schriften waren ingelascht.
„ Daarentegen hieldt zelfs THEOPILUS niet op, de
„ schriften van ORIGENES te leezen, naa dat hy die
„ reeds openlyk veroordeeld had, en gaf ééns aan ie-
„ mand, die zich over dit, met zichzelven onbestaan-
„ baar gedrag, verwonderde, dit antwoord: *Dat deeze*
„ *Schriften naar eene met menigvuldige bloemen beplante*
„ *beemde geleeken, van welken hy de goede plukte en de*
„ *stekelagtige staan liet.*"

JOANNES DE DOPER. *Een Leesboek voor den tegenwoordigen tyd. Door* JO. HERM. KROM, *Predikant te Gouda. IIIde Stuk. Te Amsterdam, by* J. W. Yntema en Comp. 1804. *In gr. 8vo.* 121 *bl.*

't Geen wy, tot lof der voorgaande Stukjens van dit voortreffelyk Leesboek, gezegd hebben, (*) is ook op dit derde en laatste geheel toepasselyk. De Eerw. KROM blyft zich zelven, in de uitvoering van zyne voorgenomene taak, ten vollen gelyk.

Hier wordt nu JOHANNES DE DOOPER beschouwd *in den Kerker, tot aan zynen dood*, en de volgende, daartoe betrekkelyke, byzonderheden overwoogen. (1) *Miskenning en versmaading van den* DOOPER, Matth. XVII: 12. Marc. IX: 13. (2) JOHANNES *voor den Vorst, en daarop in den Kerker*, Matth. XIV: 2 enz. Marc. VI: 17 enz. Luc. III: 19 enz. (3) JOHANNES *voor Vriend en Vyand nog weldaadig*, Luc. VII: 18. Marc. VI: 20. vergel. 16, en Matth. XIV: 1,2. (4) JOHANNES DE DOOPER *twyfelt*, Matth. XI: 2—6. (5) JESUS *geeft getuigenis aan den* DOOPER, Matth. XI: 7 enz. Luc. VII: 24 enz. (6) *Des* DOOPERS *dood*, Matth. XIV: 6 enz. [Dit is, in vergelyking van de overige Vertoogen, wat kort.] (7) *Besluit.* Dit bevat nog eenige treffende vermaaningen en aansporingen, afgeleid uit het voornaam zedelyk oogpunt, waaruit de *Goudasche* Prediker de Euangelische verhaalen, omtrent JOHANNES DEN DOOPER, wil beschouwd hebben.

N. 4. heeft, in dit Stukjen, vooral onze aandacht tot zich getrokken. Hier gaat de Schryver af van de meest aangenomene gedachte, volgends welke in de vraag, die JOHANNES DE DOOPER aan JESUS liet voorstellen, *Zyt gy de geen, die komen zou; of verwachten wy eenen anderen?* geene zwakheid van geloof of twyfeling van dien grooten man, maar alleen begeerte naar meerder opheldering, ten behoeve zyner ongeloovige leerlingen, te zien is. Wy moeten bekennen, dat het tegengesteld gevoelen van eenige weinige Uitleggers hier mees-

(*) *Algem. Vaderl. Letteroef.* 1803, bl. 237. 1804. bl. 361.

meesterlyk bepleit wordt; zoodat wy niet weeten, wat 'er al met grond op zou aan te merken vallen.

Wy voegen 'er nu alleen den hartelyken wensch by, dat de kundige KROM ons eerlang op meer dergelyke of andere proeven van zyne gegronde Bybelkennis, fyn vernuft en sneedig oordeel gelieve te onthaalen.

Korte Natuur-preeken, door J. L. EWALD. *Uit het Hoogduitsch vertaald. 1ste Stukje. Te Hoorn, by* J. Breebaart. *In gr. 8vo. 90 bl.*

Leerredenen over natuurlyke onderwerpen. 2de Stukje.

De bekende en naar verdienste hooggeschatte EWALD gaf reeds, in 1789, 1790, 1791, eenige zoogenaamde *Natuur-preeken (Predigten ueber Naturtexten)* uit, in vier Stukjens. Daarop volgden, in 1791, 1792, 1793, vier dergelyken, van ongeveer dezelfde grootte, onder den titel van *Neue Predigten ueber Naturtexten.* Hoe veel daarvan in het Werkjen, dat wy thands aankondigen, overgenomen is, wordt ons door de Vertaalster, A. M. MOENS, niet gemeld, en zyn wy ook niet in staat te berichten, omdat wy 't Hoogduitsche Werk nu niet by de hand hebben. Achteraan vinden wy het volgende, van den titel eenigzins verschillend opschrift: J. L. EWALD, *vroegere en laatere korte Natuur-preeken*; I en II; waaruit wy meenen te moeten opmaaken, dat zoo wel van de *neue Predigten ueber Naturtexten* gebruik gemaakt is, als van de eerst uitgegeevene.

Kort na de uitgave van het Hoogduitsche Werk, in 1791, deelde een ons onbekende Vertaaler daarvan aan onze Landgenooten eene *Navolging* mede, onder den titel, *De oplettende Natuurbeschouwer, gevolgd naar 't Hoogduitsch van* J. L. EWALD, en twee jaaren laater een tweede Stukjen, *De mensch het verhevenste weezen in het werk der natuur, vry gevolgd naar het Hoogduitsch van* J. L. EWALD. Van het eerste hebben wy verslag gedaan in onze *Letteroefeningen* voor 1791. bl. 517. 't Stilzwygen der Vertaalster deswegens heeft met rede verwondering gebaard. Opzetlyk gepleegd bedrog, door verandering van den Titel van een reeds te vooren uitgegeeven Werk, zouden wy niet gaarne aan den Drukker, of aan de Vertaalster, te laste gelegd zien. Liever willen wy denken, dat beiden van bovengemelde Stuk-

 jens,

jens, of wel van derzelver inhoud, geheel onkundig geweest zyn. Wat daarvan zy, wy ontvangen nu eene van de voorgaande *Navolging* merkelyk verschillende Vertaaling der schoone Natuur-preeken van EWALD, uit eene achtingwaardige hand, van welke wy ook nog wel iets dergelyks van een ander voortreffelyk Duitsch Schryver te wachten hebben.

De verdienstelyke Schryver vervaardigde deze uitmuntende Vertoogen alleen voor beschaafde standen, alleen voor zulke persoonen, die met het daadelyk Christendom weinig ophebben, maar die een fyn gevoel voor de schoonheden der Natuur bezitten, en door dezelven ligt geroerd, verwarmd, en tot ernstige overdenkingen opgeleid worden. Dit gevoel, deze ligtbeweeglykheid wenschte hy zich, tot een Godsdienstig einde, ten nutte te maaken. Om dat doel te bereiken, meende hy met hun in eene taal te moeten spreeken, welke zy kunnen verdraagen. Hy noemde zyne Vertoogen *Leerredenen*, om dezelven tevens, als stichting bevorderende Schriften, aan te kondigen; maar begreep zeer wel, dat deze Leerredenen niet in de gewoone predikmanier moesten vervat zyn, byaldien zy niet aanstonds zouden afschrikken. — Het zy verre van ons, het godvruchtig oogmerk van EWALD ten kwaade te duiden, of hem als Christenleeraar de vryheid te betwisten, om zich, tot zoodanig einde, van het door hem beproefde middel te bedienen. De Natuur bestaat zoo wel door God, als de Openbaaring. Die de laatstgenoemde bron van Godsdienstige kennis voorbyzien, zyn waarlyk te beklaagen. Maar moet men hun deswegens ook het Godsdienstig onderwys uit de eerste onthouden? Is onvolkomene Godsdienstigheid daarom alleen te verachten, omdat zy den hoogsten trap van volkomenheid niet bereikt heeft? Bezef van Gods magt, wysheid en liefde, by onze medemenschen te verwekken, hen, aangaande Gods handelingen met menschen, en de waardy onzer natuur, eenigermaate te verlichten, hun iets in te boezemen van de groote liefde, welke de Natuur, met eene zwygende welspreekendheid, predikt; dit is waarlyk ten allen tyde een verdienstelyk werk, de beste voorbereiding tot het ontvangen van hooger onderricht, en voor hun zelfs, die daarmede begunstigd zyn, een der geschiktste hulpmiddelen, om waar Godsdienstgevoel versterkt en vermeerderd te kry-

krygen, en alzoo, overeenkomstig het hoofddoel der Goddelyke Openbaaring, betere en gelukkigere menschen te worden.

De volgende nuttige onderwerpen worden, in deze Natuur-preeken, verhandeld. *Eerste Stukjen.* (1) *Een zwaare en spoedig, zonder schade, verdweenen sneeuw:* — Over de groote verandering, welke God elk jaar en elken dag voortbrengt. (2) *Eene laate, lang verbeide, en telkens nog achterblyvende lente:* — Over wachten en verbeiden. (3) *De eerste schoone lentedag:* — Gevoelens van eenen Godsvereerer, by het aankomen der lente. (4) *Een groot kinderfeest, op eene opene plaats:* — Over de waarde der kinderen. (5) *Het gezicht van een vruchtbaar gezegend veld, midden in den oogsttyd:* — Welke gevoelens wil God, door een ryken oogst, by ons verwekken? (6) *Een laate herfstdag:* — Een mannelyke blik op den dood. — *Tweede Stukjen.* (1) *Een stille morgen, met een onbepaald uitzicht naar het Oosten:* — Over het gebruik van den morgen. (2) *Het gezicht van een groot liefderyk mensch:* — Over de bestemming des menschen. (3) *De lentezon:* — Aanleg tot menschlykheid. (4) *Een heftige brand:* — Over menschlykheid. (5) *Dezelfde stof* voortgezet. (6) *Een groot veld, vol ryp koorn:* — Over het opwassen en ontwikkelen der menschen.

Het Bekkeneel van KANT, *voor de Hersfen-schedelleer onderzogt, door* W. G. KELCH, *Med. Doct. en Profector der Ontleedkunde te Koningsbergen. Met eene Voorreden van den Hoogleeraar* G. VROLIK, *en Aanteekeningen van* J. W. KIRCHNER, *Med. Doct. te Amsterdam. Met Afbeeldingen. Amsterdam, by* W. Holtrop, 1804. *In gr. 8vo. Behalven een Voorwerk van XVI bl.*, 38 *bl.*

In de Voorreden, welke de Heer Prof. VROLIK voor dit Werkjen geplaatst heeft, verdedigt hy de uitvinding der Schedelleer, of het Leerstelsel van GALL, in zo verre tegen de aanmerkingen van zulken, welken het als niet geheel nieuw aanzien, daar mede, „ dat „ het niet wel anders mooglyk is, of menschen, die „ op dezelfde wyze gestemd zyn, moeten, het zy dan „ gelyktydig, het zy jaaren of eeuwen na elkander le-

 „ ven.

„ vende, op dezelfde wyze hunne bespiegelingen aan„ vangen, voortzetten en bepalen;" gelyk hy dan tot voorbeelden aanhaalt de Leer wegens den omloop des bloeds, welker uitvinding sommigen aan HARVEY betwisten, en plaatsen uit HIPPOCRATES, PLATO en ARISTOTELES aanvoeren, waarin men iets van omtrend dezelfde beteekenis zoude vinden; gelyk ook het nieuw Scheikundig Leerstelsel, de Leer van KANT, enz.

De bedenkingen, welken tegen de volstrekte nieuwheid der *Gallsche* Leer gemaakt worden, zyn echter niet volkomen van allen grond ontbloot, en GALENUS zelf zeide reeds: *Niemand onzer is genoegzaam in staat om eene kunst tevens daar te stellen en te voltooijen; maar het moet ons reeds overgenoeg toeschynen, zo de laateren, dat gene, wat de vroegeren reeds voor langen tyd uitgevonden hadden, ontfangende, hetzelve, door 'er iets by te voegen, eenigzins vollediger en volkomener maaken* (*).

In de daad, men vindt dikwyls by vroegere en al oude Schryvers speuren, waar op men al ligtelyk zoude kunnen besluiten, dat de laateren hunne voor nieuw opgegeevene Samenstelsels grootendeels daarnaar gevormd, ten minsten de aanleiding, om ze te smeeden, uit dezelven ontleend hadden. Met veel klaarheid is zulks aangeweezen door den *Engelschen* Geleerden L. DUTENS, welke met veel vlyt de Werken der oude Griekssche en Latynsche Wysgeeren doorgebladerd, de plaatsen, die met de Stelselen der nieuwere Wysgeeren volmaakt overeenkwamen, opgetekend, en daar uit eene parallele vergelyking der nieuwere en oudere Wysbegeerte gemaakt heeft (†).

Even

(*) *Nemo nostrum sufficit ad artem simul & constituendam & absolvendam; sed satis, superque videri debet, si, quæ multorum annorum spatio priores invenerint, posteri accipientes, atque his addentes aliquid, aliquando compleant, atque perficiant.*

GALENUS in I Aphorism. Hippocr.

(†) Zie hier den geheelen Tytel van dit Werk. *Recherches sur l'origine des découvertes attribuées aux Modernes, où l'on demontre que nos plus célèbres Philosophes ont puisé la pluspart de leurs connoissances dans les ouvrages des Anciens: & que plusieurs verités importantes sur la Religion ont été connues des Sages du Paganisme.* Paris 1766. 2 Tomes.

Even zo ook schynt het met de Schedelleer van den Heere Professor GALL gelegen te zyn. Het kan niemand geheel onwaarschynelyk voorkomen, dat hy tot dit zyn Leerstelsel aanleiding gekreegen hebbe door het leezen der Schriften van GALENUS, of wel van het oude zeer vernuftige Werkjen van den Spanjaard JUAN HUARTE (*). Edoch zyn Leerstelsel blyft daarom niet minder nieuw

(*) De geheele Tytel van dit schaarsch voorkomend Werkjen is: *Examen de Ingenios para las Sciencias. Donde se muestra la diferencia de habilidades, que ay en los hombres; y el genero de letras, que a cada uno responde en particular. Compuesto por el Doctor* JUAN HUARTE, *Natural de Sant Juan del pie del Puerto. En Amsterdam, en la Officina de* JUAN DE RAVESTEIN, 1662. — De Schryver heeft in dit Werkjen trachten te bewyzen: 1°. Dat de Natuur den Mensch tot de beoeffening van de eene Weetenschap bekwaam, en tot die eener andere onbekwaam maakt; 2°. Dat 'er een groot onderscheid, met betrekking tot de geestgesteldheid, onder de menschen gevonden wordt; en dat 'er zeekere tekens zyn, waar door men de onderscheidene bekwaamheeden der menschen tot het beoeffenen van eene of andere Weetenschap, by uitzondering, ontdekken kan; 3°. Dat, in 't algemeen, de geschiktheid tot Letteroeffening afhangt van de gemaatigdheid der vochten in het lighaam, maar ook van de gedaante en hoedanigheid der hersenen. In de verklaaring van deze laatstgenoemde, schynt hy eenige aanleiding te geeven, om op de gronden der Schedelleer te denken; daar hy uit GALENUS (*Art. Med.* Cap. II.) de uiterlyke gestalte, welke het Bekkeneel moet hebben, om een vlug vernuft te kenmerken, aanhaalt, en daarop verder zyne redeneeringen bouwt, volgends welken hy tracht te bewyzen, dat het mogelyk is, uit de gedaante des Hoofds en de uitpuiling of invalling van het Bekkeneel, op sommige plaatsen, van iemands bekwaamheid tot de Letteroeffening, of liever van zyn Vernuft, te kunnen oordeelen. Echter vindt men by hem geen speur van de eigenlyke plaatselyke aanwyzing der zetels onzer gemoedsneigingen, welke het Stelsel van GALL kenmerkt. — Dit Werkjen is ook in het Nederduitsch vertaald, door HENRYK TAKAMA, een *Amsteldammer*, en onder den Tytel van *Onderzoek der byzondere Vernuftens eygentlykke Abelheen* enz. te *Amsterdam*, in 1659, by JOHANNES RAVESTEYN, in 12mo, met doorgaande Aanmerkingen des Vertaalers, uitgegeeven.

nieuw en geheel zyn eigen; daar hy hetzelve derwyze uiteengezet, en door eigen onderzoek en naarvorsching, met behulp der vergelykende Ontleedkunde, gestaafd heeft, dat men nergens vóór hem zo eene juiste ontwikkeling van het duister denkbeeld der huishouding onzer ziele in de hersenen aantreft. — De Hoogleeraar VROLIK doet voords, in zyne Voorreden, het Werkjen van JUAN HUARTE eenigzins nader kennen, en geeft den zeer merkwaardigen Tytel eener Hoogduitsche Vertaaling van G. E. LESSING op, welke in 1752, en de herdruk in 1785, in Duitschland in 't licht verscheenen is.

Daarop volgt de Voorreden van den Schryver zelven, waarin hy bericht, dat, offschoon dit onderzoek van het Bekkeneel van KANT niet onmiddelyk op hetzelve ondernomen kon worden, de bekkeneels-bekleedsels echter zo teder en zacht waren, dat men 'er de geringste verhevenheeden door onderscheiden konde. Waarschynelyk is dit onderzoek des Schryvers verricht, toen Prof. KNORRE een Gyps-afgietsel van 's Mans Bekkeneel, geduurende dat het lighaam boven aarde stond, vervaardigde (*).

De Nederduitsche Vertaaler van dit Werkjen bericht voords, dat hy, uit hoofde van het verschil, dat 'er by de onderscheidene Schryvers, welken de Schedelleer van GALL ontwikkeld hebben, in de juiste plaatsing van sommige werktuigen, wordt aangetroffen, genoodzaakt geweest is, de oorspronglyke Afbeeldingen van MARTENS te volgen, door naamlyk de IIde, IIIde en Vde Afbeelding, slegts wat aangaat die werktuigen, waar van in dit Werkjen gesproken wordt, te laaten natrekken, en het verschil van de juiste plaatsing der werktuigen, voor zo verre hy zulks konde naargaan, aan den voet der bladzyden, met de letter V., te doen opmerken.

Wy vinden daarop, in het Werkjen zelve, eene naauwkeurige beschryving van het Bekkeneel van den zo zeer be-

(*) Men kan een naauwkeurig bericht van de behandeling des lyks van den Hoogleeraar KANT vinden, in het onlangs in Duitschland uitgekomen Werkjen van E. A. CH. WAZIANSKY, betyteld: IMMANUEL KANT *seinen letzten Lebensjahre*, gedrukt te *Koningsbergen*.

beroemden Denker en Wysgeer KANT, en in hetzelve voornaamlyk opgemerkt:

1. De Werktuigen des plaatselyken geheugens.
2. . . . . . . voor geheugen van getalen.
3. . . . . . . voor zaakgeheugen.
4. . . . . . . der milddadigheid.
5. . . . . . . voor snedigheid, geestigheid.
6. . . . . . . voor vergelykende scherpzinnigheid.
7. . . . . . . voor bovennatuurkundige scherpzinnigheid, of wysgeerige beschouwing.
8. . . . . . . der goedhartigheid.
9. . . . . . . der godsvrucht.
10. . . . . . . voor het voorstellingsvermogen.
11. . . . . . . der standvastigheid.
12. . . . . . . der hovaardigheid.
13. . . . . . . der roemgierigheid, ydelheid.

Deze plaatsen, welken door eene sterke uitpuiling zich onderscheiden, waren by KANT in tegendeel ingevallen.

14. . . . . . . der waarheidsmin.
15. . . . . . . der teeldrift. — Deze werden in het Bekkeneel van KANT geheel gemist.
16. . . . . . . der voedselzucht. —— In het Bekkeneel van KANT werdt de neiging tot *dierlyk voedsel* voornaamlyk aangetroffen.
17. . . . . . . der bedachtzaamheid.
18. De onbekende werktuigen.

Alle deze Werktuigen worden in dit Werkjen naauwkeurig omschreeven, en voords met het Bekkeneel van KANT vergeleeken, en aangetoond, in hoe verre dezelve daarin meer of min gewaarwordelyk waren. Eene Afbeelding van het Bekkeneel, van achteren, ter zyde en van vooren gezien, waarop de in KANT's Bekkeneel voorkomende verhevenheeden en in- en uit-puilingen zyn aangewezen, alsook een klein, meermaals uitgegeeven (*), welgelykend, doch een weinig afgesleeten, Pourtraitjen van dien Hoogleeraar, dienen zo wel tot sieraad als tot opheldering dezer nuttige *Bydrage* tot de *Gallsche Schedelleer*.

(*) *Almanach van Ernst en Boert* voor den Jaare 1801 te Amst. by J. VAN DER HEY en W. VAN VLIET uitgegeeven.

Het

Het waare Tafereel der Zelf-bevlekking, derzelver oorzaaken en gevolgen. Ter onderrechting en waarschuwing voor Jonglingen. Door A. H. CURDTS, *Dr. der Geneeskunde. Uit het Hoogduitsch. Te Arnhem, by* J. H. Moeleman, Jun. *In 12mo. 66 bl.*

Door de herdenking aan zyne Jongelingsjaaren, in welken hy gelegenheid gehad heeft, by zyne Schoolmakkers, de akelige gevolgen van het zoogenoemd *Onanisme* waar te neemen, wierdt deeze Artz bewoogen om ook het zyne by te draagen, ten einde de Jongelingschap voor deeze gevaarlyke klip te waarschuwen. Dit Stukje dan bestaat in eene gemoedelyke Aanspraak aan de Jongelingen, waarin de Schryver, na dat hy zyne Leezers voorbereid heeft op dat geen, welk hier eigenlyk zal voorgedraagen worden, in de eerste plaats blyft stilstaan by eene korte beschouwing van het maakzel des menschelyken ligchaams, en hoofdzaakelyk van deszelfs beenderen; waarna men zeer juiste aanmerkingen aantreft, over de ontwikkeling der krachten in de eerste kinder- en jongelings-jaaren; het welk dan beslooten wordt met een treurig tafereel van de gevolgen van het *Onanisme*, en eenige regelen om dit kwaad te verhoeden. Wy kunnen echter niet ontveinzen, dat, hoewel dit Stukje op zichzelve de duidelykste blyken oplevert van des Stellers doorzicht en kunde, en ook de Vertaaling in goede handen schynt gevallen te zyn, wy echter een bezorgden twyfel voeden, of het gevaarlyke der bekendmaakinge van nog onschuldige Jongelingen met dit ziel en ligchaam bedervend kwaad wel zal kunnen worden opgewoogen door het nut, 't welk de welmeenende Opsteller zich voorstelt: want, behalven dat de styl ons te verheven schynt voor gewoone Jongelingen, zo twyfelen wy ook zeer, of, by het gros der jonge lieden, wysgeerige redeneeringen en zedekundige herinneringen een genoegzaam tegenwigt kunnen opleveren tegen de zinnelyke gewaarwordingen, voor welken, in dit geval, ongelukkig alles schynt te moeten wyken, wanneer deeze drift eens by de ontloken Jeugd post gevat heeft. Wy voor ons gelooven, derhalven, voor als nog, dat het eenig heil, in dit geval, te zoeken zy in de meerdere op-

opmerkzaamheid der Ouderen en Schoolopzienderen op die omstandigheden, welke hun reeds meermaalen onder het oog gebragt zyn, en echter ongelukkig zeer zelden in aanmerking genomen worden.

Zakboekjen, bevattende de middelen, om de gezondheid der Tanden te bewaaren, derzelver zieklyke toevallen te voorkomen, en deeze laatsten te keer te gaan. Tot Nut van het Algemeen, en inzonderheid voor de Schoone Sexe. Te Arnhem, by J. H. Moeleman, Jun. 1804. *In 12mo. 72 bl.*

Offschoon het zich op geenerlei wyze laat verklaaren, waarom het meer onteerende zou weezen (indien iets dergelyks omtrent de uitoeffening der edele Heelkunst over het geheel in aanmerking kan komen) om eene zieke kies te trekken, dan om eene *fistula ani* te opereeren; blyft, evenwel, nog altoos het vooroordeel standhouden, dat de meeste en voornaamste Heelkundigen het beneden hunne waarde rekenen, zich met de behandeling van de ongemakken der Tanden te bemoeijen, en zulks gaarne overlaaten aan zoogenoemde Tandmeesters. Een natuurlyk gevolg hiervan is, dat men minder oplettend zynde op die geenen, welke deeze practyk uitoeffenen, dezelve, voor het grootste gedeelte, als 't ware, een eigendom geworden is van alleronkundigste weezens, die het, by gebrek van eene andere kostwinning, als een toevlucht beschouwen, en dus ook meestal van alle theoretische kennis ontbloot, en volgens een allerruuwst Empirisme te werk gaande, wel is waar, enkele maalen, en dit misschien juist om dat zy de gevaaren niet kennen (*), een' stouten stap onderneemen en daarin gelukkig slaagen, daarentegen echter zeer dikwerf, door hunne domme roekeloosheid, vry wat verwoestingen in den mond aanrichten. Het kan dus niet anders dan tot algemeen genoegen strekken, althans zo lang men, zoo zeer ten onrechte, de behandeling van zieke tanden als afgescheiden van de Heelkunde blyft beschouwen,

(*) Men leeze, om zich van dezelven te overtuigen, J. R. DUVAL, *des accidens de l'extraction des Dents.*

wen, wanneer men onder die zoogenoemde Tandmeesters zoodanigen aantreft, die, geheel onderscheiden van hunne ellendige Kunstbroederen, dit onderwerp met ernst bestudeerende, hunne kunst op weezenlyke gronden uitoeffenen, en alzo zich met recht den naam van *Tand-artz* waardig gemaakt hebben. Onder deeze weinigen, intusschen, verdient ook de Heer HIRSCH, die zich reeds in den Jaare 1796 door een uitvoerig Geschrift voordeelig bekend gemaakt heeft (*), allezins gerangschikt te worden; waar van wy ook in dit Stukje, het welk hy by wyze van eene algemeene Tafel uitgegeeven heeft, de duidelykste blyken aantreffen. Men vindt in hetzelve eenige zeer gegronde aanmerkingen *over het nut der Tanden, derzelver bewaaring in den gezonden staat, en over derzelver meest gewoone gebreken;* waaromtrent wy echter in het voorbygaan moeten aanmerken, dat de Schryver zich misschien al te onbepaald verklaart tegen het doorsnyden van het tandvleesch by jonge kinderen. Vervolgens worden ook zeer goede voorschriften medegedeeld, zo wel ter bewaaring der Tanden, als ter geneezing van de ongemakken derzelven; by welke laatste, echter, hier een Voorschrift gemist wordt, het geen allezins opmerking verdient, en het welk de Schryver ook, in de tweede uitgave van het bovengemelde Werk, op grond van de waarneemingen van LENTIN, aanbevolen heeft; bestaande hetzelve uit een mengzel van het *Phosphorzuur* met de *essentia myrrhæ.* —— De Vertaaling van dit Stukje ook wel uitgevallen zynde, zal hetzelve ongetwyfeld met genoegen geleezen en niet zonder nut geraadpleegd worden.

(*) Van dit Werk, *Practische Bemerkungen uber de Zaehne und einige Krankheiten derselben*, waar voor de Hoogl. LODER eene zeer uitvoerige Voorrede geschreeven heeft, is, in het Jaar 1801, eene nieuwe, eenigzins vermeerderde, uitgave in 't licht verscheenen, welke allezins verdiende in een Nederduitsch gewaad gestoken te worden.

Werken der Bataafsche Maatschappy van Taal- en Dichtkunde. Iste Deel. Te Amsterdam, by J. Allart, 1804. *In gr. 8vo. Behalven de Voorreden*, 259 *bl.*

Boertende, doch intusschen met veel waarheids, heeft men hier te Lande, in de laatstverloopen helft der jongste Eeuwe, dezelve de *Eeuw der Genootschappen* geheeten. Bovenal mogt die benaaming gebezigd worden, ten aanziene van *Taal- en Dichtkundige Genootschappen*, welke men allerwegen oprichtte, en van welker werkzaamheden de uitgegeevene Stukken, zeer onderscheiden in waardy, voor zo verre zy bewaard zyn gebleeven, voldingende bewyzen opleveren. Dan, gelyk alles aan opkomst, meerderen en minderen bloei, en ook aan verval blootstaat, deelden die talryke Dichterlyke Genootschappen in dat lot. Veele hadden korten duur, andere kwynden, weinige bleeven in een aanhoudenden bloeistand, eenen geruimen tyd.

Met vollen regt mag men onder de laatstaangeduidden tellen de Genootschappen, te *Leyden*, *Rotterdam* en *Amsterdam* gevestigd. Zy staken lang boven de andere uit, in getal en vermaardheid van Leden, die, door eene menigte van fraaije Taal- en Dichtwerken, de doorslaandste blyken van bekwaamheid en kunstyver gaven; terwyl zy die by anderen uitlokten en ontvonkten, door uitgeschreevene Prysstoffen. Hiervan droegen de uitgegeevene Werken dier Genootschappen, zo in weluitgewerkte Verhandelingen over Taal- en Dichtkundige Onderwerpen, als in eene menigte van cierlyke Dichtstukken, het onwraakbaarst getuigenis.

Het laatste vierde gedeelte der voorige Eeuwe, zo vol lotwisfels in ons Vaderland, baarde een zigtbaaren en heilloozen invloed op de werkzaamheden dier anders talryke en werkzaame Genootschappen, en bragt dezelve in een staat van kwyning. Niet alleen zagen zy, uit hoofde der Staatsbeweegenissen, het getal der Leden dunnen, de werkzaamheden der aanblyvenden verslaauwen, maar ook bleeven de uitgeschreevene Prysstoffen onbeantwoord, en hierdoor, alsmede door het verminderd vertier der uitgegeevene Werken, vonden zy zich buiten staat gesteld om derzelver aantal te vermeerderen.

Jaaren kwynden deeze drie voorheen bloeiende Ge-

nootschappen, en dreigden in het lot der vernietiging te zullen deelen. De volyverigste voorstanders werden op middelen van herstel bedagt. Eene Vereeniging scheen het geschiktste. De bestuurende Leden des *Leydschen* Genootschaps deeden daartoe een voorstel aan de beide andere. Niet vrugtloos. Gelastigden, om een ontwerp van Vereeniginge te beraamen, werden door de onderscheidene Genootschappen benoemd. Het kwam, naa herhaalde raadpleegingen, tot stand. Het afzonderlyk bestaan dier Stichtingen werd vernietigd, en de Leden tot ééne Maatschappy, onder den naam van *Bataafsche Maatschappy van Taal- en Dichtkunde*, vereenigd. In drie Afdeelingen is deeze Maatschappy verdeeld; te *Leyden*, *Rotterdam* en *Amsterdam*. Deeze zyn, ten opzigte van derzelver huishoudelyk bestaan en de beheering der byzondere eigendommen, geheel vry en onafhangelyk; doch ten aanziene van de werkzaamheden na buiten, en de bevordering van het gemeenschaplyk doel, maaken zy slegts één Lichaam uit, en worden naar algemeene Wetten bestuurd. De Voorzitter, de Heer JAN DE KRUYFF, wydde de eerste Vergadering, in 't laatste Jaar der verstreeken Eeuwe, in.

Onder de beraamde schikkingen, na buiten werkende, behoort het jaarlyks uitlooven van twee Gouden Medailjes ter waarde van dertig Dukaaten, één voor het schoonste Dichtstuk op eenig voorgesteld onderwerp, en één voor de best uitgewerkte Verhandeling over eenige theoretische of taalkundige stoffe, met byvoeging van nog twee Zilveren Medailjes, van gelyke grootte als de Gouden, voor die Stukken, welke, in beide de vakken, geoordeeld mogten worden, op belooning aanspraak te hebben, en aan de bekroonde naast by te komen.

Dit oordeelden wy, verkort, uit de Voorreden te moeten overneemen. Deeze geeft ons voorts te leezen, hoe de wyze van beoordeeling is ingericht; hoe de Maatschappy, van den beginne af, met den Agent van Nationaale Opvoeding werkzaam is geweest, alsmede met de Maatschappy *tot Nut van het Algemeen*; wat dezelve deedt, om eene eenpaarige Spelling tot stand te brengen.

Byzonder voegen zy, ten opzigte van het eerste Deel, thans voor ons liggende, 'er nevens, iets wegens de langzaame uitgave en het gering aantal van Stukken; ten aanziene van het laatste deeze ons zeer voldoende reden geevende, dat de Maatschappy meer ten oogmerke heeft, een

een uitgeleezen, dan een groot aantal van Taal- en Dichtkundige Stukken aan de Letterminnende *Nederlanders* mede te deelen. Om het vertier te bevorderen, viel het besluit, om Prosaische en Dichterlyke Stukken byeen te voegen.

Ingevolge hiervan opent zich dit Deel met eene schoone en weluitgewerkte Verhandeling des *Leydschen* Hoogleeraars in de *Nederduitsche Letterkunde*, M. SIEGENBEEK, ten antwoord op de Prysvraag, „ In hoe verre behoort „ de Spelling der *Nederduitsche* Taal geregeld te worden „ naar welluidenheid en gemaklykheid van uitspraak?" met den Gouden Eerprys bekroond. Het onderwerp, daarin behandeld, is nieuw, en door geene *Nederduitsche* Taalkundigen opzettelyk behandeld. Wy kunnen 'er niets meer dan het beloop van opgeeven. Naa eene korte inleiding, beantwoordt de Hoogleeraar, in de Eerste Afdeeling, de vraag: Is het met eene gezonde Taalkunde bestaanbaar, der welluidenheid en gemaklykheid van uitspraak eenigen merklyken invloed op de spelling, met naame op die der *Nederduitsche* Taale, toe te kennen? Hy overweegt, in het I H., den invloed der welluidenheid en gemaklykheid van uitspraak op de spelling eener Taale in 't gemeen. In het II H. handelt hy over dien invloed op de *Nederduitsche* Taal. Veel kunde en oordeel in die naspeuringen aan den dag gelegd hebbende, komt hy tot het besluit, „ dat het gezag der welluiden„ heid over de spelling, gelyk hetzelve als het natuur„ lyk uitvloeizel eener toeneemende beschaaving be„ schouwd moet worden, zoo ook door het geen in de „ meest beschaafde Taalen plaats heeft, kragtiglyk ge„ staafd en volkomen gewettigd wordt; — dat het by„ zonder gebleeken is, dat onze Moedertaal zeer tot „ het zachte, vloeibaare en welluidende overhelt, en „ dat daarop, by haare woordvorming, en de vestiging „ van haar gebruik, grootlyks acht gegeeven is; — „ dat uit het voorgedraagene natuurlyk voortvloeit, „ dat welluidenheid en gemaklykheid van uitspraak, zoo „ overeenkomstig met de algemeene beginzelen der Taal„ kunde, als volgens den byzonderen aart onzer Moe„ dertaal, op haare spelling grooten invloed mogen oe„ fenen, en dat zy, die dezen invloed zoo naauw wil„ len beperkt hebben, als het gebruik slechts eeniger„ maate gedoogt, noch uit de gesteldheid van andere

„ beschaafde talen, noch uit die der *Nederduitsche* eeni-
„ gen grond voor hun gevoelen ontleenen kunnen."

Een moeilyke taak neemt de Hoogleeraar op, als hy, in de Tweede Afdeeling, onderzoekt, hoe verre en tot welke byzonderheden zich de invloed der welluidenheid en gemaklykheid van uitspraak op de spelling onzer Taale behoort uit te strekken. Op grond van het betoogde in de Eerste Afdeeling, en van eenige aanmerkingen, laat hy dit algemeen antwoord rusten, „ dat
„ de spelling der *Nederduitsche* Taal in zoo verre naar
„ welluidenheid en gemaklykheid van uitspraak mag ge-
„ regeld worden, als het beschaafde spraakgebruik, en
„ de daarop gebouwde schryfwyze der meeste en beste
„ schryveren, midsgaders de regelmaat der taale vorde-
„ ren en toelaaten."

Dit algemeene antwoord ontwikkelt de Schryver in byzonderheden, en onderzoekt, wat men, overeenkomstig de gelegde gronden, ten aanzien van de geschilpunten in de spelling onzer Moedertaale, tot het onderwerp deezer Verhandelinge betrekkelyk, kunne en moete vaststellen. Hieruit worden de drie volgende Hoofdstukken gebooren; het *eerste* over de weglaating of verwisseling eener enkele letter, tot meerdere gemaklykheid in de uitspraak; — het *tweede* over de invoeging der *d* en *t*; — het *derde* over de inlassching der zachte *e* in sommige zelfstandige en byvoegelyke naamwoorden. In dit breed uitgewerkt en met veelvuldige voorbeelden opgehelderd gedeelte spreidt de Hoogleeraar een schat van kennis aan onze Moedertaale ten toone. En schoon men hem in alles niet byvalle, zal men met genoegen de veelvuldige ophelderende Aanmerkingen leezen. — Voorbeelden by voorbeelden zouden wy kunnen aanvoeren; dan ons beheind bestek gebiedt ons, van deeze Verhandeling af, en tot de Stukken, verder in dit Deel begreepen, over te stappen.

Het eerstvolgend Stuk is een *Lierzang voor de agttiende Eeuw*, door den Heer Mr. R. H. ARNTZENIUS opgezongen, om na den eerst opgehangen Dichterlyken Eerprys te dingen. De Gouden Eerprys werd hem door de Beoordeelaaren ontzegd. Waarlyk, wy moeten instemmen met de taal des Voorredenaars, dat zulks meer hunne gestrengheid dan gemaklykheid bewyst. Veel schoons, veel treffends, is 'er ons in ontmoet.

De

De afgeloopene Eeuw, zo aanmerkelyk door de lotwisfelingen van Volken, Vorften en Staaten, als door de verbaazende vorderingen der Wysbegeerte, heeft den Dichter op het denkbeeld gebragt, om den Lierzang in twee Zangen te verdeelen, en in het eerfte gedeelte de afgeloopene Eeuw van haare Wysgeerige, in het tweede van haare Staat- en Gefchiedkundige zyde te befchouwen. Korte ophelderende Aantekeningen zyn 'er bygevoegd. Men verneeme 's Dichters denkwyze en trant uit de twee flot-coupletten des eerften Zangs.

Ja! eens zal 't menschdom ondervinden,
Dat Wysheid, Reden, Recht en Deugd
De volken moeten faam verbinden,
Als in des aardryks eerfte jeugd.
Eens zullen tweedragt, kryg en lyden,
Die 't zuchtend menschdom thans beftryden,
Ons ftellen op een veilge plaats:
Hoe dichter thans de flagen treffen,
Hoe eer elk 't voordeel zal bezeffen
Des algemeenen waereldftaats.

Eens zal verlichting gouden ftralen,
Waar voor die nacht van leed verdwynt,
Op 't juigchend aardryk neêr doen dalen,
Gelyk de zon in 't oosten fchynt.
Laat dwinglandy nu 't volk doen bloeden,
Losbandigheid onmenschlyk woeden,
Gelyk de ftorm in wintermaand:
Eens zal het licht der Vryheid dagen,
Gelyk wanneer, voor Phoebus wagen,
De ftier het fpoor der Lente baant.

Uit den tweeden Zang zouden wy gaarne eenige coupletten affchryven, inzonderheid die de Gebeurtenisfen des Vaderlands in het bezongen tydvak betreffen; doch wy zouden te lang worden. Alleen zeggen wy van dit Dichtftuk, dat het by de tweede leezing ons nog meer dan by de eerfte voldaan hebbe.

Het hier op volgende Dichtftuk, *de Onfchuld*, is een reeds in den Jaare 1791 met den Gouden Eerprys bekroond werk van den Heer Mr. ABRAHAM VEREUL. Het geweezen *Leydfche* Kunstgenootfchap lag 'er dien aan toe; dan, door de tydsomftandigheden toen ongedrukt gebleeven, treedt het thans te voorfchyn. Het is grootsch, treffend, en beantwoordt ten vollen aan de

verwagting, welke men op 't leezen van den naam eens Dichters vormt, wiens talenten als Redenaar en Dichter in den Lande zo bekend zyn. Onder het verrukkend leezen van dit verheeven Dichtstuk is ons te meermaalen voorgekomen eene woordherhaaling, die, enkele keeren gebruikt, byzonderen klem heeft, doch, te dikmaal wederkomende, die kragt verliest, en, 't zy ons geoorlofd dit te zeggen, iets van het gezogte en gemaakte heeft.

Zo treft de regel, op CHRISTUS slaande:

Hem, die de vreugde gaf, verkwikte schaars de vreugd.

Dan wy vinden dat treffende niet in den regel, van schuldloozen zingende:

Op rozen neêrgeknield, vergaten zy de rozen.

De Lierzang op VONDEL, door den Hoogleeraar SIEGENBEEK in den Jaare 1801 als Voorzitter aangeheeven, bekleedt de derde plaats, en heeft veel schoons. Ten staal diene dit eenige Couplet.

De Nyd, die schaamtloos en vermeten,
Tot schennis van der Belgen faam,
Hen plomp en kunsteloos durft heeten,
Bloost op 't vermelden van uw' naam.
Zoek vry, door ons met schimp te onteeren,
Germanje, uw' luister te vermeeren!
Maar o, hoe voelt ge uw' trots doorwond,
Als gy, by Batoos fiere neven,
Een' Vondel Maro na ziet streven,
Toen nog uw zangberg eenzaam stond!

Een Lierzang, twee jaaren laater door den toenmaaligen Voorzitter F. HELMERS vervaardigd, is tot het voorige een wedergade, en *de Dichter* getyteld. De slot-coupletten bezingen, hoe schraal de Dichters beloond worden. 't Heeft ons eenigzins verwonderd, POOT op deeze lyst aangetekend te vinden met deeze regelen:

De Dichter der bevalligheden,
POOT, *zwoegt, met afgematte leden,*
Op 't veld, door zonnegloed verbrand.

'T Is toch uit de Leevensgeschiedenis, en uit diens Dichters eigene Stukken, bekend, hoe hy by veelen bemind was, veeler gunst trok, hunne bezoeken en geschenken hem vereerden. — Hoe veel treffender zou hier het voorbeeld geweest zyn van den Dichter JAN NOMSZ, toen voor weinig tyds in het Gasthuis te *Amsterdam* overleden!

Eene Cantate, *de Huwelyks-avond*, van den, voor de Weetenschappen, het Vaderland, zyne Ouderen en Vrienden, te vroeg verstorven Heere J. W. VAN SONSBEECK, besluit dit Stuk.

Wy vereenigen onzen wensch met dien des Voorredenaars van het thans aangekundigd Deel, „ dat deeze „ bundel tot opwekking van de sluimerende zucht ter „ beoefening der *Nederduitsche* Taal- en Dichtkunde „ iets moge toebrengen, en de Maatschappy, door den „ yver van haare Leden, en de medewerking van an„ dere kundige Mannen, moge in staat gesteld worden, „ om daartoe in 't vervolg nog krachtdaadiger en met „ meer vrucht werkzaam te zyn."

Aangetekende Byzonderheden myner Reis van Berlyn naar Parys, door A. VON KOTZEBUE. *Met een Plaat. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amsteldam, by* H. van Kesteren, 1804. *In 8vo.* 193 *bladz.*

De beroemde Naam van KOTZEBUE alleen kan den Uitgeever deezer Reis-byzonderheden voldoende waarborg zyn voor een goed vertier. Het aantal toch der zulken, die met zekere geestdrift haaken naar alles, wat 's Mans veel- en welschryvende penne ontrolt, zal, ook in ons Land, dat der zodanigen verre overtreffen, wien het enkel noemen van KOTZEBUE byna werktuigelyk den neus of de schouders doet optrekken, en die, met het beneveld oog der partydigheid, slegts naar leemten *zoeken*, en dan ook voorzeker wel iets *vinden*; doch waardoor zy, by den onzydigen beoordeelaar, alleen hunne eigene partydigheid bewyzen, of, ten meesten, de door geen redelyk schepzel betwyfelde waarheid staaven, dat alle menschelyke arbeid onvolmaakt is. — Zyne vyanden (en deeze heeft KOTZEBUE zo zeer als alle groote Mannen) zullen, misschien, op het Werkje, dat wy thans aankondigen, nederzien, en zeggen, dat het goeddeels bestaat uit *kleinigheden*, die weinig opmerkings verdienen. — Nu ja, men vindt hier kleinigheden. Maar wy behoeven, ter beantwoording van deeze aanmerking, niet eens de verontschuldiging

te doen gelden, dat KOTZEBUE deeze Brieven schreef aan eene *Vriendin*; en wien zou het in 't hoofd komen, om zyne Vrouwlyke bekenden, welke van hem een Reisverhaal verlangden, te onderhouden met verhevene Wysgeerige of Staatkundige bedenkingen, enz. enz.? Het zal genoeg zyn, te herinneren, dat persoonlyke of huislyke byzonderheden of *kleinigheden*, zo men wil, van eenen BONAPARTE b. v., voor de Menschkunde belangryk zyn: zelfs de zulke, welke hy, *als Mensch*, met den Mensch *Jan de Kruijer* b. v. moge gemeen hebben, interesseeren ons; vooral, wanneer een KOTZEBUE waarneemer en verteller is! — Dan, wy treeden zonder verdere inleiding ter zaake, en belooven onzen Leezeren een aangenaam onthaal. *Ex ungue leonem.*

Deeze Brieven, of liever Fragmenten van Brieven, schreef KOTZEBUE in het Najaar van 1803; 't welk geenzins overtollig is aan te merken. Het *belangrykste*, meldt het Voorbericht des Vertaalers, wordt ons hier medegedeeld; en wy gelooven, dat men het Werkje aanmerkelyk heeft ingekort. Of de Leezer hierby gewonnen of verlooren hebbe, laaten wy aan zyne plaats; hoewel wy voor ons den Heere KOTZEBUE gaarne langer zouden verzeld hebben.

XXI Brieven behelzen de Reize van *Berlyn*, door *Zwitserland*, naar *Parys*; de VIII overige zyn aan *Parys* zelve gewyd. (De Inhoud telt XXX *Brieven*; doch de XXVIIIste is noch hier, noch in het Werkje zelve te vinden.) De weg tusschen *Erfurt* en *Gotha*, aan wederzyden met veele duizend vrugtboomen beplant, geeft den vindingryken KOTZEBUE aanleiding ter mededeeling van een' bevalligen zo wel als belangryken inval. „ Wanneer zekere wet ieder' boer, zo dikwyls hem een kind geboren wierd, verpligtte om een' vruchtboom aan den weg te planten, die, met een nommer getekend, wel zyn eigendom bleef, maar dien hy ook verpligt was op te kweken, welk eene kleine, met geen kosten verbonden moeite, tegen het ontzaglyk voordeel, dat een land in een jaar even zulk een groot getal vruchtboomen als kinderen zou bekomen! Het voordeel voor de toekomst zou zich niet laten berekenen. Het gantsche land zou spoedig een tuin gelyken; deze tuin zou eene soort van almanach voor de boeren zyn, en ieder boom zou zyn' byzonderen vrind en beschermer hebben, met wien hy opgroeide, die hem beminnen en verzorgen zou. My dunkt dit denkbeeld heeft, buiten het nut, ook veel aanlagchends, het geen indedaad juist niet by veele staatkundige denkbeelden het geval is!" — Het nog altyd bloeiend Instituut van den wakkeren SALZMANN in *Schnepfenthal* krygt verdienden lof. — De schoone *Bergstraat*, hier de Tuin van *Duitschland* genoemd, verschaft den Reiziger eene weemoedige herinnering aan zyne geliefde Echtgenoote, kort vóór deeze Reis overleeden.

leeden. — *Heidelberg* wordt, om deszelfs ligging, lugtstreek, braave inwooners, goedkoopheid enz. hoog geroemd. Het beroemde oude Wynvat is niet meer voorhanden. De driehonderdjaarige Linden aan de *Wolfsbron* waren vóór weinige weeken omgehakt, om het schoone hout! Te regt wekt dit 's Schryvers verontwaardiging. — Eene aandoenlyke Ontmoeting met eene oude blinde Vrouw maakte hem zeker plaatsje, *Mauren* genaamd, merkwaardig. —— In *Zwitserland* gekomen, verklaart KOTZEBUE zich een vyand van Natuurbeschryvingen. *Zwitserland*, zegt hy, moet men zelf zien, gelyk men een Concert zelf hooren moet. —— De heerlyke wandelingen om *Zurich* zouden zelfs een Podagrist tot wandelen verleiden; gelyk KOTZEBUE zich aartig uitdrukt. In de Bibliotheek aldaar zag hy twee eigenhandige Brieven van JOHANNA GRAY, in *Latyn* zeer fraai geschreeven. Vlugtig bezogt hy LAVATER's Physiognomisch Kabinet. „ Het merkwaardigste daarin zyn niet zo zeer de veele gezigten, die hy versameld heeft, als wel de onderschriften, waarmede hy ieder beduidend of onbeduidend gezigt voorzag. Men kent zyn' duisteren steenstyl. Somwylen schynt het hem veel moeite gekost te hebben om recht veel zeldzaams in duistere of nieuwgemaakte woorden samen te persen." — De beroemde DE LUC, een zeer wakker oud man, liet hem zyn schoon Kabinet van *Naturalia* zien, en verklaarde zich by die gelegenheid stellig tegen het gevoelen, dat de zogenaamde Maansteenen werkelyk uit Maanvolcaanen op Aarde geworpen worden. „ De zwaartewet, meende hy, laat volstrekt niet toe, dat zich een stofje van zyne planeet verwydere. Wat hy in het algemeen over de volkaanen en derzelver ontstaan zegt, is uiterst belangryk; zonder zeewater, meent hy, kunnen 'er geen volkaanen zyn: altyd zal men dezen slechts in de nabyheid der zee vinden; het zeewater is volstrekt noodwendig, om deze gisting te weeg te brengen. In het eerst is ieder volkaan slechts een gat in de aarde, het welk allengs door het aanhoudend uitwerpen gedurende veele duizend jaaren tot een' berg wierd. Toen ik hem glimlagchend tegenwierp, dat 'er op deze wyze een ontzaglyke tyd toe behoorde om by voorbeeld den *Etna* te scheppen, en dat daardoor de bybelsche ouderdom der waereld verdacht wierd, ontkende hy zulks, naardien de volkaanen misschien reeds van den beginne zich onder water tot bergen gevormd hadden, gelyk ook de veele zeedieren op derzelver oppervlakte zulks bewyzen." — *Ferney*, de geliefde verblyfplaats van VOLTAIRE, bezogt de Schryver met een kloppend hart. „ Het huis behoort thans ik weet niet welk een' koopman; maar hy heeft achting voor VOLTAIRE's nagedachtenis bewezen, dewyl hy deszelfs slaapkamer geheel zodanig gelaten heeft als VOLTAIRE dezelve bewoonde. Daar stond nog VOLTAIRE's bed met de verbleekte

geele zyden behangfels; daar hing nog het portret van LEKAIN tegenover het bed, en FREDRIK DE GROOTE daar naast, een borduurfel van de Keizerin KATHARINA en nog het een en ander. In eene nis was nog de urne te zien, waarin zyn hart gelegen heeft, met het opschrift: *Je suis content, mon coeur reste parmi vous.* In eene andere kamer vonden wy nog het billard, waarop hy gewoon was te spelen; en ook nog een levendig gedenkstuk wandelde in het huis rond, een oude priester, die negen jaaren hier met VOLTAIRE geleefd had."

Dan, wy spoeden ons met KOTZEBUE naar *Parys.* „ Het spreekwoord: (dus vangt hy den XXIIsten Brief aan) „ Zeg my „ met wien gy verkeert, en ik zal u zeggen welk een mensch „ gy zyt," kon ook wel aan menige uitzondering onderworpen zyn; want slechts zeer weinig onafhanglyke menschen kunnen hunne verkering naar hun goedvinden verkiezen. Ik zou daartegen een ander spreekwoord voorslaan en hetzelve het burgerrecht verschaffen: „ Zeg my hoe het in uw woonver- „ trek uitziet, en ik zal u zeggen welk een mensch gy zyt." Ook hier zouden uitzonderingen somwylen den regel logenstraffen; maar in het algemeen raad ik ieder' lezer aan, onder zyne bekenden rond te zien, of niet de fysiognomie des woonvertreks gewoonlyk de fysiognomie des bewoners op een hair gelykt. Gy vraagt, lieve vrindin! waartoe deze inleiding? Myn antwoord is: Wy zyn thans in *Parys; de hoofdstad is* als het ware het woonvertrek eener natie, en wanneer het my dus gelukt u met het tegenwoordig *Parys* een weinig nader bekend te maken, dan denk ik u ook de natie ten deele geschilderd te hebben."—En nu verzoekt hy zyne Vriendin om haaren arm, en geleidt haar door de waereldwyd beroemde Stad, op eene wyze, die aartig, geestig en aandoenlyk tevens is, naar den verschillenden indruk, dien de veelvuldige voorwerpen op zyne leevendige verbeelding, juist oordeel en fyn gevoel maaken; 't welk niet zelden het zonderlingst contrast oplevert. Wy bewonderen zyn talent van schilderen. Men zou zich, in de daad, met ongemeen veel vrugt van dit Werkje hebben kunnen bedienen, by de beschouwing van het *Panorama* dier Stad; 't zou, als 't ware, ter bezieling kunnen strekken van het beweeglooze des Tafereels, 't welk een zeker gevoel van pleggige, doodsche stilte verwekt, geheel verschillende van den indruk, by de daadlyke beschouwing eener groote, drukbevolkte Stad; terwyl de Beschryving zelve, op haare beurt, van de zinnelyke Voorstelling der Stad zelve nieuwe bekoorelykheid zou ontleenen. Men bevindt zich, als 't ware, op de *Parysche* straaten; alles is in den *Franschen* geest; geen Kermis hier te Lande kan zo woelig zyn. Wy lachen hartelyk om de loopjes van de overgroote menigte Goedergelukzeggers en Profeeten van allerlei soort; en het verbaast ons, de verlichtste

Na-

Natie van *Europa* tevens de bygeloovigste te vinden: terwyl de bygevoegde verzekering, dat alle deeze grappen voor het volk, niet zonder geest, en echter tevens zonder morsfigheid worden voorgedraagen, ons met eene zugt doet denken aan de flordige en tevens zoutelooze dubbelzinnigheden, waarop de Gemeene Man alhier zich laat onthaalen! — Te midden van de zonderlingste hulpmiddelen, welke de Armoede den Mensch tot onderhoud des lieven leevens doet te baate neemen, en die tevens van de vindingrykheid der *Franschen* blyk opleveren, (b. v. een olyphant, koets, enz. van goud, door eene Vloo getrokken, een duël van Vliegen, enz.) treft ook de stem der hulpelooze elende onze ooren, in een aantal Blinden; doch die ook op hunne wyze werkzaam zyn; b. v. een paar, die, niet *om* geld, maar *voor* geld, op straat piket-speelen, en des avonds altyd beiden gewonnen hebben. — Wy mogen onzen Leezeren de volgende algemeene aanmerking niet onthouden: „ Om eene aalmoes aangesproken wordt men in *Parys* eigenlyk zelden of nooit. Slechts nu en dan hoort men: „ *Monsieur! je meurs de faim!*" achter zich fluisteren. Gemeenlyk tracht ieder arme zich eene soort van aanspraak op eene gift te verschaffen. De eene loopt met den bezem in de hand, wanneer gy juist door eene morsfige plaats gaan wilt, en veegt u schielyk een voetpad schoon; de andere neemt een' plasregen te baat, die de straat met plassen vervult, legt eene breede plank daarover, en staat vriendelyk helpende daar naast. Naar de kiederen beöordeelt hy de geenen, die hem iets geven kunnen of moeten; allen, die hy voor arm houdt, laat hy ongehinderd voorby gaan, en schoone meisjes helpt hy nog bovendien galant 'er over."

Thans zyn wy de *Seine* genaderd. „ Ha! hoe levendig is deze weg beneden aan de *Seine*. Aan de linkerhand deze schoone ry huizen, waar winkel aan winkel grenst, waar de waaren van alle waerelddeelen, ja zelfs de waaren van andere waerelden ten toon gesteld worden, want zelfs de beruchte maansteenen kan men hier ergens kopen; vervolgens het bonte menschengewoel op de straat, en de fiacres en die duivelsche cabriolets, waarvoor wy hier in veiligheid zyn. Sla nu uw oog rechts af op den stroom. Alle waschvrouwen des aardbodems schynen zich hier versameld te hebben. Op lange door een dak bedekte vlotten staan zy in lange ryën, en slaan onbarmhartig de enkele stukken, die zy daarna tot waschbergen opstapelen. Hoog heffen zy de dikke vleeschige armen op, en slaan geweldig toe; en nogthans hoort men weinig van haare knuppelslagen, dewyl de lieflyke taal van haaren mond het geluid verdooft. — Het geen deze groep mogelyk aan schoonheid ontbreekt, vergoeden de baden, die in allerlei gedaanten op de *Seine* ronddryven, en onder welken zich inzonderheid die van vi-

GIÉ

nië onderfcheiden." — Op de nieuwe yzeren Brug kom men byna elken morgen de manœuvres op de *Seine* zien, van de tot de Landing in *Engeland* bestemde platboomde Vaartuigen, waarvan KOTZEBUE juist geen groot denkbeeld heeft; „ maar," voegt hy 'er by, „ een weinig oefening, en het zal wel gaan, als de open Zee maar zo goedaartig is als de *Seine!*" — „ Overal is deze ftroom door naarftigheid en vlyt verlevendigd. Hier dryft hy molens, om de inwoners voedfel te bereiden; hoogerop voert hy koolfchepen aan om hen te verwarmen; verder lager wordt het water uit deszelfs midden naar den oever geleid, en door linnen in vaten gepompt, om den dorftigen een' zuiveren drank te leveren; zyne golven hebben ook deze opgeftapelde korenzakken gedragen; ook deze wynvaten levert hy ongewaterd in de kelders der wederdopers!" — Hoe characteriftiek is niet de aanhef van een fcharlakenrooden Kwakzalver, dien wy ftraks daarop ontmoeten! „ Ik kom pas uit *Napels*," roept hy luidkeels: „ ik heb van het goede *Paryfche* volk „ gehoord. Geen eigenbelang voert my hier, de Hemel be„ ware my daarvoor! Het is enkel het verlangen om de „ groote natie en het goede *Paryfche* volk te dienen. Ziet hier, „ Mynheeren! deze kostelyke artfeny: ieder fles van dezelve „ kost my op myne eer zelf *zes Francs*; maar ik ben te vre„ den wanneer ik de *lydende menschheid hulp toebreng: ik* „ begeer niets, in het geheel niets; ik fchenk myne flesfen, „ ja, ja, ik fchenk ze. Wie 'er eene hebben wil, die tre„ de toe.... Hoe! niemant meldt zich?... ô! Waarlyk, het „ *Paryfche* volk is nog beter dan men my hetzelve afge„ fchilderd heeft; het is te trotsch, te edel; het wil niets „ gefchonken hebben. Welaan, op dat uwe kieschheid niet „ beledigd worde, wil ik 'er een' prys op zetten, doch zo „ gering mogelyk. In plaats van zes *Francs*, begeer ik flechts „ zes *fols*. Koopt, koopt!" En ziedaar, nu ftroomt alles toe en koopt. — Een Prentenkraam houdt ons nu een poosje op: caricatuuren op den Koning van *Engeland* in menigte; weinige evenwel, die geestig zyn; onder de aartigfte een breukbandmaaker, die den Koning een nieuwen breukband aanbiedt, waarop ftaat: *Obfervation de Traités!* terwyl voor zyne voeten twee verfleeten breukbanden liggen, met de opfchriften: *Force Navale!* en: *Levée en masfe!*

De XXVfte Brief is geheel aan de beroemde fchoone Mevrouwe RECAMIER gewyd, welke in KOTZEBUE een yverig verdeediger tegen den laster der *Duitfche* Journalisten vindt, en in wier lof te vermelden hy onvermoeid fchynt. — Thans treedt BONAPARTE, toen nog Conful, ten voorfchyn. Wy willen deezen en geenen trek van den grooten Man optekenen. „ In den Schouwburg zit hy ftil en ernftig, fchynt zeer opmerkzaam, fpreekt met geen zyner leidslieden, die al-

allen achter hem ſtaan, geeft geen teken van goed- of afkeuring, zelfs niet eens door gebaarden. Het parterre ontfangt hem telkens met een luidruchtig handgeklap, maar overigens bekommert het zich niet om hem. Het recht te fluiten en te razen laat het zich niet ontnemen, en ik heb in BONAPARTE's tegenwoordigheid bygewoond, dat een nieuw ſtuk, om het welk te zien hy toch ook gekomen was, niet eens uitgeſpeeld mogt worden. By dezen moedwil blyft hy gantsch gelaten, vermoedelyk indachtig dat de *Paryſenaars*, als de *Romeinen*, brood en ſchouwſpelen moeten hebben, als zy in rust zullen blyven. BONAPARTE bemint inzonderheid Treurſpelen. Hy heeft zich jegens my ernſtig tegen de Drama's verklaard." — De XXVIIſte Brief doet ons de groote Parade aanſchouwen, op welke BONAPARTE zelf in eene zeer eenvoudige Uniform verſcheen, zonder borduurſel of ander ſieraad, en een hoed zonder tresſen, kwasten of vederen, met eene kleine karwats in de hand. Van de groote voorzigtigheidsmaatregelen ter zyner veiligheid, waarvan men zo veel verhaalt, was hier niets te beſpeuren. — Het meest gelykend Afbeeldſel vindt KOTZEBUE in het Borstbeeld op de nieuwe vyf Francsſtukken van het Jaar XII.— BONAPARTE heeft zints eenigen tyd in dikte toegenomen, en is thans zelfs eenigzins zwaarlyvig. De overige trekken van zyn perſoon komen nagenoeg met de reeds van elders bekende overeen. — Van PAUL I zeide hy tot KOTZEBUE: „ Hy was een heethoofd, maar hy had „ een voortreflyk hart!" — Op eene Cercle, waarby de Schryver genoodigd was, werd eerst een weinig geſpeeld; waarop BONAPARTE het eerst opſtond, by de gasten rondging, en inzonderheid alle de Dames iets verpligtends zeide. Vervolgens ging het gezelſchap naar de Concertzaal, 't welk ſlegts een uur duurde, en vervangen werd door een ſouper van ruim dertig tafels, ieder van zes couverts. BONAPARTE ging niet zitten, at ook niet, maar ſprak nu met deezen, dan met geenen. De maaltyd duurde ſlegts een klein half uur. Daarna werd, wederom in de Concertzaal, door VESTRIS enz. een klein Ballet overheerlyk uitgevoerd; waarop men nog een kwartiersuur praatende ſleet, tot dat, om middennagt, BONAPARTE met zyne Familie zich in eene binnenkamer begaf; waarop het gezelſchap ſcheidde.

De voorſtelling by Mevrouw BONAPARTE was eenvoudig. In de Gehoorzaal vond hy (behalven den Minister TALLEYRAND, de Gezanten der meeste Hoven, en de door hen voor te ſtellen Vreemdelingen) ook eene menigte Dames, allen in zwart fluweel gekleed, en ryk met juweelen verſierd. „ Zy wachtten, zittende in een' halven cirkel, de verſchyning van Mevrouw BONAPARTE, die ook ſpoedig, van eene dame en een' mopshond vergezeld, binnentrad, en zich met iedere dame eenige

oogenblikken onderhield. Vervolgens plaatste zy zich voor den schoorsteen, en ieder minister stelde haar zyne vreemdelingen voor. Toen dit gedaan was, ging zy zitten, gaf ook de overige dames een' wenk om zich te zetten, en sprak slechts met die, welke digtst by haar zaten, eenige woorden, riep ook wel dezen of geenen heer nader tot *zich*. Dit alles duurde naauwlyks een half kwartieruurs; *zy stond op*, boog zich en verdween. Het zal niet overtollig zyn aan te merken, dat zy een eenvouwdig wit met bloemen geborduurd kleed aan had, en bygevolg onder de zwart fluweelen gewaaden zeer uitstak. Wat haare persoonlykheid betreft, doet men haar zeker onrecht, wanneer men haar van trotschheid beschuldigt. Haar voorkomen is aangenaam, en even zo vrindelyk als beleefd. Zy kleedt zich met veel smaak en byna met minder pracht dan haar thans toekomt. Haare gantsche houding drukt geenszins hoogmoed op den *stand*, waarin zy zich bevindt, maar veeleer eene soort van verlegenheid daarover uit. Haare fysiognomie is veel leesbaarer dan die van haaren gemaal, en ik zou wel wedden dat zy na iedere afgelopen hofplegtigheid gaarne en met een opgeruimder hart in haaren huislyken kring wederkeert."

Van eene Comedieparty te *St. Cloud* kunnen wy geene byzondere melding doen; alleen nog het een en ander aanstippen. — „Wie recht goed eeten wil," zegt BONAPARTE dikwyls, „moet niet by my komen, maar naar den Consul „CAMBACERES gaan!" — Van de strenge Boeken-censuur, te *Parys* in zwang, wordt een en ander voorbeeld aangevoerd. „*Fermez la porte* (doe de deur digt) mag niet gezegd worden; want gesloten deuren betekenen eene samenzwering. Het woord *brigand* mag men zich ook niet laten ontvallen; want men kon mannen daaronder verstaan, die aan het staatsbestuur deel hebben." — „Dat iemant ziek zyn kan, begrypt de werkzaame man (BONAPARTE) niet, of kan het toch niet veelen, (een trek, dien hy met PAUL DEN EERSTEN gemeen heeft); daarom, verhaalt men, neemt iemant by voorraad geneesmiddelen, als hy op reis moet, dewyl anders daartoe geen tyd overig blyft." —— „Na den maaltyd by de Consuls komen de bezoekenden by honderden, en men heeft gelegenheid om zeer belangryke kennisfen te maken. Hier zag ik den reiziger rondom de waereld BOUGAINVILLE, die, naar het schynt, de proef nemen wil, hoe oud men worden kan zonder iets van vrolykheid en beminlykheid te verliezen; hier zag ik BARBÉ MARBOIS, den braaven togtgenoot van BARTHELEMY op zyne deportatie-reis naar *Cayenne*; PORTALIS, het verlicht, braaf opperhoofd der geestelyke inrichtingen; den ouden gryzen GUILLOTIN, den ten onrechte beruchten uitvinder der guillotine, want by deze uitvinding heeft hem slechts reine menschenliefde geleid. Men heeft in *Duitschland* zeer dikwyls

wyls gezegd, dat hy zelf het eerste slagtoffer der guillotine geworden was; maar hy bevindt zich nog zeer wel, en is nooit in dergelyk gevaar geweest." —— „De Consul LEBRUN is een man van een zagt innemend voorkomen; hy is gespraakzaamer en ronder dan CAMBACERES, houdt weinig van ceremoniën, want by hem zyn geen hofkavaliers. Daartegen is hy by de letterkundige waereld als een bekwaame overzetter van TASSO bekend, en zyn gesprek is dat van een' even zo beschaafd' als grondig geleerd' man." — „LEBRUN schynt my by het algemeen meer bemind te zyn dan zyn amptgenoot CAMBACERES; den laatsten verwyt men, ik weet niet met recht of onrecht, hoogmoed; misschien heeft zyn uiterlyk hem dit verwyt veroorzaakt. Hy zou nooit anders uitryden dan van gardes te paard verzeld, die by deze gelegenheid somwylen vry ruw met de voetgangers omgaan; BONAPARTE zou hy dikwyls en gaarne zyn' kollega noemen, enz."

De belangryke en bevallige inhoud van dit Werkje heeft ons buiten de perken eener gewoone Aankondiging weggesleept. Wy voegen 'er dus alleen nog by, dat de Vertaaling zuiver en vloeiend is; uitgenomen een paar Germanismen: *naroemen* en *verdanken* zou men zekerlyk in een *Hollandsch* Woordenboek vrugteloos zoeken!

Leven en Doodstraf van J. G. RUSAU, *met deszelfs welgetroffene Afbeelding. Eene zeer belangryke Bydrage tot de Zielkunde of Menschenkennis. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Groningen en Amsteldam*, *by* W. Wouters *en* J. F. Nieman, 1804. *In* 8*vo.* 64 *bl.*

Niet een bloot verhaal van het afschuwelykst en onmenschelykst bedryf, waar van de Geschiedenissen gewaagen, bevat dit welgeschreeven Werkje. De verbeelding der Leezeren te roeren, en door schrikbeelden te verontrusten, was des Schryvers doelwit niet. De gruweldaad zelve, met haare omstandigheden, slegts zoo veel noodig was vermeldende, tragt de Schryver tot in derzelver aanleidende oorzaaken door te dringen, met het allezins loflyk en menschlievend oogmerk, om allen, met het zelfde zielsgebrek als de rampzalige RUSAU meer of min behebd, daar tegen te waarschuwen, en, ter afweeringe van hetzelve, op gepaste middelen en maatregelen te doen bedagt zyn. — JOHANN GEORG RUSAU, eens Zilversmids Zoon te *Riga*, in 1751 gebooren, vertrekt met zyne Ouderen na *Hamburg*; leert aldaar het Latyn; begeeft zich na *Erlangen*, om 'er tot Predikant te studeeren; hoort aldaar de Lessen van SEILER, SUCCOW, ROSENMULLER en REINHARDT; wordt in den Jaare 1775 Kandidaat of Proponent te *Hamburg*; geeft aldaar les, in verscheiden huizen, in de godgeleerdheid,

heid, geschiedenissen en aardrykskunde, en predikt 'er zomtyds, om zyne zwakke stemme egter met weinig opgangs; onderwyst in een beroemd Vrouwelyk Kostschool; geraakt aldaar in kennis met de Ondermeesteres ANNA ELIZABETH PÄTHAU; treedt met haar in 't huwelyk, naadat zy het school van de eigenaares hadt overgenomen; richt voorts een school voor Jongelingen op, dat sterk bezogt wierdt; en leeft aldus niet ongelukkig met zyne echtgenoote, by welke *hy tien kinderen* verwekte, van welke 'er vyf jong stierven; *wordt*, naa verloop van eelyke jaaren, diens leevensstands moede; en begint, met zyn overgewonnen geld, in gemeenschap met eenen anderen, eenen winkel, waarin zy katoen en andere waaren by de el verkogten. 't Was in deezen stand, dat de gemoedsgesteldheid, van welke hy al eenigen tyd te vooren de kiemen hadt bezeten, uitbotte, en eerlang de gruweldaad voortbragt, bestaande in het vermoorden, in den vroegen *morgen* van den veertienden van Hooimaand des Jaars 1803, *van zyne* Echtgenoote, die naast hem te bedde lag, en een *Zoontje* van vyf jaaren, dat by de Ouders sliep; voorts eene beminnelyke Dogter van zestien jaaren, die in eene benedenkamer sliep; vervolgens zyne twee jongste Dogters, van zeven en drie jaaren, die in dezelfde kamer sliepen; en eindelyk sneed hy ook zyne tweede Dogter, die met twee Kostgangsters op eene bovenkamer sliep, *de keel af*; *zonder dat* een van allen, de oudste Dogter alleen uitgezonderd, eenige tegenweer schynt gebooden te hebben. Naa het pleegen van deeze onmenschelykheden, gaat de elendeling buiten de Stad, met oogmerk om zynen rampzaligen leevensdraad gewelddaadig af te snyden; springt in den *Alster*, zonder aldaar, om de laagte des waters, zyn doel te kunnen treffen; geeft vervolgens, met een klein mes, zich zelven eenige sneden aan de slinker zyde van den hals, eene snede aan de polsader van de hand, en eenen steek onder het hart: alle welke wonden hem wel veel bloeds deeden verliezen, zonder dat, egter, eene van allen doodelyk was. In dien verschrikkelyken toestand wordt RUSAU gevonden van twee persoonen, die hem niet zogten, doch aan welke hy zich bekend maakte, en tevens verhaalde, de daader van de moorden te zyn, het gerugt van welke nu de geheele Stad met schrik en ontroering hadt vervuld. Zoo kwam hy in handen des waereldlyken Regters, aan wien hy insgelyks straks de feiten beleedt, en die hem tot het Rad verwees; de aankondiging van welke straffe hy met zonderlinge bedaardheid hoorde, en die hy ook met zeldzaame koelbloedigheid onderging.

Zodanig is het hoofdbeloop deezes Verhaals, 't welk de Schryver met verscheiden zede- en menschkundige aanmerkingen doorvlegt, en waarin hy vooral in een uitvoerig onderzoek treedt na de oorzaaken, welke den *elendeling* tot het pleegen van zoo veel gruwels mogen vervoerd hebben.

Niet

Niet onwaarschynelyk dunkt hy ons dezelve gevonden te hebben in een mengzel van hooggaande gierigheid en eerzucht, te gader hem doende vreezen, dat zyn gezin tot gebrek, en vervolgens in eenen staat van veragtinge zou vervallen. Want dat het vermoeden van krankzinnigheid op hem niet kan hegten, schynt hy, zoo op grond zyns geheelen leevensloops, als van een aantal byzonderheden, niet onduidelyk te hebben beweezen. Zie hier het licht, waarin de onbekende Schryver 's Mans karakter beschouwt, en den loop daar van in een allerontzettendst uiterste. „ Zyne eerste, „ waarschynlyk zeer doelloze, gebrekige en ongeregelde „ vorming; spaarzaamheid, welke noodzakelykheid en armoede hem voorschreven, welke echter, wegens de eenzydigheid van zyn karakter en de eenvormigheid zyner „ levenswyze, in lage gierigheid ontaardde; gebrek aan „ natuurlyke of verworvene bekwaamheden, welke tot de „ bestemming, die hy verkoos, over het algemeen, en voor „ iedere burgerlyke betrekking in het byzonder, noodzakelyk zyn; eergierigheid, welke eisschen en aanspraken maakt, „ die hy noch door zyne wetenschappen, noch door zyne „ bekwaamheden van ligchaam en geest, ondersteunen kon, „ en die, volgends zyne natuur, gestadig sterker en heviger „ werd, die hem misschien, zoo als wylen HEROSTRATUS, „ eindelyk tot eene ongehoorde daad bepalen kon; neiging „ tot zinnelyken wellust, voegen eenigen 'er by, en willen „ dezen karaktertrek des ongelukkigen met vroegere voorvallen en zyn gedrag in de gevangenis bewyzen (*); ge„ heim-

(*) „ Na dat RUSAU (zoo leezen wy elders) zyn vonnis voor het „ Oppergeregt had aangehoord en hy naar de lyfstraffelyke gevangenis „ was gevoerd, gedroeg hy zich bedaard en met veel gelatenheid. „ Hy ging aan tafel, at met veel smaak, en zeide tot de vrouw, die „ het eten had bezorgd: zulk eene goede soep heb ik in myne gevangenis nog niet eenmaal gehad en ik bedank 'er u wel voor. Hy bestelde „ aanstonds voor dien avond visch met aardappelen. Dien namiddag „ sprak hy met de gevangenen over zedelyke en godsdienstige onderwerpen. — Den laatsten morgen ontbeet hy met smaak en dronk een „ flesch rhynschen wyn ledig." Zie hier nog een anderen trek van 's Mans eerlust, en bedaardheid tevens. Aan eenen zyner medegevangenen wierdt eens door zyne familie Zuurkool gezonden. RUSAU scheen genegen om 'er van te proeven. Vriendelyk schoof deeze hem de schotel toe, gaf hem mes en vork, en verzogt hem om 'er zyn genoegen van te eeten. RUSAU schoof mes en vork terug, en zeide: „ Dat is tegen den wil myner Overheid. Heb de „ goedheid, my iets te snyden, en leen my uwen lepel." —— Op zekeren tyd hem, in zyne gevangenis, een verzegeld briefje gebragt zynde, gaf hy het ongeöpend terug, zeggende: „ Hoe kan ik, als „ een op den dood aangeklaagde, zulk eenen brief aanneemen? Kon „ niet de een of ander myner Vrienden my daarin vergift willen toezenden, op dat ik my daardoor van myn lyden en van myne straffe „ zoude bevryden?"

„ heimzinnige godgeleerdheid, welke hy in de daad schynt „ toegedaan te zyn geweest; verblindheid omtrent zynen burgerlyken toestand en zyne belangen; onvermogen om de „ dweeperyen en schaduwbeelden eener teugelloze verbeelding te kunnen bestryden; styve halstarrigheid in zyne „ gevoelens en gemoedsgesteldheid, gepaard met eene groote veranderlykheid in besluiten en ondernemingen; achterhoudendheid jegens de menschen, zelfs jegens de door „ hem beminden; een wankelbaar en niet vast geloof aan „ God en onsterflykheid enz. schynen my toe de bestanddeelen van zyn karakter te zyn geweest en eene daad by hem „ te hebben bewerkt, voor welke de menschheid terug„ beeft." De Leezer verschoone ons, dat wy by dit klein Geschrift hem zoo lang deeden vertoeven. Zoo wel de geest der Menschlievendheid, als die van beredeneerde Menschkunde en waare Wysbegeerte, die des bekwaamen Schryvers pen bestuurde, hieldt 'er ons als aan geboeid, en maakte een beknopter verslag zoo goed als onmogelyk.

Aan de Lieden der Beschaafde Waereld; door W. E. DE PERPONCHER. *Te Utrecht, by* J. van Schoonhoven. 1804. *In gr. 8vo.* 229 *bl.*

Ene doorlopende Verhandeling, of liever ene aaneengeschakelde Aanspraak, over zeer belangryke onderwerpen, juist voor den beschaafden stand, grotendeels aan de Jeugd, en wel vooral aan onze Jongvrouwen gericht, van enen Man, van wien wy hier iets zeer voortreflyks wachten moesten; aan welke verwachting hy ook ten vollen beantwoordt. De *Inleiding* neemt reeds het hart geheel en al in, en het geheel overreedt en treft, en geeft tevens een zo aangenaam onderhoud, dat men lezen en herlezen moet, en het Boek telkens met weerzin uit de hand legt, omdat het niet uitvoeriger is, en wy alzo een voor verstand en hart zo aangenaam onderhoud niet nog langer kunnen genieten. Ook den man, die zich geraakt gevoelt, gaat het zo; het Boek sleept hem mede, en hy lacht recht hartlyk over zyne eigene dwaasheid.

De Schryver kent en waardeert de genoegens der beschaving en van den hogeren stand in de wereld; en deze genoegens wil hy verhogen en veredelen. Het *overdryven* en het *verkunstelen*, dat alles bederft, is het alleen, dat hy hier wil wegdoen; en dit doet hy meesterlyk: hy voelt en leert overal den *waarlyk goeden toon*, waarby men genieten kan, en doen genieten; hy stelt den *zogenaamden goeden toon* en de Mode in hunne bespotlyke naaktheid daar, en wyst overal den gulden middenweg, tusschen het te veel en te weinig, het belachlyk zonderlinge, en het belachlyk volgen-

ter

terwyl zyne mensch- en wereld-kennis hem altyd doet spreken tot verstand en hart, en de beschaafde wereld zo voordelig doet uitkomen, dat die ons recht begeerlyk wordt; terwyl wy voelen, wat dezelve thands niet is, maar toch wezen kon, op zodanig ene wyze, dat de lezing van dit zyn Boek, door lieden van de beschaafde wereld, buiten twyfel krachtig zal medewerken tot derzelver belangryke hervorming.

Ziet hier den loop zyner denkbeelden in zyne doorlopende en wegslepende reden, zo als hy dien zelve opgeeft: *Inleiding. — Uitwerkingen der Beschaafdheid onder de menschen. — Goede en kwaade toon. — De Mode. — Zucht tot zwier en pracht. — De kleeding. — Te groote omslag. — Waarde van 't geld. — Maatigheid. — Men kan als men wil. — Wat wordt 'er vereischt om ons te doen willen? — Noodlottige gewoonte van het toekomende aan het tegenwoordige op te offeren. — Nadeelen der overmaat van weelde, in het byzonder in Nederland. — Zy verwydert ons geheel van de Natuur. — Zy is de groote bron der zelfverveeling. — Geneesmiddelen daartegen. — Gewoonte van alles laat te doen op den dag. — Geldzugt. — Verspilzugt. — De waare eer. — De tweegevegten. — Hoogmoed, ydele eergierigheid. — Zelfzoeking, eigenzinnigheid. — Styve staatigheid. — Losbandige onoplettendheid. — Ligtvaardigheid. — Wysheid, plicht, deugd. — Zedeloosheid. — Ongegronde voorgeevens tegen de deugd der Vrouwen. — Egtbreuk. — Egtscheiding. — Coquetterie. — Gepaste behaagzugt. — Het spel. — Het dansen. — De Comedie. — De Romans. — Geestigheid en al te kiesch verstand. — Kwaadspreekendheid. — Leugens om best wil. — Gebrek aan stof voor de gewoone gesprekken. — Algemeen besluit.*

Tot hiertoe had de Schryver opzetlyk van den Godsdienst gezwegen, doch komt daar nu op, en bevalt hier dan ook minder aan dezulken, wien 's Mans eigene bekende denkbeelden minder aanneemlyk zyn, en op zyne aanhalingen en uitleggingen van sommige plaatsen uit de H. Schrift valt hier en daar ene niet ongegronde aanmerking; en echter lazen wy ook dit gedeelte van 's Mans redenen met een byzonder genoegen, niet twyfelende of hier en daar valt ook het goede zaad nog wel in enen vruchtbaren akker, en kan alzo ryk worden in gezegende vruchten. *Het licht der Natuur*, zegt PERPONCHER te recht, *straalt van die zelfde Zon af, die ons uit den Bybel met volkomen luister toeschittert; en deeze Openbaaring van den Schepper der Natuur, van den Vader der Menschen, wil voorzeker aan zyne Kinderen dat niet weder ontneemen, wat Hy hun zelf in zyne schepping gaf, maar moedigt integendeel tot een gepast genot deezer weldaaden aan.* Hy zweeg daarom eerst geheel en al van Bybel en Godsdienst, om te doen zien, dat en eigenbelang, en alle de gronden der mensch-

menschlyke wysheid, juist al dat geen van ons vorderen, wat men, met grond, in naam van den Bybel van ons vorderen kan. Omtrend die vermaaklykheden, welke men vooral der Grote Wereld betwisten wil, het Spel, het Toneel en de Dans, beslist de Bybel eigentlyk niets; daar God boetvaardigheid wil, is eigentlyke bedroeving zyne eindbedoeling niet; de zegepraal van het waarlyk goede, en ons daarmede verbonden geluk, is zyn oogmerk; zodat men reedlykerwyze tegen den Godsdienst niets inbrengen kan. De Schryver komt nu op het aanzyn van God en zyne Voorzienigheid, waarschuwt tegen overnatuurkundige twyfelary, en stelt ons het gezond menschenverstand voor in deszelfs rechten; wyst ons op de zedelykheid van onze natuur en onze opvoeding hier op de wereld voor zedelykheid, en komt dan eindlyk tot den Bybel. Deszelfs Godlykheid bewyst hy uit den toestand van het Joodsche Volk, vergeleken met de oude Voorzegging; en uit dien zelfden toestand van dat Volk bewyst hy de Waarheid van het Christendom. Hy spreekt vervolgends over de Christlyke Leer zelve, en, die met 's Mans denkwyze, uit zyne onlangs uitgegevene Schriften, bekend is, zal uit het weinige, dat wy daaromtrend in den Inhoud vóór dit Werk vinden, genoegzaam zien, dat men hier wederom in alles zyn gevoelen, nopens de eindlyke gelukzaligheid en het herstel van allen in volgende tydkringen, proeven kan. *Afkomst en val des menschdoms; waardoor de mensch gebragt wordt in dien staat, die voor zyne opvoeding best geschikt was. — Genademiddel daarby verordineerd. — Wat Jesus ter onzer redding deedt. — Viererlei bedeeling over den mensch gehouden. — Waarom die van 't Natuurlicht de uitgebreidste is. — Allen behooren zy tot één Ryk. — Christus zal onze Richter zyn, wyl hy zelf een mensch was. — Rigtsnoer van aanneeming of verwerping by 't algemeen gericht. — Wat 'er verder by in aanmerking komen zal. — By 't zelve zal de Weetenschap van 's menschen volmaaktheid en geluk tot voltooijing gebragt worden. — Daaropvolgende huishouding van straf, geduurende welke Christus alles, tot de gehoorzaamheid des Vaders, wederbrengen zal. — Opdat God eens alles in allen zy. — Verdraagzaamheid en omzichtigheid in deezen uit te oefenen. — 'Er moeten verborgenheeden in de Godsdienstleere zyn. — 's Menschen schuld. — Noodwendigheid der straf. — Op eigen licht, kunnen wy geen weg tot uitkomst vinden. — Verplichting, om 't licht van 't Euangelie te volgen. — Godsdienst, gebed, dankzegging. — Ligtvaardig misbruiken van Gods naam. — Slot.*

„ Ziet daar," zegt de Schryver, „ het groot ontwerp, „ naar myn inzien, in den Bybel vervat. En een ieder moet „ het immers, naar zyn inzien, voordraagen, zal hy handelen ter goeder trouw. — Wy menschen ondertusschen

„ zyn

„ zyn allen nog slegts kinderen, die, naar het werk en den
„ weg onzes VADERS, gisfen, en naauwlyks nog weeten kun-
„ nen, wie onzer best gegist hebbe. — Hoe inschiklyk en
„ verdraagzaam moeten wy dan niet voor elkanderen zyn?
„ Maar hoe omzigtig ook, in 't geen wy, uit onze gisfin-
„ gen, tot vaste bepaaling zouden willen brengen! Myn ge-
„ heel stelsel, deezen aangaande, heb ik uitvoeriger ontvouwd
„ en aangedrongen, in myne *Bybeloefeningen*, en het daar
„ uit getrokkene *Tafereel van Gods weg met den mensch*,
„ waaruit ik, in dit voorstel, ook veel heb ontleend. Te
„ vooren had ik, in mynen *Wysgeer der Natuur*, de uit-
„ komst gegeeven myner algemeene ervaarenisfen en beschou-
„ wingen, over alles, wat ons, op deeze aarde, omringt; in
„ de zoo evengem. werken, heb ik getragt, uit Gods eigen
„ woord, zyne bedoelingen op te speuren, in den weg,
„ welken hy met het menschdom houdt; in deeze bladen,
„ nam ik de onderlinge verkeering der menschen, byzonder
„ ten aanzien van uitspanning en vermaak, in overweeging.
„ Deeze drie werken maaken dus 't geheel myner Waereld-
„ Beschouwing uit. Heb ik iets, in myn leeven, kunnen
„ doorzien, ik heb het daar byeen gebragt, en als tot een
„ geheel vereenigd. En nu is de uitkomst, voor my zelven,
„ dat het my in alles gerust gesteld, met alles, zo ver zulks
„ in onzen tegenwoordigen toestand vallen kan, bevreedigd
„ heeft. Mag ik de uitbreiding deezer vrugt niet ook over
„ anderen wenschen, ja trachten te bevorderen? Hy, die
„ alleen weet, wat waarlyk heilzaam is, bestiere de uitkomst
„ ten beste, naar zynen wil, want die alleen is wys en
„ goed."

Met dezen wensch van den waardigen Schryver, in wien wel niemand den schranderen Zelfdenker, en tevens den oprechten veréerer van God en vriend der menschen, miskennen zal, veréenigen wy ons hartlyk; en willen onze Lezers nog iets mededelen uit het eerste en voorname deel van dit voortreflyk Werkje; welk deel wy, zonder enige uitzondering en met het volkomenst vertrouwen, moeten aanpryzen. Wy kiezen het volgende:

„ En hoe dikwils klaagen zy, die zig met eenen grooten toestel hebben omringd, dat zy slegts de eerste en grootste lastdraagers in hunne prachtige huishoudens zyn! —— Wel Vriend! verminder uwen omslag; schaf ten minsten een gedeelte van 't overtollige af. — „ Ja maar wat?" — Wel — uwen Kok, by voorbeeld, die toch misschien uwe gezondheid niet te wel bezorgt? — „ ô! Die is 't vermaak van
„ myn leven, en houdt het vrolykst gezelschap rondom my
„ verzameld." — Eenige uwer Paarden dan? — „ Ja maar
„ ik heb eene Buitenplaats, en hoe kan men buiten zonder
„ Paarden voord?" —— De Buitenplaats zelve zou wel het

meeste helpen. — „ Hoe! den ganschen zomer in de Stad? „ Dit ware doodlyk!" — Eenige bedienden? — „ Myn „ huis is veel te groot; ik heb 'er maar even tot de bedie-„ ning genoeg." — Wel, sluit eenige vertrekken. — „ Dan „ bederft 'er alles in; en somtyds is ook alles vol." — Vraag minder menschen. — „ Alleen myne boomen zitten aangeeu-„ wen! en dan de lange najaars-avonden?" —— En zo al voortgaande blykt, in 't einde, dat men zig alles, wat meenig een zoo ligt ontbeert, volstrekt onontbeerlyk heeft gemaakt. De man houde het derhalven zoo als het is, en den last 'er by. Want dit is eene staale natuurwet, dat al wie meer genotten dan anderen hebben wil, ook, op de eene of andere wyze, meer moeite daaraan moet besteeden. En hoe volkomen regtvaardig en billyk! — Of wil men zig van de zorg en toezigt op anderen ontlasten, dan zyn de stryd, en 't ongenoegen, en 't krakeel in huis zonder eind', of alles spant ten koste van den meester samen, en helpt hem in den grond. Een ieder, die het ook kan, bedenke zig dus wel, eer hy zyne rust, zyn genoegen, en zynen welstand, aan eenen pragtigen omslag wage. De aanvang zeeker is alleraanloklykst, maar de last komt na, en wordt van dag tot dag zwaarer; terwyl de moeilykheid om 'er zig aan te onttrekken, door den invloed der hebbelykheid, 'er tegen aan groeit.

„ Hadde ik derhalven aan een aanvangend huishouden raad te geeven, 't zou deeze zyn; begin met eenen staat te voeren, merklyk beneeden 't geen uw inkomen toelaat. Want doet gy aanstonds alles wat gy kunt, of meent te kunnen doen, (en in dit laatste vergist men zig gemeenlyk nog;) dan moet gy geduurig op alle kleinigheeden spaaren, om 't vol te kunnen houden, daar de kleinigheeden altoos over de hand schieten; en dit is eene lastige kwelling in 't leeven. Daarby kan men 't nooit zoo naauwkeurig in voorraad bereekenen, of men vindt zig telkens te schielyk aan het einde zyner penningen, en moet dus gestadig bedagt zyn hoe aan meer te geraaken; en dit is eene tweede, niet min lastige kwelling; vooral by de teleurstellingen, die 'er zig zoo dikwils by voegen. En komen 'er dan nog onvoorziene toevallen, die maar zelden missen te komen, dan raakt men geheel in de war, en in des te grooter verleegenheid, daar 't verminderen zeer veel kost; en al is men 'er zelf toe over, het dan nog niet ligt aan de overige leden des huisgezins wys te maken is. Hy, die in 't eerste beslissend oogenblik der oprigting van 't huishouden eene verkeerde keuze doet, heeft dikwils zyn genoegen voor al zyn leven bedorven. —— Rigt men daartegen, van den beginne af aan, alles zoo in, dat men zeer ruim doen kan, 't geen men doet; dat men alles afbetaalt; geene staande schulden, maar aan 't eind van 't jaar

eenig geld overhoudt; dan is men van de lastige kwelling, om alles in 't klein te moeten beknibbelen, vry; dan hoeft men zig niet altoos te onttrekken aan de voorkomende geleegenheden tot uitspanning of vermaak; maar kan zig, uit zyn overschot, alle daaglyksche geriefiykheeden bezorgen; dan is men niet geduurig op den penningen-jagt, noch voor onvoorziene toevallen bevreesd; dan leeft men niet in geduurige zorg en kommer, maar geniet een gerust genoegen, dat veel meer, dan iets anders, tot veraangenaaming des levens toebrengt. — En nu nog de Weldaadigheid. Want vindt men zelf zig verleegen, en in bekrompen, belemmerden staat, dan sluit het hart zig tegen de behoeften van anderen; of sluit het zig ook niet, men heeft zig de middelen benoomen, om deszelfs inspraaken te kunnen volgen, en mist dus de grootste zaligheid des levens, het genoegen van aan anderen wel te doen."

Boertige Reis door Europa. Vde Deel. Ook onder den tytel: *Het Hoekjen van den Haard, of Historie van Frankryk, geduurende de Regeering der Koningen van den Capetingischen Stam, enz. 2de Stuk. Door* A. FOKKE, SIMONSZ. *Met Caricatuur-Plaaten. Te Haarlem, by* F. Bohn. *In gr. 8vo. 220 bl.*

De Geschiedenis van Frankryk wordt op dezelfde comische en lugtige wyze voordgezet, als in het vorig Deel; en wy vertrouwen, dat de Schryver zyn doel, om den Lezer niet alleen te vermaken, maar om hem tevens de voornaamste hoofdpunten der Geschiedenis in het geheugen in te prenten, door dit Geschrift vry wel zal bereiken. In het hier behandelde Tydvak viel de Kruistocht naar Jerusalem in, welke in de daad zich byzonder schikte voor des Schryvers luimigen schryftrant, waarin hem wel niemand ligt den voorrang zal betwisten. Ziet hier wederom ene kleine proeve:

„, Geduurende de rust, die het leger nu genoot, geraakten de beide Veldoversten, BOUDEWYN, de Broeder van GODEFROI, en TANCREDO, in een hevig verschil, dat welligt heele malle gevolgen had kunnen hebben, en enkel uit eerzucht en jalousie ontstond; want het waren in de daad beide helden van de eerste soort; maar dat was juist het ongeluk; want de een wou maar geen hairtjen voor den ander onder doen, en BOUDEWYN, om dat zyn Broeder Generaal Veldmaarschalk was, liet zig daar nog al zo wat op voorstaan, en de andere, die werkelyk Prins van Ciliciën was, en wiens Vader meer Staaten bezat dan de tegenwoordige Koning van Napels, kon nu eigentlyk die arrogantie van BOUDEWYN niet best

best verdraagen; daar by moet men opmerken, dat het beide nog jonge lui waren, en, wat zal men zeggen, daar wil dat soort van gekrakeel nog al reis meer by plaats hebben, behalven dat meer bejaarde lieden zelven ook somtyds wel reis van jalousie gekweld worden, dat is zo een eigenschap van het menschlyk egoismus, en hoe verstandiger, kundiger en bekwaamer de menschen worden, hoe erger dat dikwyls in de weer is; en daarom is het dikwyls gevaarlyk in groote ondernemingen veel groote mannen te gelyk te laaten werken, dat heeft men reeds in den Troïjaanschen kryg gezien, en daarop rust de heele Iliade van HOMERUS; zo dra die Zanger slegts even zyn werk begint, kan je 't al hooren; hy valt, zo als ook in alle goede Heldendichten gebruiklyk is, aanstonds met de deur in 't huis, en eischt van zyne Muza terstond, dat zy hem den verderffelyken toorn tusschen ACHILLES en AGAMEMNON, die zo veele Grieken om hals geholpen had, zingen zal; ik zou dat leelyke gebrek van *conflict van jurisdictie* in allerleije groote onderneemingen als met den vinger kunnen aanwyzen, zowel in de Fabel-eeuwen als in de meer bekende Geschiedenissen der Grieken en Romeinen, zowel in de Midden-eeuwen als tot op den dag van heden; zodra 'er evenveel groote mannen aan een zelfde plan werken, valt het heel-ligt in duigen; zo gaat het in den oorlog, zo gaat het in den staat, zo gaat het in de burgerlyke maatschappy, ja zelfs tot in de keuken toe; *wil men eens uit liefhebbery geschifte karnemelk eeten*, dan heeft men slegts twee bekwaame keukenmeiden te gelyk aan 't roeren te zetten. Nu dan, zo ging het ook onder beide deze Vorsten; ze konden zig maar niet met elkander verdragen, en elk ontscheurde zig van het algemeene belang en begon de affaire op zyn eigen hand; zy trokken beiden in Cilicien, met voorneemen om de Stad Tarsus te belegeren; doch TANCREDO, die juist den gemakkelykšten weg gekozen had, had de Stad al ingenoomen, toen BOUDEWYN, die in de gebergten gesukkeld had, eerst met zyn volk aankwam. Deze, niet anders denkende of de Turken waren 'er nog in, sloeg de bezetting voor de Stad neder; waarop TANCREDO met de zynen een uitval deed. BOUDEWYN, hem van verre door een Kyker, met zyn volk, uit de Stad ziende trekken, dacht by zich zelven: myn Hemel! die Turk lykt op een prik naar TANCREDO! en ziet, toen hy nader kwam, zag hy: och ja! dat het al zyn dagen waar was. Hy liep dus naar hem toe, zeggende: „ wel heb „ ik nou van myn leven maller historie gezien! ben jy 't TAN- „ CREDO?" —— „ Och ja! gelyk je ziet!" was 't antwoord; „ wat wou je nou daar van hebben? die eerst komt, die eerst „ maalt. 't Is immers hetzelfde wie het doet, als 't maar „ gedaan wordt." —— „ Ja maar," zei BOUDEWYN, dat is al- „ lemaal goed, maar je blieft evenwel te begrypen dat ik 'er

„ ook

„ ook ben, en dat ik zo een heidenſchen marsch niet graag „ voor niemendal doe, en daarom, doe maar reis gaauw de „ Stad open, als je blieft, dat 'er ook in kom, of ik zal by die „ en die ...." Hier lag hy 'er zo een knoop of drie op; want hy viel wel wat los in den mond; dat heb je meer van groote Helden, — je moet denken de affaire brengt dat zo wat meê. TANCREDO, die minder driftig was, en toch wel zag dat het eene malle vertooning zou geeven, en dat de Turken hen hard zouden hebben uitgelachen, als ze daar ſamen onder malkander aan 't vegten waren gegaan, was de wyste, en zei: „Nou „ hoor! ik wil hier in dit Heidenſche land geen ruſie maaken; „ kom 'er dan in vredes naam maar in; ik zal dan maar, zoetjens aan, de andere poort uittrekken, en zien of ik Mameſtra „ (dat was een groote Stad, die daar in de nabyheid lag) ook „ veroveren kan." Hy deed dit dan ook, en zo geraakte die twist voor eerst een weinig tot bedaaren. Maar TANCREDO begon naderhand in zyn hoofd te krygen, dat hy zo mal niet had moeten weezen, om eene Stad, die hy met eere gewonnen had, aan BOUDEWYN, die 'er geen pyl op verſchooten had, zo maar murf af te ſtaan," enz.

Leven van Doctor Faustus. Naar den derde(n) Druk uit het Hoogduitsch vertaald. Met Plaaten. Te Amſteldam, by G. Roos, 1804. *In gr. 8vo.* 305 *bl.*

Een nieuwe *Doctor Faustus*, alhoewel toch geplaatst in zyne eigene Eeuw; een man, waarvan Satan zegt, nadat hy hem geöordeeld had: *Dat zyn menſchen, en wanneer zy iets afſchuuwlyks willen voorſtellen, dan ſchilderen zy den Duivel; welaan laat ons dan, wanneer wy ook iets ſchandelyks willen voorſtellen,* DEN *menſchen tot wedervergelding ſchilderen, en daartoe zal ik voor my laten zitten: Philoſophen, Pausſen, Priesters, Vorſten, Veroveraars, Hovelingen, Ministers, Volksvertegenwoordigers, Rechters en Autheuren.* En waarlyk, wy hebben hier ene zo afſchuwlyke tekening voor ons, dat dit tafereel niet zwarter behoefde te zyn, wanneer het werklyk uit de Archiven der Hel ware geligt, en Satan het zelve den menſchen (dit zal toch wel *voor de menſchen* betekenen?) geſchilderd had. De Voorreden, echter, is van enen gansch anderen aard; dit is derzelver geest: „ God is liefde en de „ hoogſte wysheid in al zyn doen: onder zyn hoog beſtuur „ wordt het goede uit het kwade, en dikwyls het kwade uit „ het voor ons ſchynbaar goede geboren; Gods doen is in„ tusſchen voor ons onbegryplyk, en in de Godsgeheimen „ by het zedelyk beſtuur der wereld te willen indringen, is „ hoogst vermetel. God wil den mensch op aarde beproe„ ven, en heeft hem ook de kracht geſchonken om deze

„ be-

„ beproeving te kunnen doorstaan." Dan, daar de Duivel den vermetelen Faustus, dien hy in het kwade te recht helpt, door zyne drogredenen altyd nog al verder het spoor byster maakt; drogredenen, altyd bevestigd door uitgekipte, en doorgaans dan nog zeer overdrevene, voorbeelden van meer dan menschlyke boosheid, en eindlyk nog door de kwade gevolgen van deze en gene waarlyk menschlievende verrichting; (van welk een en ander de indruk, vrezen wy, door de ophelderingen van den Beschermgeest der Menschheid, en de eindlyke ontwikkeling en beslissing van het lot van Faustus, niet geheelenal zal worden uitgewischt:) zo verwachten wy van dit Boek gene andere uitwerking, dan werkeloosheid en zwarten menschenhaat; indien het daarenboven niet, door opwekking hier en daar van den dierlyken lust, den Satan krachtig in de hand werke.

Het smart ons indedaad, dat het goede oogmerk des Schryvers zo geheelenal mislukt is, (en dit is het, naar ons oordeel;) daar wy hem waarlyk niet onberekend houden voor zyne taak, en een Boek met het zelfde doel, maar dan geheelenal anders bewerkt, zeer veel goeds had kunnen stichten.

De Abdy van Grasville. Naar het Fransch van B. DUCOS. *II Deelen. Te Leyden*, *by* P. H. Trap. *In gr. 8vo. 443 bl.*

„ Dat de heilige Maagd over u wake en u bescherme!" zo begint dit Boek; en wy beginnen ook met dien wensch over een' ieder', die hetzelve ten einde toe lezen moet. Het is ene wonderlyke geschiedenis, waar by zich de wonderen gedurig vermenigvuldigen, en die echter natuurlyk wordt opgelost, zo dat het menigvuldig toevallige dan eindlyk nog alleen als een wonder overblyft.

De Schryver valt met de deur in het huis. Mevrouw MASARINI ligt te sterven, heeft een geheim op het hart, dat zy hare Dochter niet toevertrouwt, en haar Zoon komt een ogenblik te laat om het te vernemen; haar Echtgenoot was in de Abdy van Grasville verdwenen; maar juist daar zy den naam van den vermoedlyken moordenaar zou opschryven, gaf de goede Dame den geest. Nu krygen wy hare geschiedenis: door haren onwaardigen Vader tot het Klooster gedoemd, werd zy, onwaarschynlyk genoeg, door enen minnaar ontvoerd, wien zy met zyne Zuster naar Italiën volgt; de gelieven, daarenboven van ene moord beschuldigd, worden gelukkig door enen goeden landman verstoken in een hol, (van de zenuwtoevallen, onpasselykheden en uitroepingen, welke in deze geschiedenis voorkomen, zal ons de Lezer verschonen) ontkomen de uitgezondene gerechtsdienaars, huwen elkanderen, en geraken alzo in de nabyheid van het vaderlyk

huis

huis des jongen mans; de Abdy van Grasville. Doch de oude heer was dood; had het geval in het klooster, vermeerderd en verbeterd, gehoord; men had hem 'er zelfs by verteld, dat beide zyne kinderen ook al om een luchtje waren; hy had dus de Abdy en alle zyne goederen vermaakt aan enen Neef, die het oude gebouw, dat zinds door Geesten geplaagd werd, onverwacht had verlaten. Toch wilde de Zoon eens in dat ledige gebouw; maar het brak hem lelyk op; hy keerde niet terug. De Weduwe verloste van tweelingen, een' Zoon en ene Dochter. Alle pogingen, om met haar' Vader te verzoenen, waren vruchteloos; gelukkig kreeg hare Schoonzuster ene erfenis, en deze verliet de wereld na enige jaren. By den dood der Moeder trokken Broeder en Zuster naar Engeland tot enen verren bloedverwant, waar het 't leven van vrolyke Fransje was. Het meisje koos 'er een' minnaar; de jongeling een meisje. Hy echter verslaafde zich aan het spel, en maakte zyn boeltje spoedig op; zo dat de edele Lord, op wiens Dochter hy het oog had, met het dochtertje op reis trok, op dat zy dien minnaar vergeten mogt. Toch volgde de jongeling spoedig dit gezelschap, daar de waarschynlyke moordenaar van zyn' Vader zyne Zuster ontvoeren wilde, waarom hy hem een kogel door het lyf schoot; en, zeer zonderling, onderweg raakt de herberg in brand; daar was juist zyn liefje, en hy redt haar het leven. Nu gaat het naar de Abdy, en juist op weg wist 'er een meisje niet waar heen; zo kreeg de Zuster ene Kamenier. Daar zag en hoorde men nu in de Abdy allerlei verschyningen, en dat kield zo maar aan; tot dat het raadsel zich oplost, en het blykt, dat de moordenaar zekeren Baron, (zonderling genoeg) om hier voor spook te spelen, gedwongen had; deze Baron was juist de Grootvader van des jongelings liefje. Gelukkig verdwaalde de minnaar van de Zuster almede hier in den omtrek, geraakt onder rovers, wordt aan den jongeling bekend, die hem uit den nood helpt door middel van een slaapdrankje, zo dat de rovers hem zeer aardig ter aarde bestelden; waarop hy dan ook spoedig zyn compliment kwam afleggen op de Abdy. En daar nu de moordenaar gaat liggen sterven, eerst nog getrouwlyk biecht, en, om de gelieven de moeite en het getalm van een proces uit te winnen, den Broeder en de Zuster tot zyne universele erfgenamen benoemt, volgen 'er spoedig een paar huwlyken, en de Abdy van Grasville wordt niet langer door spoken, maar door zeer vergenoegde wezens bewoond.

Dit alles nu, ja zeer veel meer, even aardig en zonderling, kan men hier op 443 bladzyden lezen! en, in de daad, wy lazen het met innig genoegen, daar wy ons by de lezing ene waardige Vrouw, onze oude goede Baker, herinnerden, die

even belangryke, recht aardige sprookjes vertellen kon, en door het lang uitrekken van hare vertellingjes ons menigen genoegelyken avond gaf in onze vroege jeugd. Dat harè asch in vrede ruste!

Fabelen voor de Jeugd, in den smaak van die van ESOPUS. *Uit verscheidene beroemde Fabeldichters byeenverzameld en op nieuw bewerkt, door* A. G. MEISZNER. *Naar den laatsten Hoogduitschen Druk gevolgd door* W. GOEDE. *Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, 1804. *In 8vo.* 159 *bl.*

Avondstonden van een gelukkig Huisgezin. Een Leesboek voor Kinderen van meergevorderde jaeren. Naer het Hoogduitsch. Te Leyden, by P. H. Trap, 1804. *In 8vo.* 192 *bl.*

Nuttig en Leerzaam Onderhoud, in fraaije Verhaalen voor de lieve Jeugd. Door J. H. CAMPE. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsteldam, by* W. van Vliet, 1804. *In 8vo.* 70 *bl.*

De kleine Kindervriend; of Nieuwe Leeslesjes, behelzende Vertellingjes, Versjes en Liedjes. Een Schoolboekje voor jonge Kinderen. Door M. VAN HEYNINGEN BOSCH. *Te Groningen, by* R. J. Schierbeek, 1804. *In 12mo.* 55 *bl.*

De lieve Jeugd, ten wier behoeve, zints VAN ALPHEN'S *Gedichtjes* tot heden toe, de pen zoo werkzaam, de drukpers zoo vrugtbaar was, ontvangt hier al wederom bydraagen tot den reeds hoog opgestapelden voorraad. Verscheidenheid vermaakt. De jeugd, uit haaren aart onbestendig, en telkens iet nieuws verlangende, moet door afwisseling van lectuure aan 't werk worden geholpen en gehouden. Zoo verzamelt zy, op eene gemakkelyke, en aangenaame wyze tevens, eenen voorraad van kundigheden, voor haare leevensjaaren berekend, en die, in volgenden, meer gevorderden stand, haar tot kundige en deugdzaame menschen kunnen vormen. De boven vermelde Werkjes dunken ons tot dat belangryk doel niet onbevoegd. Elk derzelven, op zyne wyze, kan daar toe medewerken. In zekeren zin mogen zy als eene opklimmende reeks van Leesboekjes beschouwd worden, en staan, als zodanig, in een voegzaam verband. Over de byzondere waarde willen wy geene uitspraak doen. VAN HEYNINGEN BOSCH staat op den voorgrond. Daarop zouden wy CAMPE, dan MEISZNER, en eindelyk de *Avondstonden* laaten volgen. Wy wenschen, dat de oogmerken der Opstellers en Verzamelaars, die niet anders dan loslyk en goed kunnen weezen, met 'er daad zullen bereikt worden.

ALGEMEENE

VADERLANDSCHE

LETTER-OEFENINGEN.

De Brieven van den Apostel Paulus, uit het Grieksch vertaald, met Aanmerkingen, door E. J. GREVE. *IIIde Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1804. *In gr. 8vo.* 282 *bl.*

Op de Verklaaring van den eersten Brief van Paulus aan de Corinthiers, voor drie jaaren in 't licht verscheenen, laat de Hoogleeraar GREVE nu ook die van den tweeden Brief aan diezelfde Gemeente volgen. Zy is in denzelfden trant bewerkt, als de voorgaanden, waarvan wy ter zyner tyd verslag gedaan hebben (*).

In 't *Voorbericht* wordt gehandeld: (1) Over het gevoelen van hun, die van oordeel zyn, dat 'er met het tiende Hoofdstuk een andere Brief begint, waarvan men, by het boeken, het hoofd of opschrift heeft achtergelaaten. De Schryver denkt liever, dat al 't gene wy van Hoofdst. VIII: 16 af, tot aan het einde van den Brief, leezen, voor een Naschrift moet gehouden worden, door den Apostel zelven by zynen reeds geëindigden Brief gevoegd, waarin eenige byzonderheden op nieuw aangeroerd, en vervolgends ook nog andere medegedeeld worden. (2) Over den tyd, wanneer de Brief geschreven is. Deze wordt bepaald op het laatst van den herfst, of omstreeks de maand November, van 't jaar 55. (3) Over den toestand, waarin de zaaken in de Gemeenten van Achajen thans waren. (4) Over de aanleidingen tot het schryven van den Brief. (5) Over de oogmerken van dit geschryf, en deszelfs inhoud over 't algemeen. (6) Over den styl. Hierby is wederom de verklaaring van eenige woorden gevoegd, van welken de Schryver een byzonder gebruik gemaakt heeft: *Genade*, *Dienst*, *Roem*

In de dubbele *Vertaaling*, eene geheel *woordelyke*, en ee-

(*) *Letteroef.* 1796. bl. 89, en 1802. bl. 133.

eene *meer vrye*, en in de opgave van de voornaamste *verscheidenheden in de leezing*, houdt zich GREVE aan zyne voorige manier. In de bygevoegde *Aanmerkingen* worden verscheidene plaatzen nader opgehelderd. De Hoogleeraar gaat veelal zyn eigen weg; en dit doet hem niet zelden van zyne voorgangers merkelyk verschillen. Of hy overal de meening van den Apostel Paulus wel getroffen hebbe, staat aan ons niet te beslissen. Bedenkelyk is ons dit inzonderheid voorgekomen, by 's mans verklaaring van H. XI: 31 — XII: 10, alwaar hy door den in 't paradys opgetrokken mensch eenen Gnostieschen Prediker verstaat, die zich zelven boven alle Apostelen en Euangelisten verhief, en hemelsche gezichten en openbaaringen had voorgegeeven.

Men ontmoet ook wederom hier en daar onverwachte uitweidingen, b. v. over de kerkelyke tucht, bl. 131-142; over 't gebruik der rede in de beöordeeling van het Christendom, bl. 148-150; over ongeloof, neölogie en dweepery; en over de noodige afscheiding van Kerk en Staat, bl. 162—170.

In de Voorrede heeft 't ons bedroefd, het navolgende te leezen: „ Ik heb niet noodig den Leezers vooraf over iets te onderhouden; dan alleen, dat ik berichte, dat alles, wat 'er voortaan van my in 't licht komen mag, zal aangevallen worden. Hoe dit heden bykomt, weete ik zelf verder niet te zeggen, omdat ik noch de oorzaaken, noch den samenhang van de zaak inzie. Maar, dewyl my echter, sedert eenigen tyd, geen twyfel meer overgelaaten wordt, of de snaaren zyn 'er naar gespannen, en het denkelyk my niet gelegen zal komen, om op alle kwaadaartige beöordeelingen en de stekelachtigheid der menschen vervolgends te antwoorden, heb ik gedacht, dat ik den Leezer 'er hier vooraf van wilde verwittigen, opdat, wanneer het geschiedt, hy de dingen weete," enz. Wie mag wel den Hoogleeraar zoodanige schrikbeelden in 't hoofd gehangen hebben! Wy erinneren ons niet, zoodanige samenspanning of oorlogsverklaaring tegen den arbeidzaamen Man, en diens Geschriften, by onze Nederlandsche Boekbeöordeelaars bespeurd te hebben. Van Buitenlanders heeft hy, over zyne vrye wyze van Bybelverklaaring, nog minder berisping te vreezen. Hy wil, zoo als hy vervolgends zegt, ieder, die 't goedvindt, zyn geschryf, in alle vryheid, laaten beöordeelen, en mag wel lyden, dat 't

goe-

goede en 't kwaade 'er van aan 't publiek gezegd worde. Als dit dan nu met gepaste bescheidenheid geschiedt, moet men niet zoo ingenomen zyn met zich zelven, dat men ook de meest gegronde aanmerkingen alleen met magtspreuken beantwoorde, en 't publiek zoeke wys te maaken, dat alle zulke beöordeelingen alleen daartoe ingericht zyn, om aan eigen verwaandheid, opgevatten haat, of bedilzucht te voldoen.

Wy althans verzekeren, wat ons aangaat, den geleerden Schryver van onze ongeveinsde hoogachting, en wenschen hartelyk, dat hy eerlang de overige Brieven van Paulus, op soortgelyke wyze, als de voorafgaande, bewerkt, met achterlaating van onnoodige uitweidingen, laate volgen. De regte wyze van Bybeluitlegging zal 'er altyd by winnen.

Verklaring der vyf eerste Hoofdstukken van Paulus tweeden Brief aan de Korinthers, door PAULUS BOSVELD, *rustend Predikant te Dordrecht. Te Dordrecht, by* P. van Braam, 1804. *In gr.* 8vo. 406 *bl.*

Wel te vrede over het vertier der reeds gedrukte Uitlegkundige Werken van den Eerw. BOSVELD, in 't byzonder ook van 't laatst uitgegeevene *over de Brieven aan de Thessalonikers*, laat de Uitgeever 'er nu weder deze *Verklaaring* op volgen. Waarom de Schryver, wiens goedvinden ten dezen aanzien is gebleeken, dit Boekdeel laat voorafgaan voor de Uitlegging van den eersten Brief aan diezelfde Gemeente, die ook geheel afgewerkt en gereed is, kan niet gemeld worden, omdat de nog ongelukkige Leeraar zich deswegens niet verstaanbaar heeft kunnen uitdrukken. Het zy daarmede zoo 't wil, men zal ook deze vrucht van 's Mans arbeidzaamheid, en verstandige beoefening der Apostolische Brieven, met genoegen ontvangen, al is 't ook, dat men zyne wyze van uitleggen niet overal kan byvallen. Dezelfde door ons te vooren gegeevene lofspraak over andere Uitlegkundige Werken van den verdienstelyken Schryver past ook op deze Verklaaring van het voornaamste en gewigtigste deel van den tweeden Brief van Paulus aan de Korinthers. Maar zy heeft ook, naar ons inzien, dezelfde gebreken, die wy by des Schryvers voorgaanden letterarbeid van soortgelyken aart op-

opgemerkt hadden (*). De voornaamste verdienste van zyne Schriftuitlegging is hierin gelegen, dat hy zich door geen gezag van anderen laat leiden, maar doorgaands, met sneedig oordeel, zyn eigen weg bewandelt. Dit doet hem dikwyls van de meest gewoone verklaaringen verre afwyken. Zie hier eenige staaltjens.

Hoofdst. II: 10. *Opdat de Satan over ons geen voordeel kryge.* Deze uitdrukking, geschikt naar 't Joodsche volksbegrip, zegt zoo veel, als of 'er stond: opdat hy niet tot wanhoop vervalle, en opdat die wanhoop ons niet beroove van eene ziele, welke voor Christus had kunnen behouden worden.

III: 18. Is *de Geest des Heeren* of *Christus zelf*, of *de Geest der Wet*, te vooren *de Geest*, en *de heerlykheid des Heeren* genoemd.

V: 15. Het oordeel van Paulus, *dat, indien één voor allen gestorven is, die allen dan gestorven zyn*, ziet niet op Christus, maar behelst een algemeenen stokregel. — In de volgende woorden: *En Hy is voor allen gestorven:* kan het woordjen *voor* niet bereekenen *in de plaats* en *by vervanging*, zoodat Christus dood aller dood was, en zy dus van den dood bevryd zyn; omdat dit door de ondervinding niet wordt bevestigd, en omdat 'er volgt, dat Christus ook *voor ons opgewekt is.* Men kan dan aan deze woorden geen anderen zin geeven, dan, dat Christus gestorven en opgewekt is, om daardoor anderen voordeel toe te brengen; en dat voordeel noemt Paulus zelf *de verandering van leevenswyze, die zy moesten aanneemen.*

vs. 18. *Hy heeft ons met zich zelven verzoend*, dit ziet op Paulus en diens bekeering, in dezen zin: Hy heeft my, te vooren zyn vyand, tot zyn vriend gemaakt. — vs. 19. *God was in Christus de wereld met zich zelven verzoenende*, moet in onze taal dus overgebragt worden: God was bezig de wereld met zich zelven in Christus te verzoenen, dat is, God was nu bezig, alle menschen in Christus te leeren gelooven, hen zyne leer en leevenswys te doen aanneemen, en hen alzoo van zyne vyanden tot zyne vrienden te maken. — *Hun hunne zonden niet toerekenende*, dat is, hen niet naar verdiensten behandelende. — *Hy heeft 't woord der verzoening in ons*, dat is wederom in

my,

(*) Alg. Vad. Letteroef. 1799. bl. 524. 1802. bl. 433.

ny, gelegd. — Vs. 20. ziet ook bepaaldelyk op Paulus en den inhoud zyner predikinge, die hierop neêrkwam: *Wy bidden, voor Christus, wordt met God verzoend; want dien, die geen zonde gekend heeft*, enz. Paulus zal dan hier het woord *zeggende*, of *en wy zeggen*, door den haast en iever, waarmede hy dicteerde, overgeslagen hebben (*). — vs. 21. *Dien, die geen zonde kende, heeft hy zonde voor ons gemaakt*, dat is, God heeft Hem, schoon Hy anders geen zondaar was, als een zondaar behandeld, en dat wel voor ons, opdat wy daaruit dit voordeel zouden trekken, *dat wy rechtvaardigen Gods zouden worden*, dat is menschen, die heilig en rechtvaardig met God en voor God leeven, *in Hem*, dat is, of *door Christus*, of *in zyne gemeenschap*, *in zyne Gemeente*.

Wy erinneren ons niet, of de voorige Uitlegkundige Werken van den Dordrechtschen Kerkleeraar met eene *Kerkelyke Approbatie* zyn in 't licht verscheenen. Voor dit Boek hebben wy 'er geene aangetroffen. De Schryver zegt ergens (bl. 402): „, Ik onthoude my van verdere overweeging, omdat ik geen leerstukken schryve; maar zonder een eenig leerstuk te ontkennen, of te bevestigen, beweer ik alleen, dat Paulus hier leerde, dat" enz. Deze aanmerking moge heethoofdige Leezers op hunne hoede doen zyn, om den welmeenenden Bybeluitlegger, uit hoofde van meer of min vreemde verklaaringen van gewoone bewysplaatzen, niet aanstonds te verketteren.

(*) De Eerw. BOSVELD is van oordeel, dat de Apostel de hand en pen van Timotheus gebruikt heeft, door hem dezen Brief, gelyk men 't noemt, te *dicteeren*. Daarom zal hy ook, H. I: 1, als Schryver genoemd zyn.

Bedenkingen van eenen Wysgeer over den Godsdienst. IVde en laatste Deel. Uit het Hoogduitsch. Door Y. VAN HAMELSVELD. *Te Amsteldam, by* W. van Vliet, 1804. *In gr. 8vo. 542 bl.*

Dit vierde Deel dezer gewigtige *Bedenkingen* is bepaaldelyk bestemd, ter wederlegging van een Hoogduitsch Deistisch Geschrift van eenen Ongenoemden,

het welk reeds in het Jaar 1783 in 't licht is verschenen, maar tot hiertoe door niemand opzettelyk wederlegd; hoewel de voornaamste daarin voorkomende tegenwerpingen tegen den Bybel door den verdienstelyken VAN HAMELSVELD, in zyn Werk genaamd *de Bybel verdedigd*, en door anderen in aanmerking genomen, en met goede gronden tegengesproken zyn. De Schryver van het bedoelde Werk, *Horus, oder Astrognostisches Endurtheil über die Offenbarung Johannes, und über die Weissagungen, auf den Messias, wie auch über Jesum und seine Junger. Mit einem Anhange von Europens neuerer aufklärung, und von der bestimmung des menschen durch Gott*, beroemt zich het groot geheim van den oorsprong van den Christelyken Godsdienst gevonden te hebben, in de Fabelgeschiedenis of geheimzinnige verklaaring der Ouden, byzonder der Oosterlingen, van de gestarnten en der starrekundige verschynselen. Men erinnert zich soortgelyke verdichtselen, om den oorsprong van het Christendom te verklaaren, in laatere jaaren door DU PUIS en VOLNEY voorgedraagen, en derzelver meesterlyke wederlegging door den Leidschen Professor VAN BERK CALKOEN. Het zal echter niemand berouwen, ook de tegenredenen van onzen Schryver met aandacht geleezen te hebben.

Vooraf gaat eene *Pro Memoria der Godsdienstige Wysbegeerte aan de Heeren Verlichters*; dan volgen deze onderscheidene Afdeelingen: *Philosophischastrognosischastrologische Droom*; *Moses geen Romandichter*; *Moses een Godlyk Gezant*; *Afgeperste Verdediging van den Heere Jesus*; *Jesus de Zedenleeraar*; *Jesus de Wonderdoener*; *Jesus de Koning der Jooden*; *Kenmerken van Godheid, in den lydenden Jesus*. — Over alle deze byzonderheden worden gewigtige Aanmerkingen gemaakt, die zeer overreedend, en vooral ook, door de wyze van voordracht, regt geschikt zyn, om de ongerymde dwaasheid van het ongeloof ten toon te stellen, en alle waarheidlievende gemoederen 'er voor te doen schrikken.

In het Hoogduitsche Werk, waarvan, volgends bericht van den Vertaaler, M. VAN SCHÖNBERG, *S. Theol. Doct. en Geestelyke Raad van den Keurvorst van Beijeren*, voor Schryver wordt gehouden, zyn nog eenige Vervolgen voorhanden, die de Hoogleeraar VAN HAMELSVELD onvertaald heeft gelaaten, om dat dezelve

meer tot verdediging van de Roomsch-Katholyke Gezinte, waartoe de Schryver behoort, dan wel tot het Christendom in 't algemeen betrekking hebben. De waare Godsdienst van Jesus heeft geen menschelyk gezag noodig, om zich staande te houden.

Letterkundige Geschiedenis van den Heidelbergschen Katechismus, of beknopte Geschiedenis der Hervorminge in den Paltz, Zwitzerland, Holland, Engeland, Duitschland, Polen, en Hongaaryen, door H. S. VAN ALPEN, *Predikant der Hervormde Gemeente te Stolberg by Aken. Uit het Hoogduitsch. Iste Stuk. Te Gorinchem, by* J. van der Wal, 1804. *In gr. 8vo.* 244 *bl.*

'Er is in vroeger tyd over de Geschiedenis der Kerkelyke Hervorming, in de Zestiende Eeuw en vervolgends in Duitschland en elders tot stand gebragt, veel geschreven, en 't ontbreekt in onzen tyd niet aan geleerde Schriften van voornaame Mannen, die 'er nog meer licht over trachten te verspreiden. De geleerde Kerkleeraar VAN ALPEN deed geen overtollig werk, met 't voornaamste, zoo verre dit op de invoering en lotgevallen van den Heidelberschen Katechismus betrekking gehad heeft, uit de beste bronnen byeen te verzamelen, en 'er een beknopt doorloopend verhaal, regt geschikt naar de behoeften van den tegenwoordigen tyd, uit te vergaderen. Men zal, vertrouwen wy, dit Werkjen, ook hier te lande, met genoegen, in 't Nederduitsch vertaald, ontvangen; terwyl ook de Vertaaling, over 't algemeen, niet heel kwalyk uitgevallen is: *Geestes-adel*, *Godsdienstes-party*, en dergelyke woorden en spreekwyzen meer, ontcieren hier en daar dezelve.

De Geschiedenis, in 't algemeen, is de leerschool der wysheid; die van den Heidelbergschen Katechismus in 't byzonder bevat, voor alle klassen en standen, zeer veel leerryks. Zy had weleer den gewigtigsten invloed op de lotgevallen van geheele Ryken en Staaten, en was de voornaame grondslag, waarop de vryheid van een aanzienelyk Godsdienstig Genootschap gevestigd wierd. De Schryver geeft niet slechts getrouw verslag van gebeurde zaaken, maar doet ons tevens derzelver oorzaaken en dryfveeren, met de gevolgen en uitwerkselen van verschillenden aart, opmerken. Eene aanhaa-

haaling van Schryvers, uit welken alle door hem medegedeelde berichten geput zyn, zal men hier te vergeefs zoeken; maar vooraf gaat eene algemeene opgave van de bronnen, waaruit hy geschept heeft. Men zal daarin niet veele belangryke Schriften missen; en wel allerminst voor de Geschiedenis van den Katechismus in Duitschland en Zwitserland. Voor onze Landen had de Schryver nog wel deze en gene, die hy niet schynt te kennen, b. v. J. W. TE WATER *over de Reformatie van Zeeland*, de *Vaderlandsche Historie* van WAGENAAR, onze gedrukte *Placaat-* en *Charterboeken*, met vrucht kunnen gebruiken.

In dit eerste Stuk wordt eerst de Geschiedenis der vervaardiging en eerste invoering van den Katechismus in de Paltz en elders met veel naauwkeurigheid verhaald, en de verschillende lotgevallen, zoo van het Protestantendom in het algemeen, en van het Hervormd Kerkgenootschap in het byzonder, als van den Heidelbergschen Katechismus, die, in weerwil van den allersterksten tegenstand, eene eere genoten heeft, welke, buiten den Bybel, nog aan geen Boek te beurt gevallen is, naar de tydorde beschreven. Daarop volgt de afzonderlyke Geschiedenis van den Katechismus buiten de Paltz; en wel bepaaldelyk in Zwitserland, Duitschland in 't algemeen, en Oostvriesland. Die van de Nederlanden, Frankryk, Engeland, Hongaryen enz. zal in het tweede Stuk volgen.

Tafereel van Gods weg, met den Mensch, naar de Leere des Euangeliums; door W. E. DE PERPONCHER. *Te Utrecht, by* de Wed. J. van Schoonhoven. *In 8vo.* 109 *bl.*

Van 't groote Werk, waaruit dit *Tafereel* samengetrokken en nader ontwikkeld is, hebben wy verslag gedaan (*). De Schryver was in vreeze geraakt, dat niet allen misschien zyne regte meening, aangaande dit zoo gewigtig stuk, even gemaklyk vatten zouden. In zyne *Bybeloefeningen* liggen zyne gedachten, over Gods weg met den mensch, naar 't geen hem de leere des Euangeliums toeschynt, verspreid, en voorgedraagen, zoo als het leezen der aldaar, in hunne or-

(*) Zie *Vad. Lett. voor* 1803. bl. 369.

orde des tyds, behandelde Bybelplaatzen ze by hem had doen opkomen. Maar hier ziet men dezelve tot een geregeld aaneengeschakeld geheel gebragt. Men kan 't zoo wel afzonderlyk, als in samenvoeging met, en als een aanhangsel op de Bybeloefeningen, gebruiken. Voor die genen, die dit laatste verkiezen mogten, heeft DE PERPONCHER, by ieder gedeelte van dit Tafereel, de bladzyden gevoegd, op welke men het, in de Bybeloefeningen, uitvoeriger behandeld, betoogd en aangedrongen vinden kan.

Voor een uittrekzel is dit kort samenstel van Godgeleerde kundigheden, dat zonder eenige onderscheiding van deelen of onderdeelen, zonder 't minste rustpunt, van 't begin tot aan het einde doorloopt, niet geschikt. Wy vergenoegen ons, hetzelve aangekondigd, en voorts op onze Recensie van den inhoud van 't grootere Werk geweezen te hebben.

Lofrede op den H. Vader FRANCISCUS VAN ASSYSIEN, *uitgesproken ter gelegenheid van het Feest van Portiuncula. Te Amsterdam, by* P. van Buuren, 1804. *In gr. 8vo.* 32 *bl.*

De vermaarde Stichter der Franciscaner Orde, *Franciscus van Asfysien*, dus genoemd van het Italiaansch stedeke Asfysium, alwaar hy in 't Jaar 1182 't leevenslicht aanschouwde, is de held van deze zoogenaamde Lofrede, uitgesproken op een feestdag, ingesteld ter gedachtenis van zekeren door hem verkregenen Aflaat. De ongenoemde Redenaar zwaait hem daarin bovenmatigen lof toe, noemt hem den *Heiligen Seraphimschen Vader*, ook wel den *Aartschvader*, een wonderbaar, onvergelykelyk Goddelyk man, en beweert, dat hy den plicht der liefde jegens zynen evenmensch volmaakt vervuld heeft. Dit ziet voornaamelyk op die groote weldaad, die hy by de Roomsch-Katholyken geloofd wordt van God verkregen te hebben. Men vertelt toch, onder andere vreemde en ongelooflyke dingen, van hem, dat hy, in de stille eenzaamheid, zyne aandachtige ziel in smeekingen en gebeden voor zynen God uitstortende, door eene hemelsche ingeeving, naar een Capelletje, den naam draagende van het Capelletje van *Portiuncula*, geroepen en verzonden wierd. Het was, zegt men, in de-

deze ſtille en eenzaame bedeplaats, dat Christus zich aan dezen yverigen ſmeekeling vertoonde, hem opwekkende, eenige gunst tot welzyn van het menschdom van hem af te vraagen. En nu bad hy: Heere! ſchenk kwytſchelding der zonden aan allen, die in deze Kerk hunne misdaaden zullen beleden hebben aan den Priester. En het was Jeſus Christus, die den H. Franciscus zyne bede toeſtond, hem zendende naar het toen regeerend Opperhoofd der Kerke, Honorius den Derden, om hem, uit naam van zynen Goddelyken Heer en Meester, daarvan kennisſe te geeven, en de Kerkelyke goedkeuring, ter verbreiding van dezen Aflaat, te verzoeken, die dan daarin ook, zoo als van zelfs volgt, gereedelyk bewilligde. Deze Aflaat heet dan nu ſedert de Aflaat van *Portiuncula*, van de plaats, waar zy verkregen wordt.

לקח טוב *of de heilzaame Leere; handelende over de Geloofs-ſtukken en Zedepligten van den Joodſchen Godsdienst, enz. Door* ABRAHAM JAGEL, de Monſelice. *Alom te bekomen. In 8vo. 112 bl. behalven het Voorwerk van XLVII bl.*

Een Joodsch Leerboek; en dat wel in onze Nederlandſche taal. Waarlyk een zeldzaam verſchynſel. Het oorſpronkelyk Hebreeuwsch Schrift van ABRAHAM JAGEL is reeds voor veele jaaren in 't licht verſchenen; 'er zyn verſchillende Uitgaven van voorhanden. De Vertaaler, L. H. I. BRONVELD, die, volgends bericht van den Uitgeever, ook reeds overleden is, meldt in 't Voorbericht, dat, ruim zestig jaaren geleden, een godvruchtig Genootſchap te Altona dit boekjen op eigene kosten heeft laaten drukken, ten einde hetzelve *om niet* aan de armen, onder hunne Gemeente, uit te deelen. Hy had eerst beſloten, om het, ten dienſte der Hoogduitſche Jooden hier te lande, in het Hoogduitsch vertaald, met Hebreeuwſche letteren uit te geeven, maar is daarna, om het meer algemeen nuttig te maaken, te raade geworden, 'er eene Nederduitſche Uitgave van te bezorgen, waarvan zich de kinderen van hier te lande woonende Portugeeſche, Spaanſche, Italiaanſche, en zelfs ook Hoogduitſche Jooden, en byzonder de genen, die in de Bataaſſche Volkplantingen woonen, en ge-

gemeenelyk de Hoogduitsche taal niet magtig zyn, zouden kunnen bedienen; als ook Vrouwen en Jongedochters, die doorgaands geen Hebreeuwsch verstaan. Leden van andere Godsdienstige gezinten zouden 'er ook veel nut uit kunnen trekken, om over de gronden van den Joodschen Godsdienst regtmaatiger te oordeelen, en inzonderheid van die vry algemeene dwaaling te rug gebragt te worden, volgends welke de Jooden gerekend worden alle belyders van andere Godsdiensten zonder onderscheid te verdoemen, en een bitteren Volkshaat omtrent dezelven te koesteren. Van zoodanige grondstelling is, in dit onderwysboek, schyn noch schaduwe te vinden. De Vertaaler verdedigt zyne Geloofsgenooten tegen deze aantyging opzetlyk, en tracht uit MAIMONIDES en andere Joodsche Leeraars, en uit den *Talmud* zelfs te bewyzen, dat, volgends de Joodsche Leer, alle deugdzaamen uit alle Volken de eeuwige zaligheid kunnen deelachtig worden, en dat de plicht der liefde omtrent alle menschen, wie zy ook zyn, en hoezeer zy ook in Godsdienstbegrippen van de hunnen verschillen, behoort uitgeoefend te worden.

Het Zedekundig deel van dit boekjen bevat eene regelmaatige voorstelling van de voornaamste plichten, die wy omtrent God, ons zelven en onze medemenschen te betrachten hebben. De schepping der wereld uit niet, door Gods alvermogen, maakt, in het leerstellige, den grondslag van alles uit. — De orde des heils wordt gezegd deze te zyn: „ Wanneer iemand zich geheellyk met een *waar geloof* op God verlaat, zyne *hoop* op Hem alleen vestigt, en op zich neemt het juk der *Godlyke Wet*, welke Moses, op Godlyk bevel, den kinderen Israëls voorstelde, dan zal hy als een gunsteling by God aangenomen worden, en langs dien weg het eeuwige leeven verwerven." En „ 'Er is geen zonde, hoe zwaar die ook zy, welke niet vergeeven wordt, door hartelyk en volkomen berouw en zinsverandering." — Een der grondartikelen betreft den Messias, dien God eenmaal uit het nageslacht van David zal doen voortkomen, en door wien, met Gods hulpe, de algemeene verlossing van Israël en het welzyn van het gantsche menschelyk geslacht zal bevorderd worden. Offchoon dit wenschelyk tydstip tot heden vertraaging ontmoet heeft, zoo verwachten de Jooden Hem toch, en mogen aan de beloofde verlossing in gee-

geenen deele twyfelen. Die vertraaging hindert ondertusschen niemand, om zich te volmaaken, en namaals de eeuwige gelukzaligheid te verwerven, byaldien hy slechts van het kwaade wykt, het goede doet, zyn lust in Gods Wet stelt, en deszelfs geboden onderhoudt, in zoo verre die in hunne ballingschap kunnen volbragt worden. — Om kwaade neigingen tegen te gaan, en volstandig te zyn in de betrachting van Gods geboden, is, volgends dit Leerboek, Gods genade en bystand noodig; en die zal altoos by ons zyn, als wy onze gebeden hartelyk voor Hem uitstorten, en ons toewyden, om de waare deugd en godvruchtigheid oprechtelyk uit te oefenen.

Nieuwmoodsche Jooden, en Joodsche Christenen, zoo als men ze te Berlyn en elders in den schoot der Christelyke Kerke opneemt, zullen zich met dit Geschrift niet wel vereenigen. Wy voor ons hebben ons verblyd over de edelmoedige pooging, om de redelyke en godvruchtige gevoelens, die 'er in heerschen, onder de Joodsche Gemeenten meer in omloop te brengen; terwyl wy ons vleien met de streelende hoope, dat de goede Voorzienigheid, ter zyner tyd, welligt ook door zoodanige hulpmiddelen, den weg zal openen, om de nakomelingschap van Jacob ook met het daarby ontbreekende gantsch betere onderricht van het door hun zoo lang miskende Christendom bekend te doen worden.

Duidelyke Aanwyzing, om de verschillende zoorten der Gonorrhoea naauwkeurig te onderscheiden, en behoorlyk te behandelen. Tot aanpryzing eener nieuwe Geneeswyze, voor beginnende Genees- en Heelkundigen. Naar het Hoogduitsch van Dr. A. F. HECKER, *Hofraad en Hoogleeraar der Geneeskunde te Erfurt. Uitgegeeven door* J. W. KIRCHNER, *Med. Doct. te Amsterdam. Te Amsterdam, by* L. van Es, 1804. *In gr. 8vo. 240 bl.*

Voorheen hadden 'er, in de behandeling van den Druiper, twee zeer groote misvattingen plaats. Men beschouwde, vooreerst, een Druiper steeds als een Venerisch ongemak, zonder in aanmerking te neemen, dat dit toeval insgelyks uit geheel andere oorzaaken kan ontstaan, gelyk GIRTANNER en anderen, reeds

reeds vóór jaaren, voldoende hebben beweezen, doch niet met die uitvoerigheid en naauwkeurigheid, welke het gewigt der zaake vordert, en zo als wy zulks in dit keurig Werkje van den Heer HECKER aantreffen. Ten anderen, was men voorheen het fpoor niet minder byster, in de behandeling deezes ongemaks: dewyl men, 'er niet op lettende, dat de Druiper een plaatzelyk ongemak was, de Geneezing hoofdzaakelyk door aanhoudende Purgeermiddelen trachtte te volbrengen; 't geen eene zeer langduurige, verdrietige en verzwakkende Geneezing ten gevolge had, die daarenboven dikwyls aanleiding gaf tot lastige Nadruppers. Anderen, het nadeel deezer middelen befpeurende, trachteden aan het oogmerk te voldoen, door bloedzuiverende, flymachtige dranken, om dus de fmetftoffe af te fpoelen en buiten het lichaam te voeren. Dan, daar hierdoor gelykzoortige ongemakken gebooren wierden, en men meer en meer befpeurde, dat de Druiper een plaatzelyk ongemak was, bepaalde men zich vervolgens hoofdzaakelyk tot afwasfchingen en infpuitingen; welke laatfte, hoe heilzaam, niet alomme in het werk konden worden gefteld, en, door eene onkundige aanwending, dikwyls aanleiding tot kneuzingen enz. gaven. Zeer veel danks zyn wy derhalven den Heere HECKER verfchuldigd, voor de uitvinding zyner oplosbaare geneezende Kaarsjes, waardoor alles, wat infpuitingen verrichten kunnen, wordt uitgevoerd, terwyl men alle de nadeelen en gevaaren derzelve kan vermyden.

Het Werkje is verdeeld in XVI Hoofdftukken en een Aanhangzel, waarin de Geneesmiddelen, hier aangepreezen, nader worden befchreeven. Met de grootfte naauwkeurigheid wordt hier alles vermeld, wat tot de Onderfcheiding en Geneezing der verfchillende Druiperzoorten eenige betrekking heeft. De kortheid van ons beftek verbiedt ons, daarover verder uit te weiden; te meer, daar de belangrykheid van het hier verhandelde dit Stukje overwaardig maakt, om door allen, die in de behandeling van zodanige ongemakken eenig belang ftellen, naauwkeurig te worden geleezen. Alleenlyk zullen wy hier het hoofdzaakelyke mededeelen, betreffende de bereiding der oplosbaare Bougies. „Men verkiest (zegt de Schryver) tot het vervaardigen derzelve eenigzins fterke linnen of katoene draden, waarvan elk de lengte eens vingers, of iets meer, heeft. Overal moe-

moeten zy dezelfde dikte hebben, en zonder knoopen zyn. Ieder draad wordt eene Bougie, op de volgende manier: *Vier greinen bytend vast Loogzout* worden *in vier lood gedestilleerd water* opgelost, en by deze oplossing wordt zo veel *Arabische Gom* gevoegd, dat zy daarvan dik wordt en zich laat trekken. In deze massa doopt men nu zo veele draden, als men voornemens is, Bougies te bereiden, hangt dezelve alsdan, door middel van spelden, elk afzonderlyk, aan een ten dien einde gespannen lint op, en laat ze zo droog worden, dat zy niet krom buigen. Zyn dezelve droog, dan doopt men ze weder, op nieuw, in de gemelde massa, laat ze wederom op dezelfde wyze droogen, en vaart hiermede zo lang voort, tot dat ieder draad overal gelykmaatig, met een glad overtrekzel, bedekt is. Naar mate dat men, door herhaald indoopen en weder droogen, dit overtrekzel dikker maakt, worden de Bougies sterker of zwakker; en het is noodig, dat men ze van verschillende dikte vervaardige, ten einde men, na de gevoeligheid der Pisbuis, uitkiezen kunne."

De Schryver meldt vervolgens, hoe men moet handelen, om deeze Bougies met *andere noodzakelyke Geneesmiddelen* te voorzien. De medegedeelde proeve geeft, zo wy meenen, teffens eenig denkbeeld van de duidelykheid en netheid, waarmede de Vertaaler zyne taak heeft afgewerkt. Niet alleen is het Publiek deezen kundigen jongen Geneesheer veel danks verschuldigd, voor de Vertaaling van dit nuttig Werk, maar insgelyks, voor de nuttige Aanmerkingen, waarmede hy hetzelve heeft vermeerderd. Van harten wenschen wy, dat hy, door deszelfs goeden aftrek en verdienden lof, zal aangemoedigd worden, om meer zodanige belangryke Stukken, in onze Moedertaale, verkrygbaar te maaken.

Verhandelingen, uitgegeeven door TEYLER'S *Tweede Genootschap. XIIde Stuk. Te Haarlem, by* J. J. Beets, 1804. *In gr. 4to.* 380 *bl.*

Dit Deel der Verhandelingen van TEYLER'S Tweede Genootschap, 't welk ons aan het geboet verzuim der vermelding des voorigen Deels indagtig maakte (*), behelst twee Antwoorden op de Vraage: *Welk een in-*

vloed

(*) Zie hier boven, bl. 454.

d heeft de Dichtkunst, voornaamlyk in de vroegere Eeu-
s, op de beschaaving van het menschlyk verstand gehad?
Onder vyf ingekomene Beantwoordingen, vonden Di-
teuren en Leden goed, de hier eerst geplaatste, in
Hoogduitsch geschreeven, met den Gouden Eerprys te be-
oonen. De Schryver bleek te zyn DIETERICH TIEDEMANN,
ofraad van den Prins van *Hessen* en Hoogleeraar in de Wys-
geerte te *Marburg*, wiens oorspronglyk Stuk agter dit
eel geplaatst is, volgens de wetten en het gebruik des
enootschaps. Als Schryver van het tweede Antwoord,
et een Zilveren Eerpenning beschonken, maakte zich
ekend de Heer JERONIMO DE BOSCH, Curator van
Lands Hoogeschoole te *Leyden*; een Man, juist voor
it vak berekend, en meermaalen by TEYLER's Tweede
Genootschap met Eere bekroond.

Eerstgemelde Verhandeling is in twee hoofddeelen en
eer veele onderdeelen onderscheiden. Derzelver opgave
al genoeg weezen, om den loop en de strekking daar-
an onzen Leezeren aan te wyzen. Naa eene Inlei-
ling, dienende om te doen zien, uit welke oogpunten
ich de voorgestelde Vraag beschouwen laat, stelt hy
ich twee voornaame voor oogen. In het *eerste deel*
andelt hy *over den Invloed der Dichtkunst op de be-*
schaaving van het Verstand, vóór de uitvinding der schryf-
kunst. Het I H. behelst noodige voorafgaande bepaa-
ingen. Deeze bevatten veel bovennatuurkundigs, en
worden voorgedraagen op een trant, welke voor allen,
an des Schryvers denkwyze niet gewoon, dat klaare
op verre na niet heeft, 't geen men verlangt, iets ver-
moeiends en niets uitlokkends heeft, dan voor zeker
slag van denkers. Eene aanmerking, welke grootendeels
op de geheele Verhandeling mag toegepast worden: het
enkel vermelden van de opschriften der Hoofdstukken
zal, door de bewoordingen, waarin zy vervat zyn, des
blyk draagen. — Het II H. heeft ten tytel: *Eerste*
Invloed der Dichtkunst op het Verstand: het aan de hand
geeven van bouwstof of onderwerpen. — III H. *Tweede*
Invloed: aanleiding tot het meer algemeen maaken der voor-
stellingen. — IV H. *Derde invloed: afscheiding der voorstel-*
lingen. — V H. *Vierde invloed: de gave van vinding.* —
VI H. *Vyfde invloed: regelmaatiger gang der voorstellin-*
gen. VII H. *Zesde invloed: het passend maaken of doen*
strooken der beelden met de ervaaring. — VIII H. *Ze-*
vende invloed: ontleding der voorstellingen. — IX H. *Agtste*
in-

invloed: hoogere begrippen van de Menschheid, en het Godlyk Weezen. — X H. *Alle deeze werkingen der Dichtkunst richten zich naar de meerdere of mindere volkomenheid van deeze kunst zelve.* — In dit Hoofdstuk worden de voorheen opgemelde zaaken verwerkt, en door daadzaaken, zo veel mogelyk, bekragtigd. Uit het Ryk der Bespiegeling daalt men af in dat der Geschiedenis, en de geest, door het voorgaande vermoeid, schept verademing, en wordt op eene bevallige wyze onthaald.

Het *tweede deel* deezes Antwoords is bestemd om te handelen *over den Invloed van de Dichtkunst op het Verstand, naa de uitvinding der schryfkunst.* In het I H. merkt de Verhandelaar op, dat alle de boven opgenoemde werkingen by geschreeven Gedichten, alleen daardoor dat zy geschreeven zyn, sterker en algemeener zyn. —— Hy toont in het II H. dat de *uitleggers* en uitleggingen der oudste Dichters onvermydelyk leiden tot eene hoogere beschaaving van het verstand. —— Voorts dient het III H. om te toonen, hoe, door middel der zinnebeeldige uitlegging, de eerste aanvang eener eigenlyke Wysbegeerte ontstaat. —— Dit wordt ondervangen door het IV H. bestemd om aan te wyzen, dat uit de Theogonien, of Leerstelzels omtrent den oorsprong der Goden, natuurkundige en bovennatuurkundige Leerstelzels ontstaan. — Terwyl het V H. aanwyst, hoe de Ideaalen der Dichters van het Godlyk Weezen en van Menschen in zedekundige grondstellingen en leerstelzels overgaan. Het hier door den Verhandelaar beweerde schynt eene strekking te hebben, der Openbaaringe niet gunstig; waarom wy aan den voet van bl. 148 leezen: „ Uit dit door den Schryver aan„ gehaalde voorbeeld, (der *Noord-Americaansche* Wil„ den) even als uit die, welke in de volgende zin„ snede opgegeeven worden, blykt, dat al het geen „ hier door hem, aangaande de voorschriften van den „ Godsdienst en de oude Godsdienstboeken enz., gezegd „ wordt, alleen te verstaan zy van onbeschaafde Vol„ ken, en zulken, die niet met eene Openbaaring be„ gunstigd zyn." — Het VI en laatste H. dient ter aantooning, dat, hoewel de invloed der Dichtkunst, naa de invoering van het onrym, vermindert, haar echter bestendig menige werking op het verstand overblyft.

Ziet daar het aaneengeschakeld beloop deezes Antwoords, te zeer aaneen verbonden, om 'er meer dan dee-

deeze schets van op te geeven: schoone plaatzen zouden wy 'er uit kunnen overneemen; doch wy moeten plaatsruimte bespaaren, om onzen Leezeren het Antwoord onzes verdienstlyken Landgenoots DE BOSCH te doen kennen. — Geheel anders is hetzelve ingericht. „ Hy," opdat wy 's Mans eigene woorden, in een bepaald geval gebezigd, op zynen arbeid in deezen, over 't algemeen, toepassen, „ Hy toetst alles aan de *Ondervinding*, voor „ welke toch alle *afgetrokkene Redeneerkunde* moet zwy- „ gen." (bl. 223.)

By den aanvange betuigt hy: „ Wanneer ons de „ ontwikkeling der verstandige vermogens van de eerste „ bewoonders des aardbodems wat naderby bekend „ was, zouden wy de voorgestelde Vraag des te gemak- „ lyker kunnen beantwoorden. Nu blyft ons niets anders „ overig, dan die trapswyze vordering van het mensch- „ lyk vernuft, zoo uit de natuurlyke gesteldheid der „ menschen zelve, als wel byzonder uit eenige oude daar „ van tot ons gekomene berichten, te verklaaren."

DE BOSCH speurt na, of de eerste taal des Menschdoms *dichterlyk* of *proza* geweest is. Hy komt tot het besluit om dezelve voor *dichterlyk* te verklaaren, en staaft zulks door eene verklaaring eener plaats uit de *Art. Poet.* van HORATIUS, waaruit men veelal kan afleiden, welken invloed de Dichtkunst, voornaamlyk in de vroegere Eeuwen, gehad heeft op de beschaaving van het menschlyk verstand.

Naa in deezer voege aangetoond te hebben, op welk eene wyze de Dichtkunst gebooren werd, gaat hy voort met het ophaalen der daaden van de voortreffelyke Mannen, welke de waare Wysbegeerte onder de minzaame aanloklykheden van dichterlyk vernuft aan hunne natuurgenooten wisten mede te deelen. Hier treeden te voorschyn APOLLO, AMPHION en ORPHEUS; meer byzonder stilstaande op den laatstgemelden; met aanmerking op den Godsdienstigen Leertrant by dien Dichter, ten slot schryvende: „ Voor ons is het genoeg aan te merken, „ dat uit al het dus verre bygebragte ten klaarsten „ zichtbaar is, dat alleen Dichters de instellers van die „ heilige oefeningen en onderwyzers in dezelve ge- „ weest zyn. Maar hebben nu deeze oefeningen en daar- „ mede verbondene plegtigheden (de *Eleusinische* Gehei- „ menissen) steeds gediend om de menschen te beschaa- „ ven, en tot het omhelzen van godsdienstige begrip- „ pen,

„ pen, zonder welke toch geen maatſchappy immer be-
„ ſtaan kan, op te leiden, en alzoo zedelykheid en
„ deugd in te boezemen, dan kan niemand twyfelen,
„ of de Dichtkunst heeft, voornaamlyk in de vroegſte
„ Eeuwen, een aanmerkelyken invloed gehad op het
„ menschlyk verſtand. Men bekreune zich ondertus-
„ ſchen niet over de duisterheid van het voorſtel, en
„ de byna ondoorzichtbaare bekleedzels, waar mede
„ die oude zedeleer doorgaans omhangen is, daar wy
„ in den tegenwoordigen tyd de waarheid liever in haa-
„ re zuiverheid en natuurlyke eenvoudigheid zien te
„ voorſchyn treeden."

Voorts toont de Verhandelaar, dat, in die eerſte da-
gen der beſchaavinge, geene andere wyzen, of bekwaa-
me onderwyzers, onder het menschdom, dan Dichters,
werden gevonden. Hy ſtaaft zulks met een voorbeeld,
uit de Oudheid ontleend, dat der *Argonauten* naamlyk,
door ORPHEUS behouden. In dit gedeelte zyns Antwoords
acht hy het genoeg, en in de daad het is voldoende, aan-
getoond te hebben, „ dat voor de tyden van HOMERUS,
„ welke, om van de gewyde Schryvers niet te gewaa-
„ gen, de alleroudſte is, wiens werken tot ons geko-
„ men zyn, 'er geen voetſpoor van opheldering en be-
„ ſchaaving voor het menschlyk verſtand te vinden is,
„ dan by de Dichters, en dat deeze derhalven alleen
„ voor de eerſte onderrichters en leermeesters van het
„ menschlyk geſlacht moeten gehouden worden."

Tot HOMERUS genaderd, mogt hy met vollen recht
betuigen: „ Nu opent zich een aangenaam veld van be-
„ ſpiegeling, wanneer wy by deezen oudſten en allervoor-
„ treffelykſten Dichter een weinig zullen ſtille ſtaan, en
„ met aandacht zullen beſchouwen, welken oneindigen
„ invloed hy op de beſchaaving des Menschdoms gehad
„ heeft." Geen wonder dat DE BOSCH, ter bekorting,
zich hier beroept op het *Tweede*, en voornaamlyk het
Zesde Stuk der Verhandelingen van TEYLER'S *Tweede Ge-
nootſchap*, twee Antwoorden in het vak der Dichtkun-
de bevattende, op welke beide hy den Gouden Eerprys
behaalde, en welke laatſte HOMERUS alleen ten onder-
werpe heeft. — PLATO moge der Dichtkunde niet gun-
ſtig geweest zyn, hy moest evenwel erkennen, *dat de
Dichters een geſlagt der Goden waren, welke, door een
Godlyk vuur aangeblaazen, menigmaal al zingende, de
ware reden en oorzaak wegens het beſtaan van veele zaa-*

ken,

kin, met een uitneemend vernuft en inneemende bevalligheid, vermeld hadden. „ Dan," laát DE BOSCH hier op volgen, „ niemand, welke hier maar eenige onpar„ tydigheid bezit, en zich niet laat wegsleepen door „ drogredenen van der poëzy geheel onkundige lieden, „ zal kunnen twyfelen, of de Dichtkunst is de volmaakt„ ste uitdrukking der verhevenste gedachten en de schoon„ ste vorm der reden; waarom zy ook was en eeu„ wig zyn zal de beste leermeestresse van het mensch„ lyk geslacht. Want dat de Wysgeeren van deezen „ tegenwoordigen tyd hieromtrent geheel anders denken, „ en met een medelydend oog op de buitenspoorighe„ den der oude Dichters nederzien, doet niets ter zaake. „ Deeze behoorden te weeten, dat al die wysheid, wel„ ke zy en in ARISTOTELES, maar voornaamlyk in „ hunnen PLATO meenen te ontdekken, en met wiens „ gezegden, als zo veele onwankelbaare paalen, zy „ de voortreflykheid hunner leer zoeken te onderschraa„ gen, meestal van den Dichter HOMERUS afkomstig is, „ en dat hy, die over de denkbeelden der *Grieksche* „ Wyzen, naar waarheid, wil oordeelen, zich eerst „ met HOMERUS moet hebben gemeenzaam gemaakt, zal „ hem zulks wel gelukken." — Wil men de Wysgeeren verstaan, men moet eerst de Dichters leeren kennen — is eene waarheid, welke men hier betoogd, en bevestigd vindt met de duchtigste getuigenissen van des bevoegde Oordeelkundigen. —— Hiertoe dient mede het hier ontvouwde vermogen der Dichtkunste.

De Heer DE BOSCH voelde zeer wel, dat veel van het tot dus verre door hem aangevoerde meer zyne betrekking hadt op den Lof der Poëzy, dan wel op het bewys van haaren invloed ter beschaaving van het Menschlyk Verstand. Hierom zet hy zich voorts bepaalder om dit te voldingen. PLATO's eigen taal strekt hem ter bekragtiging van dit stuk. Hy betoogt het verder uit de Geschiedenis des Menschdoms in 't algemeen, en de vermelde strekking van de opgetelde soorten van Dichtstukken. Geen twyfel blyft 'er by hem over, of, wil men het verstand beschaaven, en de menschen aan betere zeden gewennen, men moet van de Dichtkunde een genoeglyk en nuttig gebruik maaken. — „ Dit," vervolgt hy, „ zou ik zoo sterk niet durven bewee„ ren, indien ik maar de kindsheid van het mensch„ dom voor my had; maar, daar de ondervinding van

„ alle Eeuwen ons geleerd heeft, dat met den bloei
„ der Dichtkunst de beschaafdheid en zedelykheid wier-
„ den bevorderd, en met de verwaarloozing van dezel-
„ ve alle woestheid, domheid en barbaarsheid de over-
„ hand namen; zo moeten wy op die gevallen des te
„ meer onze aandagt vestigen, dewyl wy als dan zul-
„ len ondervinden, het geen de bekrompen Wysgeer
„ naauwlyks zal kunnen gelooven, dat het de Dicht-
„ kunde alleen is, welke zoo wel hem, als den God-
„ geleerden, den Rechtsgeleerden, en Medicynmeester,
„ den weg gebaand heeft om waare kundigheden te
„ verkrygen, en dat, zonder haaren krachtdaadigen
„ invloed, alle die weetenschappen nog in eenen duis-
„ teren nacht van onweetenheid zouden begraaven
„ liggen."

Om dit te bevestigen, bepaalt hy zich, reeds *van de Grieksche* Dichters genoeg gezegd hebbende, by de Geschiedenis der *Romeinen*. Hier ontmoeten wy het overschoone gedeelte deezes Antwoords, waarin hy den val der *Latynsche* Dichtkunde, met den val van het *Romeinsch* Gebied zo naauw verbonden en gepaard, wat hooger ophaalt, en eenigzins op eenen dichterlyken trant beschryft. Hier den leiddraad der Geschiedenis volgende, vindt hy teffens gelegenheid om onbetwistbaar aan te toonen, dat de Dichtkunst niet alleen in vroegere Eeuwen een' oneindigen invloed gehad heeft op de beschaaving van het Menschlyk Verstand, maar dat zy zelfs die kunst geweest is, welke, wanneer alle de kenmerken van dat Menschlyk Verstand waren verlooren geraakt, of wanneer hetzelve ten minsten niet meer kenbaar was, en in een' diepen slaap bedolven lag, het verloorene daar van wist terug te brengen, weder kennelyk te doen worden, en van de vadzigheid, bedwelming en ongevoeligheid, waaruit het zich niet redden kon, te bevryden.

Hoe zeer ook bekoord door veelvuldige fraaije trekken, schryven wy alleen deeze af, die eenigzins zamenvoegt, wat wy in deeze Verhandeling keurig uitgewerkt aantroffen. „ Hebben dan, in den eersten mor-
„ genstond van het menschlyk leeven, voor zoo verre
„ de verhaalen tot ons gekomen zyn, APOLLO, AM-
„ PHION, en ORPHEUS, door de welluidenheid hunner
„ klanken, en de leerzaame bevalligheid van hun ge-
„ zang, de onbeschaafde en in wildernissen omzwer-

„ ven-

„ vende menschen het eerst binnen muuren gebragt, „ en met elkander vereenigd, niet minder hebben DAN-„ TES, PETRARCHA en BOCCACE, toen de kunsten en „ weetenschappen kwynden, en de vryheid-lievende „ Zanggodinnen in donkere kerkers van met angstval-„ lig bygeloof omvangen kloosters waren opgeslooten, „ door hunne natuurlyke en zoetvloeiende gedichten de „ Bevalligheden uit haare schuilhoeken gelokt, de ne-„ gen beminnelyke Zusters uit haare geduurige gevange-„ nis verlost, en de ooren en harten van vreemdelin-„ gen zoo wel als van *Italiaanen* zoodanig gestreeld, dat „ deeze hunne voorige onkunde verlieten, tot de beschaafd-„ heid wederkeerden, en aan alle takken van kennis „ en geleerdheid die kracht en luister wederschonken, „ door welke, in vervolg van tyd, de weg geopend is „ ter verkryging van die kundigheden, in welker be-„ zit wy ons thans mogen verblyden."

Wy hebben den loop der Verhandelinge van DE BOSCH, om den inhoud te doen kennen, wat breedspraakiger moeten opgeeven; dewyl dezelve agtereenvolgend, zonder eenige Afdeelingen, als een doorloopend Vertoog, geschreeven is. — Welk een waardig Mededinger vondt de *Duitscher* in onzen *Landgenoot!* Zal hy, by veele Leezers deezer beide Stukken, den zegepalm niet stryken?

Reizen door de Staaten van Noord-Amerika, en de Provincien van Opper- en Neder-Canada, in de Jaaren 1795—1797 *ondernomen door* ISAAK WELD Junior; *naar den derden Druk, uit het Engelsch vertaald, door* S. VAN HOEK. *Met Plaaten en Kaarten. IIIde en laatste Deel. In den Haage, by* J. C. Leeuwestyn. *In gr. 8vo.* 340 *blz.*

Nogmaals, en voor de laatste keer (*), gaan wy den Reiziger WELD vergezellen op eene Reis, die, hoe vol teleurstellingen ook voor dien Heer, ons niet teleurstelt in het bekomen van narigten, te wagten van een Tocht in schaars bezogte en nog min voldoenend be-

(*) Zie wegens het I D. onze *Vad. Lett. voor* 1802, bl. 246, en het II D. 1803, bl. 22.

beschreevene oorden. Wy zullen, op denzelfden voet als voorheen, kortlyk den inhoud opgeeven, met de overneeming van het een en ander zonderlings of treffends.

Het Distrikt *Malden*, waar wy den Heer WELD lieten, wordt by den aanvange van den XXXIII Brief beschreeven. In de geschillen tusschen de *Engelschen* en de *Staaten van Noord-America* te dier plaatse, straalt WELD's gezindheid voor de eerstgemelden met de kennelykste trekken door, en geeft hy een allerongunstigst berigt van het *Noord-Americaansch* Krygsvolk in die streeken. De Stad *Detroit*, omtrent voor twee derde gedeelte door Lieden van *Fransche* herkomst bewoond, wordt in derzelver bestaan beschreeven. Naa veel overweegens, ten opzigte van den terugweg na *Philadelphia*, viel de keuze om dien langs *Presque Isle* te neemen.

Dan hy verlaat dien oord niet, zonder ons veele en zeer belangryke narigten, in den XXXIV Brieve, mede te deelen, en de onderscheide wyzen, waarop de *Engelschen* en *Noord-Americaanen* met de *Indiaansche* Volken handelen, in het breede en ten voordeele der *Engelschen* te ontvouwen.

De volgende Brief bestemt WELD tot het mededeelen zyner Aanmerkingen, over het Character, de Zeden, de Gewoonten, de persooneele en verstandlyke hoedanigheden der *Indiaanen*. Wy kunnen ons tot de opgave der veelvuldige byzonderheden niet in-, maar niet nalaaten, deezen Brief den liefhebberen der Menschkunde aan te pryzen. De daar in gevlogte Geschiedenis van JOSEPH BRANDT, een Krygsopperhoofd van de Natie der *Mohawks*, is zo treffend als zonderling, en toont de weinige uitwerking, welke de opvoeding, tot zedebetering, ten opzigte van de wraak over de vyanden, op hun hebbe. — Wegens de vrugt der poogingen om het Christendom onder hun voort te planten, ontmoeten wy dit berigt: „ Niettegenstaande de *Fransche Roomsch-Catholyke*, en andere Zendelingen, zich oneindige moeite gegeeven hebben om het Euangelie onder de *Indiaanen* uit te breiden, en verscheidene Stammen, daardoor, zyn overgehaald, om zich te laaten doopen, schynt het egter, zeer weinige gevallen uitgezonderd, tot dus verre niet, dat de invoering van den Christlyken Godsdienst, onder hen, eenig weezenlyk voordeel heeft aangebragt. Zy hebben geleerd eenige Formulier-gebeden op te zeggen, en by eenige uitwendige plegtigheden te-

gen-

genwoordig te zyn: maar voor het overige worden zy nog, even gelyk te vooren, door dezelfde geweldige hartstogten geregeerd, en hebben nog niets van den edelen geest des Christendoms ingezoogen.

„ De *Moravische* Zendelingen hebben zeker eene grooter verandering in het gemoed der *Indiaanen* te wege gebragt, dan eenige anderen, en zyn zoo ver gevorderd, dat zy zommigen overgehaald hebben, om hunne woeste leevenswyze te verlaaten, het oorlog vaarwel te zeggen, en zich aan den landbouw over te geeven. Het is by de *Mansies*, een' kleenen Stam, woonende aan de oostzyde van het Meir *St. Clair*, dat zy met het meeste gevolg gearbeid hebben; maar het aantal der dus bekeerden is waarlyk zeer gering. — De *Roomsch-Catholyken* hebben den grootsten aanhang, wyl de uiterlyke gedaante en het staatlyke van derzelver Godsdienst byzonder geschikt zyn om de aandagt der *Indiaanen* uit te lokken en gaande te houden, en de Zendelingen van die Kerk hun, die deezen nieuwen Godsdienst omhelzen, weinig dwangs of weinig pligten opleggen. — De *Kwaakers* zyn, onder allen, die genen, welken het minst hebben uitgewerkt. Derzelver leer van zich niet te verdeedigen, welke zy prediken, strookt zeer slegt met de neiging en denkbeelden van den *Indiaan*; en by zommige Stammen, waar by zy getragt hebben deeze Leer in te voeren, byzonder onder de *Shawnesen*, een der oorlogzugtigsten, ten Noorden van de *Ohiö*, zyn zy aan zeer veel gevaars blootgesteld geweest." — WELD voegt 'er by, dat de groote zwaarigheid, om de *Indiaanen* tot het Christendom over te haalen, niet ligt in hunne gehegtheid aan hunnen eigenen Godsdienst, zo zy 'er eenen hebben; maar alleen in zekere gewoonten, welken zy met de moedermelk schynen te hebben ingezoogen. Van hunne Godsdienstige begrippen deelt de Schryver egter iets mede.

Byzonder trok het zyne opmerking, dat de verschillende Stammen der *Indiaanen*, in veele andere groote opzigten zo zeer overeenstemmende, dat het geen twyfel overlaat of zy moeten allen denzelfden oorsprong hebben, in Taal zo veel verschilden.

Het slot van deezen zeer breeden Brieve schryven wy af. „ By al het geen ik dus verre, aangaande de *Indiaanen*, gezegd heb, moet ik nog dit voegen, dat, niettegenstaande zy zulk een vriendlyk en herbergzaam

Volk zyn, ik niet geloof, dat iemand, die de genoegens en de gemakken van een beschaafd leeven gesmaakt heeft, immer door den lust zal bevangen worden, om onder hen te woonen, wanneer hy slegts eenigzins met hunne zeden en gewoonten bekend is. De onreinheid, en het afzigtlyke hunner berookte wooningen, het walglyke van hun gewoon voedzel, zelfs voor hem, wiens gehemelte niet zeer gewend is aan lekkernyen, en hunne algemeene morsſigheid zullen, naar myn inzien, genoeg zyn om elken af te schrikken van vrywillig zyn verblyf onder hen te neemen, zelfs veronderſteld, dat geene andere redenen hen daarvan terug hielden. — Wat my zelven betreft, toen ik eerst in *America* kwam, had ik my vast voorgenomen, dit Vaste-land niet te verlaaten, voor ik een geruimen tyd onder hen, in het binnenſte gedeelte des lands, had doorgebragt, ten einde hunne zeden en gewoonten, van naby, in derzelver oorſprong en zuiverheid te leeren kennen; maar de weinige ſtaaltjes, die ik daarvan, geduurende ik in deeze ſtreeken vertoefde, zag, waren voldoende, om my, hoe zeer zy my een gunſtig denkbeeld gaven van de *Indiaanen*, van voorneemen te doen veranderen, en myn opzet vaaren te laaten. Vergenoegd, derhalven, met het geene ik zelve gezien en van anderen gehoord heb, zal ik, indien het geval my, op myne reis na de bewoonde ſtreeken der Vereenigde Staaten, niet weder onder hen brengt, geene moeite neemen, om naauwkeuriger kennis van hen te verkrygen."

Naa de breede vermelding wegens de *Indiaanen*, vangt, met den XXXVI Brieve, de Reis over het Meir *Erie* aan; een Reis vol gevaars, vervangen door eene Landreis, niet zonder moeilykheden, doch afgewisseld door belangryke beschryvingen, tot de aankomst op de Volkplantingen aan de Rivier *Genesee*. Ellendig vondt hy het leeven eeniger *Engelsche* Gelukzoekers, die voorheen als *Valets Chambre* te *Londen* gewoond hadden, en, eenig geld verzameld hebbende, na *New-York* vertrokken waren, verwagtende aldaar ſpoedig en op eenmaal hun geluk te zullen verbeteren, en groote mannen te worden. — Onder den weg vondt hy veele kleine Volkplantingen — eenigen der bewoonderen zeer geschikt; „ doch," voegt hy 'er nevens, „ het is zeer zeldzaam, menschen van deezen aart te vinden onder de eerſte Volkplanters op de grenzen: deezen zyn in 't al-

algemeen lieden van eenen gemelyken en woesten aart, het waarachtig uitvaagzel des menschdoms, die zich in de bosschen verbergen, als zogten zy het gezigt hunner medemenschen te ontvlugten. Gewoonlyk bouwen zy, op deeze plaatzen, slegte hutten, bereiden drie of vier *acres* lands, juist zoo veel als zy meenen noodig te hebben om hun gezin van koorn te voorzien, en leeven voor het overige en grootste gedeelte van de jagt. Naar maate de Etablisfementen toeneemen, worden deeze eerste Colonisten gewoonlyk opgevolgd door eene andere zoort, minder wild dan de eersten; deezen ontginnen meer lands, en leggen zich, tot hun onderhoud, niet zoo zeer toe op de jagt, dan wel op den akkerbouw. Deeze laatsten worden op hunne beurt vervangen door eene derde Clasfis, welke goede huizen bouwen, en het land in eenen beteren staat brengen, om vrugt te kunnen geeven. Zoo ras de eerste Colonisten hunne armhartige wooning, met eenig voordeel, verkogt hebben, trekken zy terstond verder de bosschen in, ten einde eene plaats te vinden, geschikt naar hunne woeste leevenswyze: en dit teugellooze volk, dat geduurig op het grondgebied en de grensscheidingen der *Indiaanen* inbreuk maakt, zyn de oorzaak van den bitteren haat en de oneenigheden tusschen deezen en de Blanken. De tweeden zoeken even zoo, wanneer zy zich van hun verblyf ontdaan hebben, een zoortgelyk als dat, 't welk zy afstonden, was, toen zy hetzelve eerst betrokken. Geduurende myn geheele reis, door dit gedeelte van het Land, vond ik naauwlyks iemand, die niet zeven- of agtmaal van wooning veranderd was."

De XXXVII Brief beschryft *Bath* en den omtrek. De zonderlinge wyze om het Land te bevolken wordt hier treffend voorgedraagen, en licht ons in, hoe het koopen en verkoopen der *acres* door *Speculateurs* toegaat, eene soort van volk, dat in alle deelen van *America* in grooten getale gevonden wordt en rykdommen verkrygt, terwyl zy hun leeven in ledigheid, ydelheid en verstrooijing doorbrengen. —— Van daar zet WELD de reis te water voort, onder het uitstaan van veele moeilykheden. Breedvoerig en gunstig is de Beschryving van het voornaamste Etablisfement der *Moravische* of *Vereenigde Broeders* in *Noord-America*, *Bethlehem* geheeten. Hy vondt 'er een welingerichte Herberg; hy noemt dezelve buiten tegenspraak de schoonste, en in bediening

 de

de beste, die hy ooit in eenig gedeelte van *America* vondt. Hoe zeer hy met deeze Broeders en Zusters was ingenomen, blykt uit het omſtandig verhaal, en het klein gedeelte, 't welk wy van deezen langen Brief afſchryven. „ De *Moraviërs* leggen 'er zich met allen yver op toe, om hun gedrag in te richten overeenkomſtig de voorſchriften van het Euangelie; en, offchoon 'er, buiten twyfel, verſcheidene gedagten zyn, en zyn zullen, omtrent eenige van hunne leerſtellingen, zal egter elk onbevooroordeeld man, die hunne Volkplanting bezogt heeft, moeten erkennen, dat hun zedenlyk beſtaan uitmuntende is, en zodanig, dat, indien dit algemeen werd aangenomen, hetzelve het Menschdom hoogst gelukkig zou maaken. Zy leeven met elkander als leden van een groot huisgezin; overal ziet men de beste en volmaaktſte eendragt tusſchen hen heerſchen; zy ſchynen allen ſlegts ééne begeerte, één oogmerk te hebben: naamlyk de uitbreiding van het Euangelie en het heil hunner medemenſchen. Hun voorkomen is, over 't algemeen, ernſtig en deftig; maar 'er is niets in hun gedrag van dat ſtyve, dat geaffecteerde, byzondere of trotſche, zo als ik het liefst noem, dat onder de *Kwaakers* zoo zeer de overhand heeft. Waar hunne Gemeenſchap zich in *America* heeft uitgebreid, zyn de gelukkige gevolgen daar van alomme zigtbaar geweest: betaamelykheid en geregeldheid hebben zich overal in het gedrag des Volks in den omtrek gekenmerkt, en kunſten en handwerken zyn in het Land ingevoerd geworden. — Daar het geheele ſtuk gronds, waarop *Bethlehem* geſticht is, alsmede het Land, eene groote ſtreek rondom de Stad, een eigendom der Broederſchap is, hebben de *Moraviërs* niet te duchten, dat zich iemand, tegen hun genoegen, onder hen zal indringen; maar, indien iemand hunne regels wil aanneemen, en zich aan hunne inrichtingen onderwerpen, kan hy verzekerd zyn van met blydſchap en opene armen te zullen ontvangen worden."

Wyslyk dunkt ons, dat de Broederſchap niet begeerig ſchynt om het getal der huizen te *Bethlehem* te vermeerderen, maar, wanneer het volk te veel wordt, zommigen na een ander gedeelte van het Land zenden, om eene nieuwe Volkplanting te ſtichten; waaruit, in *Penſylvanie*, de twee andere Steden, *Nazareth* en *Letitz*, ontſtaan zyn.

Naa weinige dagen zich te *Philadelphia* opgehouden te hebben, ging WELD andermaal na *New-York*. De kortheid des verblyfs, voorheen, te dier Stede, hadt hem belet, eenige gedeelten van *New-York* te bezigtigen en *Long Island* te bezoeken. In den omtrek der Stad ontmoette hy niets groots of uitsteekends: maar op *Long Island* was dit geheel anders; daar omringden hem verscheide treffende gezigten, der aandagt waardig: men leeze de beschryving in het Werk. „ De bestendige Inwoonders op *Long Island*," vermeldt hy, „ zyn *Hollanders* van afkomst, die al de koelheid, agterhoudenheid en belangzugt hunner Voorvaderen schynen overgeërfd te hebben." Zy worden beschreeven als het tegenbeeld der *Engelsche Americaanen*; doch kan hy hun den lof niet ontzeggen, dat zy over 't algemeen zeer goede Landbouwers zyn; dat veelen hunner zeer uitgestrekte gronden hebben, welken zy bearbeiden, en voor welker vrugten zy altyd te *New-York* eene geschikte en gereede markt vinden. Onder deeze Landlieden vindt men 'er, die zeer welgesteld en ryk zyn; maar, eenige weinigen uitgezonderd, leeven zy zeer armoedig en behoeftig. — De bevolking van het Eiland wordt geschat op omtrent zeven-en-dertig duizend zielen, waar onder ten naasten by vyf duizend slaaven. Het westlyk gedeelte is verreweg het best bewoond; dat men moet toeschryven, niet zoo zeer aan de vrugtbaarheid van den grond, als wel aan deszelfs nabygelegenheid aan *New-York*.

Van *Long Island* kwam WELD weder in de Stad *New-York* terug; eene Stad, waarvan hy schryft, zyn reisverhaal eindigende, „ welker gastvryheid en de menigvuldige beleefdheden, die ik nevens andere vreemdelingen van derzelver Ingezetenen genooten heb, my verpligten, dezelve onder de aangenaamste plaatzen te stellen, die ik in den Vereenigden Staat heb aangetroffen; en hierin ben ik niet de eenige: naauwlyks ontmoette ik één Reiziger, die niet van 't zelfde gevoelen was, en aan deeze Stad den voorrang gaf boven alle anderen. — Zoo lang ik nog in *America* vertoef, zal deeze de plaats zyn van myn verblyf: dan myne begeerten zyn thans alleen om na myn Vaderland te rug te keeren, dat my nu dierbaarder is dan ooit; en, indien het ys, dat voor tegenwoordig de haven dreigt te zullen sluiten, onze gemeenschap met de *Atlantische* Zee

niet

niet afſnydt, zal ik ſpoedig myn afſcheid neemen van dit Vasteland, zeer voldaan met 't geen ik daarvan gezien heb, maar zonder het geringſte leedweezen, of de minſte neiging om het andermaal te bezoeken."

Geſchiedkundige Aantekeningen omtrent Canada, of *Nieuw Frankryk*, maaken het ſlot uit deezes Werks, 't geen, behalven de Plaaten, met een fraaije Kaart voorzien is.

Brieven uit Parys, geſchreven in de Jaaren 1802 *en* 1803. *door* J. F. REICHARDT. *Iſte Deel. Amſterdam, by* W. Holtrop, 1804. *In gr.* 8*vo.* 295 *bl.*

Elk Reiziger, die, met oordeel en nut voor zich zelven en anderen, vreemde Landen bezoeken, en zyne bevindingen openlyk door den druk wil gemeen maaken, zal wysſelyk doen, wanneer hy zich voornaamlyk bezig houde met de beoordeeling van zulke zaaken, als binnen het bereik van zyne oefeningen en kundigheeden gelegen zyn, en zich niet te onbehoedzaam waage, om over vakken, in welken hy geene genoegzaame bedreevenheid bezit, een goed- of afkeurend oordeel te vellen. In dit geval komt de bekende versregel van PROPERTIUS (*), inzonderheid ter ſnede:

Navita de ventis, de tauris narrat arator.

De Zeeman ſpreekt van Wind, en van zyn' Stier de Ploeger.

Immers, als de Zeeman, met een meesterachtig vonnis, beſlischt over de onderlinge betrekking van waardy, welke tusſchen de Schilderſtukken van de Italiaanſche met die van de Nederlandſche School gevonden wordt; of zo de Schilder- of Toon-kundige Kunſtenaar ons veel van Ankergronden, Winden en Kusten verhaalt; of als de Staat- of Koophandel-kundige Reiziger, wiens zaak het voornaamlyk *is*, om over de Statiſtiſche, Commercieele, én tot de Volks-induſtrie betrekking hebbende voorwerpen te oordeelen, met een' verkeerd geplaatſten yver, ook op een' hoogen toon over Oudheeden en Kunstſtukken, — en een Geleerde, die voornaamlyk de waardy der oude *Codices manuſcripti* in de Bibliotheeken weet te waardeeren, over de Vermaaklykheeden en Luxe, Modes, Operas of Theaters der Volken, welken hy bezocht heeft, naar zynen ſmaak alleen oordeelt; zullen zy allen dikwyls gevaar loopen van in hun oordeel grootelyks te dwaalen, en die dwaalingen, tot groot nadeel van

(*) *Lib.* 2. *eleg. ad Musam.*

van de algemeene verlichting en den aanwas van nutte kundigheeden, onder hunne Landgenooten te verspreiden.

Met veel meer behoedzaamheid en oordeel deelt de Schryver van het Werk, dat wy, onder den hier boven geplaatsten tytel, den nieuwsbegeerigen Leezer als leerzaam en onderhoudend mogen aanbeveelen, zyne aanmerkingen over den tegenwoordigen staat der Stad *Parys* mede; daar hy zich, althands in dit Eerste Deel, voornaamlyk bezig houdt met, en zyn oordeel velt over zaaken, welken, als ervaaren Componist en Toonkunstenaar, maar ook tevens Wysgeer, Kunst- en Letter-kenner, onder het bereik zyner kundigheeden vallen, en ons, by een eenvoudig verhaal zyner ontmoetingen op zyne Reize naar en verblyf in *Parys*, zyne bedenkingen mededeelt, over den staat der Muziekoeffening en Theaters, de Characters van verscheiden beroemde Geleerden en Standspersoonen, de levenswyze der zogenoemde Groote Waereld, en al het gene, wat de nieuwsgierigheid der Leezers in dit opzicht kan bevredigen.

Tot eene Proeve van 's Mans behandeling van deze onderscheidene vakken van beschouwing, zullen wy hier den geest van eenige zyner kunst-, zede- en letterkundige aanmerkingen opgeeven; en daarin deze orde volgen, dat wy in de eerste plaats zyn algemeen oordeel over de *Muziek en Theaters*, voords zyne aanmerking over de *levenswyze der Groote Waereld*, en eindelyk de beschryvingen van het voorkomen, character en omgang van sommige *beroemde Personagien*, zo beknopt mogelyk, zullen opgeeven: wy hebben deze schifting der Hoofd-onderwerpen daarom zo veel te noodiger geacht, wyl de Schryver zyne opmerkingen, over een en ander dier opgenoemde vakken, in Brieven, welken elk zyne ontmoetingen en beschouwingen van eenige achtereenvolgende dagen behelzen, en dus zonder eene bepaalde rangschikking der onderwerpen, mededeelt; waar door men, in een zelfden Brief, tevens van de Theaters, Kunstoeffeningen, Zeden en beroemde Persoonen, al naar dat zyne ontmoetingen op die dagen zulks vorderden, gewaagd vindt.

De *groote Opera* beviel den Schryver niet zeer, wyl hy 'er de Opera *Tamerlan*, zynde eene navolging en verminking van het Treurspel *l'Orphelin de la Chine*, van VOLTAIRE, zag geeven. — De *Opera Comique* voldeed mede niet aan zyne verwagting; „ de Troep zelve is zeer middenmaatig." Doch men kan evenwel van dit Tooneel niet wel over den smaak des Volks oordeelen; want het wordt weinig bezocht. Dit is ook het geval met veele andere Tooneelen. Eén Stuk, één Tooneelspeeler, is aan de orde van den dag: dit geldt echter voornaamlyk de groote Tooneelen; de kleine worden veeltyds meer om het vrolyk gezelschap,

schap, dan wel om de uitvoering der Tooneelisten bezocht. — In het *Theatre Français* zag de Schryver *l'Intrigue Epistolaire*, en voegt 'er deze aanmerkelyke woorden by: „ een nieuw Stuk, doch, zo als zulks van de meesten het geval is, van zeer weinig betekenis." — Over de uitvoering van de Opera *Semiramis* bericht de Schryver niet zeer gunstig, in de navolgende bewoordingen: „ Ik zag van daag de groote Opéra *Semiramis*. — Het verschrikkelyk gezang van de eerste Zangeres Juffrouw MAILLARD, den eersten Held LAYNÉ en den eersten Bassist ADRIENS, zal my weldra van dit geheele schoone Schouwspel een walg doen hebben." De Zanger LAÏS wordt echter onder dit ongunstig oordeel niet begreepen. Het Ballet *Telemachus*, dat men 'er achter gaf, beviel den Schryver niet veel beter. Van VESTRIS, de beroemdste Dansser van het Fransch Theater, zegt de Schryver, dat hy sedert tien jaaren, sinds welken hy hem niet gezien had, (want hy heeft *Parys* in deszelfs voormaligen staat insgelyks bezocht) veel verloren heeft; zyne bevalligheid is verdweenen, *en hy zoekt nu ook alles alleen in tours de force*. — De Troep Tooneelspeelers van het *Theatre Feydeau* beviel den Schryver meer. De Juffrouwen ST. AUBIN en DUGAZON, en de Heeren MARTIN, ELLEVIOU en CHENARD draagen zyne hoogste goedkeuring weg. — In het prachtige Ballet (*Le Jugement de Pâris*, van GARDEL, dat de Schryver in de Groote Opera zag geeven) zag en gevoelde hy meer dan ooit, dat, hoe ryk men ook aan eenige voortreffelyke Kunstenaars zyn moge, het grootste (grootsche?) Ballet Pantomime veel verlooren heeft. De voormaalige hooge bevalligheid is 'er niet meer. Het geheel ontbreekt waardigheid en volkomenheid. VESTRIS, en allen, die by hem zyn, springen, draaijen en wringen zich in alle bogten, enz. — Met de Decoratien is de Schryver mede niet zeer te vrede. Zy hebben fraaije gordynen, zegt hy, en voldoende achtergronden; maar de voor- en middengronden zyn meest geschikt voor de grappen en sprongen der Danssers; het welk geheel strydig is met alles, wat, op groote Tooneelen, uitwerking genoemd wordt. — De Kleeding der Danssers en Dansseressen vindt hy, over het algemeen, alhoewel schoon en prachtig, en, door de schoone uitwerking van een voortreffelyk geplaatst licht, ten uitersten verrukkend, echter alzins onzedig en onbetamelyk. — De Muziek der Balletten komt hem, over het geheel, verward en smaakeloos voor. Het goede zelfs is 'er somtyds geheel verkeerd in geplaatst. Zo werd, by voorb., in het Ballet *Pâris*, by de uitspraak van *Jupiter* gespeeld uit de *Toverfluit* van MOZART: *Ein Mädchen oder Weibchen*, enz. — Het Blyspel beviel den Schryver insgelyks niet naar zyne verwagting. „ Eindelyk," zegt hy, „ heb ik ook mynen ouden lieven MO-

LIÈ-

BIÈRE wedergevonden. Maar, ô! hoe zwak!" — De oudste BAPTISTE, die den *Misantrope* speelde, is een angstig navolger van MOLÉ, doch zeer sober en schraal. — Het Treurspel beviel hem beter; hy roemt Mejuffr. RAUCOURT, Juffr. GEORGE, eene Leerlinge van haar, en TALMA naar verdiensten; doch laakt in hem, dat zyne pooging, om geoeffende kunst voor te stellen, overal te veel doorstraalt. ST. PRIEST behaagde hem, wat de declamatie betreft, omtrent beter dan TALMA. — Dit weinige, uit zyne veelvuldige oordeelkundige aanmerkingen over den Theaterstaat van *Parys*, achten wy voor ons oogmerk en bestek genoegzaam.

Wat de *Levenswyze der Groote Waereld te Parys* aangaat, daaromtrent is onze Schryver mede zeer leezenswaardig. Het bywoonen van verscheidene Assemblées geeft hem gelegenheid om daarover belangryke aanmerkingen te boek te stellen. Zeer omstandig verhaalt hy zyne voorstelling aan BONAPARTE, wiens persoon, omgang en levenswyze hy op het naauwkeurigste beschryft (*); gelyk ook zyne presentatie aan Mevrouwe BONAPARTE op *St. Cloud*, en by de Consuls LE BRUN en CAMBACERES; als ook de Bals, welke hy, zo wel by Mevrouwe RECAMIER, als by den Pruisischen Gezant, bygewoond heeft. Zyne beschryving van de levenswyze der voornaame lieden te *Parys* duidt eene hier te lande (den Hemel zy dank!) alsnog vreemde ongeregeldheid aan. Zekere Dame, waarby hy eene zogenoemde morgenvisite ging afleggen, vond hy des namiddags ten twee uuren nog te bedde; en toen het reeds donker werd, kwam heur Gemaal haar herinneren, dat zy op een *diner* by den ... Gezant genoodigd was, waartoe zy groot toilet moest maaken .... De Schryver van daar 's middags ten vyf uuren vertrekkende, en Mevrouwe RECAMIER nog een bezoek willende geeven, verneemt van den Poortier, *qu'il ne fait pas encore jour chez Madame* (dat Mevrouw nog niet by de hand is). — Uit deze en andere staaltjens blykt, dat de voornaame lieden te *Parys* slechts alleen by den nacht leeven, en dat men 'er elkander, even als HÉLIOGABALUS zyne Hovelingen beval, des morgens *goeden avond* en des avonds *goeden morgen* kan wenschen (†).

Des Schryvers voormaalige bekendschap met beroemde Geleerden en voornaame Mannen, die hy nu, schoon in andere omstandigheeden en betrekkingen, wedervond, maakt dit gedeelte zyner Brieven inzonderheid merkwaardig; daar men door hetzelve veele beroemde Standspersoonen en Geleerden als van naby leert kennen. Om slechts weinigen uit veelen

(*) Deze beschryving komt grootendeels overeen met het gene wy uit KOTZEBUE's verblyf *te Parys* in onze voorige medegedeeld hebben.

(†) *Ut mane dicerent* salve! *et vesperi* ave!

len te noemen, vinden wy hier het volgende omtrend DENON, den Schryver der onlangs uitgekomene *Reize naar Egypten*, en anderen bygebragt. — DENON, die een min voordeelig (dan CHOISEUL GOUFFIER, de Schryver der *Voyages Pittoresques*) byna leelyk voorkomen heeft, had meer iets aangenaam-geestigs en naïfs in zyne uitdrukkingen en devertellingen van zyne reizen. — VISCONTI, de beroemde Oudheidkundige, dien BONAPARTE vóór eenige jaaren uit Italien ontbood, is een kleine, dikke, en, schoon eenigzins bejaarde, evenwel zeer vrolyke Italiaan. — CANOVA, de uitmuntende Romeinsche Beeldhouwer, is een zeer lief en zacht mensch, van een edel gezicht, waarop zyn kunstcharacter duidelyk is uitgedrukt. Hy werkt aan een Standbeeld van BONAPARTE. — De vermaarde Schilder DAVID wordt hier voorgesteld, als hebbende een alleronaangenaamst, menschenschuw en duister gezicht en character. — De oude Dichter CASTI is een Grysaart vol vuur en leven; zyn gezicht levert een juist denkbeeld op van de Saters of Boschgoden der Ouden, en zyne stem is byna onmenschelyk en nauwlyks verstaanbaar. — MILLIN, de bekende Oudheidkundige en Uitgeever van het *Magasin Encyclopedique*, is een klein, leevendig, vuurig man, met een schoon en doordringend wezen, het welk door zyn zwart krullend *Titus*-hoofd nog betekenender wordt. Geen oogenblik is hy op dezelfde plaats. Eer men hem op zyne korte, afgebrokene, beknopte vraagen kan andwoorden, heeft hy zich reeds op zyne hielen rondgedraaid, en spreekt of beduidt een ander reeds iets anders.

Op eene Assemblée by den Pruissischen Gezant, den Marquis VAN LUCCHESINI, alwaar alles, wat *Parys* groots, schoons en schitterends, byzonder van Vreemdelingen, oplevert, te zamen vloeide, trok de magtige FOX vooral 's Schryvers aandagt. „ Het bovenste gedeelte van zyn gezicht tekent zeer veel verstand en kragt; zwarte dikke wenkbraauwen bedekken een paar diepe vuurige zwarte oogen; het breede zwaar afhangende onderste gedeelte van zyn wezen, echter, geeft de grootste zinnelykheid te kennen; doch in den mond heeft hy iets zeer bevalligs en inneemends. Hy is van eene middenmaatige grootte, breed en dik; zyne Vrouw, die reeds verscheiden jaaren in zyn huis leefde, en eerst onlangs met hem is gehuwd, is eene zeer gewoone dikke roode en witte Engelsche Vrouw, en voegde juist by het onderste gedeelte van zyn gezicht."

Elders beschryft hy ons den beroemden Componist PAESIËLLO aldus: PAESIËLLO heeft een deftig mannelyk voorkomen; zyne lengte heeft, door een' zeer dikken buik, iets kolossaals gekreegen; het gene by zyne groote, vuurige, zwarte oogen, en een hoofd met dik zwart hair, in hem

den

den zachten, aangenaamen, lieflyken Componist niet zou doen zoeken, die hy in de daad in zulk eene hooge maate is. — Verder deelt ons de Schryver het gelaat der Toonkunstenaars CHERUBINI en MEHUL mede; gewaagt van den ouden, bykans blinden MONSIGNY, en drukt zich over LALANDE aldus uit: „ Doch hoe zal ik u den ouden beroemden Sterrekundigen LALANDE beschryven? De borstbeelden, die men van hem heeft, geeven nog het waare begrip niet van het ten uitersten zeldzaame gezicht, hetwelk klein en fraai, onder een by uitstek groot, geheel naakt, en vervooruitstaand bovenhoofd uitkomt; daarby is hy zeer klein en mager, en heeft eene fyne zwakke stem." Ook maakte REICHARDT kennis met LAPLACE, in wiens styve gemaaktheid en oude hoofsche manieren niemand een' Franschman zou zoeken. LALANDE woont in het aanzienlyk Gebouw, thands *le College de France* geheeten. Hier woonde de Schryver eene Zitting by, waarin hy de Voorleezingen van verscheidene Geleerden hoorde. Onder anderen kunnen wy niet voorby te melden, wat hy, by die gelegenheid, van den beroemden Dichter DELILLE zegt: „ Nadat de oude Heer AUBERT nog eenige zwakke fabelen had voorgelezen, trad DELILLE onder eene algemeene toejuiching op, en reciteerde uit het hoofd een zeer aartig, geestig gedeelte van zyn nieuwste Gedicht: *les Elemens*, of *de Elementen.* Hy had 'er *het vuur* uitgekipt, en wel daarvan het huisselyk gezellige gedeelte: namelyk de genoegens in het hoekjen van den haard; dit *hoekjen* kwam 'er meermalen zeer aartig in voor. — Vervolgens declameerde hy, uit zyn groot Gedicht *l'Imagination*, eene zeer lange periode over den dood. — Hy zat, even als allen, die vóór hem gesproken hadden, op een verheven Spreekgestoelte, en stond op by iedere hoofdafdeeling, waarby hy ophield, en by welken hy telkens werd toegejuicht. Deze beweeging maakte hy wel dertigmaal in den tyd van tien of twaalf minuten. — Hoe weinig hyzelve van het gewigt van het laatste onderwerp doordrongen was, bleek duidelyk, daar hy by de laatste verzen, over *dood* en *onsterflykheid*, dezelfde geestige, vrolyke inleiding maakte, die de kortswyligen en grappigen voorafgegaan was. Hy zeide, by voorbeeld, dat hy, in de beschouwing en behandeling van den Dood, noch MONTAIGNE was gevolgd, als welke begeerde, dat men zich veel en dikwyls met den dood moest bezig houden, ten einde regt vertrouwelyk met hem te worden; noch ook LUCRETIUS, volgens welken men den dood, als met wien alles ophoudt, moest verachten; dat hy zo voorzichtig mogelyk door beide deze gevoelens was heen gesloopen. Omtrent LUCRETIUS, voegde hy 'er by, is dit merkwaardig, dat hy zich na het voltooijen van zyn Gedicht heeft opgehangen, en dat een oude Fransche Vertaaler van dit Gedicht de getrouwheid

van een' Vertaaler zo verre gedreeven heeft, dat hy *zich*, na volbragten arbeid, insgelyks ophing. Hierop ontstond een algemeen gelach, en daarop onmiddelyk het gemaakte zielroerende begin der declamatie." — Elders zegt hy van denzelfden Dichter: „ DELILLE is een der opgeruimdste, geestigste en beminnelykste menschen, dien men zien kan. Hy is vol van geestige invallen en anecdoten, en verteit met groote levendigheid en altyd werkzaame verbeeldingskragt. *Zyn zonderling, byna leelyk, doch geheel niet onaangenaam gezicht heeft het karakter van de Saters der Ouden, en alwie de schoone afbeeldingen van dit geslacht uit de meesterstukken der Oudheid kent, en heeft opgemerkt, zal deze vergelyking niet ligt ten nadeele van dit dichterlyk gezicht opvatten."* Hy is meer klein dan groot, en welgemaakt; ziet een weinig scheel, en, schoon hem de oogen ver open staan, kan hy byna geheel niet zien; van welke laatste byzonderheid REICHARDT door eene grappige verzinning kennis kreeg. Na de tafel declameerde DELILLE nog veel uit zyne nog niet bekende Gedichten *l'Imagination* en *les Elemens*. Mevrouw DELILLE, welke nog veele speuren van voorige schoonheid heeft behouden, zong dien avond met eene schoone laage stem eenige Italiaansche Ariaas, waar voor de Heer DELILLE veel liefde scheen te koesteren. Hy heeft zyne woonplaats aan het einde der Stad, op de voormaalige *Place Royale*, in het oude, woeste, ledige Hotel *Richelieu*. — Verders spreekt de Schryver van zyne kennismaaking met den beroemden Reiziger BOUGAINVILLE; een lief, zacht en verstandig oud man, van een deftig aanzien, behalven dat hy, uit zwakheid, altyd met het hoofd schudde.

By de beschryving van eene Thee-assemblée by Misf WILLIAMS (de beroemde Schryfster over Zwitserland en de Fransche Revolutie, doch hier als eene gemaakte sentimenteele zottin gekenmerkt) vindt men de volgende Anecdote: „ In weerwil van het gedrang, (door de menigte van over de zestig Persoonen in een niet zeer ruim vertrek) werd, zonder acht te geeven op de theekopjes in de handen der Dames, en de benaauwde en benaauwende Bedienden, die den doortogt met hunne groote schenkborden niet vinden konden, midden onder de menigte een stoel voor den Dichter VIGIER, die declameeren zou, geplaatst, en Misf WILLIAMS verzocht ons, de Dames het onbelemmerde gezicht op den Spreeker te willen verleenen. Dit was geen gering kunststuk; en toen ik aan een Heer, die het naast by my stond, de aanmerking maakte, dat hiertoe eene geheel byzondere taktiek vereischt werd, vernam ik van iemand, die aan de andere zyde naast my stond, dat ik deze militaire scherts met den edelen Generaal KOSZIUSKO gedreven had. Wat zyn uiterlyk voorkomen betreft, geen trek in zyn gezicht, geene beweeging, geene uitdrukking verraadt in hem den Held, of zelfs den werkzaamen

Man;

Man; hy ziet 'er goed en vriendelyk uit, maar zonder geest of vuur; gevoel en de werking van een oogenblik schynt zyn lot bestemd te hebben."

Zie hier nog een paar andere Anecdoten uit den tyd van het Schrikbewind. „ De wacht vraagde eens zekeren Geleerden (die zulks zelf den Schryver weder verhaalde) op straat naar zyn bewys van zekerheid, en zyne woonplaats. Hierop andwoordde hy, dat hy woonde in de *Rue St. Denis*. De ander hernam daarop met een vloek: *Il n'y a plus de Saint!* ('Er zyn geen Heiligen meer!) *Eh bien*, zeide hy ootmoedig, *Rue Denis! — Il n'y a plus de de!* ('Er zyn geen Heeren meer met *de* of *van* voor hunnen naam!) — en de Geleerde hervatte zeer weemoedig: *Eh bien donc, Rue Nis!*

„ Op dezelfde wyze andwoordde zekere Melkboer, in dien tyd, met oprechte Fransche overdreevenheid, op de vraag: of men in *Parys* ook goede room by de koffy had, aldus: *Fi donc! c'est la partie Aristocratique du lait.* (Foei! dat is immers het Aristocratische gedeelte van de melk.) — Een adelyke Emigrant, die dit hoorde verhaalen, meende daarin voor zich en zyns gelyken eene vleijende zinspeling te vinden, en zeide: *Nous voilà donc la crême de la France!* (Zo zyn wy dan de room van Frankryk!) Doch eene schrandere Vrouw vergunde hem niet lang zich met dit denkbeeld te kittelen, daar zy hem andwoordde: *Vous parlez sans doute de cette crême fouettée?* (Gy meent zeker schuim?)"

Ten besluite kunnen wy ons evenwel niet wederhouden, nog deeze weinige trekken te ontleenen uit de zeer naauwkeurige Persoon- en Character-teekening van BONAPARTE; blyk vertoonende, dat REICHARDT hem dikwyls en wel zeer van naby heeft opgenomen. „ BONAPARTE is klein, naauwlyks vyf voet hoog en zeer mager; men kan niet ligt dunnere dyen, armen of beenen zien. Zyne borst, schouders en zyn gezicht zyn breed, doch zonder vooruitstekende beenderen, niettegenstaande de huid zeer gespannen is. Deze heeft evenveel van het olyfkleurige, als van het geele, zonder het minste spoor van bloedkleur, en zonder eenige merkelyke beweegbaarheid. De zacht gebogen neus en de mond zyn schoon gevormd, en zelfs de sterk vooruitstaande kin is geheel niet onaangenaam. De middellyn van den mond zou zeer fraai zyn, zo zy niet te regt ware, en by het zwygen al te scherp sloot, zo dat 'er weinig van de lippen te zien blyft. By het spreken zyn deze echter altyd sterk uit elkander getrokken en vormen een voortduurend glimlagchen. De stem is laag en meestentyds schor, en 'er is zoo weinig buiging in zyne zachte stem, dat men naauwlyks het vraagen bepaald kan onderscheiden. Zeer dikwyls is zy ook vergezeld van een heesch onduidelyk lagchen, hetwelk zich in de keel vormt en binnenwaards verliest. De oogen zyn klein en diep, zonder bepaalde kleur en vuur; zomtyds meent men, dat zy ligtblauw,

en dan weêr, dat zy groenachtig zyn; doch het verliest zich altyd weder in het graauwe en flaauwe. Zyn blik is altyd onrustig en om zich heen zoekend," enz. Verder: „ Zyne houding is eenvoudig, rustig en zeker; hy buigt zich naauwlyks. —— Zyne uitdrukkingen zyn ongezocht, byna niet kiesch. Zyn aanspreken en vraagen is op een heerschenden toon," enz. Hy is, zegt REICHARDT, noch fyn noch grof zinnelyk, — maakt weinig werk van de Schoone Kunsten, waarvan hy 'er ook nooit eene geoeffend heeft, — bemint de Vrouwen niet, noch Muziek, Dans, Spel of Jagt, — leest zelden. Heerschen is zyne éénige drift en bezigheid. — Indedaad, wy verwonderen ons over de stoutheid van des Schryvers pen; immers wy leezen met zo veele woorden: „ Zyn blik is altyd even dof. Een kundig Physiologist maakte de aanmerking, dat dit zeer dikwyls het geval was by menschen van hevige driften, welke zy met geweld onderdrukten, om derzelver uitbarstingen te beletten. BONAPARTE heeft, wel is waar, maar ééne drift, maar deze is ook de magtigste en verwoestendste van allen: heerschzugt; en mogelyk heeft nooit iemand, die tot heerschen geboren was, zich meer geweld aangedaan, om zyn karakter voor de menigte te verbergen." — Hy rust dikwyls by dag uuren lang op het rustbed in zyn kabinet, wanneer zyn zwak lighaam is afgemat, en houdt daarentegen alles, wat hem omringt, het grootste gedeelte van den nacht in beweeging; zyne Gemaalin zelve niet uitgezonderd, die met hem in één bed slaapt, en zich niet vóór hem ter rust begeeft. — Zyn huis is geheel zonder vreugde; hy bepaalt het gezelschap van zyne Gemaalin, hoe langer hoe meer, tot haare Familie.

Van Mevrouw BONAPARTE is het: „ In een der vertrekken hing een schoon Pourtrait van Mevrouw. — Men moest dit opgetooide beeld niet laaten zien, vóór haare persoonlyke verschyning, om niet al te zeer te leur gesteld te worden." — Voorts wordt haar de lof toegekend van zeer beleefd en vriendelyk te zyn; doch ook deeze, als 't ware, weder teruggenomen, door de byvoeging, dat in haar boven maate vriendelyk gedrag nog altyd te veel van haaren voorigen stand van Hofdame doorstraalt.

Eene menigte characteristieke aanmerkingen over allerleije bekende Staatspersoonen en geleerde Mannen ontmoet men verder in dit onderhoudend Boek, 't welk men met moeite uit de hand legt. — Het eenige, wat wy op de behandeling en het oordeel des Schryvers meenen te moeten aanmerken, is, dat het ons, over 't geheel, een weinig partydig, en te vooringenomen met de Duitsche Natie, voorkomt. Wy zeggen, met nadruk, *een weinig*. De Schryver waardeert indedaad de talenten der Fransche Kunstenaars naar waarde; doch de zucht tot het nationaale schynt echter hier en daar zichtbaar door. — Wy verlangen naar het tweede Deel.

Iets ter gedachtenis van J. C. LAVATER. *Te Amsterdam, by* J. Allart. *In gr. 8vo. 129 bl.*

Mejuffrouw A. M. MOENS, aan wie wy dit Werkje te danken hebben, is reeds zeer voordelig by onze Landgenoten bekend; en de losse Stukjes, die *zy* by gelegenheid van den dood des Mans, van wien men te recht zeggen kan, „ *multis ille bonis flebilis occidit*," op het papier bragt, hebben een gunstig onthaal te wachten. Wel is waar, de bevoegde en bedaarde beöordeelaar van den Man, die, ja wel in meer dan één opzicht groot was, maar toch ook zyne zeer zwakke zyde had, zal juist in alles met LAVATER zo hoog niet lopen als dit waardige Meisje, dat *zo* taamlyk met hem dweept; met dat al zal zy hem nu of dan wel eens medeslepen, en, hoewel niet overtuigd, zal hy by het lezen van hare Stukjes dikwils toch geroerd zyn.

OVERDENKINGEN. *Fragmenten van Brieven, Gesprekken,* enz. is het opschrift van het eerste hier voorkomende Stukje, dat van allen wel het uitvoerigst is: het spreekt doorgaans de taal van het hart, en ademt godsdienstig gevoel, eerbied en warme liefde voor den zo boven alle zyne tydgenoten uitmuntenden Christen, in haar oog.

Nu volgen in dichtmaat: LAVATER. — AAN GOD. — ODE AAN LAVATER. — AAN DEN VERLOSSER. — GODS VOORZIENIGHEID. — BESPIEGELING OVER DEN DOOD VAN LAVATER. — BY HET GRAF VAN LAVATER — en een GRAFSCHRIFT: alle deze Stukjes hebben wezenlyke verdiensten. Nu komt 'er weder proza: TER TWEEDE VERJARING VAN ZYNEN DOOD; en nog een versje AAN LAVATERS VRIENDEN ONDER MYNE LANDGENOTEN. Het IETS OVER DEN STAAT DER AFGESCHEIDENHEID lazen wy met ene dubbele opmerkzaamheid. „ Ziet hier enige „ van myne denkbeelden daarover. Men neme ze voor het„ geen zy zyn, en schatte ze niet hooger dan enkele gis„ singen;" zegt de Schryfster. Dit deed ons iets byzonders verwachten; dan dit vonden wy niet: het geluk in den afgescheiden staat zal nog niet volkomen zyn; — zo gaat dan ook hier alles trapswyze voord; — de zaligheid is daar echter reeds groot. De bezigheid is daar: de verheerlyking van het Beste aller wezens; — en, men heeft daar zyne vrienden zonder enige vrees voor scheiding. Deze gissingen zyn juist niet zeer gewaagd; gewaagder, echter, de gedachte, dat de aanvanglyk gezaligde geesten enen meer of min merkbaren invloed op de geesten der levenden bezitten, met hunne aandoeningen en gevoelens bekend zyn, hen verzellen, voor en *met hun* bidden, enz. Hier worden wy echter nogmaals gewaarschuwd, dat deze gedachte vooral niet meer dan ene gissing is.

In den BRIEF AAN ELIZE, OVER DEN OMGANG DER ZALIGEN, trok onze aandacht vooral de uitdrukking: „ GOD *tot eenen* BROEDER *te hebben*." Hoe zeer onze denkbeelden over de hoogheid van onzen Broeder en Heer misschien niet zeer veel verschillen zullen van die der Schryfster, gebruiken wy zeer ongaarne uitdrukkingen, die niet zo in den Bybel voorkomen; en waar ergens wordt de Zaligmaker BROEDER GOD genoemd? — Eene CANTATE, TER GEDACHTENIS VAN J. C. LAVATER, besluit dit Boekje, dat voorzeker den goeden smaak en het hart onzer verdienstlyke Landgenote eer aandoet, en voor de vrienden en bewonderaars van den zaligen LAVATER gewis een aangenaam geschenk moet zyn.

Eerste Onderwys in de Zedenleer, voor Kinderen. Door C. G. SALZMAN. *Uit het Hoogduitsch. Met Plaaten. Te Amsterdam, by* M. Schalekamp. *In 8vo.* 312 *bl.*

Een Zedenleer met Plaaten! wat is men toch vindingryk! en hoe ligt en aangenaam maakt men thands alles voor de Jeugd! Zo dachten wy, — een weinig voorbarig toch: het Werkje is een recht onderhoudend en leerzaam verhaal, waardoor zeer goede zedelessen bevatlyk en treffend aan jonge Kinderen worden op het hart gebonden; en de Plaatjes behooren tot de Geschiedenis, die hier slechts het voertuig is, en zyn by jonge Kinderen altyd toch welkom. Wy proefden ook in dit Geschrift den waardigen SALZMAN; de Ouders en de Opvoeder, die hier voorkomen, zyn juist berekend voor hunnen belangryken post; het Boekje geeft de nuttigste wenken; en men kan gemaklyk genoeg, by het lezen van ieder Gesprek, zyne Kinderen leiden in hunnen eigenen kring, de daaglyksche huislyke geschiedenis te pas brengen, en alzo het onderricht recht brengen aan hunne harten. Wy twyfelen, derhalven, geen oogenblik, om dit Boekje, als een onzer beste Kinder-geschriften, aan te pryzen.

Mengelschriften voor de Jeugd; ter aanspooring van Deugd en Kundigheden. Door F. VAN AKEN. *Met Plaaten.* 2 *Stukjens. Te Amsterdam, by* de Erve W. Houtgraaf, 1804. *In 12mo. Te zamen* 188 *bl.*

Misten wy in de *Deugdryke Voorbeelden en Zedelyke Gesprekken, voor de Jeugd*, den kindertoon wel eens; dit is ook het geval by dit Werkje van denzelfden Schryver. Nu, men heeft by de Jeugd meer en min gevorderden, en de meer gevorderden kunnen zo wel als de Ouders en Leermeesters de min gevorderden te recht helpen; wy laten deze ver-

verontschuldiging gelden. *Iets over de Boekdrukkunst.* — *Gesprek over de Spokery en Geestverschyning.* — *Hoogmoed komt voor den Val.* — *Gesprek over de Ligtgeloovigheid der Menschen.* — *Gesprek over de Vrees.* — *Iets over het Woord van Eer.* — *Gesprek over de Zeevaart.* — *Iets over het uiterlyk voorkomen der Menschen.* — *Goud en Deugd.* — *Gesprek over eenige oirzaaken, welke aanleiding, tot eene ongelukkige omstandigheid, voor den Mensch, kunnen geeven.* — *Iets over de onverzaadlyke Begeerten, tot Grootheid, in veele Menschen.* — *Nederlandsche Moed en Trouw, der getrouwe Leydenaaren, betoond, ter gelegenheid der Belegeringen hunner Stad, door de Spanjaarden, in 1573 en 1574.* — *Het Sysje, de Koddenaar en de Nacht-uilen.* Ziet daar den inhoud van dit Werkje, waarvan de gecouleurde Plaatjes aan jongere Kinderen vooral behagen zullen; en daar deze korte verhalen mede ene goede zedelyke strekking hebben, durven wy wel aanraden, hetzelve by het straks genoemde Werkje te voegen.

De Vuurproef, Tooneelspel. Naar den derden Druk uit het Hoogduitsch van G. HAGEMAN. *Te Leeuwarden, by* de Wed. J. P. de Boy, 1804. *In 8vo.* 117 *bl.*

Wy twyfelen geen ogenblik, of dit Toneelspel zal vry algemenen byval vinden; offschoon tegen de éénheid van tyd vooral in hetzelve zeer gezondigd is. Zo niet geheel, grotendeels had dit echter kunnen verholpen worden. Gelyk de eigenlyke voorstelling van het *Godsgericht* door de *vuurproef* zeer is bekort, gelyk de Vertaler ons opgeeft, zo had men geheel de gebeurtenis in énen dag kunnen doen aflopen, met ene kleine verandering, en zonder dat men enig treffend toneel had behoeven te verliezen. De Geschiedenis in dit Stuk behoort in de Midden-eeuwen te huis. De voorstelling is treffend, het onderwerp belangryk, de karakters zeer goed gekozen en volgehouden; het geheel valt in den geest van dien ouden tyd; en de eindlyke ontwikkeling, hoewel niet geheel onverwacht, geeft toch nog het levendigst genoegen. Het Stuk heeft alzo in het oog lopende schoonheden, ene goede zedelyke strekking, en Lezer of Aanschouwer worden voorzeker meer dan eens by hetzelve tot schreijens toe bewogen. Ook verdient de Vertaling allen lof.

Rinaldo Rinaldini, *Tooneelſpel. Door den Auteur van den Roman van dienzelfden naam. Te Amſterdam, by* G. Roos. *In* 8*vo.* 147 *bl.*

Een dramatisch verhaal, waarby men zich de geſchiedenis in die bekende Roman op zyn gemak kan herinneren; en dezulken, wien dit belangryk is, zullen, wordt dit Stuk geſpeeld, voorzeker de gelegenheid niet verzuimen, om enen recht levendigen indruk te erlangen van zulke aanmerklyke gebeurtenisſen. Hetgeen ons in dit Boekje het belangrykst was, is ene kleine taalkundige bydrage: wy wisten tot heden niet, dat *dormire* by de Latynen *eeten* betekende: dit wordt ons hier nu bericht: *qui bene bibit, bene dormit; die wel drinkt, eet wel.* Behalven hetgeen deze inlichting denklyk zal toebrengen tot het recht verſtand der Ouden, zo is het, in deze dure tyden, en by zo vele ledige kasſen, ene zeer goede lering, dat *eeten* en *ſlapen* volmaakt hetzelfde is. Jammer maar, dat dit Werkje aan zulke ſchrandere waarnemingen zo arm is!

James cook, *Treurſpel. Door* a. kraft. *Te Amſteldam, by* P. J. Uylenbroek, 1804. *In* 8*vo.* 85 *bl.*

Dikwyls heeft de Recenſent, by het beoordeelen van ſommige Werken van Smaak, zyn hartelyk verlangen betuigd naar een' zekeren maatſtaf of regel, waarnaar hy het waare ſchoone, in Werken van Vernuft, naauwkeurig zou kunnen aanwyzen; en thands moet hy dien wensch op nieuw herhaalen, by gelegenheid dat hem hier een kunstſtuk voor oogen komt, welks eigenlyke waardy van zulk eene byzondere ſoort is, dat ze zich niet wel met die van andere kunstwerken, van een' anders ſchynbaar gelyken aart, laat vergelyken; daar men hier de zeden en taal van het aloude Griekſche Treurtooneel, of ten minſten zo wat eene nabootzing daarvan, in de Stille Zuidzee, op het Eiland *Karakakoä*, doet herleeven. Wy zullen dit byzonder krachtig Treurſpel daarom alleenlyk zo veel ons beſtek duldt, dat is wat eenige der eerſte regels betreft, naargaan; het aan den Leezer overlaatende, om deszelfs waare plaats onder de voortbrengzelen der kunst te bepaalen, welke voorzeker tusſchen den hoogſten en laagſten trap derzelven zal gevonden worden.

Thamira, Gemalin van corban, Koning van het nieuwlings ontdekt Eiland *Owhyhee*, ziet men, by het openen des Tooneels, met hangend hair, voor een altaar, dat van enkel doodshoofden opgebouwd is, geknield, met het hoofd op de hand rustende, ſluimeren; doch het duurt niet lang of ze

ze ontwaakt, en begint op eene vreeslyke wyze tegen die doodshoofden te schelden:

Wraakstokend overschot van woeste landgenooten!
Beminnaars van het juk der Christen bastaardlooten!

Wat eigenlyk de waare zin van dezen laatsten regel zy, is ons eenigzins duister. Denkelyk meent zy, dat die doodshoofden weleer in hun leven beminnaars van de Christenen, die te vooren onder Capt. COOK op dat Eiland landden, geweest waren; doch zy noemt die *Bastaardlooten*, wyl ze, met eene Karakakoäansche en Owhyheesche Theologie, zeer wel de echte van de bastaard-Christenen schynt te hebben kunnen onderscheiden. Voorts gaat zy voort met schelden, en zegt:

Já! Karakakoä zal noch meer bloed ontfangen
Van 's lands beleedigers, die gy hebt aangehangen.
Doch nimmer zal een kop meer schittren op 't altaar
Dan die van James Cook! Euroopsch geweldenaar...

Op dien Engelschen Capitein is zy by uitstek gebeeten; en geen wonder: zy geeft 'er zelve deze reden van:

't Was hy, die myn' gemaal gevangen durfde zetten.

Nu, dat was ook al vry brutaal! Ja, die Engelschen denken ook maar, dat ze overal de baas zyn, tot zelfs op *Karakakoä* toe.

Hem wéér zyn vryheid schonk naar eigen wil en wetten.

Dat stuit de Vorstin met reden. COOK had daar immers niets te beveelen, neen! daar heeft ze gelyk in; en nog meer moeten wy haar gelyk geeven, daar ze voortgaat:

't Was hy, ...
Die my, ó schand'! verneêrde, en, voor zyn wraak beducht,
My met myn' zuigling dwong tot een geheime vlugt.
Die erfprins, deelgenoot van zyn hem minnende oudren,
Droeg schuldeloos met hen het schandjuk op zyn schoudren.
Maar 'k zweer hem enz.

althands dan doet ze een Eed, die nog al zo wat mans is; en daar laat ze een Gebed op volgen, waaruit men zien kan, dat de *Karakakoäanen*, even als de *Grieken* en *Romeinen*, allerhande soorten van Goden hebben; althands zy richt haar gebed naar eene soort van Goden, die al te samen maar één Collegie schynen uit te maaken, dat in den Raad van de Wraak præsideert; immers zy zegt:

ó Goôn,

ô Goôn, die voorzit in de raadzaal van de wraak!
Beschermers van de deugd! bepleit, beslecht myn zaak!

Terwyl ze aldus Hemel, Zee en Aarde tracht te bewegen, komt MALWINA, haar Vertrouwde, haar berichten, dat de Engelsche Vloot al nadert, en doet haar van die Vloot eene zeer fierlyke beschryving; waarop ze nog te sterker uitvaart, roepende:

ô Gy, geduchte goôn! verhoort my in dit uur!
Verhaast, kan 't zyn, de komst van 't monster der natuur!
Voert, voert dien aartsbarbaar, die, met zyn donderkielen,
Den schoonsten heldenrei myns konings deed ontzielen,
Ter wraak naar deze kust . . . . .

vraagende voorts, zeer bedaard:

Malwine! is myn gemaal, de koning, reeds ontwaakt?

MALWINA, van haar kant, doet haar best, om zo mooi en tienmaal mooijer nog dan eenige Fransch-Grieksche *suivante* te antwoorden:

Ik vond den vorst, voor 't licht ter oostkim was genaakt,
Van Sambas vergezeld, in bezige gesprekken.
En . . .

Daar mede wilde ze reis op een heele mooije manier zeggen, dat ze den Koning al vroeg ontmoet was: maar THAMIRA, die, naar 't schynt, geen geduld heeft om het geen ze verder nog al meer fierlyks wilde zeggen aan te hooren, valt haar kort in de reden, vraagende:

Waar was Omaï?

Zy, in haar vlugt gestuit, daalt plotzelyk tot den gewoonen spreektoon, en antwoordt:

In een der zyvertrekken.

Wie is nu die SAMBAS? THAMIRA vertelt het ons:

Held Sambas is de man, die Cook weleer verjoeg,
En twintig van zyn bende op 't slagveld nedersloeg.

MALWINA schynt over deze woorden der Koningin een weinig geraakt, en wil ook de eer van de overige *Karakakoöanen* opgehouden hebben; waarom zy haar toeduwt:

Waarom ons ander deel der helden niet geprezen?

en zegt voorts, dat het geen wonder was, dat de inwooners, toen de Engelschen eerst aankwamen, vervaard waren:

Maar spreek, moest gy niet zelfs hun oorlogstuig bewondren?
Hoe meer dan de Indiaan. —
Herinner u, vorstin, slechts dien geduchten dag,

. . . .

Toen elke moordbal, na een flikkrend blikzemvuur,
Een' oogst van helden trof by 't romlen der natuur.

Haar ontvalt zelfs daarna, in de drift, nog een stopwoordje, zeggende:

Zyn gruwlen, die ons volk tot woede en weêrwraak wekken,
Die moeten hem ten val, u ter voldoening strekken.

En zo gaat dat gesprek al voort ... Doch ons bestek duldt niet, deze Karakakoäansche verhevenheid verder te volgen. Immers, dus voortgaande, zouden wy regel na regel, ten einde toe, proeven van dezen aart kunnen en moeten ter nederstellen; wy moeten ons, derhalven, met het bygebragte, en met de korte opgave van den inhoud, vergenoegen. Deze komt hoofdzaaklyk hier op uit; dat de Koningin THAMIRA een' grooten haat tegen de Engelschen opgevat heeft; terwyl haar Man, die evenwel niet veel uitvoert, de Engelschen nog al genegen is, en daarin door OMAÏ versterkt wordt; maar SAMBAS, die op de zyde der Koningin is, raadt hem aan, de Engelschen te weerstaan, het welk geschiedt, en COOK sneuvelt in het gevecht, waardoor de Koningin gewrooken wordt.

Jocrisse in eenen nieuwen Dienst. Kluchtig Blyspel, gevolgd naar het Fransch van DORVIGNY. *Te Amsterdam, by* H. van Kesteren, 1804. *In 8vo. 64 bl.*

Alles loopt in dit Blyspel samen, om den deftigen Nederlander, gewoon aan de waare boert zyner Voorouderen, te doen walgen. Eene elendige vertaaling en eene nog elendiger vinding en uitwerking! — alles komt in deze zwakke naäëming der volgeestige Muze van den éénigen MOLIERE overeen, om ons het verval van het waare Comieke in Frankryk te doen betreuren. — Het Publiek heeft toch by de vertooning uitgeschaterd van lachen. Ja, maar 'er is ook een Publiek, dat lacht, wanneer Hansworst zyn' meester op het Kermistheater eenige, uit de *Hippocrene van Schiedam* geputte, aardigheden zegt. — Maar dat is 'er ook een Publiek na!

Oor-

Oorspronglyke Nederlandsche Logogryphen, of de Verzameling van Vaderlandsche Spreekwoorden, opgehelderd door J. F. MARTINET, *in Beeldtenissen, Muzyk- gefigureerde- en andere letteren voorgesteld, ten einde dezelven als Logogryphen te kunnen leezen. Iste Afdeeling. Te Amsterdam, by* W. van Vliet. *In 8vo. 16 bl.*

Het is de lofwaardige bedoeling van den uitvinder dezer Beeldspraak, om nuttige kundigheden en goede zedelessen door middel van zuikergebak en ander dessertwerk aan den man te helpen; ene zeer aardige vinding! zo heeft men dan al aanstonds by het innemen der lessen van deugd en wysheid enen zoeten mond. Hy vond de Fransche *Logogryphen* en *Charaden*, sommige althands, door derzelver dubbelzinnig- en indecentheid, aan den kant der zeden niet zeer geschikt; waarom hy de 72 Spreekwoorden, op den tytel vermeld, tot dat einde heeft bewerkt, waarvan hy de eerste 24 ons thands ter proeve aanbiedt. Hy meent ook, dat men dezen zynen arbeid gebruiken kan, daarenboven, tot een *aangenaam*, *geestig* en *nuttig* Spel. De Lezer oordele.

Hol land is in nood.

Dit wordt uitgedrukt door een hol- of laag land, dat door dyken is omgeeven, waar boven men de zee ziet, zynde het een en ander in de holte van eene noot beslooten.

Ei *mand* *niet* in het lange pak

een ey. een mand. het woord *niet* staat in een lang pak.

laaten *loopen.*

een vrouw die gelaaten wordt. twee loopende beeldjens.

Wy voor ons houden hem voor enen nog jongen leerling in de zuikerbakkers affaire, en raden hem, dat hy liever zich by zyn ambacht houde, opdat het Spreekwoord, dat van 12 Ambachten gewaagt, niet aan hem worde bevestigd; en als hy dan maar leren wil, dat by de bereiding van sommig bakwerk, in dit soort van winkels, toch ook een weinig *zout* wordt vereischt, zo bakt hy ons met den tyd misschien nog wel een smaaklyk taartje. Wanneer hy onzen raad volgt, *Z o* vol *gen* (let wel, Lezer! ene *o*, vol met de syllaben *gen*; dat zegt, *zo volgen*!) de overige Afdelingen van dit geestig Werkje niet.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Volledige Geschiedenis der Methodisten in Engeland; uit geloofwaardige bronnen, enz. Door JOHANN GOTTLIEB BURKHARD, *Predikant te Londen. II Stukken. Uit het Hoogduitsch vertaald*, *door* G. H. REICHE, *Leeraar by de Luthersche Gemeente, te Leyden. Te Amsteldam, by* J. Weppelman. *In gr. 8vo. Te zamen* 427 *bl.*

Deze *Geschiedenis der Methodisten in Engeland*, eerst onlangs, (hoewel zonder Jaarteekening) naar de Hoogduitsche uitgave vertaald, in 't licht verscheenen, moet, volgends deze en gene kenmerken, reeds voor eenige jaaren vervaardigd geweest zyn. De Schryver is een warm, doch onpartydig voorstander van deze Gezinte, en heeft zyne berichten, zoo 't schynt, over 't geheel, uit goede bronnen geschept. In 't *eerste Stuk* wordt gehandeld: 1. Over den naam en oorsprong der Methodisten. 2. Derzelver voortgang en vermeerdering. 3. Beide hoofdtakken. 4. Kerkdienst en kerkelyke tucht. 5. Oefeningen, gebruiken en zeden. 6. Invloed van het bestaan dezer Gezinte op het algemeene welzyn. — In het *tweede* zyn de Leevensbeschryvingen vervat van derzelver voornaame hoofden, JOHN WESLEY, den vader en stichter der Methodisten, en 't hoofd van eene der twee partyen, waarin zy verdeeld geraakt zyn, de Arminiaansche; en GEORGE WHITEFIELD, 't hoofd der andere (Calvinistische) party, die, op 't voetspoor van WESLEY, zoo veel tot uitbreiding en bevestiging van dit Godsdienstig Genootschap gedaan heeft. — In een achteraangevoegd *Aanhangsel* vindt men ook eene korte Leevensgeschiedenis van den onder ons ook met lof bekenden Methodistischen Predikant J. NEWTON, en nog iets over Lady HUNTINGDON.

Wy hebben, voor ettelyke jaaren, in ons *Mengelwerk*, (*) eenige Leevensbyzonderheden van WESLEY, met

(*) *Alg. Vad. Letteroef.* 1791, bl. 254—261, 303—310.

met aanmerkingen over den oorfprong en de bedryven der Methodisten, medegedeeld, en ook vervolgends nog eenige Bydragen tot de Gefchiedenis der Methodisten in Engeland, na den dood van WESLEY (*). Men kan die berichten uit dit Boek van den Eerw. BURKHARD merkelyk aanvullen. Zy behelzen echter verfcheidene byzonderheden, die men in deze anders vry volledige Gefchiedenis der Methodisten te vergeefs zal zoeken.

Zie hier, tot eene proeve, 't geen hy ons zegt van de predikwyze der Methodisten. „De leerwyze en de voordracht der Methodisten heeft niet doorgaands zulke gebreken, maar zelfs boven de ingevoerde, befpiegelende, wysgeerige kanfeltaal van de Kerk van Engeland, groote voortreflykheden. Hunne Predikatien zyn voor den gemeenen man bevattelyk, derhalven zyn ook hunne Kapellen veel voller, dan de Parochiekerken. Zy zyn noch droog en vermoeiend, noch naar het fchoolftelzel gefchoeid. Naa eene voorafgemaakte verklaaring van den letterlyken zin van hunnen text, openen zy zich gewoonlyk een veld in het ruim der godgeleerde en zedekundige waarheden. Zy verbinden, behoorlyk, de geloofsleere met de *zedenleere*. Zy *bedienen zich*, daarby, van de vryheid, om zekere *gebeurenisfen* in het dagelykfche en gemeene leven, zekere voorbeelden uit de gefchiedenis, en zekere ondervindingen, welken zy in den omgang met Christenen hebben ingezameld, mede in te lasfen. WHITEFIELD was in het byzonder hierin fterk, om het toevallige, het plaatfelyke tot zyn oogmerk te gebruiken; en een vriend heeft my verhaald, dat hy hem eens gehoord had, wanneer juist een plotsling uitbarftend onweder hem gelegenheid gaf, zondaars op te wekken, en dat, zyns bedunkens, bezwaarlyk eene zulke aandoening der gemoederen weder zoude kunnen ontftaan. WESLEY's welfpreekenheid is niet zo donderend en ftormachtig; maar zy is gedrongen, vol gronden, die op het hart werken, met eene overredende ftille kracht, gelyk de zachte regen, die, allengskens, in het aardryk indringt. Zyne taal is evenwel ook beeldenryk. By hun vindt men den grooten regel van de redekunde in uitoeffening gebracht, dat men *zelve* dat geene *gevoelen* moet, 't geen men anderen zeggen wil. Het hart maakt hen welfpreekend. De lief-

(*) *Alg. Vaderl. Letteroef.* 1797. II. bl. 389—392; 429—432.

liefde van Christus dringt hen. Derhalven hoort men geene Predikatie van hun, waarin niet iets van de hoofdzaak voorkomt, waarin zy niet op het daadelyk Christendom van het hart aandringen, en waarin zy niet de plichten, tot welken zy opwekken, uit Christelyke en Euangelische bronnen en beweeggronden afleiden. De inleidingen zyn gewoonlyk zeer kort, maar de toepassingen des te langer. Zy bepaalen zich niet zo naauw aan eene stelling, dat zy niet ook op veele andere waarheden komen zouden, die in eene verwyderde verbinding met het te verhandelende voorstel staan, en dikwils houden zy, zonder eenig voorstel, enkel *homilien*, zo als die van CHRYSOSTOMUS zyn. Zy doorweeven hunne voordrachten met voegzaame bybelsche plaatsen, en onderscheiden zich ook hierdoor van de kanselredenaars der hooge Kerk, welke de beeldenspraak, van tyd tot tyd, meer uit hunne zedekundige voorlezingen verbannen."

Over de gebreken van sommige Methodistische Predikers had hy zich te vooren dus uitgelaaten: „Ik kan het zekerlyk niet goedkeuren, wanneer onder de Methodisten, byzonder die geenen, welken men *Leekenpredikers* (*Lay-Preachers*) noemt, dezulken, die niet gestudeerd hebben, maar als handwerkslieden en leeken eene drift en roeping in zich gevoelen, om openlyk te bidden, of eenen voordracht op de velden of in de gemeente te houden, — wanneer deezen, somwylen, nog te veel gemeene taal mede inmengen, en te groove verwarde uitdrukkingen gebruiken, die meer aanstoot geeven, dan stichten, meer verwarren, dan verlichten, meer verhitten, dan verwarmen. Zy blyven niet by de schriftuur-taal, maar, om geleerd te schynen, vinden zy allerhande geestige byvoegzelen en spreekwyzen uit, waarby de ziel slechts by het grove zinbeeld staan blyft. Zo heb ik zelf eens met eigen ooren gehoord, dat Paulus toen eerst recht bekeerd was geworden, toen hem niet alleen de rok, maar ook het *hembd* der eigengerechtigheid afgestroopt zy geworden. — Een ander wilde zynen toehoorderen de zinlykheid en traagheid beschryven, die den Christen in zynen loop ophoudt, en vergeleek dezelve met kluiten van drek, die den reizenden, welke steeds verder wil, op een slykerige landstraat aan de laarsen blyven hangen. — Onlangs wist een ander, die juist over den smallen weg naar den hemel

 sprak,

sprak, in gantsch Londen geene andere straat, die met denzelven meer overeenkomst had, dan de zwaluwenstraat, die, zo als bekend is, zeer naauw en morsig is. — De man van een fyn gevoel glimlacht zeekerlyk over deeze geestelyke beeldenzucht; en zommigen van zulke leeken-predikers, welken dikwils niets meer dan handwerksgezellen, of verarmde handwerkslieden, zyn, maar, daarby, eene natuurlyke gaave van welspreekenheid, of veel liever van praaten hebben, die zommigen, in hunnen geestelyken hoogmoed, voor zalving houden, mogt men toeroepen: „ niet een ieder onderneeme het, Leeraar te zyn." — Maar maaken niet zelfs veele predikers, van welken men eene betere inkleeding van den Godsdienst verwachten zou, zich aan zulke onvoegzaamheden schuldig? en zelfs geloof ik, is men hier niet bevoegd te spotten, maar tot iets beters op te leiden, zo lange 'er, in eenen gemengden hoop, nog zielen gevonden worden, voor welken zulke uitdrukkingen waarlyk stichtelyker zyn dan de meer beschaafde." ——— Overwaardig zyn ook om geleezen te worden 's Mans voorafgaande aanmerkingen, over de *populariteit* in 't prediken, 1ste *Stuk*, *bl.* 51—60.

Het zevende Hoofddeel van den Propheet DANIËL *op de Fransche Omwending toegepast, enz. Door den Burger* JAN BAPTIST BOUCQUEAU, *Advocaat te Brussel. Uit het Fransch vertaald. Te Amsterdam*, *by* de Wed. F. J. van Tetroode, 1804. *In gr. 8vo.* 192 *bl.*

'T Strekt den Advocaat BOUCQUEAU tot een groot genoegen, en hy vindt daarin eene *nieuwe beweegreden van geloofbaarheid voor het Godlyk gezag van het Heilig Schrift*, dat de gebeurtenissen der Fransche Omwenteling, vóór drieëntwintig Eeuwen reeds, met eene verwonderlyke naauwkeurigheid, door Daniël voorzegd zyn. Hy spreekt daarover met veel warmte, in eenen by dit Werkjen gevoegden Brief aan den Heiligen Vader, Paus Pius VII, en verheft deswegens den roem diens grooten Mans hemelhoog, van wien God zich bediend heeft, om zyner gerechtigheid recht te verschaffen, en de oproerige macht te vernietigen, die, volgends onzen Schryver, het ongeluk van Frankryk en der geheele waereld was. „ Welk een eerbied," zegt

hy, „; welk eene vermeerdering van verkleefdheid moet de godlyke verkiezing, waardoor *de Eerste Consul*, [thans *gekroonde Keizer* van 't Fransche Keizerryk] en dat op zulk eene uitsteekende wyze, ter vervulling dezer voorzegging beschikt is, den Geestelyken, den Geloovigen, den Franschen, jegens deszelfs persoon niet inboezemen? Welk eene vermeerdering van iever moet deze dierbaare verkiezing in het hart van *Bonaparte* zelven niet ontsteeken, om de verhevene beschikkingen, waartoe de hemel hem, ten welweezen van het Fransche volk en het menschelyke-geslacht, geroepen heeft, waardiglyk te vervullen?" — In dien geest is ook de Opdracht van dit Boek aan den *Eersten Consul*, en de geheele toepassing van Daniël's Godspraaken op de Fransche Omwenteling, gesteld.

Het vierde Beest, aan Daniël Hoofdst. VII. vertoond, zal ons het Roomsche Ryk voorstellen. De tien hoornen verbeelden dan de tien Volken, welken dat Ryk verbryzeld hebben; terwyl de kleine hoorn, of nieuwe macht, die zich uit 't midden der tien hoornen verheft, eene afbeelding is van de *Oppermachtigheid des Franschen Volks*. De *Rechten van den Mensch*, die, onder den naam van *Vryheid en Gelykheid*, de twee groote grondbeginselen, de twee leidsvrouwen of bestierders der Omwenteling uitmaakten, zyn vertoond door de twee menschenoogen, die de nieuwe hoorn had. Het gedruisch der hoogdraavende taal, die de gemelde hoorn voerde, ziet op de *welspreekendheid* en de *verhevene redevoeringen*, die in de onderscheidene tydvakken der Omwenteling zoo gemeen waren; als ook op de buitengewoone uitvindingen, die dezelve verzelden, de *telegraphen*, *luchtschaalen*, de *requisitien van menschen en benoodigdheden*, de *assignaaten*, de *eenheid van maaten*, enz. De *krygsdaden* der Omwending worden hier ook beschreeven, de oorlog tegen de Koningen, met voorspoedigen uitslag, gevoerd, en wel byzonder, de *onherstelbaare vernedering van drie Koningen* der Franken, der Bourgondiers en der Lombarden, afgebeeld door drie afgerukte hoornen; de *oorlog tegen den Godsdienst en de Kerk*; de poogingen, om, door middel van een *nieuwen Almanak*, de dierbaare tydstippen van den Godsdienst, en zelfs de tydrekening der Christenen, in vergetelheid te brengen; de *bekeering van de nieuwe Macht* door tusschenkomst der hooge Godheid, die aan den

 nieu-

nieuwen hoorn den geest van oproer ontweldigt, en de zegepraal van den Godsdienst doet vergezeld gaan van de herbouwing der grondzuilen van het geluk des Volks, dat nu voortaan zyne opperheerschappy en weezenlyke rechten in vrede zal bezitten, en met recht den naam zal blyven behouden van de *Groote Natie*, boven welke 'er geene, onder de geheele uitgestrektheid des Hemels, bestaat. De Propheet Daniël zal zelfs de duuring van het merkwaardig tydvak van *drie en een half jaar*, dat met de beruchte Wet van 19 *Fructidor* des vyfden Jaars (6 Sept. 1797) begonnen, en geëindigd is 19 *Ventose* des negenden Jaars (10 Maart 1801), aangeduid hebben.

Wy laaten gaarne den Brusselschen Advocaat BOUCQUEAU, en allen, die in deze loopbaane *gezweet hebben*, (zie het Voorbericht) de volle overtuiging, dat dit alles door den Propheet Daniël zoo lang te vooren en zoo naauwkeurig voorspeld is. 'Er is, sedert dat dit Geschrift is vervaardigd (1802), omtrent het voormaalige Fransche Koningryk nog al vry wat gebeurd, waarop de Schryver toen, zoo 't schynt, niet gedacht heeft. Welligt zal hy nu, ook deze groote gebeurtenissen der Fransche Omwending, wel by Daniël, of een ander oud Propheet, voorbeduid vinden. De Eerw. Priester OFFERMAN, Vertaaler van dit Werkjen, offschoon hy anders, in 't Voorbericht, zegt, de toepassing van het verhandelde Hoofdstuk van Daniël zeer juist te vinden, houdt daaromtrent een diep stilzwygen.

Brieven over Godsdienstige Onderwerpen en belangryke Waarheden. Te Amsterdam, by W. Brave, 1804. *In gr. 8vo.* 117 *bl.*

Op zyne *Overdenkingen over Godsdienstige en belangryke Onderwerpen*, waar van wy, t'eenigen tyde, aankondiging deeden (*), laat de Heer D. PIGEAUD *Thz.*, door de niet ongunstige ontvangst van zyn vroeger schryven bemoedigd, deeze *Brieven* volgen. Behalven de *Inleiding* (over het *belang, om over weezenlyke dingen te schryven*, handelende) veertien in getal, voeren zy de volgende opschriften: *Over de Menschenkennis. De aangenaamheid van eenen Hof. Over de*

(*) Zie boven bl. 275.

de Tegenspoeden. De liefde der Christenen. Over den Inhoud des Euangeliums. Jesus de opperste Koning. Jesus in de waereld gekomen, om Zondaaren zalig te maaken. Over het Gebed. Over Psalm 23. Over den staat der afgescheidenheid en der toekomste. Deugd en Godvrucht kunnen met betamelyk genot der waereld bestaan. Alles heeft zynen bestemden tyd, en het toekomende voor ons verborgen. Iets over den lydenden en verhoogden Middelaar. Iets over de werkzaamheid der ziele na den dood.

Pro captu lectoris habent sua fata libelli. Dat 'er lieden gevonden worden, welke in deeze soort van geschryf smaak vinden, dunkt ons niet vreemd; even gelyk zommigen yverige volgers van Leeraaren zyn, die door anderen geschuwd worden. Wat ons aangaat, hoewel wy des Heeren PIGEAUD's gemoedelykheid en stigtelyk oogmerk pryzen, het zy ons vergund, ronduit te belyden, dat wy, om waare en bestendige stigting te ontvangen, meer bondigheids, meer, gelyk het de Engelschen noemen, *close reasoning*, voet by het stuk houden, begeeren, en ook noodig hebben; een *desideratum*, 't welk trouwens in meest alle schriften van deezen leiddraad ontbreekt. 't Geen wy, in den agtsten Brief, over het zalig worden der Zondaaren door JEZUS aantreffen, zou den Leezer, die lust hadt om het naa te slaan, tot eene proeve van dit mangel aan bondigheid kunnen dienen. De Heer PIGEAUD, aldaar van den toekoomenden staat der gelukzaligheid gewaagende, valt in den smaak van den vroomen Amsterdamschen Kerkleeraar Vader DE HAAS, die in zyn bekend Boek: *Nieuwe Hemel*, enz. zulke zonderlinge dingen, met zyn godgeleerd vernuft, heeft voortgebragt. Aangaande het verblyf der rampzaligen in den volgenden staat, is hy van oordeel, dat men, met JACOBI, de Comeeten, of, met Professor NAHUYS, de Planeet Mercurius, uit hoofde zyner nabyheid by de Zon, daar voor zou kunnen houden. Beter dan dit en elders ander geschryf, beviel ons, 't geen de Heer PIGEAUD vermeldt, aangaande de inrigting van een Bidvertrek, alwaar een Christen, die het met den Godsdienst ernstig meent, en het Gebed als een weezenlyk deel der Christelyke Godsvrugt aanmerkt, van tyd tot tyd zich in stille eenzaamheid zou kunnen afzonderen. „ Eene „ stille, eenzaame afgezonderde plaats," zoo schryft de

de Heer PIGEAUD, „ achter, boven in myne wooning
„ zoude ik daar toe uitkiezen, en zulk een vertrek,
„ was 't mogelyk, zoude ik daar plaatsen, waar een
„ eenigzins ruim uitzigt was; en vertoonde(n) zich
„ daar de velden der Natuur, was zulks des te be-
„ ter. — Dit vertrek zoude ik niet zeer groot ver-
„ kiezen, en zeer eenvoudig gemeubeld; — 't spreekt
„ van zelve, dat de alles waardige Bybel 'er eene plaats
„ in zoude hebben, ja ik zoude die op een marmeren
„ voetstuk plaatsen, en daar tegen over een ander des-
„ gelyks steenen pedestal, met een toepasselyk zinne-
„ beeld op het zelve, geschikt, om my de verganglyk-
„ heid myner Natuur, of de behoudenis derzelver,
„ door den Heiland, te herinneren; ik zoude de wan-
„ den versieren met toepasselyke tafereelen en opschrif-
„ ten; en wat was eigenaardiger, dan tegen *Adams*
„ val in den Hof, de kruissiging van Jesus overge-
„ steld? — Ook zoude de afmaaling van eenen bid-
„ denden Propheet in Babel, of van eenen ootmoedi-
„ gen en berouw hebbenden Petrus, ook aldaar niet on-
„ geschikt zyn. — De opschriften zoude ik uit 's Hee-
„ ren woord kiezen. By voorbeeld: *De Heer is naby*
„ *allen die Hem aanroepen. — Biddet t' aller tyd.* —
„ *Dankt God in alles, en, Jesus Christus is in de wae-*
„ *reld gekomen, om Zondaaren zalig te maaken*, enz.
„ — Op de binnenzyde der deur zoude ik plaatsen
„ de les van Jesus, Matth. VI: 6. ook zoude een
„ tafel met eenige voornaame boeken dit vertrek moe-
„ ten versieren, ten einde daar van ook, in uuren van
„ afzondering, gebruik te maaken."

Christelyk Magazyn, of Bydragen ter bevordering van Christelyke verlichting en Euangelische deugd, naar de behoefte van onzen tyd. IIden Deels Iste Stuk. Te Hoorn, by J. Breebaart. *In gr. 8vo.* 114 *bl.*

Wy verblyden ons over 't bericht, 't welk de Eerw. BEETS, Uitgeever van dit nuttig Werk, ons mededeelt, dat hetzelve zal achtervolgd, en jaarlyks geregeld twee Stukjens ten minsten geleverd zullen worden. Dit Stukjen bevat

I. Eene Verhandeling *over de betrekking, waarin het verhaal, aangaande de wachters by het graf van Jesus,*

staat

ſtaat tot de waarheid van zyne opſtanding. De Schryver vindt daarin gewigtige gronden, ter bevestiging van de onbetwistbaare waarheid van deze groote gebeurtenis, en alzoo ook tot ſtaving van het daaruit afgeleid bewys voor Jeſus goddelyke zending. Jammer, dat ook dit Stuk weder wordt afgebroken.

II. Onderzoek, *of het lyden en ſterven van Jeſus Christus in het Euangelie ook voorgeſteld wordt, als ondergaan met het oogmerk, om daardoor het gezag dier Leere te ſtaven, die hy verkondigd had?* door G. B. R(EDDINGIUS), die voor het ontkennend gevoelen leezenswaardige bedenkingen bybrengt. Inzonderheid verdienen 's Mans aanmerkingen over de voornaamſte Bybelplaatzen, die men voor het tegenovergeſteld begrip heeft te berde gebragt, geproefd te worden. (Matth. XXVI: 28. Joh. XVIII: 36, 37. XIX: 11. XVII: 19. 1 Tim. VI: 13. Hebr. IX: 16, 17. X: 29. 1 Joh. V: 6, 8. Openb. I: 5.

III. Gedachten *over den invloed der leerwyze op de leer van het Christendom.* De Schryver tracht eerst het onderſcheid tusſchen *leere* en *leerwyze* te bepaalen, past dit vervolgends toe op eenige waarheden van het Christendom, en onderzoekt dan, of die verſchillende manier van bevatting en voordracht van belang zy voor de waarheid zelve.

IV. *Iets over Hebr.* VI: 1, 2, tot wegneeming der zwaarigheden, die uit deze plaats geöpperd worden, tegen het gemeene gevoelen, dat men of Paulus, of eenen der andere Apostelen, voor den Schryver van den Brief aan de Hebreen te houden heeft; door J. W. C. T(ENCKINCK). Dit *Iets* is ingericht tegen de wyze, waarop, in het *Proevend onderzoek naar den Schryver van den Brief aan de Hebreen*, voorkomende in de *Bibliotheek van Theologiſche Letterkunde* N. 1 en 2, uit gemelde plaats het gemeene gevoelen wordt beſtreden. De Schryver van den Brief aan de Hebreen, hy zy wie hy zy, vindt hier geen onervarenen verdediger; maar 's Mans ſchryfwyze is ons niet bevallen. Ook valt 'er op verſcheidene van zyne redeneeringen nog al iets aan te merken.

De Mensch kan, in elken Godsdienst, zalig worden. Leerrede, door F. HAAS, *Gereformeerd Predikant te Roetgen, by Aken. Amsteldam, by* W. Holtrop, 1804. *In 8vo. 35 bl.*

Deze Leerrede werd, in het voorige jaar, gehouden te *Gummersbach*, in de Heerlykheid *Gimborn-Neustadt*, en wel in de Luthersche Kerk, ter gelegenheid, dat de twee Protestantsche Gemeenten, de Gereformeerde en Luthersche, zich plechtig vereenigden, en, tot dat einde, gemeenschaplyk het Heilig Avondmaal vierden.

De woorden van Petrus, Handel. X: 35: *In allen volke, die hem vreest en gerechtigheid werkt, is hem aangenaam*, zyn ten texte gekozen geweest, en daaruit deze algemeene Leer afgeleid: *De mensch kan zalig worden, tot welk Volk hy behoore, of welken Godsdienst hy belyden moge.* Dit tracht de Redenaar eerst te bewyzen, en dat wel op deze gronden: (1) Omdat God de zaligheid niet naar willekeur kan uitdeelen. (2) Omdat Hy dezelve geenszins aan de belydenis van den eenen of anderen Godsdienst, maar aan deugd en regtschapenheid, verbonden heeft. Waaruit hy dan verder deze gevolgen afleidt: (1) Wy moeten ons tot blydschap laaten aanspoòren, over de allesbevattende goedheid van God, die alle menschen in staat gesteld heeft, om zalig te worden. (2) Wy moeten, wanneer het ons ernst is, om zalig te worden, ons beyveren, om de door God gestelde voorwaarde, om zalig te worden, daadlyk te vervullen. (3) Wy moeten ieder mensch, die regtschapen handelt, elken braaven en deugdzaamen, hoogschatten, tot welk Volk hy ook behoore, en welke Godsdienstleer hy ook belyden moge. (4) Offchoon de mensch in elken Godsdienst zalig kan worden, is het echter geenszins onverschillig, tot welke godsdienstige gemeenschap, of tot welke afzonderlyke gezindheid, hy zich begeeve. — Zoo loopt deze Kerkrede, in eene geleidelyke orde, af. 't Zelfde onderwerp is dikwyls, en ook wel op een anderen trant, behandeld. Men zou mogelyk tegen de stelling, die de Predikant HAAS meent, dat in den text ligt, of die hy 'er althans uit afleidt, kunnen aanmerken, dat de

de Apostel Petrus evenwel vervolgends Cornelius en de zynen met Jesus bekend maakte, en ook geloof aan zyne Leer, tot verkryging van vergeeving der zonden, vorderde. 't Is ons ook vreemd voorgekomen, dat de Prediker, by eene gelegenheid als deze, waarin twee verschillend denkende Gemeenten zich zoo regt Christelyk vereënigden, zoodanig onderwerp heeft gekozen, waaruit zoo ligt deze of gene zwakken, onder 's Mans Toehoorders, het vermoeden konden opvatten, dat men de vereëniging weldra veel verder zou willen uitstrekken, dan waartoe zy waren overëengekomen. Maar welligt sprak hy voor eene Vergadering van Christenen, die hy zoo wel opgevoed rekende, dat zy zulke spys konden verdraagen. Hoe het daarmede zy, wy vereënigen ons hartelyk met den wensch van den Vertaaler, dat het voorbeeld van deze en andere Protestantsche Gemeenten, in Duitschland, [ook in het *Nassausche*] op den geest der Christenheid, in deze Republiek, met vrucht werke.

De vier Euangelische Geschiedverhaalen, met betrekking tot Jesus, onzen dierbaaren Zaligmaker, vooral ten nutte van de jeugd en mingeoefenden, tot een gebracht, opgehelderd en eenvoudig voorgedragen, enz. Door J. W. C. TENCKINCK, *Leeraar by de Hervormden, te Venhuizen. IIde Deel. Te Hoorn, by* J. Breebaart. *In 8vo. 684 bl.*

Van dit Tweede Deel der *Evangelische Verhaalen*, in tweeënvyftig *Gesprekken* tot één gebragt, door den Eerw. TENCKINCK, hebben wy, by onze voorige aankondiging van het Eerste (*), niets te voegen, dan dat de Schryver zich over 't geheel gelyk blyft, en, offschoon op den titel staat *vooral ten nutte van de jeugd en mingeoefenden*, ons nu, in 't Voorbericht, zegt: „ dat ik niet alleen voor de jeugd en mingeoefenden, veel min voor de jeugd alleen, schreef, zal wel niet noodig zyn erinnerd te worden." Voor meergeoefenden zyn evenwel betere hulpmiddelen voorhanden. Of geschiedt ten hunnen gevalle nu en dan eene aanhaaling van

(*) *Vad. Letteroef.* 1802. bl. 580.

van SIMSONII *Chronicon*, FISCHER *de vitiis Lexicorum N. Testamenti* enz.?

Van het Eerste Deel hadden wy eene Uitgave in gr. 8vo. voor ons. Nu wordt ons dit Tweede in kleiner formaat gezonden. Men kan zich dus van dit Werk op onderscheidene wyzen laaten voorzien.

Systematisch Handboek der Beschouwende en Werkdaadige Scheikunde: ingericht volgens den Leiddraad der Chemie, voor beginnende Liefhebbers; door W. HENRY. *Om te dienen, tot opheldering en uitbreiding van gemelde Werkje: door* ADOLPHUS YPEY, *A. L. M. Philos. et Med. Doct. voorheen Hoogleeraar in de Genees- Ontleed- en Scheikunde te Franeker. Iste Deel. Te Amsterdam, by* W. van Vliet, 1804. *In gr. 8vo. 606 bl.*

De greetigheid, met welke, by de Liefhebbers der Scheikunde, in ons Vaderland, de Vertaaling der Chemie, voor eerstbeginnende Liefhebbers, van HENRY, in het voorig jaar, door den Oud-Hoogleeraar YPEY in het licht gegeeven, wierd ontvangen, moedigde dien geleerden en onvermoeiden Geneesheer aan, om een Werk van meerder omslags te onderneemen, en een uitvoerig Scheikundig Handboek, volgens de heden ten dage alomme aangenomene gronden dier Weetenschap ingericht, in het licht te geeven. Het is waar, deeze taak was reeds voor jaaren ondernomen, door wylen onzen geleerden en verdienstelyken Landgenoot P. J. KASTELEIN; doch een onverwagte dood overrompelde hem, in het midden van zynen arbeid: terwyl hy het eerste Deel zyns Werks geheel en al had ingericht, naar de toen ter tyd, hier te lande, nog algemeen aangenomene, doch thans verworpene ouderwetsche begrippen; waardoor dat gedeelte van zyn Werk, hoe veel schoone zaaken het anders ook moge bevatten, geheel onbruikbaar is geworden.

Veel danks zyn wy derhalven aan den geleerden YPEY verschuldigd, dat hy de zwaarwigtige taak op zich heeft willen neemen, om onze Landgenooten van een genoegzaam uitvoerig Handboek in dit vak, 't geen ons geheel ontbrak, te voorzien. Met byzonder genoegen doorlazen wy dit Werk, en vonden het alomme met de grootste duidelykheid en naauwkeurigheid opgesteld; hoe-

hoedanigheden, doorgaans eigen aan, of ten minsten hoognoodzaakelyk voor Lieden, wier taak het is, of geweest is, anderen te onderwyzen. Tot een uitvoerig Bericht, aangaande dit verdienstelyk Werk, is in ons Maandwerk de plaats te bekrompen. Wy zullen derhalven alleen den hoofdzaakelyken inhoud van dit Eerste Deel deezes Scheikundigen Handboeks onder het oog onzer Leezeren brengen, en een staaltje uit hetzelve mededeelen, om de wyze, op welke het Werk is uitgevoerd, te doen kennen.

Het thans voor ons liggend Eerste Deel loopt over de eerste Afdeeling, en de zestien eerste Verdeelingen der tweede Afdeeling, van het Werkje van HENRY. De gemelde Eerste Afdeeling verhandelt uitvoerig datgeene, 't welk HENRY slegts voor een gedeelte, omtrent de algemeene grondbeginzelen der Scheikunde, had aangestipt. Men vindt hier eene nette bepaaling van hetgeen men door het woord Scheikunde moet verstaan, benevens de beschryving der verschillende verdeelingen deezer Weetenschap, gelyk ook eene korte Geschiedenis derzelve en van haare omwentelingen, enz.

De Tweede Afdeeling handelt, in haare eerste Verdeeling, uitvoeriger, over alles, wat tot de byzondere deelen deezer Weetenschap betrekking heeft, en onderricht ons inzonderheid aangaande den aart der Scheikundige Verwandschappen; waarop volgt eene beschryving der voornaamste Scheikundige Konstbewerkingen. De tweede Verdeeling deezer Afdeeling handelt over de Eigenschappen en Werkingen der Warmtestof, en geeft ons een beredeneerd en naauwkeurig verslag, aangaande de nieuwste ontdekkingen, in dit vak. Onder anderen komt hier voor, op bl. 129 en volg., eene beredeneerde vergelyking, tusschen het *Licht* en het *Vuur*, welke wy hier, tot een proefje van het geheel, gedeeltelyk zullen mededeelen.

„ Hoe zeer ook (zegt onze Schryver) Licht en Vuur, in verschillende opzichten, van elkanderen schynen te verschillen, zo is echter dit onderscheid niet zo groot, dat het noodig schynt, te onderstellen, dat deeze beide werkzaamste Dryfveeren, van de werkingen der Natuur, in hun aart onderscheidene stoffen zyn. Derzelver overeenstemmingen, in hunne werkingen, zyn daarenboven zo groot, dat het waarschynelyker valt, dezelve te houden, voor verschillende wyzigingen, van eene en dezelfde Hoofdstoffe.

„ De

„ De voornaame voorstanders deezer leere, die, door FOURCROY, vooral aan MONGE, als uitvinder, wordt toegekend, stellen, dat het Licht niets anders zy, dan de vrye Warmtestof, die, met zodanig eene onbegrypelyke snelheid, beweegt, dat zy, geduurende den tyd van eene Seconde, eene lengte, van meer dan 40000 Mylen, kan afloopen. Deeze zelfde stof wordt daarentegen warmte, of vuur, wanneer zy, in haare beweeging, wordt gestuit. Zeer snel moet de beweeging der Lichtstof zyn, om door de doorschynende lichaamen te dringen, 't geen zy verricht, zonder warmte te veroorzaaken. Doch ontmoet die zelfde snel bewoogene stoffe, in haaren weg, ondoorschynende lichaamen, dan wordt die onmatige snelheid getemperd, en de Lichtstraalen, thans langzaamer bewoogen, gaan over in Warmtestof. Dat het Licht dan alleen warmte voortbrengt, als het in zyn weg gestuit wordt, kan men onder anderen bewyzen, door twee Thermometers by elkanderen te hangen, en den bol van den eenen te berooken, met lampzwart, doch den anderen zuiver te laaten. Dan zal men immers ondervinden, dat de eerstgenoemde Thermometer een hoogeren graad van warmte zal aanwyzen, dan de laatste. Door het lampzwart worden naamelyk de lichtstraalen, in hun loop, gestuit en opgeslorpt, die op den blinkenden bol, van den anderen, wierden te rug gekaatst en dus afgeweezen. Een kragtig bewys voor deeze waarheid is ook, het by veelen onbegrypelyk verschynzel, dat de warmte, hoe hooger men de bergen opklimt, vermindert, zo dat men eindelyk in een eeuwigduurenden winter komt, in welken de ys- en sneeuwklompen nooit ontdooijen; terwyl, in de beneden gelegene valeijen, dikwyls eene verzengende hitte heerscht. In deeze onderstelling, dat het licht dan eerst warmte geeft, of in Warmtestof overgaat, wanneer het, in zyn loop, wordt gestuit, of onregelmaatig te rug gekaatst, valt niets gemakkelyker te begrypen, dan de vermelde algemeen bekende waarheid. In de laagte wordt immers, door het Aardryk en de zich daar op bevindende lichaamen, al het invallend licht, in zyn loop, gestuit, en dus gedeeltelyk opgeslorpt en gedeeltelyk onregelmaatig te rug gekaatst. Het verliest dus die geweldige snelheid, welke het wezen des Lichts uitmaakte, neemt thans dien geringeren graad van snelheid aan, die aan het Vuur eigen is, en veroorzaakt dus,

on-

onder de verzengde luchtstreeken, eene dikwyls byna onverdraagelyke hitte. Op de hooge bergtoppen, daarentegen, gaan alle de Lichtstraalen, der nabuurschap, voorby, zonder botzing, en dus zonder eenige warmte te geven. Alle Warmtestof, derhalven, die daar werkzaam kan zyn, moet haaren oorsprong neemen, uit dat weinig Licht, 't geen, tegen de bergtoppen zelve, in zyn loop, gestuit wordt. Welke geringe hoeveelheid van vuurstof zich, door haare veerkragt, te veel in de omliggende, van warmte beroofde ruimte, verspreiden moet, om eenige aanmerkelyke uitwerking te doen." enz.

De volgende Verdeeling deezer Afdeelinge meldt kortelyk iets, aangaande de *Gazen* in het algemeen; terwyl, in de vierde Verdeeling, uitvoerig, over de Eigenschappen der Zuurstof, en die van het Zuurstofgaz, wordt gehandeld; by welke gelegenheid, onder anderen, ook iets, aangaande de *Oxigènes* en *Thermoxigènes*, voorkomt. De vyfde loopt over de Stikstof, derzelver hoofdeigenschappen, de middelen om haar zuiver te bekomen, enz. De zesde handelt over de Dampkringslucht, haare Zwaarte en Veerkragt; gelyk ook over derzelver tezamenstelling, uit Zuurstofgaz, Stikstofgaz, en een weinig Koolstofzuur. Hier op wordt, in de zevende Verdeeling, gehandeld over het Waterstofgaz; en in de agtste over de zamenstelling en ontbinding van het Water; by welke gelegenheid de gewigtige Proeven, dienaangaande in Vrankryk en elders genomen, naauwkeurig beschreeven worden. De negende Verdeeling spreekt over de eigenschappen van het Water, in de drie verschillende toestanden, waarin het voorkomt; te weeten, dien van Ys, vloeibaar Water, en Damp. De tiende handelt over de Loogzouten, en beschouwt derzelver eigenschappen, zo in het algemeen, als in het byzonder: terwyl de volgende Afdeeling de algemeene beschouwing der Zuuren, en eene optelling van de voornaamste derzelve, bevat. De twaalfde Verdeeling loopt over de Koolstof, het Koolstofzuur en deszelfs Verbindingen: gelyk de dertiende spreekt over de Zwavel, het Zwavelzuur, de Zwavelzuure Lichaamen, en de dubbele verbindingen der Zwavel. De veertiende bevat het Salpeterzuur, benevens het Zoutzuur, en handelt dus, in de eerste plaats, over de verbindingen der Stikstof met de Zuurstof, waardoor het Salpeterzuur gebooren wordt; over het Sal-

Salpetergaz, het geoxideerd Stikgaz, het Salpeterig-zuur, en de verbinding van het Salpeterzuur met de Loogzouten; en, in de tweede plaats, over het Zoutzuur, het geoxigeneerd Zoutzuur, en hunne verbindingen. De vyftiende Verdeeling loopt over den Phosphorus, het Phosphorzuur en zyne verbindingen. En eindelyk de zestiende, over het Boraxzuur en deszelfs verbindingen.

Tot dus verre heeft het de geleerde Schryver gebragt in het Eerste Deel van zynen keurigen Arbeid. Van harten wenschen wy, dat hy, door eene algemeene goedkeuring en overvloedigen aftrek van zyn Werk, moge aangemoedigd worden, om hetzelve, zo veel zyne bezigheden toelaaten, te vervolgen.

Reizen in Opper- en Neder-Egypten, geduurende de Veldtogten van den Generaal BUONAPARTE. *Door* VIVANT DENON. *Uit het Fransch vryelyk vertaald. Gevolgd door een Aanhangsel by de Vertaaling. Door* E. A. KENDAL. *Met Kaarten en Plaaten. IIde Deel. In den Haage, by* J. C. Leeuweftyn. *In gr. 8vo. 455 bl.*

Schoon eene uitvoerigere en prachtigere *Nederduitsche* Vertaaling, door HERM. BOSSCHA, aanvanglyk het licht ziet (*), mogen wy niet nalaaten de voltooijing te vermelden der vrye Vertaaling, met dit *Tweede* thans voor ons liggend Deel. Onze stelling, by de aankondiging des Eersten Deels deezes Werks, dat het eene Vertaaling of Naavolging was der *Engelsche* verkorte Vertaaling, of lievèr *Samendringing*, van den Heere KENDAL, toen bekragtigd door het voorgevoegde *Geschiedkundig Verhaal der Verovering van Egypten door de Franschen*, vinden wy gestaafd door het *Aanhangzel* van die zelfde *Engelsche* hand, agter dit Deel geplaatst.

Volslaagen gelden de Aanmerkingen, op het Eerste Deel deezer Vertaalinge gemaakt (†), op dit Tweede. Wy zullen van een Werk, door het *Mengelwerk* onzer *Letteroefeningen*, van tyd tot tyd, eer 'er eenige *Nederduitsche* Vertaaling van 't zelve het licht zag, reeds in schryfwyze en byzonderheden bekend, geen doorloopend uittrekzel geeven, of staalen verschaffen.

By

(*) Zie hier boven, bl. 63.

(†) Zie onze *Vad. Letteroef.* voor 1803. bl. 559.

By veele verkortingen des *Engelschen* Bewerkers van dit Reisverhaal, ontmoeten wy eene *Uitweiding*, of *Invoeging*, door hem geplaatst, ter gelegenheid, dat DENON verhaalt, hoe MURAT-*Bey* een Zendeling hadt uitgezonden, te *Derma* ontscheept; daar by vermeldende: „Deeze Zendeling was geen minder Personagie, dan de gewaande Engel MOHDI, in den Koran aangekondigd, en toegezegd ter verlossing der waare Geloovigen: de ellendeling, wien MURATS staatkunde nu deeze rol deedt speelen, werd voor den beloofden Engel herkend door een Pelgrim, aan het hoofd van tweehonderd *Muggebrynen*; de standaard van den Propheet werd ontrold, en men kondigde wonderwerken aan; de verdwaasden geloofden heiliglyk, dat de snaphaankogels en zelfs het canon der *Franschen* niet in staat waren om het minste leed te doen aan hun, die zich onder deeze gewyde baniere schaarden. Plotseling in de Provincie *Bahireh* inrukkende, maakte deeze Engel MOHDI zich by verrassing meester van *Demenhur*, alwaar slegts eene bezetting van zestig *Fransche* soldaaten lag; by deezen voorspoedigen aanvang, namen de aanhangers van den nieuwen Aanvoerder sterk in getal toe; de *Beduin-Arabieren* schoolden van alle kanten saam, en de troep der misleide dweepers werd ontelbaar. Even gelyk de dwarlwind, die de woestyn doortrekt, hief zy, in haaren voortgang, pylaaren van zand en stof in de hoogte, en scheen te gelyk hemel en aarde te bedreigen, maar op den eersten slag, aan haaren grondsteun gegeeven, zag men haar wankelen, nederstorten en verdwynen; een detachement werd uitgezonden, *Demenhur* hernomen, vyftien honderd muitelingen gedood, en de overigen verstrooid; de Engel MOHDI, die een wond bekomen hadt, redde zich met moeite door de vlugt; de begocheling verdween, en van dit verschynzel, en deszelfs legermagt, werd verder geen woord meer gehoord."

De Heer KENDAL, dit vermeld hebbende, voegt 'er eene Opheldering by, welke ons hoofdzaaklyk berigt, dat het zestiende groote teken van het aannaderend einde der wereld door MOHAMMED beschreeven werd in de aankomst van den Engel MOHDI, of den Bestuurder; omtrent wien hy de voorspelling deedt, dat zyne komst niet eerder zou plaats hebben, dan wanneer ie-

mand

mand van zyn eigen geslagt, wiens naam dezelfde zou zyn als zyn eigen naam, en wiens Vaders naam dezelfde zou zyn als zynes Vaders naam, over de *Arabieren* heerschen zou, en de aarde met den roem van zyne regtvaardigheid vervullen. —— Deeze Persoon, gelooft de Secte der *Shiiten*, dat thans werklyk in leeven is, en zich op eene verborgene plaatze verschoolen houdt, tot aan den bestemden tyd zyner openbaarmaaking: want zy veronderstellen hem geen ander te zyn, dan de laatste der twaalf Imans, MOHAMMED-ABDUL-KASEM, even gelyk hun Propheet den naam van MOHAMMED voerende, en de Zoon van HASSAN-AL-ASKERI, den elfden Iman deezer opvolging. Hy werd te *Sermanrai* gebooren, in het tweehonderd en vyf-en-vyftigste jaar der *Hegira*. Uit deeze overleevering is vermoedelyk ontstaan eene meening, die vry algemeen onder de vroegere *Christenen* in zwang ging, dat, naamlyk, de *Mohammedaanen* de terugkomst van hunnen Propheet op aarde verwagteden.

Naa vermeld te hebben, dat de *Shiiten*, een der voornaamste Secten onder de *Mohammedaanen*, aan de Imans eene opvolging van den Apostolischen geest toeschryven, en ALI boven MOHAMMED verkiezen, of ten minsten met hem gelyk stellen, geeft de Heer KENDAL te verstaan, hoe het schynt te blyken, dat de overleevering, betreffende de komst van den Engel MOHDI, aanleiding gegeeven heeft tot ten minsten ééne bedriegery vóór die, welke, op de voorverhaalde wyze, tegen de *Franschen* werd in 't werk gesteld. Van deeze bedriegery wordt hier verslag gegeeven, met den rampzaligen uitgang des Bedriegers, welke egter niet naliet, onder het overblyvend gedeelte van des Bedriegers aanhangeren, de uitwerking voort te brengen, welke hy bedoeld hadt: want hy hadt hun beloofd, dat zyne ziel zou verhuizen in de gedaante van een gryshairig man, rydende op een gryshairig dier, en dat, naa een zeker getal jaaren, hy tot hun zou wederkeeren, om hun de geheele aarde in bezit te geeven; de afwagting van welke toezegging de Secte verscheide Eeuwen daarnaa in weezen hieldt, onder den naam van *Mohenditen*, of, gelyk de *Persiaanen* hun noemen, *Sefid jâmehghian*; dat is, *in het wit gekleeden*, om dat zy kleederen van die kleur droegen, in tegenstelling, zo als men vry

waarschynlyk gist, van de Caliphs uit den Stam van ABBAS, wier banieren en kleederen zwart waren.

Het Aanhangzel van den Heer KENDAL bestaat *vooreerst* in eene Opheldering van de *Kaart van Opper- en Neder-Egypten*, in het Eerste Deel deezer Reizen geplaatst; *ten tweeden* in eene Opheldering van het *Plan van Alexandrien*, mede in dat Deel voorhanden, met aanmerkingen over de Stad *Alexandrien* en derzelver oorspronglyken toestand: het gevoelen van EDWARD BROWNE opgegeeven hebbende, hegt hy daar aan de oordeelkundige aanmerkingen, door den Generaal REYNIER daaromtrent in het licht gegeeven. Voorts deelt hy uit BROWNE de voornaamste byzonderheden mede, de Geschiedenis der Stad *Alexandrien* betreffende.

Dezelfde Plaat in het Eerste Deel gaf ons eene meetkundige afbeelding van den vermaarden Pylaar van *Alexandrien*, welke langen tyd dien van POMPEJUS geheeten heeft, dien sommigen eerder zouden overhellen dien van SEPTIMIUS-SEVERUS te noemen, en die zeer mogelyk tot geen van beide deeze benaamingen gerechtigd is. Van deezen Pylaar zyn onderscheidene meetingen in het licht gegeeven; die op gemelde Plaat zyn overgenomen uit de Gedenkschriften van CHARLES NORRY, een der Bouwkundigen van de *Fransche* Expeditie.

Terwyl in ons klein Land twee Vertaalingen van dit belangryk Werk, hoe onderscheiden in de uitvoering, elkander als overdwarsen, vinden wy, dat in *Engeland*, alwaar ook reeds twee Vertaalingen, van ARTHUR AIKIN en R. A. KENDAL, voorhanden waren, nog een derde te voorschyn treedt.

Reize van DE LA PEROUSE, *in de Jaaren* 1785—1788. *Met Plaaten en Kaarten. Naar het Fransch, door* Mr. J. VAN DER LINDEN, *Advocaat te Leyden. IIde Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart. *In gr.* 8*vo.* 290 *bl.*

By de aankondiging van het Eerste Deel deezes Werks (*), hebben wy onze Leezers berigt, hoe en waar zy, in het *Mengelwerk* onzer *Letteroefeningen*, een Verslag dier Reize, alsmede van den Heere DE LA

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1801, bl. 499.

LA PEROUSE, konden vinden. Wy merkten op, hoe men ons in deeze Vertaaling, schoon op eene vry grooter schaale gemaakt, dan het bestek onzes *Mengelwerks* gedoogde, by lange na het oorspronglyk *Fransche* Werk, heerlyk in drie Boekdeelen in 4to uitgevoerd, niet leeverde, en uit den Atlas, daar toe behoorende, bestaande uit LXIX zo Kaarten als Plaaten, behalven de algemeene Kaart der Reize, zich met eenige der belangrykste Aftekeningen vergenoegde. Twee ontmoeten wy 'er in dit Deel, 't welk met het *tweede jaar*, 1786, aanvangt, en met July des volgenden jaars eindigt. Men zal ons wel willen verontschuldigd houden, dat wy niets uit dit Werk ter Proeve ontleenen, en overwyzen tot ons *Mengelwerk* voor den Jaare 1800, bl. 12. en de verdere plaatzen, op den Inhoud te vinden.

De Vertaaler heeft zich van zynen arbeid wel gekweeten; en wy zullen onzen voorraad van Reisbeschryvingen ter Land- en Zee-ontdekkinge daardoor op eene belangryke wyze vermeerderd vinden, wanneer het Werk, dat traaglyk in de Vertaaling voortspoedt, eens af is.

Journaal der Reize van Mr. S. C. NEDERBURGH, *gewezen Commissaris Generaal over Nederlands India, langs Java's Noordoostkust, in* 1798, *op hooge order gehouden, door de Onderkooplieden te Batavia,* W. WARDENAAR *en* P. PH. DU PUY, *Medereisgenooten. Te Amsterdam, by* W. Holtrop, 1804. *In gr.* 8vo. 151 *bl.*

De Bezending des Heeren NEDERBURGH na *Neerlandsch Indie* is, ten tyde der bestemminge, der volbrenginge, en der uitvoeringe, aan veel op- en tegenspraaks onderhevig geweest. Thans vereerd met den Post van Lid in den thans gereörganiseerden *Asiatischen* Raad, borrelt dat oude op, en laat men niet af, op te haalen, hoe veel schats de Bezending van dien Heer persoonlyk aan den Lande gekost heeft. Hiertoe dient het Stukje, 't welk wy thans aankundigen, en voornaamlyk de voorafgaande Brief des Uitgeevers, waarin het gedrag van dien Heer in het allerongunstigste licht wordt voorgesteld, en wel byzonder zyne, gelyk het genoemd wordt, „ *Rekenzie Hofreis na Java's Oost*„ *kust*, „

„ *kust*," naa den dood van FRYKENIUS ondernomen en volvoerd, „ om 'er den gebraaden haan te speelen, „ zonder iets weezenlyks uit te voeren."

Hadt de Heer NEDERBURGH, ten opzigte van tegen hem uitgegeeven Stukjes, geschreeven: „*Anecdotes* op te za„ melen, om 'er eene *chronique scandaleuse* van te maaken, „ is eene haatlyke moeite." De Uitgeever van dit Stukje wil hier, zonder te vreezen van met den Heere D VAN LENNEP, uit wien hy het een en ander hadt aangetoogen, voor een *Opzamelaar van schandelyke Anecdotes* gehouden te worden, ter voldoening van zyn groot oogmerk, het adstructiver — en instructiver — maaken, naamelyk, van het reeds hier en daar, ten opzigte van de Amptsverrigtingen van Mr. NEDERBURGH, gepubliceerde, niet te onpas brengen het navolgende *Dagverhaal* „ der zoo allerpragtigste, voor de O. I. „ Maatschappy kostbaarste, als in zich zelve nutloo„ ze Reize van den Opper-Commissaris-Generaal langs „ *Java's Noordoostkust*. Het onzydig Publiek oordee„ le, uit dit authentiek stukje, over de merites van het „ hier boven (in deezen Brieve) ten dien opzigte ge„ avanceerde, en houde ons vry van *scandaliseerende* „ oogmerken."

Aan de Heeren WARDENAAR en DU PUY hadt Mr. NEDERBURGH opgedraagen het houden van een *Journaal* van alles, dat eenigzins merkwaardig is, het welk op deeze Reis zou voorvallen. Dit vinden wy hier met de *Bylaagen*, waarin alles tot deeze Reis geregeld en bepaald wordt. De Reis nam een aanvang den 12 April 1798, en duurde tot den 19 Sept. diens jaars.

Men zal, met den Uitgeever, dit Tochtjen „ zo „ vrolyk en vermaaklyk als kostbaar en allerbrillantst" mogen noemen. In hoe verre die praal, dat ceremonieel, in die Gewesten voor een Gezaghebber eenigermaate noodig zy, willen wy onbeslist laaten. Alles was pragtig, luisterryk, schitterende, vol blyken van waare of geveinsde onderdaanigheid. Van het weezenlyk volvoerde vinden wy zeer weinig opgetekend. Het Journaal is, schoon van herhaalingen der zelfde eerbetooningen overvloeiende, leezenswaardig, en veelal kort.

De geweezene Gouverneur HARTINGH schryft in eene nagelaaten Memorie, gelyk wy op eene keerzyde van het blad by den aanvang des Journaals opgetekend vinden, ... *Speelende by wylen zodanig den gebraden haan, dat het onverdraaglyk is...: den trom en het geschut als*

een JELLETJE *gebruikende.... Voor ons waren alle deeze Gasconades niets; maar daar komt dan nog by eene belachlyke* IMAGINAIRE *verbeelding en tretsche verwaandheid... en dan betaalt gemeenlyk de Compagnie de ballen, dat, God betert! maar al te veel de ondervinding bewaarheid heeft.* — Wy leezen daaronder de woorden van NEDERBURGH: *Wenschlyk ware het, dat deeze* NAÏVE *beschryving alleen ten tyde van den braaven en cordaaten Gouverneur* HARTINGH *zyne applicatie hadt gevonden!*

's Graavenhage in de Dertiende Eeuw, volgens eene oude Aftekening; met Historische Ophelderingen, door W. H. J. VAN WESTREENEN. *'s Graavenhage, by* P. van Daalen Wetters, 1804. *In gr. 8vo.* 34 *bladz.*

De vlytige en kundige WESTREENEN geeft hier den Nederlanderen een geschenk, dat, hoe klein in het voorkomen, by elken Liefhebber der Oudheidkunde eene aanmerkelyke waardy zal hebben. Waarin het besta, ziet men uit den opgegeven titel. Het is, naamelyk, een Kaartjen van den allereersten aanleg van 's Graavenhage, in het midden der Dertiende Eeuwe, of omtrent 300 jaaren vroeger dan eenige andere thans bekend zynde afbeelding of beschryving (*). Het Kaartjen zelve is, evenwel, niet van dien ouderdom, maar in het jaar 1528 getekend door CHRISTOFFEL MARGHE, iemand van elders den tegenwoordigen Uitgeever onbekend, doch, zo als deeze aanmerkt, misschien een Duitscher, die tot het gevolg van KAREL DEN Vden behoorde (†). De Maaker zegt niet „ of het eene copie „ is van een ouder aftekening, of wel een eigenaartig „ stuk, door hem ontworpen, en gegrond op de aan„ tekeningen, toen in weezen, en de overleveringen „ van zyn tyd (‡).” De Heer VAN WESTREENEN laat dit onbeslist, en de Recensent zal zich wel wachten van omtrent een zo duister stuk eenige uitspraak te doen. Ondertusschen zoude het nog al eenigen invloed hebben op de waarde van het Stuk, indien men dit konde bepaalen. Zekerlyk kan men in het begin der XVIde Eeuwe aantekeningen, berichten en overleveringen gehad hebben, welke nu verloren, of, indien zy

(*) Bl. 1. (†) Bl. 3. (‡) Bl. 4.

al ergens schuilen, niet meer bekend zyn; maar op zulke berichten af eene Kaart of Tekening te ontwerpen, is altoos veelmeer by gissing te werk gaan, dan indien de Tekenaar eene Afbeelding, 200 of 250 jaaren oud, voor zich heeft, welke hy alleenlyk behoeft te volgen. Hoe belangryk ook de voorwerpen zyn, waarover de Hr. VAN WESTREENEN vervolgens handelt, wy wenschten wel, dat hy ons hieromtrent zyne gedachten, en, indien niet zyn gevoelen, ten minsten zyne gissingen had medegedeeld. Zal de Recensent waagen, de zyne te zeggen? Het Byschrift, *ghedaan āo* 1528 *bi mi Christoffel Marghe*, zonder eenige verdere byvoeginge of overwyzinge, schynt ruim zo veel een oorspronglyk stuk van den Tekenaar aan te duiden. Maar begunstigen niet andere byzonderheden de gedachten van eenen aanmerkelyk hoogeren ouderdom? B. v. In de Tekening leezen wy; *die weg daër men te Leijen gaet*. Deeze is, zo als de Hr. VAN WESTREENEN aanmerkt (*), naar alle waarschynelykheid, de wech van 's Graavenzande na Leiden, en hier vindt men, op N°. 9, een huis, waarby staat: *dit is half weg*, zonder verder byvoegsel. Nu was in de XVIde Eeuwe 's Graavenzande geene plaats meer van aanbelang of vermaardheid; maar in de XIIIde was het aanzienlyk door het verblyf der Hollandsche Graaven, welker hofhouding eerst door WILLEM DEN IIden vandaar na den Haag werd overgebragt, terwyl zyne Moeder, Vrouw MACHTELD, nog te 's Graavenzande bleef woonen (†). Toen voegde het veel beter, de halfscheid van den wech tusschen 's Graavenzande en Leiden, alwaar veelen der oude Graaven hun Hof hielden, WILLEM DE IIde geboren werd, en ten minsten eenigen tyd woonde (‡), zo naauwkeurig te bepaalen, zonder eene der beide plaatzen te noemen, dan 250 jaaren laater, wanneer 's Graavenzande niet meer in eenige aanmerking kwam. Schynt ook niet de geheele smaak der Tekening, indien men *smaak* aan dezelve mag toeschryven, eenen vroegeren tyd, dan de eerste helft der XVIde Eeuwe, aan te duiden? Doch wy keeren van deezen uitstap weder tot het Werk van den Hre. VAN WESTREENEN.

In het Kaartjen, dat tot hetzelve aanleiding gaf, ziet men verscheiden gebouwen getekend, welke den eersten aanleg van het naderhand zo beroemde en bloeiende 's Graa-

(*) Bl. 27. (†) Bl. 9. (‡) Bl. 29.

's Graavenhage vertoonen, en welker plaatzing en oorsprong door den Schryver, met veele blyken van grondige Oudheid- en Historiekunde, zo veel mogelyk, worden nagespoord en aangewezen. Verrewech het voornaamste van allen is, *Dat Pallaes..... Graäf Willem Ao. 1249 gebouwd* (*). De kundige Schryver neeme ons hier eene kleine aanmerking niet kwalyk. In zynen tekst staat, ter aangehaalde plaatze, *Pallaes;* maar in het Kaartjen leezen wy duidelyk *Paleis*. Vanwaar dit onderscheid? Zoude het, misschien, een misslag zyn van den Graveerder, die hier het oorspronglyke niet naauwkeurig genoeg volgde? Daar de stippen..... in den tekst staan, schynt men, naar de letters in het Kaartjen, te moeten leezen *man*; misschien eene fout van den eersten Tekenaar voor *van*. — De Schryver (om voort te gaan) erkent, dat, volgens sommigen, dit gebouw eerst in het Jaar 1250 door Koning WILLEM zoude gesticht zyn; maar brengt meer dan ééne gewichtige reden by voor het gevoelen, dat het hier opgegeven jaargetal het rechte zy (†). Waarschynelyk mag men stellen, dat in het Jaar 1249 de aanvang van het bouwen gemaakt, maar het huis of paleis eerst in het volgende jaar in eenen bewoonbaaren staat zy gekomen, en dat 'er nog meer jaaren zyn verlopen, eer alles geheel voltooid was, daar WILLEMS Zoon FLORIS nog naderhand *groter ende costeliker dede maken dat Hof in den Hage als dye Capelle ende andere cameren* (‡). By welke gelegenheid ook wordt aangetoond, dat het bouwen der Hofkapelle (thans de Fransche Kerk), hetgeen sommigen aan FLORIS schynen toe te schryven, wel enkel van eene verfraajing en meerdere opsiering kan genomen worden.

Ons bestek laat niet toe, verder uit te weiden: anders zouden wy nog gaarne onzen Leezeren iets mededeelen van hetgeen de kundige Schryver zegt, raakende het Stamhuis van het Geslacht UITTENHAGE (§), het huis te *Halfweg* (**), waarschynelyk het allereerste huis van 's Graavenhage, en een Jachthuis der oude Graaven. Maar het is tyd, dat wy eindigen: het geheele Stukjen verdient gelezen te worden; en wy hoopen, dat de Hr. VAN WESTREENEN ons meermaalen gelegenheid zal geeven om eenig bericht van zynen letterarbeid in ons Maandwerk te plaatzen.

(*) Bl. 4. (†) Bl. 7 env. (‡) Bl. 10. (§) Bl. 23 env. (**) Bl. 23 env.

Liederen voor den Huislyken Godsdienst. Op Choraal-Melodien, by de Protestantsche Gemeenten in Duitschland in gebruik. Onder de Zinspreuk: Psallite Christo. *Te Haarlem, by* J. L. Augustini, 1804. *In gr.* 8*vo.* 48 *bl.*

Duitsche Choraal-Melodien tot de bovenstaande Liederen. Voor drie Stemmen, en tevens voor het Orgel of Pianoforte. In gr. 8*vo.* 24 *bl.*

Het betamelyke, om niet alleen ter eere van God, maar ook van Christus te zingen, — het opwekkende en zaligende dier zielsverheffingen, — het pligtmatige, om zich hierin, als Leden van Christen-huisgezinnen, te verlustigen, en de Kinderen daaraan van jongs af te gewennen, — de geest van laauwheid in deezen, in vergelyking van vroegere dagen, — de voorbeelden van byzondere persoonen, als dat van FREDERIK AUGUSTUS, *Erfprins van Saxen Zeiz*, en van onzen beroemden Landgenoot BOERHAVE, als in huislyke Godsdienstoeffeningen veel nuttigs en heilzaams voor de ziele gevonden hebbende; benevens de redenen, welke ter vertraaging hierin, ook met naame in het *huislyk Gezang*, medewerken: — dit heeft een Gezelschap godvruchtige Christenen aangespoord, tot het neemen eener proeve, om den lust daartoe weder op te wekken, en hunne Medechristenen van 24 Liederen te voorzien, tot dat einde dienstig. Tot het neemen deezer proeve werden zy te meer genoopt, alzo eene voornaame reden van vertraaging in huislyke Godsdienstoeffening, hunnes agtens, gelegen is „ in het gebrek aan eenen genoegzaamen voorraad van „ Liederen, geschikt voor ieders vatbaarheid — gepast „ voor onderscheidene gelegenheden — voorzien van „ Zangwyzen, die onder het bereik van gemeene Zan„ gers vallen, en echter, door het eenvoudig schoon, „ algemeen behaagen.” — Voorts komt hier nog by, dat de in gebruik zynde *Psalmen*, ook ten aanzien der Wyzen, niet allen even geschikt zyn om in de Huisgezinnen gezongen te worden; 't welk men ook van veeler inhoud zeggen mag — terwyl, in het algemeen, het *Choraal* boven het *Figuraal* Muziek de voorrang, tot het bedoelde oogmerk, toekomt.

Om deeze redenen vereenigde zich een klein Gezel-

ſchap; en beminnaars van Dicht- en Zangkunde boden elkander over en weder de hand, om de beste Duitſche Melodien, uit eenen grooten voorraad, die voorhanden is, uit te kippen en in orde te ſtellen, en daarby gepaste Liederen te plaatzen; onder welke 'er voorkomen, die geheel of gedeeltelyk overgenomen zyn, met bewilliging des Drukkers, uit het Werk: U. VAN SALIS, *Beeldengalery der Heimweekranken* (*). Het Gezelſchap wil, 't geen nu het licht ziet, aangemerkt hebben als het begin van een huislyk Gezangboek, 't welk, vindt het byval, naderhand tot meerdere volledigheid zou kunnen gebragt worden — waar toe ſtoffe noch Melodien zullen ontbreken.

Niet één vers der Liederen, maar geheel zyn dezelve met nooten gedrukt; 't welk een wezenlyk gemak geeft. De Zangwyzen zyn geſteld op den gewoonen Pſalmſleutel; doch deeze, zullen zy de rechte werking doen, moeten — naar de zeer juiste aanmerking, in 't Voorbericht geplaatst — ſtil, zacht en teder, niet luid en ſterk uitgevoerd worden; welk laatſte by veele Pſalmzingers plaats grypt. — Ja waarlyk, dit is wel te beklaagen! want gebeurt het daardoor ook niet dikwerf, dat in veele Proteſtantſche *Vergaderingen*, *by de openlyke* godsdienſtige zamenkomſten, niet alleen alle ſtichting gemist, maar ook het Gezang ondraaglyk wordt voor dezulken, die eenig muſicaal gevoel, en ſtemming voor het zachte en melodieuſe, bezitten? Het ware dus zeer te wenſchen, dat dit ellendig gebrek meer algemeen verholpen werdt.

Wanneer dit by het zingen der Liederen in agt wordt genomen; wanneer men tevens, onder het zingen, let op den inhoud des Lieds, op den ſnelleren of traageren gang, welken het, ingevolge daarvan, dient te verkrygen, alzo 'er onderſcheid is tusſchen den toon des ootmoedigen gebeds en dien der blyde dankzegging enz. — dan zal het niet misſen, of deeze Liederen zullen met ſtichting, en ter onderlinge opwekking, kunnen gezongen worden, en vooral het godsdienſtig gevoel verlevendigen by dezulken der Christenen, by welken het hartstogtelyke, in godsdienſtige overleggingen en beſpiegelingen, de hoofdrol gewoon is te ſpeelen.

Ne-

(*) Wy hebben van de twee eerſte Deelen verſlag gedaan, in onze *Vad. Letteroef.* voor 1803. bl. 307, 664.

Nevens deeze Gezangen zyn uitgegeeven dezelfde Melodien, doch gezet voor drie Stemmen, en tevens voor het Orgel en Pianoforte — ten einde Harmonie met Melodie kunne vereenigd worden by zulke kunstminnaars, die in staat zyn, door geoeffende muziek-kennis, de waarde des Gezangs te verhoogen. — De Gezang- en Choraal-boekjes zyn apart gedrukt, en afzonderlyk te bekomen. In het Voorbericht voor de laatste, vindt men, onder anderen, de herinnering, dat men zich op de *authenticiteit* der gebezigde Melodien veilig mag verlaaten. Van twee Classieke Choraalboeken is gebruik gemaakt; van dat der Hrn. JOH. CHRISTOPH KUHNAU en JOH. CHRIST. KITTEL — ook zyn GRAUN en anderen geraadpleegd: en de Lyst van de Choraalen, naar de Hoogduitsche Opschriften, met opgave van derzelver Maakers, zo verre zy bekend zyn — deeze Lyst overtuigt den Beminnaar der Zangkunst, dat men ten dien opzigte geene ongelukkige keuze gedaan heeft.

Wy wenschen, dat aan de hoop der Uitgeveren, wegens een goed onthaal, moge voldaan worden — ook vooral dat hunne arbeid iets moge bydraagen ter bevordering van goeden en godsdienstigen smaak onder onze Landgenooten; doch daartoe kunnen wy tevens niet nalaaten ons verlangen te betuigen, dat by een volgenden bundel de Liederen zelve meer kenmerken draagen van goeden dichterlyken smaak. Wy meenen hier niet mede, dat dezelve moeten gesteld zyn in hoogvliegenden trant; dit zou bezyden het oogmerk zyn, waartoe zy uitgegeeven worden: maar een Lied, als eenvoudig, schoon, en vol gevoel, poëtische verdiensten bezittende, zal het oogmerk der waare stichting, en der bevordering van goeden godsdienstigen smaak, veel beter, ook by ongeoeffenden, bereiken, dan eenige rymende Coupletten, die, soms, niets meer dan matige prosa, van die zyde, geheel afsteeken by de waardigheid des onderwerps, 't welk in dezelve bezongen wordt. By al het stichtelyke, 't welk wy onder het leezen aantroffen, zochten wy hier en daar te vergeefs naar dat zachte, doch verheven eenvoudige tevens, 't welk zo veel vermogen bezit om het hart te roeren, te vertederen, en in de stemming te brengen van waaren ootmoed en dankbaarheid.

Naar de onderscheiden godsdienstige begrippen, zullen sommigen der Liederen aan deezen bevallen, terwyl

wyl zy aan anderen niet zullen behaagen. *Hoe algemeen bruikbaarder*, uit dit oogpunt beschouwd, soortgelyke Liederen gesteld worden, des te algemeener nut kunnen dezelve te wege brengen.

Het Gezelschap voor den aangewenden arbeid bedankende, en daarover den zegen van boven wenschende, besluiten wy deeze aankondiging met de opgave van de opschriften deezer Liederen. 1. *Aan God.* 2. *Aan Jesus.* 3. *Het woord van God.* 4. *Morgenzang.* 5. *Avondzang.* 6. *Tegen Zorgvuldigheid.* 7. *Opbeuring.* 8. *Morgenwekker tot den Arbeid.* 9. *Toeverzigt.* 10. *Voor het Eeten.* 11. *Naa het Eeten.* 12. *Danklied.* 13. *Vertrouwen.* 14. *Geduld.* 15. *Schuldbelydenis.* 16. *Hartsbeproeving.* 17. *Geloofsbede.* 18. *Rust naa Werken.* 19. *Wachten.* 20. *Zucht om heiliging.* 21. *Lydzaamheid.* 22. *Huisselyk Genoegen.* 23. *Rustdag Avond.* 24. *Sterflykheid.*

Liederen voor den Boerenstand. *Door* AHATHA DEKEN. *Te Leyden*, *by* D. du Mortier en Zoon, 1804. *In gr. 8vo.* 72 *bl.*

Met een van weedom kloppend hart, met eene beevende hand, vatten wy de pen op, nu wy ons nederzetten, om van den jongsten letterarbeid van AGATHA DEKEN, de jongste althans, by haar leeven in 't licht verscheenen, verslag te doen — van AGATHA DEKEN, die de lyst vergroot der Vaderlandsche Mannen en Vrouwen, van, zoo als het de waereld noemt, geringe afkomste, die in de letterbaane met roem geloopen hebben — van AGATHA DEKEN, die, door eene gelukkige vereeniging der gaaven van verstand en hart, met gevoel en gemoedelyken ernst, Waarheid en Deugd in haare natuurlyke schoonheid wist voor te draagen, en alzoo tot het onbedorven hart zich een' onmmiddelyken toegang te baanen — van AGATHA DEKEN, die, hoewel, misschien om haar uitwendig voorkoomen, door veelen daar toe onbevoegd gerekend, zoo wel als haare meer uitwendig vrolyke Hartvriendin, het talent bezat, om, door haare geestige invallen, het voorhoofd zich te doen ontfronzen, en de lachspieren in beweeging te brengen — van AGATHA DEKEN, aan welke, te gader met haare jaaren lang onafscheidbaare Gezellinne, het Nederlandsch leezende Publiek; om haare menigvuldige Geschriften, tot leering of tot vermaak dienende, onvergeetelyke verpligting heeft; en aan welke, hoe zeer haar zomtyds al te weelderig vernuft by wylen eenen buitensprong deedt, de lof niet mag ontzegd worden, van den goeden smaak haarer Landgenooten te hebben helpen verbe-

teren of vormen — van AGATHA DEKEN, eindelyk, welke, voor tydgenooten en naakomelingen, als een leevendig voorbeeld daar staat, wat de Vriendschap in het menschelyk hart vermoge, om het zoet des leevens sterker aan te zetten, en deszelfs treurigheden te verzagten. Haare werkzaame geest ruste in vrede, verheven boven 's waerelds wisselvalligheden, in welke zy zoo rykelyk deelde, en, gelyk by haar leeven, nu met haare Hartvriendinne in de Eeuwigheid vereenigd, bezinge zy, op hooger toonen, den lof haares Hemelschen Vaders, ten wiens eere zy, in het stoffelyk bekleedzel, zoo gaarne de snaaren tokkelde! —— Om verschooning voor deeze korte lofspraak zullen wy onze Leezers niet vraagen. Veel minder is dezelve dan de tol, welken wy haarer naagedagtenisse schuldig zyn. Meer regts zal haar doen wedervaaren de kundige Heer en Mr. J. SCHELTEMA, van wiens pen, als voor die taak overberekend, wy eene uitvoerige Leevens- en Karakterschets onzer beide verdienstelyke Landgenooten met verlangen te gemoet zien.

Gaan wy nu van de *Liederen* eenig verslag doen. 't Is bekend, hoe onze Dichteres, nevens wylen Mejuffrouwe WOLFF, eenigen tyd te *Trevoux*, in *Frankryk*, vertoefd hebbe. Vaderlandsliefde, nevens de hooge denkbeelden, welke zy aangaande den verbeterden staat der beschaavinge van den smaak der Natie hadt opgevat, deedt haar na het Geboorteland, in den Jaare 1798, wederkeeren. Deerlyke teleurstelling, voor een zoo tedergevoelig hart! „ Ik kwam," zoo klaagt DEKEN in haare Voorrede, „ en zag! Wat zag „ ik? weinig van 't geen ik verwagtte; veel van 't geen ik „ verwenschte. Eigenbelang, onder het masker van vader„ landsliefde; heerschzucht onder het kleed der ootmoedig„ heid; veel list, weinig wysheids; veel yver, maar zon„ der verstand. De Staatshervorming met dezelfde gebreken „ behebt, dezelfde euveldaaden bezoedeld, als die der Kerk„ hervorming aan het einde der midden-eeuwen; vervolg„ den vervolgers geworden; de Vryheid misbruikt tot een „ dekzel voor de gierigheid, en veele andere, den mensch „ onteerende, driften. Wat al toorenbouwers, die nooit de „ kosten vooraf bereekend hadden? Wat al helden, die „ waanden met duizend heerlyke grondbeginzels tienduizend „ onvermydelyke en onoverkomelyke zwaarigheden te zullen „ kunnen overwinnen? — Wat al zuivere Zedenleer uit on„ zuivere bronnen gevloeid! Wat al welspreekendheid ver„ spild ter dóórdryving van bedoelingen, waartoe de platste „ straattaal nog te welluidend was! Welk een woeling der „ driften! welk een oproer der zinnen!" — Te midden van zoo veel onaangenaams wierdt onze Dichteres met eenen Boer, in een gering Dorpje, bekend, „ in wiens wooning een groot „ licht was opgegaan; die niet nagelaaten had het voor „ zyne mededórpelingen te laaten schynen." Met deezen

eer-

eerlyken en kundigen Landman, met zynen beminnelyken Leeraar, en eenige door hem onderweezene Landlieden, fleet zy veele aangenaame uuren. En hieraan zyn deeze Liederen hunnen oorfprong verfchuldigd.

Iets, 't geen wy vervolgens in de Voorrede aantreffen, baarde ons eenige bevreemding, en zal het, vermoeden wy, ook aan veele anderen doen, doch 't welk wy oordeelen, den zulken onzer Leezeren, welke deeze Liederen niet bezitten, ter kennisfe te moeten brengen. Wylen onze Dichteres, naamelyk, beklaagt zich, en zegt, dat het haar, zoo wel als haare Vriendin, Mejuffrouw WOLFF, lang heeft gestooten, „ dat men het Publiek heeft willen opdringen, „ nu eens, dat alle de *vrolyke* Liederen en Brieven in de „ *Oeconomifche Liedjes*, in *Burgerhart*, *Leevend*, *Wildfchut* „ en andere, door ons (fchryft zy) in het licht gegeeven, „ Werken, van myne Vriendinne, alle de ernftigen van my „ waren; dan weder eens bovengenoemde Werken *alléén* „ aan myne Vriendinne hebben toegefchreeven, en my zot „ en ydel genoeg geacht, om met haare veêren te pronken. „ Alles, (leest men verder) wat zy hier door beweezen „ hebben, is, dat zy noch myne Vriendinne, noch my kennen; daar ik niet alleen voor de helft deel aan alle de „ Werken heb, die op onzer beider naam ftaan, maar ook „ myne Vriendin niet minder ernftige onderwerpen dan ik „ behandeld heeft; ik niet minder vrolyke, of, gelyk men „ liever zegt, *grappige* Liederen en Brieven, dan zy, ge„ fchreeven heb." By veelen, die, zonder een kwaad hart, het gegispte vermoeden koesterden, zal deeze aankondiging, veelligt, verwondering baaren, en het hun leed doen, dat de geagte Schryffter, door haaren dood, in de onmogelykheid gebragt is, om, zoo als zy voorwaardelyk belooft, t'eenigen tyde een lyst der op beider naam uitgegeevene Brieven, met de naamen der Schryffters van dezelven onder ieder en Brief, te zullen in 't licht geeven. Hoewel ons zulks niet waarfchynelyk dunkt, indien, egter, de Heer SCHELTEMA iets of wat van dusdanig eene aanwyzinge onder de nagelaatene papieren vondt, zou dezelve, met het vermelden daar van, veelen geenen ondienst doen.

De Liederen, hier voorhanden, voeren de volgende Opfchriften. *Tafelgebed. Goede gedachten. Van het nut der deugd, en het nadeel der ondeugd. De Boer Philofoof. De Boer tot Diaken verkooren. De Boer fpreekt voor zyn rechten. De Boer volgt goeden raad. De Boer wil zyn Zoon niet laaten ftudeeren. De Boer dankbaar voor zyn negen Kinderen. 't Mag Kermis zyn op het Dorp .....* Eene Zamenfpraak tusfchen den Boer en zyn Vrouw. *De Boer in de Lente. De Boer in den Zomer. De Boer in den Herfst. De Boer in den Winter.* Met ongemeen genoegen hebben

wy deeze Liederen geleezen; leed deedt het ons aan 't einde, dat hun aantal niet grooter was. Jok en ernst wisselen elkander voegzaam af. De Boer, maar de verstandige Boer, hoedanig een hier wordt ondersteld, blyft in zyn karakter. Geestig, schilderagtig zelf is het Lied, welk den Boer bezingt, die zynen waanwyzen, dommen Zoon niet tot Predikant wil laaten studeeren. Den lust kunnen wy niet bedwingen, om uit dit Lied eenige Coupletten af te schryven; zy bevatten de beschryving, welke de Boer van zynen Zoon doet.

Zyn rug is als een paal zo styf;
En al zyn handel en bedryf,
Zyn staan, zyn zitten, wandlen, eeten,
Schynt met een passer afgemeeten;
Hy groet en buigt zoo waterpas,
Of hy een Proponentje was.

Hy zit naast my zo tergend stom;
Slaat druk de Bybelbladen om;
Schudt neuswys 't hoofd, in plaats van spreeken;
Schynt magtig sterk zyn hoofd te breeken;
Slaat dan, als was hy mat en moe,
Met groot geklap, den Bybel toe.

Ga ik ter kerk, ik lach my slap,
Als ik hem dáár, by iedren stap,
Om de oogen van het volk te trekken,
Zyn aangezicht en kin zie rekken;
Hy staan blyft, over 't hoedje ziet,
't Welk dan aandachtig bidden hiet!

Dan blyft zyn uitgerekt gezicht
Lynregt op Dominé gericht;
De Schout zyn Vrouw verstopt haare ooren,
Om zyn gegier niet aan te hooren,
Het welk door hoofd en harssens dringt,
Wanneer hy Davids Psalmen zingt.

Doet hy aan tafel het gebed,
Dan is het of u nog de wet,
In bliksemvuur en donderslagen,
Op Sinaï, wordt voorgedraagen;
En zoo de borst geen honger had,
'k Wed dat hy in de nacht nog bad.

Dat het den Boer niet om spotten met het Leeraarampt te doen is, maar hy deswegen waardige begrippen voedt, is aan hem te hooren, wanneer hy vervolgens spreekt:

Gods

Gods Huis wordt traag genoeg bezogt,
Al geef ik aan de Kerk geen bocht,
Dat niets verstaat dan braaf te schreeuwen, enz.

. . . .

Had slechts myn Zoon een grein verstand,
En zag ik hem, op 't vrye land,
Gods Wysheid in zyn Werken zoeken;
Las hy in stichtelyke boeken;
En was hy zedig, leerzaam, stil,
'k Zou zeggen: jonge! volg uw wil.

Maar nu hy van de Schrift niets weet,
Dan dat de Bybel, Bybel heet;
Schoolmeesters-vaerzen voor kan babblen,
En kleine kinder-vraagen rabblen;
Zou ik, met dit verwaand fatsoen,
De waare Kerk slechts nadeel doen.

'k Ben altoos voor de spreuk geweest:
Schoenmaaker! houd u by uw leest;
Wat is 'er van dat overloopen,
Uit d'eenen stand in d'ander, te hoopen?
Die leeft en werkt, daar hy niet voegt,
Is noch bemind, noch vergenoegd.

Gelyk van elders, veel ook zouden wy uit het Lied: *de Boer dankbaar voor zyne negen Kinderen*, eene afwisseling van beschaafden boert en verstandigen ernst, kunnen overneemen. Naa zyne zegeningen te hebben bezongen, eindigt hy aldus:

ô! Hy, die zoo veel goeds geniet,
Die God den Heer in alles ziet,
Weet naauwlyks wat hy zal begeeren;
Noemt alles zegen, kent geen vloek,
Wordt koud by zyn Gebedenboek,
Wil niets dan hartlyk danken leeren;
Of zoo hy bidt, 't is dat hem God
Gevoel geeft van zyn zalig lot.

Ik ben nu de Familie-stam,
En wensch, als Vader Abraham
Altoos te denken en te handlen;
Met God, ootmoedig, als een vrind,
Die vol vertrouwen wordt bemind,
In diepe eenvoudigheid te wandlen;
Terwyl ik zynen zegen wagt,
Voor ons en voor ons nageslacht.

Myn kinders zyn myn grootste schat;
Dat dit de Stedeling niet vat,
Kan ik gemakkelyk gelooven:
Vervreemd van 't leven der natuur,
Moet 't ouderlyke liefdevuur
Noodwendig in zyn hart verdooven;
Hem zouden, niet misleid door schyn,
Veel kindren ook een zegen zyn.

Iets uit de Liederen op de Saisoenen over te neemen, verbiedt ons de dwang onzes besteks.

Eriphilé, Treurspel van den Heer DE VOLTAIRE. *Naar het Fransch gevolgd, door den Heer* Mr. M. STRAALMAN. *Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek. *In 8vo. 66 bl.*

Het was ons alsof de Tragische Muse van den Hr. STRAALMAN ons hier haar laatst *vaarwel* toeroept, met deze woorden van Eriphile:

„ En gun my, dat ik mooge, op 't naderend oogenblik,
„ Uitstorten in uw' arm myn allerlaatsten snik."

en dit gunnen wy haar ook gaarne. Het Voorbericht meldt ons, dat 's Mans *Orestes* niet ongunstig ontfangen werd op den Amsteldamschen Schouwburg; en alzo gaf ons het Amsteldamsch Publiek een naarvolgenswaardig voorbeeld van toegevendheid en eerbied voor den ouderdom. De Heer STRAALMAN wilde ons, buiten allen twyfel, door deze zyne rymen met dankbaarheid doen opmerken de uitnemende vorderingen, welken de Dichtkunst gemaakt heeft onder ons, zinds zyne vroege jeugd, in de eerste jaren der jongstverloopene Eeuwe; maar tot dat einde hebben wy aan zynen *Orestes* en zyne *Eriphile* nu ook reeds overgenoeg.

Reizen door de Holen des Ongeluks en Verblyven der Elende, van K. H. SPIESS. *IIIde Deel. Te Haarlem, by* F. Bohn. *In gr. 8vo. 254 bl.*

By de aankondiging der voordzetting van dit waarlyk welgeschreven en leerzaam Werk moeten wy den waarschuwenden wenk herhalen, dien wy reeds te voren niet konden terug houden. Overal wordt geheel ons gevoel in werking gebragt voor den ongelukkigen veroordeelden booswicht. Wy vinden hier telkens tastbare waarheid, en danken recht hartlyk den menschlievenden Schryver. Desniettegenstaande

 wensch-

wenschten wy echter, dat hy ook daarop meer gewerkt *had*, om te doen voelen, dat boosheid toch werklyk boosheid zy by een' iegelyk; hoe zeer ook de omstandigheden veel tot verontschuldiging bydragen, en den ongelukkigen de billykste aanspraak geven op het innigst medelyden van zynen natuurgenoot. Wy wenschten, tot enen Tegenhanger by deze, verhalen der staande geblevene deugd by soortgelyke verzoekingen en ongelukken, en dat, zo wel als ons *medelydend* gevoel, het gevoel voor de waarde en het loon der *deugd gescherpt* werd in enen gelyken trap; terwyl ons in deze *verhalen* grotendeels onopgemerkt en verzwegen schynen, de vele en *herhaalde pogingen* der vaderlyke Voorzienigheid, ter waarschuwing van den ongelukkig verdwaalden, en om hem terug te leiden tot de plichten der zedelykheid. Wy houden ons volkomen overtuigd, dat iedere geschiedenis van enen booswicht, hoe medelydenswaardig ook, toch ook van zodanige pogingen overvloedige bewyzen zou opleveren aan enen bedaarden en naauwkeurigen waarnemer; en door het opmerken van dezelve zal het *noodlottige* in den levensloop van zulke ongelukkigen zeer aanmerklyk verminderen, waardoor het gevoel van hunne schuld natuurlyk in dezelfde mate by ons moet toenemen. Met deze aanmerking bedoelen wy geenzins het menschlyk medelydend gevoel tegen te werken; alleen waarschuwen wy tegen het te ver dryven van gevolgtrekkingen, en alzo ongerymde *begrippen*; *waartoe ons* de vaste overtuiging van 's menschen vryheid en *ons gevoel voor* zedelykheid verplicht.

Wy hebben hier eerst: *Het noodlottig Leven van* WILLEM GODFRIED S*; een mensch, wiens by uitstek verstandloze opvoeding hem de leugen als het énige en doorgaans zekere redmiddel beschouwen deed, om zich te bevryden van verdiende en dikwils zeer onverdiende straf; en die door alles, wat hem zinds bejegende, hoe langer hoe meer overtuigd werd, dat niet de *misdaad*, maar slechts de *bekentenis* derzelve, straf ten gevolge had; een Jongen van enen zeer edelen aanleg, dien wy met al ons hart beklagen, maar die zich, helaas! genoegzaam met iedere misdaad bezoedelde, toen hy een Man geworden was; die in de gevangenis eindlyk overleed, en zyn graf, met het hoogste recht, by de snoodste misdadigers vond. Wy kunnen hem in zyne zeer opmerklyke en doorgaans niet onwaarschynlyke levensgeschiedenis hier niet volgen, maar moeten ook hier onze Lezers enen wenk geven, opdat men zich wachte voor uitersten. Het is by het lezen van dit verhaal zeer duidlyk, dat de te sterke verzoeking om zich met ene leugen te redden, die men hem zo telkens gaf, gewis niet de énige fout was by zyne opvoeding; maar dat de zeer onredelyke Vader (hoe zeer de Schryver hem in vele opzichten voordelig doet uitko-

komen) volstrekt den post van opvoeder, en de zaligheid van een kind te hebben, niet verdiende; en dat hy in het geheel den slag niet had, om enigzins het hart te openen en het vertrouwen te winnen van een beminnelyk, leerzaam kind, zich daartoe ook geheel gene moeite gaf, maar den armen jongen het onschuldigst vermaak ontzegde, en zich nimmer jegens hem als *vader*, maar altyd als een *beul*, gedroeg.

Voords is 'er waarheid in het voorstel, waarmede hier de Schryver begint: „ Openhartige bekentenis van ene begane „ fout is gehele verbetering, neemt alle straf weg, en wekt „ ter beloning, vergeving en vergetelheid van het misdrevene „ op." Maar wy zullen ons wel wachten, om, by de opvoeding onzer Kinderen, zonder enige uitzondering, ons zo te gedragen, als ons hier geraden wordt: „ elke fout, ze „ mogt ook nog zo groot, nog zo gewigtig zyn, zou „ door my niet berispt, niet gestraft, maar geheel vergeten „ worden, wanneer of voor of by de ontdekking 'er ene „ rondborstige bekentenis en een getrouw verhaal der om„ standigheden plaats had." Zeer zeker is voor den Vader of Opvoeder niets wenschlyker dan de openhartigheid van zynen Kweekling; maar 'er zyn toch zeer vele andere misdaden en gebreken, die het Kind moet afleren; hoe groot ene ondeugd het liegen zy, is het toch de énige niet. By sommige Kinderen (wy weten het by ondervinding) zou zodanig ene volkomene straffeloosheid in 't geheel geen nadeel doen; maar wy kennen ook Kinderen, die door dezelve, even zeker, voor de galg zouden opgroeijen, als wanneer men hun de leugen leerde kennen als ene bevryding van straf. — De Opvoeding is een zeer moeilyk werk; 'er zyn zo weinige zetregels voor allen en op allen toepaslyk. De grote kunst is voorzeker, dat het Kind den Vader nimmer miskent, maar hem, ook wanneer hy straffen moet, bemint en eert. By het ene Kind heeft men nimmer, by het andere maar al te dikwils straffen, strenge straffen somtyds, nodig, zonder dat het laatste daarom juist inwendig slegter is. 'Er zyn Kinderen, die, wanneer het openhartig belyden van hunne, in den beginne nog maar zeer kinderlyke en geringe misstappen, hen van alle straffen bevrydt, al zeer spoedig ons door openlyke en onbeschaamde ondeugd zullen doen verbaasd staan. Men is met zyne lessen doorgaans mild; en op het papier gaat de Opvoeding zeer gemaklyk!

Een leugen uit trotsheid zwaar geboet, is de inhoud van het twede verhaal. Ene zeer merkwaardige geschiedenis: „ De ongelukkige L. arbeidde in den beginne rusteloos, „ maar ook by uitstek gelukkig. Ene klene, onbeduidende, „ door trotsheid ingegeven leugen wierd de oorzaak en „ eerste aanleiding van zyn ongeluk, en bragt hem eindelyk

„ tot ene onfchuldige, maar ook fchandelyke dood. Als „ zulke kleinigheden" [maar een zedelyke misftap, hoe gering die ook fchyne, houde men daarom nooit voor ene *kleinigheid!*] „ in ftaat zyn het vast gevestigd geluk van „ een man om verre te werpen, — — wie kan dan nog „ zeggen, dat hy zeker ftaat en nooit vallen zal? Wie kan „ dan nog den ongelukkigen gevoelloos en zonder mede„ dogen aanzien, en daarby vast verzekeren, dat hy ook „ niet, even als dezen, eenmalen elendig en veracht onder „ de gelukkigen zal omfluipen? Men vordert zo geern me„ delyden en verfchoning, wanneer men ongelukkig is, en „ wanneer men gelukkig is, weigert men ze zo ligt." enz.

FREDRIK, *of Elende zonder Misdryf*, fluit dit Deel. „ Wat „ zyn de menfchen? Een fpeelbal van het geluk en onge„ luk." FREDRIK was daarvan een treffend voorbeeld; en nagenoeg zal ons iedere levensloop bevestigen, dat de verwachting van duurzamen voorfpoed op de wereld ene dwaze verwachting is, en zeker wordt te leur gefteld. Wy wenfchen hartlyk, dat zodanige overwegingen ons wysheid mogen leren, en wy alzo niet onder de zodanigen behoren, waarvan de Schryver zegt: „ Eerst op het doodbed wordt „ het ons helder, en wy zien te laat in, dat wy alleen met „ zeepbellen der inbeeldingskracht fpeelden, en den diamant „ niet achteden, die in de overige krachten der ziel verbor„ gen lag."

De Zonderlinge. Door AUGUST LAFONTAINE. *IIde Deel. Met Platen. Te Haarlem, by* F. Bohn. *In gr. 8vo.* 370 *bl.*

By de aankondiging van het eerfte Deel dezes Werks, verklaarden wy, niet te weten, of het des Schryvers oogmerk was, ons den *Zonderling* in alles ten voorbeeld te ftellen, dan of eindlyk de Held der Gefchiedenis, door ondervinding geleerd, ons lesfen zou geven van *bruikbare* levenswysheid: nu verklaren wy, dat noch het een noch het ander des Schryvers bedoeling kan geweest zyn, in ons oog; en wy kunnen de Zedeleer van dit Boek niet beter opgeven, dan door het volgend gezegde van den jongen *Zonderling* af te fchryven: „ Woorden zyn nog bedrieglyker dan daden; ik „ geloof, uit geen van beiden kan men over een mensch „ een goed oordeel vellen. Ik geloof dat de goedheid van „ een hart zich beter laat gevoelen dan doorzien. Het beste „ hart kan tot gedragingen gedwongen zyn, die ... in an„ dere omftandigheden ten minften ... ondeugden zyn zou„ den. Ik geloof, wy moeten den mensch niet beöordeelen, „ maar liefhebben en hem weldoen. Ik weet niet, ik heb

„ al-

„ altyd, wanneer ik aan het beöordeelen ging, gemerkt, dat „ ik geen maatstaf had, om te meeten."

Meesterlyk houdt de Schryver het karakter van den Held en ieder voorkomend persoon in deze Geschiedenis vol; meer dan eens perst hy den Lezer tranen uit het oog, en nooit legt men dit Boek ter zyde zonder treffend gevoel voor plicht en eer. Als kenner van het menschelyk hart bevestigt LAFONTAINE ook door deze Roman zynen welgevestigden roem; en de jonge *Zonderling*, wiens deugd geen oogenblik wankelde, en die de moeijelykste beproevingen doorstond, is vóór allen gerechtvaardigd, en aan het eind van dit Deel ten toppunt van zyne wenschen.

Met deze aankondiging zouden wy menen volkomen voldaan te hebben ten opzichte van een Werk, waarvan wel niemand het begin gelezen heeft, zonder zyne nieuwsgierigheid naar het vervolg te voldoen, zodra hy van de uitgave bericht kreeg; ten zy wy beloofd hadden, den Lezer nu ook een of ander staal mede te delen, uit den levensloop van den jongen *Zonderling*. Wy kunnen toch maar enkele brokken overnemen.

Op zyne reize naar het Pyrmontsche Bad, trof hy twee onbekende Dames aan, die hem zyne bescherming verzochten; waarom hy zich dan ook haren Neef liet noemen. Deze Meisjes waren echter aldaar maar al te wel bekend; dan hy was tegen iedere verzoeking bestand, en dacht waarlyk geen kwaad. By deze Nichtjes vond hy eens een paar jonge losbollen. „Foei laat dat!" riep één van haar. Lodewyk keek om, en zag, dat een der jonge heeren de Juffer op zyn schoot wilde trekken.

„ Laat dat meisje los, myn heer!" riep Lodewyk op een bevelenden toon.

„ Wat raakt u het meisje?" andwoordde het jonge mensch lagchende.

„ Gy zyt by my, myn heer!"

„ Dat weet ik."

„ Laat haar dus los."

„ Ik wil niet."

„ Niet?" riep Lodewyk, „ myn heer, ga op staande voet „ het huis uit, of ik smyt 'er u uit."

„ Hoe? my? het huis uit? Weet gy wel, wien gy voor „ hebt?" zeide het jonge mensch, terwyl hy op Lodewyk aan ging.

Lodewyk greep hem by de kleeren, en wilde hem naar de deur slepen; de andere hielp zyn makker, enz.

Den volgenden morgen ontmoetten hem deze snaken in de allee.

„ Wie zyt gy? myn heer!" vroeg de een, vol grimmigheid.

Lodewyk bleef gerust ftaan, en andwoordde: „Ik heet „ Burchhard."

„ Gy hebt my gisteren beleedigd."

„ Ik? neen, ik heb u maar de kamer uitgefmeten."

„ Nu, ter duivel, en heet dat niet iemand beleedigen?"

„ Als gy het zoo begrypt, mynenwege moogt gy het „ zoo noemen."

„ Gy zyt my genoegdoening verfchuldigd."

„ Myn heer, ik ben u niets fchuldig, uitgenomen de „ waarfchuwing, dat gy de meisjes ongemoeid laat, of dat „ gy met my te doen hebt."

„ Goed, ik wil juist met u te doen hebben, gy moogt dan „ zyn, wie gy wilt. Kom!"

„ Waar heen?"

„ Ginds in het kreupelhout."

„ Wat zal ik daar?"

„ Met my vechten."

„ Ik heb u immers reeds gisteren afgeklopt," andwoordde Lodewyk met de grootfte koelbloedigheid.

„ Myn heer! Kom!"

„ Ik wil niet."

„ Gy wilt niet? dan verklaar ik u voor een fchurk!"

„ Dat moogt gy."

„ En geef je een knip voor den neus!"

„ En krygt flaag."

„ Van wie?"

„ Van my."

„ Myn heer, breng my niet tot het uiterfte! kom! of, „ myn heeren, gy zyt myn getuigen, ik verklaar dit mensch „ voor den ergften fchurk, die op vier voeten loopt."

Lodewyk lachte, [en wy moeten om de *vier* voeten van de fchurken daar te lande ook nog eens lachen. Waren de fchurken overal zo van den Hemel getekend, dan kon men hen uit den weg gaan!] „ Gy zyt een gek! Gy „ zoudt my ook wel voor een olyfant kunnen verklaren, als „ u dat in den zin kwam; maar ben ik het daarom?"

„ Maar dan," riep een ander, „ raad ik u, myn heer, dat „ gy het bad ruimt."

„ Waarom dat?"

„ Omdat wy hier geen fchurken dulden."

„ Gy fchynt niet te weten," enz. Lodewyk verhaalt nu het geval.

„ Maar dan zyt gy hem ook genoegdoening verfchuldigd."

„ Hy moge 'er zich gerichtelyk over beklagen. Nu laat „ my gaan!"

„ Niet van de plaats af," riep de verbitterde jongeling, „ niet van de plaats af! Of vraag my plegtig om verge„ vi g!"

„ Waar-

Waarover zal ik u vergeving vragen?"
, Daarover, dat gy my van de kamer gesmeten hebt."
, Daarover? Myn heer, kom eens weer, dan gooi ik 'er u
'oor de tweedemaal uit, maar dan door het vengster heen."
Men greep Lodewyk aan; deze maakte zich meester van den
en van een' der Officieren, zette zich met zyn' rug tegen
' boom. „ Stil," zeide hy, „ de eerste, die zyn hand
pligt, is een kind des doods." Juist kwam 'er een oud
icier by: „Wat gebeurt hier?" — „ Myn heer uw Zoon,"
on 'er een — „ Is dat uw Zoon?" zeide Lodewyk,
gaf den degen terug, „ myn heer, ik neem u tot richter.
Uw Zoon beledigt in myn huis een onschuldig meisje, en
ik smyt hem, daar hy 'er niet mede wil uitscheiden, de
kamer uit. Nu daagt hy my uit, om met hem te vechten.
Ik wil niet, en daarop vallen 'er verscheiden te gelyk op
my aan. Het is zyn geluk, dat gy juist hier komt."
De Vader keek zyn' Zoon aan, en deze zweeg, want hy
d geen lust om zyn' Vader te zeggen, dat de onschuld
n het meisje juist niet zo groot was.
Vervolgends zeide de Vader tot zyn' Zoon: „ Goed, gy
hebt hem nu uitgedaagd; en hy wil niet. Wat wilt gy
nu meer hebben? Myn heeren? Hier in de allee? Kent gy
de wetten niet? Houdt u hier stil. 'Er zyn immers andere plaatzen, waar dergelyke zaken van eer kunnen afgemaakt worden."
„ Maar ik zeg u, myn heer," hief Lodewyk op nieuws
n, „ het is geen zaak van eer. 'Er steekt niet voor een
oortje eer in; ik ken niets afschuwlykers, dan een onschul-
, dig meisje te beleedigen."
„ Maar, myn heer, matig u dan ook wat in uwe uitdruk-
, kingen, wanneer gy geen moed hebt om te vechten,"
eide de oude man.
„ Maar, lieve heer, hoe kan deze zaak eene zaak van eer heeten?
, Intusschen het zy dan zoo, dan heb ik uw Zoon de kamer uitge-
, smeeten omdat hy in eene eerevolle zaak begrepen was." enz.
Lodewyk ontving weldra een briefje: „ 'Er is iemand,
, die zeer dringend verlangt u te spreken. Volg den jongen
, maar." Men bragt hem in een boschje, en daar dwong
nen hem een degen op.
„ Wat zal ik 'er mede doen?" vroeg hy nog, toen de
beleedigde jonge *** met zyn degen op hem aandrong en hem
toeriep: „ Stel u te weer, Schurk!"— „ Straatschender!" riep
Lodewyk, en het leed geen vyf minuten, of hy had het jonge
mensch ontwapend. „ Ellendige straatschender!" riep hy nog
eens. De toekykers staken de hoofden met verbazing te samen. Een Officier zeide hardop: „ Ik heb nog nooit van
„ myn leven met meer koelbloedigheid en bekwaamheid zien
„ vechten. De duivel kan het niet dapperder doen."

 „ Straat-

„ Straatschender!" riep Lodewyk voor de derdemaal, „ wat „ zou my beletten u te pakken en u aan de dienders in han„ den te geven?"

„ Aan de dienders? en waarom dat?" vroeg de Officier.

„ Heeft die ellendeling my niet gedwongen op een men„ schenmoord los te gaan? als ik my minder op het vech„ ten verstond, zou ik hem dan zoo hebben kunnen sparen, „ als ik deed? Hoe vol schande moet uw *leven zyn*, dat gy „ het op de punt van een degen zet!"

„ Maar, myn heer," riep de Officier, „ gy dwingt hem „ immers op nieuw om met u te vechten; zoo houdt dan „ eindlyk uw mond! Waarachtig gy zyt een zonderling „ mensch, vecht, als de duivel zelf, spreekt, als of gy „ niet buiten vechten leven kunt, en houdt het tweegevecht „ voor straatschennis! Hoe! als hy u voor het pistool daag„ de, myn heer, wat zou u dan uw vechten helpen?"

„ Deze lafbek! voor het pistool?" zeide Lodewyk met verontwaardiging.

„ Ja!" riep de jonge *** enz. „ hier zyn pistolen."

Lodewyk nam een pistool; met eene bitter lagchende houding zeide hy: „ ô God! is het nog niet genoeg? En wan„ neer gy in staat waart 'er my toe te dwingen, dan dwongt „ gy my tot een' zekeren moord," — wyzende op een jong heen en weer gaand boomtje. Hy leide 'er op aan, schoot af, en het boomtje werd *door den kogel midden door ge*schoten, en boog zich als een strohalm. De Officier sprong hoog in de lucht: „ Ter duivel, broertje *** laat „ het blyven, dat mensch legt u ter neer." De jonge *** vertrok 'er zyn oogen van; intusschen wilde hy het toch niet wagen, om met dit mensch te schieten. Hy zweeg; Lodewyk stond een oogenblik stil, en zeide daarop: „ Uw „ eer bestaat in moorden, de myne in weldoen. Vaar wel!" zeide hy, en ging daarop langzaam den weg naar het bad terug. enz.

„ Mejuffrouw, de oude Officier heeft my gisteren van u „ gezegd, dat gy en uwe zuster tot de veile vrouwsperso„ nen behooren. Ik heb dat niet geweten. Ik was uw vriend, „ maar dat is gedaan, want ik ben geen vriend van hoeren. „ Adieu, Mejuffer."

Idalie, of de Ongelukkige Minnares. Naar het Fransch. Met Plaaten. Te Amsterdam, by G. Roos. *In gr. 8vo. 300 bl.*

Een Boek, waar by wy juist driemaal zyn ingesluimerd; eindelyk zyn wy het toch doorgeworsteld, en weten nu de geschiedenis van de ongelukkige Minnares en nog van eene

ene Barbarysche Princesse, maar werden 'er noch wyzer, noch beter door, en de lezing gaf ons zelfs geen enkel aangenaam ogenblik. Wy kennen nu toch *Idalie*; zodanige meisjes moest men opsluiten, indien namentlyk hare deugd niet beter bevestigd is, dan die van dit coquette, manzieke meisje; niemand toch kon haar aanzien, of hy werd ogenbliklyk op haar verliefd, en vergat ook aanstonds alle zyne verbintenissen en betrekkingen. Wy zien haar hier, in mannen en vrouwen gewaad, te water en te land, mal verliefd, voorbeeldloos onvoorzichtig, verkracht, verleid, en in velerleije verdrietlykheden ingewikkeld. Het verhaal is smaakloos, en styl en taal zyn, in deze overzetting althands, ellendig genoeg. Eindelyk steekt zy zich zelve dood, en, hoezeer wy den zelfmoord wraken, was ons dit nu toch aangenaam, omdat wy nu niets meer van haar horen zullen. De Voorredenaar meent, dat, *daar het Leezen van Romanicke geschriften thands zo zeer als ooit, in den smaak der jonge lieden valt, men niet genoegzaam kan zorgen dat zy dezen kunnen smaak aan zulke geschriften kunnen voldoen, waarin niets schadelyks voor de goede zeden is aan te treffen*; en daarom heeft hy dan voor de vertaling uit het *Fransch* van deze oorspronglyk *Engelsche* Roman gezorgd. Wie kan berekenen, welk een aantal soortgelyke Geschriften deze zyne *zorgvuldigheid* ons in het vervolg nog ter beöordeling bezorgen zal? Dat de man zich toch minder met onnodige zorgen mogt pynigen!

ADOLF VAN KNIGGE, *over de Verkeering met Menschen, by wyze van uittrekfel bewerkt voor jonge lieden uit den beschaafden stand; opgehelderd en verrykt met een aantal voorbeelden en karakterschetsen uit de beste Schryvers, door* J. G. GRUBER. *Uit het Hoogduitsch. Iste Deel. Te Zutphen, by* H. C. A. Thieme. *In 8vo.* 223 *bl.*

Voor aankomende Jongelingen een zeer bruikbaar Geschrift, hetwelk in drie Deeltjes zal aflopen, en waarvan wy de voordzetting met verlangen te gemoed zien. De Schryver koos zich KNIGGE ten richtsnoer, bepaalde zich echter tot de merkwaardigste plaatsen, en tot het bruikbare voor de jeugd, voegde 'er zyne eigene ondervindingen en opmerkingen by, en nam zyne voorbeelden en karakterschetsen, behalven uit zyne eigene en KNIGGE's Werken, uit die van FEST, GELLERT, HERMES, IFFLAND, LA FONTAINE, MONTS, MULLER, SCHILLER, WIELAND, ZIMMERMAN en anderen, en slaagde, naar ons inzien, zo gelukkig in zyn doen, dat wy dit Werkje, als zeer onderhoudend, leerzaam en belangryk, gerustlyk durven aanpryzen. Deze eerste *Afdeeling* heeft het

Op-

Opschrift: *Over de verkeering met zichzelven*; en deze is in de daad de grondslag voor iedere volgende goede les nopens de verkering met menschen. Vader of Opvoeder leze dit Geschrift met zynen kweekling, die reeds enigzinds, zo als men zegt, de kinderschoenen ontwassen is; hy kent zynen kweekling, en heeft dus overvloedige aanleiding tot toepassing en verdere ontwikkeling in een vertrouwlyk gesprek; en, daar men het lezen van Romans der jeugd thands wel moeilyk beletten kan, zo doe men haar telkens in zodanige Geschriften, en vooral ook in de werklyke *Geschiedenis*, nieuwe voorbeelden zoeken, en de daarin voorkomende karakters beoordelen naar de hier voorkomende aanwyzingen; en zo kan by het aankomend geslacht, onder Gods zegen, een bankbreuk van den geest of het hart worden voorgekomen, waardoor het menschdom thands zo dikwils grote schade lydt!

Het belangrykste uit JOHN CARVERS *Reizen door de Binnenlanden van Noord-Amerika; uitgegeven ten dienste der Jeugd, door* J. H. CAMPE. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amsterdam, by* de Wed. J. Döll, 1804. *In 8vo. 307 bl.*

Het *vyfde Deel* der nutte Verzamelinge van Reizen voor de Jeugd, door den voor die taak overberekenden Heer CAMPE, uit voorgaande *aankondigingen reeds bekend*, bevat de Reize, die wy boven noemden, ook in haar geheel den *Nederduitschen* Leezer niet onthouden. Sints *Noord-Amerika* zynen tegenwoordigen bloei bereikt, en daar door, zoo uit weetlust als door belang, de opmerking van al wat in Europa op beschaafdheid aanspraak maakt gelokt heeft, zyn van dat uitgebreide Waerelddeel menigvuldige berigten verspreid. De Heer CARVER, een Engelsch Officier, die in den Zevenjaarigen Oorlog, welke in 1763 eindigde, in Noord-Amerika hadt gediend, heeft daar toe het zyne bygedraagen. De Heer CAMPE, overeenkomstig zyn ontwerp, heeft 's Mans uitvoerige Reisbeschryving, nu door uitlaatingen, dan door byvoegzels en zedelyke toepassingen, voor dien ouderdom beärbeid en nuttig gemaakt, voor welken hy schreef. In de maand Juny 1766 verliet de Heer CARVER *Boston*, en kwam in October 1768 aldaar terug, hebbende, in dien tyd, eenen weg van 7000 Engelsche, of 1400 Duitsche mylen, afgelegd. Van de genoemde Stad liep de reisweg, over een vlek *Mischillimackinac*, na de zoogenaamde *Draagplaats*, eene engte, weinig meer dan een half uur gaans breed, tusschen de *Vossenrivier* en de *Uisconsin*, twee ontzaglyke stroomen, welke, hier bykans tegen elkander stootende, op een verbaazenden afstand van elkander in de zee vallen. Van daar tot aan den *Missi-*

sip-

Sppiſtroom voortreizende, kwam CARVER by den Waterval St. Anthony, die op eenen afſtand van 15 mylen, of drie uuren gaans, zich reeds aan het oog vertoont, 750 voeten breed is, en van eene lynrechte hoogte van over de 30 voeten nederſtort, en dit karakteriſtieks heeft, dat hy, zonder de geringſte hindernis van heuvelen, rotzen of klooven aan te treffen, digt by kan genaderd worden. Van het inſtinkt, of, indien gy wilt, het vernuft der vogelen, verhaalt CARVER een merkwaardig voorbeeld. Op een kleinen afſtand, naamelyk, beneden den Waterval ligt, midden in den ſtroom, een klein met eiken begroeid eiland, door eene ontzaglyke menigte Arenden in 't bezit genomen. Ieder telg, ſterk genoeg om het te draagen, is met een nest bedekt. Omdat geen Indiaan zich in de draaikolken durft waagen, zyn hier de vogels volkomen veilig; vindende voorts aan de visſchen van den ſtroom, en de dieren, die door den Waterval worden verplet, ryklyk voedzel. Een verhaal van de kunstgreepen eenes Indiaanſchen Priesters, te werk geſteld om een mondgeſprek met den Grooten Geest (zoo noemt men hier te Lande het Hoogſte Weezen) te houden, ten einde om van denzelven zekere onderrigtingen te bekoomen, beklemt het hart des verlichten Christens van mededogen met de ongelukkige ſlaaven van het bygeloof. Eene beſchryving van het *Bovenmeir* vervangt dat verhaal; het is een der grootſte landmeiren op den aardbodem, meer dan 400 Duitſche mylen in zynen omvang beſlaande. Op een der eilanden op dit Meir, wel 100 Engelſche mylen lang en 40 breed, gelooven de Indiaanen dat de Groote Geest woont. Eene menigte ſtroomen, wel 40 in getal, ontlast zich in dat Meir. Een derzelven, die van den top eenes bergs, wel 600 voeten hoog, nederſtort, vertoont zich in de verte, omdat hy zeer ſmal is, als een wit lint, hangende in de lucht. Forellen, van 12 tot 50 ponden zwaar, behooren tot de bewooners van het Bovenmeir. Vervolgens nog eene groote uitgeſtrektheid lands doorreisd, en menigerlei Indiaanſche Stammen bezogt hebbende, maakt de Heer CARVER, met zyne wederkomst te *Boston*, een einde van zyn Reisverhaal, om vervolgens de zeden, gebruiken, godsdienstplegtigheden, leevenswyze en veele andere byzonderheden, de Noord-Amerikaanſche Volken betreffende, in afzonderlyke Afdeelingen te beſchryven. Diensvolgens ontmoet men hier een berigt wegens de uitwendige gedaante, kleeding en opſchik, wooningen en huisraad der Indiaanen; hunne zeden en gemoedsneigingen; hunne tydrekening; regeeringsvorm; gastmaalen; danzen; jagtpartyen; hunne wyze van oorlogvoeren, en voorbeelden van wreedheid in dezelve; hunne wyze van het ſluiten van den vrede; hunne ſpelen; huwelyksplegtigheden; godsdienst; hunne ziekten; wyze, waarop zy hunne dooden begraaven; taal en zinnebeelden; en ein-

eindelyk eenige merkwaardige Dierenfoorten, die in de Binnenlanden van Noord-Amerika gevonden worden.

Boven vermeldden wy, hoe de Heer CAMPE zich ten plan hadt voorgefteld, hier en daar zedelyke aanmerkingen in zyne verkorte verhaalen te vlegten, en deeze daar door tot dies te meer nut te doen gedyen. Eene dier aanmerkingen (want een doorloopend verflag van het Werkje gedoogen de paalen onzes befteks niet) willen wy hier aanvoeren. Verhaald hebbende, hoe de geduchte *Ratelflang* zich nooit fchooner vertoont, dan wanneer zy in woede *is gebragt*, omdat, alsdan, door een fterken aandrang van vogtigheid tegen de oppervlakte, de kleuren van haare huid leevendiger worden, laat hy 'er op volgen: „ Deze eigenfchap van „ door toorn fchooner te worden is juist het tegendeel van „ hetgeen de natuur van ons menfchelyk ligchaam eigen is; „ hetzelve wordt daardoor, gelyk ieder weet, ongemeen le„ lyk en afzigtelyk gemaakt, hoe fchoon hetzelve ook an„ ders gevormd is; gelyk omgekeerd het menschlyk aange„ zigt door geen blanketfel zo veel aangenaamheid en be„ valligheid kan erlangen als door de uitdrukking van eene „ vriendelyke, zagte en welwillende gemoedsneiging; eene „ aanmerking, die onze Dames uit de groote waereld ont„ gaan moet zyn, dewyl zy anders vermoedelyk nog meer „ zorgen zouden, om, in plaats van de roode, witte „ en blaauwe kleur op haar *aangezigt te leggen, zich* met de „ onwederftaanbaare bekoorlykheden eener *fchoone*, zagte „ en reine ziel te verfieren, hetwelk haar oneindig beter „ ftaan zou." Mogten de jeugdige fchoone Leezeresfen van CAMPE's nuttig Werkje, behalven den ruimen voorraad, ter verzamelinge van kundigheden voor het verftand, aldaar voorhanden, zulke en foortgelyke aanmerkingen ter regelinge van het hart dienstbaar maaken! Hoe onberekenbaar veel zouden zy dan bydraagen, daar elk thans over de rampzaligheden der tyden klaagt, om, door haaren verzagtenden invloed op de andere helft des menschdoms, die rampzaligheden ponden gewigts van haare zwaarte te doen verliezen!

De Dochter van Pharao. Blyfpel. Uit het Hoogduitsch van A. VON KOTZEBUE. *Amfterdam, by* W. Holtrop. *In 8vo.* 48 *bl.*

Een paar vrolyke goedhartige losbollen ligten enen ouden vrek niet onaardig op: de een als een arme fchilder, de ander als een ryke vreemdling en koper van oude kunstftukken, weten hem een nietsbetekenend vod, verbeeldende de redding van Mofes door Pharao's Dochter, in de hand te fpelen voor ene goede fom, die zy eniglyk begeerden en ook gebruiken ter bevordering van het huwlyk van een paar belangryke jonge lieden. De list gelukt by uitnemendheid. Voords fchynt ons deze *Dochter van Pharao* de vrucht van een enkel ogenblik.

ALGEMEENE

VADERLANDSCHE

LETTER-OEFENINGEN.

Sermons sur divers Textes, &c. Dat is: *Leerredenen over verscheiden Texten der Heilige Schriftuure. Door wylen* JAQUES-RENAUD BOULLIER, *Leeraar* (*der Walsche Gemeente*) *te Amsterdam. IIde Deel. Te Amsterdam, by* J. J. Geyler en Comp. *In gr. 8vo.* 453 *bl.*

Het oordèel, welk wy (*) over het Eerste Deel deezer Leerredenen velden, geldt ook omtrent dit Tweede Deel. Derwaarts den Leezer overwyzende, houden wy van eene algemeene beoordeelinge ons ontslagen. Even zoo veele, als in de eerste afgifte, veertien Leerredenen naamlyk, zyn ook hier voorhanden. Zy draagen de volgende Opschriften. *By de opening van het Synode te Leyden, gehouden* 1 *September* 1785, 2 Timoth. I: 8—10. *Over de bestaanbaarheid der Verdraagzaamheid met den Yver*, Efez. IV: 15. (in twee Leerredenen.) *Over de Vredelievendheid, en het geluk der vreedzaamen*, Matth. V: 9. *Over de voortreffelykheid der Liefde boven Geloof en Hoop*, 1 Kor. XIII: 13. *Over de Gelykenis van den Schat*, Matth. XIII: 44. *Over de zekerheid der Zaligheid*, Luk. X: 20. (in twee Leerredenen.) *Over het kwaadaartig agtgeeven op eens anderen Gebreken*, Matth. VII: 3—5. *Over den pligt der Verzoeninge*, Matth. V: 23, 24. (in twee Leerredenen.) *Over de dwaasheid en den ongelukkigen toestand des Waereldlings*. Job IV: 21. *Over het nut der Krankten*, Joann. XI: 3. *Over het gedenken aan den Dood*, Gen. III: 19. Volgens eene nevensgevoegde Aanteekening wierdt deeze Leerrede uitgesproken te Parys, in de Kapel van den Hollandschen Ambassadeur, 1 Juny 1766.

Thans iets ter proeve willende leveren, bepaalen wy ons tot een iets uit de Leerredenen over *Verdraagzaamheid en Yver*. Aangetoond hebbende, dat een Christen ver-

(*) *Algem. Vaderl. Letteroef.* 1803, bl. 273.

verpligt is, de waarheid lief te hebben en daar voor te yveren, vervolgt de Heer BOULLIER aldus: „ Maar de yver voor de waarheid moet ons nooit de liefde doen vergeeten, die wy aan den naasten schuldig zyn; en indien myn Text my aanleiding gaf, om die lafhartige toegeevendheid te bestryden, die, onder voorwendzel van de dwaaling liefderyk te verdraagen, de zaak der waarheid verraadt, niet minder *keurt hy* een zekeren bitteren yver af, die, naa in de ziel die *liefde* verdoofd te hebben, welke het leeven van den Christen is, na buiten zynen vergiftigen zwadder spuwt, en, in schyn van de gezonde leere te verdeedigen, ons een doodlyken haat tegen de dwaalenden inboezemt. — *Een yver* van deezen aart meet zyne liefde voor de waarheden van den Godsdienst af by den trap van verbitteringe, welken hy tegen de zulken voedt, welke deeze verwerpen; hy gelooft dat zyne geweldaadigheden zoo veele uitsteekende dienstbetooningen zyn, voor welke God hem loon schuldig is; in plaats van de geringste zwaarigheid te voeden omtrent de ruuwheid zyner zeden, omtrent de bitterheid zyner woorden, omtrent de ligtvaardigheid zyner oordeelvellingen, omtrent de vuilaartigheid zyner lasteringen, omtrent de geweldaadigheid en de onregtvaardigheid zyner handelingen ten aanzien van de zulken, welke hy goedvindt met den haatlyken naam van *Ketters* te teekenen — juicht hy zich deswegen toe als zoo veele bewyzen van de kragt zyns geloofs; hy gelooft, dat het zoo veel is als God te looven, indien hy menschen mishandele, den banblixem op hen schiete, ten eeuwigen vuure verdoeme, die, hoe verre zy ook van de waarheid zyn afgeweeken, nogthans de voorwerpen zyn der godlyke liefde, en nog kunnen beantwoorden aan de uitnodigingen der genade, die hen tot kennis en zaligheid roept. Zulk een mensch verbeeldt zich, den glans der waarheid helderder te doen blinken, wanneer hy den goeden naam eens Ketters bekladt; en naa zynen leeftyd te hebben gesleeten in het mishandelen van zyne *Medediensknegten*, beeldt hy zich in, dat 'er geene beloonningen groot genoeg zyn, waar mede de *Meester* eene getrouwheid als de zyne kan vergelden. Deeze gewaande yver, yver zoo overeenkomstig met den geest des Duivels, als hy van den geest van 't Christendom vervreemd is, die onzinnige yver, wat zal 'er niet van hem worden, zo

hy dien niet beteugele? tot welke uiterſten zal zyne woede niet kunnen uitſpatten, indien hy ongelukkiglyk door het vermogen om kwaad te kunnen doen geſchraagd worde? Welhaast, met de pen in de eene, en het zwaard in de andere hand .... M. B. laaten wy het gordyn ſchuiven voor zoo veele rampzalige tooneelen, over welke het Katholykendom zich niet *alleen* moet ſchaamen, maar die ook de Proteſtantſche waereld geſchandvlekt hebben, en de geest van welken, die, Gode zy dank, van lieverlede overal begint te verzwakken, nogthans, helaas! nog niet geheel is uitgebluscht, zelfs in onze Provincien niet. Wagten wy ons om hier eene menigte even treurige als ergerlyke tooneelen van nieuws te ontſluiten, welke een valſche yver, uit den ſchoot der Kerke zelve gebooren, voor de oogen der Kerke heeft geopend. De eenige yver, aangenaam by God, en alleen den Christen waardig, is de yver, welken de Liefde kenmerkt; deeze beide deugden zyn onafſcheidbaar, dewyl zy in de godlyke liefde haaren oorſprong hebben. Een Christen houdt zich aan de zaligmaakende waarheid vast; zyn hart bemint haar; zyn mond verkondigt haar; alles vat ter haarer verdeediginge de wapens op: waarom? omdat hy God lief heeft, omdat hy de belangen zyner eere is toegedaan, en omdat de belangen deezer eere van die der waarheid onafſcheidbaar zyn. Hoort het gewysde van den H. *Joannes*, 't welk dat der reden zelve is: *die God lief heeft, heeft ook zynen broeder lief*; niet alleen vertoont die Apostel de broederliefde als een uitwerkzel onzer liefde tot God, maar hy draagt als een onfeilbaaren regel voor, om de opregtheid der laatstgenoemde liefde te kunnen onderkennen, de gezindheden, die wy in ons hart omtrent den naasten voeden. Behandelt gy de zulken als vyanden, wier gevoelens in het ſtuk van den Godsdienst van de uwe verſchillen? gevoelt gy, dat dit verſchil u verbittert, en verzwakt hunne dwaaling in uwe ziel, ten hunnen opzigte, die liefde, welke het mededogen met hunne verblindheid nog ſterker behoorde aan te zetten? dan hebt gy God niet lief, omdat gy eenen mensch, naar zyn beeld geſchapen, en die het voorwerp zyner liefde is, niet lief hebt. Uw yver voor de waarheid is niet op de liefde tot God gebouwd; het is niets dan een menschlyke drift. — Nog meer: de *waarheid* zelve moet u tot de liefde vor-

men, naardien men geene opregte zucht voor de waarheden des Euangeliums kan voeden, zonder het oor te leenen aan de kragtige drangredenen, welke deeze waarheden tot liefde tot den naasten, tot zagtmoedigheid en weldaadigheid, ons voordraagen. Uitdrukkelyk zyn de geboden des Euangeliums: *De liefde is de hoofdzaak* dier geboden; zy is het GROOTE *gebod;* zy is het, 't geen ons het Euangelie aangaande den *Leidsman en Voleinder van ons geloof* verkondigt; zy is een der voornaamste indrukzelen, welke in de ziel het denkbeeld van de grootste verborgenheid prent, welk het voorwerp van onzen yver zyn kan; ik bedoel de verborgenheid van het kruis. Een schoon model daar van vertoont ons het gedrag van Paulus." — Thans eenige staalen van 's Apostels handelwyze omtrent andersdenkenden hebbende aangevoerd, zegt de Eerw. BOULLIER ten slot: „ Laaten wy uit dat alles dit gevolg trek„ ken, dat gelyk 'er geene weezenlyke en bestendige „ liefde is, alwaar de liefde tot de waarheid niet aan„ weezig is, de zulken insgelyks, wien het aan lief„ de tot den naasten ontbreekt, slegts de *gedaante* des „ yvers bezittende, *de kragt daar van verlochend heb„ ben.* Duidelyk, indien ik my niet bedriege, heb ik „ beweezen, dat de echte geest des Christendoms „ in het naauw verband tusschen deeze twee deugden „ bestaat."

J. H. REGENBOGEN, *Oratio de Theologo perfecto*, habita publice, quum Magistratu Academico abiret, a. d. 1 Junii 1804. Leovardiæ, apud *D. v. d. Sluis*, 1804. 4to.

De Hoogleeraar REGENBOGEN heeft, in deze Akademische Redevoering, eene schets van eenen *volmaakten Godgeleerden* willen geeven. Hy zegt, by 't slot, dezelve *admodum vitiose*, dat is *zeer slecht*, of *zeer gebrekkig*, voorgesteld te hebben. Of dit nederig *compliment* alleen zie op de taal, waarvan hy zich heeft bediend, dan wel op de geheele bewerking van deze waarlyk niet gemaklyke stoffe, is moeilyk te raaden. Hoe 't de Redenaar daarmede ook gemeend hebbe, hy zal het ons, vertrouwen wy, uit hoofde van deze bekentenis, niet ten kwaade duiden, wanneer wy, ook

in

in beide opzichten, dit Stuk niet vry van gebreken vinden.

Dat zyn schryfstyl niet fraai, en verre af is van zuiver Romeinsch te weezen, daarover willen wy den Heer REGENBOGEN niet bevitten. Hy heeft dit gemeen met andere anderzins roemwaardige Mannen. Maar waarom niet gezorgd, dat zulke lompe taalfouten, als *disputax*, *offunderunt*, *cum est* voor *sit*, en dergelyken, die men allerwege aantreft, 'er niet insloopen, of, zo het drukfeilen zyn, by het nazien der proeven, staan bleeven? Zulke grove gebreken voegen allerminst in eene Redevoering, by welke eene vrymoedige aanwyzing van de gebreken van anderen het voornaame hoofddoel schynt geweest te zyn. Dit maakt althans derzelver hoofdinhoud uit. De Professor neemt de weegschaal in de hand; hy noemt eenige vereischten van een volmaakten Godgeleerden, zo als hy zich dien voorstelt, en daarna worden dan de beroemdste Mannen in dit vak beoordeeld, en allen, zonder eenige uitzondering, te ligt bevonden. Zyn volmaakten Godgeleerden (*perfectus noster* wordt hy telkens genoemd) vindt hy zoo min onder de vermaardste Kerkhervormers, en laatere Godgeleerden van den eersten rang, als by de Kerkvaders en Schoolgeleerden. ERASMUS, LUTHER, CALVYN, DE GROOT, VOSSIUS, ERNESTI hebben, 't geen hy in zynen Godgeleerden vordert, of niet geweeten, of althans niet behoorlyk in acht genomen. Wy hebben ons, onder 't leezen, geduurig verwonderd over den toon, waarop de Redenaar over alle die groote Mannen (*scilicet ex cathedra*) uitspraak doet. En nu vindt hy zich evenwel, na alle tyden doorgeloopen, en elk zyn deel gegeeven te hebben, niet in staat, om iemand te noemen, die aan zyn ontworpen *ideaal* beäntwoordt.

Desniettemin bevat deze Redevoering veele goede dingen. Men ziet wel, dat 't den Hoogleeraar niet ontbreekt aan noodige kennis van de weetenschap, die hy openlyk leert, en dat hy onbeschroomd durft uitkomen voor 't geen hy meent op gronden te steunen. Zyne oordeelvelling, over deze en gene gebreken van voornaame Godgeleerden, is niet altyd ongegrond. Men zou dezelve met meer genoegen leezen, wanneer hy 'er meer bescheidenheid by had in acht genomen, en te ge-

gelyk aan hunne onvergelykelyke bekwaamheden, in den kring, waarin ieder van hun gewerkt heeft, meer recht had laaten wedervaaren. Aansspooringen tot vermyding van misslagen, waartoe zelfs de eerste Geleerden vervallen zyn, verdienen allen lof. Men kan ze niet te dikwyls herhaalen. Maar men behoorde die altyd te laaten gepaard gaan met eerbiedige erkentenis van het veel meer goede en boven allen roem verhevene, dat zy vóór ons gedaan hebben, en waarin wy hen slechts te volgen, en dan ook, op hun voetspoor, voort te gaan hebben. Dit zal wel de eenige weg zyn, niet om een volmaakt Godgeleerde te worden: want zoodanig toppunt zal nooit iemand, zoo min in deze, als eenige andere weetenschap, bereiken: maar om het in de Godgeleerdheid zoo ver mogelyk te brengen.

Christelyke Bespiegelingen in eenzaame uuren. Te Leyden, by J. van Tiffelen. *In gr. 8vo. 98 bl.*

Op den laatsten dag van het Jaar 1799. — By het Ziekbedde van myn Kind. — Het is den Mensche eenmaal gezet te sterven en daarna het oordeel. — By het Graf van mynen Vriend. — Jesus de grootste Menschenvriend. — Op mynen Geboortedag. — De leerzaame wandeling. — Godsdienst, de beste troostbron. Deze zyn de opschriften van deze losse Bespiegelingen, waarvan de onderwerpen wel gekozen zyn, als zynde allen voor gemoedlyke overdenkingen zeer geschikt, en waarin wy des Schryvers goede bedoeling ook niet miskennen, welke voorzeker lof verdient. Twee van deze Stukjes zyn voorheen reeds geplaatst in den *Vryën Godsdienstvriend*, zo als het Voorbericht meldt, welke gunstig moeten beöordeeld zyn. Hieraan, echter, konden wy dezelve niet onderkennen; want waarlyk wy hebben nu reeds alles gezegd, wat wy ter aanpryzing van dit Boekje te zeggen wisten. De onderwerpen kwamen ons zeer veel belangryker voor dan de behandeling; de bespiegelingen zyn al te zeer gekunsteld en rieken naar de lamp, offchoon zy ons weinig opleveren dat nieuw is of byzonder treft. Zodanige opstellen moeten *de taal van het hart tot het hart* zyn; en wy bleven by de lezing doorgaans koud. „ Aandoenlyk gezicht! een ge-

„ opend

„ opend graf! een graf waarin het ontzielde ſtof van
„ mynen dierbren Vriend binnen weinige oogenblikken
„ voor myne oogen zal nederzinken. Zou ik hier
„ ongevoelig kunnen zyn! Hy, die met verachting de
„ traan uit myne oogen in het wachtend graf ziet ne-
„ dervallen, is den naam van *Vriend*, wat zeg ik, is
„ dén naam van *Mensch* onwaardig. Ik ween om het
„ gemis van mynen Jonathan."

By het graf, het nog geöpend graf van zynen Jonathan was David zo woordenryk niet. Doorgaans kwam het ons voor, dat de Schryver, zyn onderwerp bepaald hebbende, zich nu moeite gaf om 'er iets over te zeggen; en eerst dan nog bedenken moest, *wat* hy gevoelen en zeggen *moest*.

„ Maar welke opbeurende gedachte vind ik teffens
„ hier niet, als ik den afgewentelden grafzerk beſchouw;
„ wanneer de voortrollende eeuwen eens in den oceaan
„ des tyds zullen zyn weggeſpoeld, dan zal ook in
„ dien dag om welken alle dagen geſchapen zyn, den
„ dag der algemeene opſtanding der dooden, deeze
„ marmeren ſteen geopend, en mynen jonggeſtorven
„ boezemvriend aan my weder gegeeven worden. Stree-
„ lend denkbeeld!" enz. Welke uitgezochte woorden, en dat van een bloedend hart, 't welk, by het geöpend graf voor den Boezemvriend, ieder oogenblik het dierbaar lyk verwacht.

„ 'Er zyn oogenblikken, waarin de wooningen des
„ doods niets verſchrikkends voor ons hebben;" enz. Ene ware en goede gedachte, maar die al aanſtonds hier verwaterd wordt: „ Alle die toebereidſelen, wel-
„ ke ik thans voor my zie, het flaauwe lamplicht, 't
„ geen, ſlechts hier en daar geplaatst, den weg tot de
„ rustplaats aanwyst; de toebereide rustplaats zelve;
„ de naderende lykdraagers;" enz. enz.

Wy willen niet voordgaan; wy zouden den Jongen uit de Kerk doen gaan, die zodanige voorwerpen ſtond op te ſommen, ook wanneer wy met het lyk van enen hem onbekenden naderden; en hier ſtaat hy by de begraafnis van zynen eigenen Boezemvriend! — Het is toevallig, dat het Boekje hier juist voor ons open viel.

loflyken kunstyver, ten behoeve van eene andere verdienstlyke onderneeming, aan het hoofd van dit artikel aangekondigd. Het ſchoone Werk van BLOCH is allen Liefhebberen der Natuurlyke Historie, vertrouwen wy, ten overvloede bekend. Terwyl wy de uitvoering en het kleuren der Plaaten onzen geheelen lof waardig keuren, achten wy het genoegzaam, den Leezer het Plan der *Nederduitſche* Uitgave des *ganſchen* Werks, alsmede den Inhoud der Eerſte Afleveringe, *nader* te doen kennen.

De drie eerſte Deelen van het oorſpronglyk Werk handelen alleen over Inlandſche (*Duitſche*) Visſchen; terwyl de overige Deelen de Visſchen *in 't algemeen* beſchryven: de reden hiervan hebbe men te zoeken in het bepaalder plan van den Heere BLOCH, zich by den aanvang enkel tot de Afbeelding en Beſchryving der eerstgemelden uitſtrekkende. Elk Geſlacht werd door hem afzonderlyk behandeld, voorafgegaan door eene algemeene beredeneering van elk Geſlacht over 't geheel; waarna de onderſcheidene Soorten elkander opvolgen.

„ Ons oogmerk, daarentegen," dus berichten de *Nederduitſche* Uitgeevers, „ is, om alle de Afbeeldingen, zo van In- als van Uitlandſche Visſchen, met derzelver Beſchryvingen, en dus het geheele Werk van BLOCH door elkander uit te geeven, by 4 of 5 Plaaten te gelyk, en gelooven, alzo doelmatiger te zullen handelen, daar wy alsdan in de gelegenheid zyn om onze Landgenooten duurzaamer afwisſeling te verſchaffen, dan dat wy met de gemeenzaamſte Voorwerpen aanvang maakten, en die allen op elkander lieten volgen, ook zullen wy, wat de Beſchryving aangaat, denzelven (dezelve) wel letterlyk en in den eigen ſmaak volgen, echter met weglaating van dat geene, hetwelk wy voor onze Lezers van geen belang achten te zyn; elk Geſlacht door elkander uitgegeeven afgeloopen zynde, zal worden opgevolgt (d) door de algemeene beredeneering waarvan geſprooken is, terwyl men de *Systematiſche Rangſchikking* zal opgeeven, en de geheele Uitgave zodanig inrichten, dat de Afbeeldingen en Beſchryvingen, agtervolgens die Orde, kunnen gerangſchikt en ingebonden worden. Ten aanzien van de Plaaten, hebben wy niets anders te zeggen, dan dat dezelven allen op nieuw in het Koper gebracht, en met de grootſte oplettendheid naauwkeurig zullen gekleurd worden." — Voorts is de *Latynſche* Naam

on-

onder elke Plaat gesteld, en de *Nederduitsche* in de Beschryving opgegeeven.

Ingevolge deeze, ook in ons oog, zeer gepaste schikking, bevat de tegenwoordige Uitgave de Afbeelding en Beschryving der navolgende, door de milde Natuur zo leevendig gekleurde, Uitlandsche Visschen: *Labrus Brasiliensis*, de Brasiliaansche Lipvisch of Zwaluwstaart; *Perca maculata*, gevlakte Baars; *Trigla volitans*, vliegende Zeeuil, Zeehaan of Zwaluwvisch; *Sparus chlorourus*, Groenstaart of Papegaayvisch. — Omtrent het Taalkundige zyn de Beschryvingen, die in deeze Uitgave zeer kort vallen, voor aanmerkelyke verbetering vatbaar.

Wy vertrouwen, met den Vertaaler, dat, daar wy over de Natuurlyke Historie der *Visschen* in onze Taal nog geene, immers zeer weinige Schriften hebben, dit keurig Werk den *Nederlanderen* welkom zal zyn en hunnen byval vinden; ter meer algemeene bekendmaakinge en aanpryzinge waarvan wy met zo veel vermaak het onze deeden.

Krygskundig Vertoog van de Toebereidzelen en Uitvoering van een Aanval op een Vyandlyk Land, door middel eener Landing, uit een of- en defensiv oogpunt beschouwd. Verzameld uit Krygskundige Schryvers en zaamgesteld door een Officier der Bataafsche Armée. Te Arnhem, by J. Moeleman, Jun. 1804. *In gr. 8vo. 79 bl.*

Het kan geen verwondering baaren, dat het *Verslag der Landingen op de Britsche Eilanden*, onlangs in 't *Fransch* uitgegeeven en in het *Nederduitsch* vertaald, by een Krygsman geene voldoening schonk, maar teleurstelling in zyne verwagting. Onder deezen behoort de Officier der *Bataafsche Armée*, die ons dit Stukje schenkt. „ Hy heeft," zo hy schryft, „ het gewaagd, alles, wat hier toe eenige betrekking konde hebben, byeen te verzamelen, om, zo veel mogelyk, beknopt denkbeeld te geeven van deeze zo groote als allergewigtigste Militaire Expeditie."

In twee Hoofddeelen is dit Werkje gescheiden. Het eerste leert de middelen kennen, die 'er gebezigd moeten worden, om, met een gunstig vooruitzigt, door Landingen eenen Inval in 's Vyands Land te waagen. Dit is verreweg het breedvoerigste, en in XI onderdeelen begreepen.

Het tweede Hoofddeel dient om aan te toonen, welke middelen van Defensie, onder het bestier eener beredeneerde Krygskunde, in staat zullen zyn, de poogingen des Vyands te verydelen.

In de opgave van het een en ander kan het niet uitbly-

blyven, of 'er komen veele algemeenheden, elk bekend, voor; doch ze zyn vry goed uit elkander gezet. Dan, ontbreekt, in 't *Verslag der Landingen*, het vermelden van de omstandigheden, onder welke en hoe dit geschiedde; het zou, in een Werkje als het tegenwoordige, niet onvoegzaam geweest zyn, om, niet by alle kleine byzonderheden, maar by gewigtige, met een en ander voorbeeld de gepastheid, nuttigheid of noodzaaklykheid van het voorgedraagene aan te wyzen en spreekend te staaven.

De verzogte verschooning van den *Duitschen* Schryver voor het gebrekkige van den styl willen wy hem gaarne geeven. By het leezen der zeer korte Inleiding hadden wy meer duisters, en een vloed van krygstermen verwagt, die ons, aan de Pen gewoon, en geheel onbedreeven in den Kryg, niet altoos even klaar zyn, en, om wel verstaan te worden, voor ons nazoeken vereischen.

Verantwoording en Verdediging van CORNELIUS DE JONG, *wegens zyn gehouden gedrag voor, by en na de Overgave van 's Lands Eskader voor de Vlieter, den* 30 *Aug.* 1799, *enz. IIde Stuk. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1804. *In gr. 8vo.* 470 *bl.*

Van het Eerste Stuk deezer Verantwoordinge hebben wy, naar den aart des Werks, een vry breed verslag gegeeven. *) Te voorzien was het, dat het beloofde Vervolg, behelzende *alle Rapporten*, *Verhooren* enz., naar den aart dier zaake, vry omslagtig zou weezen. Dit Tweede Stuk behelst nog alles niet; het eindigt met de *Conclusie van Eisch* des Advocaat Fiscaals. Niemand onzer Leezeren verwagt, dat wy, ten aanziene van dit Boekdeel, meer doen dan het bloot aankondigen. —— Hier en daar, schoon schaars, ontmoeten wy eene Aantekening aan den voet der bladzyde. Eén deezer kunnen wy, van wegen de door ons voorheen overgenomen *Historia Facti*, niet onvermeld laaten.

Op de Vraag, „ of hem Gecustod. ook eenige verdere omstandigheden kennelyk waren, die met het ongelukkig verlies van 's Lands Vloot in eenig verband konden gerekend worden: en zo ja, welke?" was DE JONG's Antwoord; „ Neen! geene meerdere Consideratien te kunnen opgeeven; vermeenende, zo in zyne Rapporten als Memorien, en nu in deze, de omstandigheden en oorzaaken van dit verlies ampel gedetailleerd te hebben." Dan vermeldt hy in eene Aantekening: „ In dit Antwoord wordt opzettelyk gezegd, *geen meerdere Consideratien te kunnen opgeeven.* De rede hier van is deze, om dat ik, den geest van

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1804. bl. 426.

van den Krygsraad nu reeds kennende, begreep, dat het onvoorzigtig zou zyn, om de drangreden aan te voeren, welke hier voor in de *Historia Facti* is opgegeeven; naamlyk, dat ik de in allen gevalle verloorene Schepen liever in handen van den Prins, onzen geweezen Stadhouder, zag, waar door zy een Nationaal Eigendom konden blyven, dan in die van een buitenlandsch Vyand, die ze als zyne Pryzen zou wegvoeren. — Hier gelieve men in 't oog te houden den waaren ſtaat van het geſchil; hier in beſtaande: aan wien men de *altoos verlooren* Schepen geeven wilde; aan den Prins, die, volgens alle menschlyke berekeningen, moest doordringen; of aan de *Engelſchen*? Een enkel ſchot beſliste ten voordeele der laatſten; en meer dan hier en daar een enkel ſchot was 'er voorzeker, door de poſitie en onwil, niet gevallen. Ik vond het eerſte verkieslyk en zelfs pligtmaatig."

Geſchied-Verhaal van het bedryven en ontdekken der gruwelyke Moorden, en andere Misdaaden, te Catwyk aan den Rhyn, gepleegd door JOHANNES KNOTZ, *en deszelfs Huisvrouw, met de daar op gevolgde Straf-oeffeningen, enz. enz. Benevens eene Beſchryving der beide Katwyken en het Zand. Met een Aanhangſel over het Huis te Britten, en den ouden Uitloop van den Rhyn; alsmede van het nieuw Ontwerp van Uitwatering in de Zee. Te Leyden, by* J. van Thoir, 1804. *In gr. 8vo. 95 bl.*

De gezamentlyke afgifte, als in éénen adem, van twee Stukken van dus ongelykſlagtigen inhoud, zou gewisſelyk het Publiek niet verwagt hebben. En, evenwel, hadt de Opſteller, toen hy, ter vervaardiginge van het Moordverhaal, de pen op het papier zette, zulk een plan gevormd; gelyk reeds uit den aanvang diens verhaals blykt. Zoo gaat het met de Boekenfabriek, gelyk in de dagelykſche verkeering: het eene woord haalt 'er het ander uit, en baant den weg tot uitweidingen, die men in den aanvang niet zou vermoed hebben.

Wat hier van zy; ook dit verhaal levert een nieuw bewys op, dat de bedryver van gewelddaadigen manſlag zelden verholen blyft, en alzoo van de gegrondheid van des Opſtellers aanmerkinge, of liever van die eenes alouden Schryvers: *Lento gradu ad vindictam ſui divina procedit ira*, „dat de godlyke gramſchap ter haarer wraake wel met eenen langzaamen tred voortgaat," maar zich egter meermaalen dan vertoont, als de maate der Ongeregtigheid is vol geworden. Van zekeren CORNELIS VERSTER hadt men, reeds in Lentemaand des Jaars 1798, het vermoorde Lyk in eene ſloot aan den weg

tusschen *Catwyk* en *Noordwyk* gevonden, zonder dat men den daader van het gruwelstuk, naa verloop van vyf jaaren, hadt kunnen opspooren. Het spoedig verdwynen van zekeren JOHANNES DE WOLFF, ten zelfden Dorpe, deedt aan den vermoorden VERSTER herdenken. Eenige aanleiding deedt den Bailjuw tegen JOHANNES KNOTZ, eertyds Soldaat, thans Kleedermaaker te *Catwyk aan den Rhyn*, eenig vermoeden opvatten, vooral zints het Lyk van DE WOLFF, klaarblykelyk vermoord, door eenen Voerman van *Catwyk aan Zee*, die gras plukte, ter zyden van het Dorp, toevallig was *ontdekt*; alsmede, omdat KNOTZ met Vrouw en Kinderen zich beter dan voorheen in den dosch vertoonden. Op vermoeden van een door haar voorheen gepleegden diefstal, wierdt eerst de Vrouw, en eene wyle tyds daarnaa ook KNOTZ zelf in verzekering genomen, die, naa allerlei omwegen en uitvlugten, beiden, eerlang, ter bekentenisse kwamen. KNOTZ wierdt leevende geradbraakt, de Vrouw met geesseling en brandmerk en eene vyftigjaarige gevangenis gestraft. De Eerw. REICH, Leeraar by de Luthersche Gemeente te *Leyden*, verzeld van eenige Leeraaren by het Hervormd Kerkgenootschap in naburige Dorpen, bereidde den gedoemden ten dood. Het Gebed, hier medegedeeld, draagt blyk van 's Leeraars gezond verstand en Christlyke gezindheden. Niet geheel vrugtloos waren de poogingen ter voorbereidinge van den elendeling. Het verhaal is niet *kwaalyk gesteld, en verdient vooral* ook de opmerking der zulken, die, amptshalve, met lyfstraffelyke regtspleeging zyn gemoeid.

Van de Beschryving van de beide *Catwyken* zullen wy alleen zeggen, dat dezelve op den gewoonen leest van Stad- en Dorp-beschryvingen is geschoeid, vermeldende den Naamsoorsprong, Historie, Kerkelyke en Waereldlyke Gestigten, Neeringen, enz. Aangaande het *Huis te Britten* ontmoeten wy hier niets byzonders, 't geen men by de bekende Schryvers over de Vaderlandsche Oudheden niet aantreft. Voorts blykt nog uit het *Aanhangsel*, dat men aan de doorgraaving van den Rhyn by *Catwyk*, die nu, waarschynlyk, voortgang zal hebben, in vroegere dagen meermaalen heeft gedagt.

Poëzy, uitgegeeven door Mr. WILLEM BILDERDYK. *IIIde Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart. *In gr. 8vo.* 162 *bl.*

De vorige Delen kondigden wy onlangs aan (*), en by het toen gezegde hebben wy niets te voegen; BILDERDYK blyft toch, in ons oog, denzelfden uitmuntenden kenner

(*) No. VIII. 1804.

n beoefenaar der kunst. In dit opzicht achten wy hem yk hoog; zyn Klaagzang, over zyne verwydering van 'aderlandschen grond, roerde ons ook daarom zeer. Het , *Aan myne Dierbaarste*, zal toch van hem zyn; het is tekend. Ziet hier enige Coupletten:

Eens, na al myne ongelukken,
Weêr den dierbren grond te drukken,
Waar my 't eerste licht bescheen!
By de beenders van myn Vaderen
Ook myne asch te doen vergaderen!
En die stond te voelen naderen!
ô Hoe zwol my borst en aderen
Op dit bloot besef alleen!

Maar dit uitzicht is verdwenen;
Deze hoop heeft uitgeschenen
Als een dwaallicht dat verschiet.
't Is beslist, wy zyn verloren!
't Noodlot heeft het dus beschoren!
't Vaderland is afgezworen;
En het kroost, uit ons geboren,
Noemt het, maar als 't zyne niet.

Vaderland! ô naam vol weelde,
Die my steeds het harte streelde,
Sints ik 't eerst bewustzyn had!
Dien ik nimmer kan vergeten!
'k Mag u 't myne niet meer heeten.
't Noodlot heeft de stalen keten
Thands voor eeuwig losgereten,
Die ons samen hield gevat.

'k Zal uw welige landouwen,
'k Zal uw' grond niet weêr aanschouwen,
Vry door myner Vaadren moed:
'k Zie uw welvaart nooit weêr bloeien:
— — — — —
'k Zal de striemen uwer boeien
Met myn tranen niet besproeien!
Niet besproeien met myn bloed!

'k Moet in 's aardryks verste hoeken
't Schamel brood des kommers zoeken,
Balling van myn' eigen' haard.
'k Moet tot d'oever van myn dagen,
Moê een schaduw na te jagen,
In des onheils barre vlagen,
Dak, en vry-, en grafplaats vragen,
Waar my 't lot die heeft bewaard.

Het

Het Magdalena's Kerkhof, *door* J. J. REGNAULT-WARIN. *Uit het Fransch. IIIde Deel. Te Amsteldam*, *by* M. Schalekamp. *In gr. 8vo.* 206 *bl.*

Wy lazen ook dit vervolg van een zo aandoenlyk, belangryk en wel geschreven verhaal met hetzelfde genoegen en dezelfde twyfeling als het vorige. *De laatste dagen* van LODEWYK XVI, het afscheid van zyne Familie, zyne laatste gesprekken met zynen Biechtvader, en het noodlottig ogenblik, dat zyn leven eindigde, troffen ons vooral.

„ Thands ontgin ik," zo vervolgt dan de Schryver, „ voor u een anderzoortig verhaal, welk ons nieuwe „ voorwerpen van ellende, te gelyk met andere stof tot „ overdenkingen zal doen vinden. Het is niet langer wegens den onttroonden, gevangenen en gemartelden Monarch, „ dat ik aan onze droefgeestige denkbeelden voedsel zal verschaffen; het graf heeft hem verzwolgen, die over zyne „ medestervelingen heerschte, en reeds bloeit het weelig „ kruid op zyn vermolmend overschot. Andere speelers doen „ zich voor, op dit bedroevend tooneel; Vrouwen in diepen „ rouw en in de ellende gedompeld; een teder Kind, welks „ bekoorlykheden de rampspoed doet verwelken!.... Ach! „ indien zommige deugdzaame *zielen*, *in deze bespiegelende eeuw*, aan de valstrikken eener *eigenbaatige leer* ontkomen, van haare verleiding nog onbevlekt gebleven zyn; „ indien de weeklagten der droefgeestigheid, indien de traanen des medelydens, voor haar nog eenige bekoorlykheid „ behielden; dat zy naderen; dat zy deze doodlyke verhaalen, waarin ik myn hart ontlast, gretiglyk komen verzwelgen! Geheiligd voedsel der gevoelige zielen, gy zoudt „ die tot doodlyk vergif verstrekken, welke door de koele „ genietingen der eigenliefde bevrozen zyn. Koom, gy „ zagtaardige en ongekunstelde Dochter; Jongeling die nog „ onbedorven zyt, treê nader, luister naar my! Mogt ik ten „ prys van deze nagt-waaken, door my aan de treurigheid „ geheiligd, in uwen bewogen boezem, eenige reine zugten „ doen ontstaan! Mogt de bladzyde, waaraan ik de mynen „ vertrouwlyk mededeelde, door eenen enkelen traan van u „ bevogtigd worden! Welk eene belooning voor den vriend, „ voor den schilder van het ongeluk."

Wy laten MARIA ANTOINETTA, aan het eind van dit Deel, in de *Conciergerie*, in hare eenzame en akelige gevangenis.

Zak-

Zak-bibliotheek van Vernuft en Smaak. VIIde Deel. Met Plaaten. Te Amsterdam, by J. Allart. *In 12mo. 215 bl.*

De *Bevrediger, of de Beminnelyke Man;* Blyspel in vyf Bedryven; vry gevolgd naar *Le Conciliateur, ou l'Homme Aimable, par* DUMOUSTIER, vult van dit Deeltje verreweg de grootste ruimte. Een welbearbeid Stuk, dat men met genoegen lezen z●. Over een nietsbetekenend lapje gronds voeren hartlyke vrienden jaren lang een haatlyk twistgeding, terwyl een der partyèn te vergeefs zyne pogingen had aangewend om door een huwlyk in de familie den twist te dempen. Onder enen vreemden naam komt de minnaar, juist op den dag dat het proces moest uitgewezen worden, by den vader zyner schone, doet ter verzoening vergeefs alle moeite; dan, daar men hem niet kent, gaat de zaak van zyn hart zeer vooruit by het meisje en hare ouders, tot dat het openbaar wordt, wie hy eigenlyk is: doch toen de tyding eindlyk komt, dat hy, of liever zyn oom, het proces verloren heeft, en hy dus alle hoop scheen te moeten opgeven, komt onverwacht het huwlyk en ook de verzoening in orde. Een paar medeminnaars en een paar zotte nichtjes vervrolyken het bedryf, dat natuurlyk en levendig genoeg wordt voorgesteld, en reeds door het belachlyke in de karakters van den vader en de moeder, en het schrander beleid van den echten minnaar, grappig en onderhoudend was.

De Hut in de Pyreneën, eene Spaansche Geschiedenis, is een verhaal, dat niet geheelenal onmooglyk is, nopens ene Spaansche schone, die met haren edelen Franschen minnaar optrekt, in mansgewaad; door rovers overvallen, alleen raakt, en met enen anderen Franschen edelman te Parys komt; eerst in ongelegenheid komt door de liefde van ene vriendin, daarna, toen hare sexe bekend was, door die van haren vorigen geleider, en onverwacht in een klooster de zuster van haren waren en enigen geliefden aantreft; waardoor dan nu ook het gewenschte huwlyk spoedig bewerkstelligd wordt.

Ziet daar den inhoud van het zevende Deel van een Werkje, dat zich vermenigvuldigen zal, zo lang onze jonge lieden behagen vinden in het by voorkeur lezen van zodanige waarlyk niet zeer leerzame stukken en verhalen.

Winter-Avondvertellingen van Grootmoeder de Gans, 139 *bl.*

Gernance, of het vermogen der Jalouzy. Eene Fransche Anecdote. Door JOSEPH ROSNY. *Met eene Plaat.*

Aphrodite, of de gelukkige wedergevondene Dochter. Een Verdichtsel, gevolgd naar SHAKESPEAR, *door* T. SAINT MARCEL. *Met eene Plaat*, 148 *bl.*

Lotgevallen van Don Carlos en Seraphine; nevens die van Warc-Julio en Zelmire. Uit het Engelsch. Met eene Plaat, 119 *bl.*

Hans Kyk in de Waereld's Reizen door de vier Waereldeelen en de Maan. Uit het Hoogduitsch. Met Plaaten, 361 *bl.* — *Allen in 8vo. Te Amsterdam, by* G. Roos.

Geschriften voor *kleine* en *grote* Kinderen; van het beste soort wel niet; niet leerzaam, niet onderhoudend genoeg; en het laatste zelfs durven wy hen naauwlyks in handen geven. Over ieder dezer boekjes een woord.

1) Grootje *de Gans* zal wel geen goed, maar toch ook gene schade doen. Onze kinderen zyn (dank zy het reeds zo aanmerklyk verbeterd schoolonderricht, en het groot aantal van goede geschriften voor kinderen!) zo onnozel niet meer, dat zy zich door geesten en tovergeschiedenissen verbaard laten maken, of enig geloof zouden geven aan zodanige beuzelachtige verzinselen; offschoon de zedelessen, vrezen wy, grotendeels zullen verloren gaan door hun onmatig gelach over het ongerymde in deze zedelyke verhalen, die de Vertaler ten onrechte met de Fabelen van ESOPUS en LA FONTAINE schynt te willen vergelyken.

2) Minder onschaadlyk is ons de geschiedenis van *Gernance* voorgekomen, waarin ons aanstonds de aanmerking in het oog viel, dat op den leeftyd van 24 jaren voor den man en 21 by de vrouw, beiden volkomen uit neiging gehuwd, *de hartstogten nog niet genoeg ontwikkeld zyn, zo dat de strengste man voor zyne daaden nog niet verandwoorden kan; en dat het hetzelfde is met eene kunne, van natuure zwak, en geneigd om alle soorten van indrukken te bekomen.* Wy willen echter deze Roman daarom geenzinds nog onder de zedenbedervende rangschikken. Gernance wordt het leven verbitterd door de ongegronde verdenking zyner jaloersche echtgenote: een vriend wil haar genezen, en verlokt hem tot uithuizig vermaak; hy wilde *het kwaad door het kwaad zelve genezen, en de jaloersheid door nieuwe voorwerpen van jaloersheid verdryven.* Hy had 'er echter niet op gerekend, dat

dat Germance zyne echtgenote in goeden ernst ongetrouw zou worden; en toen dit het geval werd, was goede raad waarlyk weder duur. Het scheen echter, dat hy den man al spoedig had terug gebragt; doch het nu geliefde voorwerp vermogt daar toe al te veel. Eindlyk gelukte het plan toch: het vrouwtje werd de lieve vriendin van de minnares, die van den minnaar afziet, en met den vriend de herënigde echtgenoten naar huis geleidt in de zoetste verwachtingen.

3) *Aphrodite* is ene zonderlinge vondelinge; een herder ziet haar in een biezenmandje door de zee op strand werpen; hy voedt haar op. De zoon van den Koning van Rhodus wordt op haar verliefd; en zy is de dochter van den Koning van Creta. Zo wordt 'er dan een gelukkig huwlyk. Dit laatste ontdekt zich toch maar geheel aan het eind der geschiedenis, en, dit spreekt van zelve, juist ter goeder ure. Een zedelyk verhaal is deze geschiedenis wel niet; maar men leest dezelve echter met genoegen.

4) Seraphine vond, door middel van haar hondje, in haar bosch enen halfvermoorden Spaanschen Ridder, die, juist in tyds nog, ontdekt had, dat zyne aanstaande het met haren knecht hield, met een paar jonge heren, die het voor dat dametje opnamen, had geduëlleerd, daarop gevlucht was, en door hem nagezondene moordenaren nu zo deerlyk was toegesteld. Hy genas op haar Kasteel van zyne wonden. En, men zou immers zeggen hoe kwam dit paartje zo byeen? zy zelve had ene soortgelyke geschiedenis. Zy merkte, ook nog juist in tyds, dat haar minnaar hare kamenier wat al te lief had, gaf hem den zak, werd door hem geschaakt, maar toen hy tot geweld kwam, stak zy hem een dolk in 't hart. Het is natuurlyk, dat deze menschen op elkander verlieven; dan, eenmaal bedrogen, wil de schone den nieuwen minnaar beproeven. Hy moet enige maanden in Parys doorbrengen. De Lezer begrypt wel, dat 'er nu over en weder vry wat voorviel, dat stof tot ongerustheid gaf. Don Carlos kon ene ryke Princes, Seraphine den Gouverneur van het Wingewest krygen: doch beiden staan de proef door, en het huwlyk wordt binnen den bepaalden tyd nog voltrokken.

Marc-Julio en Zelmire, (ene ware gebeurtenis, zegt de tytel) minnaar en minnares, lopen met elkander weg, worden door den broeder en voogd van het meisje ingehaald, doch slaan 'er moedig en dapper door, maar raken ongelukkig in handen van rovers. Gelukkig, echter, was het opperhoofd een gewezen knecht van den vader des minnaars; de gelieven behouden het leven, mits zy zich by de bende voegen. In het eerst viel 'er niet te moorden noch te roven, en by het eerste voorval van dien aard redt Julio ene onbekende dame het leven en de eer, (hoe toch iets zo komen kan:) juist de beminde van den bozen broeder en voogd. Hy wordt nu wel

met de andere schelmen gevat; zyn meisje ontvlucht echter; zy bezoekt hem in de gevangenis; begeeft zich daarop naar de aanstaande schoonzuster. En nu voorziet men den afloop. Dan het ging zo vlot toch niet; de heer broeder was onverzoenlyk; eindlyk verliest hy het toch, en verliest 'er zyne aanstaande by; en maakt zichzelven capot; zodat 'er nu — want het is eene *ware geschiedenis* — een boos mensch minder in de wereld is.

5) *Hans Kyk in de Waereld* moet een hekelschrift zyn op de verlichting en menschlievendheid der zo geroemde verlichte eeuw. Hier en daar vonden wy trekken van vernuft en een woord op zyn tyd. De geschiedenis, echter, heeft gene waarde; de Schryver wil met geweld aardig zyn, en alles wordt tot in het ongerymde overdreven. — De Reis naar de Maan bleef hy schuldig; en wy voor ons schelden hem die schuld gaarne kwyt. Behalven het reeds gezegde, is het vooral, omdat de Schryver ons schynt te willen beduiden, dat de Christlyke Godsdienst, zo al niet schaadlyk, althands zeer ontbeerlyk is voor het geluk van het menschdom; en dat de hoofdzaak der Religie niet anders wezen moet dan: *wees vrolyk en vergenoegd, en zorg dat uw medebroeder dit ook zyn kan* — het is, zeggen wy, vooral hierom, dat wy dit boekje lazen met een zeer onaangenaam gevoel. Wy beklagen den man, die zo denkt; echter willen wy hem horen, wanneer hy met bedaarden ernst zyne gevoelens en de gronden voor dezelve ter neder stelt: maar in eene Roman, — en dan zo maar los weg, zo maar nu en dan met eene machtspreuk, — wy erkennen dat wy daarvan walgen.

De onheilen van het Vrouwlyk geslagt, in derzelver oorzaken en gevolgen geschetst, voor hun die aan eigen geluk en dat der Maatschappy willen werkzaam zyn. Te Sneek, by C. van Gorcum, 1804. *In 8vo. 58 bl.*

Ene eerste proeve in enen nog jeugdigen leeftyd. Veel, zeer veel, is 'er in dit Opstel, dat behagen moet, en ons alles goeds voor het vervolg van den Schryver doet hopen. Met dat al moest de Uitgever zynen jongen Vriend de uitgave ontraden hebben: zo zeer wy toch vroege oefening goedkeuren, even zeer keuren wy het te vroeg optreden voor het Publiek af; daar de ondervinding ons leert, dat de verdienstlykste Schryvers zelden zeer vroeg voor de pers gewerkt hebben. Hoezeer wy nu zelve den goeden aanleg van dezen jongen Schryver erkennen, en zyn hart hoogachten, zo menen wy, dat zyn Werkje toch onge-

gedrukt had kunnen blyven. Eer hebbe het hart van den Jongeling! hy gevoele geheel zyn leven even diep het lage der wellust en der verleiding! Maar waarom of menig Meisje dit zyn Boekje met een spottend lachje ter zyde legt? — God geve, dat hy, by zyne zo goede gedachten van de Sexe, gelukkig de strikken ontkome van iedere gevaarlyke en minder deugdzame verleidster! Het zy verre van ons, dat wy te streng zouden zyn by den misstap ener ongelukkig verleide; dan, als de Jongeling nog een weinig in de wereld zal hebben omgezien, vrezen wy, dat hy by de meeste bedorvene Meisjes maar al te zeer bewaarheid zal vinden het bekende van OVIDIUS:

Viribus illa quidem victa est, *ita credere oportet;*
Sed voluit vinci viribus illa tamen.

De Vrouwen zyn ook Menschen; deze eer willen wy haar niet betwisten; maar zy delen dan ook in de baten en schaden, aan dezen eertytel verknocht. Onze Jongelingen maken het dikwils boos genoeg; maar wy ontmoeten toch ook nu en dan enen JOSEPH en ene POTIPHERA!

Principes de la Grammaire Anglaise, &c. Dat is: *Grondbeginzels der Engelsche Spraakkunst en werkdaadige Woordschikkinge; ten dienste van hun, welke in deeze taal onderwys geeven, of zich in dezelve oefenen. Door T. O. S. Te Dordrecht, by* A. Blussé en Zoon, 1804. *In 8vo.* 176 *bl.*

Woordenboekje, behelzende één Lystje van minbekende Nederlandsche Woorden, en één van meest in gebruik zynde Basterdwoorden. Een Schoolboek voor gevorderde Leerlingen. Door H. WESTER. *Te Groningen, by* J. Oomkens. 1804. *In 8vo.* 64 *bl.*

Wy voegen deeze Werkjens te zamen, dewyl zy beiden de Taalkennis ten voorwerpe hebben. Die zich eene naauwkeurige kennisse der Engelsche Spraake wenschen eigen te maaken, 't zy door eigen oeffening, 't zy door voorlichting eenes bekwaamen Onderwyzers, kunnen 'er zich met nut van bedienen. Het byzonder taaleigene van het Engelsch, ten aanzien van de dus genoemde Deelen der Rede, wordt hier zeer omslagtig behandeld, zonder het rechte verstand van welke iemant altoos een zeer gebrekkig en oppervlakkig Taalkundige zal blyven; waar toe ook van veel diensts, of liever onmisbaar is, de Verklaaring van de Kunst-

woorden der Spraakkunst, aan 't hoofd van dit Werkjen geplaatst.

„ Zal iemand," zegt WESTER, „van het geene hy leest of „ zingt *voordeel* trekken, dan moet hy het ook *verstaan*: „ en hier toe is noodzaaklyk, *de betekenis der woorden te* „ *kennen*, welke ons in die Geschriften voorkoomen." De kundige en arbeidzaame Man, door zyne taalkundige en andere Schriften by de Natie, en met naame ook by de Maatschappy, *Tot Nut van 't Algemeen*, met roem bekend, dit in aanmerking neemende, vervaardigde het bovenstaande Woordenboekjen, aan het welk de hoedanigheid van nuttige strekkinge niet mag ontzegd worden. Want hoe zeer ook op de lyst der Nederlandsche woorden eenigen voorkoomen, die als genoegzaam bekend mogen ondersteld worden, ontmoet men 'er egter een goed getal, de beteekenis van welke, voor het gros der Leezeren, niet zoo duidelyk is. Met verwondering zullen zommigen hier ontmoeten het vry aanzienlyk getal Basterdwoorden, die in onze Taal, om zoo te spreeken, het Burgerregt hebben verkreegen, doch van welke veelen of niet verstaan, of by wylen, by mangel daar van, zeer verkeerd, en wel eens belachelyk gebruikt worden.

Proeve van korte Gezangen, ter bevordering van den waaren troost des Christens in leven en sterven. II Stukjes. Uitgegeven ten voordeele van den (de) Nederduitsche Hervormde Diaconie Armen der Stad Vlissingen. Te Vlissingen, gedrukt, by G. Maarsman, 1804. (NB. tegen Comptante betaling.) De prys is 28 stuivers, of zoo veel meer als ieder zal verkiezen ten voordeele van den Armen te schenken. *In gr. 8vo. Te samen, behalven het Voorwerk*, 115 *bl.*

Die zich des Armen ontfermt, leent den Heere. —— SPREUK. XIX: 17.

RE-

REGISTER

VAN

BOEKEN EN *SCHRIFTEN*,

Die in dit Stuk oordeelkundig tevens en vrymoedig verhandeld worden.

Met derzelver Pryzen.

A.

B.

Boul-

G.

H.

Hen-

L.

Lot-

P.

Vo

Y.

Z.

